

KARABÜK
ÜNİVERSİTESİ

1ST INTERNATIONAL CONGRESS ON ISLAMIC ECONOMY AND FINANCE PROCEEDINGS BOOK

1. ULUSLARARASI İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI KONGRESİ BİLDİRİ KİTABI

THE PAST AND THE PRESENT/ DÜNÜ VE BUGÜNÜ

27-29 EYLÜL 2018

KARABÜK UNIVERSITY, TURKEY & AL-BALQA
APPLIED UNIVERSITY, JORDAN

KARABÜK/TURKEY

Karabük Üniversitesi Yayınları - 31

Editör: Dr. Öğretim Üyesi Abdulkadir ATAR

ISBN 978-605-9554-28-2

Aralık 2018 / Karabük

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabük
27th-29th September 2018

İçindekiler

Kongre Onur Kurulu.....	5
Kongre Düzenleme Kurulu.....	5
Kongre Yürütme Kurulu.....	5
Kongre Akademik Bilim Kurulu.....	5
Kongre Açılış Konuşmaları.....	7
Abdulkadir ATAR.....	7
Murat AĞARI.....	9
Fahrettin ATAR.....	11
Necati ŞAHİN.....	13
Salih TUĞ.....	15
Ahmet TABAKOĞLU.....	17
Abdelnasser Talab ALZYOUD.....	18
Abdullah Sorour ZOUBI.....	20
Refik POLAT.....	22
1. BÖLÜM - TAM BİLDİRİLER.....	23
İslâm Hukukunda Borçlu Alacaklı İlişkisi ve Para Borçlusunun Temerrüdü.....	23
Fahrettin ATAR.....	23
İslam Ekonomisinde Tüketiciyi Koruma ve Haksız Kazancı Önlemeye Yönelik Tedbirler ve Günümüz İslam Toplumlarının Durumu.....	32
Sinan YILMAZ.....	32
İSLAMİ BANKALARIN DÜZENLENMESİ VE DENETLENMESİ.....	40
Necati Şahin.....	40
İSLAM İKTİSAT TARİHİNİN ÖNEMİ.....	54
İbrahim URAL.....	54
Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin İslam Ekonomisi ve Finansı Alanına Dair Bilinç Düzeyleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği.....	63
Abdulkadir ATAR.....	63
TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ’NDE DUALİTENİN TARAFI OLARAK KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜ’NÜN PERFORMANS ANALİZİ: 2005-2017 VERİSİNDEN KANITLAR.....	74
Mehmet Apan.....	74
GİRİŞİMCİLİĞİ DESTEKLEME VE YOKSULLUĞU ÖNLEME YÖNTEMİ OLARAK MİKRO KREDİ SİSTEMİ: TÜRKİYE UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	81
Mehmet Apan.....	81
BİST 30 VE KATILIM 30 ENDEKSİ VOLATİLİTELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	90
H. Hüseyin YILDIRIM(Sorumlu Yazar), Şakir SAKARYA.....	90

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

H. Hüseyin YILDIRIM, M. Emin AKKILIÇ, M. Selim DİKİCİ	103
BANKA MÜŞTERİLERİNİN ALGILADIKLARI RİSK DÜZEYİNİN SADAKATLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	117
M. Emin AKKILIÇ(Sorumlu Yazar), M. Selim DİKİCİ, H. Hüseyin YILDIRIM	117
BANKA MÜŞTERİLERİNİN KATILIM VE TİCARİ BANKALARI TERCİH ETME VE MEMNUNİYET DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	125
M. Selim DİKİCİ (Sorumlu Yazar), H. Hüseyin YILDIRIM, M. Emin AKKILIÇ	125
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSININ SOSYAL BİLİMLER VE FIKIHLA İLİŞKİSİ	137
Fatih Turay.....	137
KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE AHLAKİ İLKELER.....	158
Ömer Faruk HABERGETİREN.....	158
BİR LOKMA VE BİR HIRKA ANLAYIŞININ EKONOMİK HAYATA ETKİSİ	168
Halim GÜL.....	168
Faizsiz Bir Ekonominin Temel Aksiyomları Üzerine Bir Çalışma	179
Erdal Harunoğulları.....	179
H. Peygamber'in (sav) Medine Dönemi'nde Yahudilerle Ticari İlişkileri.....	193
Mustafa YİĞİTOĞLU.....	193
Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyılda Bâzergânlarla Osmanlı Hazinesi Arasındaki Parasal İlişkiler	200
Nevzat Sağlam	200
ZİRAAT KATILIM BANKASININ TÜRK KATILIM BANKACILIĞINA ETKİSİ	214
Arş. Gör. İrfan DOĞAN, Doç. Dr. Ferudun KAYA.....	214
Konvansiyonel Bankacılığın Olmadığı Bir Ekonomide İslami Bankacılığın Rolü: İran Örneği.....	239
Hüseyin Karamelikli	239
İslami Finans Ekonomik Büyümeı Arttırıyor mu?	250
Hayrettin KESGİNGÖZ.....	250
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E NARH SİSTEMİNİN UYGULAMA ESASLARI TEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ	257
Ramazan ARSLAN	257
MEMLÜKLER DÖNEMİ MISIR VE ŞAM PARALARI	273
Hatice GÜLER.....	273
Okült/Gizli İlimlerde Umut ve Dinin Pazarlanması	283
Azize Uygun	283
OSMANLI EKONOMİSİNİN DÜZENLEYİCİLERİNDEN BİRİ OLARAK ESNAF TEŞKİLATLARI VE ÜZERİNDEKİ İSLAMİ ETKİLER	296
Kübra Cevherli, Feyza Cevherli, Bünyamin Kayalı	296
Mudârabede Kârın Tarafların Mülkiyetine Geçiş Problematiği.....	310
Araştırma Görevlisi, Cemal KALKAN	310

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İSLAMİCOİN (İ-COİN) SANAL PARA MODEL ÖNERİSİ.....	326
Yavuz TÜRKAN.....	326
KATILIM BANKACILIĞI VE İSLAMÎ FONLARDA HELAL OLMAYAN KAZANÇLARIN SAFLAŞTIRILMASI	336
Yunus ARAZ.....	336
İSLAMİ FİNANSMAN YÖNTEMLERİNDEN OLAN; MURABAHA SİSTEMİ.....	355
ZEYNEP GÜNAY.....	355
Katılım Bankalarının Uzun Vadeli Kaynak Problemi ve Çözümüne Yönelik Olarak Ortaklık Modelleri (Müşareke-Mudarebe) İncelemesi.....	363
Ahmet Mercimek.....	363
İSLAM EKONOMİSİNDE ORTAKLIKLAR VE GÜNÜMÜZ ŞİRKETLERİNE BAKIŞ.....	383
Yakup BULUT.....	383
2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN İSLAMİ VE KONVANSİYONEL BANKALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TOPLAM KÖRFEZ ÜLKELERİ (KİK) AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ.....	397
Veysel ALADA.....	397
TEKÂFÜL SİGORTA VE TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ.....	414
Murat Ergüven, Ferudun Kaya.....	414
Niçin Her Şeyi Satamayız? İnsanın Biyolojik Varlığı ve Biyolojik Maddelerinin Satım Akdine Konu Olabilirliğinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi.....	422
Nurten Zeliha Şahin.....	422
KATILIM BANKACILIĞINDA TEVERRUK UYGULAMALARI.....	433
Abdullah OKULU, Hakkı Kemal YILMAZ, F. Esad ŞEKKELİ.....	433
TÜRKİYEDEKİ KİRA SERTİFİKASI İHRAÇLARININ KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNE ETKİLERİ.....	439
Abdullah OKULU, Hakkı Kemal YILMAZ, F. Esad ŞEKKELİ.....	439
Devletin Bankalar Aracılığı ile Verdiği Düşük Faizli Teşviklerin İslam Hukukunda Faizden Ayrıştırılması Analizi.....	445
Selim Biçen.....	445
Credit Risk and Efficiency of the banks: A evidence from Malaysia banking Industry.....	465
Dr. Fekri Ali Shawtari, Dr. Omar Alaeddin.....	465
Islamic Economy&Economic Thoughts of Some Prominent Islamic Scholars.....	467
Nur UDDIN.....	467
How Small and Medium Enterprises do React to Islamic Finance in Morocco?.....	469
Mustapha Ziky, Raja Daouah.....	469
SystemicriskcontributioninIslamicSector Equity Indexes: CoVaR Based Model.....	485
SanaBra`iek, RihabBedoui, LotfiBelkacem.....	485
2. BÖLÜM - ÖZET BİLDİRİLER.....	513
Financial Development, Institutions and Economic Growth in North African Countries.....	513

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Zouheir Abida	513
Öznenin Etik Niteliğinden Nesenenin Etik Niteliğine Etik Finans ve Sorumluluğun Buharlaşması	514
Şahban Yıldırım	514
İslam Ekonomisinde Para Politikası	515
Nihat Altuntepe	515
Mutluluk Ekonomisi - Türkiye’de Katılım Bankaları Tarafından Verilen Konut Kredileri Açısından Bir Analiz	519
Haydar Karadağ, Mustafa Şit	519
Katılım Bankacılığında Kredilerin Yapılandırılması: Metal Borsası Perspektifinden Bir İnceleme	521
Mustafa Tevfik Kartal	521
Bireylerin Katılım Sigortacılığına (Tekafül) Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma	523
Hülya Er, Hasan Durmuş	523
İdealler ve Gerçekler Sarkacında Alternatif İslamî Bir Ekonomi Modeli Oluşturmak	524
Nevra Yıldırım	524

Kongre Onur Kurulu

Prof. Dr. Refik POLAT

Karabük Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Abdullah Sorour ZOUBI

Al-Balqa Applied University Rektörü

Kongre Düzenleme Kurulu

1. Doç. Dr. Sinan Yılmaz – Başkan
2. Dr. Öğr. Ü. Abdulkadir Atar – Başkan Yrd.
3. Doç. Dr. Mehmet İslamoğlu
4. Dr. Öğr. Ü. Mehmet Apan
5. Dr. Öğr. Ü. Hasan Terzi
6. Araş. Gör. Yasemin Bozkurt
7. Araş. Gör. Sertaç Ercan
8. Araş. Gör. Feyzullah Esad Şekkeli

Kongre Yürütme Kurulu

1. Dr. Öğr. Ü. Abdulkadir Atar – Başkan
2. Dr. Öğr. Ü. Hasan Terzi – Başkan Yrd.
3. Dr. Öğr. Ü. Mehmet Apan
4. Araş. Gör. Ömer Faruk Özyalçın
5. Araş. Gör. Oğuz Bozmaoğlu

Kongre Akademik Bilim Kurulu

1. Prof. Dr. Salih Tuğ – Marmara Üniversitesi
2. Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu – Marmara Üniversitesi
3. Prof. Dr. Erol Özvar – Marmara Üniversitesi
4. Prof. Dr. Masudul Alam Choudhury – University of Malaya Malaysia
5. Prof. Dr. Fahrettin Atar – Karabük Üniversitesi
6. Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer – Sağlık Bilimleri Üniversitesi
7. Prof. Dr. Servet Bayındır – İstanbul Üniversitesi

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabük
27th-29th September 2018

8. Prof. Dr. Mahmut Bilen – Sakarya Üniversitesi
9. Prof. Dr. Süleyman Dünder – Karabük Üniversitesi
10. Prof. Dr. Jihad Abu Al Sondos – Al-Balqa Applied University
11. Prof. Dr. Mohamed Aslam Haneef – International Islamic University Malaysia
12. Doç. Dr. İlhan Eroğlu – Gaziosmanpaşa Üniversitesi
13. Doç. Dr. Said Bouheraoua – ISRA Malaysia
14. Doç. Dr. Saim Kayadibi – International Islamic University Malaysia
15. Doç. Dr. Mustafa Omar Mohammed – International Islamic University Malaysia
16. Doç. Dr. Mehmet İslamoğlu – Karabük Üniversitesi
17. Doç. Dr. Ferudun Kaya – Abant İzzet Baysal Üniversitesi
18. Doç. Dr. Masud Ibn Rahman – Daffodil International University Bangladesh
19. Doç. Dr. Buerhan Saiti- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
20. Doç. Dr. Süleyman Kaya – Sakarya Üniversitesi
21. Doç. Dr. Şakir Görmüş – Sakarya Üniversitesi
22. Doç. Dr. Hüseyin Karamelikli – Karabük Üniversitesi
23. Dr. Öğr. Ü. Ali Polat – King Saud University Saudi Arabia
24. Dr. Öğr. Ü. Mehmet Apan – Karabük Üniversitesi
25. Dr. Öğr. Ü. Ömer Faruk Habergetiren – Karabük Üniversitesi
26. Dr. Öğr. Ü. Yusuf Temür – Gaziosmanpaşa Üniversitesi
27. Dr. Öğr. Ü. Serkan Kekevi – Gaziosmanpaşa Üniversitesi
28. Dr. Öğr. Ü. Umur Aşkın – Gaziosmanpaşa Üniversitesi
29. Dr. Öğr. Ü. Mehmet Levent Erdaş – Akdeniz Üniversitesi
30. Dr. Öğr. Ü. Abdulkadir Atar – Karabük Üniversitesi
31. Asst. Prof. Dr. Mohammad Ali Al Ahmad – Karabük Universtiy
32. Dr. Sinan Abbadi – Al-Balqa Applied University
33. Dr. Rula Airout – Al-Balqa Applied University

Kongre Açılış Konuşmaları

Abdulkadir ATAR¹

Sayın Rektörlerim, Rektör Yardımcılarımız, Dekanlarımız, misafirlerimiz, değerli hocalarımız, kıymetli katılımcılar ve sevgili öğrenciler, hepiniz Karabük Üniversitesi ile Al-Balqa Üniversitesi'nin birlikte düzenlemiş olduğu 1. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi'ne hoş geldiniz! Sizi XIX. asrın sonlarında Safranbolu'da inşa edilen bu tarihi binada (Safranbolu Bilim ve Sanat Akademisi) ağırlamaktan dolayı büyük mutluluk duyuyoruz.

Günümüz modern ekonomilerinde belirli rutinlerde ortaya çıkan buhranlar, daralmalar, gelir dağılımı adaletsizlikleri mevcut hâkim paradigmayı oluşturan neo-klasik iktisat yaklaşımı üzerindeki tartışmaları alevlendirmektedir. Nitekim 2008 yılında ABD'de ortaya çıkan ve dünyaya yayılan son finansal kriz bu zincirin son halkasını oluşturmuştur. 2008 yılındaki finansal kriz ile birlikte dünyaya hâkim olan mevcut liberal ekonomik anlayışın meşruiyeti de gerek halk gerekse akademik seviyede yeniden tartışılır hale gelmiştir. Bu doktriner tartışmaların varlığına delil olarak Karl Marx'ın "Das Kapital" isimli eserinin o dönem batı ülkelerinde en çok satış yapan kitaplar arasına girmesini gösterebiliriz. Tartışılan alanlara baktığımızda biraz önce belirttiğimiz gibi mevcut iktisat teorisinin belirli dönemlerde krizler üretmesi, gelir dağılımını adil bir şekil tesis edememesi, kalkınmacı ve sürekli büyümeyi öngören dinamikleri yüzünden aşırı tüketime bağlı olarak ortaya çıkan çevre ve atmosfer kirliliği gibi alanları görmekteyiz. Bütün bu eksiklikleriyle bugün iktisat ders kitaplarında öğretilen iktisat teorisine tepki olarak tarihin çeşitli dönemlerinde farklı ekoller ortaya çıkmıştır. İşte bu tepki hareketi olarak ortaya çıkan farklı ekollerden birisi de İslam ekonomisidir.

İslam ekonomisi kavramı modern bir kavram olarak 1960'larda İngilizce konuşan Hintli Müslüman alimlerce ortaya atılmıştır. Müslümanların kendi inançları doğrultusunda iktisadi yaşamlarını nasıl sürdürebileceklerini çalışma konusu yapan İslam ekonomisi, kendisini pratik alanda İslami finans kuruluşları ya da Türkiye'deki isimleriyle katılım bankaları olarak tebâruz ettirmektedir.

Türkiye'deki katılım bankalarının toplam bankacılık sistemi içerisindeki payı %5 gibi düşük bir seviyededir. Bu oran Ürdün'de ise %15 seviyesindedir. Dünyada bankacılık sisteminin %100'ü İslami olan iki ülke olarak yalnızca İran ve Sudan bulunmaktadır. Dünyadaki İslami bankaların aktiflerinin toplamı dünyadaki tüm bankacılık sisteminin aktifine oranla %2'nin bile altında kalmaktadır. Bunlar bize İslami bankaların almaları gereken büyük bir mesafe olduğunu göstermektedir. Bir yanılla ise bunu İslami bankacılığın sahip olduğu büyük bir büyüme potansiyeli olarak görebiliriz.

¹ Kongre Yürütme Kurulu Başkanı, Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Karabük-Türkiye, a.kadir83@gmail.com

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabük
27th-29th September 2018

İslam ekonomisi ve finansına ilişkin olarak yapılan akademik çalışmalar ülkemizde son yıllarda hız kazanmıştır. Birçok üniversitede bu alana ilişkin araştırma merkezleri, yüksek lisans ve doktora programları açılmıştır. Karabük Üniversitesi olarak bizler de Finans ve Katılım Bankacılığı Tezli Yüksek Lisans programı açarak bu alanda yetiştirilmek üzere öğrenci alımına başlamış bulunmaktayız.

Kongremizde İslam ekonomisi ve finansı konularını içeren biri genel oturum olmak üzere toplam 10 oturumda 53 bildiri sunulacaktır. Tüm bu oturumların literatüre katkı sağlaması ümidiyle sizleri saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Murat AĞARI¹

Sayın Rektörüm, Rektör yardımcılarım, Ürdün'den gelen misafirler, kıymetli meslektaşlarım ve sevgili öğrenciler, Karabük Üniversitesi ile Al-Balqa Üniversitesi'nin birlikte düzenlemiş oldukları İslam Ekonomisi ve Finansı kongresine hoş geldiniz. Başarılı bir konferans olmasını diliyorum.

Karabük Üniversitesi olarak hem sosyal bilimlerde hem de fen bilimlerinde geniş bir yelpazede etkinlik düzenliyoruz. Bu etkinliklerden bir tanesi de İslami Finans ve Bankacılık'tır. Şu an en popüler konulardan bir tanesi oldu ve bu zaman itibarıyla de çok şık bir durumdur. Çünkü hepimiz yaşıyoruz, ekonomik bir çalkantıdan geçiyor ülkemiz. Alma operasyonları, kriz var, kriz yok vs. pek çok konuşmanın gündemimizi işgal ettiği bir durumdayız. Anladığım kadarıyla Abdulkadir hocamızın da beyan ettiği üzere bir alternatif oluşum sürecine ihtiyaç var. İslam ekonomisi ve finansı bu durumda toplumumuzun ihtiyacı olduğu alanı dolduracak niteliktedir.

Buraya gelmeden önce bir araştırma yaptım. Son zamanlarda en popüler konulardan birisi; gerek kongre ve sempozyum anlamında gerekse akademik çalışma anlamında İslam ekonomisi ve finansı. Bu anlamda kat edeceğimiz çok mesafe var. Bunun birincisi, ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü beşincisi olacaktır.

Karabük Üniversitesi olarak bizler bu çalışmalara katkı vermeyi sürdüreceğiz. Hâkeza enstitü bağlamında, yüksek lisans, doktora anlamında İslami finans ve bankacılık anlamında bir alanın açılmış olması, buradaki öğrenci arkadaşlarımız için ufuk açıcı bir nitelik taşıyacağı kanaatindeyim.

Vakıf Katılım, Ziraat Katılım şeklinde günümüzde artık devletinde katılım ve finans ile bankacılık sektörüne girdiğini biliyoruz. Bu da bizim açımızdan Müslüman bir toplum olarak son derece iç açıcı bir gelişme, ufuk açıcı bir gelişme, ileriye görebilmemiz açısından veya Türkiye'nin gidebileceği noktayı hesap edebilmemiz açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ben işi uzmanlarına bırakmak istiyorum. Bu konferans süresi boyunca son derece verimli ve bizin ufkumuzu genişletebilecek tebliğlerin verildiğini göreceğiz. O neden ile başarılı bir kongre olacağına inanıyorum.

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekan V., Edebiyat Fakültesi Dekanı, Karabük-Türkiye.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Başta Rektörümüz Sn. Refik Polat olmak üzere kongrede emeği geçen Abdulkadir Atar arkadaşımız olmak üzere kongrede emeği geçen herkese teşekkürlerimi iletiyorum. Başarılı bir kongre olmasını temenni ediyorum.

Fahrettin ATAR¹

Saygıdeğer Karabük Üniversitemizin Rektörünü, Ürdün Al-Balqa Applied Üniversitesi'nin Rektörünü, Dekanlarımızı, hocalarımızı, bilim adamlarını ve misafirleri sevgi ve saygılarımla selamlıyorum. Karabük Üniversitesi ile Al-Balqa Applied Üniversitesi'nin müştereken düzenlediği "1.Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi: Dünü ve Bugünü" konulu konferansının açılışında konuşmacı olmamı münasip gören tertip heyetine şükranlarımı arz ediyorum. Alanında çok kıymetli çalışmalarıyla tanınan bilim adamlarının katıldığı bu beynelmilel ilmî içtimain hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz ediyorum.

Çok kıymetli hazırûn, bilindiği gibi Üniversite öğretim elemanları ürettikleri bilgileri, meslektaşlarıyla paylaşmak, bu bilgileri halka iletmek isterler. Hiç şüphesiz kongre, sempozyum gibi adlarla yapılan etkinlikler, üretilen bilgilerin paylaşımını sağlama ve sıhhatlerini kontrol etme konusunda en iyi vasitalardan birini teşkil eder.

Karabük'te bir üniversitenin kurulması özellikle kadîm bir kültür merkezi olan Safranbolu ve onunla birlikte yeni kurulan ve bir sanayi şehri olan Karabük'ün bir ilim merkezi haline gelmesini sağlayacaktır. Bir ilin/yerin ilim merkezi olması medeniyet açısından çok önemli bir husustur. Karabük'ün kısa bir zaman zarfında ilim merkezi haline gelmesinde Üniversitenin üst yönetim kadrosunun, akademik personelin ve siz değerli bilim adamlarının de rolü çok büyük olmuştur, bundan sonra da olacaktır.

Karabük Üniversitesi'nde kuruluşundan itibaren pek çok uluslararası kongre ve sempozyum düzenlendi ve bu etkinliklerde bilim adamları bilimsel konularda tartışmalarıyla Karabük ilimizin kültür ve bilim hayatına katkıda bulundular. Bu kongrede de bilim adamlarının konuşma ve tebliğleriyle ülkemizin ekonomik hayatına ışık tutacak bilimsel görüşler ortaya koyacaklarına yürekten inanıyorum.

Bu kongrenin düzenlenmesini isteyen ve bu konuda kolaylıklar gösteren sayın rektörümüze, kongre birimine, kongreye ait programı hazırlayan tertip heyetine, kongrede görev alan öğretim elemanları ile katılımcılara şükranlarımı sunuyor, bu toplantının başarılı geçmesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyor, bu toplantının katılımcıların ve misafirlerin birbirlerini

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan V., Karabük-Türkiye.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

yakından tanımlarına vesile olacağı ve bu toplantıda görev üstlenen ilim adamları arasında ilim akışının hızlı bir şekilde gerçekleşeceği ümidiyle hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Necati ŞAHİN¹

Karabük Üniversitesi ile Ürdün Al-Balqa Applied Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlemiş oldukları 1. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi'ne davetlerinden dolayı organizasyonda görev alanlara şükranlarımı sunuyorum. Başarılı ve verimli bir kongre olmasını ve uzun soluklu bir kongre olmasını temenni ediyorum. Bu birinci olduğuna göre mutlaka devamı gelecek inşallah. Fakat kongrenin başlığı 'İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi: Dünü Bugünü'. Bizim için acizâne kararım tabii düne ve bugünü bilmeden bir şey yapmak mümkün değil ama yarını da olsa bunun çok daha faydalı olacağını düşünüyorum bunun. Bundan sonraki kongrelerde inşallah İslam Ekonomisi ve Finansı'nın yarınını da tartışacak bildirilerle karşılaşırız diye düşünüyorum.

Kongre İslam Ekonomisi ve Finansı olunca bir merkez bankası emeklisi olarak özellikle İslam bankacılığının ulusal ve uluslararası düzeyde nasıl organize edildiği, nasıl düzenlendiği ve denetlendiği konusunda bir sunum hazırladım bu kongreye sunmak için. Fakat sunumdan önce bir selamlama konuşması talep ettikleri için huzurlarınızdayım. Bu vesile ile çok kısa birkaç görüşümü belirtmek istiyorum. Öğleden sonraki oturumda ilgilenen arkadaşlar için daha fazla bilgi verilecektir. Öncelikle ben başından beri bir konuya takılıyorum. İslam Bankacılığı tanımı acaba ne kadar doğru bir tanım. Neticede bankacılık bir ticari faaliyet, bir nevi iş, bunu başına İslam veya dini referans olarak koymak şahsen doğru bir tanımlama gibi gelmiyor. Ama Türkiye ve tüm dünyada bu genel olarak kabul görmüş. Bu konuda önemli literatür oluşmuş. Ben her ne kadar tam içime sinmese de İslam Bankacılığı tâbirini kullanacağım bundan sonra.

Abdulkadir Hoca'nın belirttiği gibi 2008 Krizi'nden sonra bütün dünyada İslami Bankacılık olarak tabir ettiğimiz bankacılık uygulamalarına büyük bir yönelim olmuştur. Her ne kadar bugün itibariyle dünya bankacılık sektöründe küçük bir yer tutsa bile, önümüzdeki dönemde gerek İslam ülkelerinde gerek gayr-i müslim diyelim biz ona batı ülkelerinde bu konuda bir eğilim var. Dolayısıyla batılılar İslam bankalarının düzenlenmesi konusunda, sisteme entegre edilmesi konusunda da ciddi bir gayret içerisindedir. Bunu biraz daha teferruatlı olarak sonunda anlatmaya çalışacağım. Buradan ben şahsen şöyle bir sonuç çıkarıyorum; aslında bugün İslam Bankacılığı dediğimiz maalesef çok orijinal bir şey değil. Bu batılı bankacılığının bir nevi taklidinden ibaret bir şey bir nevi paralel bankacılıktır. Kaderin

¹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Eski Başkan Yrd., İstanbul-Türkiye.

cilvesi diyorum bizim geleneksel ya da konvansiyonel olarak tanımladığımız bankacılığa Arapça'da "el-taklidî" diyorlar. Yani aslında biz onları taklit ediyoruz ama bunun Arapçası da lügatlere bakarsanız konvansiyonel karşılığı "el-taklidî" veya "taklid" olarak yer alıyor. Dolayısıyla bu kadar akademisyen bir aradayken şahsi olarak akademisyenlerden benim âcizane bir talebim olacak. Orijinal bir İslam Bankacılığı konusunda biraz kafa yormalarıdır.

Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. Öğleden sonraki oturumda İslam Bankacılığı'nın düzenlenmesi ile ilgili bir sunum yapacağım. Hepinize tekrar teşekkür ediyorum.

Salih TUĞ¹

Bu sürpriz konuşmayı nasıl karşılayacağımızı tahmin edemiyorum. Çünkü programda benim konuşmam söz konusu değildi. Ama benden evvel konuşanların açtığı yollardan çok istifade ettim. Çok bilgiler aldım.

Konuşmalar arasında dünya bankacılığında İslami bankacılık diye bugün finans âlemine takdîm edilen sistemin %2 nisbetinde paya sahip olduğu söyleniyor. Güç, kuvvet ve yaygınlık bakımından Türkiye’de ise ancak %5 olduğu söylendi. Bunu tabii karşılamak lazım. Nasıl tabii karşılamak lazım? İslam Bankacılığı diye isimlendirilen bu sistemin tarihi başlangıcına bakacak olursak, ancak 1960’lı senelerde olduğunu görürüz. Mısırlı iktisat âlimi, doktora iktisat tahsilini Almanya’da tamamlamış olan üstâd Neccar, 60’lı senelerde Türkiye’ye geldiğinde benim çalıştığım İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Enstitüsü’nde beni buldu. Bana bu sistemi anlatmaya çalıştı. Ben iktisatçı değilim dedim. İktisat Fakültesi hocalarıyla tanıştırdım -Sabahattin Zaim başta olama üzere- diğerleriyle. Ve onlarla istişareleriyle bu katlim bankacılığını onlara aşılamaaya çalıştı. Kendisi Mısır’daki tatbikatta baş rol oynamış ve Mısır’da yaygınlaştırmaya çalışmış olduğunu ifade etmiştir. Bunu kısaca söyledim. Bir de ticari bankacılığının dünyadaki tarihine bakalım.

Bütün dinlerde, mukaddes kitaplarda faizin kredi karşılığında yasaklandığını görüyoruz. Yahudilik’te, Hristiyanlık’ta ve İslam’da gayet sert tedbirlerle, sert tenkit yollarıyla dini bakımından bunun toplumda ve iktisatta yer almaması lazım geldiği, bu mukaddes kitaplarda telkin ediliyor. Ancak Orta Çağlar’dan itibaren Batı’da özellikle Batılı güçlerin okyanuslara açılması ve hammadde pazarlarına ulaşmaları yani dünya ticaretine okyanuslardan ulaşmasını kısaca söylüyorum, dünya keşifleri meselesinin nasıl olduğunu biliyorsunuz. Sonra bu hammaddelerin Avrupa’da sanayi devriminden sonra özellikle ilmî çalışmalar neticesinde, ilmî keşiflerin ortaya çıkması ve fabrika üretimine geçilmesi kredi mecburiyetini ortaya çıkardı. Bu mukaddes kitabın temsilcileri önce Yahudiler veya Museviler de diyebiliriz. Yahudiler’in kendi aralarında faizin yasaklandığı kabul etmekle beraber, diğer gayr-i Yahudi insan gruplarıyla faizli muameleler yapabileceğini söylediler. Daha sonra kendi aralarında dahi faizli işlemlerin yapılabileceği beyanında bir çeşit bizim dilimizde söyleyecek olursak fetvasını verdiler. Yani

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı, İstanbul-Türkiye.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yahudiler de kapıyı açtılar. Bu meseleri kongrenin tebliğ toplantısında biraz daha ayrıntılı ele almak üzere huzurlarınızdan ayrılıyorum. Teşekkürler.

Sayın Rektörler, Sayın Dekanlarım. Ben de Salih Hocamız gibi bir sürpriz ile karşılaşmakla beraber, yapılan tüm konuşmalar benim bazı şeyleri ilave etmeme yol açtı. Bunu arz edeyim.

Merkez Bankamızın eski Başkan Yardımcısı Necati Şahin Bey, İslam Ekonomisi ve Finans'ının Dünü ve Bugünü başlığının yanına Yarının da ilave edilmesini teklif etti. Fakat öyle anlaşılıyor ki kendisinin ifadesine göre dünü ile ilgili birçok sorunumuz var. Mesela İslam bankacılığı tabiri ne kadar doğrudur? Bunu tartışmamız gerekiyor. Fakat uluslararası işlemler devreye girdiği zaman "banka" kelimesinden kullanılmaktan başka çare olmadığını görebiliyoruz. "Özel Finans Kurumu" denildiği zaman yurtdışı ile itibar kurmak çok zorlaşıyor. Muamelelerde büyük aksaklıklar meydana çıkıyor. O yüzden en azından geçiş dönemi mantığı içerisinde ve ya ara çözüm mantığı içerisinde banka kelimesini kullanmakta bir beis yok gibi düşünebilir bir açıdan. Bir başka çağrışım noktası da Ahmet Neccar üstadımız ile ilgili. Dünyada İslami bankacılığın kurucusu ve ilk uygulayıcısı olarak bilinir kendisi. Burada bu bankayı kurarken kendisinin Salih Tuğ hocamızla irtibat kurduğunu öğrendik. Bu önemli bir olgu idi. Ve gerçekten de bu konuda çok sayıda çalışma yaptırıldı. Dünyada İslam bankacılığı konusunda ve burada Ahmet Neccar ön plana çıkar kurucu olarak. İslami bankacılığın konvansiyonel bankacılığa rakip olarak ortaya çıkan yeni bir sistem olması konusundan çok sağlam kalıcı çabaları oldu. Ve 1980'lerde de Kıbrıs'ta bu konu ile ilgili bir çalışma yaptırdı ve bir enstitü kurdu. Bu enstitünün mezunları bugün İslam ekonomisi konusunda yayınlar yapıyorlar. Fakat şunu görüyoruz ki İngilizce düşünen Müslümanların bir açmazı var. Bunu vurgulamak istiyorum. İslam ekonomisi giderek "İslam kapitalizmine" dönüşüyor. Nitekim bu çerçevede içerisinde İslam kapitalizmi diye kitaplar bile çıkabiliyor. Bu şekilde yetişenlerin yazdığı kitaplar, İslam kapitalizmi sanki İslamiyet, kapitalizmin faizsiz ve zekâtlı versiyonu gibi ortaya konuluyor. Bunun temel sebebi İslam iktisat tarihinin bilinmemesinden kaynaklanıyor. Temel sebebi budur. İslam iktisat tarihi tam anlamıyla ya da hemen hemen hiç bilinmiyor.

Yine Ahmet Neccar'a dönecek olursak; ben Ahmet Neccar'ın İstanbul'da bir toplantıya katıldığını hatırlıyorum 1990'larda. Yine aynı şekilde bu bankacılık, katılım bankacılığı ile ilgili olarak ve onun vardığı son nokta ilginçtir. Bizim vardığımız noktaya yakın. Keşke İslami bankacılığı 'ticari esasa' göre değil de, 'vakıf esasına' göre kursaydım ve bu şekilde bir gelişme olsaydı diye hayıflandığımı hatırlıyorum İstanbul'daki toplantıda. Fazla işgâl etmeyeceğim bu bir başlangıç. İnşallah oturumda bu konunun devamı olacaktır. Çok teşekkür ediyorum.

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, İstanbul-Türkiye.

Abdelnasser Talab ALZYOD¹

Öncelikle bu önemli konferansa ev sahipliği yaptığı için Karabük Üniversitesi'ne teşekkürlerimi ve saygılarımı sunmak istiyorum. Dünya, insan adaletsizliği sebebiyle politik, sosyal ve ekonomik yönlerden düzensizlik içinde yaşamaktadır. 2008'deki ekonomik kriz, adaletsiz kapitalizm politikalarının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kapitalist sistem sosyal denge sisteminin karşında durup zulüm ve adaletsizliğe yol açmıştır. Ekonomistler, ekonomik kriz için, ekonomik sistemlerde bir çözüm bulamadıklarından, İslam ekonomisi sisteminde yitirdiklerine yönelmişlerdir.

2008'deki ekonomik kriz sırasında küresel ekonomik sisteme hâkim olan istikrarsızlık durumu, ekonomik kurumların üzerinde devlet kontrolünün olmayışı sonucu, ekonomistlerin 2008'deki ekonomik krizden daha şiddetli bir ekonomik kriz beklemelerine yol açmıştır. Böylece çoğu ülke ekonomik kararlarını kontrol edememektedir. Dünya Ekonomi Üçgeni denilen şey (Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü) diğer ekonomik kurumlar için korkunç bir şey olmuştur ki, bu üç kurum Amerika'nın elindedir. Dünya çapında ekonomik kaynakları yönetmek için, doğru ve uygun bir yaklaşım gerekmede, insanın insanlığını düşünmesi ve yoksullar ile zenginler arasındaki uçurumun kapatılması için bir sistem geliştirmelidir.

Bu yaklaşım ile bu iki üniversitede bu konuyu tartışmak üzere bir araya geldik. Burada İslam ekonomisi teriminin modern bir kavram olmadığını vurgulamak isterim ki bu terim İslam'ın başlangıcı ile başlamıştır. Çünkü İslami fıkıh; ibadet fıkıhı ve muamelât fıkıhı olarak ikiye ayrılmıştır. Muamelat fıkıhî bireyler, kurumlar ve devlet arasındaki tüm işlemleri organize etmiştir.

İslam ekonomisi sistemi, kapitalist ve sosyalist sistemin fikirlerini içeren ve tek sistem olarak nitelendirilen bir sistemdir. Bir yanda sahip olma özgürlüğüne diğer yandan ise devlet tarafından bireylerin ve kurumların korunması gerektiğine inanır. Bu da demek oluyor ki İslam ekonomisi kavramı orta yolu bulmayı vurgulamaktadır. Allah'ın emirlerinin yaşamın her alanında uygulanması gerektiğini temellendirir. Bunlar özellikle de muamelât işlemleridir.

İslam ekonomisinin kendine ait bir sürü özelliği vardır. Birinci özelliği Allah her şeye sahiptir. Allah insanı yeryüzünde halife kılmıştır ki dünyayı onarsın. Böyle emretmiştir. Bu da sürekli ve devamlı olarak yeryüzünü ıslah etmeyi vacip kılmıştır. Ve uluslararası kuruluşların her zaman işaret ettiği bir konudur.

İkinci özelliği ise İslami ekonomik sistem açık bir doktrine dayanmaktadır. İnsan Allah'ın, daha annesinin rahmindeyken geçimini garanti ettiğine inanır. Allah'ın ona yazdığı geçimin kendisine geleceğini bilir. Onun için haram mallardan uzaklaşır.

¹ Prof. Dr., Al-Balqa Applied University, Ürdün.

Üçüncü özeliği ahlak özeliğidir. Tüm muamelâtımız dürüstlük ilkesi üzerine kurulmalıdır.

Son özeliği ise gerçekliktir. İslami ekonomik sistem gerçekçi bir sistemdir. İnsanın sahip olma güdüsünün farkındadır. O özel mülkiyete sahip olmaya inanır. Aynı zamanda bir grup diğer bir gruba zulmetmeden bunu yapmalıdır. İslami ekonomik sistem, sosyal denge ve sosyal adaleti temin etmeye çalışır. Sosyal denge, paranın sadece zenginin elinde değil, fakirin de elinde olmasıdır. Eşit dağılım İslam anlayışındandır. Eşit dağılım insanların çoğunun zengin olması ve ya fakir olması demek değildir. Müslüman toplumunun zengin olması gerekir fakat fakir tabaka ile zengin tabaka arasında büyük bir fark olmaması gerekir.

Müslüman toplumlarda sosyal dengeyi temin etmek için, İslam sabit ve sürekli olarak alınan bir vergi uygulaması geliştirmiştir. Bu vergiden alınan gelir fakirlere verilir. Burada vergi olarak kastedilen şey zekâttır. Devlet dengeyi sağlamak için insanları uzak bölgelere yatırım yapmaya yönlendirmelidir.

Sosyal güvenliğe gelince, ümmetteki bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve insanlar arasında huzurun sağlanması için konulmuştur. Hal böyle olunca da insanlar sonuca önem vermeden üretmeye çalışır çünkü ihtiyaçları temin edilmiştir. Sosyal güvenlik, sosyal yardımlaşmaya dayanır. Müslüman Müslümanın kardeşidir ki onun kefaleti vacip kılınmıştır. Hâkim (yönetici), Müslümanları bunu yapmaya mecbur etmelidir. Cemaatin tabii kaynaklar ve devlet servetinde bir hakkı vardır. Zaten tabii kaynaklar Allah tarafından insanlara emanet olarak verilmiştir. Devlet herkese istihdam sağlamalıdır ki toplumdaki işsizlik sona ersin. İslami finans sisteminde faiz yöntemlerinden uzak durularak yapılan, kendine has bir yöntem vardır. Ekonomik kriz ise faizle çalışan bankaların varlığının sonucudur. Çünkü faizli bankalar kayba uğranması durumunda bir ortak değildir. Bu yüzden her zaman hakları garantiye alamazlar. Katılım bankaları ise risk, kâr ve zarar paylaşımına dayalıdır. Ondan dolayı hocamızın da söylediği gibi, İslam inancına dayalı bir iktisadi sistem inşa edilmelidir. Sadece İslami resimde veya isimde değil, içeriğin de İslami olması gerekir.

Abdullah Sorour ZOUBI¹

Karabük Üniversitesi'nde ve aranızda olmaktan onur duyuyorum. Bu kongre çok önemli bir konuyu iyileştirmek için yapılmaktadır. Bu kongrenin konusu İslam iktisatıdır. Ben mühendisim ve iktisat uzmanı olmamama rağmen İslam iktisadı hakkında konuşmak istiyorum. Çünkü İslam iktisadı konusuna bütün toplumlar önem verir. Karabük Üniversitesi ve Al-Balqa Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu İslam Ekonomisi Kongresi'nin çok önemli olduğunu düşünmekteyim. Müslümanlar dâhil gayr-i müslimler de bu konuya çok önem vermektedir. Özellikle İslam ülkelerinin şikâyet ettiği ve sıkıntılar yaşadığı, bütün dünya ülkelerinin ve özellikle İslam ülkelerinin ekonomi krizler ve ekonomik dalgalanmalar sebebiyle yakınmaktadır.

İktisat teorileri olsun, sosyal bilimler olsun, İslami fıkıh olsun, kanuni bilimler olsun, uygulamalı bilimler olsun, bunların hiçbiri birbirinden ayrılamaz. Ait olduğumuz coğrafi alan tarihin başlangıcı, dinlerin ve medeniyetlerin beşiğidir. Bu yüzden bölge halklarının yaşamı uzun bir geçmişe uzanmaktadır. Toplum barış içinde yaşama fırsatı bulmuş ama bunlardan faydalanamamıştır. Biliyoruz ki dünya güçlerinden belli bir kesimin dünyanın iktisadını şekillendirip oluşturmayı ve haritasını çizmeye çalışmaktadır. Demografik yapılar, doğal kaynakların kullanılması, küreselleşme, iklim değişikliği ve bu dört unsuru bir araya getiren teknoloji, hepsi birer avantajdır. Ticari güçlerin oluşmasında ve ticari ortaklıkların kaybedilmesinde sizi şunu eklemek istiyorum. Bu durumun Kur'an ayetlerinden hareket edildiğinde büyük bir öneme sahip olduğu görülür ki Kureyş Suresi'nin şu ayeti bize çok şey ifade eder: "Kureyş'i birbiriyle kaynaştırıp yaz-kış, kuzey-güney seyahat etmeleri" ayetinde İslami ticaretin temel ilkesi gibi bir anlama işaret etmektedir.

Biz ticaret hakkında konuştuğumuzda bu konu bizi yatırım yapmaya rehberlik yapar. Ancak ekonomistler İslami sistemde yatırım araçlarına değinmemişlerdir. Bu konudaki gelişmeleri murabaha usulü ve müşareket usulü gibi İslami usullere uydurma konusunda herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Stokçuluk, tefecilik, kumar ve riba ise sadece dünyada gücünü göstermektedir. Daha önce de dediğim gibi ben iktisat uzmanı değilim ama risk alma ortaklığı, özel mülkiyet, genel mülkiyet, hükümet geliri, piyasa kontrolü, sadakat ve vakıflar gibi temel kurallar İslam toplumunda sosyal yardımlaşma sağlayan en önemli faktörlerden sayılmaktadır. Allah-u Teâlâ diyor ki; "Onlardan sadaka al ve onları bu şekilde temizle." Biz gençken ticarete; zekât ve sadakaların İslam'ın temel kurallarını oluşturduğunu anlayamamıştık. Oysaki bu kurallar sağlıklı ve dayanışma içinde yaşayan bir toplumu oluşturmaktaydı. Böyle olunca da toplumda adalet sağlanmaktaydı. Tıpkı İslam'ın ilk dönemlerindeki gibi.

¹ Prof. Dr., Al-Balqa Applied University Rektörü, Ürdün.

Biz İslami toplumlar da maalesef üç toplum olarak ayrılmaktayız. Kendisine dahi güvenmeyen donuk olan bir toplum, uluslararası dinamizm peşine koşan bir toplum ve potansiyel gücünü uluslararası düzeyde örnek güce dönüştürmek için çaba sarf eden bir toplum, Türkiye gibi. Son on yılda tanık olduğumuz kaynak ve ticaret savaşları çatışması bu düzeyde özellikle 2008 yılında gösterdiği üzere İslam dünyasının, özellikle de Ortadoğu'nun bölünmesine yol açmış ve bu savaş daha da fazla sürebilir. Bu savaş, kaynak eksikliğinden değil sosyal adaletsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu kriz sadece ekonomik bir kriz değil aynı zamanda toplum içerisinde yaşanan toplumsal krizleri de meydana getirmiştir ve çok daha büyük krizleri de önümüze eklemektedir. Dijital teknolojik devrim, iletişimin, ticaret ve yapay zekânın bozulmasına yol açtığı için eylem, ticaret ve üretim kavramlarının çoğunu değiştirmektedir. Bu da bizi gelecekte bir çatışmaya götürmektedir.

Burada değerli katılımcılarımızdan ve özellikle de gençlerimizden benim istediğim, bu teknolojik gelişmeleri ve sanal gelişmeleri, İslam ile bir araya getirerek, uyum içerisinde çalışacak bir düzen oluşturmaya çalışmalarıdır ki biz de bütün bu gelişimlerde hem dini açıdan, hem de halk açısından geri kalmış olmayalım. Bizim de İslami bankalarımız olsun ve uluslararası bankacılık ve finans baskılardan kurtulabilelim. Bizim üniversitelerimizdeki iktisat uzmanları, Karabük Üniversitesi'nde ki iktisat uzmanlarıyla birlikte çalışmalar yapıp bu teorik durumları pratiğe çevirmelilerdir. Bu vesile ile sayın Rektörümüze teşekkürlerimi sunarak, başarılar dilerim.

Refik POLAT¹

Çok değerli misafirler, sevgili Rektörüm Abdullah, Türkiye'yi ziyaret ettiğinizde ortak bir şeyler yapalım istemiştik. İki üniversitenin iş birliği çerçevesinde, bunun içinde bir kongre başlatalım dedik. İslami finansa yönelik bir kongre yapalım dedik ve bunun ilkini Türkiye'de yapmayı planlamıştık. Kendileri kabul ettiler. Kendileri buraya geldikleri için çok teşekkür ediyorum.

Son konuşmacı olmak gerçekten sıkıntılı bir iştir. Çünkü toplumun dinleyicilerin sabrının son noktasının geldiği yerdeyiz. Şimdi İslami finans konusunda çok değerli konuşmacılar bilgiler verdiler. Tabi benim bu konuda çok fazla birikimim yok. Onlar kadar dolu dolu şeyler söyleyecek bir birikimim yok. Özellikle İlahiyat Fakültemizin duâyen hocalarımızdan dinlediklerimden çok istifade ettim. Kendilerine teşekkür ediyorum. Geldiğiniz için sağ olun.

İslami finans deyince ben de birkaç kelime ile katmak istiyorum tabi. Çünkü bu iş, biliyorum ki fertten başlıyor, aileden başlıyor. İnsanların bire bir ahlaki boyutundan başlayan bir süreçtir bu. Tabi bunun kurumsallaşması gereken bir süreç İslami Finans. Çünkü insanların şahsi ahlaki değerlerinden vurursak bu işin içinden çıkılması mümkün değildir. Bunu yeni asistan olduğum yıllarda, kendimden bir örnek vererek anlatmak istiyorum. 1996 yılından itibaren ailevi sebeplerden ötürü düştüğümüz çok büyük sıkıntılarda çevremden hiç destek alamayıp bankadan başvuru yaptığımı biliyorum, bu çevremdeki bütün insanların çok inançlı olmasına rağmen.

Bu şimdi kişisel bir finans durumundan devlet finanslarına geçiyoruz tabi. Günümüzde özellikle de Türkiye'ye yapılan finansal saldırılara hepimiz şahidiz. Bunların içinden çıkmanın yollarından birisi de İslami bir yapıya kavuşmaktır. Bunu da Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın faize yönelik söylediğini, açtığı savaşı hepimiz biliyoruz.

İnşallah birlik olarak İslami kurallara, ahlaki kurallara bağlı olarak bu sürecin İslam Ekonomi sürecinin bütün toplumda İslam ülkelerinde oturacağına inanarak sözlerime son vermek istiyorum. Bu kongrenin inşallah ikincisini Ürdün'de yapacağız. Hepinize katıldığınız için teşekkür ediyorum.

¹ Prof. Dr., Karabük Üniversitesi Rektörü, Karabük- Türkiye.

1. BÖLÜM - TAM BİLDİRİLER

İslâm Hukukunda Borçlu Alacaklı İlişkisi ve Para Borçlusunun Temerrüdü

Fahrettin ATAR¹

Öz

İslâm bir taraftan mecburiyet bulunmadıkça borçlanılmamasını tavsiye etmiş, öte yandan borçlunun borcunu vâdesinde ve taahhüt edilen şekilde ödemesini emretmiştir. Hiç şüphesiz borcu vâdesinde ödememek, alacaklının hakkına tecavüzden başka bir şey değildir. Ancak bazı durumlarda borçlu borcunu vâdesinde ödemeyi arzu ettiği halde maddi imkânları borcunu ödemesine müsaade etmemiş olabilir. Şöyle ki borçlu ekonomik kriz, tabii afet, iflas gibi bir sebeple borcun bir kısmını veya tamamını ödemeyebilir. Alacaklılar bu durumdaki borçlulara borçlarını ödeyebilmeleri için mühlet tanınmaları gerekir.

Günümüzde İslâm hukukçuları mütemerrit borçludan “temerrüt tazminatı”, “gecikme zammı” gibi bir adla asıl borçtan başka ilave bir para alınıp alınamayacağını tartışmışlardır. Bazı hukukçular ödeme gücü olduğu halde borcunu ödemekte direnen borçludan geç ödemesi sebebiyle tazminat adı altında ilave bir para alınamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bazı hukukçular borcun geç ödenmesinden ötürü alacaklının görmüş olduğu zararı mütemerrit borçlunun tazmin etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bir kısım hukukçu da tahakkuk edecek bu tazminatın alacaklı için helâl olmadığını, bunun hayır kurumlarına verilmesinin uygun olacağını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Borçlu, Alacaklı, Borç, Temerrüt Tazminatı, Mümâtil (mütemerrid).

¹ Prof.Dr., Karabuk University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Karabuk-Türkiye, fahrettinatar@karabuk.edu.tr

**The Relationship Between Debtor and Payee and the Default of Debtor According to
Islamic Law**

Abstract

Islam, advised its believers not to owe unless he/she was obliged, on the other hand he/she ordered the debtor to pay his debt on his term and in the manner promised. Undoubtedly, not paying the debt in the valley is nothing but the right to rape the creditor. However, in some cases the debtor may not have allowed him to pay his debt to the material means, although he wished to pay his due. In other words, the debtor may not pay a part or all of the debt due to economic crisis, natural disaster or bankruptcy. Creditors in this case need to recognize the debtors to pay their debts.

Today, Islamic jurists have discussed whether they can get an additional amount from the original debtor with a name such as default payment or delay payment. Some jurists have claimed that there is no additional money under the name of compensation due to the late payment of the debtor who is resisting to pay his debt even though he has the power to pay. Some lawyers said that due to the late payment of the debt, the creditors had to compensate for the damage that the creditor had to pay. Some of the lawyers to accrue this compensation is not the halal for the creditor, it would be appropriate to be given to charities said.

Keywords: Debtor, payee, debt, backwardation, default of debtor.

1. TÜRK HUKUKUNDA TEMERRÜT TAZMİNATI

“Temerrüd” kelimesi sözlükte “kafa tutma, dik kafalık etme” gibi anlamlara gelmektedir. Günümüz hukuk literatüründe temerrüd kelimesi herhangi bir sebebe dayanmaksızın borçları ödememekte direnme anlamında kullanılmaktadır. Borcunu ödememekte direnen borçlu kişiye de “mütemerrid” denmektedir. İslâm hukuk literatüründe borcu geciktirme anlamında “matl” ve “mümâtele” kelimeleri, borcunu geciktiren borçlu için de “mümâtîl” kelimesi kullanılmaktadır. Temerrüde düşmek genelde borcun zamanında ödenmemesi hali için söylenmekle birlikte bu durum “alacaklının temerrüdü” ve “borçlunun temerrüdü” şeklinde iki türdür: Şöyle ki borçlu taraf yapması gereken ödemeyi zamanında yapmazsa temerrüde düşer, buna karşılık ödemeyi alan taraf söz konusu ödeme karşılığında gerçekleştirmesi gereken yükümlülüğü yerine getirmez ya da ifa edilen ödemeyi kabul etmez ise de temerrüde düşmüş olur. Bu makalede sadece para borçlusunun temerrüde düşme durumu incelenecektir.

Türk hukukunda temerrüt tazminatı kabul edilmiştir. Temerrüt ile ilgili hükümler borçlunun temerrüde düşmekte kusurlu olup olmamasına göre değişmektedir. Kusuru olmaksızın temerrüde düşen borçlu alacaklıya temerrüt faizi ödemekle yükümlüdür. Kusurlu temerrüdün hükümleri ise şöyle özetlenebilir. Borçlu temerrüdünde edimin sonradan ifası mümkündür. Bu yüzden borçlunun kusurlu temerrüdü halinde alacaklı aynen ifa talebinde bulunabilir. Fakat gecikme ile yapılacak bir ifa alacaklının bütün zararlarının karşılayamayacağı için kendisine tazminat isteme yetkisi de tanınmıştır. Bu sebeple alacaklı, borçlusu temerrüt içinde ise, ifadan başka gecikme sebebiyle tazminat da isteyebilir. Alacaklının bu amaçla ispat edeceği şey, borçlunun temerrüt içinde bulunduğu, kendisinin bu zarara uğradığı ve borçlunun temerrüdü ile zarar arasında bir illiyet bağının bulunduğudur. Alacaklı, borçlunun kusurunu ispat zorunda olmayıp kusuru bulunmadığını ispatla mükellef olan borçlunun kendisidir. Alacaklının tazminini isteyeceği zararlar, edimin geç ifası yüzünden uğradığı zararlardır. Buraya öncelikle alacaklının temerrüt sebebiyle uğradığı kâr kayıpları girmektedir. Temerrüt sebebiyle ödenmesi gerekli tazminat miktarı önceden taraflarca kararlaştırılabilir veya bunun kararlaştırılması üçüncü kişiye bırakılabilir (Kenan Tunçomağ, Borçlar Hukuku Dersleri, İstanbul 1965, I,515-520).

2. İSLÂM HUKUKUNDA BORÇLU ALACAKLI İLİŞKİSİ

Ödeme Niyetiyle Borç Altına Girilmeli: İslâm, müslümanlara israftan uzak, sâde ve itidalli bir hayat yaşamayı, israf yüzünden borçlu durma düşmemeyi ve tutumluluğu tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber borçtan Allah’a sığınır ve şöyle dua ederdi: “*Allahım! Borcun ve düşmanın galebesinden, düşmanın halime gülmesinden sana sığınırım*” ((Nesâî, İstiâze, 24).

Hz. Âişe (r.anhâ) Resûlullah’ın her namazın akabinde şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: “*Ya Rab! Günahın, borçtan sana sığınırım*”. Hz. Aişe: “*Ya Resûllallah! Hiçbir şeyden istiâniz*

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

(sığınmanız) borçtan sığınmanız kadar olmadı” demiş de Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Kişi borçlandığı zaman konuşur ve yalan söyler, vâdeder ve vâdini yerine getirmez” (Buhârî, Ezân, 149).

Aslında borçlanma medenî bir münasebettir. Peygamberimiz’in borçtan Allah’a sığınmasının sebebi bizzat borcun kendisi değildir. Borca terettüp eden sıkıntılardan dolayıdır. Borcun, insanı hayatından usandırdığına işaret etmek üzere fıkıh literaründe Fetâvâyı- Zâhiriyye’de şöyle denilmiştir: *“Borçluya borcunu ödemesi için zekât vermek fakire sadaka vermekten daha evladır”* (İbn Nüceym, Mısır 1311, el-Bahru’r-râik, II,260; Kâmil Miras, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercmesi ve Şerhi, Ankara 1970,V,334; bk. Zeylâî, Tebyînü’l-hakâik, Bulak 1315, I,302).

Bu sebeple Hz. Peygamber gereksiz yere borçlanmadan müslümanları sakındırmıştır. Ancak hayat şartları kişileri borçlanmaya mecbur edebilir. Borç altına girme mecburiyetinde kalan kişi, borcunu vadesinde ve kararlaştırılan şekilde ödemeyi niyet ederek ve bu konuda Allah’ın mânevi yardımını talep ederek borçlanmalıdır. Şu halde İslâm borçlanma mecburiyetinde kalanları da gayret sarfedip bir an önce borcunu ödemeye teşvik etmiştir. Borçların ödenmesi gerektiğini, iyi niyetli borçluya Allah’ın yardım edeceğine dair birkaç âyet ve hadis meâlî verelim:

1. *“Ey İman edenler! Akitleri yerine getirin” (Mâide 4/1).*
2. *“Hiç sühesiz Allah size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder” (Nisâ,4/58).*
3. *“Her kim halkın malını ödemek niyeti ile (ödünç alır veya bir muamele sebebiyle) alırsa Allah o kimseye dünya edasını müyesser kılar. Her kim de halkın malını itlaf etmek kasdıyla alırsa, Allah o malın feyiz bereket, hayır ve menfaatini yok eder” (Buhârî, Zekât, 18).*
4. Abdullah İbn Ca’fer, borç alıp verme alışkanlığına sahip imiş. Bunun sebebi kendisine sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: *“Ben Resûlullah’ın borçlu borcunu ödeyinceye kadar Allah borçlu ile beraberdir” buyurduğunu işittim (İbn Mâce, Sadakât, 10).*

Alacaklı Borçlusuna Karşı Müsamahalı Olmalı: Borçlu taahhüdünü yerine getirmek, borcunu ödemek arzusunda olduğu halde çeşitli sebeplerle mesela ekonomik kriz, tabiî afet veya bunlara benzer sebeplerle borçlarının bir kısmını veya tamamını ödemekten aciz olabilir. Kur’ân ve Sünnet güç durumunda bulunan iyi niyetli borçlulara taahhüt ve borçlarını yerine getirebilmeleri için mühlet verilmesini ister. Hatta alacaklının alacağıнын bir kısmını veya tamamını borçluya bağışlamasının güzel bir davranış olduğunu bildirir.

1. *“Eğer (borçlu) darlık içinde bulunuyorsa, ona borcunu kolayca ödeyebileceği kadar mühlet (verin). Borcu sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilerseniz, hakkınızda daha hayırlıdır”.* (Bakara 2/280).

2. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Her kim darda kalan borçluya mühlet verir veya alacağından vazgeçerse Allah kıyamet gününde o kimseyi arşının gölgesinde gölgelendirecektir ki o günde arşın gölgesinden başka gölge yoktur*”. (Müslim, Zühd,18).

Borcun Geciktirmesi Haksızlıktır: Borçluların borçlarını rızaları ile ifa etmeleri gerekir. Ancak her toplumda borcunu rızası ile ifa etmeyen borçlular da bulunabilir. Hiç şüphesiz borcu ödemekten imtina etmek alacaklının hakkına tecavüzden başka bir şey değildir. İslâm hukuk literatüründe borçlunun borcunu geciktirmesi, temerrüd kelimesiyle değil “matl” ve “mümâtele” kelimeleriyle ifade edilmektedir. “Matl” şöyle tanımlanmıştır: *Ödeme gücü olduğu halde borcu vâdesinde ödemeyi ertelemektir*: Ömer Nasuhi Bilmen mümâtele kelimesini şöyle tarif etmiştir: “Mümâtele borcun vâdesini bugün yarın diye uzatmaktır. Böyle hareket eden borçluya medyun-i mümâtil denir. Borcunu edâya muktedir olduğu halde tehir edip duran kimse demektir” (Bilmen, Hukuku İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu, İstanbul 1970, VII,269).

Bu tanımlar dikkate alınarak temerrüdün şartları şöyle tesbit edebilir: 1. Borcun muaccel olması, 2. Borcun ifasının mümkün olması, 3. Borçlunun ifaya kadir olması, 4. Borcun talep edilmesi, 5. Alacaklının edimi kabule hazır olması.

Hz. Peygamber mütemerrit borçlu hakkında şöyle buyurmuştur: “*Borcunu ödemeye muktedir bir borçlunun borcunu ödemeyip uzatması zulüm ve haksızlıktır; bu davranış onun kınanmasını “ırdehu” ve cezalandırılmasını, “ukûbet” helâl kılar*” (Şevkânî, Neylü’l-evtâr, Mısır 1993, V,471).

Önceki İslâm bilginlerince hadisdeki “ırdehu” kelimesi şikâyet, “ukûbet” kelimesi de hapis olarak tefsir edilmiştir. Para borçlarının zamanında ödenmesini sağlamak için İslâm hukuk sistemi içinde borçlunun hapsedilmesi, seyahatinin engellenmesi, takip altında tutulması, malının icra yoluyla satılarak borcun ödenmesi gibi cebrî icra müeyyideleri uygulanmaktadır (Fahrettin Atar, İslâm İcra ve İflâs Hukuku, İstanbul 1990, s.37 ve dev.).

3. İSLÂM HUKUKUNDA TEMERRÜT TAZMİNATI

Önceki İslâm hukukçuları son zamanlara kadar temerrüdü bir tazminat sebebi olarak ele alıp incelememiştir. Ancak 19. asırdan itibaren İslâm hukukçuları, mütemerrit borçludan gecikme tazminatı alınıp alınamayacağını tartışmışlar, bir kısmı mütemerrit borçludan gecikme tazminatı alınamayacağını söylemişlerdir. İslâm hukukçularının bir kısmı ise özellikle para borçlarının geç ifası yüzünden alacaklının uğradığı kâr kayıplarının tazmin edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Rahmi Yaran, İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi Borçlunun Temerrüdü Alacaklının Temerrüdü, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997, s.147-151; Abdulaziz Bayındır, Ticaret ve Faiz, İstanbul 2007, Süleymaniye Vakfı Yayınları, s.284-305; Şevket Pekdemir, “İslâm

Hukuku Açısından Para Borçlarında Cezai Şart”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 23, 2014, s. 138-154).

Ürdün Üniversitesi Şeriat Fakültesi Öğretim Üyesi Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, mütemerrit borçlunun gecikme tazminatı ödeyip ödemeyeceğini tartıştığı makalesinin geniş bir özeti şöyledir:

“Bugün iç ve dış ticaret işlemleri genellikle telefon, teleks gibi haberleşme vasıtaları ile yürütülmektedir. Yani tüccarlar milyonluk, milyarlık işlerini bu haberleşme vasıtaları ile yapmaktadırlar. Bu sebeple alım-satım akitleri genellikle bu yolla gerçekleştirilmektedir. Bugün hiçbir tüccar bu gibi haberleşme vasıtalarından yararlanmadan işlerini normal olarak yürütmeleri mümkün değildir. İşte bu durum bazı yönlerden önem arz etmekte ve bazı problemleri beraberinde getirmektedir. Şöyle ki alım-satımlar her her zaman peşin yapılmamakta, bazan taksitle, bazan veresiye yapılmaktadır. Hiç şüphesiz borçluların borçlarını vadelerinde ifa etmeleri halinde, herhangi bir problem meydana gelmesi mümkün değildir. Çünkü alacağını vâdesinde alan alacaklı ticaret işlerini normal olarak yürütür. Ancak alacağını vâdesinde alamayan alacaklının ise ticari işlerinde bir takım aksamaların meydana geleceği, ticari işlerinde bir durgunluğun söz konusu olacağı, zarar göreceği, hatta iflas edeceği düşünülebilir. Nitekim alacağını vadesinde alamayan bazı alacaklıların iflas ettikleri de görülmektedir.

“Bugün devamlı olarak şu soru sorulmaktadır. Ödeme gücü olduğu halde borcunu vadesinde ödemeyen borçlu, borcunu ödeyeceği güne kadar alacaklının zararını tazmin etmek mecburiyetinde mi dir? Yani alacaklının gördüğü zararı mütemerrit borçluya tazmin ettirmeye hakkı var mıdır? İslâm hukukunda bir kâr kaybından ibaret olan zararın (mahrum kalınan kârın) tazmin edilmesine aykırı bir hüküm var mıdır?

“Önceki Fıkıh bilginleri bu konuda herhangi bir araştırmada bulunmamışlar ve olumlu veya olumsuz herhangi bir görüş ileri sürmemişlerdir. Onların bu konuyu tetkike tabi tutmamalarının üç sebebi vardır:

1. Önceki dönemlerde borçlunun para borcunu vâdesinde ödememesi ticarî işlemleri bugünkü gibi fazla etkilemiyordu.

2. Eskiden borçlunun borcunu vâdesinde ödememesi halinde alacaklının cebrî icra yoluyla tahsil etmesi çok kolay ve çabuk idi. Çünkü fakihlerin yaşadıkları asırlardaki kadılar, alacaklının sözlü müracaati üzerine borçluyu civvâz (tebliğat memuru) marifetiyle mahkemeye çağırıyor ve genellikle bir celsede borcun ödenmesine karar veriyordu. Zamanımızda ise muhakeme usulü kaideleri yönünden davaların karara bağlanması uzun zaman almaktadır. Hatta bazı davalar senelece devam ettikten sonra karara bağlanmaktadır. Dolayısıyla alacaklı alacağını zamanında alamadığı için büyük bir zarara uğramaktadır.

3. Fakihler dinî hassasiyetlerinden ötürü, bu konuda her hangi bir fikir beyan etmemişlerdir. Bu dinî hassasiyet riba vukûu korkusundan ileri gelmektedir. Şöyle ki borçluyu ifa edeceği meblağdan başka, geç ifa sebebiyle bir tazminat ödetmeye mecbur etmek, onu karşılığı olmayan bir ödemeye mecbur etmek demektir. Karşılıksız ödeme ise ribadan başka bir şey değildir.

“Ancak bazı fakihler gâsıbın gasbettiği malı geri vermesinin yanı sıra ondan elde edilen menfaatin (gelir) de geri verilmesini gerektiğini ifade etmişlerdir.

“Bugün fakihlerin geç ifa sebebiyle alacaklının uğradığı zararın tazmin edilmesi gerektiğine imkân veren bazı naslara ve küllî kaidelere başvurmaları gerekir. Konu ile ilgili nasları ve küllî kâideleri şöyle sıralayabiliriz:

“Âyetler: “Ey iman edenler! Akitleri ifa ediniz” (el-Mâide 5/1). Bu âyet borcu vâdesinde ödenmesini vacip kılmaktadır. Borçlunun alacaklının rızası dışında borcunun ödemesini geciktirmesi, alacaklının alacağından istifade etmesini engellemek, onu elde edeceği kârdan mahrum etmek demektir. Dolayısıyla borçlunun, alacaklının uğradığı zarardan sorumlu tutulması ve onun mahrum kaldığı kârı tazmin etmesi gerekir.

“Hadisler: “İslâm zarar vermek ve bi'l-mukabe zarar vermek yoktur”, “Borcunu ödemeye muktedir bir borçlunun borcunu geciktirmesi zulümdür; bu davranış onun kınanmasını ve cezalandırılmasını helâl kılar”.

“Mekâsidü’ş-şerîa: İslâm’da emîn ile hâin, asî/zâlim ile adil, borcunu vâdesinde ödeyen ile ödemeyen bir değildir. Emin, adil, borcunu vâdesinde ödeyen övülür, sevilir, bu vasıfta olmayanlar ise yerilir, kınanır. Yukarıdaki hadis, mazereti olmaksızın bir borçlunun borcunu geciktirmesinin zulüm olduğuna şahitlik etmektedir. Çünkü borcu geciktirmede alacaklı için maddi zarar söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla borcunu vâdesinde ödemeyen borçlu sorumlu tutulur ve alacaklının zararını tazmin eder.

Bu izahlar sonucunda diyoruz ki geç ifa sebebiyle alacaklının gördüğü zararın borçlu tarafından tazmin edilmesi gerekir. Ancak borçlu ile alacaklı arasında önceden bu konuda bir cezaî şart konamayacağı gibi bu fark yani tazminat karşılıklı anlaşmalar ile de tespit edilmez. Çünkü alacaklı ile borçlu arasında bu şekildeki bir anlaşma tarafları ribaya götürür. Alacaklı mahkemeye başvurur ve hâkimden mahrum kaldığı kârın tazmin edilmesi ister. Hâkim de meseleyi bilirkişiye havale ederek zararın miktarını tesbit etmelerini ister. Böylece bilirkişi tarafından tesbit edilen ve hâkim tarafından karar altına alınan tazminatı borçlu alacaklıya ödemek mecburiyetinde kalır” (Mustafa Ahmed Zerkâ, “Hel Yukbelu Şer’an el-Hükmü ‘ale’l-Medîni’l-Mumâtil bi’t-Ta’vîzi ‘ale’d-Dâin”, Mecelletü’l-Ebhâsi’l-İktisâdi’l-İslâmî, sayı:2, cilt: 2, 1985, s.104).

İbn Teymiyye, alacaklının, mütemerit borçluyu ifaya zorlamak için yaptığı masrafları borçludan talep edebileceğini söylemiştir (İbn Teymiyye, Mecmû’u’l-fetâvâ, XXX,24-25).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Muasır İslâm hukukçularından Senhurî, Mekke Temyiz Mahkemesi hakimi ve Cemâatü kibârî'l-ulemâ üyesi Abdullah b. Süleyman b. Menî', Halil Gönenç gibi İslâm hukukçuları temerrüt tazminatını savunmuşlardır. İslâm Fıkıh Akademisi üyesi Sudanlı Siddîk Muhammed el-Emîn ed-Darîr, İslâmî esaslar çerçevesinde işlemlerini sürdüren bankalarının, mali ceza uygulamasının caiz olup olması hususunda ileri sürdüğü görüşleri şöyle özetlenebilir: Bankaların, borçlu müşterisi ile; tespit edilen sürede borcunu ifa etmediği takdirde belli bir meblağ veya borcunun belli bir nisbetinde ödeme yapması şartıyla anlaşma yapması, bu meblağa malî ceza (garâme) de dense, tazminat da dense, cezai şart da dense caiz değildir. Çünkü bu haramlığı konusunda icma edilen cahiliye ribasıdır. Bankanın borçlu müşterisi ile, ifanın gecikmesi sebebiyle bankanın uğrayacağı zarara karşılık tazminat ödemesi şeklinde anlaşma yapması ise bankanın uğrayacağı zararın maddi ve fiili olması ve müşterinin ödeme gücüne sahip mümatil olması şartıyla caizdir. Bu tazminatın tesbitinde en uygun yol, müşterinin ifayı geciktirdiği süre içinde bankanın gerçekleştirdiği fiili kârın esas alınarak hesaplanmasıdır. ed-Darîr bankanın ödeme gücü olmayan borçludan tazminat istemesinin caiz olmadığını söylemiştir. Nezih Hammâd, Ali Hafif, Seyyid Abdullah, Hayreddin Karaman gibi İslâm hukukçuları da temerrüt tazminatının caiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Fransız Medeni Kanunu'nu konuyla ilgili hükümlerini değerlendiren Seyyid Abdullah'a göre İslâm hukukunda borçluyu ödemeye zorlayan cebrî icra tedbirleri arasında geç ifa sebebiyle uğranılan zararın tazmin edilmesi bulunmamaktadır. Hayreddin Karaman, "Alacaklının, alacağını zamanında alması halinde yatırım yapacağı ve bundan kazanç sağlayacağı kesin değildir; varsayım dayanan bir kazanç kaybının, borçlu tarafından telafi edilmesi, İslâm'da faiz yasağı prensibi ile çatışmakta ve caiz görülmemektedir. (Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, II,432-433). Ona göre sadece enflasyondan doğan borçlar takip edilebilir. Karaman, zaruret durumunda borçluyu ifaya zorlamak için farklı bir yöntemin uygulanabileceğini önermiştir. İslâm Fıkıh Akademisi, Katar İslâm Bankası, Mısır Faysal İslâm Bankası, Batı Sudan İslâm Bankası gibi kurum ve kuruluşlar ödemesini geciktiren borçlunun önceden belirlenen bir şartla veya şartsız olarak asıl borca yapılan fazlalığı ödemekle sorumlu tutulmasının faiz olduğunu kararlaştırmıştır. Para borçlarında temerrüt tazminatını kabul etmeyen İslâm hukukçularının konuya ilişkin başta gelin delilleri şöyle özetlenebilir: Para borçlarında geç ödemeden kaynaklanan zararın tazmini olarak asıl borca ilave edilen miktar faize benzemektedir. Faiz ise haramdır. Bunun delillerinden bir âyetin meali şöyledir: 'Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve artık faizin peşini bırakın, eğer gerçekten müminler iseniz. Eğer böyle yapmazsanız, o zaman Allah ve Resulü tarafından size savaş açılmış olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz, ana sermayeleriniz sizindir. Haksızlık etmezsiniz, haksızlığa da uğramazsınız" (Bakara 2/278-279).

4. Sonuç

Hz. Peygamber borcu ödeme gücüne sahip bir borçlunun borcunu geciktirmesinin zulüm olduğunu ve bu davranışın kınanmayı ve cezalandırmayı helal kılındığını ifade etmiştir. Önceki

İslâm hukukçuları cebrî icra tedbirleri arasında temerrüt tazminatına yer vermemişlerdir. Günümüz hukukçularının çoğunluğu temerrüt tazminatının faiz olması endişesiyle caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Bazı hukukçular ise borcun geç ödenmesi sebebiyle günümüz ekonomilerinde enflasyon, devalüasyon gibi iktisadi nedenlere bağlı olarak alacaklının satın alma gücü açısından gördüğü zararın borçlu tarafından karşılanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Biz temerrüt tazminatının, diğer cebrî icra tedbirlerinin uygulanmasının netice alınmasında yeterli olmadığı zaruret durumlarında devreye sokulmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

5. Kaynaklar

- Atar, Fahrettin (1990). İslâm İcra ve İflâs Hukuku, İstanbul.
- Bayındır, Abdulaziz (2007). Ticaret ve Faiz, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1970). Hukuku İslâmiyye ve İstilahat-ı Fikhiyye Kamusu, İstanbul.
- ed-Darîr (2000). “eş-Şartu'l-Cezâî”, Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî.
- İbn Nüceym (1893). el-Bahru'r-râik, Mısır.
- İbn Teymiyye (1995). Mecmû'u'l-fetâvâ, Medine.
- Karaman, Hayreddin (1987). Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul.
- Miras, Kâmil (1970). Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercmesi ve Şerhi, Ankara.
- Pekdemir, Şevket (2014). “İslâm Hukuku Açısından Para Borçlarında Cezai Şart”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 23, 2014, s. 138-154.
- Şevkânî (1993). Neylü'l-evtâr, Mısır.
- Tunçomağ, Kenan (1965). Borçlar Hukuku Dersleri, İstanbul.
- Yaran, Rahmi (1997). İslâm Hukukunda Borcun Gecikmesi Borçlunun Temerrüdü Alacaklının Temerrüdü, İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed (1985). “Hel Yukbelu Şer'an el-Hükmü 'ale'l-Medîni'l-Mumâtil bi't-Ta'vîzi 'ale'd-Dâin”, Mecelletü'l-Ebhâsi'l-İktisâdi'l-İslâmî, sayı:2, cilt: 2, 1985, s.104-111.
- Zeylâî (1987). Tebyînü'l-hakâik, Bulak.

**İslam Ekonomisinde Tüketiciyi Koruma ve Haksız Kazancı Önlemeye Yönelik Tedbirler ve
Günümüz İslam Toplularının Durumu**

Sinan YILMAZ¹

Öz

Bu araştırma, temel hedefi tüketiciyi koruma ve haksız kazancı önlemeye dayalı İslami bir ekonomi modeli üzerine bir deneme niteliğindedir. Araştırmanın giriş bölümünde din ve ekonomi arasındaki ilişki incelenmiş ve birbirlerini etkileme potansiyelleri tartışılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde Kuran-ı Kerim'de yer alan ekonomik hükümler incelenmiş ve bu hükümlerin genel olarak tüketiciyi koruma ve haksız kazancı önlemeye yönelik olduğu tespiti yapılmıştır. İkinci bölümde ise Sünnetten örneklere yer verilerek İslami ekonomik modelin ilk biçimi incelenmiş ve yapılan düzenlemelerin gayesinin ne olduğu tartışılmıştır. Tartışma ve öneriler bölümünde ise günümüz ekonomik koşulları ve piyasa şartları incelenmiş, İslami bir ekonomik modele uygunluk açısından ne gibi düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Riba, Haksız kazanç, İslam ekonomisi, İslami bankacılık.

¹ Assoc. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Karabuk-Turkey, elektromektup@gmail.com

**Consumer Protection and Prevention Measures Against Unfair Earnings in an Islamic
Society**

Abstract

This work is an essay about an Islamic economy model which is based on consumer protection and preventing unfair earnings. The introductory section investigates the religion-economy relation and the possible effects of them on each other. The first section examines Quranic verses about economic rules and concluded that these rules generally are aiming at consumer protection and preventing unfair earnings. The second section tries to show that how the prophet Mohamad (PBUH) implemented these rules on social life and what was the aim of that regulations. The *discussion and recommendations* section examines the economic conditions of daily life and discusses what arrangements are needed in terms of compliance with an Islamic economic model.

Keywords: Interest, Riba, Unfair earning, Islamic economy, Islamic banking.

1. Konu, Amaç ve Yöntem

Bu çalışma, İslam dininin ekonomik hayatla ilgili temel kurallarını inceleyerek bu kuralların toplumsal hayattaki karşılığının ne olduğunu konu edinmektedir. Çalışmanın başlığı sadece haksız kazancı korumaya yönelik özel bir ekonomi alanını ilgilendiriyor gibi görünse de İslam dininin getirmiş olduğu ekonomik kuralların temel hedefinin, bireylerin haksız gerekçelerle mülkiyet kaybına uğramalarını önlemeye yönelik olduğu sayılıştından hareket edilerek bu başlık kullanılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, İslam dininin teorikte koymuş olduğu kurallar ile bu kuralların değişen ekonomik koşullar ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda nasıl yorumlanması gerektiği konusunda tespitlerde bulunmaktır. Çünkü, günümüzün değişen ekonomik koşulları İslam dininin geldiği döneme göre oldukça farklılaşmış, iktisadi hayat değişmiş ve çeşitlenmiştir. Dolayısıyla İslam dininin getirmiş olduğu kuralların sosyal hayata uygun olarak yeniden yorumlanması gerekmektedir.

Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Ayet ve Hadislerde yer alan temel ekonomik kurallar incelenerek bu kuralların konuluş gayesi incelenmeye çalışılmış ve günümüzde nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili yorumlarda bulunulmuştur.

2. Giriş

Sosyal bilimlerin ekonomi, sosyoloji, tarih felsefesi gibi alanlarında en etkili düşünürlerden biri olarak kabul edilen Karl Marx, ekonomiyi toplumsal yapı ve kurumların temel değişim dinamiği olarak görür. Bir diğer ifadeyle ekonomi, toplumdaki din, hukuk, siyaset vb. sosyal kurumların en önemli belirleyicisidir (Slattery, 2010). Öte yandan, toplumların ekonomik hayatları incelendiğinde bazı temel ekonomik kuralların dini kurallar doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Öyleyse ekonominin dini hayat, kurum ve anlayışları etkileme potansiyelinin yanında dinin de ekonomik hayatı düzenleme ve belirleme potansiyelinin de olduğunu kabul etmemiz gerekir. Dolayısıyla Ekonomi, her ne kadar dinle ilişkili bir kavram değilmiş gibi gözükse de toplumların iktisadi hayatının teşekkülünde dini kuralların da etkili olması nedeniyle dinden bütünüyle soyutlanamaz. Bu bağlamdan hareket edildiğinde, Müslüman toplumların dini kuralları dikkate alarak sosyal hayatta uygulamaya koydukları ekonomik kurallar bütününe İslam ekonomisi ya da İslami ekonomi adının verilmesi mümkündür. Ancak İslam dininin emretmiş olduğu kuralların, yorum farklılıkları ve sosyal şartlar nedeniyle sosyal hayatta eksiksiz uygulanması pratikte mümkün değildir. O halde, İslam ekonomisi dediğimiz şey ile Müslüman toplumlarda uygulanan ekonomik kuralların birbiriyle aynı şey olmadığını söylememiz mümkündür. Bu çalışma, İslami bir ekonomide tüketiciyi korumaya yönelik tedbirlerin nasıl olması gerektiğini ve günümüz Müslüman toplumlarında, global ekonomik

hayatın da etkisiyle, hangi ekonomik kuralların meriyette olduğunu incelemekte ve mevcut durumun İslami ekonomi açısından değerlendirmesini yapmaktadır.

3. İslam Ekonomisinin Temel Kuralları

3.1. Kuran'da Yer Alan Hükümler

İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'de ekonomik hayatı düzenleyen bazı ayetler bulunmaktadır. Yapılan düzenlemelerin temel gayesinin, insanların haksız yere mal edinmesini önlemek olduğu açıkça belirtilmiştir (Nisa, 29). Haksız mal edinmeyi önlemek için faiz (riba) yasaklanmış (Bakara, 275), darda olan borçludan faiz istemek yerine kendisine mühlet verilmesi ya da alacağın tasadduk edilmesi tavsiye edilmiş (Bakara, 280), faiz ve alış-verişin (bey') aynı şey olmadığı belirtilmiştir (Bakara, 275). Müslümanların kendi aralarında faizsiz olarak verdikleri borçlar övülmüş, mükafatının Onun tarafından verileceği ima edilerek bu borçların bizzat Allah'a verildiği ifade edilmiştir (Karz-ı Hasen) (Hadid, 18).

Görüldüğü gibi ayetlerde İslami bir ekonominin temel kuralları çok açık bir şekilde belirtilmiştir. Temel kural haksız mal edinmenin önlenmesidir. Haksız mal edinmenin en önemli aracı olan faiz ise yasaklanmıştır. Bu durumda dikkat edilmesi gereken en önemli husus faizin (riba) ne olduğu ve hangi tür uygulamaların bu kapsama gireceğinin belirlenmesidir. Bu kapsamın sınırları Müslüman toplumlar tarafından belirlendiği için kaçınılmaz olarak ortaya farklı uygulamalar çıkmıştır. Mezhepler arası yorum farklarının neler olduğu ve bunların değerlendirmesi bu araştırmanın kapsamı dışında olduğu için ayrıca incelenmeyecektir. Ayette ifade edildiği üzere, faiz (riba) ile alış-verişin (bey') aynı şey olmaması demek, ticarete temel kuralın para ile mal takası olduğu (bey'), eşit olmayan miktarlarda ya da vadeli olarak para ile paranın takas edilmesinin (riba) ise alış-veriş kapsamında olmaması demektir. Ancak hangi tür ekonomi araçlarının para, hangilerinin mal olarak değerlendirileceği konusu farklı değerlendirmelere tabi olduğundan Müslüman toplumlarda bu anlamda tam bir uygulama birliğinin sağlanamaması, ya da bir diğer ifadeyle mezhep farklarının oluşması kaçınılmazdır.

İslam hukukuna göre; satım akdinde para "semen" yani bedel olarak isimlendirilir. İki eşyanın değişiminde her ikisi de karşılıklı olarak semen olabilir (trampa). Altın ve gümüş, yaratılışı gereği her zaman için semendir, para olarak kabul edilen diğer nesnelere ise itibari paradır, bunlar itibar görmezler ise paralık vasfını kaybedip mal olarak değerlendirilir (Çeker, 2014). Faiz konusunda genel içtihadı göre, aralarında cins birliği olan (para-para vb.) maddelerin peşin ve aynı miktarda olmaması durumunda fazlalık ve vade faiz olarak nitelendirilir. Farklı cinslerin değişiminde bu kriter dikkate alınmaz (Çeker, 2014).

3.2. Sünnette Yer Alan Hükümler

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İslam dininin koymuş olduğu ekonomik kuralların uygulayıcısı konumunda olan Hz. Peygamberin İstılahta sünnet adı verilen uygulamaları, mahiyet ve kapsamı Kuran-ı Kerim'de müphem olarak ifade edilen kuralları daha iyi anlamamızı sağlayacak en önemli araçtır. Bu bağlamda, Hadis kaynakları arasında en önemli ve güvenilir kaynaklardan birisi olan Buhari'nin, ilgili bahiste yer verdiği hadisler ve bu hadislerde yer alan uygulamaların hangi genel kuralları içerdiği incelenecektir.

- a. Aynı cins malın (Nakit ya da Vezni) kalitesi farklı olsa da birbirlerinden farklı miktarlarda takas edilemeyeceği

Hz. Peygamber, kendi döneminin ekonomik hayatında uygulanmakta olan farklı kalitedeki malların farklı miktarlarda takas edilmesini yasaklamıştır. Çünkü bu durumda malın gerçek değerinin tam olarak tespit edilemeyip taraflardan birinin zarara uğrama riski vardır. Bu hüküm doğrultusunda Hz. Peygamber Düşük kaliteli hurmanın iyi hurma ile iki ölçeye bir ölçek takas edilmesini ve yine aynı şekilde bir dirhem paranın iki dirhem para ile takasını yasaklamıştır (Buhari, Buyû' 54, 83). Paranın para ile takasında günün ekonomik koşullarına göre farklı miktarların takas edilmesi, tıpkı hurma örneğinde olduğu gibi paranın hammaddesi olan madenin kalitesi (içeriği, ayarı, katkı maddelerinin oranı vb.) ile ilgili olmalıdır. Aldatmanın olmaması için, aynı cinslerin farklı miktarda değişiminin yasaklanmış olduğu söylenebilir. Hurma örneğinde Hz. Peygamber adi hurmanın para ile satılarak karşılığında kaliteli hurmanın alınmasını tavsiye etmiştir (Buhari, vekalet 11).

- b. Farklı nakit para birimlerinin takasında peşin olma şartı

Hz. Peygamber, farklı nakitlerin birbirleriyle takası (sarf) hakkında kendisine sorulan soruya "peşin olursa bir beis bulunmadığı" cevabını vermiştir (Buhari, Buyû' 81). Dolayısıyla aynı para biriminin birbiriyle farklı miktarlarda takas edilmesi yasaklandığı gibi, farklı para birimlerinin de birbirleriyle vadeli olarak takas edilmesi yasaklanmış olmaktadır. Bu yasağın muhtemel nedeni de o dönemin iktisadi hayatında vadeli takasta, peşin takasa göre vade farkı konuluyor olmasıdır.

- c. Yiyecek mallarının teslim alınmadan satılmayacağı

Hz. Peygamber, köylünün malına şehirlinin simsarlık etmesini yasaklamıştır (Buhari, Buyû' 72). Bu yasak, hem malının gerçek değerini bilmeyen köylünün aldanmasını (zararını) önlemek, hem de şehirdeki tüketicilerin malı daha ucuza almalarını (yararını) sağlamaya yönelik olmalıdır.

- d. Satışlarda müşteri kızırtmasının yasaklanması

Hz. Peygamber, iki kişi pazarlık ederken araya başka birisinin girmesini ve yine pazarlık esnasında gerçek alıcı olmayan kişinin araya girmesini yasaklamıştır (Buhari, Buyû' 57). Her iki halde de alıcının zarara uğraması engellenmek istenmiştir.

- e. Peşin para ile mal siparişlerinde (Selem) ölçü, tartı ve vadenin belirlenmesi şartı

Hız. Peygamber, ileride teslim edilecek bir malı, parasını peşin vermek suretiyle alacak olan kimsenin, ölçü, tartı ve vadesini belirterek öyle almasını emretmiştir (Buhari, Buyû' 82-87). Ortada olmayan bir malın (ma'dum) satımı nedeniyle ortaya çıkabilecek zarar ihtimali, şartların belirlenmesi ile mal mevcutmuş gibi somutlaşmakta ve zarar ihtimali ortadan kalkmaktadır. Bu hüküm de alıcının zarara uğraması önlediği gibi, satıcının da haksız kazancının önlemesi amaçlanmıştır.

4. İslami Bir Ekonomik Modelin Günümüz Ekonomik Koşullarına Uygulanabilirliği

Yukarıda Ayet ve Hadislere dayalı olarak ortaya koymuş olduğumuz İslam Ekonomisinin temel kuralları incelendiğinde temel hedefin tüketiciyi koruma ve haksız kazancı önlemeye matuf olduğu görülmektedir. Günümüzde ise iktisadi koşullar, Hz. Peygamber dönemine göre oldukça farklılaşmıştır. Günümüz piyasa koşullarının İslami bir ekonomik modele uygunluğu, yukarıda özetlemiş olduğumuz tüketiciyi koruma ve haksız kazancı önlemeye yönelik uygulamalarla sağlanabilir.

5. Tartışma ve Öneriler

Günümüzdeki farklı ekonomik araçların bu bağlamda yeniden yorumlanması gerekmektedir. Bununla ilgili şu tespitleri yapabiliriz:

- Hz. Peygamber döneminde alış-verişlerde kullanılan nakitler kıymetli madenlerden yapılmıştı. Paranın değeri itibari değil aynı idi. Günümüzde ise belli bir miktar altın karşılığı olmak üzere basılan kâğıt paralar, taşımış oldukları değeri enflasyon, devalüasyon gibi çeşitli iktisadi sebeplerle zamanla kaybedebilmektedir. Böyle bir parayı borç veren kişi, verdiği kadar fazlasını istese haksız kazanç elde edecek, aynı parayı geri alsa bu sefer de paranın aldığı günkü itibari değeri verdiği günden daha düşük olursa kendisi kayba uğrayacaktır. Dolayısıyla bu duruma karşı enflasyon miktarı faizin, aslında reel faiz olmadığı için haram olmadığını söyleyenler çıkacaktır. Öyleyse en doğrusu altına endeksli bir ortak kâğıt para birimi oluşturularak iktisadi hayatın itibari değil aynı para birimleriyle dönüşmesini sağlamak olacaktır. Bu ise hiç şüphesiz dünyada mevcut hâkim paradigma olan neo-klasik iktisadın yerine yeni bir iktisadi anlayışın gündeme gelebilmesi ve uygulanması ile mümkün olabilir. Ancak, böyle bir büyük dönüşümün sağlanması için dünya sisteminin askeri, siyasi ve iktisadi tüm veçheleriyle yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulacaktır.
- Yukarıda vermiş olduğumuz hadislerde yer aldığı üzere günümüzde hurma, arpa ve buğdayın birbirleri ile takas edilmesi geleneği kalmamıştır. Ancak günümüzde yaygın olarak görülen ev ve arsa gibi menkul ve gayrimenkullerin birbirleri ile takasında

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

aldanmanın varlığı tespit edilmeli ve İslami bir ekonomiye uygunluğun nasıl sağlanacağı ile ilgili yorumlar buna göre yapılmalıdır.

- Hz. Peygamber, nakit para birimlerinin birbirleri ile takasında (sarf) peşin olma şartı getirmiştir. Günümüz bankacılık sistemi ise döviz ve altını vadeli olarak alıp satmaya imkân vermektedir. Ayrıca kaldıraçlı işlemlerle parasının karşılığının çok daha üzerinde işlemlere olanak sağlanmaktadır. Bu tür ekonomik araçlar tüketiciyi mağdur etmeyecek şekilde düzenlenmelidir.

- Yiyecek mallarının teslim alınmadan satılmaması ile ilgili hükümde olduğu gibi inşaat firmasından aldığı ev satın alma hakkını evi teslim almadan satan emlak şirketleri vb. örneklerin İslami açıdan uygunluğu incelenmelidir. İslam hukukçularına göre, yiyecek maddelerinde kuraklık, haşerat, semavi afet vb. nedenler, nakliyatla güçlük ve çabuk bozulma gibi sebeplerle yasaklama getirilmiştir. Maddi somut eşyalar, teslim edilebilir olduktan sonra tüm özellikleri belirlenince vadeli olarak satılabilir, hisse devredilebilir (Çeker, 2014).

- Müşteri kızırtırmanın yasaklanması hükmünden hareketle günümüzde özellikle menkul kıymet takaslarının yapıldığı borsalarda, günümüzde her ne kadar uluslararası piyasalarda olan Dow Jones Islamic Index ve ülkemizde kurulan Katılım Endeksi gibi endeksler kurulmuşsa da, aracı kurumların birbirleri ile anlaşarak suni olarak fiyat yükselişine ya da düşüşüne neden olmadığı bir İslami Borsa İndeksi oluşturulmalıdır.

- Selem akdinde ölçü, tartı ve vadenin belirlenme şartı doğrultusunda, günümüzde parası ödendiği halde malın hemen teslim edilmediği akitlerin tüketiciyi mağdur etmeyecek şekilde düzenlenmesine dikkat edilmelidir. Özellikle günümüzde internet üzerinden parası ödenerek adrese teslimat yoluyla alınan mallarda asimetric bilginin ortadan kaldırılması sağlanarak tüketiciyi mağdur etmeyecek düzenlemeler yapılmalıdır. Yine günümüz borsalarındaki vadeli işlemler ve opsiyon (VİOP) piyasası da bu bağlamda incelenmeli ve düzenlenmelidir.

Kaynakça

Buhari, Muhammed b. İsmail (t.y.). Sahih. Beyrut: Dar-u ihya'it-Türasi'l-Arabi.

Çeker, O. (2014). İslam hukukunda akitler. Konya: Tekin kitabevi.

Döndüren, H. (1993). Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali. İstanbul: Erkam yayınları.

Habergetiren, Ö. F. (2015). İslam Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri. İstanbul: Kitabi.

Kuran-ı Kerim, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Özsoy, O. (1994). Faiz ve Problemleri. İzmir: Nil Yayınevi.

Slattery, M. (2010). Sosyolojide Temel Fikirler. Ed. Tatlıcan, Ü. & Demiriz, G., İstanbul: Sentez.

İSLAMİ BANKALARIN DÜZENLENMESİ VE DENETLENMESİ

Necati Şahin¹

ÖZ

Bu çalışmamızda, özellikle son yıllarda islam ülkeleri dışında da ilgi çeken islami finansal kuruluşlar arasında yer alan islami bankalar hakkında çok kısa genel bilgiler verildikten sonra; gerek ulusal ve gerekse uluslararası ölçekte bu bankaların kuruluş aşamasından itibaren yasal düzenlenmelerin ve denetimlerinin nasıl yapıldığı Malezya ve Türkiye örnekleri üzerinden anlatılmaktadır. 2008 küresel finansal kriz sonrasında geleneksel bankalara göre daha sağlam bir performans gösteren islami bankalara teveccühün artmasının da etkisiyle, bu sektörde de Basel bankacılık düzenlemelerine benzer bazı düzenlemeler yapılarak geleneksel bankacılık sistemine entegrasyonunun sağlanması amaçlanmıştır. Bu hususta rol üstlenen uluslararası ve uluslararası kuruluşların en önemlilerinin temel faaliyetleri de kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise islam bankacılığı konusunda genel bir değerlendirme yapılarak bu husustaki düşüncelerimize yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami bankacılık, düzenleme, denetleme, uluslararası düzenleyiciler.

¹ TCMB Eski Bşk. Yrd., İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

REGULATION AND SUPERVISION OF THE ISLAMIC BANKS

ABSTRACT

This study discusses the framework of regulation and supervision frameworks of the islamic banks in the domestic and international, context using the Turkish and Malaysian examples. We start with some brief information about islamic banks that gained attention even in non Muslim countries after the 2008 global financial crisis due to their more robust performance during the crisis. Since then international and supranational regulators such as Islamic Financial Services Board (IFSB) and Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI), adopted Basel-like regulations. in order to integrate the islamic banks to the conventional banking system. We discuss the principal actions of these regulatory bodies. We conclude with a general assesment of islamic banking.

Keywords: islamic banking, regulation, supervision, supranational regulators.

1. Giriş

Asıl konuya girmeden önce “İslam Bankacılığı” veya “İslami Finans” tabirlerinin kullanılmasını şahsen çok benimsemediğimi ifade etmek isterim. Ancak, eskilerin “Galat-ı meşhur, lügat-ı fasihten yeğdir” prensibi gereğince ve bugüne kadar oluşan literatürün ve birikimin bu şekilde isimlendirilmiş olması dolayısıyla yapılan bütün çalışmalara saygı göstermek adına bu çalışmamızda da bu tanımlamalar kullanılacaktır.

Çalışmamızın ilk bölümünde bankacılığın çok kısa bir tarihi ile giriş yapıldıktan sonra ikinci bölümünde Malezya ve Türkiye örnekleri üzerinden İslami bankacılık konusunda ulusal düzenlemelerden ve uygulamalardan bahsedilecektir. Üçüncü bölümde ise İslami bankacılık konusunda Uluslararası ve Uluslararası ölçekte düzenlemeler ve düzenleyicilerin en önemleri kısaca anlatılacak; dördüncü ve son bölümde ise günümüzdeki İslam bankacılığı hakkında kısa bir değerlendirme ile çalışmamız sonlandırılacaktır.

2. Kısa Bir Tarihçe

Bankacılık tarihinin başlangıcını M.Ö. 4 binli yıllara Sümerlere ve Asurlulara kadar götürenler var ise de, modern anlamdaki bankacılığın 12. yy'da İtalya'da başladığı kabul edilir. Bankerler pazarlarda işlemlerini İtalyanca masa ya da sıra manasına gelen "banco"lar üzerinde yaparlarmış. Taahhüdünü zamanında yerine getiremeyerek iflas eden bankerlerin masası müşteriler tarafından kırılırmış. İngilizcede iflas anlamına gelen "bankrupt" kelimesinin de masayı (banco-banka) kırmaktan geldiği kabul edilir. (Parasız, İ. 2009, sh.105)

İslam bankacılığına gelince; belki bankacılık değil ama İslam finansının tarihini Bakara Suresi'nin 262. ayetindeki; "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın." ve aynı ayetin devamındaki "...Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin" emirlerine dayandığını söylemek mümkündür.

Ancak, bugünkü manada ilk İslam Bankasının 1963 yılı Temmuz ayında Ahmed Neccar tarafından Mısır'da Mit Ghamar isimli kasabada kurulan yerel bir tasarruf bankası olduğu kabul edilmektedir. (Özdemir ve Aslan, 2017, s.11; Isra 2011, s.114) 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde daha sonra İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ismini alacak olan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) tarafından kurulan İslam Kalkınma Bankası (İKB-IDB) diğer İslam ülkelerinde faizsiz bankaların kurulması konusunda öncü ve yardımcı olmuştur.(Özdemir ve Aslan, 2017, S.12) 20. yy'ın son çeyreğinde, Ortadoğudaki petrol ihraç eden İslam ülkelerinde petro dolarlar sayesinde oluşan sermaye birikimi sonucu sektör ivme kazanmış, öncelikle Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Körfez ülkelerinden başlayarak İslam coğrafyasında faizsiz bankacılık yayılmaya başlamıştır. Sektörün cazibesi sayesinde İngiltere, Hollanda, Fransa ve Luksemburg gibi Avrupa ülkelerinde de geleneksel bankalar İslami bankacılık işlemleri yapan operasyon birimleri (Windows- Pencere) açmışlardır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

IFSB'nin 2018 İstikrar Raporuna göre, 2017 yıl sonu itibarıyla islam bankacılığı, islami sermaye piyasası ve islami sigortacılıktan oluşan "islami finans" sektörü ilk defa 2 trilyon ABD Doları sınırını aşmıştır. İslami bankacılık, islami finans sektörünün % 76'sı kadarını oluşturmaktadır. Ancak bu rakamlar dahi dünyadaki bankacılık sektörünün sadece % 1'ine tekabül etmektedir.

Aşağıdaki tabloda dünyada İslami Bankacılık sektörünün ilk on ülkesi yer almaktadır.

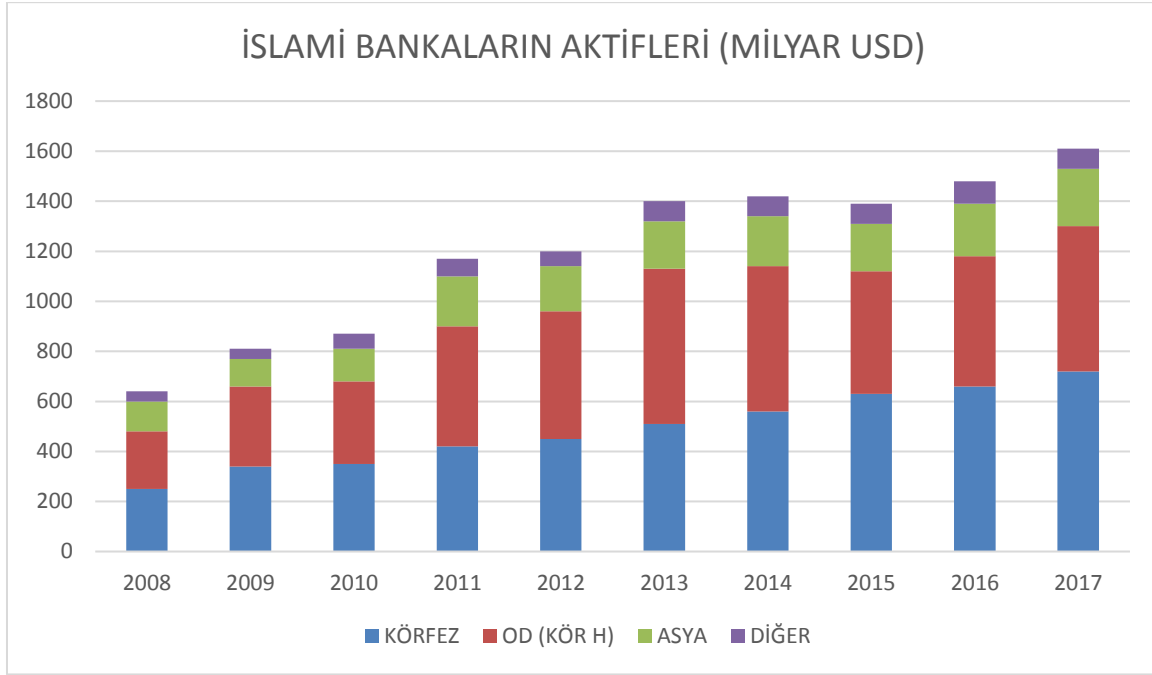
Tablo 1. Dünyada islami finansta ilk on ülke

İSLAMİ FİNANSTA İLK ON ÜLKE	YÜZDE
İRAN	34,4
SUUDİ ARABİSTAN	20,4
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	9,3
MALEZYA	9,1
KUVEYT	6,0
KATAR	6,0
TÜRKİYE	2,6
BANGLADEŞ	1,9
ENDONEZYA	1,8
BAHREYN	1,7
DİĞER	6,8
TOPLAM	100,0

Kaynak: IFSB, Stability Report 2018

Aşağıdaki grafikte de islami bankacılık sektörünün 2008 – 2017 yıllarındaki aktif toplamını gösterilmektedir.

Grafik 1. İslami Bankaların Aktif Toplamları (2008-2017)

Kaynak: IFSB, Stability Report 2018

3. Ulusal Düzenlemeler

Teknolojideki baş döndürücü hıza paralel olarak bankacılık sektöründeki uygulamalar da, çok zaman, konuyla ilgili düzenlemelerin önünde gitmektedir. (Khan 2016) Bununla beraber; özellikle islami bankalar için düzenleme ve denetleme fonksiyonları, sistemin geleneksel bankacılıktan farklılık arz eden gereklerine ve prensiplerine uyumun sağlanması kadar yapılan işlemlerin uluslararası piyasalarda kabulü için de önemlidir.

Bu açıdan İslami Bankacılığın gelişmesine ve iş hacminin artmasına paralel olarak düzenleme ve denetleme fonksiyonlarının zamanında ve yeterli seviyede yerine getiriliyor olması ihtiyacı da artmıştır.

Özellikle 2008 küresel krizinden islami bankaların daha az etkilenmiş olması sebebiyle islami bankalara olan yönelimin artması sonucu, sektörün ulusal ölçekte olduğu kadar uluslararası boyutta da düzenlenmesi ve denetlenmesine atfedilen önem artmıştır.

3.1. Malezya'daki İslami Bankacılık Düzenlemeleri

Sektörde dünya ölçeğinde en büyük paya sahip ülkelerden İran ile Suudi Arabistan'a ilaveten Sudan'da kanunen faiz yasağı uygulandığı için bankacılık sektörünün tamamının islami nitelikte olduğu kabul edilir. İslami bankacılık düzenlemeleri ve uygulamaları açısından, gerek

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

işlem hacmi ve çeşitliliği, gerek sektördeki inovasyonlar ve gerekse piyasa iştahı itibarıyla belki de en önemli ülke kabul edilebilecek Malezya'daki düzenlemelerden kısaca bahsedeceğiz.

Malezya hem geleneksel hem de islami bankaların birlikte çalıştığı ikili bir bankacılık sistemine sahip olup, düzenlemeler ve denetimler de aynı otorite tarafından yapılmaktadır. Malezya'daki bankacılık işlemlerini hacim itibarıyla yaklaşık dörtte biri islami bankalar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Malezya'da bankacılıkla ilgili düzenleme ve denetlemeleri yapan en önemli otorite Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malasiya) dır. Malezya Merkez Bankası Kanununda (2009) islami finans sektörüyle ilgili olarak;

- 1) Malezya'daki finansal sistemin geleneksel ve islami finansal sistemlerden oluştuğu,
- 2) İslami finansal hizmetler konusunda Şeria Danışma Kurulu (SAC)'nun en üst otorite olduğu,
- 3) Malezya Merkez Bankası (BNM)'nın Malezya'nın uluslararası islami finans merkezi olarak geliştirilmesiyle görevli olduğu

hükümleri yer almaktadır.

Malezya Merkez Bankası 2011 yılbaşından geçerli olmak üzere islami bankaların yönetimiyle ilgili bir çerçeve karar yayımlamıştır. Bu kararlar temel olarak islami bankaların yönetiminde, karar alma mekanizmasının, hesap verilebilirliğin ve bağımsızlığın güçlendirilmesi hedeflenmektedir. (Abdul Rahman, 2011, s.137)

Merkez Bankası Kanunundaki bu hükümler dışında Malezya'da islami finans piyasasının düzenlenmesi için özel bazı kanunlar mevcuttur. Bunlardan en önemlileri;

- 1) İslami Bankacılık Kanunu (1983),
- 2) Hükümet Fonları Kanunu (1983)
- 3) İslami Sigorta (Takaful) Kanunu (1984),
- 4) Labuan İslami Finans Hizmetler Kanunu (2010)' dur.

Ayrıca ülkedeki islami finans piyasasını destekleyici başka kanunlar da vardır.

- 1) Bankacılık ve Finansal Kurumlar Kanunu (1989)
- 2) Finansal Kurumları Geliştirme Kanunu (2002)
- 3) Malezya Mevduat Sigortası Geliştirme Kanunu (2005)

bunlardan bazılarıdır.

Malezya, islam bankacılığı ve finansı konusunda önemli fonksiyonları olan sivil kuruluşlara da sahiptir. Bunlardan en önemlileri;

- 1) MIFC (Malezya Uluslararası İslami Finans Merkezi),

2) IBFIM (Malezya İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü)

3) INCEIF (Uluslararası İslami Finans Eğitimi Merkezi),

4) ISRA (Uluslararası Şeria Araştırmaları Akademisi)' dir.

Malezya, ayrıca IFSB (İslami Finansal Hizmetler Kurulu) ve IILM (Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi) gibi sektörün uluslararası en önemli kurumlarından ikisine de ev sahipliği yapmaktadır.

Malezya Merkez Bankası islami interbank para piyasalarında mudaraba interbank yatırımı (MII) mekanizması ile kar paylaşımı esasına göre islami bankaların kısa vadeli fon ihtiyaçlarını da karşılamaktadır.(Isra 2011)

3.2. Türkiye'deki İslami Bankacılık Düzenlemeleri

Özdemir ve Aslan 1913 yılında Sakarya (Adapazarı)'nda kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankasının Türkiye'de kurulan ilk islami banka sayılabileceğini ifade etseler de (Özdemir ve Aslan, 2017, s.20) Türkiye'de bugünkü manadaki islami bankacılık 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler sonucu Turgut Özal tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 45'inci hükümetiyle başlamıştır. 13.12.1983 tarihinde göreve başlayan bu hükümetin ilk icraatlarından birisi olarak 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile faizsiz bankacılık yapmak üzere Özel Finans Kurumları kurulmasının yolu açılmıştır.

Özel Finans Kurumları, "özel cari hesaplar ve kar ve zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek" yetkisine sahip kuruluşlar olup; kuruluş, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esaslar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın görüşü alınarak Başbakanlıkça düzenlenmektedir. Bu kurumların işlem ve hesaplarının denetim yetkisi de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na aittir.

Yasal alt yapının hazırlanmasından sonra Al Baraka Türk (1984), Faysal Finans (1985), Kuveyt Türk (1989), Anadolu Finans (1991) İhlas Finans (1995) ve Asya Finans (1996) Özel Finans Kurumları kurulmuştur.

17.12.1999 tarih ve 4491 sayılı Kanun ile 83/7506 sayılı Kararname yürürlükten kaldırılarak Özel Finans Kurumları 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alındı. 2001 yılında İhlas Finans Özel Finans Kurumunun iflası sonucu sektöre karşı oluşan güvensizliğin kısmen de olsa telafisi amacıyla 29.05.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4672 sayılı Kanun ile Özel Finans Kurumları Birliği kurularak bu birliğe "Güvence Fonu" oluşturulması görevi verilmiştir. Böylelikle ÖFK mudileri de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu benzeri bir güvenceye kavuşmuş oldular. Ancak bu durum, ister istemez "sabit bir getiri yerine kar ve zarara katılma esasına dayanan islami bankacılık prensipleriyle ne kadar bağdaşır?" sorusunu gündeme getirdi.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Nihayet, halen yürürlükte olan 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bankalar mevduat, katılım, kalkınma ve yatırım bankaları olarak üçe ayrıldı. Kanun'da; "... cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar.." olarak tanımlanan Katılım Bankaları Türkiye'deki islami bankaların yeni formu oldu.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre, Türkiye'deki ,

- a) Mevduat Bankalarının,
- b) Katılım Bankalarının (İslami Bankalar),
- c) Kalkınma ve Yatırım Bankaların kuruluşları, her türlü faaliyetlerinin düzenlenmesi, tasfiyeleri ve her türlü işlem ve hesaplarının denetimi

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (Kurumu) (BDDK) tarafından yapılmaktadır.

BDDK'nın 22.02.2018 tarih ve 7736 sayılı kararı ile, katılım bankacılığına ilişkin meslek ilke ve standartlarını belirlemek üzere Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) tarafından bir Danışma Komitesi oluşturulması, komitenin çalışma esas ve usullerinin TKBB tarafından belirlenmesi ve komite tarafından alınacak kararların bütün katılım bankaları için bağlayıcı olması kararlaştırılmıştır. TKBB tarafından çalışma usul ve esasları belirlenen komite 2018 yılı Mayıs ayında oluşturularak göreve başlamıştır.

Türkiye'de sektörün ana düzenleyicisi BDDK olmakla beraber, kendi yetki ve sorumluluk alanlarında diğer kamu kuruluşlarının da sektörle ilgili yetki ve sorumlulukları vardır. Bunların başında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) gelmektedir. TCMB'nin zorunlu karşılıklar ve çek ödemeleri gibi bütün sektörü ilgilendiren düzenlemelerine ilaveten, İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) üyesi olarak dünyadaki islami finans sektörüyle ilgili gelişmeleri yakından takip etmesi yanında Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi (IILM)'nde hissedar olması, katılım bankalarının kısa vadeli likidite yönetimiyle ilgili problemlerine çözüm fırsatları sağlamıştır.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2010 yılında yayınlanan kira sertifikalarına ilişkin düzenlemesi ile hem hazinenin hem de özel sektörün kira sertifikası (sukuk) ihraçlarının önünü açmıştır. Hazine Müsteşarlığı da bu yetki çerçevesinde 2012 yılından itibaren gerçekleştirdiği sukuk ihraçları ile sektörün özellikle kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda önemli katkılar sağlamıştır.

TKKB verilerine göre; 2010-2017 yılları arasında yaklaşık 23 milyar Türk lirası katılım bankaları ve 37 milyar Türk lirası Hazine tarafından olmak üzere toplam 60 milyar Türk lirası tutarında sukuk ihraç edilmiştir. (TKBB, 2017)

Yine TKBB verilerine göre, 2017 yıl sonu itibarıyla Türkiye'de 5 tane Katılım Bankası faaliyet göstermekte olup, toplam bankacılık sektörünün aktifleri içerisinde %4,91, toplanan fonlar içerisinde % 6,12 ve kullanılan fonlar içerisinde ise % 4,97 paya sahiptirler. (TTKB, 2017)

4. Uluslararası/Uluslararası Düzenleyiciler

Bu bölümde islami finansal hizmetler konusunda uluslararası ve uluslararası düzenleyici rolü olan en önemli kuruluşlardan birkaçını tanıtmaya çalışacağız.

4.1. Islamic Financial Services Board (IFSB) – İslami Finansal Hizmetler Kurulu

1990'lı yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde sık sık tekrarlayan finansal krizler nedeniyle Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) liderliğinde uluslararası bankacılık düzenlemeleri yapılmış; özellikle 2008 küresel krizinden sonra, kurulduğu 1999 tarihinden beri Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları seviyesinde yapılan G-20 toplantıları, liderler zirvesine dönüştürülmüş ve 2009 Pittsburgh zirvesinden sonra temel uluslararası ekonomik işbirliği platformu haline gelmiştir. Aynı yıl yapılan Londra zirvesinde ise daha önceki adıyla Finansal İstikrar Formu (FSF) G-20 ülkelerini de kapsayacak şekilde geliştirilmiş ve Finansal İstikrar Kurulu (FSB) 'na dönüştürülmüştür.

Basel Komitesi ve diğer komiteler G-20 politika çerçevesi ve FSB'nin temel prensipleri doğrultusunda görev alanına giren konulardaki kuralları ve standartları belirlemekle sorumludurlar. 2002 yılında Malezya'da kurulan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) ise küresel finansal mimari içerisinde islami finansal kuruluşlar için düzenleyici kurallar ile makro ihtiyati çerçeveleri ortaya koymakta ve islami finansal hizmetlerin küresel finansal hizmetlerle entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır.

2002 yılında Malezya'nın başşehri Kuala Lumpur'da kurulup 10 Mart 2003 tarihinde fiilen faaliyete başlayan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), kar amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur.

IFSB islami finans piyasasında düzenleyici ve denetleyici kurumlar için uluslararası standartlar geliştirmektedir. IFSB bu amaçla sektör için yeni standartlar geliştirmekte ya da mevcut uluslararası standartları islami kurallara adapte ederek islami finansal kuruluşlarının özellikle sağlık ve şeffaflık açısından geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan IFSB'nin faaliyetleri, Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), International Organisation of Securities Commissions (IOSCO) ve International Association of Insurance Supervisors (IAIS) gibi kuruluşların çalışmalarını islami finans sektörü için tamamlayıcı niteliktedir.

Kurulduğu tarihte 9 üyesi olan IFSB, Ağustos 2018 itibarıyla , 8 uluslararası ya da hükümetler arası kuruluş olmak üzere 57 ülkeden 75 düzenleyici ve denetleyici otorite ile 95 piyasa oyuncusu olmak üzere toplam 178 üyeye sahiptir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Üyeler asil, yardımcı ve gözlemci olarak üç kategoriye ayrılmış olup, asil üyeler islami bankacılık, sigortacılık ve menkul kıymet piyasaları alanlarında düzenleyici ve denetleyici otoritelerden oluşmaktadır. Asil üyeler genel kurulda oy hakkına sahiptir.

IMF, IDB, BIS, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlar yardımcı üye statüsündedirler. Gözlemci üyeler ise ulusal ya da uluslararası birlikler ile islami finans kuruluşlarından oluşmaktadır.

IFSB'de Türkiye; asil üyeler olarak BDDK, TCMB ve SPK; yardımcı üye olarak Borsa İstanbul ve gözlemci üyeler olarak dört tane katılım bankası tarafından temsil edilmektedir.

IFSB bugüne kadar İslami Bankacılık, İslami Sermaye Piyasası, Takaful (İslami Sigortacılık) sektörleri ile Sektörler Arası başlıkları altında 18'i IFSB Standartları olmak üzere bu standartlar dışında Prensipl ve Teknik Not başlıkları altında toplam 27 yayım yapmıştır.

**A) 4.2. Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
AAOIFI) – Uluslararası Muhasebe ve Denetleme Teşkilatı**

AAOIFI, 1991 yılında Bahreyn'de faaliyete geçmiş olan, kar amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur. Temel sorumluluğu islami finans kuruluşları için küresel ölçekte standartlar belirlemek ve yayımlamaktır.

Temel amacı, islami finansal kuruluşların yapmış olduğu işlemlerin ve raporlamaların islami kurallara uygun bir biçimde uluslararası standartlarla uyumlaştırılmasını sağlamak ve bu kuruluşlarca hazırlanan finansal tablolara güveni arttırmak suretiyle sektörün büyümesine destek olmaktır.

Belli başlı faaliyetleri;

1. Muhasebe, denetim ve yönetim alanlarında standartlar geliştirmek,
2. Mesleki sertifika eğitim programları düzenlemek (Certified Islamic Professional Accounting -CIPA ve Certified Shari'ah Advisor and Auditor- CSAA),
3. Uluslararası konferanslar düzenlemek,
4. Dergi yayınlamaktır. (The Journal of Islamic Finance Accountancy)

Yayımlanan standartlar dünya ölçeğinde önde gelen islami finansal kuruluşlar tarafından uygulanmakta ve uluslararası islami bankacılık uygulamalarının uyumlaştırılmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

AAOIFI'nın çalışmaları 45'ten fazla ülkenin merkez bankaları, düzenleme ve denetleme otoriteleri, finansal kuruluşlar, muhasebe ve denetim şirketleri ve hukuk büroları tarafından izlenmekte ve desteklenmektedir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Bugüne kadar, islami kurallara uygunluk, muhasebe, denetim, yönetim ve etik alanlarında yüzün üzerinde standart belirlemiş ve yayımlamıştır. Bu standartlardan 2015 yılı sonuna kadar kabul edilenleri bir kitap halinde yayınlanmış olup, söz konusu kitap TKKB ve AAOFI işbirliğiyle Faizsiz Finans Standartları ismiyle Türkçe'ye de çevrilmiştir.

4.3. International Islamic Liquidity Management Corporation (IILM)- Uluslararası İslami Likidite Yönetim Şirketi

IILM, aslında uluslarüstü düzenleyici bir otorite değil, kar amacı güden uluslararası bir şirkettir. İslami finansal kuruluşların en büyük problemlerinin başında gelen kısa vadeli likidite yönetimi konusunda sağlamış olduğu imkanların önemini göz önünde bulundurarak tanıtılmasının gerekli olduğu düşüncesiyle bu başlık altında şirket hakkında bilgi sunulmuştur.

IILM, merkez bankaları, para otoriteleri ve çok taraflı işlem yapan kuruluşlar tarafından ülkeler arasında etkin islami likidite yönetimini sağlamak için, islami kurallara uygun finansal araçlar ihraç etmek amacıyla 2010 yılında kurulmuş uluslararası bir şirkettir. Şirketin merkezi Malezya'nın başşehri Kuala Lumpur'dadır.

Amacı, islami finansal hizmet sunan kuruluşlar için, islami kurallara uygun likidite araçları sağlayarak finansal istikrara katkıda bulunmaktır.

26 Ağustos 2013 tarihi IILM için önemli bir tarihtir. Bu tarihte ilk defa Standart & Poor's derecelendirme kuruluşu tarafından A-1 notu ile değerlendirilen, 3 ay vadeli, alınıp satılabilir, islami kurallara uygun 490 milyon ABD doları tutarında sukuk ihraç edilmiş ve tamamı satılmıştır. IILM tarafından ihraç edilen finansal araçların , üyeleri olan merkez bankaları ve para otoriteleri tarafından kendi ülkelerinde likidite yönetimi amacıyla "Geçerli Likit Varlık" olarak tanımlanması ve kısa vadeli finansman için kabul edilebilir teminat sayılması gerekmektedir. IILM Eylül 2018 ayı itibarıyla 59 sukuk ihracı gerçekleştirmiş olup halen piyasada mevcut sukuk miktarı 2 milyar ABD dolarının üzerindedir.

IILM ortaklığı, merkez bankaları, para otoriteleri, finansal düzenleme otoriteleri, bakanlıklar ile ticaret ve finans konusunda düzenleme ve denetim yetkisi olan kuruluşlara açıktır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası IILM'in kurucu ortaklarından birisidir.

4.4. International Islamic Financial Market (IIFM) – Uluslararası İslami Finans Piyasası

IIFM, Bahreyn merkez bankası ev sahipliğinde ve önderliğinde 2002 yılında Manama'da kurulmuş, tarafsız ve kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Kurucular arasında İslam Kalkınma Bankası (IDB)'nin yanı sıra Endonezya, Malezya, Sudan ve Brunei merkez bankaları yer almaktadır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Temel amacı, islami finansal hizmet sunan kuruluşlar için ticaretin ve şirketlerin finansmanı, para ve sermaye piyasası işlemleriyle ilgili kontratların standardizasyonu konusunda çalışmaktır.

IIFM'nin temel faaliyetleri;

- a. Sektörün sermaye ve para piyasaları ile şirket ve ticaret finansmanı konularındaki ihtiyaçlarıyla ilgili standartların dokümantasyonu,
- b. Düzenleyici otoriteler, finansal kuruluşlar, hukuk şirketleri, borsacılar, sektör birlikleri, alt yapı sağlayıcıları gibi paydaşları bir araya getirecek uluslararası bir platform oluşturmak,
- c. Sektör için danışma amaçlı özel toplantılar, seminerler ve çalıştaylar düzenlemek,
- d. Sukuk ile ilgili araştırmalar yapmak, raporlar düzenlemek.

IIFM ayrıca islami finansın uygulandığı bütün ülkelerde tatbik edilmek üzere bir ana hedging anlaşması geliştirmek üzere International Swaps and Derivatives Association (ISDA) – Uluslararası Swap ve Türev Ürünleri Birliği ile çalışmış ve "ISDA/IIFM Tahawwut (Hedging) Master Agreement" olarak isimlendirilen söz konusu anlaşma 2010 yılı Mart ayında yürürlüğe girmiştir. (Isra, 2011, s.124)

5. Sonuç ve Değerlendirme

İslam Bankacılığı ve islami finansal hizmetler sektörü özellikle 2008 krizinde, genel olarak reel ticari faaliyetlere finansman sağlaması nedeniyle, krizlere karşı daha dayanıklı olduğunun anlaşılmasından sonra islam ülkeleri dışında da artan bir ilgiyle karşılaşmıştır. Bu sebeple geleneksel bankacılıkla ilgili düzenleme yapan otoriteler islami finansal hizmetler sektörü ile entegrasyon ve uyumluluk sağlanması konusunda ciddi gayret göstermektedirler.

Günümüzdeki islami bankalar, faiz yasağı dışında islami kurallara göre ticareti yasak olan mallar ve yöntemler için de finansman sağlamamaları açısından geleneksel bankalardan net bir biçimde ayrılmaktadırlar. Fakat genel olarak yapmış oldukları işlemler geleneksel bankaların diğer işlemlerinin hemen hemen aynısıdır ve piyasadaki rakipleri de bu bankalardır. Hal böyle olunca, rekabette başarıya ulaşabilmek için geleneksel bankaların kullandığı araç ve yöntemlerin aynısını kullanmak ve sisteme entegre olmak için çaba sarf etmek gereği ve gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi, islami bankacılık faaliyetleriyle ilgili gerek ulusal gerekse küresel otoritelerin temel amacı islami bankaları geleneksel bankacılık sistemine tam manasıyla entegre etmek, başka bir ifadeyle sistemin bir parçası haline getirmektir. Bu durum islami bankaları Arapça'da "taklidi bankalar" olarak isimlendirilen geleneksel bankaların taklitçisi olmak konumuna getirmektedir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Nitekim islami bankalar için standartlar geliştirdiğini anlattığımız kurumların belki de en önemlisi olan IFSB'nin internet sayfasında, kurumun BCBS, IOSCO ve IAIS gibi dünya ölçeğindeki finansal düzenleyici otoritelerin tamamlayıcısı olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde TKBB'nin Katılım Bankaları Aralık 2017 sunumunda da katılım bankalarının Türk bankacılık sistemine bir alternatif değil, sistemin tamamlayıcısı bankalar olduğu ifade edilmektedir.

Madem islam ekonomisinden, islami finanstan ve islami bankacılıktan bahsediyoruz, o halde bu kurumların, sadece faizsiz bir sistem geliştirerek kapitalizmin temel değerlerine ve kabullerine çok fazla dokunmadan İslamiyet ile uyumlaştırılması ve entegre edilmeye çalışılması yerine, doğal olarak faiz yasağı da dahil olmak üzere İslamiyetin bireysel ve toplumsal olarak ortaya koyduğu ekonomiye ilişkin bütün esasları dikkate alarak ve özgün bir biçimde oluşturulması gerektiği görüş ve kanaatindeyiz. Bu manada özellikle islam ekonomisi ve islami finans konularında çalışan akademisyenlere büyük bir görev ve sorumluluk düşmektedir.

Bu çalışmamızın konusu ve hacmi böyle bir tartışma için uygun ve yeterli olmadığından, sözlerimizi Moisseron, Moschetto ve Teulon'un ortak makalelerindeki, *İslama uyumlu* ifadesinden, kapitalizmin temel kabullerine aykırı olmadan ve kapitalizmin altını oymadan İslam ile kapitalizmin nasıl uyumlaştırılacağı kaygısının yattığı; halbuki asıl problemin kapitalizmin alternatif bir sisteme dönüştürülmesi olduğu ve bu hususta İslami düşüncenin söyleyecek çok sözü bulunduğu tespitine katıldığımızı ifade ederek sonlandıralım. (Moisseron vd. 2015)

KAYNAKÇA

Abdul Rahman, A. R. (2011). Enhancing The Integrity of Islamic Financial Institutions in Malaysia: The Case for The Shari'ah Audit Framework. ISRA International Journal of Islamic Finance, Vol.3, Issue. 1 pp. 135-147.

Abdul Rahman, Y. (2014). The Art of RF(Riba-Free) Islamic Banking and Finance, Tools and Techniques for Community-Based Banking. Second Edition.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ersoy, A. (1987). Faizsiz Banka ve İşlevleri. Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli. İstanbul

Khan, A. (2016). The Evolution of Regulatory and Supervisory Framework of Islamic Banks: A Growing Global Divergence. International Journal of Information, Business and Management, Vol.8 ; No. 4 pp.94-125.

IFSB (2018). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2018.

ISRA (2011). Islamic Financial System Principles & Operations, Malaysia.

Moisseron, J. Y., Moschetto, B. L. & Teulon, F. (2015). İslamic Finance: A Review of The Literature, International Business & Economics Research Journal. September-October 2015. pp. 745-762.

Özdemir, M. & Aslan, H. (2017). Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikği, Seta Yayınları 85, İstanbul

Parasız, İ, (2009). Para Banka ve Finansal Piyasalar, 9. Baskı, İstanbul.

TKKB, Faizsiz Finans Standartları, TKKB Yayınları 10

TKBB, Katılım Bankaları 2017

www.aaofifi.com (E.T.21.09.2018)

www.bddk.gov.tr (E.T. 20.09.2018, 22.09.2018)

www.bis.org (E.T.25.09.2018)

www.fsb.org (E.T.22.09.2018)

www.ifsb.org (E.T.20.09.2018, 21.09.2018)

www.iifm.net (E.T.20.09.2018)

www.iosco.org (E.T.21.09.2018)

www.spk.gov.tr (E.T.20.09.2018)

www.iilm.com (E.T.22.09.2018, 23.09.2018)

www.tcmb.gov.tr (E.T.20.09.2018, 21.09.2018)

www.tkbb.org.tr (E.T.19.09.2018, 20.09.2018, 21.09.2018)

İSLAM İKTİSAT TARİHİNİN ÖNEMİ

İbrahim URAL¹

GİRİŞ

Kabul etmek gerekir ki, İslâm iktisat tarihi ve bunun gelişimiyle ilgili araştırmaların İslâm toplumlarının tarihsel gelişim süreçleri içindeki çizgisinin ve bununla ilgili safhalarının tespitinde de ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ekonominin, özellikle kalkınma ekonomisinin asrımızda toplumların ve milletlerin istikrarlı hayatını sağlamak hususundaki etkili rolleri herkesçe bilinmekte ve takdir olunmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki; İslam iktisat tarihi, eski bir saha oluşturmakla birlikte kendine has ve müstakil bir inceleme sahası oluşturamamış ve müstakil bir ilmî disiplin olarak ele alınmamıştır. Hâlbuki bu konuda geniş bir ilmî ve tarihî birikim mevcuttur. Bu saha, üzerinde çalışacak ve eserler verecek ilim adamlarını beklemektedir. Bununla birlikte gerek ülkemizde gerekse İslâm dünyasında bu konularda değerli eserler veren araştırmacılarımızın varlığını da memnuniyetle ifade etmeliyiz. Ülkemizde Cengiz ALLEK, Âdem ESEN, Mustafa HİZMETLİ, Abdullah Mesut KÜÇÜKKALAY, Ahmet TABAKOĞLU, Mehmet GENÇ gibi ilim adamlarını ve eserlerini hatırlatmak durumundayız. Son yıllarda özellikle vakıflar ve vakıflar tarihi konusundaki çalışmalarlarıyla temayüz eden akademisyenlerden Hüseyin ÇINAR'ı da hatırlatıyoruz.

İslâm İktisat Tarihinin önemiyle ilgili bu tebliğimizin süre ve imkânları içinde ilgili her konuya temas etmemiz mümkün değildir. Ancak bazı önemli noktaları vurgulamak ve bunları gündeme taşımak önem arz etmektedir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz;

- 1) İslâm Tarihi'nde iktisâdî ve ictimâî tarihin safhaları, gelişim alanları ve bunlardan çıkarılan sonuçlar nelerdir?
- 2) Tarih boyunca Müslüman toplumların bünyeleri içerisinde zaaf ve noksanlık oluşturan ekonomik faktörler nelerdir?
- 3) Toplumsal adaletin gerçekleştirilmesinin yanında İslâm dininde iktisadî dinamizmi teşvik edip destekleyen unsurlar nelerdir?
- 4) İslâm dünyasının gerilemesinin sebepleri ve başlangıcı hangi tarihten itibaren başlatılmalı ve incelenmelidir?
- 5) İslâm dünyasının gerilemesi –öncelikli olarak- hangi sahalarda başlamıştır?
- 6) İslâm dünyasının Ortaçağ boyunca uluslararası ticaret konusundaki başarıları ve katkıları yeterince incelenmiş midir?
- 7) Batılı büyük ülkelerin İslâm dünyasına yönelik sömürgecilik politikalarının etkileri ve bunların İslâm ülkelerinin geri kalışındaki rolü yeterince incelenip ortaya konulmuş mudur?

Bu sualleri yeni başlıklar ilâve ederek artırmak mümkündür. İslâm İktisat Tarihi konusundaki araştırmaların karşı karşıya olduğu bazı zorlukların da bulunduğunu kabul etmek

¹ İlahiyatçı-Yazar DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Emekli Baş Uzmanı.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

durumundayız. Konumuza ışık tutacak bilgilerin değişik eserlerde farklı başlıklar ve bölümler altında yer almış olmaları, seyahatname ve coğrafya türü eserlerde konunun esasıyla değil, ayrıntılarıyla ilgili bahislerin geniş yer kaplaması, son dönemlerde İslâm Medeniyet Tarihi konusunun daha güncel ve önemli bir konuma yükselmiş olması, bu eserlerde iktisatla ilgili bilgilerin daha az oluşu vb.yetersizlikler de zikredilebilir. Ziraat ve tarımsal ürünlerle ilgili faaliyetlerin nebâtat ilmi (botanik) içerisinde yer almış olması, tıp ve eczacılıkla ilgili bahislerin de bitki bilimi içinde ve aynı tür eserlerin içinde yer alması, ziraat ilmi (ilmü'l-filaha) konusunda çalışacak ilim adamları için ayrı bir zorluk ve zahmete katlanma durumu ortaya çıkarmaktadır.

Ahkamu's-Sultaniyye ve Siyasetname başlığı altında kaleme alınan eserlerde mâli-iktisadî konuların diğer konulara nazaran daha az yer verilmiş olması da bu konuda ilmî çalışma yapacak ilim adamlarının karşılaşacağı zorluklardandır. Ancak Kâdı Ebu Ya'la'nın "Ahkamu's-Sultaniyye" isimli eseri, bu konuda istisnaî bir örnek oluşturmaktadır. Kanaatimize göre; Ebu Yâî'nin bu eseri, özellikle İslam Fıkında Kamu Maliyesi konusunda çalışacak genç ilim adamları için önemli bir kaynak durumundadır. Yöneticilerin hayatlarını ve biyografilerini geniş olarak işleyen "Terâcim" ve "Siyre" başlıklı eserlerde ekonomik uygulamaları hakkında bilgiler yer almakta ise de bu bilgiler, eserlerin hacim ve muhtevasına göre oldukça kısadır ve dağınık olarak yer almıştır.

MÜSLÜMANLARIN BAŞARILARI

İslâm İktisat Tarihi konusunda değerli eserleri bulunan Bağdatlı âlim Abdülaziz ed-Dûrî'nin naklettiğine göre; Abbasî Devleti'nin kurulup gelişmesinden sonra bütün İslâm beldelerinde büyük iktisadî ve kültürel gelişmeler meydana gelmiştir. Şehirler gelişmiş, iş ve mesleklerin gelişmesi hızlanmıştır. Buralarda sosyal yardımlaşmayı ve meslekî dayanışmayı gaye edinen organizasyonlar (birlikler) ortaya çıkmıştı. Her bir meslek ve zanaatkâr grubu, kendi işiyle onur duyuyordu. İnsanların bilinip tanınmasında kabile ve şehirle birlikte uğraştığı mesleğe ve sanata nispet edilerek de sıfat taşımaları adeti yaygınlaşmıştı. Her bir mesleğe ait usul, gelenek ve prensiplerin yerleşip istikrarlı bir duruma geldiği bilinmektedir. Hatta bu tür gelenekler, hâkimlerin ve muhtesiplerin nezdinde bile geçerli ve uygun kabul ediliyordu. Meslekler ve zanaatlar herkese açıktı. Ekonomik hayatın ayrıntılarına baktığımızda gelişme ve iktisadî büyüme, açık bir şekilde görülmekteydi. Devlet merkezinin bulunduğu Bağdat'ın ulaşım imkânları, ticarî hayatı bir hayli geliştirmişti. Ticarî etkinlikler bir yandan Batı'da Endülüs'e, Doğu Afrika'ya, bir yandan Rusya ve Baltık havzasına, diğer yandan Hindistan'a, Uzakdoğu'ya ve Çin'e kadar uzanıp yaygınlaşmıştı. Altın, Doğu Afrika'dan; misk Tibet'ten; ipek, topraktan yapılmış ürünler ve kağıt Çin'den, kilim, halı ve yaygılar Doğu Anadolu'dan; ilaç, baharat ve güzel koku çeşitleri Hindistan'dan; dokuma ürünleri, kâğıt, kürklü kumaşlar ise Batı Türkistan'dan ithal olunarak bölgelere getiriliyordu.²

Muazzam servetlere ve malî imkânlarla sahip iş adamlar ve tüccarlar zümresi oluşmuştu. Dinamik bir sermayedar grup ortaya çıkmış ve anonim şirketler türüne benzeyen "Şirketü'd-

² Prof.Dr.Abdülaziz ed-Dûrî, İslam İktisat Tarihine Giriş, sh.96-97, İstanbul.1991

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Daman” şeklinde işbirliği ortamları doğmuştu. Sımsarlık türü işadamlığı yanında merkezini terk etmeden uzak bölgelerdeki temsilcileri aracılığıyla mal toplayan ve isimleri “Mücehhiz” ve “Hazzân” şeklinde ifade edilen girişimci tüccar gruplarının sayısı artmıştı.³ Avrupa’da ise bu çeşit girişimcilik, ancak Merkantilizm döneminde 15.ve 16.asırlarda başlamıştır.

İslâm Medeniyetinin klasik gelişme döneminde Müslümanların gerçekleştirdikleri iktisadî başarılar, sadece mal ve nakit para miktarının artırılıp çoğaltılmasıyla ilgili değildir. Aynı zamanda ticarî-hukukî işlemler ve araçlar konusunda da yeni usuller ve teknolojiler geliştirilmişti. Ülkeler arasında para nakli ve transferi işlemleri için geliştirilen “Sakk=Çek” uygulaması, bu dönemde Müslümanlar tarafından başlatılmıştı. Sayrafi, Cehbez, Mekseb, Süftece vb.terimler, bu işlerle meşgul olan işadamları için yaygın olarak kullanılıyordu. Sahabeden Hz.Zübeyr ibn-i Avvam’ın 4 halife döneminde havale ve para aktarımıyla meşgul olduğu bilinmektedir. Son zamanlarda Haçlı Seferleri ve Kudüs’teki Haçlı İdaresini anlatan bazı eserlerde, bölgeye hâkim olan Tapınak Şövalyeleri’nin Batı Avrupa’dan Kudüs’e ziyaret için gelen Hristiyanlara para kolaylığı ve güvencesi sağlamak üzere bu tür bir sistem uyguladıkları ve Akdeniz’e sahili bulunan Avrupa şehirlerinde acentalar kurarak ziyaretçilerden para alıp kendilerine yazılı belge verdikleri, daha sonra kendileri Kudüs’e geldiklerinde bu meblağı kendilerine ödedikleri bir uygulama çeşidinden bahsetmişlerdir. Ancak böyle bir uygulama mevcut olsa bile bunun tarihi 11.asıra münhasırdır ve 80-90 yılı kapsayan bir süreçtir. Hâlbuki Müslümanların uygulamaları çok daha önceki yıllara dayanmaktadır. Hz.Zübeyr(r.a.)’in böyle bir girişimciliği hatırlandığında, bunun başlangıcı 4 halife dönemine kadar uzanan ve orijinal olarak İslâm Medeniyetine mahsus bir buluş olarak kabul edilmesi gerekir.⁴Avrupa’da “Commenda” adıyla bilinen ve yaygınlaşan şirket türlerinin de ancak Haçlı seferlerinden sonra (12.ve 13.asırlarda) geliştiği dikkate alındığında Batıların bunları Müslümanlardan öğrendikleri söylenebilir. Bunun izleri, İslâm medeniyeti tarihiyle ilgili eserlerden takip edilmeli ve ayrıntılı örneklerle ortaya konmalıdır.

İslâm tarihinde ilk para basımı işini gerçekleştiren kişinin Emevî hükümdarı Abdülmelik bin Mervan olduğu bilinmektedir. Daha evvel Bizans Dinarı (altın para) ve İran-Sasanî dirhemi (gümüş para) yaygın olarak tedavülde kalmıştır. Onun döneminde para sisteminin düzeltilmesi, devletin iktisadî istikrarı için bir zaruret haline gelmişti. İran dirheminin mağşuş (hileli/ayarı bozuk) olduğu bilgileri de yaygınlaşmıştı. Tedavüldeki altın ve gümüş paraların ağırlıklarının farklı ve değişik oluşu da çeşitli sıkıntılara yol açıyordu.

İSLAM İKTİSADÎ DÜŞÜNCESİ HAKKINDA

Müslümanların dünya ekonomi tarihine dair katkıları ve hizmetleri, sadece uluslararası ticaret sahasında getirdikleri yeniliklerden ibaret değildir. Bilginlerin ve mütefekkirlerin bu sahadaki eserleri ve yorumları da önemlidir. Ancak üzülecek ifade etmek gerekir ki, âlimlerin ve müelliflerin hizmetleri yeterince bilinmiş ve takdir olunmuş değildir. Tabiri caizse bu husus,

³ Abdülaziz ed-Durî, İslam İktisat Tarihine Giriş, Çev.S.Orman, sh.97

⁴ 1986 yılında Ensar Vakfı tarafından düzenlenen ve İstanbul’da gerçekleştirilen ilmî bir toplantıda sunduğumuz tebliğde bu konuyla ilgili geniş ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir. “Ortaçağ İslâm Dünyası’nda Bankacılık Türü İşlemler” başlıklı bildirimizin metni, daha sonra basılan “İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri” adlı eserde (sh.255-302 arası) yer almıştır. Eser, 1992’de İstanbul’da bahsi geçen vakıf tarafından neşredilmiştir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

“Büyük Kayıp Halka” olarak kalmıştır. Schumpeter gibi iktisat yorumcuları, eski Yunan döneminden Aquinalı Thomas’a kadar bu konuda boşluk yaşadığını ileri sürmüşlerdir.⁵ İslâm âlimlerinin katkılarını görmezden gelmişlerdir.

Bu saha, fıkıh âlimlerinin haricinde kalan âlimler ve müellifler tarafından da ele alınmış; bu hususta pek kıymetli eserler telif edilmiştir. Cafer ed-Dımeşkî, Devvânî, Nasıruddin et-Tûsî, Makrizî, İbn-i Miskeveyh, Câhız, Keykâvus, Nizamülmülk, Farabî ve burada ismini zikretmediğimiz pek çok mütefekkir, bu konuda eserler vermiştir.

İslâm bilginlerinin ekonomik hayatla ilgili görüşleri ve yorumları, tabii olarak temelde birbiriyle benzerlik gösterir. Ancak bunun böyle oluşu, bilginlerin ve mütefekkirlerin yeni yorum ve sentezlere ulaşmasına ve bu hususta yeni çalışmalara girişmelerine engel değildir. İslam bilginlerinin iktisadî hayat ve içtimaî adaletle ilgili görüş ve yorumları, genel olarak, aşağıdaki şu temel konular üzerinde yoğunlaşmıştır:

- İslam’da İktisat Anlayışı
- Refah ve fakirlik hakkındaki görüşler
- Zekâtın iktisadî ve toplumsal önemi
- Ribânın (faiz) yasaklanması
- Piyasa mekanizması
- Haksız kazançlar
- Akitler ve akitlerde belirsizliğin ve meçhuliyetin giderilmesi ilkesi

Şimdi bu konuları kısaca açıklayalım;

1) İslâm’da İktisat Anlayışı

İslâm âlimleri, dünya hayatını bütüncül bir anlayış ve yorum içinde değerlendirmişler, insanın dünyadaki yaşayış sürecinin de bu ölçü ve prensipler içinde mütalaa etmişlerdir. Kur’an-ı Kerim’de geçen “felâh: kurtuluşa ermek” kavramı da bu anlayış içinde yorumlanmalı ve değerlendirilmelidir. Kanaatimize göre felâh terimi; refah, saadet ve kurtuluşa ermek kavramlarıyla yakından ilişkili ve bunların hepsini ihtiva ve tanzim eden geniş bir kapsama sahiptir. İslâm iktisat zihniyeti üzerinde çalışan ilim adamlarının bu çeşit kavramlar üzerinde etimolojik yorumlara ve araştırmalara yönelmelerinin çok faydalı olacağı görüşüdeyiz.

İslâm dini, bir inanç manzumesi olarak kapsamlı bir hayat tarzına atıfta bulunur. Hayatın dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî bütün yönlerini kuşatır. İslâmî anlayışta mal ve servet sahibi olmak bir kişi için imtihan vesilesidir. Ne servet (kapital sahibi olmak) Allah’ın kişiden razı/hoşnut olduğunun bir delilidir ne de fakirlik Allah’ın o kişiden razı olmadığına bir işaretidir.

Mal ve servet sadece haz ve tatmin sağlamak için değildir. Günah ve haram sayılan davranışlar, insanlara sadece kurtuluşa ulaşmak konusunda olumsuz/zararlı etkiler yapmakla kalmaz aynı zamanda fertleri ve toplumları maişet temini konusunda da darlığa ve mahrumiyete duçar eder.

⁵ Shaikh M.Ghazanfar, Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi, sh.28, İst.2015.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Buna mukabil Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde emredilen salih ameller, kişilere sadece ahiret saadetini sağlamakla kalmaz aynı zamanda dünya dünya hayatında da imkanlar ve refah ortamı sağlar.

2) *Refah ve Fakirlik Hakkında Görüşler*

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre; şükrünü eda etmek, sorumlu olduğu fertlere ve hemcinslerine karşı görevlerini yerine getirmesi şartıyla refah ve servet sahibi olmak, övülen ve tercih olunan bir durumdur. Diğer taraftan mal ve servet, kişinin vacip veya nafîle nitelikli olan pek çok iyi amelin yerine getirilmesini sağlayan bir imkândır. Yanlış yorumlanan zühd kavramı, yoksulluğun tercih edilmesi anlamına gelmez. Züht, zihinsel ve psikolojik bir hâldir. Anlamı, maddî şeylere karşı aşırı istek ve hırs duymaktan ve sadece bunlar üzerine odaklanmaktan kaçınmaktır. Kişi, maddî imkânlarla sahip olmakla birlikte gerçekten de bu tür bir zihne ve ruh haline sahip olabilir. Bu, mümkün olan hallerdendir.

3) *Zekâtın İktisadî ve Toplumsal Önemi*

İslâm'ın beş temel direğinden biri olan zekâtın toplumların ekonomik hayatı hususunda önemli etkileri ve yansımaları vardır. Zekâtın hikmeti, sosyo-ekonomik adaletin artırılması, insanlara karşı iyi niyet, alaka ve şefkat duygularının geliştirilmesidir. Bu sebeplerden dolayı, belli ve nispeten düşük olan bir oran öngörülmüştür. Bu sebeple zekat vermekle mükellef olanlar açısından ödemekle yükümlü oldukları miktar, aşırı bir tutar oluşturmaz. Daha yüksek bir oranda zekât vermek emrolunsaydı insanlar bundan kaçınmak için hileli yollara yönelirler ve kaçakçılığa meylederlerdi.

4) *Faiz/Ribanın Yasaklanması*

Bütün ilahî dinlerde yasak olan tefecilik, geleneksel borç alma-borç verme(kredi) işlemlerinin hepsini kapsamaktadır. Cahiliye devrinde putperest Araplar arasında yaygın olan bu tür işlemler, Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde kesin olarak yasaklanmıştır. Fıkıh âlimleri, ilgili hadislerle dayanarak trampa işlemleri sırasında ortaya çıkan örtülü faizin (riba'l-fadl) de yasak ve haram olduğu sonucuna varmışlardır. İlgili rivayete göre; altının altınla, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla, hurmanın hurmayla, tuzun tuzla mübadelesi durumunda miktar ve teslim-tesellüm zamanında farklılıklar ve fazlalıklar söz konusu olursa daha fazlasını isteyen veya fazladan ödeme (ek meblağ) isteyen kişi, faize girmiş olur. Böylece riba'l-fadl, aynı malın trampa yoluyla değişimi esnasında fazla miktar istemek şeklinde ortaya çıkar.

5) *Piyasa Mekanizması*

İslâm bilginleri, piyasaların arz ve talep şartları ortamında yani bilgi, dürüstlük, adaletli davranış ve tercih hürriyetinin oluşturduğu zeminde işlemesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Müteşebbis durumunda olanlar için kâr ve kazanç kavramları önemli bir faktördür. Hiçbir fıkıh âliminin mal satıcılara, onların bir kazanç-gelir elde edip etmeyeceğini ve bu malların onlara nasıl ve neye mâl olduğunu dikkate almadan mallarını belirlenmiş bir fiyattan satmalarını empoze etmesi ve onlardan bunu istemesi düşünülemez. Böyle bir baskı, adaletli bir iş değildir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Fakihler, Hisbe (İhtisap) ile ilgili eserlerde bu konulara ayrıntılı olarak değinmişlerdir. Kadı Ebu Ya'la'nın "Ahkamu's-Sultaniyye" adlı eserinde de bu tür konular işlenmiştir. Kamu müdahalesi ancak âdil piyasa ortamından sapmak söz konusu olduğunda veya olağanüstü şartlarda söz konusu olur.

6) Haksız Kazançlar

Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde haksız kazanç türleri, "Ehlü'l-mâli bi'l-Bâtıl" yani başkalarına ait mal ve servetlerin haksız ve geçersiz yollarla ele geçirilerek gasp edilmesi olarak zikredilmiştir. Bu kavram, geniş bir muhtevaya sahiptir. Kur'an'da ve sünnette yasaklanmış olan yol ve yöntemlerle servet edinme yollarını kapsadığı gibi akit ve rıza dışı yöntemlerle elde edilen kazanç yollarını da içine almaktadır. Diğer taraftan "sebepsiz zenginleşme" denilen ve artış ve fazlalaşmaları da kendi tarifi içine almaktadır. Fıkıh kaynaklarında "Kerâhiyat", "İstihsan", "Hazr ve'l-İbâha" vb.başlıklar altında işlenen bu konularda zulüm kavramı çeşitli boyutlarıyla detaylandırılmıştır.

7) Akitler Konusu

Toplumda iktisadî ve içtimaî ilişkilerin çoğu, akitler yani anlaşmalar şeklinde gerçekleşir. Tab'an ve yaratılışı gereği medenî bir varlık olan insanlar, ilişkilerini ve ihtiyaçlarını karşılıklı akitlere dayandırarak karşılamışlardır. Esasen toplumların kuruluşları ve insanların bir arada yaşamaları da fitrî ve tabiî bir zorunluluk olarak gelişmiştir. Bu konudaki ilk tezin "İçtimaî Mukavele (Toplum Sözleşmesi)" adlı eserin yazarı olan Jean Jacques Russo(Jan Jak Ruso)'ya ait olduğu ileri sürülmüşse de Nasıruddin et-Tûsî ve İbn-i Haldun gibi İslâm mütefekkirlerinin bu hususta da öncü ve kıdemli olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Tûsî, bu konudaki görüşlerini "Ahlâk-ı Nâsirî" isimli eserinde işlemiştir.

İslam bilginlerinin akitlerin gerçekleşmesi, şartları, irade ve rıza konusunda gösterdikleri titizlik ve akdin gereğinin yerine getirilmesi hususunda öngördükleri ayrıntılar, günümüzün teknolojik şartlarında zorlayıcı bir hassasiyet gibi görülebilirse de konuyu insanların haklarını korumak hususunda gösterilen gayretler olarak görmek daha uygundur.

İslam iktisat tarihine yönelik araştırmaların gerekliliğini ve önemini, bu konuda müstakil bir kitap yazan Dr.Fuad Abdullah el-Ömer şöyle açıklamaktadır:

" 3) Bizi bu çalışmaya yönelten faktörlerden biri de gerek Müslümanların gerekse Gayri-Müslimlerin iktisat çalışmalarında İslâm ümmetinin gelişimiyle ilgili iktisat tarihini ortaya çıkarmakta yetersiz kalmalarıdır. Gelecek bölümlerde belirtileceği gibi; çağdaş iktisat tarihi gelişimiyle ilgili kitaplarda ve birçok çalışmanın analizinde İslâm İktisat Tarihi ve gelişimiyle ilgili açık bir savsaklama vardır. Bundan dolayı insanlık, artan sorunlarına çözüm bulmakta yolunu aydınlatacak olan Rabbanî hikmetlerden ve sağlam hükümlerden mahrum kalmaktadır. Bazı Batılı iktisat tarihi araştırmacıları, 1970'li yılların ortalarına doğru Yakın Doğu (Arap ve İslâm) bölgesi üzerinde durmuşlardır (Udovitch, 1970: 3). Daha doğrusu bazı araştırmacılar, bölgedeki ülkelerin o tarihlerde artan önemlerinden ve özellikle petrole bağlı oluşan servetlerinden dolayı iktisat tarihi

araştırmalarına önem vermişlerdir. Söz gelimi Schumpeter ve Galbraith(12-10) gibi yazarlar, iktisat tarihi çalışmalarında İbn-i Haldun gibi birkaç yazara atıfla, birkaç

paragrafta İslam iktisat kültürüne yer vermişlerdir... Ancak yaklaşık 12 asır süren bir medeniyet olan İslâm Medeniyeti dönemindeki uygulamalar hakkında uzun bir süredir inceleme yoktur!

Burada Müslüman bilim adamlarının iktisadî sorunlar ve mâlî konular hakkındaki kanaatlerini belirtmeye gerek olduğu ortadadır.

6) İslam iktisat tarihini yazmaya sevk eden sebeplerden biri de bazı Müslüman araştırmacıların (El-Fakıy: 1) bahsettiği gibi, Müslüman yazarlardan çoğunun konunun dinî, askerî ve siyasî yönlerine meyledip iktisadî yönüne az yer vermeleridir.⁶

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlmî bir toplantıda sunulan bir tebliğ metninin şartları ve imkânları içinde sunmuş olduğumuz bildirinin sonuçları olarak tespit ettiğimiz bazı hususları özetlemeyi faydalı buluyoruz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) İslâm iktisadı, 1940'lı yıllardan itibaren Hindistanlı ve (sonradan) Pakistanlı bazı yazarların reaksiyoner ve tepkisel sebeplerle ortaya attıkları bir teori değildir. Aksine olarak; ilk dönemlerden itibaren Müslüman toplulukların yaşamış oldukları bir süreç ve yazılı eserlerle ilmî olarak geliştirdikleri bir bilimsel disiplindir.
- 2) Rönesans ve Reformasyon dönemlerinde Avrupa ülkeleri başka medeniyetlere ait kültürel eserlere ulaşmışlardır. Ancak onlar İslam'ın ilk dönemleriyle ilgili olarak yeterli bilgi sahibi olmaya yönelmemişlerdir. Ayrıca onlar Selçuklular, Memlukler, Osmanlılar gibi büyük devletlerin iktisadî-mâlî sistemleri hakkında da yeterli bilgi birikimine sahip olamamışlardır.
- 3) Batı ülkeleri, Haçlı Seferleri sonunda İslam medeniyetinden öğrendikleri bilgiler ve sağladıkları iktibaslar konusunda da yeterince açık ve net davranmamışlardır. (NOT: Bu Sigrid Hunke'nin "Avrupa Üzerinde İslâm Güneşi" adlı eseri, bu konuda bir istisna olarak görülebilir)
- 4) İslam Medeniyeti, Ortaçağ'da İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi iki büyük küresel ticaret güzergâhı üzerinde yükselmiş ise de 15.asrın sonlarında yeni coğrafî keşifler ve ticaret yollarının değişmesi karşısında gerekli tedbirler Müslüman yöneticiler tarafından alınamamıştır. Askerî sanayi dışındaki yeni endüstri kollarına yeterince itibar gösterilememiştir. Üretim, içe kapanık olarak devam etmek durumunda kalmıştır.
- 5) İslam dünyasının geri kalış sebepleri, objektif olarak yeniden tetkik edilmelidir. Bu ortamda Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin, Emir Şekib Arslan'ın, Sabri Ülgener'in, İmamuddin Halil'in eserleri, yeniden okunmalı ve yorumlanmalıdır.
- 6) İktisadî gelişme yanında toplumsal ve kültürel gelişme konusunda da önem verilmelidir.

⁶ Dr.Fuad Abdullah el-Ömer, İslâm İktisat Tarihine Giriş, Çeviri: Prof.Dr.Adem ESEN, sh.17-19.İst.2017 (İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi Y.)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

- 7) 1959-1982 yılları arasında Yüksek İslam Enstitülerinde tedris olunan “İslam Medeniyeti Tarihi” dersleri, İlahiyat fakültelerinde ortak ve zorunlu dersler olarak okutulmalıdır.
- 8) İslâm İşbirliği Teşkilâtına bağlı IRCICA tarafından İslam İktisat Tarihi ve İslâm Yayılış Tarihi konusunda araştırmalar yaptırılmalıdır.
- 9) Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı on adet “Dinî Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri”nde tedris edilen fıkıh derslerinde nispeten daha kısa ve muhtasar eserler tercih olunmalı, artacak ders saatlerinde “El-Fıkhu’l-Malî” yeni telif olunan eserlerden takip edilmelidir.
- 10) İlâhiyat fakültelerinde ve İktisadî-İdarî Bilimler fakültelerinde seçmeli ders olarak İslâm ekonomisi okutulmalıdır. Bu derslerin lisans düzeyinde verilmesine özen gösterilmeli, sadece master ve doktora seviyesiyle yetinilmemelidir.

Hülasa olarak; Karabük Üniversitesi’ni ve bu önemli ilmî toplantıyı düzenleyen ve gerçekleştiren heyeti tebrik ediyor, bundan sonraki çalışmalarında da kendilerine başarılar diliyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülaziz ed-Durî (1991). İslâm İktisat Tarihine Giriş. Terc. Doç. Dr. Sabri Osman. İstanbul.
- Abdülaziz ed-Dûrî (2009). Evrakun fi’t-Tarih ve’l-Hadâre. Beyrut.
- Ali Mazhârî (1972). Ortaçağ’da Müslümanların Yaşayışları. terc. B. Üçok İstanbul.1972).
- Austry J. (t.y.). Kapitalizm, Marksizm ve İslâm: Terc. A. O. Güner. Damla Yay.
- Corci Zeydan (h.1328). Medeniyet-i İslâmiyye Tarihi: Cild:1-2, terc. Z. Megamez. İstanbul.
- Fuad Abdullah el-Umer (2017). İslâm İktisat Tarihine Giriş: Terc. Prof. Dr. Âdem Esen. İstanbul.
- Ghazanfer, Ş. M. (2014). Ortaçağ İslâm İktisat Düşüncesi. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Grasshof R. (1899). Die Suftage und Hawale der Araber. Konisberger.
- Hizmetli, Mustafa (2012). Tarihte Şehir ve Pazar. Ankara.
- İmamüddin Halil (2010). İslam Medeniyetine Giriş. İstanbul.
- İslâm İktisadında Finansman Meseleleri. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- İslâm Medeniyeti Tarihi: W. Barthold-Fuat Köprülü (DİB Yay.)
- İslâm ve Kapitalizm: M.Rodinson’dan Tercüme (İstanbul,1978), Hürriyet Yay.
- Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercümesi ve Şerhi, Cild:5 (DİB Yayınları)
- Salih Ahmed Ali (1953). et-Tanzimatü’l-İçtimaiyye ve’l-İktisadiyye fi’l-Basr. Bağdat.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Sıddık Ömer; Mütevellî, Şevki & İsmail Şehhâte (1983). İktisadiyyetü'n-Nukud. Kahire.

Şekerci, Osman (1981). İslam Şirketler Hukuku. İstanbul.

Türklerin Tarihi: D. Avcıoğlu (Üçüncü Kitap)

**Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin İslam Ekonomisi ve Finansı Alanına Dair Bilinç
Düzeyleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği**

Abdulkadir ATAR¹

Öz

Bu araştırma, son yıllarda akademik ilginin giderek arttığı İslam ekonomisi ve finansı alanlarının üniversite öğrencileri nezdinde ne ölçüde bilindiğini, farkındalık seviyesinin ne olduğu gibi bir takım soruların cevaplarını bulmaya matuf yapılmıştır. İslam ekonomisi geniş anlamda bir dünya görüşünü yansıtan teorik umdeleri ifade ederken İslami finans ise günümüz kapitalist paradigması içerisinde dini hassasiyetlerini nisbeten yüksek olan insanların faizsiz finansman temini ya da kâra dayalı fon getirisi gibi ihtiyaçlarına cevap veren alternatif bir bankacılık faaliyetidir. Bu yönüyle İslami finans ya da Türkiye’deki adlarıyla katılım bankaları İslam ekonomisinin uygulamadaki yönünü yansıtmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de İslami bankaların toplam bankacılık sistemi içerisindeki paylarının oldukça düşük seviyelerde olması nedeniyle bunun nedenlerini araştıran çalışmalar da günümüzde giderek artmaktadır. Bu çalışma Karabük Üniversitesi öğrencileri örneğinden hareketle bahsi geçen literatüre mütevazı bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam ekonomisi ve finansı, İslam ekonomisi ve finansı alanı bilic düzeyi, üniversite öğrencileri ve İslam ekonomisi ve finansı, Karabük Üniversitesi ve İslam ekonomisi ve finansı, katılım bankaları ve üniversite öğrencileri.

¹ Assist. Prof.Dr., Karabuk University, Faculty of Economics and Business Administrative Sciences, Department of Economics, Karabuk-Türkiye, a.kadir83@gmail.com

**An Empirical Survey on The Level of Islamic Economy and Finance Knowledge of University
Students in Turkey: The Case of Karabuk University**

Abstract

This research has been made to find answers to a number of questions such as the level of awareness of the Islamic economy and finance areas in which academic interest has been increasing in recent years. While Islamic economy expresses the theoretical hopes reflecting a world view in a broad sense, Islamic finance is an alternative banking activity that responds to the needs of people with relatively high religious sensitivities in the present capitalist paradigm such as interest-free financing or profit-based fund returns. This aspect of Islamic finance or named as participation banks in Turkey with the name reflects the direction of the application of Islamic economics. Due to the relatively low levels of share in total banking system of Islamic banks in the world and Turkey studies investigating the cause of it it is increasing nowadays. This study aims to make a modest contribution to the mentioned literature from the example of Karabük University students.

Keywords: Islamic economics and finance, Islamic economics and finance field, conscious level, university students and Islamic economy and finance, Karabuk University and Islamic economics and finance, participation banks and university students.

1. Konu, Amaç ve Yöntem

Bu çalışma Karabük Üniversitesi'nde lisans eğitimini sürdüren 400 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Kendilerine demografik bilgilerin yanı sıra İslam ekonomisi ve finansına ilişkin bir takım soru setleri hazırlanmış ve yanıtlar anlamlı tablolar oluşturulmak suretiyle yorumlanmaya hazır hale getirilmiştir. Kesit alma yöntemi ile yapılan bu çalışmada günümüzde İslam ekonomisi ve finansı alanına yönelik olan akademik ilginin üniversite öğrencileri nezdindeki yansımalarını yakalamak ana hedeftir. Dini düşünce yapısı ile araştırmaya konu olan İslam ekonomisi ve finansı alanlarında bilinç seviyesi arasındaki bir ilişkinin olup olmadığı, Türkiye'deki katılım bankalarının üniversite gençleri arasında bilinirliğinin olup olmadığı, bu alana ilişkin okur-yazarlık seviyesinin ne olduğu gibi alanların ortaya çıkartılmaya çalışılması da bu çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

2. Literatür

Kızıltepe (2017), "Diyaret Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma" ismini taşıyan makale çalışmasında Sakarya'da vazifeli erkek ve kadın Diyaret İşleri Başkanlığı personelinin faize ilişkin hassasiyetinin ve yaklaşımlarının tespit edilmesini amaçlamakta, bu kapsamda Sakarya ili sınırları içinde 16 ilçede vazifeli 368 Diyaret İşleri Başkanlığı personeli ile yüz yüze görüşme şeklinde anket yöntemini kullanmıştır. İlgili çalışmanın bulgu kısmında Diyaret İşleri Başkanlığı'nda görevli Sakarya ili sınırlarındaki 368 personelin üçte birinin faiz hassasiyeti olmadığı, üçte birinin kararsız, kalan kısmının ise faize duyarlı olduğu şeklinde bilgiler paylaşılmıştır (Kızıltepe & Yardımcıoğlu , 2017).

2017 yılında İLKE Derneği bünyesindeki İslam İktisadı Araştırmaları Merkezi (İKAM) ve İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSİFAM) tarafından gerçekleştirilen "Kamuoyunda İslam İktisadı Çalıştay"nda 1165'i öğrenci olmak üzere 2300 kişi ile yapılan anketin sonuçları verilmiş ve bunlar üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. İlgili çalışmada halkın yaklaşık %35'i, öğrencilerin ise %48,8'i İslam ekonomisi kavramı hakkında bilgi sahibi değildir. "Sizce bankacılık sektöründe katılım bankaları (faizsiz bankacılık) olmalı mı?" şeklindeki soruya, halkın yüzde 70,2'si, öğrencilerin yüzde 69,4'ü "evet" şeklinde yanıtlamıştır. Araştırmanın sonuç ve öneri kısmında ise İslam ekonomisinin halk tarafından gerek muhveta gerekse uygulama açısından yeterli ölçüde bilinmediği, kamuoyunun tanıtıcı faaliyetler ile sağlıklı bir bilgi beslemesine ihtiyaç olduğuna vurgu yapılmıştır (İKAM/İSİFAM, 2017).

İnce (2018), "Kurumsal Din Eğitimi Almış Bireylerin Banka Kredisi Kullanma Eğilimleri (Sakarya İli Örneği)" adını taşıyan makalesinde çalışmasının evreninin, lise, üniversite ve lisansüstü seviyede din eğitimi almış bireylerden oluştuğunu ifade etmektedir. İlgili çalışmada örnekleme Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi akademik personeli, Sakarya ili merkez ilçelerinde görev yapan İmam ve Hatip, Müezzin-Kayyım, Kur'an Kursu hocası, Din Kültürü öğretmenleri ve

İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma nicel yaklaşım ile, uygulamalı-survey (tarama) araştırmasıdır. Araştırma kapsamında 563 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmanın bulguları olarak ankete katılanların bir kısmının banka kredisi kullanacakları takdirde katılım bankalarını ve devlet bankalarını özel bankalara nazaran tercih etme yönünde bir eğilime sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca “aldıkları dini eğitim gereği bireylerin katılım bankalarını dinen daha az mahzurlu veya mahzuru olmayan kurumlar olarak görmeleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir” cümlesiyle anket çıktıları yorumlanmıştır. Çalışmanın bulguları arasında katılımcıların kredi işlemlerine yönelmeleri durumunda belirli seviyede kamu bankalarını seçtiklerinin görüldüğü de belirtilmektedir (İnce, Kılıçsal, Erultunca, & Turan, 2018).

3. Giriş

Çalışmanın başlığında geçen İslam ekonomisi ve finansı hadd-i zatında iki kavramdan oluşan bir tertiptir. İslam ekonomisi, İslami finansı da içeren çok daha geniş bir anlam dünyasını kaplamakta olup bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından daha teorik ve idealist bir düzlemde ele alınmaktadır. İslam'ın ana kaynaklarını (başlıca Kur'an ve sünnet) referans alarak Müslümanların nasıl bir iktisadi yaşam sürmeleri gerektiğini ortaya çıkarma gayretiyle modern bir kavram olarak 1960'lı yıllarda İngilizce konuşan Hintli Müslümanlar tarafından gündeme getirilmiştir (Atar, İslami İnanç Sisteminde Finansal Yapı ve Faize Bakış, 2017, s. 191). Bununla birlikte yine modern anlamda ilk İslami bankacılık uygulaması için Mısır'da 1963 yılında kurulan banka kabul edilmektedir. İslam'ın ortaya çıktığı VII. asırdan XX. asrın ortasına kadar Müslümanların gerek bireysel ihtiyaçları gerekse ticari işlemleri için finansman teknikleri geliştirdikleri, çek-senet gibi ödeme araçlarını kullandıklarını, kâr/zarar ortaklığına dayanan şirket ortaklıkları kurdukları bilinmektedir. Örneğin sui-generis Osmanlı uygulaması olarak kabul edilen para vakıfları finansman tekniklerinden yalnızca birisidir. Orta sandığı, avarız sandığı, eytam sandığı gibi sosyal amaçlara hizmet eden bir çok fon toplama ve kullandırma modelleri de bulunmaktadır. Bütün bu örnekler genelde Müslümanların özel de ise Türkler'in pre-modern bankacılık ve finans tekniklerini kullandığını göstermektedir (Atar, Osmanlı'da Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları ve Türk Katılım Bankalarının Çalışma Sistemi, 2016, s. 143-167). Öyleyse Müslümanların modernite sonrası ortaya çıkan, Osmanlı'da özellikle Tanzimat dönemi sonrası çok hızlı bir şekilde sayıları artan konvansiyel yani faizli bankacılığa neden yönelmiş olduklarının ise bilimsel yöntemlerle araştırılması gerekmektedir. İşbu araştırma da bu cihete hizmet eden çalışmaların son halkasını oluşturmaktadır.

4. Bulgular

Anket çalışmasına ilişkin bulgular sekiz adet tabloda yansıtılmıştır. Katılımcıların öncelikle sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiş, sonrasında ise şu alanlara yönelik bilgi edinilmeye çalışılmıştır; İslam ekonomisi ile ilgili bilgi seviyeleri, katılım bankacılığı ürün ve hizmetleriyle ilgili bilgi seviyeleri, dini hassasiyete sahiplik seviyeleri, İslam ekonomisi ve finansı alanındaki

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

yayınları takip etme sıklığı, konut dahil mal alımına ilişkin kredi ihtiyaçlarının ortaya çıkması halinde maliyetlerin geleneksel (faizli) bankalarla aynı olması durumunda katılım bankalarını tercih etme sıklığı, Türk bankacılık sistemi içerisinde katılım bankalarının aldığı payın az olduğu fikrine katılma durumu, katılım bankacılığı ile ilgili reklam veya ilanlarla karşılaşma sıklığı. Tablo 1.'de yer alan sos-demografik bilgileri analiz ettiğimizde;

Tablo 1. Sosyodemografik Bilgiler

Cinsiyet	n	%
Kadın	223	55,8
Erkek	177	44,3
Aile Aylık Gelir (TL)		
0-2000	157	39,5
2001-4000	176	44,3
4001 ve üzeri	64	16,1
Fakülte		
İlahiyat	19	4,8
İİBF	115	29
Mühendislik	103	25,9
Fen	5	1,3
Edebiyat	129	32,5
Diğer	26	6,5

Araştırmaya katılan 400 adet Karabük Üniversitesi öğrencisinin 223'ü yani %55,8'i kadın 177'si yani %44,3'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların ailelerinin elde ettiği gelire bakıldığında ise yaklaşık %40'ının 2000 TL altında olduğu, aile gelirinin aylık 4000 TL üzerinde olması durumun ise yalnızca %16'lık bir dilimi kapsadığını görmekteyiz.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Katılımcıların fakülte dağılımına baktığımızda ise en geniş kitlenin Edebiyat Fakültesi'ne, sonra ise sırasıyla İİBF, Mühendislik, İlahiyat ve diğer fakülteler olduğunu görmekteyiz.

Tablo 2. İslam Ekonomisi İle İlgili Bilgi Seviyesi

	n	%	% Kümülatif
Hiç	108	27,1	27,1
Çok Az	75	18,8	46,0
Az	63	15,8	61,8
Orta	115	28,9	90,7
Fazla	24	6,0	96,7
Çok Fazla	13	3,3	100
Toplam	398	100	

Katılımcıların %27'lik bir kısmı İslam ekonomisi kavramını hiç duymadığını, kümülatif olarak %61'lik bir kısmının ya hiç duymadığını ya da tam olarak bilmediklerini ifade etmektedir.

Tablo 3. Katılım Bankacılığı Ürün ve Hizmetleri İle İlgili Bilgi Seviyesi

	n	%	% Kümülatif
Hiç	107	27,2	27,2
Çok Az	103	26,2	53,4
Az	76	19,3	72,8
Orta	79	20,1	92,9
Fazla	22	5,6	98,5
Çok Fazla	6	1,5	100
Toplam	393	100	

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ankete katılan öğrencilerin katılım bankacılığı bilgisi seviyesini bakıldığında ise %27,2'lik bir kısmının hiç bilmediğini görmekteyiz. Bu durum İslam ekonomisindeki ile neredeyse aynı orandadır. Katılımcıların %72'si ise az ya da hiç seviyesinde katılım bankacılığına vâkıf değildir. Günümüzde katılım bankalarının toplam bankacılık sistemi içerisindeki paylarının %5 bandını bir türlü geçememesinde bu bilinç düzeyinin düşüklüğü rol oynayabilir.

Tablo 4. Öğrencilerin “Kendimi Dini Hassasiyetlere Sahip Bir Birey Olarak Tanımlarım”
Cümlesine Yanıtı

	n	%	% Kümülatif
Hiç	41	10,4	10,4
Çok Az	34	8,6	18,9
Az	56	14,1	33,1
Orta	127	32,1	65,2
Fazla	99	25,0	90,2
Çok Fazla	39	9,8	100
Toplam	396	100	

Katılımcıların kendilerini dini hassasiyetlere sahiplik anlamında nasıl tanımladıklarına ilişkin ise %33'lük bir kesimin düşük seviyede tanımladığını, %35'lik bir kesimin ise hassasiyet sahibi olarak kendisini ifade ettiğini görmekteyiz.

Tablo 5. İslam Ekonomisi ve Finansı İle İlgili Yayınları Takip Etme Sıklığı

	n	%	% Kümülatif
Hiç	182	46,3	46,3
Çok Az	86	21,9	68,2

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Az	63	16,0	84,2
Orta	43	10,9	95,2
Fazla	14	3,6	98,7
Çok Fazla	5	1,3	100
Toplam	393	100	

Ankete katılan öğrencilerin İslam ekonomisi ve finansı alanıyla ilgili takip etme sıklığına bakıldığında ise bu alana ilişkin bir ilginin söz konusu olmadığını müşahade ediyoruz. Katılımcıların yaklaşık yarısı (%46,3) bu alana dair hiç bir yayını takip etmemekte, kümülatif olarak %84,2'lik bir kesim ise az, çok ya da hiç takip etmemektedir. Yayınları sık takip eden kesimin yalnızca %5'lik bir dilimi kapladığını belirtebiliriz.

Tablo 6. Konut Dahil Mal Alımına İlişkin Kredi İhtiyaçlarının Ortaya Çıkması Halinde Maliyetlerin Geleneksel (Faizli) Bankalarla Aynı Olması Durumunda Katılım Bankalarını Tercih Etme Sıklığı

	N	%	% Kümülatif
Hiç	73	18,7	18,7
Çok Az	48	12,3	31,0
Az	65	16,7	47,7
Orta	89	22,8	70,5
Fazla	63	16,2	86,7
Çok Fazla	52	13,3	100
Toplam	390	100	

Katılımcıların konut ya da diğer mal alımları için kredi maliyetinin aynı olması durumunda konvansiyonel bankaların yerine katılım bankalarını tercih etme durumunu incelediğimizde ise %47,7'lik bir kesim tercih etmeme eğiliminde gözükmekte olup, %29,5'i

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ise tercih etme eğiliminde gözükmetedir. %22,8'lik bir grup ise bu konuda kararsız ya da ilgisiz gözükmetedir.

Tablo 7. Türk Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankalarının Aldığı Payın Az Olduğu Fikrine Katılma Durumu

	n	%	% Kümülatif
Hiç	65	16,6	16,6
Çok Az	77	19,7	36,3
Az	80	20,5	56,8
Orta	87	22,3	79,0
Fazla	52	13,3	92,3
Çok Fazla	30	7,7	100
Toplam	391	100	

Ankete katılanların katılım bankalarının Türk bankacılık sistemi içerisindeki paylarının az olduğu fikrine katılma durumuna baktığımızda bu fikre “hiç, az ya da çok az” katılanların kümülatif olarak %56,8'lik bir kitleyi oluşturduğunu görmekteyiz. Katılımcıların yarısından fazlası katılım bankacılığının toplam bankacılık sektöründeki payını az bulmadıklarını yorumlamak mümkündür. Bu fikre güçlü bir şekilde (fazla, çok fazla) katılanların oranı ise %22 seviyesinde kalmıştır.

Tablo 8. Katılım Bankacılığı İle İlgili Reklam veya İlanlarla Karşılaşma Sıklığı

	N	%	% Kümülatif
Hiç	117	29,5	29,5
Çok Az	105	26,4	55,9
Az	77	19,4	75,3

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Orta	68	17,1	92,4
Fazla	24	6,0	98,5
Çok Fazla	6	1,5	100
Toplam	397	100	

Ankete katılanların katılım bankacılığı ile ilgili reklam veya ilanlarla karşılaşma sıklığına göz atıldığında ise katılımcıların %29,5'i bu bankalara ilişkin hiç bir ilan ya da reklam ile karşılaşmadığını belirtmekte, kümülatif olarak %75,3'ü ise "hiç, çok az ya da az" seviyesinde reklam ve ilanlarla karşılaştığını belirtmektedir. Katılımcıların yalnızca %7,5'u sık bir şekilde bu bankalarla ilgili ilan veya reklam ile karşılaştığını bildirmişlerdir.

5. Tartışma ve Öneriler

Anket sonuçlarının geneline bakıldığında Karabük Üniversitesi örneğinden hareketle üniversite öğrencilerinin İslam ekonomisi ve finansı alanlarına ilişkin bilinç seviyelerinin düşük olduğunu belirtebiliriz. Bunun nedenleri arasında ankete tabi tutulan katılımcıların özellikle katılım bankacılığı alanındaki bilgi seviyelerinin düşüklüğünün henüz finansal hizmetleri talep etme noktasında olmayışlarının bu sonuçlara yansımaları anlamında kısmî bir etkisinin olabileceği kanaatini taşımakla birlikte genel olarak entelektüel anlamda bilgi eksikliğinin yaşandığını ifade edebiliriz. Üniversite öğrencilerinin bu alandaki bilgi eksiklikleri kurumsal eğitim hayatlarında ilgili alandaki konulara ilişkin bilgi kanallarına sahip olmamalarından da kaynaklanabilir. Yani İslam ekonomisi ve finansı alanında bilgi ve bilinç sahibi insanların genel olarak bu bilgileri bireysel çabalarla ve özel ilgiyle edindiklerini ifade edebiliriz. Nitekim Türkiye'de her ne kadar son yıllarda İslam ekonomisi ve katılım bankacılığı bazı üniversitelerde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi seviyesine taşınmış olsa da genel durum itibarıyla geniş tabana yayılması anlamında halen daha yetersiz bir seviyededir kanaatindeyiz. Üniversitelerin özellikle işletme ve iktisat fakültelerinin müfredatlarında bu konulara ilişkin müstakil seçmeli dersler açılmalıdır. Bir diğer husus anket sonuçlarına baktığımızda bu alana ilişkin yayın takip etme sıklığının ve katılım bankalarının reklam ve ilanlarına rastlanma sıklığının düşüklüğü gibi konulardır. Bu alandaki boşluk kanaatimize göre Türkiye'deki katılım bankalarının çatı kuruluşu olan Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) tarafından doldurulmalıdır. Hadd-i zatında TKBB bu alana ilişkin birçok ilmi toplantıyı ve akademik alandaki yayınları desteklemekte ise de özellikle İstanbul dışında yer alan üniversitelerle işbirliklerini genişletmeli ve en azından yayımına destek olduğu ilmi eserlerin tanıtımını ve dağıtımını sağlamalıdır düşüncesindeyiz. Böylece katılım bankaları ileride müşteri portföyüne dahil olacak potansiyel müşteri adaylarını da kazanmış

olacak, böylece hali hazırda oldukça düşün olan pazar payını da genişletme imkanlarına sahip olabilecektir.

6. Kaynakça

Atar, A. (2016). Osmanlı'da Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları ve Türk Katılım Bankalarının Çalışma Sistemi. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmî Mecmuası*, 143-172.

Atar, A. (2017). İslami İnanç Sisteminde Finansal Yapı ve Faize Bakış. İ. Eroğlu (Dü.) içinde, *İslami Perspektifte İktisadi Yaklaşımlar* (s. 189-214). Bursa: Ekin Yayınevi.

İKAM/İSİFAM (2017). *Kamuoyunda İslam İktisadı Algısı Çalıştayı*. İstanbul: İKAM/İSİFAM.

İnce, A., Kılıçsal, S., Erultunca, T., & Turan, A. H. (2018). Kurumsal Din Eğitimi Almış Bireylerin Banka Kredisini Kullanma Eğilimleri (Sakarya İli Örneği). *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1779-1806.

Kızıltepe, K. & Yardımcıoğlu, F. (2017). Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* , 172-225.

**TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ'NDE DUALİTENİN TARAFI OLARAK KATILIM BANKACILIĞI
SEKTÖRÜ'NÜN PERFORMANS ANALİZİ: 2005-2017 VERİSİNDEN KANITLAR**

Mehmet Apan¹

Öz

Türk Bankacılık Sistemi, 16 Aralık 1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile ikili yapıya dönüşmüştür. Bu kararnameden önce Türk Bankacılık Sistemi'nde sadece faiz esasına göre çalışan bankalar yer almaktaydı. Ancak ilgili kararname ile faizli bankaların yanında faizsiz işlem yapan bankalar da yer almaya başlamıştır. Bu çerçevede bankacılık sistemi dışında yer alan birey ve şirketlerin sisteme girmesi teşvik edilmiştir. Bu da bankacılık sisteminin fon kaynakları ve müşteri profilinin çeşitlenmesine yardımcı olmuştur. Bankacılık sisteminden faydalanmayan faiz hassasiyeti olan birey ve şirketlerin tasarruflarının finansal sisteme kazandırılması ile kayıt dışı tasarrufların finansal sisteme girmesi sağlanmıştır. Türkiye'de 21 Ocak 1985 tarihinde Albaraka Türk'ün "Özel Finans Kurumu" statüsü ile faaliyet başlamasıyla Türk Bankacılık Sistemi, faizsiz bankacılık uygulaması ile tanışmıştır. Zamanla yasal düzenlemelerdeki değişiklikler ile faizsiz bankacılık yapan bu kurumlar, diğer bankalarla aynı yasal çerçeveye dahil edilerek "Katılım Bankası" statüsüne dönüşmüşlerdir. Şu an Türk Bankacılık Sistemi içinde kamu sermayeli katılım bankaları ile 5 banka faizsiz bankacılık hizmeti sunmaktadır. Bu çalışmada 2005-2017 dönemi verisi ile Türk Katılım Bankacılığı Sektörü'nün finansal performansı TOPSIS yöntemi ile değerlendirilecektir. Çalışmada katılım bankalarının bireysel finansal sonuçlarının değerlendirilmesi yerine sektörün finansal sonuçları yıllar itibarıyla değerlendirilmiştir. Bu sayede sektör hakkında genelleştirme yapmaya çalışılmıştır. Veri seti için Aktif Kârlılığı, Özkaynak Kârlılığı, Özkaynaklar / Toplam Aktif, Net Kâr Payı Geliri / Toplam Aktif, Vergi Öncesi Kar / Pasif Toplamı, Takipteki Krediler / Toplam Krediler, Toplam Krediler / Toplam Aktif kriterleri kullanılarak yıllar için TOPSIS skorları belirlenmiştir. TOPSIS yöntemi elde edilen skorlar ile Türk Katılım Bankacılığı Sektörü'nün yıllar itibarıyla gelişimi analiz edilmiştir. Bu çalışma sonuçlarının yeni katılım bankalarının sektöre girmesine ışık tutacağı, farklı kriterler ve veri seti ile yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Bankacılık Sistemi, Katılım Bankacılığı Sektörü, TOPSIS, Performans Analizi.

¹ Assist.Prof.Dr, Karabuk University, Faculty of Business, Department of Management, Karabük-Türkiye, mehmetapan@karabuk.edu.tr

**PERFORMANCE ANALYSIS OF THE INTEREST-FREE BANKING SECTOR AS A SIDE OF DUALITY
IN THE TURKISH BANKING SYSTEM: EVIDENCE FROM 2005-2017 DATA**

Abstract

The Turkish Banking System was transformed into a bilateral structure by the Decree of the Council of Ministers dated December 16, 1983 and numbered 83/7506. Prior to this decision, the Turkish Banking System had only banks operating on interest rates. However, with the decree, interest-free banks have started to take place alongside interest-bearing banks. Individuals and companies outside the banking system in this framework have been encouraged to enter the system. This has helped diversify the funding sources and customer profile of the banking system. By bringing the savings of individuals and companies with interest sensitivity that are not benefiting from the banking system to the financial system, informal savings have been introduced into the financial system. Albaraka Turk in Turkey January 21, 1985 "Special Financial Institution" status with the start of the activities of the Turkish Banking System is acquainted with Islamic banking application. Over time, these institutions, which made interest-free banking through changes in legal regulations, were included in the same legal framework as other banks and turned into "Participation Bank" status. At present, the Bank offers interest-free banking services with participation banks with public capital within the Turkish Banking System. In this study, the financial performance of the 2005-2017 period and the Turkish Participation Banking Sector will be evaluated by the TOPSIS method. Instead of evaluating the individual financial results of the participation banks in the study, the financial results of the sector were evaluated over the years. In this respect, it tried to generalize about the sector. For the data set, TOPSIS scores were determined for years using Return on Asset, Return on Equity, Shareholders' Equity / Total Assets, Net Profit Share Income / Total Assets, Earning Before Tax Non-Performing Loans / Total Liabilities, Total Loans / Total Assets. The scores obtained by the TOPSIS method and the development of the Turkish Participation Banking Sector by years have been analyzed. It is expected that the results of this study will guide the entry of new participation banks into the sector, and will guide the new work to be done with different criteria and data set.

Keywords: Turkish Banking System, Interest-Free Banking Sector, TOPSIS, Performance Analysis.

1. Giriş

Bankacılık sisteminde faizi kullanmak yerine kar ve zarar paylaşımına dayalı faaliyet gösteren kuruluşlar, 1960'lı yılların başından itibaren faaliyete başlamıştır. İlk kez faizsiz bankacılık uygulaması 1963'de Mısır'da Mit Ghamr'da kurulmuştur. Bu kurum, Almanya'daki bir uygulamadan örnek alınarak karın paylaşılması esasını benimseyen ve tasarruf sandığı şeklinde kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası'dır (Şekeroğlu & Özer, 2017:16; Aras & Öztürk, 2011:168). Türk Bankacılık Sistemi, 16 Aralık 1983 tarih, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile ikili yapıya dönüşmüştür. Bu kararnameden önce Türk Bankacılık Sistemi'nde sadece faiz esasına göre çalışan bankalar yer almaktaydı. Ancak ilgili kararname ile faizli bankaların yanında faizsiz işlem yapan bankalar da yer almaya başlamıştır. Katılım bankalarının kurulması, bankacılık sistemi dışında yer alan birey ve şirketlerin finansal sisteme girmesini teşvik etmiştir. Bu da bankacılık sisteminin fon kaynakları ve müşteri profiline çeşitlenmesine yardımcı olmuştur. Diğer yandan bankacılık sisteminden faydalanmayan faiz hassasiyeti olan birey ve şirketlerin tasarruflarının finansal sisteme kazandırılması ile kayıt dışı tasarrufların finansal sisteme girmesi sağlanmıştır. Türkiye'de 21 Ocak 1985 tarihinde Albaraka Türk'ün "Özel Finans Kurumu" statüsü ile faaliyet başlamasıyla Türk Bankacılık Sistemi, faizsiz bankacılık uygulaması ile tanışmıştır. Yasal düzenlemelerdeki değişiklikler ile faizsiz bankacılık yapan bu kurumlar, 2005 yılında diğer bankalarla aynı yasal çerçeveye dahil edilerek "Katılım Bankası" statüsüne dönüşmüşlerdir. Böylece katılım bankaları 5411 sayılı kanun kapsamına dahil edilmiştir. Şu an Türk Bankacılık Sistemi içinde kamu sermayeli katılım bankaları ile 5 banka faizsiz bankacılık hizmeti sunmaktadır (UT, 2016). Bu çalışmanın amacı, Türk Bankacılık Sistemi'ndeki Katılım Bankacılığı Sektörü'nün finansal performansının yıllar itibariyle TOPSIS yöntemiyle analiz edilmesidir.

2. Literatür

Literatürde TOPSIS yöntemini uygulandığı farklı sektörleri inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan metal sanayi (Uygurtürk & Korkmaz, 2012), hastane performans yöntemi (Avcı, 2018), otomotiv sektörü (Kayalı & Aktaş, 2018), Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (İslamoğlu, Apan & Öztel, 2015; Yetkin & İçten, 2018; Yılmaz & İçten, 2018), banka (Demireli, 2010), gıda ve içecek sektörü (Yıldırım, Altan & Gemici, 2018), BİST-30 firmaları (Ünlü, Yalçın & Yağlı, 2017) gibi çalışmalarda finansal performansın belirlenmesinde TOPSIS yöntemi kullanılmıştır.

TOPSIS yöntemiyle finansal performansının belirlenmesi için mevduat ve katılım bankaları üzerine yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Demireli (2010) tarafından 2001-2007 dönemi veri ise ile kamu bankalarının performansı TOPSIS yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada kamu sermayeli bankaların global krizden etkilendikleri, performanslarının yıllar itibariyle sürekli değişme gösterdiği ve bankacılık sektöründe göze çarpan bir iyileşmenin olmadığı tespit edilmiştir. Yayar & Baykara (2012)

tarafından 2005–2011 dönem verisi ile Türk katılım bankalarının etkinlik ve verimlilikleri TOPSIS yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma ile etkin ve verimli katılım bankaları belirlenmiştir. Aras, Tezcan & Kutlu-Furtuna (2016) tarafından Türkiye’de Sürdürülebilirlik Raporu yayınlayan bankaları kapsamaktadır. Bu kapsamda ampirik analiz için 2013 yılı verileri kullanılmıştır. Çalışmada; sürdürülebilirlik boyutları bazında performans puanlarında geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığında belirgin bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, raporlarda yer alan açıklamaların sayısından çok niteliğinin önemli olduğu ve sadece tek bir boyutta iyi bir performansa sahip olmanın toplam kurumsal sürdürülebilirlik performansı açısından yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alsu, Taşdemir & Kallo (2018) tarafından Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankasının 2009-2015 dönemi performansları TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmada: Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelere ait katılım bankalarının daha iyi performans sergilediği ve Türkiye’ye ait katılım bankalarının ise orta seviyede performans gösterdiği tespit edilmiştir. Uludağ & Ece (2018) tarafından 26 adet mevduat bankasının finansal performansı 2006-2016 dönem verisi ile belirlenmek istenmiştir. Bu amaçla veri seti için TOPSIS yöntemi uygulanmış ve bankalara göre farklı performans sonuçları elde edilmiştir. Vergili (2018) tarafından BİST’te işlem gören bankaların 2009-2013 dönemi verilerine dayalı finansal performansları TOPSIS yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları BDDK(Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu)’nın bankalar sınıflandırmasına göre karşılaştırılmıştır.

3. Veri ve Yöntem

Bu çalışmada Türk Katılım Bankacılığı Sektörü’nün yıllar itibariyle finansal performansının analizi hedeflenmiştir. Bu amaçla “www.tkbb.gov.tr” adresinden sağlanan 2005-2017 dönem verisi için TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Veri seti için Aktif Kârlılığı, Özkaynak Kârlılığı, Özkaynaklar / Toplam Aktif, Net Kâr Payı Geliri / Toplam Aktif, Vergi Öncesi Kar / Pasif Toplamı, Takipteki Krediler / Toplam Krediler, Toplam Krediler / Toplam Aktif kriterleri kullanılarak yıllar için TOPSIS skorları belirlenmiştir.

TOPSIS yönteminde kriter ağırlıklarının belirlenmesi için Uygurtürk & Korkmaz (2012) tarafından kullanılan hesaplama yöntemi uygulanmıştır. Analiz için ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme) Yöntemleri’nden sıklıkla kullanılan TOPSIS yöntemi tercih edilmiştir. TOPSIS yöntemi, Hwang & Yoon (1981) ve Chen & Hwnag (1992)’nin çalışmaları ile geliştirilmiştir. Bu kapsamda TOPSIS yönteminin uygulanması ise Demireli (2010); Uludağ & Ece (2018); İslamoğlu, Apan & Öztel (2015)’e göre yapılmıştır. Bu çerçevede; Standart Karar Matrisinin Oluşturulması, Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması, Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması, Pozitif ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi, Ayrım Ölçütlerinin Hesaplanması, İdeal Çözüme Göre Yakınlık Puanlarının Hesaplanması adımları takip edilerek

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

yılların finansal performans puanları TOPSIS yöntemine göre belirlenmiştir. Bu kapsamda belirlenen performans puanları ve sıralamalar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Türk Katılım Bankacılığı Sektörü Performans Puanları ve Sıralamaları

Yıllar	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005
Puan	0,300	0,300	0,317	0,216	0,349	0,376	0,425	0,502	0,657	0,791	0,794	0,764	0,759
Sıralama	11	12	10	13	9	8	7	6	5	2	1	3	4

4. Sonuç

Türk Bankacılık Sektörü'nde 2017 yılsonu itibariyle 51 banka faaliyet göstermektedir. Bu bankalardan 5'i katılım bankasıdır. 2017 yılsonu için katılım bankalarının Türk Bankacılık Sektörü'ndeki payı %4,91'dir. Sektörde toplanan fonların %6,12'si ve kullanılan fonların %4,97'si katılım bankaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Katılım bankaları aktif büyüklükte 2013 yılında %5,55 payı ile en yüksek düzeye çıkmış ancak aşağıya doğru bir düşüşle 2017 yılsonu için %4,91 oranında paya sahip bir pazar yapısına sahiptir. Katılım Bankacılık Sektörü'nün performansını ölçen çalışmalar, literatür taramasında sunulmuştur. Bu çalışmalar genellikle mevduat bankaları ile katılım bankacılığı sektörünü karşılaştırılması şeklindedir. Bu çalışmada katılım bankacılık sektörünün yıllık verisi üzerinden performans değerlendirilmesi yapılmış ve en iyi performansın 2007 yılı için gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada veri seti 2005-2017 dönemini kapsamaktadır. Daha geniş veri seti ve yöntemlerle Katılım Bankacılık Sektörü'nün performans analizi yapılarak farklı sonuçlar elde edilebilir. Bu çalışma ile Türk Bankacılık Sektörü'nün alt sektörü olan Katılım Bankacılık Sektörü için araştırma kriterleri ve uygulanan yöntemlere göre sınırlı değerlendirme ve analizler yapılmıştır. Burada elde edilen sonuçlar, yeni çalışmalar ve sektörün geleceği için yol gösterici olması beklenir.

Kaynakça

Alsü, E.; Taşdemir, A. & Kallo, Z. (2018). Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: Topsis Yöntemi ile Uluslararası Karşılaştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 303-316.

Aras, G.; Tezcan, N. & Kutlu-Furtuna, Ö. (2016). Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının TOPSIS Yöntemiyle Karşılaştırılması. *Yönetim: İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 27(81), 58-81.

Aras, O. N. & Öztürk, M. (2011). Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 167-179.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Avcı, K. (2018). Ankara İl Merkezindeki Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 6(2), 25-44.

Chen, S. J. & Hwnag, C. L. (1992). *Fuzzy Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications*. Berlin: Springer.

Demireli, E. (2010). TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Girişimcilik v e Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.

Hwang, C. L. & Yoon, P. (1981). *Multiple Attribute Decision Making In: Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems*. Berlin: Springer.

İslamoğlu, M.; Apan, M. & Öztel, A. (2015). An Evaluation of the Financial Performance of REITs in Borsa Istanbul: A Case Study Using the Entropy-Based TOPSIS Method. *International Journal of Financial Research*, 6(2), 124-138.

Kayalı, C. A. & Aktaş, İ. (2018). BİST'te Hisse Senetleri İşlem Gören Otomotiv Sektöründeki Firmaların TOPSIS Yöntemine Göre Performans Değerlemesi ve Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 43-59.

Resmi G. 16 Aralık 1983 tarih, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi. Bakanlar Kurulu Kararnamaesi. *Resmi Gazete*.

Şekeroğlu, S. & Özer, K. (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, 4(2), 15-25.

Şendurur, U. & Temelli, F. (2018). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Geleneksel Bankalar ve Katılım Bankalarının Sürdürülebilirlik Açısından Karşılaştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 330-346.

Uludağ, A. S. & Ece, O. (2018). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(637), 49-80.

UT. (2016). *Participation (Islamic) Finance Country Report*. Ankara: Undersecretariat of Treasury. www.treasury.gov.tr adresinden alındı

Uygurtürk, H. & Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 95-115.

Ünlü, U.; Yalçın, N. & Yağlı, İ. (2017). Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: TOPSIS Yöntemş ile BİST 30 Firmaları Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63-81.

Vergili, G. (2018). BİST'te İşlem Gören Bankaların TOPSIS Yöntemiyle Performanslarının Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 95-112.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yayar, R. & Baykara, H. V. (2012). TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulam. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.

Yetkin, F. & İçten, O. (2018). TOPSIS Yöntemi ile Borsa İstanbul'da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının 2007-2016 Yılları Arası Finansal Performans Analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 19-44.

Yıldırım, M.; Altan, İ. M. & Gemici, R. (2018). Kurumsal Yönetim ile Finansal Performans Arasındaki İlişkinin Entropi Ağırlıklandırılmış TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi: BİST'te İşlem Gören Gıda ve İçecek Şirketlerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(2), 130-152.

Yılmaz, M. K. & İçten, O. (2018). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Nakit Akımı Odaklı Finansal Performans Analizi (2007-2016). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(635), 73-87.

www.tkbb.gov.tr

5411 sayılı Bankalar Kanunu.

GİRİŞİMCİLİĞİ DESTEKLEME VE YOKSULLUĞU ÖNLEME YÖNTEMİ OLARAK MİKRO KREDİ SİSTEMİ: TÜRKİYE UYGULAMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet Apan¹

Öz

Mikro kredi, yeterli öz sermaye sahibi olmayan ya da konvansiyonel finansman seçeneklerine erişimden yoksun olan hane halklarının kendi başlarına yeterli bir gelir seviyesine ulaşmasını sağlayabilecek girişimler için finansman kaynağı olan ve bu yolla yoksullukla mücadeleye katkı sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır. Bu uygulama ile toplumlarda ortaya çıkan sosyal riskin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan mikro işletmelerin kısa vadeli likidite ihtiyacı için finansman sağlanmaktadır. Bu finansman imkânı mikro işletmelerin gelişimine destek olmaktadır. 1970 yılında başlayan mikro kredi uygulaması 1990'lı yıllarda daha geniş bir uygulama alanına kavuşmuştur. Bu çerçevede Bangladeş'li Ekonomist Prof. Dr. Muhammed Yunus'un liderliğinde Grameen Bankası ile başlayan mikro kredi uygulaması, birçok ülkede yaygınlaşmasına cesaret veren iyi bir model olarak finansal piyasalarda yer edinmiştir. Şu an birçok ülke ile birlikte Türkiye'de de mikro kredi uygulaması 2000'li yılların başından itibaren devreye girmiştir. Bu kapsamda mikro kredi uygulaması, özellikle ev hanımlarının girişimlerini desteklemek ve yoksulluğun azaltılması açısından finansal destekli sosyal ve ekonomik bir uygulama olarak toplumsal hayatta yer almıştır. Bu çalışma ile mikro kredinin Türkiye uygulaması üzerine değerlendirmeler yapılarak bir çerçeve oluşmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Yoksulluk, Mikro Kredi, Mikro Finans, Grameen Bankası.

¹ Assist.Prof.Dr, Karabuk University, Faculty of Business, Department of Management, Karabük-Türkiye, mehmetapan@karabuk.edu.tr

**ENTREPRENEUR SUPPORT AND POVERTY PREVENTION METHOD AS MICRO CREDIT
SYSTEM: AN EVALUATION ON THE APPLICATION TURKEY**

Abstract

Micro-credit is an application that is a source of financing for entrepreneurs who are not adequately capitalized or who can afford to reach a sufficient level of income on their own for those who are deprived of access to conventional financing options, thereby contributing to the fight against poverty. This practice helps to reduce the social risk of societies. On the other hand, micro-enterprises are financed for short-term liquidity needs. This financing facility supports the development of micro enterprises. The micro-credit application, which started in 1970, has reached a wider application area in the 1990's. In this context, Economist Prof. Bangladesh. Dr. The micro-credit application, which started with the Grameen Bank under the leadership of Mohammed Yunus, has taken place in financial markets as a good model that encourages its spread in many countries. Currently in Turkey with micro-credit programs in many countries since the early 2000s it has been engaged. In this context, micro-credit practice has taken place in social life as a financial and social and economic application, especially in support of initiatives of housewives and reducing poverty. This study evaluations performed on Turkey application aims to contribute to the formation of micro-credit framework.

Keywords: Entrepreneurship, Poverty, Micro Credit, Micro Finance, Grameen Bank.

1. Giriş

Mikro kredi sistemi daha çok yoksullukla ilişkilendirilmiştir olsa da önemli bir yönü de yoksullukla mücadelede yeni iş kurma veya iş geliştirme üzerine şekillenmiş bir sistem olmasıdır (Demir, 2016). Bu açıdan mikro kredi sistemi, yoksulluğu azaltmaya yardım ederken kredi kullananların iş kurmasını sağlayarak girişimcilik yönlerinin gelişmesine destek olması beklenir. Bu çerçevede kurulan işletmeler, genellikle küçük ölçekli girişimlerdir.

Günümüzde faaliyet gösteren büyük işletmeler, bugünkü yapılarına bir günde değil belirli aşamalardan geçerek gelmişlerdir. Bu kapsamda girişimcilik kavramı, küçük işletmelerle özdeşleşmiştir. Çünkü, bir çoğu küçük bir işletme olarak başlamıştır. Küçük işletmeler, küçük girişimler olarak başarılı oldukça büyümek durumundadır. Bu da girişimciye merkezi bir rol yüklemektedir. Girişimcilik ekonomik gelişmenin temel dinamiği olarak görülmektedir. Cantillon'a göre girişimci, kar elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini üstlenen kişidir (Döm, 2008).

Mikro kredi, geleneksel finans kurumlarından kredi alamayan kişilere yönelik; bir iş yapma fikri bulunan kişilere "başlangıç sermayesi" sağlayarak onları "girişimci" veya "kendi alın terleriyle geçinen onurlu" bireyler haline getirmeyi amaçlayan; genellikle kadınlara verilerek onların sosyo-ekonomik kalkınmaya ve piyasa ekonomisine eklemlenmesine yardımcı olma iddiasını taşıyan; geri ödeme şartına bağlı; geri ödemelerin çok kısa periyotlarla (genellikle haftalık) tahsil edildiği; herhangi bir kefil veya teminat şartı bulunmayan; geri ödemenin "grup dayanışması", "ortak sorumluluk" veya "grup baskısı" ile garanti altına alındığı; toplumun en yoksul kesimini (yoksulun yoksulu) hedefleyen; homojen bir gruba yönelik olduğu için işlem maliyetlerinin oldukça düşük olduğu ancak faiz oranlarının piyasanın bir hayli üzerinde olduğu; finansal derinleşmeyi sağlayan ve genellikle çok küçük miktarlarda verilen bir finansman aracıdır. Diğer yandan Mikro kredi modeli, yoksul insanların "fırsatlarının arttırılması" ve "güçlendirilmesi" ilkelerine dayalı bir yoksullukla mücadele yöntemidir. Mikro kredi uygulamaları, kendi işini kurarak gelir elde etmek isteyen ancak içinde bulunduğu yoksulluk koşulları nedeniyle herhangi bir kefil veya teminat gösteremediği için finansal piyasalardan kredi bulamayan kişileri hedef almaktadır. Bu açıdan mikro kredi, düşük kredilerle ticari bankalar tarafından uygulanan normlara uygun olmayan fakir insanları kapsayan veya sadece fakir insanlara yönelik olan, herhangi bir kefalet veya ipotek işlemi gerektirmeyen bir borç verme yöntemidir (Güneş, 2009:43-44).

İşgücü piyasasının dışında kalan dezavantajlı gruplara küçük miktarda krediler verilerek onların girişimci olmalarına destek verilmesine dayalı bu sistem ilk kez, 1970'li yılların ortalarında Chitagong Üniversitesi İktisat Profesörü Muhammed Yunus tarafından başlatılmıştır. Ana akım iktisat teorilerinin yoksulluğa çözüm noktasındaki yetersizliği karşısında alternatif bir arayış olarak değerlendirilen mikro kredi modeline ilişkin ilk proje, ihtiyaç sahibi 42 kişiye verilen toplam 27 ABD Doları tutarındaki kredi ile başlatılmış ve günümüzde dünyanın birçok

ülkesinde uygulanmakta olan bir modele dönüşmüştür (Sancak-Baktır & Erdem, 2016:104; Sancak-Baktır & Erdem, 2015:57)

Mikro krediyle başlatılan mikro girişimlerin, finansman modeli halinde ele alınması ise Bangladeş Merkez Bankası ve diğer ticari bankaların sponsorluğunda geliştirilen ve 1983'te Grameen Bankası (Grameen Bank) adı altında yoksullara kredi veren kuruluş olarak kurulmuştur. Grameen Bankası, ilk önceleri kadın ve erkeklere eşit düzeyde dağıtılan düşük düzeydeki kredilerle yürütülmeye başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda, mikro kredi alan müşterilerin çok büyük bir kısmı kadınlardan oluşmaya başlamıştır (Ören, Negiz, & Akman, 2012:319-320).

2. Literatür

Literatürde yoksulluğun azaltılması, kadınların iş hayatına kazandırılması ile ilgili mikro kredi uygulamalarını içeren çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

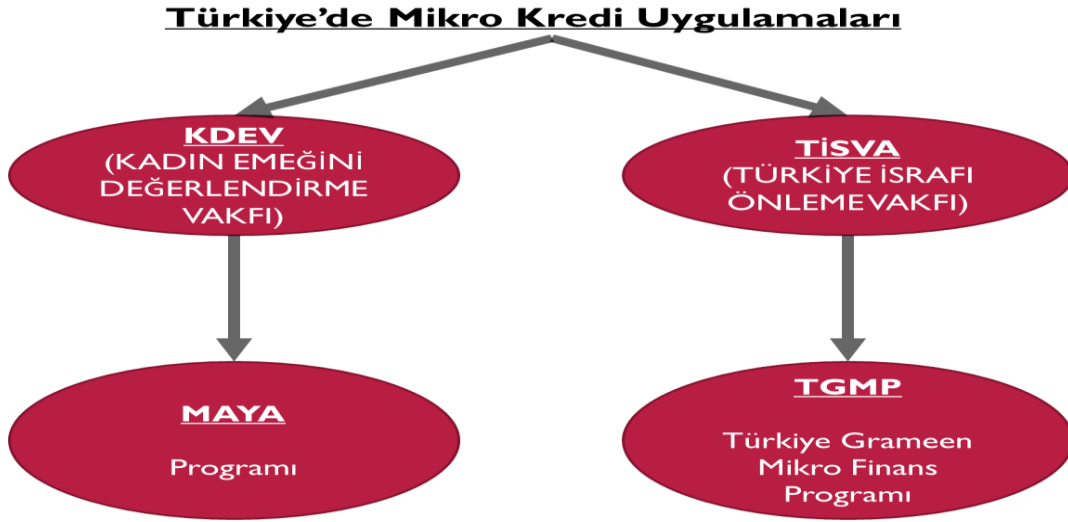
Korkmaz & Bayramoğlu (2007) tarafından Mikro finans kuruluşlarının daha fazla kredi verebilmek için ülke sınırlarını aşarak dünya sermaye piyasalarıyla entegre oldukları, mikro finans kuruluşlarının gelecekteki fon kaynakları yerel tasarruflar olduğu, bu sınırlı yerel fon kaynaklarının verimli yerlerde kullanılmasıyla yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olacağı ifade edilmiştir. Ören, Negiz & Akman (2012), Isparta ilinde mikro kredi alan 51 kadın ile gönüllük esasına dayalı görüşme yapmıştır. Bu görüşmelerde sağlanan verilerin analizinde; "Kadına Yönelik Algı", "Mikro Krediye Yönelik Algı" ve "Mikro Kredi Kullanımı Sonrası Kadına Yönelik Algı" faktörler ile mikro kredi deneyimleri incelenmiştir. Çiftçi & Akkul (2013), Bilecik ilinde yaşayan ve mikro krediden yararlanan kadınlar üzerine uygulanan anket verisinin analizinde; Mikro krediden yararlanan kadınların gelirlerinde dikkate değer artış olduğu tespit etmiştir. Yaprak & Helvacıoğlu (2014), Afyonkarahisar ilinde de beş yıllık bir geçmişi olan mikro kredi uygulamasının bir iş adamının ekonomik desteği ile başlayan bu sistemin 500'den fazla kadının iş hayatına katılmasını sağladığını tespit etmiştir. Altınöz (2015) tarafından Türkiye'deki mikro kredi uygulamaları, yoksullukla mücadelede ve istihdam bağlamında regresyon analizi ile incelenmiştir. Model sonuçlarında; Türkiye'de kullanılan kredideki 1 birimlik artış, kendi hesabına çalışan kadın sayısında 0.043 birimlik artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Tömen & Sarvan (2015) çalışmasında 67 kadının aileleri ile birlikte açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında oldukları, genellikle kiralık bir evde yaşamakta oldukları, temel gıda maddelerini almakta zorlandıkları, mikro kredi ile evde el becerisine dayalı ürünler ürettikleri veya hazır ürünler satmakta oldukları ve mikro kredi kullanımının bu kadınları henüz yoksulluktan kurtarmaya veya girişimci yapmaya yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada mikro finans programlarını etkili kılacak bir Kadın Girişimciliğini Geliştirme İşbirliği Modeli önerilmiştir. Demir (2016), mikro kredi sisteminin istihdam yaratma açısından etkinliğini incelemiştir. Tay-Bayramoğlu & Gökmen (2017) tarafından Türkiye'deki mikro kredi saha

çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada mikro kredi uygulamalarının kadınlarda işsizliği azalttığı, kırdan kente göçü önlediği, hane halkı gelirini ve kadının aile içi ve toplumdaki karar alma gücünü arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca mikro kredi uygulamalarının yoksul ve eğitim düzeyi düşük kadınların işgücüne katılım oranlarını olumlu etkilediği, ancak kayıt dışı istihdam üzerinde olumlu bir etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Tüzün-Rad & Altıkulaç (2016) çalışmasında Mersin Grameen Bankası Mikro Finans Şubesi'nden mikro kredi kullanan 40 kişi üzerinde mikro kredinin kadınlar üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini incelemiştir. Çalışmada; Mikro krediyi hane geliri düşük, evli ve çoğunlukla ilkokul mezunu kadınların kullandığı, kadınların mikro kredi ile yaptıkları işlerin geleneksel işler ve çalışma mekanlarının ev olduğu, mikro kredi kullanan kadınların hane gelirinde artış olduğu ve sosyal konumlarında pozitif değişimler olduğu tespit edilmiştir. Tuğrul & Bulut (2017) tarafından Bir Mikro Kredi Modeli olarak Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp para vakıfları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada Hanların, kervansarayların inşasında ve işletilmesinde, küçük ya da büyük müteşebbislerin desteklenmesinde, mudaraba ortaklıklarının oluşmasında ve bunun gibi birçok ekonomik faaliyetin gelişmesinde, para vakıflarının önemli rolü olduğu belirtilmiştir. Sultakeev & Bayrak (2018), mikro kredinin Kırgızistan'da yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. Veri seti, 521 girişimciden sağlanmıştır. Araştırma analiz yöntemi olarak logit regresyon kullanılmıştır. Analiz sonucunda mikro kredi programının yoksulluğu azaltmada pozitif bir etkiye sahip olmadığı gözlemlenmiştir.

3. Türkiye'de Mikro Kredi Uygulaması

Dünya Bankası tarafından 1990 yılından itibaren yoksulluğu azaltmada mikro kredi modeli bir araç olarak kullanılmaktadır. Türkiye'deki mikro kredi uygulamaları, diğer ülke uygulamalarına göre yeni sayılmasına rağmen, düşünce sistemi olarak tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar geri gitmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş olan "Para Vakıfları", bugünkü mikro kredi düşüncesinin temellerini oluşturmaktadır. Bu vakıflar tarafından verilen küçük miktardaki kredi, küçük esnafa ve üretim yaparak borcunu geri ödeyebilecek girişimcilere verilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise küçük esnafın nakit ihtiyaçları; kredi birlikleri, kooperatifler ve emanet sandıkları gibi kurumlar tarafından karşılanmıştır. Günümüzde çeşitli bankalarca kadın girişimcilere ve mikro işletmelere kredi verilmektedir (Serinikli, 2016:603-604).

Türkiye'de mikro kredi uygulaması Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KDEV) ve Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) tarafından birbirinden bağımsız programlar olarak yürütülmektedir. Bu çerçevede KDEV tarafından Maya Programı ve TİSVA tarafından ise Türkiye Grameen Mikro Finans Programı (TGMP) uygulanmaktadır.

Şekil 1: Türkiye’de Mikro Kredi Uygulama Yöntemleri

3.1. MAYA Programı

Maya Programı; Haziran 2002’de KEDV’nin bir iktisadi işletmesi olarak kurulmuştur. Küçük çaplı bir iş yapmakta olan dar gelirli kadınlara, bu işlerini geliştirebilmeleri ve ekonomik hayata aktif olarak katılabilmeleri için küçük miktarlarda borç para vermeyi hedeflemiştir. Maya, Türkiye’nin ilk mikro kredi kurumudur. Merkezi İstanbul’da olan Maya, operasyonlarına 1999 depreminden en çok etkilenen illerimizden biri olan Kocaeli’nde başlamış, daha sonra İstanbul, Düzce, Sakarya ve Eskişehir’de kredi vermiştir. Şu an Kocaeli, Sakarya ve Eskişehir’de faaliyetlerine devam eden Maya, bugüne kadar 12.000’den fazla kredi verilmiştir. Verilen kredilerin toplam tutarı 11 milyon TL’yi geçmiştir. Maya kendi işini yapan ya da yapmak isteyen kadınlara borç para sağlamaktadır. Kadın mikro girişimciler genellikle dar gelirli grup içinde yer almaktadırlar. Yaptıkları işler ticaret (%66), üretim (%26) ve hizmet (%8) sektörlerinde odaklanmakta ve küçük yiyecek işleri, evden satış, giysi dikişi/tamiri, el işleri ve kuaförlük gibi işleri içermektedir. Çoğunluğu (%74) ev temellidir; geri kalanlar da semt pazarlarında, sokak tezgahlarında ya da kendilerine ait olan veya kiraladıkları küçük dükkanlarda çalışmaktadırlar. Bu kadınlar, iş alanlarını geliştirmek, sabit varlıklar satın almak ya da işletme maliyetleri için finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Ulaşılabilir kredi kaynakları, ürün için kredi veren ve toptancılar ya da bankalar tarafından kayıtlı işlere verilen ya da 2 kefile verilen 1.000 TL ve üzerindeki ihtiyaç/tüketici kredilerinden oluşmaktadır. Oysa mikro girişimcilerin büyük çoğunluğu (%80) kayıtlı değildir ya da kefil bulamamaktadırlar. Maya, ekonomik olarak aktif olan veya olmak isteyen, ancak bankaların talep ettiği koşulları ve teminatları sağlayamadığı için finansal hizmetlere ulaşamayan dar gelirli kadınları hedeflemektedir. Bu sebeple geleneksel teminat sisteminin yerine kadınlar arasındaki dayanışmanın temel alındığı “Dayanışma Grupları”na kredi vermektedir. Her üyenin kendi borcuyla beraber diğer üyelerin borcundan da sorumlu olduğu bu Dayanışma Grupları, hem Maya’ya bir tür sosyal teminat

sağlayarak riskini azaltır, hem de kadınların sorunlarını paylaşmaları ve birbirlerine destek olmaları için bir zemin sağlayarak toplum içindeki dayanışmayı güçlendirir. Maya'nın kredilerinin koşulları: a) Krediler 3-5 kadından oluşan Dayanışma Grupları'na verilmektedir. b) İlk kredi meblağı en az 100 TL, en fazla 800 TL'dir. c) Krediler 6-12 ay vadeli ve geri ödemeler haftalık olarak yapılmaktadır. d) Maya'nın sürdürülebilirliğini sağlayacak bir hizmet bedeli alınmaktadır. e) Krediden yararlananlar istedikleri takdirde tekrar kredi alabilmektedirler. f) Kredi miktarı tekrar kredilerde %25'i bulan düzeyde artar. Maya, dar gelirli kadınların kredi ve girişimcilikle ilgili temel bilgileri edinmeleri ve daha bilinçli kredi kullanıcıları olabilmeleri için, kredi öncesinde kadınlara eğitim de vermektedir (www.kedv.org.tr, 2018).

3.2. TGMP- Türkiye Grameen Mikro Finans Programı

2003 yılında Prof. Dr. Aziz Akgül tarafından gündeme getirilen mikro kredi projesi Dünya Bankası'nın 500 milyon USD kredi vermesi ve Başbakanlığın da ek olarak 130 milyon USD bütçe ayırmasıyla hayata geçirilmiştir. Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust (Bangladeş'teki Prof. Dr. Muhammet Yunus Başkanlığındaki mikro finans kuruluşu) işbirliğiyle Diyarbakır'da 11 Haziran 2003 tarihinde proje uygulanmaya başlanmış ve 18 Temmuz 2003 tarihinde ilk mikro kredi çekleri verilmiştir. Bu krediler en az 500 TL en çok 2.000 TL tutarında ve 1 yıl vadeli olup, haftalık geri ödeme esasına göre verilmiştir. Bu kredilerin geri dönüşünde sorun yaşanmamış ve %100 geri dönüş oranı sağlanmıştır (www.israf.org.tr, 2018). Mikro kredi uygulamasına artan taleple TGMP'nin şube sayısı kasım 2018 itibariyle 93, Mikro girişimci sayısı 31.358, toplam mikro kredi dağıtımı 793.412.945 TL, çalışan sayısı 206 kişi olarak gerçekleşmiştir. TGMP'den kredi kullanmak; 1) Öncelikle TGMP'ye mikro kredi başvurusunda bulunacak olan adayın aklında bir iş fikrinin olması gerekmektedir. İlk defa mikro kredi alacak olan üyeler en fazla 1.000 TL mikro kredi kullanabilirler. 2) Bir iş fikri olan ve 5 kadından oluşan bir grup oluşturmanız gerekir. Grupta yer alan kadınlar yakın akraba olamaz. Örneğin anne ve kızları veya kardeşleri, vb. kişiler aynı grupta yer alamaz. 3) 5 kadının yer aldığı bir grup oluşturulduktan sonra 3 gün sürecek olan eğitimlerde, kurum işleyiş sistemi ve mikro kredi geri ödemesi hakkında bilgi verilmektedir. 4) Verilen eğitim sürecinin tamamlanmasının ardından, mikro kredi almaya hak kazanan grup üyeleri kredilerini almaktadır (www.tgmp.net, 2018).

4. Sonuç ve Öneriler

Girişimciliği destekleme ve yoksulluğu azaltmak için Mikro Kredi Modeli ile girişimcilik ruhuna ve bir iş fikrine sahip olanlar, elde ettikleri küçük kredi dilimleri ile işe başlayabilir. Bu açıdan Türkiye'de uygulanan Maya ve TGMP programları, girişimciliği destekleyen farklı ve yeni uygulamalardır.

Mikro kredi sistemi, bankacılık sektörünün dışında ve bankacılık kredilendirme prosedürlerinin dışında sosyal dayanışma anlayışı ile girişimcileri desteklemektedir. Böylece bankalardan kredi

alamayacak olan bir girişimci rahatlıkla kredi alarak iş fikrini hayata geçirebilir. Mikro kredi sisteminin ülke genelinde uygulamaları mevcut olmasına rağmen ne düzeyde yoksulluğu azalttığı hususu ampirik çalışmalarla belirlenmelidir. Ayrıca mikro kredi sistemi olarak farklı uygulamaların bulunması, uygulama etkinliğini sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle kamu yönetiminin mikro kredi kurumları arasında koordinasyonu sağlayarak ülke kaynaklarının kalkınma önceliklere göre etkin kullanılmasını sağlayabilmesi mümkündür. Bu kapsamda yeni çalışmalarda mikro kredi sistemi ile ekonomik ve sosyal kalkınmanın finansmanı amacıyla farklı ülke uygulamaları incelenebilir.

Kaynakça

Altınöz, U. (2015). Mikro Kredilerinin Kadın İstihdamı ve Kalkınmaya Etkileri: Türkiye Örneği. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 3(1), 7-14.

Çiftçi, N. & Akkul, R. (2013). Cinsiyetler Arası Gelir Eşitsizliğini Gidermede Bir Araç Olarak Mikro Kredi: Bilecik İli Uygulaması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(2), 124-138.

Demir, Ö. (2016). İstihdam Yaratmada Mikrokredi Uygulamalarının Etkinliği. *İş ve Hayat*(3), 57-75.

Döm, S. (2008). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Güneş, S. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Korkmaz, T. & Bayramoğlu, M. (2007). Yoksullukla Mücadelede Mikrofinans Modeli ve Mikrofinans Kuruluşlarının Finansal İşlevleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(34), 98-113.

Ören, K.; Negiz, N. & Akman, E. (2012). Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 313-338.

Sancak-Baktır, N. & Erdem, E. (2015). Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Çözümünde Mikro Kredi Uygulamaları: Ekonomik Etkilerin Ölçülmesi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 4(4), 52-82.

Sancak-Baktır, N. & Erdem, E. (2016). Türkiye’de Kadın Yoksulluğunun Çözümünde Mikro Kredi Uygulamaları: Sosyal Etkilerinin Ölçülmesi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(33), 99-121.

Serinikli, N. (2016). Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*(International Congress of Management Economy And Policy Özel Sayısı), 598-608.

Sultakeev, K. & Bayrak, M. (2018). Mikro Finans Uygulamasının Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Kırgızistan Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 255-266.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tay-Bayramoğlu, A. & Gökmen, G. (2017). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi Uygulamaları İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 41-64.

Tömen, G. & Sarvan, F. (2015). Mikrofinans Programlarının Kadın Yoksulluğu ve Girişimciliği Üzerine Etkileri: Bir Araştırma ve Bir İşbirliği Modeli Önerisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 5(1), 343-369.

Tuğerul, M. & Bulut, M. (2017). Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları. *Adam Akademi*, 7(2), 289-302.

Tüzün-Rad, S. & Altıkulaç, S. (2016). Mikro Kredi Kullanımının Kadınlar Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri: Mersin İli. *Kesit Akademi Dergisi*(5), 25-42.

www.israf.org.tr. (2018). *Türkiye İsrافی Önleme Vakfı*.

www.kedv.org.tr. (2018). *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı*.

www.tgmp.net. (2018). *Türkiye Grameen Mikro Finans Proğramı*.

Yaprak, Ş. & Helvacioğlu, E. T. (2014). Kadınların Çalışma Yaşamına Katılımının Arttırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Önemi ve Afyonkarahisar Örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 6(2), 20-35.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BİST 30 VE KATILIM 30 ENDEKSİ VOLATİLİTELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

H. Hüseyin YILDIRIM(Sorumlu Yazar)¹, Şakir SAKARYA²

ÖZ

Katılım bankacılığı; İslami prensiplerine uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştiren bir bankacılık modelidir. Katılım bankaları ilkelerine göre düzenlenen katılım endeksleri dünya çapında uzun yıllardır var olmasına rağmen ülkemizde 2011 yılından bugüne hızlı bir büyüme göstermiştir. Yatırım araçlarının her geçen gün arttığı finansal piyasalarda Katılım Endeksleri de yatırımcılarına alternatif yatırım imkanı sağlamaktadır. Bu çalışmada, volatilitate tahmin modellerinden olan ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modellerinden yararlanılarak 01.02.2011-31.07.2018 tarihleri arasında Borsa İstanbul Ulusal Pazar'da işlem gören ve Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan Katılım 30 Endeksi ile BİST 30 Endeksinin volatiliteleri karşılaştırılacaktır. Çalışmanın araştırma kısmında endekslerde volatilitate kümelenmesinin olup olmadığına bakılacaktır. Ayrıca endekslerin risklilik düzeyini ortaya koymak için hangi endekste volatilitenin daha yüksek veya düşük olduğu tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Katılım 30 Endeksi, BİST 30 Endeksi, Volatilitate, ARCH, GARCH

¹ Assist. Prof. Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Banking and Finance, hhyildirim@balikesir.edu.tr

² Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, sakarya@balikesir.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

COMPARISON OF BIST 30 AND PARTICIPATION 30 INDEX VOLATILITIES

ABSTRACT

Participation (Islamic) banking is a banking model which activities are carried out in accordance with islamic principles. Although participation indexes, which are regulated based on the principles of participation banks have been around worldwide for many years, they have shown rapid growth performance since 2011 in Turkey. Participation Indices provide alternative investment opportunities for investors in the financial markets where investment instruments are increasing day by day. In this study, the volatility of the BIST 30 Index and the Participation 30 Index, which are traded in the Borsa İstanbul between 01.02.2011 and 31.07.2018 will be compared using the ARCH, GARCH, EGARCH and TGARCH models. In the empirical part of the study, it will be checked whether there are volatility clusters in the indexes or not. Also, It will be determined which index volatility is higher or lower, to demonstrate the risk level of the indices.

Keywords: Participation 30 Index, BIST 30 Index, Volatility, ARCH, GARCH

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1. GİRİŞ

Ekonominin dinamiklerindeki yaşanan değişimler ve krizler finansal piyasa yapıcılarını ve yatırımcılarını yeni finansal ürünler üzerinde bir takım arayışlara yönlendirmiştir. İslami kurallara göre oluşturulmuş ürünler yatırımcıların ilgisini çekmekte ve gün geçtikçe de yaygın bir kullanım alanına sahip olmaktadır (Seçme vd., 2016). Finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar oluşturdukları portföyler içerisinde alternatif yatırım alternatifleri olarak İslami kurallara göre oluşturulmuş finansal ürünlere yatırım yapmaktadırlar.

Türkiye’de de gelişim gösteren İslami finans sistemi, BİST’de işlem gören ve katılım prensiplerine uygun hisse senetlerinden oluşan borsa endeksleri gelişim göstermiştir. Türkiye’de ilk oluşturulan katılım endeksi “Katılım 30 Endeksi” olup 06.01.2011 tarihinden sonra BİST’de işlem görmeye başlamıştır. Katılım endeksindeki yer alan firmalar her üç ayda bir gözden geçirilerek İslami prensiplere göre uygunluğu kontrol edilmektedir. Endekste faaliyet alanı; faize dayalı finans, ticaret, hizmet ve aracılık, alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti ve benzeri gıda, turizm, eğlence, basın, yayın, reklam, tütün mamülleri, silah, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketler yer almaktadır. Bu kurullarla birlikte endekse girecek şirketler bazı finansal oranları da sağlamak zorundadır. Bu kurallara göre endekse girecek şirketlerin, toplam faizli kredilerinin piyasa değerine oranı %30’dan, faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değerine oranı %30’dan, bahsedilen faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerinin toplam gelirlerine oranının da %5’ten az olması gerekmektedir. Son yıllarda faizsiz yatırım ve katılım bankacılığı prensiplerine uygun pay senetleri alım-satım hacminin artması, birkaç yıldır bu perspektifte yatırım yapan Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) fonlarının faaliyete başlaması yatırımcıların katılım endekslerine olan ilgisini arttırmıştır.

Katılım endekslerinin bir özelliği de yatırımcılar için oluşturulmuş bir portföy çeşitlendirmesi olarak diğer endekslere göre farklı risk ve getiri alternatifleri sunmasıdır. Bu yönüyle katılım endeksleri bir karşılaştırma fonksiyonunu da sağlamaktadır. Katılım 30 Endeksinde yer alan şirketler Tablo 1’de gösterilmiştir.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tablo 1: Katılım 30 Endeksinde Yer alan Şirketler

HİSSE KODU	HİSSE ADI	HİSSE KODU	HİSSE ADI
AKCNS	Akçansa	HLGYO	Halk GMYO
ALBRK	Albaraka Türk	ISDMR	İskenderun Demir Çelik
ALKIM	Alkim Kimya	KARTN	Karlınsan
ASELS	Aselsan	LOGO	Logo Yazılım
AYGAZ	Aygaz	MAVI	Mavi
BIMAS	Bim Mağazalar	MPARK	MLP Sağlık
BOLUC	Bolu Çimento	OTKAR	Otokar
CEMTS	Çemlaş	PNSUT	Pınar Süt
EGEEN	Ege Endüstri	SASA	Sasa Polyester
EKGYO	Emlak Konut GMYO	SELEC	Selçuk Ecza Deposu
ERBOS	Erbosan	TATGD	Tat Gıda
EREGL	Ereğli Demir Çelik	TMSN	Tümosan Motor ve Traktör
FROTO	Ford Otosan	ULUSE	Ulusoy Elektrik
GOODY	Good-Year	VESBE	Vestel Beyaz Eşya
HEKTS	Hektaş	YATAS	Yataş

BIST'de işlem gören önemli göster endekslerinden biride BIST 30 Endeksi'dir. BIST 30 Endeksi, Borsa İstanbul pazarlarında işlem gören, piyasa değeri ve işlem hacmi en yüksek 30 hisse senedinin ortak performansının ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur.

Borsa İstanbul'da işlem gören paylar, yılda 4 kez gözden geçirilerek, BIST 30 Endeksinde yer alacaklar belirlenir. Seçim, Ulusal Pazar'da işlem gören şirketlerle, Kurumsal Ürünler Pazarı'nda işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım ortaklıkları payları arasından yapılır. Paylar fiili dolaşımdaki payların piyasa değerine ve günlük ortalama işlem hacmine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır. Her iki sıralamada üst sıralarda olanlar endekse alınır. BIST30'da yer alan şirketler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: BIST 30 Endeksinde Yer alan Şirketler

HİSSE KODU	HİSSE ADI	HİSSE KODU	HİSSE ADI
AKBNK	Akbank	PETKM	Petkim
ARCLK	Arçelik	SAHOL	Sabancı Holding
ASELS	Aselsan	SODA	Soda Sanayii
BIMAS	Bim Mağazalar	SISE	Şişe Cam
DOHOL	Doğan Holding	SOKM	Şok Marketler
EKGYO	Emlak Konut GMYO	HALKB	T. Halk Bankası
ENJSA	Enerjisa Enerji	TAVHL	TAV Havalimanları
EREGL	Ereğli Demir Çelik	TKFEN	Tekfen Holding
GARAN	Garanti Bankası	TOASO	Tofaş Oto. Fab.
ISCTR	İş Bankası (C)	TCELL	Turkcell
KRDMD	Kardemir (D)	TUPRS	Tüpraş
KCHOL	Koç Holding	THYAO	Türk Hava Yolları
KOZAL	Koza Altın	TTKOM	Türk Telekom
KOZAA	Koza Madencilik	VAKBN	Vakıflar Bankası
PGSUS	Pegasus	YKBNK	Yapı ve Kredi Bank.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BİST 30 endeksi ile Katılım 30 endeksinde yer alan 4 ortak firma yer almaktadır. Bunlar Aselsan (ASELS), Bim Mağazalar (BIMAS), Emlak Konut GMYO (EKGYO), Ereğli Demir Çelik (EREGL) firmalarıdır.

Portföy Teorisi'ne göre yatırımcı yatırımcılar karar alırken risk seviyesini göz önünde bulundururlar. Yatırım yapılırken risk ve getirinin yanında volatilitede yatırımcı için önemlidir. Çünkü volatilitte, yatırımcılar için piyasa risklerini gösteren bir öncü gösterge niteliğindedir (Ekim ve Koy, 2016). Riskten korunmak isteyen yatırımcılar piyasada aşırı volatilitte gözlemlediklerinde portföylerini volatiliteden daha az etkilenecekleri endekslere veya sektörlere kaydırırlar. Kelime anlamı "oyunaklık" olan volatilitenin finansal anlamı ise, herhangi bir değişkenin, belirli bir ortalama değere göre çok yüksek artış veya azalış göstermesidir. Volatilitesi yüksek olan bir piyasada hem risk hem de muhtemel kazanç (ya da muhtemel kayıp) fazla olacaktır (Demir ve Çene, 2012: 215).

Bu çalışmada katılım bankacılığı prensiplerine uygun şekilde oluşturulan Katılım 30 Endeksi ve ulusal gösterge endekslerinden olan BİST 30 Endeksi'nin volatiliteleri karşılaştırılarak hangisinin volatilitesinin daha düşük olup olmadığını ortaya konulmaktadır. Bu amaçla; ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri araştırmanın uygulama kısmında kullanılmıştır.

2. LİTERATÜR

Konuyla ilgili yapılan literatür araştırması sonucunda, Kumar (2006), Alberg vd. (2008), Racicot ve Theoret (2010), Chand vd. (2012) yaptıkları çalışmalarda ARCH ailesi modellerini kullanarak finans piyasalarında en iyi tahmini gerçekleştiren volatilitte tahmin modelini belirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca yurtiçinde gerçekleştirilen lisansüstü tezleri incelediğimizde volatilitte konusunu ele alış yönünden genel olarak araştırmacıların (Karadağ (2008), Ergen (2010), Çifter (2010), Özgün (2011), Erer (2011), Adlığ (2009)) konuyu en iyi volatilitte tahminini gerçekleştiren modelin belirlenmesi, işlem hacmi ile volatilitte arasındaki bağın ortaya konması, kaldıraç etkisinin belirlenmesi (Tüzüntürk (2005), Sarıkaya (2007), Gayğusuz (2008), Özgümüş (2012)), piyasalar arası volatilitte yayılımının belirlenmesi ve krizlerin volatilitte üzerine etkisini belirleme yönünde ele aldıkları görülmektedir.

Endeks volatilitelerinin karşılaştırılmasında yapılan çalışmalara bakıldığında; Karabacak vd. (2014) Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile BİST 100 Endeks Getirisi ve Altın Getiri Serisi Volatilitesinin Tahminini gerçekleştirmişlerdir. Şahin vd. (2015) BİST100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Volatilitelerinin Karşılaştırılmasında ARCH ailesinden yararlandığı görülmüştür. Kula ve Baykut (2017) çalışmalarında BİST Banka Endeksinin volatilitte yapısını Markov Rejim Değişimi (MSGARCH) yöntemi ile analiz etmişlerdir. Koy ve Ekim (2016) ARCH ailesi modelleri (GARCH-EGARCH-TARCH) ile BİST Banka, BİST Hizmetler, BİST Sinai ve BİST Ticaret endekslerinin getiri verilerinden hareketle, endekslerin oyunaklık modellerini göreceli olarak karşılaştırılmışlardır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

3. METODOLOJİ

Çalışmamızın uygulama bölümünde ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modelleri kullanılarak BİST 30 ve Katılım 30 Endekslerinin volatilitenin modellenmesi sürecinde kullanılacak en uygun metod araştırılmış ve bu en uygun modele göre hesaplanan endekslerin volatiliteleri karşılaştırılmıştır.

3.1. Veri Seti

Analizlerin gerçekleştirilmesinde 01.02.2011 – 31.07.2018 tarihleri arasında 1875 adet günlük veri kullanılarak E-Views 9 ekonometri paket programı yardımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Tablo 3'te Katılım 30 (KAT30) ve BİST 30 Endekslerine ait tanımlayıcı test istatistikleri verilmiştir. İlgili tarihler arasında KAT30 ortalaması 74657,53 iken BİST30 ortalaması 96701,03'tür. Her iki endeksin normal dağılım ölçütlerinden olan çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakıldığında serinin normal dağılım ölçülerine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. Normal dağılım ölçütünde çarpıklık değeri "0", basıklık değeri "3" e yakın olduğundan serilerin dağılımının normal dağılım özellikleri gösterdiği ifade edilir. Normallikle ilgili bir diğer istatistik ise Jarque-Bera test istatistiğidir.

Tablo 3: Katılım 30 ve BİST30 Endekslerine Ait Tanımlayıcı Test İstatistikleri

	KAT30	BİST30
Ortalama	74657.53	96701.03
Medyan	73415.04	95211.73
Maksimum	114154.4	147935.9
Minimum	45898.57	59463.15
Standart Sapma	16836.67	19278.71
Çarpıklık	0.502721	0.584695
Basıklık	2.489581	2.980869
Jarque-Bera	99.33148	106.8624

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Olasılık Değeri	0.000000	0.000000
Gözlem Sayısı	1875	1875

3.2. Yöntem

BIST 30 ve Katılım 30 Endekslerinin volatilitelerinin karşılaştırılmasında uygulanacak olan adımlar aşağıda sıralanmıştır.

1. Adım: Serilerin Durağanlığının Sağlanması Gereklemektedir. (Fiyat verilerinden getiri verilerinin elde edilmesi, Durağanlık Testi ve Serilerin Normallik Testlerinin Yapılması)

2. Adım: ARCH modelinin çalıştırılabilmesi için uygun olan ARMA modelinin seçilmesi gerekmektedir. (Bilgi kriterleri içerisinde 'Schwartz Criteria' (SC)'ine göre en küçük olan ARMA modelinin seçilmesi)

3. Adım: ARCH-LM testinin yapılması. (ARCH etkisinin var olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir.)

4. Adım: Oynaklık modellerinin belirlenmesi gerekmektedir. [ARCH(1), ARCH(2), ARCH(3), GARCH(1,1), ... , GARCH(3,3), EGARCH(1,1), ..., EGARCH(3,3), TGARCH(1,1), ..., TGARCH(3,3)]

5. Adım: En uygun modelin istatistiksel analizlerinin yapılması gerekmektedir. (Geçmiş dönem değişkenlerinin şimdiki değişkenliğe etkisi, şok etkisinin kalıcılığının belirlenmesi, volatilitenin yarılanma sürecinin belirlenmesi)

6. Adım: Volatilitelerin hesaplanması gerekmektedir. (Endeks volatilitelerinin hesaplanması, günlük bazda volatilitelerin hesaplanması)

4. Bulgular

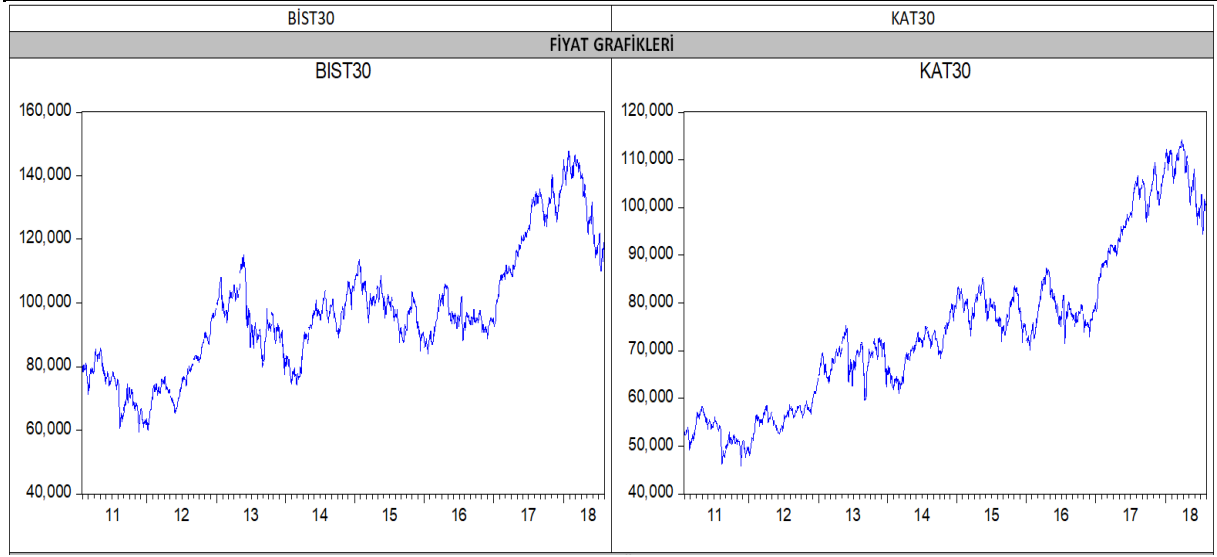
Çalışmanın yöntem kısmında belirtilen adımlara ait bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

- 1. Adım: Serilerin Durağanlığına ait bulgular;** Şekil 1'e bakıldığında her iki endeksin zaman yolunda bir trendin olduğu görülmektedir. Genel olarak zaman serilerinin karakteristik özelliği olan trendin varlığı her iki endekste görülmektedir.

Şekil 1: BIST 30 ve KAT 30 Endekslerinin Düzey Değerlerinin Grafikleri

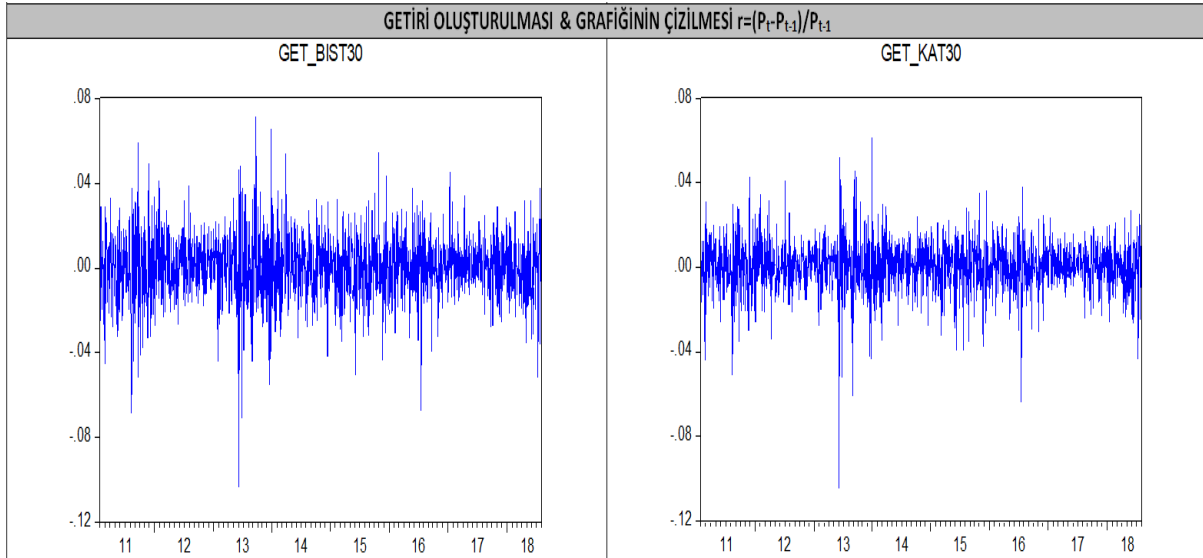
**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Şekil 2’de her iki endekse ait getiri değerlerinin grafik değerleri gösterilmektedir. Grafiklere göre BIST30 ve KAT30 Endekslerinin “0” ortalama etrafında olduğu ve serilerin durağanlık özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Grafiklerden elde edilen bir diğer sonuçta volatilité kümelenmesinin olduğu sonucudur. Grafiklere göre aşağı ve yukarı yönlü fiyat değişimlerini aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin belli süreliğine takip ettiği görülmektedir.

Şekil 2: BIST 30 ve KAT 30 Endekslerin Getiri Değerlerinin Grafikleri

Şekil 2’deki sonuçlara göre serilerin durağanlığının tespitinin yanında Tablo 4’te durağanlık testi olan ADF test istatistiğinin sonucu yer almaktadır. Bu sonuca göre her iki endeksin getiri değerlerinin durağan olduğu görülmektedir (Prob.<0.05).

Tablo 4: BIST 30 ve KAT 30 Endekslerin Getiri Değerlerinin ADF Durağanlık Testi Sonuçları

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

GET_BIST30

GET_KAT30

GET_BIST30			GET_KAT30		
	t-Statistic	Prob.*		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-44.78335	0.0001	Augmented Dickey-Fuller test statistic	-43.71910	0.0001
Test critical values:			Test critical values:		
	1% level	-3.433640		1% level	-3.433640
	5% level	-2.862880		5% level	-2.862880
	10% level	-2.567530		10% level	-2.567530

2. Adım: ARCH modelinin çalıştırılabilmesi için uygun olan ARMA modelinin seçilmesi; Serinin temel özellikleri belirlendikten sonra ARCH ailesi modellerini seri üzerine uygulamak için seride ARCH etkisinin varlığının test edilmesi için ARCH-LM testi gerçekleştirilmelidir. Bu testin ilk adımı ise ortalama denkleminin belirlenmesidir. En uygun ARMA modeli seçiminde modeller arasında SC (Schwarz Criteria) bilgi kriteri en küçük olanın seçimi yapılmıştır. Elde edilen SC testlerinin sonuçlarına göre GET_BIST30 için uygun ARMA modeli AR(1) MA(0) “-5.552552”, GET_KAT30 için uygun ARMA modeli AR(1) MA(0) “-6.024674” dir.

Tablo 5: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri İçin ARMA Testi Sonuçları

GET_BIST30

GET_KAT30

UYGUN ARMA MODELİNİN SEÇİMİ												
GET_BIST30							GET_KAT30					
Schwarz Criterion (SC)	AR(1) MA(0)	AR(1) MA (1)	AR(1) MA (2)	AR(1) MA (3)	AR(1) MA (4)	AR(1) MA (5)	AR(1) MA(0)	AR(1) MA (1)	AR(1) MA (2)	AR(1) MA (3)	AR(1) MA (4)	AR(1) MA (5)
	-5.552552	-5.54888	-5.546439	-5.543884	-5.541489	-5.539989	-6.024674	-6.020765	-6.017979	-6.014962	-6.017516	-6.012691
	AR(2) MA(0)	AR(2) MA (1)	AR(2) MA (2)	AR(2) MA (3)	AR(2) MA (4)	AR(2) MA (5)	AR(2) MA(0)	AR(2) MA (1)	AR(2) MA (2)	AR(2) MA (3)	AR(2) MA (4)	AR(2) MA (5)
	-5.549789	-5.546159	-5.543711	-5.540311	-5.537542	-5.535252	-6.02148	-6.017833	-6.017853	-6.011141	-6.013528	-6.013743
	AR(3) MA(0)	AR(3) MA (1)	AR(3) MA (2)	AR(3) MA (3)	AR(3) MA (4)	AR(3) MA (5)	AR(3) MA(0)	AR(3) MA (1)	AR(3) MA (2)	AR(3) MA (3)	AR(3) MA (4)	AR(3) MA (5)
	-5.547144	-5.54387	-5.54031	-5.536294	-5.533558	-5.534995	-6.018674	-6.014833	-6.01121	-6.007175	-6.006401	-6.012164
	AR(4) MA(0)	AR(4) MA (1)	AR(4) MA (2)	AR(4) MA (3)	AR(4) MA (4)	AR(4) MA (5)	AR(4) MA(0)	AR(4) MA (1)	AR(4) MA (2)	AR(4) MA (3)	AR(4) MA (4)	AR(4) MA (5)
	-5.544655	-5.541754	-5.537757	-5.533815	-5.531505	-5.533315	-6.015069	-6.017308	-6.010318	-6.006421	-6.007283	-6.004817
	AR(5) MA(0)	AR(5) MA (1)	AR(5) MA (2)	AR(5) MA (3)	AR(5) MA (4)	AR(5) MA (5)	AR(5) MA(0)	AR(5) MA (1)	AR(5) MA (2)	AR(5) MA (3)	AR(5) MA (4)	AR(5) MA (5)
	-5.54091	-5.539903	-5.536111	-5.534815	-5.532177	-5.528593	-6.011758	-6.009649	-6.010043	-6.012134	-6.00496	-6.004315

3. Adım: ARCH-LM testinin yapılması. ARCH ailesi modelleri ile volatilité hesaplaması yapabilmek için serilerde ARCH etkisinin var olması gerekmektedir. Her iki endeks için ARCH-LM testi sonuçları T

Serilere yönelik 30 gecikmeye kadar gerçekleştirilen ARCH-LM testi sonuçlarının tümünde $|X^2$ İstatistiği $|<| Obs \cdot R^2 |$ eşitliği sağlanmıştır. Yani ARCH-LM testi sonuçlarına göre her iki seride ARCH etkisinin olmadığını öne süren H_0 hipotezi reddedilmiştir. GET_BIST30 ve GET_KAT30 serilerinde ARCH etkisinin varlığı ispatlanmıştır.

Tablo 6: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri İçin ARCH-LM Testi Sonuçları

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

GET_BIST30

GET_KAT30

UYGUN ARMA MODELİ İLE ARCH LM TESTİ'NİN YAPILMASI							
F-statistic	5.874233	Prob. F(30,1813)	0.0000	F-statistic	5.683998	Prob. F(30,1813)	0.0000
Obs*R-squared	163.3612	Prob. Chi-Square(30)	0.0000	Obs*R-squared	158.5256	Prob. Chi-Square(30)	0.0000

5. Adım: Oynaklık modellerinin belirlenmesi; İstatistiksel özellikleri belirlenen, durağanlaştırılan, uygun ARMA (p,q) modelleri bulunarak ortalama denklemi oluşturulan ve ARCH etkisinin varlığı kabul edilen seriler için en uygun oynaklık modelleri tahmin edilmiştir. Serilerin volatilitésinin belirlenmesi için ARCH, GARCH, EGARCH ve TGARCH modellerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda literatürde en çok kullanılan p=1,2,3 q=1,2,3 gecikme değerleri tercih edilmiştir. Sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri İçin ARMA(1,0) için Tahmin Modelleri Testi Sonuçları

GET_BIST30

GET_KAT30

VOLATİLİTE MODELLERİNİN TAHMİN EDİLMESİ																
	ARCH			GARCH (p, q)					ARCH			GARCH (p, q)				TGARCH (p, q)
	ARCH(1)	ARCH(2)	ARCH(3)	p=1 q=1	p=1 q=2	p=2 q=2	p=3 q=2		ARCH(1)	ARCH(2)	ARCH(3)	p=1 q=1	p=1 q=2	p=2 q=1	p=2 q=2	
a_0	0.000208	0.000181	0.000151	4.49E-06	5.52E-06	6.25E-06	6.26E-06	0.000118	9.99E-05	8.63E-05	9.80E-06	1.19E-05	1.08E-05	1.41E-05	9.78E-06	
a_1	0.070531	0.071901	0.072041	0.049908	0.070668	0.066128	0.066061	0.15794	0.15991	0.108061	0.128257	0.16303	0.111153	0.148281	0.00267	
a_2		0.118673	0.097485			0.011125	0.011106		0.144684	0.089502			0.026556	0.041441		
a_3			0.161103				0.000149			0.187745						
β_1				0.930486	0.347212	0.268949	0.269325				0.806715	0.378334	0.790459	0.230694	0.837317	
β_2					0.558279	0.626747	0.626268					0.380469		0.485992		
β_3																
γ_i																
TIC	0.972282	0.984422	0.955095	0.953107	0.953312	0.953133	0.953138	0.954148	0.94065	0.949805	0.940711	0.9409	0.940943	0.940951	0.970065	

6. Adım: En uygun modelin istatistikî analizlerinin yapılması; Bu adımda sırasıyla, geçmiş dönem değişkenlerinin şimdiki değişkenliğe etkisi, şok etkisinin kalıcılığının belirlenmesi, volatilité yarılanma sürecinin belirlenmesi

Tablo 8: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri İçin Geçmiş Dönem Değişkenlerinin Şimdiki Değişkenliğe Etkisi

GET_BIST30

GET_KAT30

EN UYGUN MODELİN İSTATİSTİKİ ANALİZLERİNİN YAPILMASI	
Geçmiş Dönem Değişkenlerinin Şimdiki Değişkenliğe Etkisi	
$a_1 + \beta_1$	$a_1 + \beta_1$
0.049908 + 0.930486 = 0.980394	0.128257 + 0.806715 = 0.934972

Tablo 8'de BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri için geçmiş dönem değişkenlerinin şimdiki değişkenliğe etkisine ait sonuçlar gösterilmiştir. GARCH (1,1) modelinde α katsayısı ARCH

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

etkisinin, β katsayısı ise GARCH etkisinin göstergesidir. Regresyon parametrelerinin toplamı olan $(\alpha + \beta)$, geçmiş dönem değişkenlerinin değişimlerinin şimdiki değişkenlik seviyesine (volatilité) etkisini ifade eder.

Bu sonuçlara göre α ve β katsayılarının toplamlarının 1'den küçük olması bize durağanlık koşulunun sağlandığını ve volatilitenin tahmin edilebilir yapıda olduğunu ifade eder. Aynı zamanda bu rakamın 1'e yakın olması bize BİST Ulusal 30 Endeksinde ve Katılım 30 Endeksinde meydana gelen bir şokun yarılanma süresinin uzun olduğunu belirtir.

Bist 30 için modelde cari dönem volatilité üzerindeki değişkenliğin yaklaşık %4,99'unun geçmiş dönem şoklarından veya beklenmeyen getirilerden, yaklaşık %93'ünün de önceki dönem koşullu varyanstan kaynaklandığı ifade edilebilir.

Katılım 30 için modelde cari dönem volatilité üzerindeki değişkenliğin yaklaşık %12,82'si geçmiş dönem şoklarından veya beklenmeyen getirilerden, yaklaşık %80.67'si de önceki dönem koşullu varyanstan kaynaklandığı ifade edilebilir.

Tablo 9: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri için Şok Etkisinin Kalıcılığının Belirlenmesi

GET_BIST30	GET_KAT30
EN UYGUN MODELİN İSTATİSTİKİ ANALİZLERİNİN YAPILMASI	
Şok Etkisinin Kalıcılığının Belirlenmesi	
$1 - 0.049908 - 0.930486 = 0.019606 < 1$	$1 - 0.128257 - 0.806715 = 0.065028 < 1$

Tablo 9'da BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri için şok etkisinin kalıcılığının belirlenmesine ait sonuçlar gösterilmiştir. Çıkan sonuçlara göre piyasadaki olası bir şok geçici niteliktedir. Fakat çıkan sonuçların çok küçük bir değer alması şokun yarılanma süresinin uzun olacağına bir işarettir.

Tablo 10: BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri için Volatilité Yarılanma Sürelerinin Belirlenmesi

GET_BIST30	GET_KAT30
EN UYGUN MODELİN İSTATİSTİKİ ANALİZLERİNİN YAPILMASI	
Volatilité Yarılanma Sürelerinin Belirlenmesi	
$\frac{\ln(0,5)}{\ln(\alpha+\beta)} \rightarrow \frac{-0.693147}{-0.019801} = 35.01$	$\frac{\ln(0,5)}{\ln(\alpha+\beta)} \rightarrow \frac{-0.693147}{-0.067238} = 10.30$

Tablo 10'da BIST 30 ve KAT 30 Endeksleri için volatilité yarılanma sürelerinin belirlenmesine ait sonuçlar gösterilmiştir. Endeks serileri için en uygun model olarak belirlenen GARCH (1,1) parametreleri ile ilk belirtilen formüle göre endekslerin volatiliteleri ve ikinci formüle göre de

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

endekslerin günlük bazda volatilitesi hesaplanmıştır. BİST 30 Endeksinin günlük bazda volatilitesi %1.51 iken Katılım 30 Endeksinin günlük bazdaki volatilitesi % 1.22 dir.

5. SONUÇ

Çalışmanın temel amacını sınamak için her iki endeksin de volatiliteleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Katılım 30 Endeksinin volatilitesi günlük bazda %1.22 olarak gerçekleşmiş ve ele alınan veriler ve zaman zarfı çerçevesinde BİST 30 Endeksi volatilitelerinden daha düşük olarak belirlenmiştir. Volatilite düzeyinin düşük olması söz konusu piyasada risk düzeyinin de daha düşük olduğunun işaretidir. Bu sonuçlara göre Katılım ilkelerini benimseyen firmaların hisse senetlerinden oluşan Katılım 30 Endeksi volatilitesi etkin piyasalar hipotezi çerçevesinde BİST 30 Endeksi volatilitelerinden daha azdır. Bu piyasada oluşan fiyatlar şeffaflık ilkesi gereği piyasa gelen haberleri diğer endekslerin piyasalarına göre daha net yansıtmaktadır. Bu sebeple söz konusu piyasada diğer piyasalara göre spekülasyona dayalı kâr oranı daha az olmaktadır.

İleriye yönelik çalışmalarda Türkiye ve Dünya literatüründe özellikle Katılım Endeksine yönelik volatilitenin hesaplanması ve bu volatilitenin ulusal gösterge endeksleri ile karşılaştırılması gerçekleştirilebilir. Böylelikle burada elde edilen sonuçların genellenebilirliği sınanmış olur.

KAYNAKÇA

Adlığ, Gürhan Şevket (2009). Finansal Piyasalarda Ardışık Bağımlı Koşullu Varyans Etkileri, Oynaklık Tahmini ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Enst.

Alberg, Dima; Shalit Haim & Yosef Rami (2008). Estimating Stock Market Volatility Using Asymmetric GARCH Models, Applied Financial Economics, Sayı. 28, 1201 – 1208

Chand, Sohail; Shahid Kamal & Imran Ali (2012). Modeling and Volatility Analysis of Share Prices Using ARCH and GARCH Models, World Applied Sciences Journal, Cilt 19, Sayı 1, s: 77 – 82

Çifter, Atilla (2010). Dalgacık Bazlı Uç Değer Teorisi ile Parametrik Olmayan Volatilite Modellemesi, Doktora Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bil. Enst.

Demir, İ. & Çene, E. (2012). İMKB 100 endeksindeki kaldıraç etkisinin ARCH modelleriyle iki alt dönemde incelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 41(2), 214 – 226.

Ekim, S. & Koy, A. (2016). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 1-13.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Erer, Deniz (2011). Altın Piyasasındaki Oynaklık ve Altın Vadeli İşlem Sözleşmesi ile Korunma Yolu, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bil. Enst.

Ergen, Zeynep (2010). Finansal Varlıkların Volatilite Modelleri ile Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bil. Enst.

Gayğusuz, Filiz (2008), Hisse Senedi Piyasa Volatilitesi ve İşlem Hacmi ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üni. Sosyal Bil. Enst.

Karabacak, M.; Meçik, O. & Genç, E. (2014). Koşullu Değişen Varyans Modelleri ile BİST 100 Endeks Getirisi ve Altın Getiri Serisi Volatilitelerinin Tahmini. Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(1).

Karadağ, Mehmet Ali (2008). Analysis of Turkish Stock Market With Markov Regime Switching Volatility Models, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ

Kula, V. & Baykut, E. (2017). BIST Banka Endeksi'nin (XBANK) Volatilite Yapısının Markov Rejim Değişimi GARCH Modeli (MSGARCH) ile Analizi. Dr. Özlem Yiğit/Dr. N. Alpay Koçak, 89.

Kumar, S. S. S. (2006). Forecasting Volatility: Evidence from Indian Stock and Forex Markets. <http://dspace.iimk.ac.in/bitstream/handle/2259/775/2006-FIN-06.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Pdf. (25.10.2018).

Özgümüş, Hasibe (2012). Makroekonomik Faktörlerin Vadeli İşlem (futures) Sözleşmelerinin Getiri, İşlem Hacmi ve Volatilitesine Etkisi: Vob'ta Bir Uygulama, Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üni. Sosyal Bil. Enst.

Özgün, Zeynep (2011). ARCH Modelleriyle Bazı Ülkelerin Döviz Kurlarının Volatilitelerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üni. Sosyal Bil. Enst.

Racicot, Francois Eric & Theoret, Raymond (2010). Forecasting Stochastic Volatility Using The Kalman Filter: An Application to Canadian Interest Rates and Price-Earnings Ratio, The Ieb International Journal of Finance, 2010 (1), 28 – 47

Sarıkaya, Tuğçe F. N. (2007). İMKB'de Volatilite, Likidite, İşlem Hacmi ve Getiri İlişkisinin Ekonometrik Analizi, Y.Lisans Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bil. Enst.

Seçme, O.; Aksoy, M. & Uysal, Ö. (2016). Katılım Endeksi Getiri, Performans ve Oynaklığının Karşılaştırmalı Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (72), 107-128.

Şahin, Ö.; Öncü, M. A. & Sakarya, Ş. (2015). BİST-100 ve Kurumsal Yönetim Endeksi Volatilitelerinin Karşılaştırmalı Analizi. CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(2), 107-126.

Tüzüntürk, Selim (2005). İşlem Sıklığı ve Hacmi ile Fiyat Volatilitesi İlişkisi: İMKB Örneği", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BİST 30 VE KATILIM 30 ENDEKSLERİNİN DÖVİZ KURU İLE OLAN İLİŞKİSİ

H. Hüseyin YILDIRIM¹, M. Emin AKKILIÇ², M. Selim DİKİCİ³

ÖZ

Dünya çapında sermaye hareketlerinin oynaklığı ve hacmi ile birlikte kur değişikliklerine ait belirsizlikler artmıştır. Artan küreselleşme ile birlikte uluslararası ekonomilerde yaşanan belirsizlikler döviz kurunu ülke ekonomileri için önemli bir gösterge haline getirmiştir. Döviz kurunda meydana gelebilecek öngörülemeyen hareketlenmeler finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcıları yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada BİST 30 ve Katılım 30 Endekslerinin döviz kurlarından olan Dolar/TL ve Euro/TL ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Bunun için öncelikli olarak endeks değerleri ile döviz kurları arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için eşbütünleşme testi yapılmıştır. Daha sonra endeks değerleri ile döviz kurları arasındaki nedenselliğin yönü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım 30 Endeksi, BİST 30 Endeksi, Döviz Kuru

¹ Assist. Prof. Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Banking and Finance Department, hhyildirim@balikesir.edu.tr

² Prof. Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, International Trade Department, eakkilic@balikesir.edu.tr

³ Lecturer, Balıkesir University, Burhaniye Vocational School, Marketing and Advertisement Department, msdikici@balikesir.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

RELATIONSHIP OF EXCHANGE RATE WITH BIST 30 AND PARTICIPATION 30 INDEXES

ABSTRACT

The volatility and volume of capital movements throughout the world as well as uncertainties regarding exchange rate changes have increased. The increasing globalization and the uncertainties in international economies have made the exchange rate an important indicator for the country's economies. The unpredictable movements in the exchange rate are closely related to investors who are trading in financial markets. In this study, the relation between the exchange rates of BIST 30 and Participation 30 Indices with USD / TL and Euro / TL is presented. A co-integration test has been performed, in order to determine whether there is a long-term relationship between index values and exchange rates. Then, the direction of the causality between the index values and exchange rates was determined.

Keywords: Participation 30 Index, BIST 30 Index, Exchange Rate

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1. GİRİŞ

Günümüzde yatırımcılar birikimlerini birçok yatırım alternatifinde değerlendirmektedirler. Bu yatırım alternatiflerinden hisse senedi ve döviz dayalı yatırımlar yatırımcıların yoğun ilgi gösterdiği yatırımlar arasında yer almaktadır. Yatırımcılar döviz kurunda oluşan değişimler ile alıŖ ve satıŖ arasındaki farktan bir kazanç sağlamaktadır. Yatırımcıların dövizle ilgi duymalarının bir diğer nedeni ülke para biriminin değer kaybetmeye baŖladığı durumlarda ülke parasının yerine döviz kullanılmaya baŖlanır ve döviz artık bir yatırım aracı haline gelir. Ekonomide yaŖanacak bir kriz ihtimali söylentisi olduğunda bile yatırımcıların tasarruflarını korumak için akıllarına gelen ilk yatırım aracı yine döviz olmaktadır (Benli, 2015).

Yatırımcılar oluŖturdukları yatırım portföyünün optimum getirisini sağlayacak en düşük risk düzeyi için tek bir yatırım seçeneğinden kaçınarak farklı farklı yatırım araçlarına yatırım yapmaktadırlar.

Türkiye gibi ekonomileri sermaye hareketlerine oldukça duyarlı olan geliŖmekte olan ülkeler açısından döviz kurundaki değerim özellikle ilgi çekicidir. Döviz kuru ve hisse senedi piyasaları arasındaki yapılan akademik çalıŖmalara bakıldığında genel olarak döviz kurunda yaŖanan artıŖın borsada iŖlem gören firmaların ihracatlarında artıŖa yol açacağına ve firmaların karlılığını da arttırabileceğine yönelik bir bakıŖ açısının olduğu görölmektedir. Karlılığı artan iŖletmelerin borsa itibarları artarak hisselerine olan talebin artacağı ve buna bağlı olarak da hisse fiyatlarının ve hisse senetlerinden elde edilecek getirilerin artacağına yönelik temel bir inanıŖ vardır.

Döviz kurları ve hisse senedi piyasası arasındaki iliŖkinin incelenmesi diŖ borcun ve cari açığın yüksek olduğu Türkiye gibi sermaye hareketlerine oldukça duyarlı olan bir ülke açısından oldukça önemlidir. Özellikle finansal liberalleŖmenin sonucunda sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kalması hisse senedi piyasası ile döviz kurları arasındaki iliŖkinin geniŖlemesine katkı sađlamıŖtır (Eyüboğlu ve Eyüboğlu,2018). Bununla birlikte Türkiye'de uzun yıllardır yaŖanan yüksek enflasyon, enflasyon oranlarındaki dalgalanmalar, istikrarsız döviz kuru ortamı vb. nedenler, döviz kurunun önemini daha iyi ortaya koymaktadır (Önal vd., 2002).

Hisse senedi getirileri ile döviz kurları arasındaki iliŖkiyi açıklayan mal piyasası teorisi ve portföy dengeleme teorisi olarak iki teori vardır. Mal piyasası teorisi döviz kurunun düşmesinin ihracat ağırlıklı bir ülkenin ekonomisini olumsuz etkileyeceğini ve ihracat yapan Ŗirketlerin hisse senetlerinin çekiciliğini azaltmak suretiyle hisse senedi piyasalarını negatif etkileneceği düşünölmektedir. Portföy teorisine göre artıŖ gösteren bir hisse senedi piyasasına sahip bir ülke, diŖarıdan sermaye akımlarını çekecek ve bu durum ulusal paraya olan talebi arttıracaktır. Bu talep artıŖı ise ulusal paranın değer kazanmasına yol açacaktır. Hisse senedi piyasasında yaŖanacak bir düşüŖ ise yerli yatırımcıların servetinde bir azalmaya neden olacak ve bu para talebi ile faizlerin düşmesine dolayısıyla ülkeden sermaye çıkıŖlarına neden olmak suretiyle

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabük
27th-29th September 2018

ulusal paranın değerinin düşmesine (döviz kurlarının artmasına) yol açacaktır (Belen-Karamelikli, 2016).

2. LİTERATÜR

Literatürde döviz kuru ile hisse senetleri arasındaki ilişki çeşitli ülkeler ve ülke birlikleri için döviz kurları ve endeksler açısından ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır. Kimi çalışmalarda döviz kuru ile borsa endeksleri arasında bir ilişkiye rastlanılmazken, kimi çalışmalarda ise kısa ve uzun dönemde tek yönlü veya karşılıklı bir ilişkiye rastlanılmaktadır. Konuyla ilgili olarak ulusal ve uluslararası literatürde yazında yer alan çalışmaların bir kısmı aşağıda yer alan Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Yazar	Yıl	Ülke	Kullanılan Analiz	Sonuçlar
Ayvaz	2006	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Eşbütünleşme testi sonucunda, döviz kuru ile ulusal 100 endeksi, döviz kuru ile mali sektör endeksi ve döviz kuru ile sanayi sektör endeksi arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak döviz kuru ile hizmet sektör endeksi arasında ilişki yoktur. Ayrıca, döviz kuru ile hisse senetleri fiyat endeksleri arasında iki yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir.
Elmas ve Esen	2011	Türkiye, Almanya, Fransa, Hollanda, Rusya ve Hindistan	Engle-Granger, Johansen ve Johansen-Juselius Eşbütünleşme testleri	6 ülkenin her birinde değişken çiftleri arasında tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu nedensellik ilişkisi 4 ülkede döviz kurundan piyasa endeksine doğru iken, 2 ülkede ise piyasa endeksinden döviz kuruna doğrudur.
Tsai	2012	6 Asya Ülkesi	Regresyon	Döviz kuru ve hisse senedi arasında negatif bir ilişki vardır.
Yıldız	2014	Türkiye	Granger Nedensellik Testi, Etki-	Döviz kurunun endeks üzerinde negatif bir etkisi olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkinin gecikme değeri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

			Tepki Testi Ve Varyans Ayrıştırma Testi	arttıkça azaldığı ve 10. dönem sonunda sifıra doğru yaklaştığı belirlenmiştir. Bunun anlamı döviz kurunun kısa dönemde endekse karşı alternatif bir yatırım aracı olabileceği ancak uzun vadede bu özelliğini kaybedeceğidir.
Akel ve Gazel	2014	Türkiye	ARDL Sınır Testi	SINAI Endeksi ile Euro/TL kuru arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
Şentürk ve Dücan	2014	Türkiye	Granger Nedensellik	Döviz kuru borsa getirisini yaklaşık üç ay negatif etkilemektedir. Döviz kuru yükseldikçe, borsa endeksinin getirisi azalmaktadır. Ayrıca, döviz kurundan borsa getirisine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Bayram	2015	Türkiye	Eşbütünleşme	Yapılan analiz neticesinde BIST 100 Endeks ile dolar ve Euro kuru arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.
Benli	2015	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Dolar satış kuru ile Borsa İstanbul 100 ve sektörler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Kısa dönemli ilişki incelendiğinde ise dolar satış kuru ile Borsa İstanbul 100 endeksi, dolar satış kuru ile teknoloji sektör endeksi ve dolar satış kuru ile hizmet sektör endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, dolar satış kuru ile mali sektör endeksi arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Dolar satış kuru ile sanayi sektör endeksi arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Şahin	2016	Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye	Granger ve Johansen eşbütünleşme, EKK	Uzun dönemde döviz kurundaki eşanlı bir artış, Engle Granger ve Johansen testlerine göre hisse senedi fiyatlarını yükseltmekte ve iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisine işaret etmektedir.
Boyacıoğlu ve Çürük	2016	Türkiye	Panel Veri Analizi	Reel döviz kuru endeksindeki değişimin hisse senedi getirisi üzerinde pozitif anlamlı etkisinin olduğu görülmüştür
Kendirli ve Çankaya	2016	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi (XBANK) açısından döviz kurlarının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sonuçlar %10 anlamlılık düzeyinde değerlendirildiğinde Bankacılık Endeksinden döviz kuruna doğru tek yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.
Kendirli ve Çankaya	2016	Türkiye	Granger Nedensellik Testi	Dolar Kuru ile BİST-30 Endeksi arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Belen ve Karamelikli	2016	Türkiye	ARDL Testi	Döviz kurunun hisse senedi fiyatlarını beklentiye paralel olarak negatif yönde etkilediğini göstermektedir
Coşkun ve Ümit	2016	Türkiye	Johansen ve Maki Eşbütünleşme Testi	BİST-100 hisse senedi endeksi getirisi ile döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Altunöz	2016	Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Filipinler, Brezilya,	ARDL, Toda Yamota Nedensellik Testi	Çin, Hindistan ve Romanya'da hisse senedinin bağımlı değişken olduğu durumda eşbütünleşme ilişkisi tespit edilirken Türkiye, Meksika, Şili ve Filipinler'de döviz kurunun bağımlı değişken olduğu durumda eş

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

		Şili, Meksika, Romanya ve Türkiye		bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayılarına göre Meksika ve Hindistan dışındaki ülkeler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Daha sonra yapılan nedensellik testinde ise Hindistan, Endonezya, Şili, Romanya ve Türkiye ekonomilerinde döviz kuru ve hisse senedi arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Wong	2017	Malezya, Filipinler, Singapur, Kore, Japonya, İngiltere ve Almanya	MGARCH	Malezya, Singapur, Kore ve İngiltere için döviz kuru ile hisse senedi getirileri arasında anlamlı ve negatif bir ilişki söz konusu iken, Filipinler, Japonya ve Almanya için anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Genel olarak elde edilen sonuca göre döviz kuru piyasası hisse senedi piyasasını önemli derecede etkilemektedir.
Acaravcı ve Karaömer	2017	Türkiye	VAR ve Granger nedensellik	BIST Sınai endeksi getirisinden reel döviz kuru artış oranına ve enflasyon oranına doğru ve reel döviz kuru artış oranından da enflasyon oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Eyüboğlu ve Eyüboğlu	2018	Türkiye	ARDL, Toda Yamota Nedensellik Testi	Çalışmada yer alan 24 endeksten sadece BIST Tekstil Deri endeksi ile Euro/TL döviz kuru arasında, Dolar/TL kuru ile ise BIST Tekstil Deri, Ticaret ve Teknoloji endeksleri arasında uzun dönem ilişki olduğunu göstermiştir. İlaveten döviz kurları ile 3 endeks arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucunda Borsa

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İstanbul endekslerinde daha çok geleneksel teoremin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

İlarslan 2018 Türkiye Bayes Teoremi

Yapılan analizler sonucunda döviz kurları ile borsa endeksi arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Literatürde yer alan çalışmaların bir kısmının yer aldığı Tablo 1'deki çalışmalara bakıldığında döviz kuru ile hisse senedi ve endeksler arasında tek bir sonuca rastlanılmaktadır. Ülkeler, zaman farklılıkları ve kullanılan yöntemler sonuçlarda çeşitliliğe yol açmaktadır.

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada BİST 30 ve Katılım 30 Endekslerinin döviz kurlarından olan Dolar/TL ve Euro/TL ile olan ilişkisi ortaya konulmuştur.

3.1. Veri Seti

Analizlerin gerçekleştirilmesinde 10.01.2011 – 10.08.2018 tarihleri arasında 1899 adet günlük veri kullanılarak E-Views 9 ekonometri paket programı yardımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Tablo 2'de değişkenlere ait tanımlayıcı test istatistikleri gösterilmiştir. Her bir değişken için 1899 adet günlük değerlerden elde edilmiş ortalama, medyan, maksimum, minimum, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı Test İstatistikleri

	BIST30	KAT30	DOLAR/TL	EUOR/TL
Ortalama	96659.18	74588.67	2.578486	3.120062
Medyan	95192.05	73353.29	2.250900	2.891400
Maksimum	147935.9	114154.4	5.949600	6.820400
Minimum	59463.15	45898.57	1.502700	2.039900
Standart Sapma	19262.79	16916.02	0.841595	0.846735
Çarpıklık	0.586389	0.499888	0.767415	1.181853

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Basıklık	2.968881	2.459932	2.716402	3.872114
Jarque-Bera	108.9060	102.1683	192.7590	502.2611
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Gözlem	1899	1899	1899	1899

3.2. Yöntem

Çalışmanın uygulama aşaması 3 adımdan oluşmaktadır. Bunlar;

1.Adım: Serilerin Durağanlığının Sağlanması Gerekmedir. (Fiyat verilerinden getiri verilerinin elde edilmesi, Durağanlık Testi ve Serilerin Normallik Testlerinin Yapılması)

2.Adım: Eş-bütünleşme Analizinin Yapılması (Granger Eşbütünleşme analizinin yapılması)

3. Adım: Nedensellik Testinin Yapılması (Granger nedensellik analizinin yapılması)

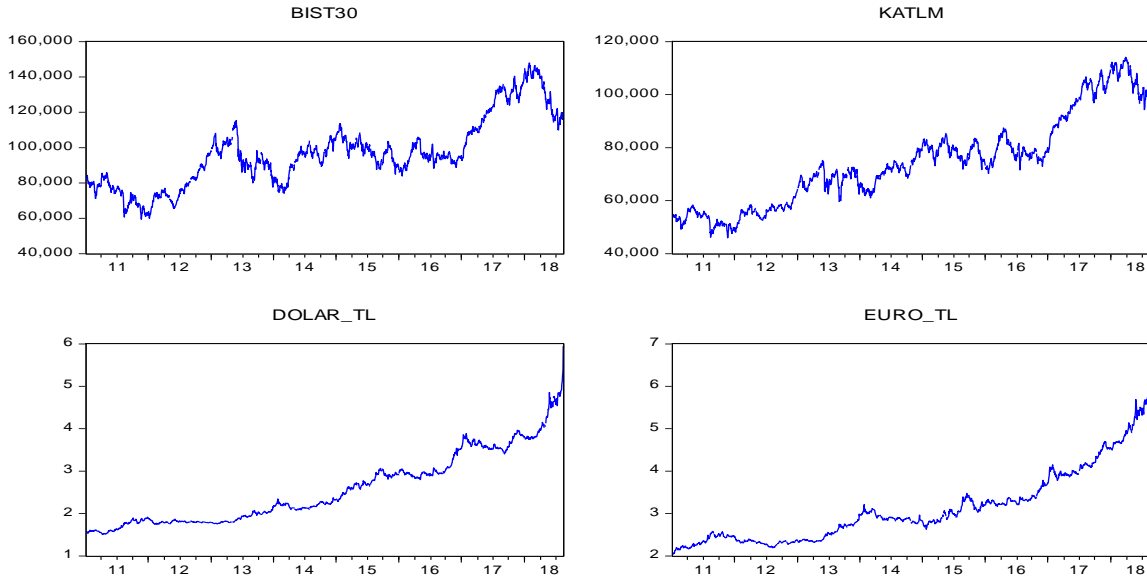
4. BULGULAR

Yöntem kısmında bahsedilen adımların bulgularına aşağıda sırası ile yer verilmiştir.

1. Adım: Serilerin Durağanlığının Sağlanmasına Ait Bulgular;

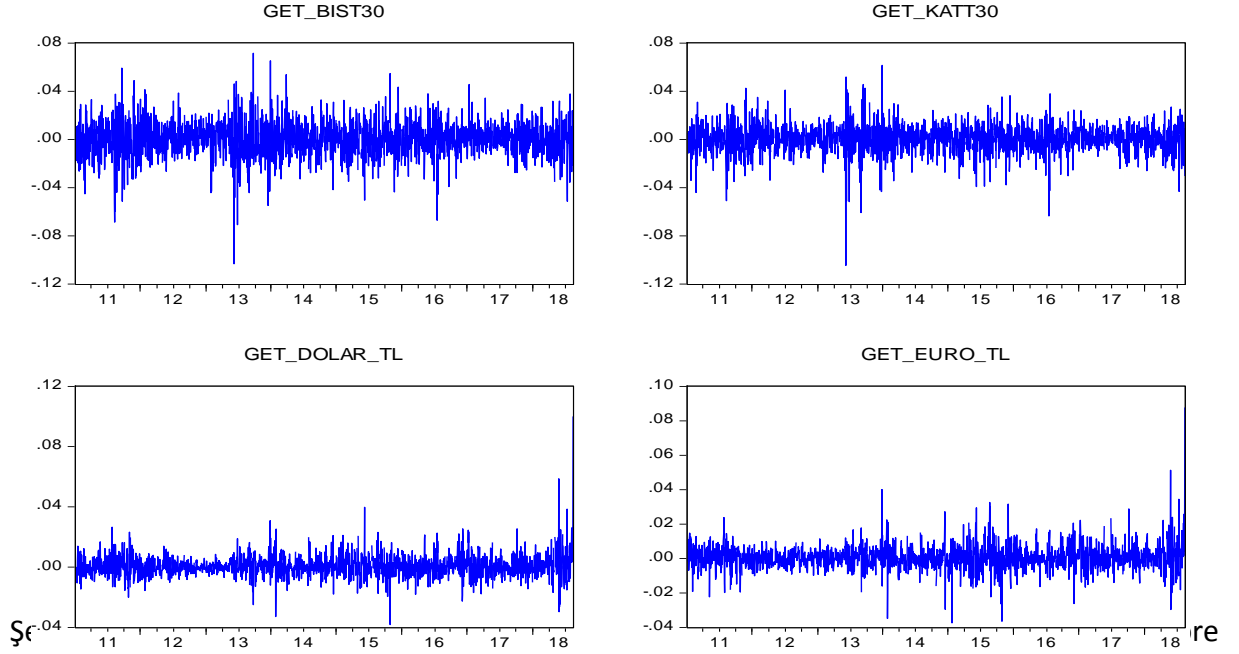
(Fiyat verilerinden getiri verilerinin elde edilmesi, Durağanlık Testi ve Serilerin Normallik Testlerinin Yapılması)

Şekil 1: Değişkenlere Ait Zaman Grafikleri

Şekil 1'e bakıldığında değişkenlerin zaman yolunda bir trende sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak zaman serilerinin karakteristik özelliği olan trendin varlığı değişkenlerde görülmektedir.

Şekil 2: Değişkenlerin Getiri Değerlerinin Grafikleri

değişkenlerin "0" ortalama etrafında olduğu ve serilerin durağanlık özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Grafiklerden elde edilen bir diğer sonuçta volatilité kümelenmesinin olduğu sonucudur. Grafiklere göre aşağı ve yukarı yönlü fiyat değişimlerini aşağı ve yukarı yönlü değişimlerin belli süreliğine takip ettiği görülmektedir.

Şekil 2'deki sonuçlara göre serilerin durağanlığının tespitinin yanında Tablo 3'te durağanlık testi olan ADF test istatistiğinin sonucu yer almaktadır. Bu sonuca göre değişkenlerin getiri değerlerinin durağan olduğu görülmektedir (Prob.<0.05).

Tablo 3: Değişkenlerin Getiri Değerlerinin ADF Durağanlık Testi Sonuçları

GET_BIST30			GET_KAT30		
Null Hypothesis: GET_BIST30 has a unit root Exogenous: Constant Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)			Null Hypothesis: GET_BIST30 has a unit root Exogenous: Constant Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)		
	t-Statistic	Prob.*		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-45.07522	0.0001	Augmented Dickey-Fuller test statistic	-45.07522	0.0001
Test critical values:			Test critical values:		
1% level	-3.433597		1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861		5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520		10% level	-2.567520	

GET_DOLAR

GET_EURO

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Null Hypothesis: GET_DOLAR_TL has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-38.30719	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

Null Hypothesis: GET_EURO_TL has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-36.94178	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

2.Adım: Eş-bütünleşme Analizinin Yapılmasına Ait Bulgular; Eşbütünleşme analizine ait bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Eşbütünleşme Testine Ait Sonuçlar

Model 1

$$GET_{BIST30} = \beta_0 + \beta_1 * GET_{Dolar_{TL}} + \mu$$

Null Hypothesis: BIST30_DOLAR has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-40.73123	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

Model 2

$$GET_{BIST30} = \beta_0 + \beta_1 * GET_{Euro_{TL}} + \mu$$

Null Hypothesis: BIST30_EURO has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-46.85670	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

Model 3

$$GET_{KAT30} = \beta_0 + \beta_1 * GET_{DOLAR_{TL}} + \mu$$

Null Hypothesis: KAT30_DOLAR has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-46.46900	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

Model 4

$$GET_{KAT30} = \beta_0 + \beta_1 * GET_{Euro_{TL}} + \mu$$

Null Hypothesis: KAT30_EURO has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=25)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-45.49150	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.433597	
5% level	-2.862861	
10% level	-2.567520	

Oluşturulan Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4 için kalıntı değerlerin durağan olduğu Tablo 4'ten görülmektedir. Dolar ve Euro kuru BIST30 ve KAT30 endeksi ile eşbütünleşik olduğu söylenebilir.

3. Adım: Nedensellik Testine Ait Bulgular; Nedensellik testine ait bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Nedensellik Testine Ait Sonuçlar

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

GET_BIST30

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 09/27/18 Time: 20:11
Sample: 1/10/2011 8/10/2018
Included observations: 1896

Dependent variable: GET_BIST30

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GET_EURO...	0.017014	2	0.9915
All	0.017014	2	0.9915

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 09/27/18 Time: 20:07
Sample: 1/10/2011 8/10/2018
Included observations: 1896

Dependent variable: GET_BIST30

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GET_DOLA...	0.183715	2	0.9122
All	0.183715	2	0.9122

GET_KAT30

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 09/27/18 Time: 20:12
Sample: 1/10/2011 8/10/2018
Included observations: 1896

Dependent variable: GET_KATT30

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GET_EURO...	0.476353	2	0.7881
All	0.476353	2	0.7881

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 09/27/18 Time: 20:13
Sample: 1/10/2011 8/10/2018
Included observations: 1896

Dependent variable: GET_KATT30

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
GET_DOLA...	0.198009	2	0.9057
All	0.198009	2	0.9057

Tablo 5'te yer alan sonuçlara bakıldığında dolar ve euro kurundan BIST30 ve KAT30 endekslerine doğru bir nedenselliğin olmadığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma gelişmekte olan ülkeler sıralaması içerisinde yer alan Türkiye'deki sermaye piyasası içerisinde en seçkin şirketlerin yer aldığı BIST30 ve KAT30 Endeksleri ile dolar ve euro kuru arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulgularının araştırmacılara finans alanında yararlı bilgiler katacağı düşünülmektedir.

Yapılan analizler sonucunda Dolar ve Euro kurunun hem BİST 30 endeksi hem de BİST Katılım endeksi ile eş-bütünleşme içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum yatırımcılar için önemlidir. Döviz kuruna veya endekse yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için her iki değişkenin birbiri ile etkileşim içerisinde olduğu bilerek yatırım kararlarını bu çerçevede almaları önemlidir. Her ne kadar eşbütünleşme ilişkisi varsa da dolar ve euro kurundan BIST30 ve KAT30 endekslerine yönelik bir nedensellik sonucuna erişilememiştir. Literatürde araştırılan konuya en yakın araştırma olan Kendirli ve Çankaya (2016) çalışmalarının sonu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. İleride yapılacak çalışmalar için dolar döviz kurunun yanında farklı döviz kurları ve diğer sektör endeksleri de çalışmaya dahil edilerek çalışmanın verisi genişletilecektir. Buda analiz sonuçlarının kapsayıcılığı ve karşılaştırılabilirliğine açısından akademik yazına daha fazla fayda sağlayacaktır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

KAYNAKÇA

Acaravcı, S. K. ve Karaömer, M. Y. (2017). Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyonun Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksi Getirisi Üzerine Etkisi. In Mediterranean International Conference on Social Sciences by UDG (p. 246).

Akel, V. ve Gazel, S. (2014). Döviz Kurları İle BIST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (44), 23-41.

Altunöz, U. (2016). Döviz kuru ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkinin ampirik analizi: Gelişen ülkeler örneği. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 30, 663-671.

Ayvaz, Ö. (2006). Döviz Kuru ve Hisse Senetleri Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 1-14.

Bayram, S. (2016). Türkiye’de BIST 100 Endeks (Fiyat) Değerleri İle Faiz Oranı ve Döviz Kurları Arasındaki Nedensellik İlişkinin Johansen Eşbütünleşme Testi İle Analizi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, Faculty Of Economics And Administrative Sciences E-Journal, 182.

Belen, M. ve Karamelikli, H. (2016). Türkiye’de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasındaki ilişkinin, incelenmesi: ARDL Yaklaşımı. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45(1), 34-42.

Belen, M. ve Karamelikli, H. (2016). Türkiye’de Hisse Senedi Getirileri ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: ARDL Yaklaşımı. Istanbul University Journal of the School of Business, 45(1), 34-42.

Benli, Y. K. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. UHBAB Journal, 4(12).

Boyacıoğlu, M. A. ve Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (70), 143-156.

Coşkun, Y. ve Ümit, A. Ö. (2016). Türkiye’de Hisse Senedi ile Döviz, Mevduat, Altın, Konut Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme İlişkilerinin Analizi. Business & Economics Research Journal, 7(1).

Elmas, B. ve Esen, Ö. (2011). Hisse Senedi Fiyatları ile Döviz Kuru Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi; Farklı Ülke Piyasaları İçin Bir Araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (52), 153-170.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K.(2018). Borsa İstanbul Sektör Endeksleri İle Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: ARDL Modeli. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), 8-28.

İlarslan, K. (2018). Kısa Ve Uzun Dönemde Döviz Kurları İle Borsa Endeksi Arasındaki İlişkinin Açıklanmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36(1), 83-104.

Kendirli, S. ve Çankaya, M. (2016). Dolar Kurunun Borsa İstanbul-30 Endeksi Üzerindeki Etkisi ve Aralarındaki Nedensellik İlişkinin İncelenmesi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2).

Kendirli, S. ve Çankaya, M. (2016). Döviz Kuru ve Enflasyonun BİST Banka Endeksi Üzerindeki Etkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi/MANAS Journal of Social Studies, 5(3), 215-227.

Önal, Y. B., Doğanlar, M. ve Canbaş, S. (2002). Döviz Kuru Riskinin Özel Türk Bankalarının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisinin Araştırılması, İMKB Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 22, ss.17-33.

Sui, L. ve Sun, L. (2016). Spillover Effects Between Exchange Rates and Stock Prices: Evidence From BRICS Around The Recent Global Financial Crisis. Research In International Business And Finance, 36, 459-471.

Şahin, A. (2016). Döviz Kurunun Hisse Senedi Endeksi Üzerine Kısa ve Uzun Dönemde Etkileri: Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerine Yumuşak Geçişli Eşik Hata Düzeltme Modeli Uygulaması. Ege Academic Review, 16(2).

Şentürk, M. ve Dücan, E. (2014). Türkiye'de Döviz Kuru-Faiz Oranı ve Borsa Getirisi İlişkisi: Ampirik Bir Analiz. Business and Economics Research Journal, 5(3), 67.

Tsai, I. C. (2012). The Relationship Between Stock Price Index and Exchange Rate in Asian Markets: A Quantile Regression Approach. Journal Of International Financial Markets, Institutions And Money, 22(3), 609-621.

Wong, H. T. (2017). Real Exchange Rate Returns and Real Stock Price Returns. International Review of Economics & Finance, 49, 340-352.

Yıldız, A. (2014). BIST 100 Endeksi İle Alternatif Yatırım Araçlarının İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 39-56.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BANKA MÜŞTERİLERİNİN ALGILADIKLARI RİSK DÜZEYİNİN SADAKATLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

M. Emin AKKILIÇ(Sorumlu Yazar)¹, M. Selim DİKİCİ², H. Hüseyin YILDIRIM³

ÖZ

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, algılanan risk düzeyi değişkenini oluşturan boyutlardan genel risk ve finansal riskin tüketicilerin bankalarına olan sadakatleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir.

Yöntem: Bu araştırma için geliştirilen modelde iki değişken vardır. Modelde bağımsız değişken olarak yer alan algılanan risk düzeyi değişkeni genel risk ve finansal risk boyutlarından oluşmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise müşterilerin bankalarına olan sadakatleridir. Araştırmada gereksinim duyulan veriler, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle 504 banka müşterisiyle yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir.

Bulgular: Araştırmaya ilişkin verilerin analizinde betimleyici istatistikler ve regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan basit regresyon analizine göre banka müşterilerinin algıladıkları genel risk ile bankalarına olan sadakatleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0,001$).

Anahtar Kelimeler: Banka müşterileri, algılanan risk, müşteri sadakati.

¹ Prof.Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Department of International Trade, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, eakkilic@balikesir.edu.tr

² Lecturer, Balıkesir University, Burhaniye Vocational School, Department of Marketing and Advertisement, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, msdikici@balikesir.edu.tr

³ Assist. Prof.Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Department of Banking and Finance, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, hhyildirim@balikesir.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

THE EFFECT ON THE LOYALTY OF THE PERCEIVED RISK LEVEL OF THE BANK CUSTOMERS

ABSTRACT

Purpose: The main purpose of this study is to determine whether there is an any effect on the loyalty of the consumers to the general risk and financial risk of the banks in terms of the perceived risk level variable.

Methodology: The model developed for this research has two variables. The perceived risk level, which is included as an independent variable in the model, is composed of the general risk and financial risk dimensions. The dependent variable of the research is the loyalty of the customers to the banks. The data required for the study were obtained by face-to-face interview with 504 bank customers with easy sampling which is one of the non-random sampling methods.

Findings: Descriptive statistics and regression analysis were performed in this research. According to the results of the regression analysis, there was a significant relationship between the loyalty and the perceived risk level of the bank customers.

Keywords: Bank customers, perceived risk, customer loyalty.

1.GİRİŞ

Risk, genellikle ürün satın alımı ve kullanımının sonuçlarıyla ilgili belirsizlik olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, ürün düşük performans gösterirse ve finansal ve psikolojik bir kayıpla sonuçlanırsa, tüketicilerin hayal kırıklığına uğrayacağı anlamına gelmektedir. Peter ve Ryan (1976)'a göre risk, satın almayla ilgili beklenen kayıplardır. Stone ve Gronnhaug (1993) ise riski öznel kayıp beklentisi olarak tanımlamıştır. Peter ve Ryan'a göre riskin kaybetme potansiyeli ile kaybın öneminin çarpımı olarak ele alınması sonucu çıkmaktadır. Stone ve Gronnhaug'a göre ise psikolojik etmenlerin önemi vurgulanır ve kayıp beklentisinin artışına paralel olarak risk de artar. Aslında risk, tüketicilerin satın alma durumlarında karşı karşıya kaldıkları endişeler aracılığıyla tespit edilmektedir.

Risk kavramı birçok alan için kullanılmaktadır. Bu önemli alanlardan bir tanesi de pazarlama alanıdır. Ancak, risk alanında yapılan araştırmalara bakıldığında, pazarlama alanındaki risk kavramı diğer alanlara göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Pazarlama alanı dışındaki risk, geleceğe ilişkin bir olasılığın beklenen değeri olarak değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle olayın gerçekleşme potansiyeli ile olayın gerçekleşmesi durumunda elde edilecek kazanç veya kaybın çarpımı şeklinde değerlendirilmektedir (Stone ve Gronhang, 1993; Mitchell, 1999).

Pazarlama alanındaki kaynaklar incelendiğinde risk ve belirsizlik kavramları birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla riskin ölçümünde, tüketicilerin olumlu veya olumsuz çıktılarının gerçekleşme olasılığına ilişkin değerlendirmeler dikkate alınmaktadır (Sheth ve Venkatesan, 1968; Roselius, 1971; Hover ve diğerleri, 1978; Bettman, 1973).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmalarda kullanılan algılanan riskin boyutları farklı şekillerde açıklanmıştır. Aynı şekilde pazarlama literatüründe algılanan riskin çok boyutlu olduğu kabul edilmektedir. Literatürde satın almayla ilgili olarak 6 risk boyutu olduğu görülmektedir. Bu boyutlar; performans riski, finansal risk, zaman riski, fiziksel risk, sosyal risk ve psikolojik risktir. Ancak bu çalışmada, finansal risk boyutu ve genel risk boyutu şeklinde olmak üzere sadece iki boyutta ele alınmıştır.

Genel risk, bir ürün veya hizmetin kullanımıyla ilgili olarak kişi de oluşan (Bu bankanın hizmetlerini kullanmaya devam etme düşüncesi, çeşitli kayıplarla karşılaşacağım endişesine yol açmaktadır gibi) temel düşünceleri ifade etmektedir.

Finansal risk ise, bir ürünün harcanan paraya değmemesi olarak açıklanmaktadır. Tüketicilerin kazançlarına oranla ürüne harcadıklarıyla ve ürüne gereğinden fazla ödeme yapmalarıyla ilgilidir (Kethoe, 2002). Bir başka ifadeyle, herhangi bir ürün alımında tüketicinin bir faydaya ulaşamaması durumunda karşı karşıya kalabileceği bir risk türüdür.

Müşteri sadakati, ürünü, hizmeti veya markayı değiştirme davranışına yol açma potansiyeline sahip dış etkenlere ve pazarlama çabalarına rağmen, marka veya hizmeti tekrar satın alma veya tekrar müşterisi olma şeklinde tanımlamıştır. müşteri sadakati, rakipler daha düşük fiyat

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ve promosyon teklif etseler bile tüketicinin tek bir markayı sürekli olarak arama ve satın alma eğiliminde olması durumudur. Bir başka tanıma göre, müşteri sadakati ürün veya hizmete ilişkin amaçlanan bir davranışı ifade eder. Bu gelecekteki satın alma ya da hizmet sözleşmelerinin yenilenmesi olasılığını ya da tersine müşteri başka bir markaya ya da hizmet sağlayıcısına geçişin ne kadar muhtemel olduğunu içerir (Bettina, W., vd., 2016; HamzahZalfa, L. vd. 2017; OngKhian, S. vd., 2017).

Müşteri sadakatinin bir başka önemli unsuru da kişinin deneyimlerinden hareket ederek sözlü olarak desteğini ifade etmesidir. İknada en güçlü kaynaklardan biri kişisel ağızdan ağza iletişimidir. Firmanın müşterileri ürünü diğer potansiyel müşterilere tavsiye etmesi durumu yüksek derecede sadakatin bir göstergesidir.

2. AMAÇ VE KAPSAM

Bu çalışmanın temel amacı, algılanan risk düzeyi değişkenini oluşturan boyutlardan genel risk ve finansal riskin tüketicilerin bankalarına olan sadakatleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Araştırmanın kapsamını, Balıkesir ilinde faaliyet gösteren banka müşterileri oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın ana kitlesi Balıkesir’de faaliyet gösteren banka müşterileridir. Araştırma kapsamında bankalara gidilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen tüketicilerle yüz yüze görüşülerek anket formları doldurulmuştur. Toplam 520 banka müşterisinden araştırma için gerekli veriler toplanmıştır. Ancak, yapılan analizler sonucunda 504 anket formu tam ve doğru olarak kabul edilmiştir. 16 anket formu ise kapsam dışında tutulmuştur.

Bu araştırma için geliştirilen modelde iki değişken vardır. Modelde bağımsız değişken olarak yer alan algılanan risk düzeyi değişkeni genel risk ve finansal risk boyutlarından oluşmaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise müşterilerin bankalarına olan sadakatleridir.

Banka müşterilerinin algılanan risk ve sadakat düzeylerini ölçmede yararlanılan ölçek hazırlanırken algılanan risk düzeyini ölçmek amacıyla Robert N. S., Kjell G.,(1993)’den, sadakat düzeyini ölçmek amacıyla Zeithaml vd. (1996) ve Lam vd. (2004)’den, bankacılık türlerine uyarlanarak kullanılmıştır.

Değerlendirmeye alınan 504 örnekle ihtiyaç duyulan analiz için SPSS 21 Paket programı kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin frekans ve basit regresyon analizleri yapılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

H1:Banka müşterilerinin algıladıkları risk düzeyinin sadakatleri üzerine anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

4. BULGULAR

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Yapılarına Göre Dağılımı

Demografik Özellikler	Kategori	Frekans	Yüzde
Meslek	Kamu Çalışanı	77	15,3
	Özel Sektör Çalışanı	169	33,6
	Serbest Meslek	109	21,6
	Emekli	67	13,3
	Öğrenci	42	8,3
	Diğer	40	7,9
		504	100
Eğitim	İlköğretim	92	18,3
	Lise	143	28,4
	Ön-Lisans	75	14,9
	Lisans	177	35,1
	Lisansüstü	17	3,3
		504	100
Cinsiyet	Erkek	334	66,3
	Kadın	170	33,7
		504	100
Medeni Durum	Bekâr	200	39,7
	Evli	304	60,3
		504	100

Tablo 2: Araştırmanın değişkenlerine ait geçerlilik ve güvenilirlik değerleri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Değişkenler	Faktör yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans(%)	Cronbach Alfa (α)	KMO	p
ALGILANAN RİSK						
A1	0,912					
A2	0,911					
A3	0,895					
A4	0,878					
A5	0,868					
A6	0,842					
SADAKAT						
		6,623	82,271	0,755	0,919	0,000
S1	0,920					
S2	0,909					
S3	0,903					
S4	0,895					
S5	0,891					
S6	0,889					

(**A1:** Genel olarak değerlendirdiğimde, eğer bu bankanın hizmetlerini kullanırsam hata etmiş olurum, **A2:** Bu bankanın hizmetlerini kullanmak paramı değerlendirmek için kötü bir yoldur, **A3:** Finansal yatırımlarda bu bankanın hizmetlerini kullanmak benim için akıllıca olmayacaktır, **A4:** Genel olarak değerlendirdiğimde, ihtiyaç duymadığım halde bu bankanın hizmetlerini kullanmam bende bir sorun duygusu oluşturur, **A5:** Bu bankanın hizmetlerini kullanırsam paramın karşılığını almayacağımı düşünüyorum, **A6:** Bu bankanın hizmetlerini kullanmaya devam etme düşüncesi, çeşitli kayıplarla karşılayacağım endişesine yol açmaktadır, **S1:** Gelecek yıllarda da bu bankanın hizmetlerini kullanmaya devam edeceğim, **S2:** Benim önerilerimi isteyen arkadaşlarıma bu bankayı tavsiye ederim, **S3:** Her zaman için ilk tercihim bu banka olacaktır, **S4:** Çevreme bu banka hakkında olumlu şeyler söylerim, **S5:** Bankanın müşterisi olmayı sürdüreceğim, **S6:** Bu bankanın müşterisi olmaları için çevremdekileri cesaretlendiririm.)

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Banka müşterilerinin algıladıkları risk düzeyi ile sadakatlerine ilişkin değişkenlerin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış ve ölçeğin güvenirliği (Cronbach Alfa değeri) 75,5 ; ölçeğin geçerliği (KMO değeri) ise 91,9 gibi gayet yüksek değerlerde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Araştırmaya İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Boyutlar	Sabit	Standardize Olmayan Katsayı	Standart Hata	T	p	R ²	Hipotez Sonuçları
Algılanan Risk→Sadakat	4,500	-0,325	0,041	-7,851	0,001	0,110	KABUL

Tablo 3 incelendiğinde, banka müşterilerinin algıladıkları risk düzeyinin sadakatleri üzerine anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu görülmektedir ($p < 0.05$).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma, Balıkesir’de faaliyet gösteren banka müşterilerine yönelik olarak yapıldı. Araştırmaya 520 kişi katılmış, ancak 504 kişi üzerinden gerekli analizler yapılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerinden meslek durumlarına bakıldığında katılımcıların %33,5’inin özel sektör çalışanı olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise en yüksek oran (%35,1) lisans, en düşük oran ise (%3,4) lisansüstü olarak görülmektedir. Katılımcıların %66,3’ü erkek, %60,3’ü ise evli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonucunda, banka müşterilerinin algıladıkları risk düzeyi boyutlarından genel risk ve finansal risk boyutunun müşteri sadakati üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada, algılanan riskin genel risk ve finansal risk boyutları ele alınmıştır. Ancak, algılanan riski oluşturan diğer boyutların (zaman, performans, fiziksel, psikolojik risk) müşteri sadakati üzerine etkisinin olup olmadığı ayrı bir çalışmada araştırılmaya değer bir konudur.

Ayrıca; araştırma daha fazla sayıda banka müşterisiyle ve özellikle farklı bölge ve illerde yapılabilir. Bu yönüyle araştırmanın kapsamı genişletilerek daha objektif ve genelleştirici sonuçlar ortaya konulacaktır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

5. KAYNAKLAR

Bettina, W., Carola, H., Kevin, M., Abby, G., R., Duane, I, (2016) "Exploring the Impact of Social Axioms on Firm Reputation: A Stakeholder Perspective", *British Journal of Management* 27:2, 249-270.

HamzahZalfa, L., Zalfa, L. H., LeeSiew, P., Siew Peng, L., MoghavvemiSedigheh, S. M. (2017) "Elucidating Perceived Overall Service Quality in Retail Banking", *International Journal of Bank Marketing* 35:5, 781-804

Hoover, R.J., Green, R.T., Sigert, J. (1978). "A Cross-National Study of Perceived Risk", *Journal of Marketing*, July: 102-108.

Kethoe,M. (2002) "The Role of Perceived Risk and Consumer Trust In Relation to Online Shopping And Security, Phd Dissertation, UMI.

Lam, S. Y., Shankar, V., Erramilli, M. K., & Murthy, B. (2004) " Customer Value, Satisfaction, Loyalty, And Switching Costs: An Illustration From A Business-To-Business Service Context", *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, 32(3), 293-311.

Mitchell, V.W. (1998) "A Role for Consumer Risk Perceptions in Grocery Retailing", *British Food Journal*, 100/4, 171-183.

OngKhian, S., Khian, S.O., NguyenBang, , B. N.,, Syed, A. F, (2017) " Consumer-Based Virtual Brand Personality (CBVBP), Customer Satisfaction and Brand Loyalty in the Online Banking Industry", *International Journal of Bank Marketing* 35:3, 370-390.

Peter, J.P., Ryan, M.J. (1976) "An Investigation of Perceived Risk at the Brand Level" *Journal of Marketing Research* 13: 184-188.

Robert N. S., Kjell G.,(1993) "Perceived Risk: Further Considerations for the Marketing Discipline", *European Journal of Marketing*, Vol. 27 Issue: 3, .39-50.

Roselius, T. (1971) "Consumer Ranking of Risk Reduction Methods", *Journal of Marketing*, Vol.35, No.1, 56-61.

Stone, R.N., Gronnhaug, K. (1993). "Perceived Risk: Further Considerations For The Marketing Discipline", *European Journal of Marketing*, 27 (3), 39-50.

Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1996) "The Behavioral Consequences Of Service Quality", *The Journal Of Marketing*, 31-46.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

**BANKA MÜŞTERİLERİNİN KATILIM VE TİCARİ BANKALARI TERCİH ETME VE MEMNUNİYET
DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

M. Selim DİKİCİ (Sorumlu Yazar)¹, H. Hüseyin YILDIRIM², M. Emin AKKILIÇ³

Öz

Amaç: Bu çalışmanın temel amacı, banka müşterilerinin katılım ve ticari bankaları tercih etme ve memnuniyet düzeyleri açısından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmektir.

Yöntem: Araştırmada bağımsız örneklem t-testi uygulanarak ticari banka ile katılım bankası müşterilerinin tercih etme ve memnuniyet düzeyleri açısından fark olup olmadığı ortaya konulmuştur. Gereksinim duyulan veriler, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle 498 banka müşterisiyle yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir.

Bulgular: Araştırmaya ilişkin verilerin analizinde betimleyici istatistikler ve t-testi analizi yapılmıştır. Yapılan bağımsız t-testi analizi sonuçlarına göre katılım ve ticari banka müşterilerinin bankaları gerek tercih etme nedenleri gerekse de memnuniyet düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka müşterileri, tercih etme, memnuniyet.

¹ Lecturer, Balıkesir University, Burhaniye Vocational School, Department of Marketing and Advertisement, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, msdikici@balikesir.edu.tr

² Assist. Prof.Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Department of Banking and Finance, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, hhyildirim@balikesir.edu.tr

³ Prof.Dr., Balıkesir University, Burhaniye School of Applied Sciences, Department of International Trade, Burhaniye/Balıkesir-Türkiye, eakkilic@balikesir.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

**A RESEARCH ON BANK CUSTOMERS' PREFERENCE AND SATISFACTION LEVELS OF
PARTICIPATION AND COMMERCIAL BANKS**

Abstract

Purpose: The main purpose of this study is to determine whether there is a statistically significant difference between bank customers in terms of their preference and satisfaction levels for participation and commercial banks.

Methodology: Independent sample t-test was conducted in the study to determine whether there is a difference in terms of preference and satisfaction levels of commercial bank and participation bank customers. The used statistical data was obtained by face-to-face interview with 498 bank customers with easy sampling from non-random sampling methods.

Findings: Descriptive statistics and t-test analysis were performed in this research. According to the results of the independent t-test analysis, there was no statistically significant difference between participation and commercial bank customers in terms of reasons of preference of banks and satisfaction levels.

Keywords: Bank customers, preference, satisfaction.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1. Giriş

Finansal sistem içerisinde önemli bir role sahip olan bankalar, finansal aracılık, kaynaklara akıcılık sağlama, kaynak kullanımında etkinliği sağlama, kaynaklarda vade ve miktar ayarlaması yapma, kaydi para oluşturma ve uluslararası ticareti geliştirme gibi birtakım işlevleri yerine getirmektedir (Aydın vd., 2012:17).

Bankacılık sistemi içerisinde yer alan bankalar yerine getirdikleri fonksiyonlara göre ticari bankalar (mevduat bankaları), katılım bankaları (Faizsiz bankacılık), kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere 3 grupta ele alınmaktadır.

Katılım Bankacılığı 1970'lerde İslam ülkelerindeki petrol krizi ve petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle petrol zengini olan İslam ülkelerinde fonların faizsiz sistemlere yatırılması ihtiyacı duyulmuştur. Diğer bir ifade ile, bankacılık sistemi İslam ülkelerine de girmiş fakat faizin İslam dininde haram olması nedeniyle bu ülkelerde yeteri kadar gelişme gösterememiştir. Bu nedenle batılı ülkelerde sermaye birikimi hızlı bir şekilde büyürken Müslüman ülkelerde halkın elindeki sermaye atıl vaziyette kalmıştır. Bunun sonucu olarak katılım bankacılığı sektörünün önemi hızla artmıştır. Hatta bazı uluslararası mevduat bankaları (Citibank, HSBC gibi) fonları kendi sistemlerine çekmek için katılım bankacılığı hizmeti vermeye başlamışlardır (Sümer ve Onan, 2015:298-299).

Katılım bankaları ilk ortaya çıkış dönemlerinde İslami bankalar, özel finans kurumları (ÖFK), hatta risk sermayesi şirketleri gibi farklı isimler almışlardır. Türkiye'de 2005 yılından beri kullanılan "Katılım Bankası" ismi, diğer adların taşıdığı ideolojik-politik bir içerik taşımamakta ve toplumun tüm kesimleriyle uzlaşma sağlamayı amaçlamaktadır. Şu anda katılım bankacılığı, artık kamusal mali kesimin de ilgi alanına girdiği için ÖFK özelliğini yitirmiştir. Ayrıca, katılım bankaları, başlangıçta risk sermayesi şirketleri olarak çalışmış olsalar da artık bu yapıda değillerdir (Kalaycı, 2013:53).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 2018 yılı Haziran ayı raporuna göre 34 adet mevduat, 5 adet katılım bankası ve 13 adet kalkınma ve yatırım olmak üzere toplamda 52 banka faaliyet göstermektedir. Banka şube sayılarına bakıldığında kamu bankalarının 3.892, yerli özel bankaların 4.029 ve yabancı bankalarında 3.677 adet şubeye ulaşmıştır. Banka personel sayılarına bakıldığında kamu bankalarında 65.781, yerli özel bankalarda 74.662 ve yabancı bankalarda 68.435 kişi çalışmaktadır. Ayrıca Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü ise 3.672 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (BDDK,2018:1).

Tablo 1'de Türk bankacılık sektörünün büyüklüğü ve katılım, mevduat ve kalkınma bankalarının sektördeki paylarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1'e bakıldığında 2017 yılı aktiflerde, mevduatta ve kullanılan kredilerde banka türlerine göre çok büyük bir değişiklik olmadığı ifade edilebilir. Tablo 1'den de görüldüğü üzere

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Türk bankacılık sektöründe ticari bankaların diğer banka türlerine üstünlükleri açıkça gözükmemektedir. Fakat katılım bankacılığının büyüme eğilimine bakıldığında yüksek bir büyüme potansiyelinin olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak katılım bankalarının her ne kadar bankacılık sektöründeki payı az olsa da ticari bankalarla rekabet etmektedirler.

Tablo 1: Türk Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü ve Grupların Sektördeki Payları

Banka Türleri	Aktifte			Mevduatta			Kredilerde		
	2017 (Milyon TL)	2017 Payı (%)	2016 Payı (%)	2017 (Milyon TL)	2017 Payı (%)	2016 Payı (%)	2017 (Milyon TL)	2017 Payı (%)	2016 Payı (%)
Katılım Bankası	160.136	4,9	4,9	105.310	6,1	5,6	106.733	5,0	4,8
Mevduat Bankası	2.922.680	89,7	89,9	1.613.839	93,9	94,4	1.905.940	88,8	89,4
Kalkınma Bankası	175.002	5,4	5,2	-	-	-	132.807	6,2	5,7
Toplam	3.257.818	100	100	1.719.149	100	100	1.514.045	100	100

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2017

(http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB_2017_TR-Final.pdf)

Katılım Bankalarının 2005 ve 2018 yılları arasındaki aktif toplamı, toplanan fonlar, kullanılan fonlar, öz kaynaklar, personel sayısı ve şube sayısına ilişkin verilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2’ye göre, 2005 yılında 9.945 milyon TL olan aktif toplamının her yıl artarak devam etmiş ve 2017 yılında 160.136 milyon TL seviyesine erişmiştir. Aktif toplamında olduğu gibi toplanan fonlar, kullanılan fonlar, öz kaynaklar ve şube sayılarında da her yıl bir önceki yıla göre bir artışın olduğu görülmektedir. Her ne kadar 2014 ve 2017 yıllarında personel sayısında azalış ve 2016 yılındaki şube sayısındaki azalma olsa da toplam dönem dikkate alındığında düzenli bir artışın olduğu görülmektedir. Tablo 2’den de görüldüğü gibi katılım bankacılığında istikrarlı bir büyümenin olduğu söylenebilir.

Tablo 2: 2005-2018 Yılları Arası Katılım Bankaları Özet Verileri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

(Milyon TL)

Yıllar	Aktif Toplamı	Toplanan Fonlar	Kullandırılan Fonlar	Öz Kaynaklar	Personel Sayısı	Şube Sayısı
2005	9.945	8.369	7.407	951	5.740	290
2006	13.730	11.237	10.492	1.559	7.114	355
2007	19.435	14.943	15.332	2.363	9.215	422
2008	25.769	19.210	19.733	3.729	11.022	530
2009	33.628	26.841	24.911	4.420	11.802	560
2010	43.339	33.828	32.084	5.457	12.677	607
2011	56.077	39.869	41.103	6.193	13.857	685
2012	70.245	49.151	50.031	7.377	15.357	829
2013	96.022	63.210	67.219	8.833	16.763	966
2014	104.073	65.405	69.262	9.265	16.270	990
2015	120.252	74.362	79.451	10.642	16.554	1.080
2016	132.874	82.148	84.880	11.494	14.465	959
2017	160.136	105.310	106.733	13.645	15.029	1.032

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2018

Son dönemde katılım bankaları ile ticari bankaların benzer faaliyetleri yerine getirmelerinin bir sonucu olarak rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabette ürün ve/veya hizmetlerinin satışlarını arttırarak kârlılığını artırmak isteyen bankanın müşterilerin tercihlerine önem vermesi zorunlu hale gelmiştir. Katılım bankacılığına ilişkin tüketici tercih etme nedenleri ve müşteri memnuniyeti Türkiye’de şu ana kadar az incelenmiş olmakla birlikte hem Türkiye’de hem de diğer bazı ülkelerde birtakım bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları ise şunlardır.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Hegazy (1995), İslam bankalarının ve klasik bankaların tercihinde etkili olan faktörleri 400 bireysel müşteriye anket yöntemi ile araştırmıştır. Faizsiz bankaların seçiminde en etkili faktörün “tanıdık/akraba tavsiyesi” olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra ise sırasıyla; “hizmet dağıtımındaki hız ve etkinlik”, “banka şubesine ulaşımın kolaylığı”, “personelinin yaklaşımı” ve “sosyal sorumluluk” İslami banka tercihinde etkili olan faktörler olarak tespit edilmiştir.

Al-Ajmi vd. (2009), İslami ve geleneksel bankaların tercih edilmesinde etkili olan faktörleri araştırmak amacıyla Bahreyn’de 650 kişiye anket uygulamışlardır. İnanç, sosyal sorumluluk, hizmet kalitesi, etkinlik, personel yaklaşımı ve yer bakımından yakınlık banka tercihinde etkili faktörler olarak tespit edilmiştir.

Taşkın v.d. (2010), tüketicilerin banka tercihlerini etkileyen en önemli faktörlerin belirlenmesi ve bankaların pazarlama stratejileri için faydalı olabilecek bilgilere ulaşmak amacıyla Bursa’da gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda müşterilerin banka tercihini etkileyen en önemli faktörleri sırasıyla; “güvenilir olma”, “reklam oluşturma”, “sosyal ve teknik yeterlilik”, “fiziksel görünüm”, “banka hizmetlerine ulaşılabilirlik” olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Naser vd. (1999) Ürdün’de yaptıkları çalışmada banka müşterilerinin İslami bankacılığa ait memnuniyetlerini ve tercih etme nedenlerini araştırmışlardır. Buna bağlı olarak 206 kişinin cevapladığı anket çalışmasında banka müşterilerine İslami bankacılığın kullandığı bir çok ürün hakkında bilgiler sorulmuştur. Sonuç olarak banka müşterilerinin İslami bankacılığın kullandığı ürünlerin büyük bir kısmı hakkında farkındalığa sahip olduklarını ancak kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca İslami bankacılığın ürünlerine ait memnuniyet düzeyinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir.

Ghassan ve Khairi (2013) yaptıkları çalışmada müşterilerin İslami perakende ürünlerin memnuniyeti ve farkındalığını Kuveyt için araştırmışlardır. Müşterilerin bazı İslami perakende ürünlerin farkında olduklarını ve bazı ürünlerinde farkında olmadıklarını tespit etmişlerdir. Kuveyt’teki perakende banka müşterilerinin büyük çoğunluğunun bankaların vermiş olduğu hizmetlerden memnun olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2. Değerlendirme

Bu araştırmanın ana kitlesi Balıkesir’de faaliyet gösteren ticari banka ve katılım bankası müşterileridir. Araştırma kapsamında Ticari ve Katılım bankalarına gidilmiş ve kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen tüketicilerle yüz yüze görüşülerek anket formları doldurulmuştur. Toplam 510 banka müşterisinden araştırma için gerekli veriler toplanmıştır. Ancak, yapılan analizler sonucunda 498 anket formu tam ve doğru olarak kabul edilmiştir. 12 anket formu ise kapsam dışında tutulmuştur.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Araştırmada banka müşterilerinin demografik özelliklerini ve katılım bankaları ile ticari banka müşterilerinin tercih etme ve memnuniyet düzeylerini belirlemeye ilişkin sorulardan oluşan anket katılımcılara uygulanmıştır.

Banka müşterilerinin memnuniyet düzeyini ölçmek amacıyla kullanılan ölçek Lam vd.(2004), tercih etme nedenlerini ölçmek amacıyla kullanılan ölçek ise Karamustafa ve Yıldırım (2007)'den alınıp, bankacılık türlerine uyarlanarak kullanılmıştır.

Değerlendirmeye alınan 498 örnekle ihtiyaç duyulan analiz için SPSS 21 Paket programı kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin frekans ve t-testi analizleri yapılmıştır.

Araştırmaya ilişkin hipotezler şunlardır:

H₁:Ticari banka müşterileri ile katılım bankası müşterileri arasında tercih etme açısından anlamlı bir fark vardır.

H₂:Ticari banka müşterileri ile katılım bankası müşterileri arasında memnuniyet açısından anlamlı bir fark vardır.

Araştırmada yer alan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'te katılımcıların demografik özelliklerinden meslek, eğitim, cinsiyet ve medeni durumlarına göre dağılımı gösterilmiştir. Meslek durumu ele alındığında toplamda 498 katılımcının %15,3'ü kamu çalışanı, %33,3'ü özel sektör çalışanı, %21,9'u serbest meslek çalışanı, %13,3'ü emekli, %8,2'si öğrenci ve %8'i diğer meslek gruplarına (ev hanımı, işsiz) dağılmaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Yapılarına Göre Dağılımı

Demografik Özellikler	Kategori	Frekans	Yüzde
Meslek	Kamu Çalışanı	76	15,3
	Özel Sektör Çalışanı	166	33,3
	Serbest Meslek	109	21,9
	Emekli	66	13,3
	Öğrenci	41	8,2
	Diğer	40	8,0
		498	100
Eğitim	İlköğretim	91	18,3

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	Lise	141	28,3
	Ön-Lisans	74	14,9
	Lisans	175	35,1
	Lisansüstü	17	3,4
		498	100
Cinsiyet	Erkek	329	66,1
	Kadın	169	33,9
		498	100
Medeni Durum	Bekâr	198	39,8
	Evli	300	60,2
		498	100

Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında ise, katılımcıların %18,3'ü ilköğretim, %28,3'ü lise, %14,9'u ön-lisans, %35,1'i lisans ve %3,4'ü lisansüstü mezundur. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları ise, %66,1'i erkek, %33,9'u kadındır. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde ise, katılımcıların %39,8'i bekâr, %60,2'si ise evlidir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliğini tespit etmek için açıklayıcı faktör analizine ve güvenilirliğini tespit etmek için ise Cronbach'ın alfa katsayılarına bakılmıştır. Araştırmanın tercih etme ve memnuniyet değişkenlerini ilişkin değerler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4 irdelendiğinde, tercih etme değişkenine ilişkin faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterlilik katsayısı 0,943'tür. Barlett küresellik testinin p değeri ise 0,000 ($p < 0,05$) olarak elde edilmiştir. Memnuniyet değişkeninde ise KMO değeri 0,906 ve p değeri 0,000 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir. Açıklanan varyans açısından da hem tercih etme (%61,036) hem de memnuniyet değişkeni (%81,659) için değerlerin iyi denilebilecek ölçütlerde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Araştırmanın Değişkenlerine Ait Geçerlilik ve Güvenilirlik Değerleri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Değişkenler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans(%)	Cronbach Alfa (α)	KMO	p
TERCİH ETME						
T1	0,771					
T2	0,705					
T3	0,827					
T4	0,835					
T5	0,834					
T6	0,475					
T7	0,884	7,324	61,036	0,952	0,943	0,000
T8	0,787					
T9	0,856					
T10	0,791					
T11	0,840					
T12	0,683					
MEMNUNİYET						
M1	0,906					
M2	0,918					
M3	0,914	4,083	81,659	0,943	0,906	0,000
M4	0,912					
M5	0,867					

(T1: Bankanın güvenilir olması, T2: Çalışanlarının nazik ve saygılı olması, T3: İşlemlerin hatasız ve kısa sürede olması, T4: Hizmetlerin ucuz ve kaliteli olması, T5: Bankada bekleme süresinin kısa olması, T6: Müşterilere özel ilgi göstermesi, T7: Yenilikçi olması, T8: Şubelerinin yaygın

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

olması, **T9**: Daha ucuz maliyetli finansman sağlaması, **T10**: Reklamlarda daha çok gündemde olması, **T11**: Sağladığı getirinin fazla olması, **T12**: Ürün-hizmet seçeneğinin fazla olması, **M1**: Genel olarak değerlendirdiğimde bu bankayla olan ilişkilerimden çok memnunum, **M2**: Genel olarak değerlendirdiğimde bu banka beklentilerimi karşılar, **M3**: Genel olarak değerlendirdiğimde bu bankanın hizmetleri yararlanılabilecek yeterliliktedir, **M4**: genel olarak değerlendirdiğimde bu bankanın sunduğu hizmetlerden çok memnunum, **M5**: genel olarak değerlendirdiğimde bu bankanın müşterilerine yönelik davranışları çok dürüstçedir.)

Banka türlerine göre banka müşterilerinin tercih etme düzeylerinin tespitine ilişkin veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Banka Türlerine Göre Banka Müşterilerinin Tercih Etme Düzeylerinin Tespiti

Banka Türleri	İstatistik Sonuçları			T-Testi Sonuçları			
	N	\bar{X}	σ	F	t	df	p
Ticari Banka	287	3,94	0,75	1,977	-0,735	490	0,46
Katılım Bankası	211	4,00	0,86				

Tablo 5 irdelendiğinde, katılımcıların 287'si Ticari Banka müşterisi, 211'i ise katılım bankası müşterisidir. Ticari banka müşterilerinin tercih etme düzeyine ilişkin ortalaması 3,94 iken katılım bankası müşterilerinin tercih etme düzeyine ilişkin ortalaması 4'tür. Yapılan bağımsız t-testi sonucunda katılım bankası müşterilerinin tercih etme düzeylerinin ticari banka müşterilerinin tercih etme düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülürken, ticari ve katılım bankası müşterilerinin tercih etme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Banka türlerine göre banka müşterilerinin memnuniyet düzeylerinin tespitine ilişkin veriler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Banka Türlerine Göre Banka Müşterilerinin Memnuniyet Düzeylerinin Tespiti

Banka Türleri	İstatistik Sonuçları			T-Testi Sonuçları			
	N	\bar{X}	σ	F	t	df	p
Ticari Banka	287	3,97	0,67	14,827	-0,589	490	0,55
Katılım Bankası	211	4,01	0,95				

Tablo 6'ya göre katılımcıların 287'si Ticari Banka müşterisi, 211'i ise katılım bankası müşterisidir. Ticari banka müşterilerinin memnuniyet düzeyine ilişkin ortalaması 3,97 iken

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

katılım bankası müşterilerinin memnuniyet düzeyine ilişkin ortalaması 4,01'dir. Yapılan bağımsız t-testi sonucunda katılım bankası müşterilerinin memnuniyet düzeylerinin ticari banka müşterilerinin memnuniyet düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, ticari ve katılım bankası müşterilerinin memnuniyet düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

3.Sonuç

Araştırma, Balıkesir'de faaliyet gösteren Ticari ve Katılım banka müşterilerine yönelik olarak yapıldı. Araştırmaya 510 kişi katılmış, ancak 498 kişi üzerinden gerekli analizler yapılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerinden meslek durumlarına bakıldığında katılımcıların %33,3'ünün özel sektör çalışanı olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında ise en yüksek oran (%35,1) lisans, en düşük oran ise (%3,4) lisansüstü olarak görülmektedir. Katılımcıların %66,1'i erkek, %60,2'si ise evli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonucunda, Katılım ve Ticari banka müşterilerinin tercih etme ve memnuniyet düzeyleri açısından istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

4.Öneriler

Çalışmada, banka müşterilerinin bankaları tercih etme nedenlerini genel olarak ele alınmıştır. Banka müşterilerinin bankaları tercih etme nedenleri sosyo-kültürel açıdan araştırıldığında farklı sonuçlar elde edilebilecektir.

Ayrıca; araştırma daha fazla sayıda banka müşterisiyle ve özellikle farklı bölge ve illerde yapılabilir. Bu yönüyle araştırmanın kapsamı genişletilerek daha objektif ve genelleyci sonuçlar ortaya konulacaktır.

5.Kaynakça

Al-Ajmi, J., Hussain, H. A. and Al-Saleh, N. (2009), "Clients of Conventional and Islamic Banks in Bahrain: How They Choose Which Bank to Patronize", *International Journal of Social Economics*, 36(11), 1086-1112.

Aydın, N. vd. (2012), *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2018. *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*, İstanbul.

Ghassan, F. ve Khairi, M. (2013). "Customer Awareness and Satisfaction of Islamic Retail Products in Kuwait". *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(17), 36-54.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Hegazy, İ.A. (1995), "An Empirical Comparative Study between Islamic and Commercial Banks' Selection Criteria in Egypt", *International Journal of Commerce and Management*, 5(3), 46-61.

Kalaycı, İ. (2013). "Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Vol:9, No:19, 51-70.

Karamustafa, K., Yıldırım, M. (2007). "Tüketicilerin Bireysel Banka Tercihine İlişkin Kayseri İlinde Yapılan Bir Araştırma". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:2, 56-92.

Lam, S. Y., Shankar, V., Erramilli, M. K., and Murthy, B. (2004). "Customer Value, Satisfaction, Loyalty, and Switching Costs: An Illustration from a Business-to-Business Service Context". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32(3), 293-311.

Naser, K., Jamal, A. ve Al-Khatib, K. (1999). "Islamic Banking: A Study of Customer Satisfaction and Preferences in Jordan". *International Journal of Bank Marketing*, 17(3), 135-151.

Sümer, G., Onan, F. (2015). "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 296-308.

Taşkın, Ç., Akat, Ö. ve Erol, Z. (2010), "Tüketicilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bursa'da Bir Araştırma", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 11-22.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), (2017). *Katılım Bankaları 2017*. İstanbul.

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSININ SOSYAL BİLİMLER VE FIKIHLA İLİŞKİSİ*

Fatih Turay¹

Öz

“İslam iktisadı” tabiri, İslâmî açıdan meşruiyeti bulunan iktisadi bir sistemi ifade etmesinin yanı sıra, aynı zamanda bu sistemin dayandığı temellerin teorik çerçevesini tespit etmek amacıyla gösterilen bilimsel çabalar etrafında oluşan akademik bir disiplini ifade etmektedir. Buna göre İslam iktisadı, pratik boyutunun yanı sıra teorik boyutu da bulunan bir olgudur. Ancak İslam iktisadı, bir sistem olarak geçmişte uygulanmış olmasına rağmen, teorik ve müstakil bir bilim dalı olarak ortaya konulmamıştır. Nitekim İslam iktisadının teorik temelleri daha ziyade fıkıh müktesebatı içerisinde incelenmiştir. Öte yandan batıda, yaklaşık olarak iki asırlık bir süreç içerisinde başta iktisat olmak üzere insanı ve sosyal hayatı ilgilendiren disiplinler, felsefeden ayrılarak birer sosyal bilim dalı haline gelmiştir. Bu çerçevede çalışmamızda, İslam iktisadı disiplini ile sosyal bilimler arasındaki ilişkinin boyutları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca modern iktisadın bir alt dalı olarak finans disiplininin son yıllarda gelişme göstermesi örneğinde olduğu gibi; İslam iktisadı çalışmaları da son yıllarda daha çok İslâmî finans alanına kaymıştır. Bununla birlikte günümüzdeki İslâmî finans çalışmalarında ve pratikteki uygulamaların bir kısmında, fıkıhla ve İslam iktisadıyla irtibatın aşındırıldığı ve asıl teorik çerçeveden uzaklaşıldığı gözlenmektedir. Dolayısıyla çalışmamızda İslam iktisadı ve finansının teorik temellerine bir bakış yapılarak, fıkıh ve sosyal bilimlerle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam iktisadı, İslâmî finans, fıkıh, sosyal bilim.

* Bu metin, 10.08.2018 tarihinde Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğumuz “Finansal Açıdan İslam Borçlar Hukuku” adlı doktora tezimizden istifade edilerek üretilmiştir.

¹ Research Assistant Dr., Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Erzurum-Türkiye, fatih.turay@atauni.edu.tr, fatih_turay@hotmail.com

RELATION OF ISLAMIC ECONOMY AND FINANCE TO SOCIAL SCIENCES AND FIQH

Abstract

The term “Islamic economics”, it means an economic system with Islamic legitimacy and an academic discipline that sets out the theoretical framework of the foundations on which this system is based. According to this, Islamic economy has a theoretical dimension as well as its practical dimension. However, although Islamic economics has been implemented as a system in the past, it has not been put forward as a theoretical and independent science. The theoretical foundations of Islamic economics have been studied in fiqh literature. On the other hand, the disciplines related to human and social life, have become a social science branch in the west, in about two centuries. In this context, the dimensions of the relationship between Islamic economy and social sciences will be explored in our study. In addition, Islamic economics studies have shifted to Islamic finance in recent years. But, in some of the Islamic finance studies, it is observed that the connection with fiqh and Islamic economics has eroded. Therefore, in our study, we will give an overview of the theoretical foundations of Islamic economics and finance, additionally relation to social sciences and fiqh.

Keywords: Islamic economy, Islamic finance, fiqh, social science.

Giriş

Modern İktisat ve Sosyal Bilimlere Genel Bakış

Son birkaç yüzyılda sosyal hayatı ilgilendiren hemen her disiplin Batılı araştırmacı ve felsefeciler elinde, felsefeden ayrılarak birer bilim dalı haline gelmiş; ancak söz konusu sosyal bilimler, genellikle içerisinden çıktığı toplumun din, ahlak veya ideolojisinin izlerini taşıyarak tarih sahnesine çıkmış ve günümüze de bu şekilde ulaşmışlardır.² Ünlü sosyolog Max Weber'in ifade ettiği üzere, Protestan ahlak sisteminin bir ürünü olan kapitalizm;³ modern ekonomi biliminde, ortaya çıkışından itibaren temel alt yapıyı belirleyen hâkim ideoloji konumunda olmuştur.⁴ Esasen modern ekonomi biliminde, liberal felsefeyle birlikte ortaya çıkan kapitalizmin yanı sıra, liberalizmden kısmen sapan bazı akımlar ile liberalizme tepki olarak ortaya çıkan sosyalist felsefe ve Marksizm gibi ideolojiler de ortaya çıkmıştır. Ancak, yine "Batı" kökenli olan bu yaklaşımlar gerek eleştiri, gerek savunma yoluyla kapitalizme hizmet etmişler ve iktisat biliminde daima kapitalizmin egemenliği söz konusu olmuştur.⁵ Nitekim modern iktisadın "ideolojik bir bilim" olduğu, İslam iktisadıyla ilgilenen müellifler ve sosyalist iktisatçıların yanı sıra; iktisat metodolojisi, iktisat tarihi gibi disiplinlerle uğraşan pek çok yazar tarafından da ifade edilmektedir.⁶ Hatta bazı yazarlara göre, iktisat biliminin bizzat kendisi bir ideoloji ve hatta bir din niteliğindedir.⁷ Bu bağlamda, son dönemde ortaya çıkan matematiksel

² Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim*, 11. Bası, Beta Basım A.Ş., İstanbul 1994, 25-40; Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul 1996, 15-21.

³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Emir Aktan), Alter Yayıncılık, Ankara 2015, 30-108, vd; Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınları, İstanbul 2006, 10-16, vd.; Dönmezer, 38, 39; Mark Skousen, *İktisadî Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası*, (Çev. M. Acar, E. Erdem, M. Toprak), 6. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2014, 38, 39, 192. Weber kapitalizmin Protestanlığa dayandığını belirtirken, bunu olumsuz bir durum olarak değil, bir vakıanın tespiti olarak Katoliklerin statik iktisadi ahlakı karşısında, Protestanlığın reformist yapısının düzenli, metodik ve rasyonel çalışmayı teşvik ederek –diğer faktörlerle birlikte- kapitalizmi doğurduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Weber, sosyal bilimlerde bilim adamının objektif olması gerektiğini savunmakla birlikte, -Ülgener'in tespitlerine göre-, bizzat Weber'in İslam hakkındaki görüşleri objektiflik kriterine kendisinin de pek sadık kalamadığını göstermektedir. Nitekim Weber, İslam'ı savaşı ve feodal bir zihniyet olarak, üretim ve ticaretten ziyade, rant ve ganimetle meşgul olan ve bu yönüyle Protestanlığın ve Kalvinizm'in karşısında duran bir yapı olarak görmektedir. Geniş bilgi için bkz. Weber, *Protestan Ahlakı*, 77-86, 90-93; Weber, *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, (Çev. Vefa Saygın Ögüt), 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2012, 25-36, vd.; Ülgener, *Zihniyet ve Din*, 12, 13, 44, 45, 58-61; Feridun Yılmaz, *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2009, 34-40.

⁴ Gülten Kazgan, *İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, 34.

⁵ Kazgan, *İktisadî Düşünce*, 34, 51, 114, 287, 288, vd.

⁶ Kazgan, 27-40; Pierre-Joseph Proudhon, *Mülkiyet Nedir?*, (Çev. Devrim Çetinkasap), IV. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, 134, 135, vd; Karl Marx, *İktisat Üzerine*, (Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları, İstanbul 2010, 50, 55, vd; Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çev. Ayşe Buğra), 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 18, 36, 69, vd; Ömer Demir, *İktisat Metodolojisi*, 2. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2012, 42-48; Hüseyin Mualla Yüceol, *Ahlâki Ekonomi*, Detay Yayıncılık, Ankara 2013, 27-32, vd; Gökmen Tarık Acar, *İktisadî Değiştirmek Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 123, 124, 148, vd; Ahmed Güner Sayar, *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, 162-202; Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 37-46; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 10. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, 27-38.

⁷ Ahmet İnsel, *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, 6. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul 2012, 7-18, vd.; Zübeyir Yetik, *Ekonomi Bir Din midir*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, 15.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

iktisat ve ekonometri gibi büyük ölçüde nicel olgulara dayanan alt disiplinlerin, modern ekonomi bilimini ideoloji ve değer yargılarından bağımsız bir hale getirmek amacıyla doğduğu belirtilmektedir.⁸

Esasen sosyal bilimlerde ve iktisat özelinde bilim adamının, kendisini içinde bulunduğu toplumdan ve kültür alt yapısından soyutlayarak objektif davranması, hedeflenen bir durum olmakla birlikte, değer yargılarından uzak durmanın kaçınılmazlığı sebebiyle toplumun incelenmesinde objektifliğin imkânsız olduğu da dile getirilmektedir ki, özellikle iktisat bilimi açısından nesnellik tartışması daima olagelmıştır.⁹ Öte yandan modern iktisat bilimi, ideolojik temeline ve yapısına rağmen; değer yargılarından bağımsız, iktisadi olay ve olgular arasında rasyonel ilişkiler kurarak hipotez ve teoriler geliştiren “pozitif iktisat” olduğu iddiasındadır. Nitekim iktisat literatüründe genellikle kabul gören *pozitif iktisat-normatif iktisat* ayrımına göre, objektif bir bakış açısıyla iktisadi olay ve olguları inceleyen pozitif iktisadın karşısında; sübjektif bir bakış açısıyla ideolojik, felsefi, dini, vb. önermeler içeren normatif iktisat bulunmaktadır.¹⁰ Buna göre iktisat teorisi olarak nitelenen “bilimsel” boyut pozitif iktisadı teşkil ederken, pratikte uygulanan iktisat politikalarının normatif olabileceği ifade edilmektedir.¹¹ Bununla birlikte bu ayrım, iktisat teorisi olarak nitelenen kısmın bilimsel ve evrensel olduğunu ima etmektedir.¹² Dolayısıyla modern iktisat bilimi, kendisini pozitif bilim olarak nitelerken, “pozitif” boyutunun arkasında gizlenen “normatif” boyutunun varlığını, nesnellik ve evrensellik iddiasıyla perdelemekte ve böylece kapitalizm ideolojisinin sorgulanabilir olmasını engellemektedir.¹³ Öte yandan modern iktisadın evrensellik iddiasının, esasında; kapitalizmin sahip olduğu siyasi, kültürel ve iktisadi hâkimiyetten kaynaklandığı ifade edilmektedir.¹⁴ Buna göre, modern iktisadın ideolojik bir temel üzerine kurulduğu ve günümüzde “tartışılmaz bilimsel gerçekler” şeklinde sunulan pek çok bilginin, bu ideolojik yapıdan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Örneğin bazı iktisat tanımlarında dikkat çeken “kıt kaynaklar” ve “sınırsız ihtiyaçlar” vurgusu dahi, evrensel ve bilimsel bir gerçeklikten değil,

⁸ Kazgan, 383-391; Gülsün Gürkan Yay, *Para ve Finans Teori-Politika*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, 550.

⁹ Dönmezer, 14, 23, 24; Erkal, 82, 84; Orhan Türkoğan, Orhan Gökçe, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2012, 12, 13, 270, 272, 286; Weber, *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, 25-74, vd.; Yümmi Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, 3. Baskı, M. Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 1998, 170, 171.

¹⁰ Halil Seyidoğlu, *İktisat Biliminin Temelleri*, 2. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2011, 13-20; Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, 3. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002, 457, 512; TDK, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, 314, 347; Hasan Gürak, *İslâm ve Bilimsel İktisat: Yeni Bir “Paradigma” Arayışı*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul 2017, 51, 52.

¹¹ Seyidoğlu, *İktisat*, 19-21.

¹² Ahmet Kara, *İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm*, Vadi Yayınları, Ankara 2001, 17, 18, 22, 29,30, vd.; Demir, *İktisat Metodolojisi*, 46-48; Ömer Demir, *Bilim Felsefesi*, 5. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2012, 162, 163; Seyidoğlu, *İktisat*, 13-20; Yüceol, 28, 133, 134.

¹³ Acar, 148, 150; Kara, 22, 30; İnsel, 12, 13, 14; Gürak, 51; Sabahattin Zaim, *İslâm Ekonomisinin Temelleri*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 24; Sabri Orman, *İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, 63, 64; Jim Stanford, *Herkes İçin İktisat Kapitalist Sömürüyü Anlama Kılavuzu*, 2. Basım, (Çev. Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul 2013, 17, 37; Tarek El Diwany, *Faiz Sorunu*, (Çev. Mehmet Saraç), İz Yayıncılık, İstanbul 2011, 173-175.

¹⁴ Orman, *İslâmî İktisat*, 63; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 37-46.

kapitalist bilinçaltından kaynaklanmaktadır.¹⁵ Nitekim İslam iktisadına göre, insanın ihtiyaçları sınırsız olmadığı gibi, kâinattaki kaynaklar (Allah'ın nimetleri), gerçek ihtiyaçlar ölçüsünde israf edilmeksizin dengeli kullanılması durumunda insanlığa rahatlıkla yetecek durumdadır.¹⁶ Bununla birlikte kapitalizmin teşvik ettiği, tabiatı ve kaynakları sınırsızca tüketme eğilimi ve sadece kendi çıkarını düşünen “rasyonel” insan tipi (homo economicus), kaynakların iyice kıt hale gelmesine yol açmaktadır. Nitekim modern iktisat bilimi açısından ihtiyaç (gereksinim) kavramı, sınırları belli olan objektif bir olgu değil, her türlü hırs ve arzuyu kapsamına alan sübjektif bir olgudur.¹⁷

İslam İktisadı ve Sosyal Bilim İlişkisi

Modern iktisat biliminin nesnellik ve evrensellik iddiası bir yana, iktisadi düşüncenin bizzat mahiyetinden kaynaklanan “ideolojik” karakterinden dolayı, iktisat biliminde herhangi bir fikrî alt yapı olmaksızın teori geliştirilemeyeceği, anlaşılabilir ve kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir.¹⁸ Bu çerçevede, modern iktisat biliminden dünya görüşü, değerler sistemi, tarihi köken, hukuki alt yapı ve metot bakımından farklılıklara sahip olan ve henüz gelişme safhasında bulunan *İslam iktisadının*; şer'î hükümlerle çerçevesi çizilen ve “normatif” bir temele dayandığını açıkça söyleyen, bununla birlikte “pozitif” boyutu da bulunan bir sosyal bilim dalı olduğu söylenebilir.¹⁹ Ancak hemen belirtelim ki, bu nitelikteki bir İslam iktisadı biliminin henüz tam anlamıyla teşekkül edemediği anlaşılmaktadır. Nitekim özellikle modern pratik tecrübesinin eksikliği dolayısıyla, mevcudu değil de olması gerekeni incelemesi ve henüz teorisinin kurulamamış olması bakımından İslam iktisadının bir “bilim” niteliği taşımadığı yönünde görüşler de ileri sürülmektedir.²⁰

Esasen uzunca sayılabilecek bir süredir İslam iktisadı alanında pek çok eser telif edilmiş ve önemli bir literatür oluşmuştur. Ancak söz konusu eserler daha ziyade, zekât, vakıf, mülkiyet, bankacılık gibi belli başlı konulara yoğunlaşan yahut kapitalist veya sosyalist veriler üzerinden İslâm iktisat teorisini kısmen inşa etmeye çalışan eserlerdir. Günümüzde ise İslam iktisadı

¹⁵ Diwany, 188, 189; Muhammad Akram Khan, *İslam İktisadına Giriş*, (Çev. Gökhan Umut), İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 48.

¹⁶ Bkz. Fussilet: 41/10; İbrahim: 14/34; Şûrâ: 42/27.

¹⁷ Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, 265-293; Orhan Küçük, *İnsanî Ekonomi Modeli Karşılaştırmalı Değerlendirme*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, 149-153; Diwany, 188-192; Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 48; Zeynel Dinler, *İktisat*, 6. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2014, 9-11.

¹⁸ Kazgan, 27, 28, 32, 35; Seyidoğlu, *İktisat*, 17.

¹⁹ Abdürrahim Abdülhamid es-Sââtî, *İlmü'l-iktisâdi'l-İslâmî ve ilmü'l-iktisâd: dirâse menheciyye*, Câmiatü'l-Melik Abdülaziz, 1425, 39-60; Refik Yunus el-Misrî, *Menâhicü'l-bahs fi'l-İktisâdi'l-İslâmî*, Dâru'l-kalem, Dimaşk 2013, 17, 18; Zaim, 18, 19, 24; Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 61-85; Karadâğî, II (*el-Medhal ile'l-iktisâdi'l-İslâmî*), 110-113, 126-128; Ömer Chapra, “İslam Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?”, (Çev. Tevhit Ayengin), *DBAAD*, 1(III), 2003, 169-189; Abdülmecid Kaddî, *Varakât fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Merkezü'd-dirâsâti'l-İslâmîyye, Birmingham, 1995, 19-28; Orman, *İslâmî İktisat*, 38, 60-62; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 21-23; M. Salih Geçit, *Ekonomi ve İnanç*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, 29.

²⁰ Muhammed Bâkır es-Sadr, *İktisâdunâ*, Dâru't-teârûf li'l-matbûât, Beyrut 1991, 311-315; Sââtî, 9, 45, 46; Muhammed Şevkî el-Fencerî, *el-Vecîz fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Dâru's-şurûk, Kâhire 1994, 19, 39; Mustafa Acar, “İslam İktisadının Başlıca Sorunları”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 2003, 540-546.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

çalışmaları, çoğunlukla bankacılık ve finans alanına kaymıştır.²¹ Dolayısıyla, mevzu itibariyle kapsamına aldığı konuların önemli bir kısmını inceleyen bir literatürün oluşmuş olması bakımından İslam iktisadı biliminden söz edilebilirse de, -günümüzde pratikte uygulanmamasının da ciddi oranda etkisiyle,- iktisat ilminin bütün konularına İslâmî bir perspektiften bakarak, iktisadi olay ve olguları rasyonel ilişkiler kurmak suretiyle sosyal bilim mantığı içerisinde ele alan bir İslam iktisadı biliminin henüz oluşturulmadığı anlaşılmaktadır.²² Öte yandan İslam iktisadıyla ilgilenen müellifler, İslam'ın, diğerlerinden farklı bir *iktisadi sistem* ortaya koyduğunu kabul etseler de; modern iktisat literatüründe, genellikle İslam iktisadına ya da İslam iktisat düşüncesine sistem, ekol ya da bilim olarak herhangi bir şekilde atıfta bulunulmamaktadır.²³ Şu kadarı var ki, Batı dışındaki toplumların da bir iktisat düşüncesi olduğu, ancak hiçbir zaman maddi ilerleme noktasında gelişme gösteremediği ifade edilmekte; yine faiz yasağı bağlamında İslam'ın faizi yasakladığı ancak pratikte bu yasağın genellikle aşıldığı savunulmaktadır.²⁴ Öte yandan, modern finans sistemi içerisinde faaliyet gösteren faizsiz bankaların, İslam'daki faiz yasağının bir sonucu olarak teşekkül ettiği, modern iktisat ve finans literatüründe genellikle kabul edilmektedir.²⁵

Günümüzde modern hukuk ve diğer sosyal bilim alanlarında da görülen, İslam tarihini, medeniyetini ve ilmî birikimini yok sayma yönündeki söz konusu ideolojik yaklaşımlar bir yana; bütünüyle bir İslam iktisat teorisinin kurulması ve mevcut sisteme alternatif olarak sunulmasının gerekliliği açıktır. Zira iktisat, hayatın neredeyse tamamını ilgilendiren önemli bir alan olup, günümüzde Müslümanlar başta faiz olmak üzere, hâkim iktisadi sistemin İslâm'ın değerlerine temelden aykırı olan uygulamalarına mahkûm bir halde yaşamaktadırlar.²⁶ Nitekim İslam Fıkıh Akademisi'nin finansal piyasalar ve sigorta ile ilgili kararlarında bu yönde bir tespit ortaya konulmakta ve özellikle İslâmî finans alanında çalışmalar yapılması tavsiye edilmektedir.²⁷ Öte yandan, İslam iktisadının, ayakları yere basan bir iktisat teorisi olarak sunulması; daima maddi kazancın maksimize edilmesini öğütleyen kapitalizmin, temel ahlaki

²¹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 72-78; Sââtî, 39; İslam iktisadı literatürüyle ilgili bkz. Muhammad Nejatullah Siddiqi, *Contemporary Literature on Islamic Economics*, The Islamic Foundation, Leicester 1978, 9-55.

²² Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 118, 119; Zaim, 18, 19; Sââtî, 39; Abul Hassan, "İslam İktisadı ve Geleceği", *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 2. Baskı, (Ed. Taha Eğri, Oğuz Karasu, Necmettin Kızılkaya), İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 130-134; Taha Eğri, "İslam İktisadını Yeniden Düşünmek", 297-307; Şakir Görmüş, "İslam İktisadı İnsanlık İçin Bir İhtiyaç mı?", *UIEFAD*, sy. 2, 2015, 166-169; Gürak, 156-159.

²³ Tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca Türk Dil Kurumu'na ait İktisat Terimleri Sözlüğü, İslam iktisadını, "kaynakların tahsisi, dağılımı ve kullanımının İslam hukukuna göre düzenlendiği ve uygulandığı *iktisadi sistem*" yahut "iktisadi etkinliklere İslâmî ilke ve kuralların uygulanması", şeklinde tanımlamaktadır. TDK, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, 224, 231.

²⁴ Kazgan, 34, 41, 42; Skousen, 9; Seyidoğlu, *İktisat*, 27-29, 34-37; Erdoğan Alkin, *İktisat*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1992, 443, 444; Dinler, 18-23; Rasih Demirci, *Ekonominin Temelleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, 52, 63, 155, 156.

²⁵ Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler*, 297, 298; Halil Sariaslan, Cengiz Erol, *Finansal Yönetim Kavramlar, Kurumlar ve İlkeler*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, 19, 20; Öznur Doğan, 84.

²⁶ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 95-120; Görmüş, 163-166.

²⁷ *MMFİ*, 6(II), 1723, 1724; 2(II), 731. Karadâğî'nin bu yöndeki değerlendirmeleri için bkz. Karadâğî, V, 150, 151, 170.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

değerlerle çelişen yapısı karşısında, insanlık için önemli bir alternatif olabilir.²⁸ Ancak İslam iktisadının genel teorisinin oluşturulabilmesi, ideal bir İslam toplumunun varlığına ve İslam iktisat sisteminin pratikte uygulanmasına bağlı olduğundan, bütünüyle bir teori oluşturmanın ciddi zorluklar taşıdığı ve günümüz itibariyle ancak geçiş aşaması niteliğinde bir teorisinin oluşturulabileceği ifade edilmektedir.²⁹ Nitekim kapitalizme dayalı iktisat teorisinin kurularak bilim dalı haline gelmesi, esasında bu teorisinin bütünüyle tutarlı ve bilimsel olmasına değil; kapitalizmin, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda elde ettiği hâkimiyete dayanmaktadır.³⁰ Öte yandan, günümüzde İslam iktisadına dayalı bir ekonomik sistemin mevcut olmayışı ve İslam iktisat teorisinin müstakil bir bilim dalı olarak kurulamamış olması, İslam iktisadının tümüyle teorik veya hayalî bir bilim ya da sadece bir “iktisadi ekol” olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim geçmişte İslam hukukuna göre yönetilen devletler, İslam iktisat sistemini uygulamış ve buldukları dönemin şartları itibariyle genellikle iktisadi açıdan başarılı olmuşlardır.³¹ Şu halde İslam iktisadı, teorik ve müstakil bir bilim dalı olarak ortaya konulmamış olmakla birlikte, geçmişte bir iktisadi sistem olarak uygulanmıştır. Bu çerçevede tarihi tecrübenin doğru olarak tespiti, İslam iktisadı teorisinin tespiti bakımından da son derece ehemmiyet arz etmektedir.³² Dolayısıyla, bütünüyle bir İslam iktisat teorisinin oluşturulabilmesinin, içerdiği zorluklara karşın imkân dâhilinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şu husus da belirtilmelidir ki, İslam iktisat teorisi tamamen orijinal olmak zorunda değildir. Fıkıhın çizdiği normatif çerçevede kalmak şartıyla, kapitalist ve sosyalist iktisat teorilerinden istifade edilmesi mümkündür. Bununla birlikte oluşturulacak olan teorisinin tespitinde, İslam iktisat sisteminin temel özelliklerinden kesinlikle feragat edilmemelidir.³³ Öte yandan, İslam iktisadının normatif temelli olması ve bir iktisadi sistem ya da ekol olarak görülmesi sebebiyle bir sosyal bilim dalı olamayacağı ve olması gerekmediği şeklinde bir görüş de dile getirilmektedir.³⁴ Ancak günümüzde sosyal bilimlere biçilen paye ve modern iktisat biliminin dahi, normatif bir temele sahip olduğu dikkate alınacak olursa, kanaatimizce İslam iktisadının bir sosyal bilim dalı haline gelmesinin önünde, zikredilen zorluklar dışında bir engel bulunmamaktadır. Buna göre, İslam iktisadının bir sosyal bilim dalı olarak nitelenmesi, onun fıkıhtan ve ahlaki temellerden bağımsızlığını gerektirmediği gibi, fıkıh temelli olması da sosyal bilim dalı haline gelmesine engel teşkil etmemektedir.³⁵ Esasen, aralarında paradigma ve yöntem bakımından köklü farklılıklar bulunmakla birlikte, Batı medeniyetinde toplumu

²⁸ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 84, 120; Zaim, 18-44.

²⁹ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 80-85.

³⁰ Orman, *İslâmî İktisat*, 63; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 37-46.

³¹ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 68-80.

³² Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 63, 64, 72; Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 54, 55.

³³ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 84, 85, 118-120; Zaim, 18-44.

³⁴ Fencerî, 39-48.

³⁵ Zaim, 24; Orman, *İslâmî İktisat*, 38; Abul Hassan, 126-134; Sââtî, 45-48.

“açıklamak” ve “düzenlemek” üzere ortaya çıkan sosyal bilimlerin, İslam toplumlarındaki karşılığını başlı başına fıkıh ilmi teşkil etmektedir.³⁶

İslam İktisadı ve Fıkıh İlişkisi

Bir bilim dalı olup olmadığı ile ilgili değerlendirmeler bir yana, İslam iktisadı, İslam dünyasında son yüzyılda yaşanan büyük yıkımın ardından, Müslümanları yeniden ayağa kaldırma gayretlerinin bir yansıması olarak özellikle Hint kökenli mütefekkirler tarafından ilk adımları atılan ve bir anlamda seküler hayat tarzına tepki mahiyetinde ortaya çıkmış bir disiplindir.³⁷ Bununla birlikte İslam iktisat düşüncesi İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren oluşmaya başlamış ve İslam hukuku çerçevesinde bir iktisadi sistem olarak asırlar boyunca uygulanagelmıştır.³⁸ Nitekim İslam, hayatın her alanında kurallar koymak suretiyle başlı başına kendi hayat nizamını emretmiştir.³⁹ Bu bağlamda iktisadi konular da, sosyal ve bireysel hayatın diğer alanlarında olduğu gibi, kitap, sünnet ve icma ile düzenlenmiş; bu kaynaklar tarafından düzenlenmeyen noktalarda ise içtihat mekanizması yoluyla boşluklar doldurulmuştur.⁴⁰ Buna göre edille-i şer'iyenin doğrudan ortaya koyduğu ya da bu delillerden istinbat edilmek suretiyle elde edilen ve İslam'ın pratik hayattaki tezahürleri niteliği taşıyan şer'î amelî hükümlerin, İslam iktisadının da temelini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevzu itibarıyla bütün pratik konulara ilişkin “şer'î amelî hükümleri” kapsamına alan fıkıh ilmi; İslam'ın ibadet, hukuk ve siyaset yapısının yanı sıra, iktisadi ve finansal sistemini de kendi orijinal sistematığı içerisinde ‘öz olarak’ barındırmaktadır.⁴¹

³⁶ Recep Şentürk, *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim Türkiye ve Mısır Örneği*, 4. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, 53-127; Şentürk, “Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydını”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, 2000, 133-171; E. Said Kaya, “Modern Dönemde Fıkıh İlminin Temel Meseleleri”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*, İSAM Yayınları, İstanbul 2007, 151-163.

³⁷ Zaim, 15-19, 261, 262; Abul Hassan, 107-110; Kaddî, 19, 20.

³⁸ Orman, *İslâmî İktisat*, 41-49; Cengiz Kallek, *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi*, 3. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 3-6, 229-233; Muhammed Nejatullah Siddiqi, “İslam İktisat Düşünce Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bir Tahlili”, (Çev. Ömer Açıkgöz), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 3-4(11), 1998, 220-235; Hamid Hosseini, “Adam Smith Öncesi Piyasa Mekanizmasının Anlaşılması: Orta Çağ İslam İktisadi Düşüncesi”, *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi: Batı İktisadındaki “Büyük Kayıp Halka”nın Telifisi*, (Ed. Shaikh M. Ghazanfar), Klasik Yayınları, İstanbul 2015, 135-157; Abdul Azim İslâhî, *Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları*, (Çev. F. F. Akosman, M. Özer), İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 13-24; Sabri Orman, *Gazâli'nin İktisat Felsefesi*, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2013, 170, 171.

³⁹ Toplumsal hayatı düzenleyen ayetlere örnek olarak bkz. Bakara: 2/275, 278, 282; Nisa: 4/11, 12, 23, 24, 29, vd. Bu konuda ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, *Modern İktisat ve İslam*, 2. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1969, 8-15; Mahmud Ebussuûd, *İslâmî İktisadın Esasları*, (Çev. Ali Özek), Fatih Matbaası, İstanbul 1969, 18, 22. İslam'ın hayatın her alanını kuşatan bir sistem olmadığı şeklindeki ideolojik bir iddia için bkz. Murat Çizakça, Mustafa Akyol, *İslam'ın Unutulan Ekonomik Modeli Ahlaki Kapitalizm*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012, 99-101.

⁴⁰ Ali Ahmed es-Sâlûs, *el-İktisâdu'l-İslâmî ve'l-kadâya'l-fikhiyyetu'l-muâsıra*, Dâru's-sekâfe, Doha 1998, 24-27; Karadâğî, II, 171, 172. İktisadi konulara temas eden naslar hakkında detaylı bilgi için bkz. Münzir Kahf, *Nusûsu'l-iktisâdiyye mine'l-Kur'âni ve's-sünne*, Câmîatü'l-Melik Abdülaziz, Cidde (Tarih yok), 36-39, vd.; Refik Yunus el-Mısri, *et-Tefsîru'l-iktisâdî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2013, 22-40, vd.

⁴¹ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü I-VIII*, 2. Baskı, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1985, I, 19-21; Karadâğî, II, 118, 119; Karaman, “Fıkıh”, 1, 2; Şentürk, *Modernleşme ve Toplum Bilim*, 116; S. M. Hasanuzzaman, *İslam İktisadının Fıkhî İlkeleri*, (Çev. Hamdi Çilingir), İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 1-5; Said Kaya, 151-154; Necmettin Kızılkaya, “İslam İktisadi Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İslam İktisadını Yeniden*

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İslam dünyasında Batılılaşma ile birlikte başlayan, fikhî hukuka indirgeme anlayışı, fikhin gerçekte ifade ettiği kapsamı daraltan bir algı oluşturmuş olsa da, İslam'ın kendisine mahsus bir iktisadi sistem vaz' ettiği ve bunun klasik İslâmî ilimler içerisindeki yerinin de fikh ilmi olduğu kabul edilen bir durumdur.⁴² Zira İslam tarihi boyunca İslam hukukuna göre yönetilen devletlerin iktisadi yapısının dayandığı İslâmî bir iktisadi sistem bulunmakla birlikte, klasik İslâmî ilimler içerisinde "İslam iktisadı" adında müstakil bir ilim dalı bulunmamaktadır.⁴³ Bununla birlikte fikhin içerisinde başlı başına bir iktisat teorisinin hazır halde bulunduğu da söylenemez. Nitekim İslam iktisadının ele aldığı konular, genellikle fikhin muâmelât bölümleri içerisinde serpiştirilmiş halde ve diğer pek çok konu ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Ayrıca bir anlamda "modern" bir disiplin olan İslam iktisadı, normatif temeli ve ele aldığı konular itibariyle fikh ilmine dayanmakla birlikte; şer'î delillerden genel kurallar çıkarılması ve iktisadi konuların yalnızca şer'î hüküm açısından değil, iktisadi ilişkiler bakımından incelenmesi bağlamında fikh ilminden farklılaşmaktadır.⁴⁴ Öte yandan, İslam iktisat düşüncesine kaynaklık etmek bakımından fikhin yanında diğer bazı kaynaklar da önem arz etmektedir. Genel itibariyle İslam iktisat düşüncesinin kaynakları; Kur'an ve Sünnet başta olmak üzere edille-i şer'iyeye, fikh mezheplerinin temel şerh ve muhtasar metinleri, fikh usûlü eserleri, harâc, emval, kesb, hisbe, ticaret, ahkâmü's-sultâniye gibi müstakil eserler, fetâvâ türü eserler, tefsir literatürü, hadis şerhleri, İslam felsefesi, ahlak ve tasavvuf alanındaki eserler ve fiili uygulamalar bağlamında iktisadi hayata ilişkin veriler ve İslam tarihi kaynaklarından oluşmaktadır.⁴⁵ Bununla birlikte felsefe, tasavvuf gibi diğer kaynaklara nazaran fikh ilmi, İslam iktisat sisteminin temel meşruiyet zeminini teşkil etmesi bakımından merkezi bir konumdadır. Nitekim İslam iktisadının temelleri, ilk dönemlerde bütünüyle iktisadi konulara tahsis edilmiş olan harac, emval, hisbe, kesb gibi, daha ziyade fakihler tarafından telif edilmiş olan müstakil eserlerde ele alınırken, giderek geniş kapsamlı fikh eserleri içerisinde ele alınmaya başlamış, bir anlamda özelden genele doğru bir seyir izlenmiştir.⁴⁶ Öte yandan günümüzde İslam iktisadı ve İslâmî finans alanındaki bazı çalışmalarda ya da pratik uygulamalarda fikh usulünün temel kavramlarından olan maslahat kavramının, klasik terminolojide olduğu şekliyle "şeriatın maksatları"⁴⁷ çerçevesinde değil de, yalnızca, insanlardan bir kötülüğü kaldırmak veya bir

Düşünmek, 9-13; Soner Duman, "Günümüz Fikhî-İktisadî Problemlerin Değerlendirilmesinde Fikhî Mirasımız İle İlişki Biçimimiz", *UIEFAD*, sy. 1, 2015, 63, 64.

⁴² Karadâğî, II, 110-119; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 19-21; Karaman, "Fıkıh", 1; Şentürk, *Modernleşme ve Toplum Bilim*, 116; Kızılkaya, 12, 13.

⁴³ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 21; Şentürk, *Modernleşme ve Toplum Bilim* 116; Said Kaya, 151-153; Kızılkaya, 9.

⁴⁴ Karadâğî, II, 126, 127; Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 54.

⁴⁵ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 53-55; Omer, 30-41; Chapra, "İslam Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı?", 184, 185; Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, 3. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010, 247-299; Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 55-64; Mehmet Erkal, *el-Mesâdiru'l-kadîme li'l-iktisâdi ve'l-mâliyyeti'l-İslâmiyyeti ve muvâzenetühâ fimâ beynehâ*, Elma Basım, İstanbul 2008, 15-17, vd.

⁴⁶ Karadâğî, II, 118-127; Orman, *İslâmî İktisat*, 48, 49.

⁴⁷ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl I-II*, (Thk. Nâci Suveyd), el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 2008, I, 313, 321; Ebû İshâk eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât (İslâmî İlimler Metodolojisi I-IV)*, (Çev. Mehmet Erdoğan), 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, III, 37, 38.

menfaat elde etmelerini sağlamak, şeklinde kullanıldığı gözlenmektedir. Benzer şekilde *zaruret* kavramının çarpıtılarak, fikhî açıdan esasen gayrimeşru olan işlemleri meşrulaştırmak üzere kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Kur'an ve Sünnetin özne konumundan sadece birer bilgi kaynağı konumuna indirgenmesi ve fıkıh usulünün hüküm çıkarma yöntemlerinin göz ardı edilerek kapitalist ekonomik sistemden elde edilen verilerin, ayet ve hadislere bağlamından kopuk bir şekilde maslahat ve makâsîd ekseninde onaylatılmaya çalışılması girişimleri günümüzde İslam iktisadını hatalı bir zemine oturtmaktadır.⁴⁸ Dolayısıyla bir bilim dalı olarak İslam iktisadı teorisi oluşturulurken, fıkıhla kurulacak olan irtibatın da sahîh bir zemine oturması gerekmektedir.

İslam iktisadının bir bilim dalı olup olmadığı hususundaki ihtilafın yanı sıra, mevzu ve yöntemi hususunda da henüz bir ittifak oluşmamış olduğundan, yapılan tanım denemelerinde de bu yaklaşım farklılığı ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Bununla birlikte, kısaca ifade etmek gerekirse, ilmî bir disiplin olarak İslam iktisadı, bir bütün olarak iktisadi konuları –mikro ve makro düzeyde- İslam hukukuna göre ele alan; iktisadi olgu, problem ve etkinlikleri İslâmî ilke ve kurallar (şer'î hükümler) çerçevesinde inceleyen bilim dalını ifade etmektedir.⁵⁰

İslâmî Finansın Genel Çerçevesi

İslam iktisadının hem teori hem de pratikte son yıllarda yoğun ilgi gören alt dalı konumundaki *İslâmî finans* ise; genel olarak İslam hukukuna göre işleyen finansal sistem, şeklinde tanımlanmaktadır.⁵¹ Buna göre ilmî bir disiplin olarak İslâmî finans, İslam hukuku açısından meşruiyeti bulunan finansman ve yatırım yöntemlerine dayalı olan bir finansal sistemi incelemek amacıyla İslam iktisadının bünyesinde gösterilen akademik çabaları ifade etmektedir.⁵² Özellikle faizsiz bankaların kurulmaya başlamasıyla birlikte, İslam Fıkıh Akademisi toplantılarında ve İslâmî finans kurumlarının şer'î yönetim ve danışma kurullarında oluşturulan literatür ile İslâmî finans kurumlarına yol gösterme ve yeni finansal teknikler

⁴⁸ Kızılkaya, 1-13; Abdulazeem Abozaid, "Fıkıhın İslâmî Finanstaki Rolü", *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 221-239.

⁴⁹ TDK, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, 231; Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 36; Orman, *İslâmî İktisat*, 60-62; Enes Mustafa el-Buğâ, *Bühûsün fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Dâru'l-Mustafa, Dımaşk 2012, 35; Karadâğî, II, 112, 113; Armağan, 14-17; Osman Eskicioğlu, *İslam ve Ekonomi*, Anadolu Yayınları, İzmir 1999, 13, 14; Şevki Çobanoğlu, *İslam Ekonomisi*, Yediveren Yayınları, İstanbul 2013, 24; Asad Zaman, "İslam Ekonomisini Yeniden Tanımlamak", *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, 82; Mehmet Asutay, "İslam Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistematik Anlayışı", (Çev. Fatih Yardımcıoğlu, Salih Ülev), *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 2014, 119-121.

⁵⁰ TDK, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, 231; Orman, *İslâmî İktisat*, 60-64, Tabakoğlu, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İHAD*, sy. 16, 11-34; Buğâ, 35; Zaim, 24, 31.

⁵¹ Tarıq Alrifai, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*, (Çev. Barış Satılmış), Buzdağı Yayınevi, Ankara 2017, 148; Atilla Yanpar, *İslâmî Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*, Scala Yayıncılık, İstanbul 2014, 29; Muhammad, Ayub, *İslâmî Finansı Anlamak*, (Çev. Ed. Suna Akten Çürük, Raif Parlakkaya), İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 80, 81; Mustafa Yurtadur, İshak Yıldız, *Faizsiz Finans*, Beta Basım Yay., İstanbul 2017, 3-6; Münzir Kahf, *Mefhûmu't-temvîl fi'l-iktisâdi'l-İslâmî: Tahlîl fikhî ve iktisâdî*, 3. Baskı, el-Benkü'l-İslâmî li't-tenmiye, Cidde 1425, 11, 12.

⁵² Sâmî b. İbrahim es-Suveylim, *Medhal ilâ usûli't-temvîli'l-İslâmî*, Merkezu nema li'l-buhûsi ve'd-dirâsât, Beyrut 2013, 11-13; Yanpar, 39, 40.

geliştirmeyi (İslâmî finans mühendisliğini) amaçlayan akademik çalışmalar, bu disiplinin merkezi durumundadır.⁵³ Ayrıca teknolojik imkânlarla birlikte kapitalist ekonomik sistemin ürünü olarak gelişen ve faizsiz bankalarda da kullanılmak istenen finansal enstrümanların İslâmî açıdan cevazına ilişkin problemler yahut genel itibarıyla finansal piyasalara ilişkin fikhî sorunlar etrafında ortaya konan çalışmalar, İslâmî finansın ilmî bir disiplin olarak gelişmesinde büyük önemi haizdir.⁵⁴ Bununla birlikte bu durumun, İslâmî finansı, esas bağlamı olan İslam iktisadı ve fıkhıtan uzaklaştırmak şeklinde olumsuz bir sonucu da beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Zira İslâmî finans disiplininin, günümüzde bir bakıma, fikhî açıdan genellikle sorunlu bir şekilde cevaz verilmiş olan modern finansal işlemleri inceleyen ve kapitalist ekonominin verileri üzerinden hareket eden “modern” bir disiplin haline geldiği söylenebilir.⁵⁵ Kanaatimizce olması gereken, yukarıda ifade edildiği üzere, makro ve mikro düzeyde bir bütün olarak İslam iktisadının, fikhî meşruiyet temelinde ve bilimin yöntemleri içerisinde teorisinin kurulması ve bu bilim dalının bir şubesi ve fıkhın bir alt dalı olarak İslâmî finansın gelişme göstermesidir.⁵⁶ Esasen İslam iktisadının, günümüzde kısmî de olsa uygulama şansı bulan yegâne alanı İslâmî finanstır.⁵⁷ Bununla birlikte pratikte İslâm iktisadının uygulanmıyor/uygulanamıyor oluşu İslâmî finansın kapitalizme yaklaşmasını zorunlu olarak doğurmamalıdır. Zira İslâmî finans disiplininin ve pratiğinin, İslam iktisadından ve esasen fıkhıtan uzaklaşması, onu “İslâmî” meşruiyet iddiasından da uzaklaştıracaktır.⁵⁸ Öte yandan İslâmî finansın son yıllarda ilgi çekmesinin nedenleri arasında, modern iktisadi kurumların küresel ekonomik krizlerden büyük oranda etkilenmelerine karşın, İslâmî finans kurumlarının krizlere karşı dirençli yapısı önemli bir yer işgal etmektedir. Nitekim uygulamadaki problemler yapısına rağmen İslâmî finans kuruluşlarının yaptıkları işlemlerin -kâğıt üzerinde de olsa- çoğunlukla fiziki bir mal veya proje ile bağlantısı bulunmaktadır. Dolayısıyla İslâmî finansın son yıllarda gelişme göstermesinin nedenleri arasında kapitalist saiklerin de bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹

İslâmî Finans ve Fıkıh İlişkisi

Teorisi ve pratiği bakımından günümüzdeki problemleri bir yana, esasen İslâmî finans, fıkıh ilmine dayalı olarak finansman ve yatırım ihtiyaçlarına çözümler bulmayı amaç edinen ilmî bir disiplin olmak durumundadır. Zira İslâmî finansın meşruiyet çerçevesini, İslam borçlar

⁵³ Ayub, xix, xx; Orman, *İslâmî İktisat*, 76-79; Cebeci, “Sukûk”, 529-533.

⁵⁴ Yanpar, 37-40.

⁵⁵ Asutay, 119, 120; Taha Eğri, “İslam İktisadını Yeniden Düşünmek”, 297-307; Mehmet Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, İktisat Yayınları, İstanbul 2017, 187.

⁵⁶ Asutay, 119, 132-135.

⁵⁷ Khan, *İslam İktisadına Giriş*, 87.

⁵⁸ Abozaid, 221-239; Saraç, 186, 187.

⁵⁹ Suna Akten Çürük, *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013, 78-91; Figen Büyükkakın, Ersan Bilal, “Finansal Krizlere Karşı Sukukun Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(VIII), 2016, 33, 48, 49.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

hukukunun genel hükümleri ve İslam sözleşmeler hukuku teşkil etmektedir.⁶⁰ Bu nedenle bazı yazarların teklif ettiği üzere, İslâmî finans kurumlarını modern dünyada geliştirmek, rekabet gücünü artırmak ve bu bağlamda yeni ve cazip “İslâmî” finans teknikleri geliştirmek adına, akit disiplininin sapmak ve daha özgür bir yol aramak⁶¹ kanaatimizce beyhude ve yanlış bir yoldur. Şöyle ki; öncelikle finans disiplini modern bir olgu olmakla birlikte, finansman ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. Nitekim İslam toplumlarında günümüz finans sisteminde olduğu gibi devasa bir kredi ve finansman mekanizması mevcut olmasa da, öteden beri Müslümanların finansman ihtiyaçlarının çözüm yolları fıkıh ilmi tarafından akitler çerçevesinde gösterilmiştir. Esasen İslam toplumlarında modern finans sisteminin benzeri bir kredi ve finans sistemi tesadüfî olarak değil, faiz yasağının bir sonucu olarak bilinçli bir şekilde oluşturulmamıştır.⁶² Nitekim modern bankacılık ve kredi sistemi, üretime ve ticari risk üstlenmeye değil, haksız kazanca ve para ticaretine dayanması bakımından fikhî açıdan esas itibariyle gayrimeşrudur.⁶³ Dolayısıyla İslâmî finansı bu sisteme adapte etmek suretiyle gelişmesini sağlamaya çalışmak en baştan hatalı bir yaklaşımdır. Ayrıca, İslâmî finansın, İslam borçlar ve sözleşmeler hukukuna bağlı ve bağımlı olması gerektiği noktasında, şu hususları da ifade etmek gerekmektedir. Öncelikle her bir finansal işlem bir sözleşmeden ibarettir. Nitekim modern finans sisteminde yapılan fon alışverişlerinin önemli bir kısmına aracılık eden finansal araçlar satış sözleşmesi ile el değiştirirken; kredi sistemi ve diğer finansal teknikler başlı başına sözleşmelerle icra edilmektedir. Dolayısıyla genel itibariyle bütün finansal araç ve teknikler dikkatle incelendiğinde her birinin son tahlilde birer sözleşme ile gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte, günümüzde borçlar hukuku alanında düzenlenen sözleşme türlerinin önemli bir kısmı, finansal sistemde kullanılmamaktadır. Kanaatimizce bunun en önemli nedeni faizin kapitalizmde ve mer’î hukukta meşru olması nedeniyle, kıymetli evrak alım satımı bağlamında satış sözleşmesinin ve bankacılıktaki kredi sözleşmelerinin fon alışverişlerinin yapılmasında önemli bir yer tutması ve ihtiyacı karşılamaıdır. Diğer finansal teknikler ise, mahiyet itibariyle ya alacakların satımı, ya da İslâmî finans açısından da belirli şartları taşıması ve fikhî hükümler çerçevesinde yeniden kurgulanması durumunda meşruiyet zemini bulunan risk sermayesi, leasing, barter gibi sözleşmelerdir. Özetle ifade etmek gerekirse, herhangi bir finansal işlem

⁶⁰ Suveylim, *Medhal*, 11-14, 38-40; Ayub, 142, 143; Münzir Kahf, *Esâsiyyâtu't-temvili'l-İslâmî*, ISRA (International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance), Kuala Lumpur 2011, 15, 16; Yanpar, 77-99.

⁶¹ Mahmoud A. El-Gamal, *Islamic Finance Law, Economics and Practice*, Cambridge University Press, New York 2006, 1, 2, 20, 21, 25, 190, 191, vd.; Asutay, 135. Asutay, İslâmî finansın İslam iktisat sisteminden uzaklaşmaması ve bu sistem içerisinde ele alınması gerektiğini kabul etmekle birlikte, mevcut problemler durumun aşılması için, İslâmî finans kurumlarının mevcut uygulamasını, ikinci en iyi çözüm kabul ederek, finansal işlemlerdeki mekanizmaların (sözleşmelerin) İslâmî olmasına yoğunlaşmaktan ziyade, finansal faaliyetlerin sosyal ve ekonomik sonuçlarının İslâmî olmasına yoğunlaşmak gerektiğini ifade etmektedir ki, kanaatimizce mevcut durumun problemler olduğu hususundaki tespit doğru, ancak çözüm yanlıştır. Zira pratikte “İslâmî” olma niteliği zaten sorunlu olan finansal işlemlerin bu yönü de gevşetildiği takdirde, artık ne İslâmî finans ne de İslam iktisadından söz etmek mümkün olacaktır.

⁶² Orman, *İktisat*, 231-240.

⁶³ *MMFİ*, 2(II), 837; *AAOIFI*, 137, 138; Abdullah el-Muslih, Salah es-Sâvî, *Ticaret İlmihali: Müslüman Tacirin Bilmesi Gereken Konular*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Guraba Yayıncılık, İstanbul 2017, 403, 406, 409; Abdulaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 250-259.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

mahiyeti itibariyle bir sözleşmeye dayanmaktadır. Buna göre, yapılan bütün fon alışverişleri sözleşme mantığı dışında tasavvur edilememektedir. Diğer yandan modern kapitalist sistemdeki finansal sözleşmelerin, hukuki düzenlemeler tarafından çerçevesi çizilmekte ve bu işlemler başta borçlar hukuku olmak üzere hukuk dallarının emredici nitelikteki hükümlerine aykırı olamamaktadır.⁶⁴ Modern finans açısından bile durum böyle olunca, “İslâmî” olduğu iddiasındaki finansal işlemlerin de “İslâmî” sözleşmelere veya İslâmî sözleşmelerin çerçevesini çizen İslam borçlar hukukunun genel hükümlerine uygun olma zorunluluğu söz konusudur. Nitekim yapılan bir finansal işlemin (sözleşmenin) faiz, garar ve diğer gayrimeşru unsurları ihtiva edip etmediği ve esasen “İslâmî” açıdan meşru olup olmadığı ancak fıkıh temelli olarak tespit edilebilir. Zira bir anlamda “Müslümanların ödev bilgisi (deontoloji)” olarak nitelenen⁶⁵ fıkıh ilmi, şer’î amelî hükümlere ait tasnifler yoluyla; hukukî, iktisadi, finansal vb. konularda dini-hukuki meşruiyetin derecesini ortaya koymaktadır.⁶⁶ Dolayısıyla İslâmî finansın cazibesini

⁶⁴ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 19. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, 317, 318; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Özel Hükümler*, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, 10, 11.

⁶⁵ Bilal Aybakan, İbrahim Kâfi Dönmez, “Meşru” *DİA*, XXIX, 380-382; Yusuf el-Karadâvî, *İslam Fıkıhını Yeniden Okumak*, (Çev. Abdullah Kahraman), Nida Yayıncılık, İstanbul 2012, 13, 19, 21.

⁶⁶ Fıkıh usûlünde hüküm, mükelleflerin fiillerine ilişkin olarak Şâri’ Teâlâ’nın hitabı veya bu hitabın neticesinde fiilin kazandığı vasıf olarak tanımlanmakta ve bu bağlamda kişiye mükellefiyet yükleyen hükümlere teklifi hükümler denilmektedir. Bunlar Hanefî mezhebi ıstılahında; farz, vacip, sünnet (mendub, müstehap), mubah, tenzihen mekruh, tahrimen mekruh ve haram şeklinde yedi kısımdan oluşmaktadır. Diğer mezheplerde ise, farz ve vacip aynı anlamda kullanılmakta ve tenzihen-tahrimen mekruh ayrımı yapılmayıp tahrimen mekruh daha ziyade haram içerisinde kısmen de mekruh kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre farz, dinin kesin ve bağlayıcı bir şekilde emrettiği, sübut (kaynağa aidiyet) ve delalet (anlam) yönünden de kat’î naslarla sabit olan hükümleri ifade etmektedir. Vacip, dinin kesin ve bağlayıcı tarzda yapılmasını istediği ancak bu talebin sübut veya delalet yönünden zannilik bulunan bir delille sabit olduğu hükümleri ifade etmektedir. Mendub ise, yapılması tavsiye edilen ancak bağlayıcı bir şekilde emredilmeyen hükümlerdir. Ayrıca bu bağlamda sünnet de bir teklifi hüküm olarak yaklaşık bir anlama gelmekte, ancak Sünnet aynı zamanda İslam hukukunun Kur’an’dan sonra ikinci temel kaynağını ifade etmekte ve bu anlamıyla Sünnet; farz ve haram da dâhil bütün teklifi hükümlerin kaynağı olabilmektedir. Mubah ise, yapılıp yapılmaması dinde serbest bırakılmış olan hususlara ait hükümlerdir. Bu bağlamda helal ve caiz de, yaklaşık olarak mubahla aynı anlama gelmekte olup, yapılması veya yapılmaması dinde serbest bırakılan fiilleri ifade etmektedir. Tenzihen mekruh, yapılmaması istenen ancak kesin ve bağlayıcılık niteliği taşımayan hususlar için söz konusu olan teklifi hüküm ifade ederken; tahrimen mekruh ise, esasında kesin ve bağlayıcı tarzda yapılmaması istenen ancak bu nehyin sübut veya delalet yönünden zannilik bulunan naslarla sabit olmuş olan hükümleri ifade etmektedir. Haram ise, dinde kesin ve bağlayıcı tarzda haram kılınmış olan ve kat’î naslarla sabit olmuş olan hükümleri ifade etmektedir. Bu bağlamda dinen emredilmiş yahut serbest bırakılmış olan hususlar, söz konusu fiillerin din ve hukuk düzeni tarafından (dünyevi ve uhrevi olarak) meşru olduğunu ortaya koyarken; yapılmaması istenilen haram (ve tahrimen mekruh) niteliğindeki fiiller, dinî ve hukuki olarak gayrimeşru görülmektedir. Buna göre gayrimeşru olarak görülen fiiller, uhrevî sorumluluk getirmesinin yanı sıra İslam hukuku tarafından korunmamakta, söz konusu fiilin niteliğine ve özel durumuna göre hukuki müeyyide veya cezâi müeyyide öngörülelebilmektedir. Öte yandan hüküm kavramı, alım satım ve diğer birçok akit gibi dünyevi bir amacın söz konusu olduğu fiillere ilişkin olarak kullanıldığında, (örneğin mülkiyetin nakli gibi) hukuki sonuç ve amaç anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda ayrıca hukuki tasarrufların dünyevi boyutuna ilişkin olarak hükümler; sahih, fasid, batıl, mün’akid, nâfiz, lâzım gibi ayrımlara tabi tutulmaktadır. Yine ibadetler de, dış görünüş itibariyle gerekli unsur ve şartları taşıyıp taşıyamaları açısından sahih ve batıl (fâsid) şeklinde nitelendirilmektedir. Dolayısıyla her hâlükârda insanın bütün iradî fiillerinin uhrevî boyutuna ilişkin olarak, dinen caiz ve meşru olup olmadığı hususunda bir teklifi hüküm bulunmakta, ayrıca dünyevî boyutu bakımından da sahih, fasid ve batıl gibi hükümler söz konusu olmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmü’l-edille fî usûli’l-fikh*, (Thk. Adnan el-Ali), el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2006, 82-85; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 93-114; Molla Hüsrev, *Mir’âtü’l-usûl*, Kırmırlı Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul 1307, 169-177; Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, I, 16, 33, 34, 215-217; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü*, 5. Baskı, M.Ü. İFAV Yayınları, İstanbul 2002, 117-123; Muhammed Ebü’l-Feth el-Beyânûnî, “Hüküm”, *DİA*, 466, 467;

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

artırmak adına temel hususiyetlerinden ve meşruiyetinden feragat edilmesini teklif etmek kanaatimizce isabetli değildir.

İslâmî finans, İslam borçlar hukukunda akitlerle ilgili olarak çizilen çerçeveye bağlı kalmak zorunda olmakla birlikte, muâmelât alanında İslam'da akit hürriyeti ilkesi genellikle kabul edilmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla İslam borçlar hukukunun genel hükümleri çerçevesinde, yeni akitler üretilebilme imkân ve cevazı söz konusu olduğu gibi, diğer iktisadi yaklaşımlar tarafından üretilen modern akitlerin İslâmî finans sisteminde kullanılması da mümkündür. Bununla birlikte, nasıl ki günümüz hukukunda dahi hukuk düzeninin çizdiği sınırlara aykırı sözleşme yapmak, sözleşme özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyip, hukuk düzenine aykırı bir finansman yöntemi geliştirilmesi tasavvur edilemiyorsa, aynen İslâmî olma iddiasındaki İslâmî finans disiplini de İslam hukukunun çizdiği sınırlara bağlı kalmak zorundadır. Buna göre İslâmî finansın temeli İslam borçlar hukukunun genel hükümleri ve İslam sözleşmeler hukukudur. Nitekim fıkıh kitaplarındaki bey', icâre, selem, mudarebe gibi birçok akitle ilgili değerlendirmeler dikkatle incelendiğinde bu akitlerin finansal işlevinin de bulunduğu görülecektir. Bununla birlikte, İslam borçlar hukukunun genel hükümlerinin çizdiği çerçevede kalmak ve İslam hukukuna aykırı olmamak şartıyla yeni finansman yöntemleri geliştirilmesinin ya da bu kriterlere uygunluk gösteren modern finansman yöntemlerinin İslâmî finans disiplini içerisinde ele alınmasının önünde fikhî açıdan bir engel bulunmamaktadır.

Sonuç

Geçmişte müstakil bazı eserler telif edilmiş olmasına rağmen, İslam iktisadı teorik ve müstakil bir bilim dalı olarak ele alınmamış, daha ziyade fıkıh ilmi kapsamında değerlendirilmiştir. Günümüzde ise, İslam iktisadı alanında önemli bir literatür oluşmuş olmakla birlikte, henüz bütünüyle bir teorisi oluşturulamamıştır. Ancak, en azından geçiş aşaması niteliğinde bir İslam iktisat teorisinin oluşturulmasının imkân dâhilinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede oluşturulacak olan bir teorinin, aynen modern iktisat gibi bir sosyal bilim dalı olarak değerlendirilmesinin önünde de bir engel yoktur. Nitekim ideolojik bir temele dayandığı hususunda genel kabul bulunan modern iktisadın dahi bir sosyal bilim dalı olduğu hususunda şüphe duyulmamaktadır. Dolayısıyla meşruiyet temeli fıkıh ilmine dayanan ve bu açıdan fıkıhın bir alt dalı mesabesinde olan İslam iktisadı bilimi, tam anlamıyla teşekkül ettiği takdirde bir sosyal bilim dalı olarak değerlendirilmesinin önünde hiçbir engel yoktur.

Aybakan, Dönmez, "Meşrû", 380, 381; İbrahim Kâfi Dönmez, "Müeyyide", *DİA*, XXXI, 488, 489; Abdullah Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İHAD*, sy. 20, 46-59.
⁶⁷ Nisâ: 4/29; ayrıca bkz. Ali Bardakoğlu, "İslam Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdî Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1983, 26-29; Halit Çalış, "İslam Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları", *Dini Araştırmalar*, 19(7), 293-295; Recep Özdirek, *İslam Hukukunda Akdin Sınırları*, Yedirenk, İstanbul 2010, 44-47, vd.

İslâmî finans ise, esasen İslam iktisadı biliminin bir alt dalı durumunda olmasına rağmen, finansal işlemlerin mahiyetinin birer "sözleşme" olması nedeniyle, İslâmî finansın fıkıh ilmiyle irtibatı İslam iktisadına nazaran daha fazladır. Zira İslam iktisadı, meşruiyete ilişkin hususlarda fıkıhın bir alt dalı niteliğinde olsa da, iktisadi olguların pozitif boyutunun incelenmesi bakımından, fıkıh ilminden ayrılmaktadır. Ancak finansal işlemlerin ve finansal olguların neredeyse tamamı sözleşme esasına dayalı olduğundan, İslâmî finans disiplini fıkıhla çok daha fazla iç içe olmak zorundadır. Bu çerçevede günümüzde İslâmî finans alanındaki pratik ve teorik çalışmalarda fıkıhın rolü kesinlikle göz ardı edilmemelidir, modern finansal sistem içerisinde İslâmî finans kurumlarının cazibesini artırmak adına meşruiyetinden asla taviz verilmemelidir. Zira fıkıhla irtibatı sorunlu olan bir finansal sistemin ya da bu sistemi inceleyen teorik çalışmaların "İslâmî" olma iddiası da sorunludur. Şu halde, günümüz İslâmî finans kurumlarının meşruiyet problemlerinin ortadan kaldırılmasına ve bu yöndeki teorik çalışmalara öncelik verilmelidir.

Öneriler

İslâmî finans sisteminin ve disiplinin meşruiyeti, fıkıh ilminde ortaya konulan hukuki çerçeveye dayalı olmak zorunda olduğuna göre; günümüz "İslâmî" finans kurumlarının da mutlaka 'reel ticaret' ve 'risk paylaşımı' esasına dayalı faaliyet göstermesi ve reel sektörle çok daha fazla iç içe olması gerekmektedir. Zira ideal anlamda İslâmî finans sistemi, reel ticaret ve risk paylaşımı esasına dayalıdır. Bu çerçevede katılım bankalarının işleyişi fıkıhî meşruiyet bakımından gözden geçirilmeli ve bu alanda gösterilen iyi niyetli çabalar, samimi adımlarla desteklenmelidir. Örneğin;

1. Katılım bankalarının en fazla başvurdukları yöntem olan murabaha işlemlerinde mutlaka, hakiki anlamda alım satım/ticaret yapmalarını sağlayacak hukuki ve fiili alt yapı geliştirilmelidir. Zira özellikle sözlü vekâlet uygulamasına dayanan mevcut murabaha işlemleri, meşruiyet bakımından ciddi problemler barındırmaktadır.
2. Katılım bankaları, taşıt/konut/sermaye malı gibi malların üretimini veya ticaretini yapan ve taksitli olarak müşterilerine satan işletmelere mudarebe/müşâreke yoluyla ortak olmalıdır. Böyle bir yöntem uygulandığı takdirde, işletmelerin finansman ihtiyaçları karşılanmış olacak, karşılığında ise katılım bankaları mudarebe yoluyla ortak oldukları bu işletmelerden meşru kâr elde edebilecek ve bu kârı katılma hesabı müşterileriyle paylaşabilecektir. Ayrıca yüksek miktarda finansman gerektiren bu tür mallara ihtiyaç duyan birimlerin, doğrudan işletmelerden taksitle mal satın alabilme alternatifleri artırılmış ve desteklenmiş olacaktır.
3. Meşruiyeti son derece tartışmalı olan ve kanaatimizce faizle arasında bir mahiyet farkı bulunmayan 'gecikme cezaları'nın yerine, vadeli alacakların zamanında ödenmesini sağlayacak hukuki ve idari tedbirlere ağırlık verilmeli ve bu çerçevede rehin, kefâlet gibi fıkıhî meşruiyeti bulunan alternatifler işletilmelidir.

Kaynakça

- AAOIFI. (2012). *Faizsiz Bankacılık Standartları* (Çev. M. Odabaşı, İ. E. Aktepe). İstanbul: TKBB.
- Abozaid, A. (2017). Fıkhın İslâmî Finanstaki Rolü. (Ed. T. Eğri, O. Karasu, N. Kızılkaya). *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek* (2. Baskı). (ss. 221-239). İstanbul: İktisat.
- Abul H. (2017). İslam İktisadı ve Geleceği. *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, (ss. 130-134). İstanbul: İktisat.
- Acar, G. (2008). *İktisadı Değiştirmek Neoklasik İktisada Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İletişim.
- Acar, M. (2003). İslam İktisadının Başlıca Sorunları. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 540-546.
- Alkin, E. (1992) *İktisat*. İstanbul: Filiz.
- Alrifai, T. (2017). *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem* (Çev. B. Satılmış). Ankara: Buzdağı.
- Asutay, M. (2014). İslam Ekonomisine Politik İktisadi Bir Yaklaşım: Alternatif Bir Ekonomik Sistemin Sistemik Anlayışı (Çev. F. Yardımcıoğlu, S. Ülev). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 119-121.
- Atar, F. (2002). *Fıkıh Usûlü* (5. Baskı). İstanbul: M.Ü. İFAV.
- Aybakan, B., Dönmez, İ. K. (2004). Meşru. *DİA*, XXIX, 380-382.
- Ayub, M. *İslâmî Finansı Anlamak*. (2017). (Çev. Ed. S. A. Çürük, R. Parlakkaya), İstanbul: İktisat.
- Bardakoğlu, A. (1983). İslam Hukukunda Akit Hürriyeti ve Akdî Şartlar Açısından Bu Hürriyetin Sınırı. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 26-29.
- Bayındır, A. (2007). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı.
- Beyânûnî, M. E. (1998). Hüküm. *DİA*, XVIII, 466-467.
- Bilmen, Ö. N. (Tarih yok). *Hukuki İslamiye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu I-VIII*, İstanbul: Bilmen.
- Buğâ, E. M. (2012). *Bühûsün fi'l-İktisâdi'l-İslâmî*, Dımaşk: el-Mustafa.
- Büyükkakın, F., Bilal, E. (2016). Finansal Krizlere Karşı Sukukun Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(VIII), 33-49.
- Cebeci, İ. (2016). Sukûk. *DİA*, Ek-II, 529-533.
- Chapra, Ö. (2003). İslam Ekonomi Bilimine İhtiyaç Var mı? (Çev. T. Ayengin). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1(3), 169-189.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Çalış, H. (2015). İslam Borçlar Hukukunda Akit Serbestîsi ve Genel Olarak Sınırlamaları. *Dinî Araştırmalar*, 19(7), 293-295.

Çizakça, M., Akyol, M. (2012). *İslam'ın Unutulan Ekonomik Modeli Ahlaki Kapitalizm*. İstanbul: Ufuk.

Çobanoğlu, Ş. (2013). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Yediveren.

Çürük, S. A. (2013). *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.

Debûsî, E. (2006). *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*, (Thk. A. el-Âli), Beyrut: el-Asriyye.

Demir, F. (2003). *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Demir, Ö. (2012a). *Bilim Felsefesi* (5. Baskı). İstanbul: Sentez.

Demir, Ö. (2012b). *İktisat Metodolojisi* (2. Baskı). İstanbul: Sentez.

Demirci, R. (1996). *Ekonominin Temelleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Dinler, Z. (2014). *İktisat* (6. Baskı). Bursa: Ekin.

Diwany, T. (2011). *Faiz Sorunu* (Çev. M. Saraç). İstanbul: İz.

Doğan, Ö. (2014). Banka Türleri. (Ed. F. Kaya). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri* (3. Baskı). (ss. 71-88). İstanbul: Beta.

Dönmez, İ. K. (2006). Müeyyide. *DİA*, XXXI, 488-489.

Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim* (11. Bası). İstanbul: Beta.

Duman, S. (2015). Günümüz Fikhî-İktisadî Problemlerin Değerlendirilmesinde Fıkıh Mirasımız İle İlişki Biçimimiz. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1, 63-64.

Ebussuûd, M. (1969). *İslâmî İktisadın Esasları*, (Çev. A. Özek), İstanbul: Fatih Matbaası.

Eğri, T. (2017). İslam İktisadını Yeniden Düşünmek. *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, (ss. 297-307). İstanbul: İktisat.

Eren, F. (2015a). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (19. Baskı). Ankara: Yetkin.

Eren, F. (2015b). *Borçlar Hukuku Özel Hükümler* (2. Baskı). Ankara: Yetkin.

Erkal, M. (2008). *el-Mesâdiru'l-kadîme li'l-iktisâdi ve'l-mâliyyeti'l-İslâmiyyeti ve muvâzenetühâ fîmâ beynehâ*, İstanbul: Elma Basım.

Erkal, M. E. (1996). *Sosyoloji (Toplumbilim)* (7. Basım). İstanbul: Der.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*, İzmir: Anadolu.
- Fencerî, M. Ş. (1994). *el-Vecîz fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Kâhire: eş-Şurûk.
- Gamal, M. A. (2006). *Islamic Finance Law, Economics and Practice*, New York: Cambridge University Press.
- Gazzâlî, E. H. (2008). *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl I-II*, (Thk. N. Suveyd), Beyrut: el-Asriyye.
- Geçit, M. S. (2009). *Ekonomi ve İnanç*, , Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Görmüş, Ş. (2015). İslam İktisadî İnsanlık İçin Bir İhtiyaç mı? *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 2, 166-169.
- Gürak, H. (2017). *İslâm ve Bilimsel İktisat: Yeni Bir "Paradigma" Arayışı*, İstanbul: Nobel.
- Hamidullah, M. (1969). *Modern İktisat ve İslam* (2. Baskı). İstanbul: Yağmur.
- Hasanuzzaman, S. M. (2017). *İslam İktisadının Fıkhî İlkeleri* (Çev. H. Çilingir). İstanbul: İktisat.
- Hosseini, H. (2015). Adam Smith Öncesi Piyasa Mekanizmasının Anlaşılması: Orta Çağ İslam İktisadi Düşüncesi. (Ed. Shaikh M. Ghazanfar), *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi: Batı İktisadındaki "Büyük Kayıp Halka"nın Telafisi*, (ss. 135-157). İstanbul: Klasik.
- Islahi, A. (2017). *Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları*, (Çev. F. F. Akosman, M. Özer). İstanbul: İktisat.
- İnsel, A. (2012). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (6. Baskı). İstanbul: Birikim.
- Kaddî, A. (1995). *Varakât fi'l-iktisâdi'l-İslâmî*, Birmingham: Merkezü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Kahf, M. (Tarih yok). *Nusûsu'l-iktisâdiyye mine'l-Kur'âni ve's-sünne*, Cidde: Câmiatü'l-Melik Abdülaziz.
- Kahf, M. (1425). *Mefhûmu't-temvîl fi'l-iktisâdi'l-İslâmî: Tahlîl fıkhî ve iktisâdî* (3. Baskı). Cidde: el-Benkü'l-İslâmî li't-tenmiye.
- Kahf, M. (2011). *Esâsiyyâtu't-temvîli'l-İslâmî*, Kuala Lumpur: ISRA (International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance).
- Kahraman, A. (2012). İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20, 46-59.
- Kallek, C. (2015). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Klasik.
- Kara, A. (2001). *İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm*. Ankara: Vadi.
- Karadâğî, A. M. (2013). *Hakîbetu tâlibi'l-ilmî'l-iktisâdiyye I-XII* (2. Baskı). Beyrut: el-Beşâiri'l-İslâmiyye.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

-
- Karadâvî, Y. (2012). *İslam Fıkhını Yeniden Okumak*, (Çev. A. Kahraman). İstanbul: Nida.
- Karaman, H. (1996). Fıkıh. *DİA*, XIII, 1-14.
- Kaya, E. S. (2007). Modern Dönemde Fıkıh İlminin Temel Meseleleri. *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri*. (ss. 151-163). İstanbul: İSAM.
- Kazgan, G. (2010). *İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (19. Basım). İstanbul: Remzi.
- Marx, K. (2010). *İktisat Üzerine*, (Çev. A. Çakıroğlu, İstanbul: Belge.
- Khan, M. A. (2017). *İslam İktisadına Giriş*, (Çev. G. Umut), İstanbul: İktisat.
- Kızılkaya, N. (2017). İslam İktisadı Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar. *İslam İktisadını Yeniden Düşünmek*, (ss. 1-13). İstanbul: İktisat.
- Küçük, O. (2017). *İnsanî Ekonomi Modeli Karşılaştırmalı Değerlendirme*, Ankara: Gece.
- Mısrî, R. Y. (2013a). *et-Tefsîru'l-iktisâdî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dimaşk: el-Kalem.
- Mısrî, R. Y. (2013b). *Menâhicü'l-bahs fi'l-İktisâdî'l-İslâmî*, Dimaşk: el-Kalem.
- Molla Hüsrev, (1307). *Mir'âtü'l-usûl*, İstanbul: Kırımlı Abdullah Efendi Matbaası.
- Muslih, A., Sâvî, S. (2017). *Ticaret İlmihali: Müslüman Tacirin Bilmesi Gereken Konular*, (Çev. M. B. Eryarsoy). İstanbul: Guraba.
- Omer, F. A. (2017). *İslam İktisat Tarihine Giriş*, (Çev. A. Esen), İstanbul: İ.Ü. İslam İktisadı ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Orman, S. (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum* (3. Baskı). İstanbul: Küre.
- Orman, S. (2013). *Gazâlî'nin İktisat Felsefesi* (4. Baskı). İstanbul: İnsan.
- Orman, S. (2014). *İslâmî İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İstanbul: İnsan.
- Özdirek, R. (2010). *İslam Hukukunda Akdin Sınırları*, İstanbul: Yedirenk.
- Polanyi, K. (2014). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (12. Baskı). (Çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim.
- Proudhon, P.-J. (2014). *Mülkiyet Nedir?* (IV. Basım). (Çev. Devrim Çetinkasap), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sââtî, A. A. (1425). *İlmü'l-iktisâdî'l-İslâmî ve ilmü'l-iktisâd: dirâse menheciyye*, Câmiatü'l-Melik Abdülaziz.
- Sadr, M. B. (1991). *İktisâdunâ*, Beyrut: et-Teârûf li'l-matbûât.
- Sâlûs, A. A. (1998). *el-İktisâdu'l-İslâmî ve'l-kadâya'l-fikhiyyetu'l-muâsıra*, Doha: es-Sekâfe.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

- Saraç, M. (2017). *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, İstanbul: İktisat.
- Sarıaslan, H., Erol, C. (2014). *Finansal Yönetim Kavramlar, Kurumlar ve İlkeler* (2. Baskı). Ankara: Siyasal.
- Sayar, A. G. (2011). *İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken.
- Sezen, Y. (1998). *Sosyoloji Açısından Din* (3. Baskı). İstanbul: M. Ü. İFAV.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* (3. Baskı). İstanbul: Güzem Can.
- Seyidoğlu, H. (2011). *İktisat Biliminin Temelleri* (2. Baskı). İstanbul: Güzem Can.
- Siddiqi, M. N. (1978). *Contemporary Literature on Islamic Economics*, Leicester: The Islamic Foundation.
- Siddiqi, M. N. (1998). İslam İktisat Düşünce Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bir Tahlili. (Çev. Ömer Açıkgöz), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 3-4(11), 220-235.
- Skousen, M. (2014). *İktisadî Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası* (6. Baskı). (Çev. M. Acar, E. Erdem, M. Toprak). Ankara: Adres.
- Stanford, J. (2013). *Herkes İçin İktisat Kapitalist Sömürüyü Anlama Kılavuzu* (2. Basım). (Çev. Tuncel Öncel). İstanbul: Yordam.
- Suveylim, S. (2013). *Medhal ilâ usûli't-temvîli'l-İslâmî*, Beyrut: Merkezü nema li'l-buhûsi ve'd-dirâsât.
- Şâtıbî, E. (2003). *el-Muvâfakât (İslâmî İlimler Metodolojisi I-IV)* (3. Baskı). (Çev. M. Erdoğan). İstanbul: İz.
- Şentürk, R. (2000). Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydını. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4, 133-171.
- Şentürk, R. (2017). *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim Türkiye ve Mısır Örneği* (4. Baskı). İstanbul: İz.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Dergâh.
- Tabakoğlu, A. (2010a). *Türkiye İktisat Tarihi* (10. Baskı). İstanbul: Dergâh.
- Tabakoğlu, A. (2010b). Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16, 11-34.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Türkdoğan, O., Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, Konya: Çizgi.
- Ülgener, S. (2006). *Zihniyet ve Din İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Derin.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

- Weber, M. (2012). *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi* (2. Baskı). (Çev. V. S. Öğütler). İstanbul: Küre.
- Weber, M. (2015). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Emir Aktan). Ankara: Alter.
- Yanpar, A. (2014). *İslâmî Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*, İstanbul: Scala.
- Yay, G. G. (2012). *Para ve Finans Teori-Politika*, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Yetik, Z. (1991). *Ekonomi Bir Din midir*. İstanbul: Beyan.
- Yılmaz, F. (2009). *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*. İstanbul: Paradigma.
- Yurttadur, M., Yıldız, İ. (2017). *Faizsiz Finans*, İstanbul: Beta.
- Yüceol, H. M. (2013). *Ahlâki Ekonomi*, Ankara: Detay.
- Zaim, S. (Tarih yok). *İslâm Ekonomisinin Temelleri*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Zuhaylî, V. (1985). *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû I-VIII* (2. Baskı). Dımaşk:el-Fikr.

Öz

İslam iktisat düşüncesi ahlak ve hukuk temelinde dayanır. Kur'an'da yer alan hukuki düzenlemeler iktisadi faaliyetlerin alt yapısını oluştururken, ahlaki değerler ise Müslümanın bilinç yapısını şekillendirir. İktisadi hayatta sergilenen davranışlar, hukuki bir yaptırım bulunmasa bile ahlaki açıdan değerlendirmeye tabidir. Her davranış, sahibi için bir sevap ve günah nedeni olabilir. Buna göre Müslümanın tüm davranışları ahlak ve hukukun denetimi altındadır.

İslam inancında ahirette hesap verme düşüncesi bulunmaktadır. Kişi yaptığı her eylemden sorumludur. İktisadi hayatta hukuk kurallarına uygun olamayan bir işlem geçerli değildir; böyle bir işleme karşılık olarak sevap verilmez, ceza uygulanır. Ahlaki olarak onaylanmayan davranışlar da sahibi için dünyada kınanma ve ahirette ceza vesilesidir. İnanç ve bir eğitim sürecinden sonra ahlaki değerlerin vicdanlara yerleştirilmesiyle kişinin kendisini kontrol etmesi hedeflenir. Kamu otoritesinin bulunmadığı ortamlarda yasaklanan fiillerin meydana gelmesi, hatta bunların düşünce safhasında oluşumu engellenmiş olur.

Kur'an'da iktisadi alanda uyulması istenen ahlaki ilkeler dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlar adalet, hukuka uygunluk, israf yasağı ve harcamada orta yol prensibi olarak sayılabilir. Adalet prensibiyle gelir ve servet dengesizliklerinin ortadan kaldırılması; hukuka uygunluk prensibiyle servet edinme ve harcama yollarının belirlenen kurallara uygun olması; israf yasağıyla ihtiyaç fazlası malın muhtaçlara infak edilmesi, orta yol prensibiyle de iktisadi davranışlarda aşırılığın önlenmesi amaçlanmaktadır.

İslam inancında dünya ve ahiret dengesi bulunmaktadır. İbadete hayatında olduğu gibi iktisadi davranışlarında da bu dengeyi kurmak zorundadır. Hesap verme düşüncesiyle tüm eylemlerini ahlaki değerlere ve hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştirmelidir. Bu düşünceye sahip bireylerle İslam'ın hedeflemiş olduğu toplum düzenine ulaşılabilir. Bu prensipler tam olarak uygulanmadan oluşabilecek toplumsal problemlerin çözümü, adil gelir dağılımı ve refah gerçekleştirilemez.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, İslami Finans, Ahlak, Hukuk, Adalet, İnfak, Orta Yol.

¹ Assist. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Karabuk-Türkiye, ofhabergetiren@karabuk.edu.tr

MORAL PRINCIPLES IN ISLAMIC ECONOMIC THOUGHT FROM QUR'AN PERSPECTIVE

Abstract

Islamic economic thought is based on morality and law. The legal arrangements in the Qur'an constitute the infrastructure of economic activities while the moral values shape the consciousness structure of the Muslim. The behaviors exhibited in economic life are subject to moral evaluation even if there is no legal sanction. Each behavior can be a cause of a good deed or sin for the owner. According to this, all behaviors of the Muslim are under the control of morality and law.

There is an idea of accountability in the afterlife in Islamic faith. The person is responsible for every action he makes. In economic life, a procedure that does not comply with the rules of law is not valid; no good deed is given in return for such a transaction, penalty is imposed. Morally unapproved behaviors are also condemned in the world and reason for punishment in the hereafter for its owner. After the belief and an education process, it is aimed that the moral values are placed in conscience and the person is to control himself. In the absence of public authority, the occurrence of the actions that are prohibited, or even the formation of them in the thought phase is prevented.

The ethical principles required to be obeyed in the economic field can be categorized under four main headings. These can be arranged as the principle of justice, lawfulness, wastage prohibition and golden mean in expenditure. It is aimed to the elimination of income and wealth imbalances by the principle of justice; suitability of the ways of acquiring and spending wealth with the established rules by the principle of lawfulness; accommodation of excess surplus property to needy persons by the prohibition of wastage; and prevention of excessiveness in economic behaviors by golden mean principle.

There is a balance of world and hereafter in Islamic faith. As in his worship life, he must establish this balance in his economic behavior. By the idea of accountability, all actions must be carried out in accordance with ethical values and legal rules. The social order that Islam has targeted can be established with the individuals who have this idea. The solution of social problems, fair income distribution and prosperity cannot be realized without fully implementing these principles.

Keywords: Islamic Economics, Islamic Finance, Morality, Law, Justice, Infak, Golden Mean.

Giriş

İslam, Hz. Muhammed (sav) tarafından tüm insanlığa tebliğ edilen son ilahi dindir. Kendisine vahiy olarak gönderilen ayetler, inmeye başladığı andan itibaren inanan Müslümanlar/Sahabe tarafından ezberlenerek yazıya geçirilmiş, daha sonra “Mushaf” adı verilen bir kitap içerisinde toplanarak çoğaltılmış, nesilden nesle intikal ederek günümüze kadar değişmeden gelmiştir. Aşırıya kaçan, azınlık bir kısım mezhep/ekoller dışında büyük çoğunluk bu konuda görüş birliği içerisinde.

Kendisine özgü bir yapı ve sistematığe sahip olan Kur’an-ı Kerim, Müslümanların dini yaşantılarına yönelik hukuki düzenlemeleri de içermektedir. Bunların bir kısmı (miras hukuku gibi) ayrıntılı olarak açıklanmış bir kısmı da ilke bazında belirlenmiştir. Bunlar arasında özellikle iktisadi hayatla ilgili düzenlemeler dikkati çekmektedir. İnsanlığın gelişimi ve değişimine paralel hayat şartları da gelişmekte, farklı ticari ilişkiler ve yapılar ortaya çıkmaktadır. Kur’an’da bu alanda ayrıntılı açıklamalar getirilmek suretiyle sınırlandırma yoluna gidilmemiş, bunun yerine genel ilke ve kurallar konularak ana esaslar belirlenmiştir.

Kur’an’da yer alan hükümlerle kişiler arası ilişkiler yanında kulun Allah ile ilişkileri de düzenlenirken, sorumluluk açısından ahirette hesap verme/hesaba çekilme düşüncesinin vicdanlarda yer etmesi hedeflenmektedir. Hukuki-cezai yaptırımlarla toplumsal düzenin sağlanması, Allah korkusuyla içten gelen (vicdani) uyarılarla kişilerin kendi kendilerini kontrol altına almaları amaçlanmaktadır. Böylelikle hiç kimsenin görmediği, kamu otoritesinin gözetim ve kontrol alanı dışında kalan noktalarda suç/günah işlenmesi önlenmeye çalışılmaktadır.

İslam inancında hukuki düzenlemelerle yasaklanan her davranış, aynı zamanda günah olarak kabul edilmiş ve dünya hayatında bir cezalandırma olmasa bile ahirette mutlaka cezai yaptırımın uygulanacağı kabul edilmiştir. İslam hukukunda cezai yaptırımlar (Had cezası) değişmez olarak belirlenmekle birlikte, bunların dışında kalan bir takım suç ve cezalar (Ta’zir cezası), bunların belirlenme yetkisi zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebilecek şekilde kamu otoritesine (halifeye) bırakılmıştır. Ta’zir cezası kapsamında devlet, sosyal adaleti sağlama, piyasayı düzenleme, ekonomik sömürü ve baskı ortamını kaldırmak amacıyla kamu yararı ve maslahata uygun, caydırıcı bir önlem olarak çeşitli düzenlemeler yapabilir. Bunların infazı devlet veya onun yetkilendirdiği temsilcileri tarafından uygulanabilir.

Kur’an’da belirlenen genel esaslar sosyal hayatın her yönünü kapsamaktadır. Emir ve yasakların hukuki yönü olduğu gibi ahlaki yönü de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, had ve ta’zir kapsamında herhangi bir cezai yaptırımı bulunmasa bile Müslüman için bunların birer ahlaki davranış oldukları söylenebilir. Bunları yerine getiren kimse, mükafat veya ceza olarak karşılığını, dünya veya ahirette kesin olarak görür.

İnsanların bir toplum/ümmet halinde mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamaları için hayati ihtiyaçlarının sağlıklı ve düzenli bir şekilde karşılanması gerekmektedir. İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere Raşit halifeler ve sonraki

dönemlerde idareciler, bizzat kendileri veya temsilcileri vasıtasıyla çarşı pazarı denetlemiş, piyasanın tabii seyrinde oluşmasını temine çalışmışlardır. Daha sonraki dönemlerde pazarın gelişmesi ve genişlemesiyle bu görev kurumsal hale dönüştürülmüş “Hisbe” ve “Ahilik” benzeri teşkilatlar ortaya çıkmıştır. Bu yapılar düzenleme ve denetleme görevini yerine getirmekle birlikte devletten almış oldukları yetkiye dayanarak belirlenen kurallara aykırı davranan kimselere çeşitli yaptırımlar uygulamıştır.

Kur'an'da genel olarak insanlar arası ilişkilerde, özelde iktisadi hayatta uyulması istenen bir takım emir ve yasaklar prensip olarak zikredilmektedir. Bunların bir kısmı için dünya hayatında karşılığı/cezası bulunmakla birlikte diğerleri için açık cazai yaptırımlar belirlenmemiştir. Ahlaki davranışlar olarak da değerlendirilebilen bu düzenlemeler, Müslüman için bir günah-sevap kazanma vesilesidir. İşte zikredilen bu hukuki ve ahlaki düzenlemeler dikkate alınmadan İslam'ın hedeflemiş olduğu iktisadi düzen, tam anlamıyla gerçekleştirilemez.

Çalışmaya konu olan genel iktisadi-ahlaki prensipler “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlık (fahşâ), fenalık (münker) ve azgınlığı (bağy) da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl, 16/90) ayetinde kısaca zikredilmiştir. Yüce Allah bu emir ve yasağıyla insanlar arası ilişkilerde temel esaslara dikkat çekmektedir. Müfessir er-Râzî'nin belirttiğine göre bu ayette Allah, üç şeyi emretmekte ve üç şeyden de yasaklamaktadır. İlk olarak adaletli davranmalarını, bütün işlemlerinde ifrat tefrit arası orta yolu benimsemelerini; ihsan sahibi olmalarını, Allah'ın emir ve yasaklarına her zaman ve zeminde riayet etmelerini; infakta bulunmalarını, yakınlarından başlamak üzere tüm ihtiyaç sahibi kimselere maddi, manevi yardım etmelerini emretmektedir. Başta yasaklanan, haram kabul edilen yollarla kazanç elde etme olmak üzere insanlara haksızlık etmek, onlara zulmetmek ve sahip olduklarıyla gurura kapılıp onlara karşı büyüklük taslamaktan da yasaklamaktadır. (er-Râzî, 1420h, s. 20/260 vd.)

Bu tebliğde işaret edilen ayetten hareketle belirlenen ilkeler: tüm işlemlerde doğruluk ve adalet, cimrilik yasağı ve infak, kazancın helal olması ile tüketim ve harcamada orta yol başlıkları altında incelenmeye çalışılacaktır.

1. Adalet

Kur'an'da yer alan hukuki düzenlemeler amir ve bağlayıcı kurallar şeklinde iktisadi faaliyetlerin hukuki çerçevesini oluşturur, ahlaki değerler ise insanın bilinç yapısını şekillendirir. Böylelikle bu faaliyetlerin ahlaki değerler doğrultusunda yerine getirilmesi telkin edilir. “İktisat ahlakı” tabiri, amir ve bağlayıcı maddi kurallar olmaktan çok yönlendirici ahlaki telkinleri içermektedir. (Ayengin, 2003) Hz. Peygamber (sav) Müslümanlar için örnek bir şahsiyettir. (Ahzab, 33/21) Onun Sünnet olarak isimlendirilen şer'i/hukuki tüm tutum ve davranışlarının Müslümanlar tarafından benimsemesi ve hayata uygulanması beklenir. Yüce bir ahlak üzerine olan (Kalem, 68/4) kendi ifadesiyle güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen (el-Beyhakî, 2003, s. X/323) Hz. Peygamber'in (sav) özellikle ticari hayatında sergilediği örnek davranışlar sonrası Mekke

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

toplumunda “Muhammedü'l-Emîn” lakabıyla anılması, göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de adâlet “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (Çağrı, "Adalet", 1988) Adâlet teriminin Kur'an ve hadislerdeki kullanımından hareketle farklı tarifleri yapılmıştır. Karaman'ın belirttiğine göre “Adâlet genellikle, verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adâlet eşitlik değil, dengedir... Malın Allah'a ait olması, insanların ve özellikle müminlerin kardeş olmaları, şahsî servetlerde fakir ve mahrumların haklarının bulunması, Allah'ın ihsanı emretmesi gibi prensiplere dayanan ve insanın toplum içindeki iktisadî ve sosyal durumuna bakılmaksızın herkese insanca yaşama, temel ihtiyaçlarını temin etme imkânı veren sosyal adâlet anlayışında ise ölçü eşitlik değil, dengedir.” (Karaman, 1988) İşte İslam'ın her alanda olduğu gibi iktisadi alanda da oluşturmaya çalıştığı denge, tam eşitlik değil adalettir. Özellikle bu ilke herkesle güzel geçinmeyi ve ticaret dahil tüm işlemlerde dürüst davranmayı da gerektirir.

Diğer ekonomik sistemlerde olduğu gibi İslam ekonomi sisteminin de hedefi, kaynakların tahsisi ve bölüşümünde verimlilik ve adaleti sağlamaktır. İslami bakış açısına göre ekonomik gelişme ve servet üretimi, insan ihtiyaçlarını karşılama ve topluma destek olma araçları olarak kabul edilmektedir. Bu araçlar gurur, kibir, hava atma, üstünlük sebebi, başkalarını küçük görme ve bir zulüm amacıyla kullanılamaz. (Ayub, 2017, s. 31) Kur'an'da Müslümanların dünya ahiret arasında bir denge oluşturmaları istenirken, Allah'ın kendilerine verdikleriyle ahiret yurdunu aramaları, ancak dünya hayatındaki nasiplerini de unutmamaları emredilir. (Kasas, 28/77)

Adalet düşüncesi fert ve toplum yararı arasında bir dengenin oluşmasına, bireysel ve sosyal hayata yansımaya yardımcı olmaktadır. Adaletin olmaması, refahın gerçekleşmesini engellemekte, toplumsal barışı zedeleyerek zengin fakir arasındaki ayrımı/gerilimi arttırmakta ve sosyal huzursuzlukları körüklemektedir. Bu sebeple İslam, gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri ortadan kaldıracak düzenlemeleri getirerek refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasına önem vermiştir. (Ayengin, 2003)

Yüce Allah Müslümanlardan adaletli davranmalarını, bu kapsamda her hak sahibine hakkını vermeyi, doğruluktan ayrılmamalarını, hiç kimseyi aldatmamalarını, vermiş oldukları sözü tutmalarını, emanete ihanet etmemelerini, ölçü ve tartı gibi işlemlerde yanlış yapmamalarını, şahitlik durumunda -aleyhlerine de olsa- bu görevi hakkaniyetle yerine getirmelerini istemektedir.²

² İlgili ayetler için bkz. Bakara, 2/282, 283; Al-i İmran, 3/21, 75, 76, 77, 161; Nisa Suresi, 4/3, 58, 135; Maide, 5/8, 42, 106; En'am Suresi, 6/98, 152; Enfal, 8/27; Nahl, 16/90, 91; İsra, 17/35; Hac, 22/25; Mü'minun, 23/8; Şura, 42/15; Hucurat, 49/9; Rahman, 55/7-9; Hadid, 57/25.; Mümtahine, 60/8; Talak, 65/2; Mutaffifin, 83/17; Mearic, 70/32. Ahzab, 33/72.

İslam, adalet ve eşitlik duygusunun gerçek anlamda vicdanlarda yer edip, insanlar arasında yaygınlaşmasını sağlamakla insan topluluklarının gelişimine katkı sağlamıştır. İslam'ın yayılmış olduğu coğrafyada doğuşundan itibaren orta çağ sonuna kadar dini ilimlerin yanı sıra bilim, teknik ve sosyo-kültürel alanlarda görülen gelişmeler bunu açıkça göstermektedir. Çünkü birçok ahlaki ilke ve uygulamanın temeli adalet ve adil davranma prensibine dayanmaktadır. Adaletin olmadığı yerde pek çok haksızlık/zulüm ve sıkıntının ortaya çıkacağı, toplumsal gelişmelerin sağlanamayacağı, refaktan belli bir kesimde toplanacağı ve bundan sadece onların yararlanacağı açıktır.

2. Meşrûiyet

Fıkıh kitaplarında, -genel olarak- hukuka (şeriata) uygun olan fiiller helal; böyle olmayan davranışlar ise haram terimi ile ifade edilmektedir. Yapılması serbest bırakılan, işlenmesi günah olmayan fiiller helal, yasaklanan ve yapılması durumunda günah kazanılan davranışlar ise haram olarak değerlendirilir. Helal-haram ayırımında asıl belirleyici Şâri yani Allah ve onun gözetiminde elçisidir (sav). Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra bu konu, hukuki içtihatla belirlenmeye çalışılmıştır. İslam inancına göre kişi yapmış olduğu tüm eylemlerden sorumludur, bunların karşılığını kesinlikle dünyada ve ahirette mükafat veya ceza olarak görecektir. Bu nedenle genel olarak tüm toplumsal ilişkilerde ve özelde iktisadi davranışlarda bu noktaya önem verilmesi ve dikkat edilmesi gerekmektedir. İslam, kişilerin şeriata uygun olmayan iktisadi faaliyetlerinin günah olduğunu, hukuken geçersiz sayılacağını, bu tür tasarruflardan kaçınılması gerektiğini vicdanlara yerleştirerek, bunların ahlaki davranış olarak hayata yansımalarını hedeflemektedir.

İslam'da mülk, mülkiyet ve mülkiyeti kazanma yolları hakkındaki düzenlemelerin ağırlık noktasını ahlaki düzenlemelerin oluşturduğu görülür. Bunların başında mülkiyetin hangi yollarla kazanılabileceğini gösteren uyarılar yer almaktadır. İslam bu hususta meşruiyeti şart koşmakta ve dolayısıyla kişilerin gayr-i meşru yollarla kazanç elde etmesini haram kabul edip yasaklamaktadır. (Ayengin, 2003, s. 563) Kur'an'da karşılıklı rıza durumu olmaksızın başkalarının mallarının batıl yollarla yenilmesi yasaklanmakta, meşru ve helal yollarla ticarete dayalı olarak elde edilmesi istenmektedir. Haram kabul edilen batıl yollar arasında hırsızlık, gasp, faiz, kumar, rüşvet ve fuhuş gibi işlemler örnek olarak gösterilebilir.³

İslam hukukunda servet edinme ve bu serveti kullanma hakkı tanınmıştır. Ancak bu hakkın kullanımı, üretim ve tüketiminin nasıl olacağı birtakım düzenlemelerle belirlenmiştir. Bu konuda ana ilke, hukuka uygunluk (meşruiyet) ve oluşumunda emek, sermaye ve risk (daman) unsurunun bulunmasıdır. Helal kapsamında yer almayan, hukuken belirlenen şartları ve nitelikleri taşımayan tüm ticari işlemler geçersizdir. Dinen kullanımı yasaklanan/maddeler

³ Helal olmayan kazançları ifade eden ayetler için bkz. Gasp, Nisa, 4/10, 29; Hırsızlık, Maide, 5/38; Kumar, Maide, 5/90, 98; Rüşvet, Bakara, 2/188; Fuhuş, Nur, 24/33; Faiz, Bakara, 2/275, Al-i İmran, 3/130.

üzerinde ve yasaklanan/haram yollarla mülkiyet tesis edilemez. Üretim, tüketim ve mülkiyetin meşru dairede olması esastır.

İslam'da cinsiyet ve din farkına bakılmaksızın toplumda yaşayan her kesimin başkalarına zarar vermemek koşuluyla helal kabul edilen alanlarda kazanç elde etme hakkı vardır. Devlet, toplumun genel yararını gözetme ve mağduriyetleri önleme adına bazı sınırlamalar getirebilir. Ekonomik faaliyet ve hizmetlerin dengeli bir şekilde yürütülmesi, piyasanın sağlıklı olarak işlemesi devletin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu işleyiş, çıkar sahiplerince bozulduğunda denge yeniden kurulmalıdır. Kur'an'ın servet birikimini onaylamaması (Haşr, 59/7) ve adaleti vurgulaması (İbrahim, 14/90) bunun en açık göstergesidir. Bu nedenle yasa dışı (gayr-i meşrû) yollarla ele geçirilen serveti geri alarak sahiplerine iade etmek veya devlet maliyesine (beytu'l-mâl) aktarmak İslami bir idarenin önemli görevlerinden birisidir. (Ayub, 2017, s. 42)

İslam ekonomisinde çarşı/pazarı düzenleme-denetleme görevi olan, oluşabilecek her türlü düzensizliğin önüne geçmek için, seçilmiş insanlardan meydana gelen hisbe ve ahilik benzeri esnaf teşkilatları oluşturulmuştur. Bunlar adeta tüm Müslümanların riayet etmesi gereken "Emri bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker/iyiliği emretme kötülükten sakındırma" emrinin kurumsallaşmış bir şekli olarak değerlendirilebilir.

3. İnfak

Dinî-ahlâkî bir terim olarak infak genellikle "Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması" demektir. (Çağrı, "İnfak", 2000) Cimrilik ve israfı onaylamayan ve her konuda olduğu gibi harcamalarda da orta yolu öneren İslam dini, "sosyal" bir din olarak toplumsal adalet, dayanışma ve yardımlaşmaya büyük önem vermekte, bundan dolayı da infak kavramıyla tanımlanan "Allah yolunda yapılan tüm harcamaları" en makbul ve en faziletli bir ibadet olarak kabul edilmektedir. (Temel, 2001, s. 18) Bu terim genellikle karşılıksız olarak yapılan yardımlar için kullanılmakla birlikte meşrû alanlarda yatırım yaparak istihdam yoluyla insanların nafakalarını sağlamaya vesile olmak da infak kapsamında değerlendirilmektedir. (Çağrı, "İnfak", 2000)

İslam, iktisat düşüncesinde biriktirmeye değil, ihtiyaçlar için harcamaya önem verilir. Adil gelir bölüşümünü sağlayan bir harcama sistemi öngörülür. (Tabakoğlu, 2013, s. 295) Servetin biriktirilerek ekonomik hayattan uzak tutulmasının yasaklanması ve infakın emredilmesi, adeta meşru alanlarda harcamanın teşvik edildiğinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Kur'an'da bir taraftan malların israf edilerek harcanması yasaklanırken,⁴ diğer taraftan zekâtı verilmeden biriktirilen servetin, sahibi için acıklı bir azap sebebi olacağı belirtilmiştir. (Tevbe, 9/34) Müslümanların mallarını infak etmeleri emredilmiş, vicdani-ahlaki bir erdem olarak kendilerinden daha düşük konumda olan kimseleri düşünmeleri (isâr) tavsiye edilmiştir. (Haşr, 59/9) Ahlaki açıdan cimrilik ve mal yığma, nefsin aşırı derecede mala bağlanmasına (tamah)

⁴ İsfraf konusunda ayetler için bkz. Nisa, 4/6; En'am, 6/141; Araf, 7/31; İsrâ, 17/26, 27; Furkan, 25/67.

yol açabilir; böyle bir durumda kişi adeta malın bir kölesi haline gelebilir ki bu, İslam'ın benimsemediği bir durumdur.

İslam hukuku kitaplarında iktisat ahlakıyla ilişki kurulabilecek başlıklar arasında en yakını olarak zekât ve sadaka konuları gösterilebilir. Zekât ve sadaka -buna kefare, nafaka gibi diğer maddi konular da ilave edilebilir- refahın tabana yayılmasını sağlayan bir sosyal yardımlaşma kurumu olmaları yanında, kişiye diğer insanları da düşünmesi gerektiğini öğreten, dolayısıyla ümmet bilinci çerçevesinde toplumda genel iktisat ahlakının oluşmasına katkı sağlayan en önemli ibadetlerdendir. (Ayengin, 2003, s. 652)

İslam, servetin dağılması ve refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasına yönelik birtakım düzenlemeler getirmiştir. Kur'an'a göre servetin belirli kesimlerde toplanması iktisadi açıdan arzulan bir durum değildir. (Haşr, 59/7) Bu dağılım infak kapsamında zekât, sadaka, kefare vb. bir kısmı zorunlu ve bir kısmı teşvik edilen dağıtım tedbirleriyle gerçekleştirilmeye çalışılır. Çünkü zenginlik ve servetin belirli kesimlerin elinde toplanması toplumsal barış için tehlike arz edebilir. Zamanla bu servet daha da büyüyen bir baskı aracı haline gelebilir. Refahın tabana yayılması ve her kesimin bundan faydalanması iktisadi olarak amaçlanan bir durumdur. Zira bir toplumda ne kadar fakirlik problemi çözülür, yoksulluk azaltılır ve gelir dengesizliği düzeltilebilirse, barış ve huzura o kadar yaklaşılır.

4. Tüketim ve Harcamada Orta Yol

Kur'an'da ifade edildiği şekilde "boğazını sıkarcasına" zorunlu harcamalarda kısıntı yapmak kınanmış (İsra, 17/29) buna karşılık israf ile cimrilik arasında "orta yol" tutmak tavsiye edilmiştir. (Furkan, 25/67) Malın biriktirilmesi ve harcarken elin sıkı tutulması, öylece âtil durup kimseye fayda sağlamamasına, tedavül edememesine sonuçta piyasanın daralmasına yol açabilmektedir. Bu durum da tüketim hacmine yansıdığı gibi diğer açıdan üretim ve yatırıma yansımakla ve bazı temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ferdin birtakım mahrumiyetlerle yüz yüze gelmesine de sebebiyet verebilmektedir. Böyle bir durumda hem fert hem de bütün toplumun zarar görebileceği, ekonomik gelişme ve durgunluğun da bundan kaynaklandığı belirtilmektedir. (Temel, 2001, s. 179)

Kur'an'da açıklandığı şekilde insan, yaratılışı gereği mala karşı hırslı, biriktirme arzusu içinde ve harcama konusunda aşırılığa kaçabilir. Müslüman kişinin iktisadi davranışlarında dengeyi sağlaması ne malını sorumsuzca harcaması ne de cimrilik ederek sadece kendisini düşünmesi ve servetini çoğaltması istenmiştir. Kendisinden istenen tüketim ve harcamalarında dengeli olması orta bir yol takip etmesidir. Servetini kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyacını karşılamakta kullanması gerekir. Dolaşıma sokulan servet ile piyasanın canlanması sağlanır, dolayısıyla yatırım ve üretim hacmi artar. Canlı ve hareketli bir piyasa ile başta ekonomik olmak üzere toplumun çeşitli sıkıntılarla karşılaşması engellenmiş olur.

5. Sonuç ve Değerlendirme

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İslam'ın iktisadi alan ile ilgili konularda getirmiş olduğu düzenlemelerin hem hukuki hem de ahlaki yönü bulunmaktadır. Ahlaki olarak sorumluluk vicdanlara yüklendiğinde hukuki kontrolün bulunmadığı durumlarda bile kişinin ahirette hesaba çekilme düşüncesiyle içgüdüsel (vicdani) olarak kendisini kontrol etmesi hedeflenmektedir. Böylece Kur'an, hukuki ve ahlaki değerler arasında bir ilişki kurarak onların birbirini tamamlamasını sağlamaktadır.

İslam'ın ekonomi görüşünde dünya ve ahiret dengesi bulunmaktadır. Kişinin dünya hayatında yerine getirmesi gereken hususlar bulunduğu gibi ibadet kapsamında ahiret yurduna ait yapması gereken davranışlar da bulunmaktadır. Kendisini yaratan Allah'a karşı her konuda sorumludur. Bu sorumluluk duygusu onun adalete uygun davranmasını, kazancının helal ve meşrû olmasını, harcamalarında ölçülü olup, tüketiminde israf etmemesini, ihtiyaç fazlası arta kalan malını da muhtaç kimselere infak etmesini gerektirir. Kur'an'da ana hatlarıyla belirtilen bu hukuki ve ahlaki prensipler tam olarak gerçekleştirilmeden iktisadi ve toplumsal refah elde edilemez.

Kur'an'da ekonomik ilişkilerin ahlaki boyutuna işaret edilmekte, bunların yerine getirilmediği durumlarda hukuki yaptırımlar devreye girmektedir. Buna göre iktisadi hayatta yaptırımların devreye girmesinden önce konu vicdana havale edilir ve ahlaki olarak çözülmesi hedeflenir. Müslüman kimsenin sergilemiş olduğu iktisadi davranışların arka planında ahlaki ve hukuki düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. Toplumsal hayatta devlet otoritesi ve hukuki yaptırımların en son uygulamaya sokulduğu, cezai müeyyidelerin caydırıcı bir rol oynadığı, getirilen düzenlemelerle piyasanın kendi dinamikleriyle oluşmasının amaçlandığı söylenebilir.

6. Kaynakça

- Ayengin, T. (2003). İslam'da İktisadi Hayatın Ahlaki Boyutu. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 648-659.
- Ayub, M. (2017). *İslamî Finansı anlamak*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Çağrı, M. (1988). "Adalet". *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, s. I/341-343.
- Çağrı, M. (2000). "İnfak". *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, s. XXII/289-290.
- el-Beyhakî, E. B. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- el-İsfehânî, R. (1412h). *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- er-Râzî, F. M. (1420h). *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî.
- Karaman, H. (1988). "Adalet". *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, s. I/343-344.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tabakoğlu, A. (2013). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Temel, N. (2001). *Kur'an'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Öz

Tasavvuf ilminin birçok tanımı yapılmıştır. Genel anlamıyla dünyaya karşı tavır almaktır. İşte tasavvuf düşüncesinde “Bir lokma ve bir hırka” anlayışı dünyanın cazibesine kapılmamak, onun esiri olmamayı ifade etmektedir. Çünkü insanın fitratında dünya ve içindekilere karşı aşırı bir hırs vardır. İnsanın bu duygu ve düşünceleri frenlenmezse sanki dünyayı yutacakmış gibi davranmaya ve tûl-i emel sahibi bir kişilik sergilemeye başlar. Bu nedenle yüce kitabımız K. Kerim’de “Kâfirlere bir kısmına, dünya hayatının zîneti olarak verdiğimiz ve onları bundan fitneye düşürmek için, kendilerine fayda temin ettiğimiz şeye (mal ve saltanata) sakın rağbetle bakma. Rabbinin (ahiretteki) rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.” (Taha, 131) bu ve buna benzer birçok ayet-i kerimelerde dünyaya rağbet etmeme öğütlenirken bunun yanında “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” (Necm, 39) ayeti ile de bir denge ortaya koymaktadır. İşte sûfîlerin “Bir lokma ve bir hırka” anlayışı sosyal adalet ve ekonomik açıdan tahlil edilmesi gerekir.

“Bir lokma ve bir hırka” anlayışı ekonomik hayata nasıl bir etkide bulunmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu düşünce sûfîler tarafından dile getirilmektedir. Bazı iktisatçıların iddia ettiği gibi bu düşünceye sahip olan bireylerin oluşturduğu toplum ekonomik olarak geri kalmış ve ilerleyememiş mi? Bunu tespit edebilmemiz için, tasavvuf kültürünün toplumsal hayatta en yaygın olduğu Osmanlı ve Selçuklu’lar zamanındaki iktisadi hayata bakmamız gerekir. Ayrıca bu düşüncenin tasavvuf eğitiminde kişiye kazandırılmasının amacı ortaya konulması gerekir.

Bu nedenle bu çalışmamızda, tasavvuf düşüncesinde “Bir lokma ve bir hırka” anlayışı ne anlama gelmektedir? Bu hayat anlayışı bireylerde ne gibi duygu ve düşünceye sebep olmakta, sosyal adalete ve iktisadi hayata nasıl etkide bulunmaktadır? vb. meseleler izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lokma, Hırka, Ekonomi, Tasavvuf, Sûfî

THE EFFECT OF A MORSEL AND A DERVISH'S COAT APPROACH TO ECONOMIC LIFE

¹ Assist. Prof.Dr., Karabük University, Faculty of Teology, Department of Sufism Karabuk-Türkiye, halimgul@karabuk.edu.tr

Abstract

Many definitions of Sufism have been made. Sufism is a general attitude towards the world. The Sufi thought "a morsel and a dervish's coat" concept, keep one of the world's charm, not to represent the world's prisoners. Because there is an excessive ambition against human nature and in the world and its contents. If these emotions and thoughts are not braked, the person starts to behave as if he is going to swallow the world and to exhibit a personality with an avarice. For this reason, the supreme book of the Quran; "Nor strain thine eyes in longing for the things We have given for enjoyment to parties of them, the splendour of the life of this world, through which We test them: but the provision of thy Lord is better and more enduring." (Ta-ha, 131) in this, and many other verses, not recommended to the world; "That man can have nothing but what he strives for;" (Necm, 39) the verse also reveals a balance. Here, the Sufis "a morsel and a dervish's coat" should be analyzed in terms of social justice and economics.

The idea of "a morsel and a dervish's coat" has had an impact on economic life. As mentioned above, this thought is expressed by the Sufis. As some economists claim, the society formed by individuals who have this idea is economically backward and unable to progress? In order to determine this, we need to look at the economic life of the Ottomans and the Seljuks, where Sufism is the most common in social life. In addition, the purpose of bringing this idea to the person in Sufi education should be revealed.

Therefore, in our study, what does it mean for "a morsel and a dervish's coat" in Sufism? How does this sense of life cause emotions and thoughts in individuals, how does it affect social justice and economic life? etc. the issues will be explained.

Keywords: Morsel, Dervish's coat, Economics, Sufism, Sufi

GİRİŞ

Tasavvuf düşüncesi ile irtibatlı olan “bir lokma bir hırka” anlayışı, zühd kavramıyla yakın bir ilişkisi vardır. Bu nedenle tasavvuf ilminde zühd nasıl ele alınıp değerlendirildiğine bir göz atalım.

Zühd sözlükte; herhangi bir şeye meyletmemek, isteksiz davranmak, önem vermemek, masivadan yüz çevirmek gibi anlamlara gelmektedir. Kısaca ifade edecek olursak; zühd; azlık ve azla yetinmek demektir.² Tasavvufî bir kavram olan zühd; dünyadan yüz çevirerek, nefsin masivaya olan meyl ve sevgisini engellemektir. Çünkü insan nefsi, hırslı, tûl-i emel sahibi, dünyaya aşırı düşkün, çıkarıcı, menfaatperest, harama ve günaha sevk eden bir karakterde yaratılmıştır. Bu nedenle Ebû Osman el-Hîrî (ö.298/910), Zühdü, “dünyayı terk, kimin eline geçerse geçsin ona aldırmamak” şeklinde tanımlarken, Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) ise, “elde bulunmayan şeyin, gönülde de bulunmamasıdır”³ diye tarif etmektedir.⁴

İşte insanın, tûl-i emel sahibi nefsinin ıslah edip zühd sahibi bir kimsenin konumuna çıkarmak için tasavvufî terbiyeye ihtiyaç duyulmaktadır. O halde tasavvuf nedir? Tasavvufî terbiye ne demektir? Bunları kısaca açıklamaya çalışalım.

Tasavvufun sūfîler tarafından birçok tanımı yapılmıştır. O tanımlardan birkaçını zikredelim: Tasavvuf İslam’ın ruh hayatıdır, tasavvuf zühddür, güzel ahlaktır, kalp temizliğidir, nefis ile mücahededir, vb. bu tanımları uzatabiliriz. Çünkü bu tariflerin sayısını bine çıkarabiliriz, hatta “mutasavvıfların sayıncadır” diyenler var. Acaba neden bu kadar çok tasavvuf tanımı yapılmıştır? Çünkü tasavvuf, nazarî ve aklî bir ilim olmadığından, daha çok tecrübeye dayandığından, sūfîler de kendi yaşadıkları manevî tecrübeler ve buldukları makamlara göre tanımlamışlardır.⁵

Yukarıda tanımlarından birkaçını verdiğimiz tasavvuf, tek başına bunlarla tanımlanamaz. Çünkü o tanımların hepsi tasavvufun sâlikte gerçekleştirmeyi amaçladığı rûhî olgunluğa götüren bir vasıta. Örneğin tasavvufu sadece zühd diye tanımlarsak, eksik tanımlamış oluruz. Bu nedenle tasavvuf o tanımların tamamını kapsayan manevî ve tecrübî bir ilimdir. İşte tasavvufun tanımında öne çıkan hususların salike kazandırılması için takip edilen bir usûl ve yöntem var ki, buna tasavvufta seyr ü sülûk denmektedir.

² Bkz.; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Afrîkî, **Lisânu’l-Arab**, “zhd” maddesi, c.III, Dâru Beyrut, Beyrut 1955-1956, s.196-197; el-Kâşânî, Abdurrezzâk, **Mu’cemu Istilâhâtî’s-Sûfiyye**, thk. Abdulâl Şahin, Kahire 1992, s.216; Zebidî, **Tâcu’l-Arûs**, “zhd” maddesi, Matbaatu’l-Vehbiyye, Kahire 1287, c.II, s.369-370.

³ el-Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Abdülkerim, **er-Risâletu’l-Kuşeyriyye fi İlimi’t-Tasavvuf**, tahk. Ve haz. Ma’ruf Zerrik, Ali Abdulhamid Baltacı, Daru’l-Ceyl, Beyrut ts., s.116.

⁴ Hemen hemen birçok dinde de dünyaya karşı bir tavır alma söz konusu, bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz., Mustafa Göregen, **Dinlerde Dünyadan Feragat Etme (Fakirlik) Düşüncesi = The Renunciation (Poverty) Attitude from the World in Religions**, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, cilt: VI, sayı: 2, s. 371-397.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Ethem Cebecioğlu, “**Prof. Nicholsun’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tanımları**”, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXIX, Ankara 1987, s. 387-406.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Sevr ü sülük, seyr, yürümek, gezmek, gitmek⁶ demektir. Sülük ise, yola girmek, yol almak⁷ gibi manalara gelmektedir. Seyr ve sülük birbirinden ayrılmaz iki parçadır. Bu nedenle tasavvufta “seyr” için sülükün gerekliliği, namaz için abdestin lüzumuna benzetilmektedir. Bu iki kelime birlikte kullanıldığında, yani seyr ü sülük; tasavvuf ve tarikata giren kimsenin manevî makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safahata verilen isimdir. Diğer bir ifade ile seyr; cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlaka, kendi vücudundan Hakk'ın vücuduna doğru hareket etmek; sülük ise, tasavvuf yoluna girmiş sâliki Hakk'a vuslata hazırlayan manevî ve ahlakî bir eğitimidir.⁸

Kısaca ifade edecek olursak; manevî eğitim almak isteyen kimsenin bir mürid-i kâmile intisap ettikten sonra belli bir metotla, Allah'a doğru, yani kemâlâta doğru manevî planda yapmış olduğu yolculuğa seyr ü sülük denmektedir. Acaba bu yolculuğun bir sonu var mı? Sufilerin genel kanaati bu yolculuğun sonu yoktur. Çünkü bir kul ne kadar çalışıp çaba sarf ederse etsin, en mükemmel varlık olan Allah'ın özelliklerini kazanamayacağına göre sülüklün de sonu yoktur. Bu nedenle şöyle bir olay aktarılır: Hacı Bayram'ın damadı ve müridi, Eşrefoğlu Rûmî, tekkede ki sülüklünü tamamlayınca müridi Hacı Bayram-ı Veli'ye; “ulaşmamız gereken manevî kemâlâtın sonu bu mudur?” diye sorunca, şu karşılığı alır: “Bir velinin bin yıl ömrü olsa ve bu sürede sülûke devam etse, peygamberlerin topuğuna bile varması imkansızdır.”⁹

Diğer bir ifadeyle; İnsan oğlunun bu dünyadaki varlığı ve gelişimi doğum ile başlar. İşte aynen bunun gibi insanın manevî yolculuğu da doğumla başlar ki buna sufiler “vilâdet-i sâni” (ikinci doğum) demişlerdir. Sâlik bu ikinci doğumla birlikte iç âleminde yeni bir varlık boyutu ve gerçek benini keşfe başlar.¹⁰ Bahse konu olan bu keşf ameliyesi yani insanın özü ve emir âleminde olan ruhun, halk âlemine ait beden ve onunla ilgili bağlardan kurtarılarak tekrar aslî vatanına yükselebilmesidir.

Sonuç olarak şu söylenebilir: tasavvufun gayesi, insanı seyr ü sülük yoluyla kötü ahlaktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, onu güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Rasûl'nün ahlakını benimseterek onun insân-ı kâmil olmasını sağlamaktır. Buda ancak Hz. Peygamber'e tam bir ittibâ ile mümkündür.

Bir Lokma Ve Bir Hırka Anlayışı

Bu düşünce, tasavvuf kültürünün yaygın olduğu toplumlarda yaygınlık kazanmıştır. Bu fikir ve inanç sanıldığı ya da iddia edildiği gibi insanları tembelleğe ve üretkenlikten uzaklaşmaya sevk ettiğinden bu anlayışa sahip olan bireylerin oluşturduğu toplum ekonomik olarak geri kalmış ve ilerleyememiş mi? Bunu tespit edebilmemiz için, tasavvuf kültürünün toplumsal hayatta en yaygın olduğu Osmanlı ve Selçuklular zamanındaki iktisadi hayata bakmamız gerekir.

⁶ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 564.

⁷ Cebecioğlu, age., s.586.

⁸ Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anhatları ile Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 183.

⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 564.

¹⁰ Birgitte Dorst, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, edit.: J. Marvin Spiegelman vd., Trc. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, İnsan Yay., İstanbul 1994, s. 24- 26.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Osmanlı ve Selçuklu toplumlarını incelediğimizde, toplumsal hayatta Fütüvvet diğer bir ifade ile Ahilik teşkilatının büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu teşkilat ve tasavvufla olan ilişkisi hakkında biraz bilgi vermenin konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Fütüvvet; Arapça “fetâ” kelimesinden türemiştir. Sözlükte; mertlik, yiğitlik, gençlik, iyi huyluluk ve cömertlik¹¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Fütüvvet ile ilgili araştırma yapanlar, bu teşkilatın kökeni ile ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimi İran, kimi Arap, kimi de Türk kökenli olduğunu belirtmişlerdir.¹² Fakat fütüvvet teşkilatının tarihine baktığımız zaman, İslâm’ı din olarak benimsemiş bütün milletlerin kültürlerinde bu teşkilat farklı isimlerle varlığını devam ettirmiştir. Örneğin Türklerde “Ahilik”, İrannılarda “Rindlik ve cevanmertlik”, Araplarda ise “Fetâ”¹³ şeklinde isimlendirildiği görülmektedir. Fütüvvet kavramını her millet farklı isimlerle isimlendirse bile içerik olarak aynı manayı çağrıştırmaktadır. Bu kavramlar üzerinde araştırma yapan kimselerinde ifade ettiği gibi tasavvufî düşünce bu teşkilat üzerinde hakimdir. Örneğin İran’da kullanılan rindlik, insanın kendi benliğini ortadan kaldırmak ve nefsini yok edip, başka bir benliğe bürünmektir ki bu benlik de maşukun benliğidir. Yine rindlik, bencilliği ve kendini düşünmeyi terk etmek ve aşk makamına ulaşmaktır.¹⁴ Arap toplumunda “Fetâ” kelimesinden türeyen fütüvvet teşkilatı tasavvufî bir özellik kazandıktan sonra esnafla kaynaşarak Anadolu’da Ahilik kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵ Çünkü sûfiler fetâ ve fütüvvet kelimelerini tasavvufî birer kavram olarak kabul etmişler, fetâ’yı sûfî, fütüvveti ise tasavvuf olarak tanımlamada bir beis görmemişlerdir. Sûfide bulunan iyilik, yardımseverlik, fedakârlık, insan sevgisi, nefesine hâkim olma gibi vasıflar fütüvvet teşkilatına mensup olan bireylerde de olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu nedenle fütüvvetnâmelerde izah edilen fütüvvetin ve Ahiliğin âdâb ve erkânı, silsilesi, teşkilat özelliklerini yansıtan usûl ve kaideler tetkik edildiğinde tasavvufun prensipleri ile örtüştüğü veya benzer olduğu görülmektedir.¹⁶

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren sûfilikle fütüvvet teşkilatı iç içe geçmiş, bu kurumda sûfiler kendi düşüncelerinin ağırlığını göstermişlerdir. Bu etkiyi, günümüze kadar ulaşan en eski fütüvvetnamelerin yazarlarının sûfiler olması göstermektedir.¹⁷ Yine fütüvvetle ilgili müstakil eserler yazılmadan önce birçok mutasavvıfın bu konu ile ilgili açıklamalarda bulunmaları da bu etkiye ayrı bir delildir. Örneğin Ma’rûf-ı Kerhî (ö.201/816): “Fütüvvet sahibi kişinin üç özelliği vardır. Sadakat beklemeden vefa göstermek, cömertlik yapılmadan insanları meth etmek ve ihtiyaç sahibi istemeden cömertlik yapmaktır.”¹⁸ Muhammed b. Ali et-Tirmizî (ö. 285/898):

¹¹ Ebû Fadl Cemâleddin Muhammed _İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab* XV, “Fetâ” maddesi, Beyrut, ts, s. 145-147; Enver Fuâd Ebî _uzâm, *Mu'cemu'l-Mustâlahâti's-Sûfiyye*, Beyrut 1993, s. 134.

¹² Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964, s. 233; Mikail Bayram, *Ahi Evren, Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara 1995, s. 49 vd; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 2. Baskı, Ankara 1997, s. 240.

¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, İstanbul 1949-1950, s. 205.

¹⁴ Nasrullah Pürcevâdî, *Can Esintisi*, çev. Hicabi Kırılancıç, İstanbul 1998, s. 272.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, DİA, XIII, İstanbul 1996, s. 262.

¹⁶ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, DİA, XIII, İstanbul 1996, s. 260.

¹⁷ İbrahim Arslanoğlu, *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Ankara 1997, s. 17.

¹⁸ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, 2. baskı, İstanbul 1996, s. 213.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

"Fütüvvet, Rabbi için kişinin nefesine düşman olmasıdır." Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910): *"Fütüvvet, fakirden nefret etmemek, zengine yaranmaya çalışmamaktır."* Yine Cüneyde göre, *"fütüvvet, eziyet etmekten uzak durmak ve cömert olmaktır."* Fütüvvetten ilk bahseden kişi olarak bilinen Fudayl b. İyaz (ö.187/803): *"Fütüvvet, dostların kusurlarını hoş görmektir."* demektedir. Hallâc-ı Mansûr (ö.309/921)'a göre *"fütüvvet, kişinin bütün dileğini Allah'a hasretmesi ve Allah ile Allah için Allah'a yönelmesidir."*¹⁹ Ebû Bekir el-Verrak (ö. 320/932): *"Fütüvvet, düşmanı bulunmayan kimsedir."* Ebû Alî ed-Dekkâk (ö. 405/1014): *"Fütüvvetin asıl anlamı, kulun daima insanlar için çalışmasıdır."*²⁰

Sûfilerin bu övücü ifadelerinden başka fütüvvetle tasavvufun iç içe olduğunu gösteren bir diğer delil, fütüvvetten bahseden ilk müstakil eser "Kitâbü'l-Fütüvvet", mutasavvıf Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'ye (ö. 412 / 1021) ait olmasıdır.²¹ Bu eserde Sülemî, fütüvveti Hz. Adem'e dayandırmakta, mutasavvıfların fütüvvet kavramına yükledikleri İslam ahlak ve değerlerini anlatmaktadır. Bu eserden başka birçok tasavvuf düşüncesini anlatan klasik kaynaklarda da fütüvveti anlatan bölümlere yer verdikleri görülmektedir.²²

Fütüvvet düşüncesi, tasavvufî düşüncenin izlerini açık bir şekilde üzerinde göstermektedir. Bu nedenle mensuplarını, sûfilerin "İsâr"-başkalarını kendine tercih etme- ideali ile yetiştirmişlerdir. Fütüvvet teşkilatı İslam Dünyasının çeşitli bölgelerinde kurumsallaşarak toplumsal hayatta önemli roller üstlenmişlerdir.²³ Tasavvufa göre fütüvvet; bireyi en yüce ve en yüksek mertebeye ulaştıran bir değerdir. Sosyal hayatta en faydalı işler yapanlar bu düşünce ile yetişen kimselerdir.²⁴ Çünkü bu insanlar, *"Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse iyi iş yapsın..."*²⁵ ayetini ilke olarak benimsemişlerdir. Ünlü iktisatçı Ülgener'in ifadesiyle:

*"Şarklı ruhunda tevekkül ve teslimiyet, aslında hangi kökten gelmiş olursa olsun, ancak din ve tasavvufuyla yoğrulup ifade şeklini kazandıktan sonradır ki, hakiki derinliğine varmış ve tamamlanmış sayılabilir..."*²⁶

Tasavvuf, fütüvvet ve ahilik kavramlarını ve birbirleri ile olan irtibatını izah ettikten sonra Anadolu'da Ahilik teşkilatının sosyal hayata etkileri üzerinde duralım.

Sûfilerin diğer bir ifade ile Ahilerin toplumun farklı alanlarında yapmış oldukları hizmetleri şu sözler çok güzel bir şekilde izah etmektedir: *"Sözgelimi ülkeyi yönetenler açısından bir sûfî, kuruluş yıllarında toprağı imar eden bir bahçıvan, el emeğı ile geçinmeye çalışan bir çiftçi, sefer anında orduya destek olan gönüllü bir askerdir. Yükseliş ve refah döneminde ise, bir kısım*

¹⁹ Abdülbaki Gölpinarlı, *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, İstanbul 1949-1950, s. 205.

²⁰ Ebu'l Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, Beyrut 1993, s. 226 vd; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l Evliyâ*, haz. Süleyman Uludağ, 2. baskı İstanbul 1991, s. 127, 437, 539.

²² Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, s. 213; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, s. 226 vd.; Ocak, *"Fütüvvetnâme"*, DİA, XIII, s. 264.

²³ Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev. , Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001, s. 215.

²⁴ Ebû Abdurrahman Muhammed İbn el- Hüseyin es-Sülemî, *Kitâbu'l-Fütüvvet*, neşr. Süleyman Ateş, Ankara 1977, s. 22.

²⁵ Kehf 110.

²⁶ Sabri F. Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları, 1991, s. 14.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

sanat ve meslek dallarında yetişmiş sanatkâr, sözü sohbeti dinlenen bir mürşid, fetihler sırasında askerin maneviyatını yükselten bir vaiz, maddi ihsanlara iltifat etmeyen kanaatkâr bir dervîştir. İlmiye mensupları nazarında ise, sanatkârlığın yanı sıra ilm-i zahirle ilm-i bâtını cem etmiş, şeriatın taviz vermeyen, farklı anlayışlara hoşgörüyü bakan kendinden emin bir şahsiyettir. Halk cephesinden bakıldığında da tesirli konuşmalarıyla gönülleri fetheden bir uyarıcı, hastalıkları tedavi eden bir tabip, idarecilerle kendileri arasında bir aracı hatta hâmî, dilenmeyen ve fakat ihtiyaç sahiplerine karşılıksız dağıtan bir yardımseverdir.”²⁷ Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Ahiler, sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan soylular, burjuvalar, bürokratlar gibi, egemen ve sömürücü vasıflarına sahip bir sınıfı incelemek yerine, üreticiliği esas alan sosyal katmanlara dayanmış ve bu kesimleri öne çıkartmışlardır.²⁸ Böylece, ticari ve ekonomik kalkınmayı temin eden, sayıca çok olmaları ve örgütlü yapılarından kaynaklanan güçleriyle şehre nizam veren esnaf ve sanatkârlar arasında gerçekleştirdikleri yardımlaşma ve dayanışma ile toplumsal dengeyi tesis ve muhafaza etmişlerdir. Bu denge, dini inanç ve ortak değerlerde toplum fertlerini birleştirmiş, inanç ve değerler üzerine sağlanan birleşim kin ve düşmanlıkların oluşumuna fırsat vermemiştir. Sonuçta, ahlak temelli bir toplum gerçekleştirilmiştir.²⁹

Bilindiği gibi gençler, gençliğin verdirdiği bir hareketliliğe ve enerjiğe sahiptirler. Bu enerjileri doğru yönlendirilmez ve yanlış yönlere kanalize edilirse, toplumu tehdit eden ve toplumca istenmeyen yanlış ve zararlı amaçların peşine düşebilirler. Özellikle günümüzde gençlerin zararlı alışkanlıklardan ve milli bünyeyi tehdit eden akımlardan korunması, gençlik enerjilerini toplum ve kendi menfaatleri doğrultusunda kanalize edilip, üretken ve sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeleri önemli bir toplumsal problemdir. İşte Ahilik, gençlik enerjisini yapıcı, üretici hatta yönetici kılmak konusunda müstesna tecrübeler sunmuştur. Ahi teşkilatlanmalarıyla gençler, üretici birlikler halinde organize edilerek, duygu, düşünce ve enerjileri yüksek gayelerin tahakkukuna kanalize edilmiştir.³⁰ Ahi birliklerinde gençler, İslam dininden hareketle sufilerin ortaya koyduğu müeyyidelerle güçlendirilmiş sosyal etik kuralları yardımıyla terbiye edilerek, işinde mahir, dini ve milli geleneklerine bağlı, toplumla uyumlu ve başıbozukluktan uzak, sorumluluk sahibi kişiler olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır.³¹ Meslek ve sanat sahibi oluş, kişinin kendi kendine yeterliliğini netice vermiş, bu yeterlilik de, onun toplumda bir şahsiyet olarak yer almasını sağlamıştır. Ahilikteki “beyler kapısından içtinap” düsturu, kişinin tebaiyetten şahsiyete yükselişini ifade etmektedir.³²

²⁷ Reşat Öngören, “Osmanlı’da Süfîlerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları” *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1999, sayı 3, s. 9-22.

²⁸ Beşir Hamitoğulları, “İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi”, Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986, s. 144.

²⁹ Cemal, Anadol, Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 79-80; Kızıler, Hamdi “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2015, cilt: IV, sayı: 2, s. 408-423

³⁰ Ahmet Tabakoğlu, “Ahilik ve Gençlik” Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul 1986, s. 195_201.

³¹ Halil İnalçık, “Ahilik, Toplum, Devlet” II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 192-193.

³² Ali, Torun, Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 15.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ahi birlikleri özellikle Osmanlı Devleti'nde küçük yerleşim merkezleriyle hükümet merkezi arasında iletişimi sağladıkları görülmektedir. Bu birlikler ülke çapındaki haberleşmeye önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu iletişim genelde zaviye ve zaviye şeyhleri arasında cereyan haberleşmeye dayanmaktaydı. Çünkü bu şeyhler, gezginleri zaviyelerinde misafir ettiklerinden dolayı dünyada olup bitenlerden herkesten önce haberdar oluyorlardı.³³

İbn-i Batûta Seyahatnamesinde ahilerin misafirlerini hamama götürdükleri, zaviyelerde en az üç gün ağırladıkları, bu ağırlama esnasında misafirlerin ve hayvanlarının rahatı için her türlü fedakarlıkta buldukları ve misafirlerine zaviyeye gelişleri, orada kalışlarından ve zaviyeden ayrılışlarında hediyeler sunduklarından bahsetmektedir.³⁴ Ahilerin misafire bu kadar önem atfedip değer vermeleri, herhangi bir şan ve şöhrat düşüncesinden kaynaklanmamakta, bu düşünceyi aşan bir kaynaktan gelmektedir ki, oda fütüvvet ehlinin almış olduğu tasavvufî terbiyedir.

Yine Ahi birliklerinin, orta sandıkları vasıtasıyla kişiye sosyal güvenlik ortamı temin ettikleri; bu sandıklar vasıtasıyla bireye maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddi ve manevi destekte bulunarak, kişiyi yalnızlıktan kurtardığı, dayanışma ortamıyla moral destek sağladığı, böylece kişinin ve toplumun refah düzeyine katkı sağlayarak bir sosyal hizmet görevi ifa ettikleri belirtilmektedir.³⁵

Ahiler denildiğinde genelde esnaf teşkilatı akla gelmektedir. Ahiler almış oldukları tasavvufî terbiye sayesinde esnaf ve sanatkârlar arasında bir iş ahlakının oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Nitekim Sosyolojinin en önemli kurucularından birisi olan Durkheim de insanlar arasında barış ve düzenin tesisinin bir ahlak işi olduğunu, bu durumun maddi illetlerden otomatik şekilde çıkmayacağını belirtir. Özellikle sosyal bir kurum olan ekonominin bir ahlak disiplinine sahip olmadan yaşayamayacağına dikkat çeker. Ona göre; ahlaki kaidelere tabi olmayan bir ekonomide birbiriyle çarpışan fert arzularından başka bir şey yoktur. Bu arzuların kendiliğinden düzene girmesi mümkün değildir.³⁶ Bu nedenle İslam dini, oluşturduğu İslam toplumunu yüksek ahlaki temellere dayandırmıştır. İslam toplumunun sıhhati, esnaf ve sanat erbabının yüksek ahlakî değerlere sahip olması ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.), doğru sözlü bir tüccarı, nebiler, Sıddıklar, şehitler ve Allah'ın Salih kullarıyla birlikte zikrederek taltif etmiştir.³⁷

Yine Durkheim, görev duygusunun vicdanlarda yer etmesini bireyin yaşadığı ortamla ilişkili olduğunu ve bu ortamın onu devamlı uyanık tutmasıyla mümkün olabileceğini ifade eder. Ona

³³ Ayşe Ulusoy, "Devlet Ana Romanında Ahilik Teşkilatı", Milli Folklor Dergisi, C:5, S:36, 1997, s. 52-53.

³⁴ Mehmet Şeker, İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 75-82.

³⁵ Adnan Gülerman- Sevda Taştekil, Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 7 ve 11.

³⁶ Emile Durkheim, La Marale Professionnelle (Meslek Ahlakı), Çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, Ankara 1949, s. 20-22.

³⁷ Abdus Semi El Mısri, "İslam'da Ticaret Adabı", Çev. Ramazan Şimşek, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXV, 1981, s. 477-484.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

göre; bu, bireyin görevi ihmal eğilimine karşı ona görevi hatırlatan bir grubun varlığını gerektirir. Yine ona göre, bir hareket tarzı yani ahlak ancak tekrar, teamül ve tatbik ile sağlam bir şekilde kazanılabilir. Yani ahlaksız bir ortamda ahlaklı kalmak mümkün değildir.³⁸ İşte bu nedenle Ahilikte de kökeni tasavvuf-fütüvvet ahlakı olan ahilik prensiplerinin bireylere kazandırılmasında ortak yaşam alanları yani zaviyeler ve Ahi esnafının çalıştığı çarşı-pazarlar inşa edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü tekke ve zaviyelerde ki Şeyh hem örnek bir şahsiyettir hem öğretmen hem de eğitmandir. Dervişler bu mekanlarda dini bilgileri hem kâl hem de hâl yoluyla kesbedirler. “Tekkeler vasıtasıyla tasavvuf, halka gerekli dini terbiyeyi veriyordu. Gayesi kalbi kibir, kin, haset, yalan, riya, dedikodu ve çeşitli bayağı hırslardan temizleyerek ona hayır, Hakk’a ve Hakk’ın kullarına hizmet iştiağı, menfaatlerden arınma, merhamet ve adalet sevgisi, derece derece aşk halinde varlıklara hürmet duyguları doldurmaktır.”³⁹ Dolayısıyla tarih boyunca medreseler ilim, tekkeler ise muhabbeti vermeyi başarmışlardır.⁴⁰

Sonuç olarak şöyle denilebilir: Ahilik teşkilatı Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında ahlaklı, faziletli ve terbiyeli insanların yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte kaliteli usta ve teknik elemanlar yetiştirilerek toplumun sanat ve ekonomik hayatına katkıda bulunmuştur.

Ahilik teşkilatının Selçuklu ve Osmanlı toplumlarının sosyal ve ekonomik hayatta oynadığı role işaret ettikten ve bu teşkilatın tasavvufî bir alt yapıya sahip olduğuna değindikten sonra, “bir lokma bir hırka” düşüncesinin tasavvuf eğitiminde neden bireylere kazandırıldığını ve bu düşüncenin toplumsal hayattaki yansımalarına değinelim.

Yazımızın girişinde tasavvuf ilminin tanımlarından birkaçını aktarmış ve bunlardan hiçbirinin tek başına bu ilmin tamamını kapsamadığını, fakat bu tanımlardan her birinin bir döneme veya bu tanımları yapan sūfînin içinde bulunduğu manevi mertebesine işaret ettiğini belirtmiştik.

Bilindiği gibi tasavvufun ilk dönemine “zühd” denmekte, bu ise, dünya ve içindekilere karşı tavır almak, ilgi ve alaka göstermemektir. Tasavvufî eğitimde salike bu duygu ve düşünce kazandırılırken öncelikle salikin maddi olarak bir şeylere sahip olamaması öğütlenerek, gönlünde dünya ve içindekilere karşı ilgi ve alakasını zayıflatıp, her şeyin sahibinin Allah (c.) olduğu bilinci verilmeye çalışılmıştır. Bu bilinç sūfînin gönlüne yerleştikten sonra, dünyalık birtakım “şeylere sahip olması, çalışıp kazanması asla kınanmamış, hatta teşvik edilmiştir. “Veren el alan elden üstündür” prensibinden hareketle topluma yük olma değil, toplumun yükünü taşıma emredilmiştir. Bunun somut örnekleri Ahi zaviyeleri, tekkeler ve hangahların toplumsal hayattaki fonksiyonlarıdır. Birde bu tekke ve zaviyelerde görev yapan mürşid-i kamillerin eserlerinde konumuzla ilgili söylemiş oldukları sözlerdir. Örneğin; Mevlânâ bu konuda şöyle demektedir:

³⁸ Durkheim, a.g.e.,s. 22.

³⁹ Mustafa Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 225.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 155.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

“Dünya nedir? Allah’tan gafil olmaktır. Kumaş, gümüş, evlad ü iyal değildir.

Malı Allah rızası için hâmil olursan öyle mal için Efendimiz; ‘helal mal, salih bir kimse için ne iyidir’ buyurmuştur.⁴¹

Yine Mevlânâ insanın kalbini gemiye benzeterek şöyle demektedir:

“Geminin içine su dolması, onun batmasına sebep olur. Fakat suyun gemi altında bulunması, ona dayanak teşkil eder.

Malı, mülkü kalbinden çıkarmış olduğu için, Süleyman Aleyhissesalam kendisine ‘fakir’ dedi.”⁴²

Mesnevî şarihlerinde Ahmed Avni Konuk bu beyitlerle ilgili şu izahatta bulunmaktadır: “Geminin içine su girdiğinde, onu nasıl batırırsa; mal sevgisi de insanın kalbini doldurduğu zaman, onu aynı şekilde batırır. Ancak mal sevgisi, kalbi istila etmez ve o mal ile güzel davranışlar sergilenirse, geminin altındaki suyun gemiyi taşıması ve istenen yere ulaştırması gibi, o kalb de insanı maksudu olan Hakk’a ulaştırır. Örneğin; Hz. Süleyman (a.s.), sahip olduğu büyük saltanat ve mülke rağmen, bu tür şeylerin muhabbetini kalbinden çıkartmış ve kendini fakir görmüştür. Bu nedenle çok mal ve mülkü, geminin altındaki su misali, ona zarar vermemiştir.”⁴³ İşte tasavvufun asıl amacı bu duygu ve düşünceye sahip insanlar yetiştirmek ve bu kişilerin toplumsal hayatın her alanında hizmeti karşılık beklemeden Allah rızası için ifa etmelerini sağlamaktır.

Sonuç

Sonuç olarak şu söylenebilir: “bir lokma bir hırka” anlayışı sülûfinin manevi eğitimi esnasında ilk başlarda sahip olması gerekmektedir. Çünkü bu duygu ve düşünce onu nefsinin aşırı hırs ve tamahından korumaktadır. Yine seyr ü sülûkün ilk aşamalarında riyazet yani nefis ile mücadele etmek için az yemek, az konuşmak ve az uymak önem arz etmektedir. Bütün bunlar nefsin ardı arkası gelmeyen isteklerinin kontrol altına alınması içindir. Fakat sufi manevi tekamülünü tamamladıktan sonra artık onun seyr ü sülûkün başlarında gösterdiği gibi dünya ve içindekilerden yüz çevirip, onlardan uzaklaşması gerekmez. Çünkü sufi artık memlûk değil, mâlik konumuna yükselmiştir. Yani dünyada hiçbir şey kendisine hükmedemez, ama her şey onun hükmü altındadır. Mevlânâ’nın değimi ile, mal ve mülk geminin altındaki su gibidir. Su geminin altında olup içine girmediği sürece onun için büyük bir lütuftur, onu, menzil-i maksuduna ulaştırır. Fakat içine girecek olursa helâkına neden olur.

Bütün bu izahlardan sonra şunu söyleyebiliriz: “Bir lokma bir hırka” düşüncesi ekonomik hayata olumsuz yönde değil olumlu yönde katkıda bulunmuştur. Özellikle kapitalist bir hayat anlayışının yaygın olduğu bir dönemde, bu duygu ve düşüncelere sahip bireylere çok ihtiyaç olduğu açık bir gerçektir. Çünkü toplumda sosyal adalet, insani olgunluk ve doyunluğa erişmiş

⁴¹ Mevlânâ, Celâleddin-i Rûmî, Şerh-i Mesnevî, Ter. ve Şerh.: Tâhirü'l-Mevlevî, Şamil Yayınevi, İstanbul trs., c. II, b. 976-977.

⁴² Mevlânâ, age., c.II, b. 978-979.

⁴³ Konuk, Ahmed Avni, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, haz. Selçuk Eraydın vd., Kitabevi Yayınları. İstanbul 2011, c. I, s. 319.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:

The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk

27th-29th September 2018

fertlerle sağlanan bir sistemdir. Aslında "Bir lokma bir hırka" anlayışı; mala sahip olmak, onu başkalarıyla paylaşmak, kardeşlerini kendine tercih ederek bir lokma ve bir hırkanın dışında elinde ve avucunda bulunan her şeyi başkalarına dağıtmaktır, diyebiliriz.

Faizsiz Bir Ekonominin Temel Aksiyomları Üzerine Bir Çalışma

Erdal Harunoğulları¹

Öz

İslam dini; zenginler ve fakirler arasındaki refah farkını azaltarak varlık sahiplerinin refahlarını, düşük refah gruplarıyla paylaşmasını, bu sayede daha müreffeh ve itidalli bir toplum yapısı oluşturmayı amaçlar. İslam, bu anlayışa göre, orta sınıf gelir grupların yüksek, aşırı zengin ve yoksul grupların da düşük olduğu bir toplum yapısını hedefler. İnananların birbirini kardeş bileceği böylesi bir toplum yapısının kurulması, zenginler ile yoksullar arasındaki ayrıştırıcı toplumsal kimliklerin ortaya çıkmasına neden olan ekonomik yapılardan ziyade toplumsal sınıfları birleştiren ve kaynaştıran ekonomik yapıların uygulanmasıyla mümkündür.

Çalışmanın amacı; “Faizin toplumsal yapıdaki ayrıştırıcı etkisine bağlı olarak ortaya çıkan orantısız gelir dağılımının, söz konusu olduğu günümüzde, bu anlayışla ortaya konabilecek çözüm önerileri neler olabilir?” ve “Mudarebe, muşareke ve karz gibi finansal yapıların günümüz finansal sistemine entegre edilmesi, mevcut sistemi nasıl etkiler?” gibi sorulara çözüm bulmaktır.

Bu çalışmada, söz konusu finansal yapıların toplumsal yapıya nasıl yansıdığı ve ekonomik yapıya etkileri detaylı bir literatür çalışması yapılarak incelenecek, güncel durum betimsel analiz yoluyla ele alınacaktır. Bu alanda yapılan pek çok çalışma olmasına karşın söz konusu çalışmalar anlam örgüsü bağlamından birbirinden ayrı kalmış ve bütünlük sorununa yol açmıştır. Çalışmamız bu bütünlük sorununa çözüm olması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz ekonomi, gelir dağılımı, ortaklık finansman yöntemi, mudarebe, muşareke.

A Study on the Basic Axioms of an Interest-Free Economy

¹ Bursiyer Asistan., Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı ABD, İslam Ekonomisi ve Finansı Pr. (DR), Sakarya-Türkiye, erdalharunogullari@gmail.com

Abstract

Islamic religion; It aims to create a more prosperous and modest social structure by reducing the welfare gap between the rich and the poor, and thus sharing the welfare of wealth owners with low welfare groups. Islam, according to this understanding, targets a social structure in which the middle class income groups are high, the over-rich and poor groups are also low. The establishment of such a social structure in which believers know each other brothers is possible by the application of economic structures that combine and fuse social classes rather than the economic structures that lead to the emergence of discriminatory social identities between the rich and the poor.

Purpose of the study is to find solutions to such questions; “What is the possible solution for the disproportionate distribution of income arising from the discriminatory effect of interest on the social structure?”, “How does the integration of financial structures such as Mudarebe, mushareke and karz into today's financial system affect the current system?”.

In this study, the effects of these financial structures on the social structure and their effects on the economic structure will be analyzed by a detailed literature review and the current situation will be discussed through descriptive analysis. Although there are many studies in this field, the studies in question have been separated from the context of meaning. Our study is important for the solution of this integrity problem.

Keywords: Interest-Free economy, distribution of income, partnership financing method mudarebe, mushareke.

Giriş

İslami bir ekonomi düşünüldüğünde karşımıza direk faiz yapısı gelmektedir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim'deki Bakara Suresi'nin 279. ayetindeki faizden vazgeçmeyenler için "Allah'a ve Resulüne harp açmak" tehdidiyle faizin ne kadar kritik bir nokta olduğunu görürüz. Öyleyse pek çok araştırmancının da ortak kanaati olarak öncelikli hareket noktası faizin terk edilmesi meselesidir. Aslında bu, konu tarih boyunca farklı şekillerde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ancak gelinen noktada faizin kaçınılmaz olduğu bir ekonomi sistemi söz konusudur. İslam baştan sona faize net ve tutarlı bir tavır aldığı halde günümüz finansal yapıları düşünüldüğünde faizi terk etmek nasıl mümkün olabilir? Kur'an-ı Kerim ve sünnet hayatın her alanına ışık tuttuğu gibi bu noktada da hayatımızı aydınlatır. Tarihsel süreçler de dikkate alındığında bir hareket sistemi inşa etmek zaruri ve imkan dahilindedir.

Reel piyasa dinamikleriyle finansal piyasa dinamikleri arasında tutarsızlıklara sebep olacak ve ekonomiyi krize yatkın bir ekonomi haline getirebilecek faiz kavramı, yine reel piyasa ve finans piyasaları arasında kurulacak yeni bir denge argümanı ile çözülebilir. Bu yaklaşım sadece ekonomik etkinliğe değil ayrıca toplumsal yapıda da farklılaşmaları beraberinde getirebilecek ve daha müreffeh bir toplum yapısı için bit temel oluşturabilecektir.

İslami finansın geçmişi faizsiz bir sistemle işlemesi bir asrı aşmaktadır. İslam medeniyetlerinin inkişaf ettiği yıllar süresince üretim ve tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için İslami finansal yöntemler kullanılmıştır. Ekonominin merkezine Batının yerleştiği dönemden itibaren İslami finansal argümanların uygulanması giderek azalmıştır (Iqbal ve Llewellyn, 2002: 1).

Değerlendirme

Faiz, Kur'an-ı ifadeyle riba, fıkhi bir ifade olarak "belli malların belli şekillerde yapılan satım akdi ile değişiminde şart koşulan fazlalık ve ödünç verilen malın geri ödenmesinde şart koşulan fazlalık" şeklinde tanımlanır (Karaman vd., 2006, s.430-1). Akit başında koşulan şart olması ile faiz yasağının kapsamı, muamelat fikhinin, getiri oranının baştan şart koşulamaması ilkesiyle ve faizin sebep olduğu sosyal ve ekonomik alanlardaki gayri ahlaki sonuçlarla ilgilidir.

Cicero ve Seneca gibi Romalı filozofların yanında Plato ve Aristoteles gibi Yunan filozofları da paranın kısır olduğu görüşüne dayanarak, inançları ışığında, faizin adil olmadığını ileri sürmüştür. Bu Antik filozofların ortak özelliği, faizi kınamış ve yasaklamış olmalarıdır (Afzal-ur-Rahman, 1976). Paranın yalnızca bir takas aracı olduğunu, paranın ve parasal borçların kendiliğinden artamayacağını ortaya koyan Yunan filozofları faizin adaletsiz tabiatını eleştirmişlerdir (Afzal-ur-Rahman, 1976).

Genel olarak İslam haricinde tüm inanç yapıları ve dinler başlangıçta faize karşı olsalar da zamanla faiz anlayışı bu yapılara sinmiştir (Lewis, 1999). Eski Ahitte faiz veya borçtan kar elde etmek yanlıştır. İncil'de borç verme karşılığında bir beklentinin olmaması ifade edilir. Budizm

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ve Hinduizm de benzer şekilde faize önce karşı çıkmıştır. Ancak zamanla farklı dayanaklarla ve şekillerde bu yapıların hepsinde faize karşı bir tolerans ve daha sonra farklı suretlerle bir kabul söz konusudur (Ekelund & Hebert, 1997).

Ortaçağda feodalizmin söz konusu olduğu dönemlerde Skolastik ortaçağ Kilisesi'nin adil fiyat disiplinine göre dünyevi nimetlere karşı gösterilen hırsın, cennete ulaşmayı engellediği düşünülmüştür. Bu dönemde faizin paranın fiyatı olarak görülmesi özellikle Thomas Aquinas tarafından faizi satılan malla birlikte, ayrıca malın kullanım hakkının da satılması şeklinde tanımlayarak bu uygulamanın yanlışlığına dikkat çekmiştir (Afzal-ur-Rahman, 1976).

Bu dönemde hakim olan skolastik görüş akışına karşılık merkantilistler, ödünç verilebilir fonlar faiz teorisini savunmuştur ki teoriye göre paranın faizi, bir devletteki borç alanlar ile borç verenler oranına göre belirlenmektedir. Buna göre Cantillon bir devlette borç para vereceklerin sayısı arttıkça faiz oranlarının düşeceğini, fakat paranın kendisini harcayacak kişilerin eline geçerse, harcamanın artacağını ve dolayısıyla borç almaya ihtiyaç duyacak kişilerin sayısını artırarak faiz oranını yükseleceğini ifade eder (Cantillon & Higgs, 1931). Yani kısaca borç alacak kişilerin sayısı arttıkça faiz oranı artacak, borç vereceklerin oranının yüksek olması durumunda faizlerin düşecektir. Bu ifadelere bakacak olursak faizle ilgili karşı söylemlerin genellikle bu rasyonellikle ifade edileceğini görürüz.

Adam Smith karı ile faizi birbirinden ayırmıştır. Ona göre kar sermayeden, sermayeyi işleten kişinin elde ettiği belirsiz fazlalıktır. Faiz ise sermayesini kullandıran kişi tarafından sermayeden elde edilen önceden belirlenmiş oradaki bir kazançtır. Adam Smith faiz oranının borç verme ile karşılaşacak olası kaybı telafi edecek miktardan daha fazla olması gerektiğini söyler. Benzer bir rasyonel tutumla O da faizi kredi yoluyla yatırımların finanse edilmesi için şart kabul eder (Smith, 1937).

Yine bir klasik iktisatçı olan Marshall faizi kredi verenin bu süre boyunca beklemesine karşılık verilen bir telafi olduğunu ileri sürer. Marshall kârı girişimciliğin, faizi ise sermayenin bir ödülü olarak görür (Marshall, 1920).

Klasikler paranın sadece mübadele aracı olması fikriyle tasarruf ve yatırım konularına odaklanmıştır. Modern zamanlara gelince klasik iktisatta henüz pek üzerinde durulmayan finans konuları daha çok incelenmeye başlanmıştır. Bu yeni dönemde yeni finansal yöntemler tasarruf ve yatırım seviyelerini arttırmış ve yatırımlar için daha fazla sağlamak kolaylaşmıştır (Kanyılmaz, 1992: 23-76). Böylece tasarrufların hareketlerini sağlayacak güç olan faiz ekonomide giderek daha fazla rol almıştır.

Diyalektik materyalimin üzerine doğan komünizmde benzer şekilde faizin haksız bir kazanç ve sömürü unsuru olarak tanımlanmış ve bu anlamda Marksist ana akım Klasik anlayışla uyuşmuştur.

Say kanuna göre tasarruflar ile faiz oranı arasında pozitif bir ilişki, yatırım ve faiz oranları arasında ise negatif bir ilişki olduğu bilinir. Keynes Say kanununa dayalı bu klasik tasarruf-yatırım modelini reddeder ve faizi hem paranın miktarı hem de likidite tercihi tarafından belirlenen parasal bir olgu olarak tanımlar. Ona göre faiz oranı tamamen uzlaşımsal olarak belirlenir (Keynes, 1936).

Fisher benzer şekilde parayı elde tutmanın fırsat maliyeti olan faiz anlayışıyla büyüme oranları ile enflasyon oranları arasında nedensel bir bağ kurmuştur (Ekelund & Hebert, 1997).

Bütün bu tanımlar ile birlikte hem Kapitalist hem de komünist ana akım teorileri faizi ekonominin içinden çıkaramamışlardır. Ana akım makroekonomik teoriler faizi ve faize dayalı ekonomik adaletsizliğin etkilerini ortadan kaldırmakta başarılı olamamışlardır. Hem kapitalist hem de komünist makroekonomik model, sıklıkla makroekonomik krizlerin genel olarak tüm ekonomik seviyelerde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu anlamda İslami ekonomi ve finans, bahsi geçen insani krizlere yönelik en iyi çözümleri ortaya koymaktadır (Anjum, 2016).

Günümüzde ses getiren yani yaklaşımıyla Piketty faiz oranının doğal olarak teknoloji ve sermaye birikimi düzeyi tarafından belirlendiği görüşüyle faize karşı genel olan bu bakışın yankılarını seslendirir (Piketty, 2014).

“19. yy. iktisatçıları bölüşüm sorununu iktisadi analizin merkezine yerleştirdikleri ve bölüşümün uzun dönem trendlerini incelemeye çalıştıkları için büyük bir övgüyü hak ediyorlar. Buldukları yanıtlar her zaman doyurucu değildi, ama en azından doğru soruları soruyorlardı. Büyümenin otomatik olarak dengeli olacağına inanmamız için hiçbir temel neden yok. Eşitsizlik sorununu iktisadi analizin merkezine tekrar yerleştirmemiz ve ilk olarak 19. yy.’da ortaya atılmış soruları sormaya çoktan başlamamız gerekirdi. İktisatçılar çok uzun bir süredir servet dağılımını göz ardı ediyorlardı. Bu kısmen Kuznets’in iyimser çıkarımlarından, kısmen de mesleğin sözde temsili ajanlara dayanan matematik modellere karşı büyük sevdasından kaynaklandı. Eşitsizlik sorunu merkezi hale gelecekse tekrar, onun geçmiş ve bugünkü trendlerini anlama amacına dönük olarak mümkün olduğunca yaygın tarihsel veri setleri toplamaya başlamamız gerekiyor” (Piketty, 2014: 18).

19. yy iktisatçılarının temel meselelerinden biri bölüşümde adalet meselesi olmuştur. Marx’a göre bölüşümdeki adaletsizlik sınıf çatışmasını doğurmuştur. Kapitalizmin ve ana akım iktisadın piyasa anlayışının zeminini oluşturan liberal teoriye göre piyasanın kendiliğinden, dinamik işleyişi ile bireysel ve dolayısıyla toplumsal anlamda en yüksek refah düzeyine ulaşılacaktır. Klasik faydacı refah iktisadı faydaların ölçülebilirliği ve karşılaştırılabilirliği kabulleriyle bölüşüm sorunlarına önem vermiştir. A. C. Pigou’nun “azalan marjinal fayda” ilkesine dayanarak, zenginden fakire yapılacak bir gelir transferinin, toplam refahı artış yönünde etkileyeceğine ilişkin fikri, bölüşümde eşitlik sağlamaya dönük yeniden dağıtımcı politikaları piyasa etkinliğini bozmadan iktisadi teoriye sokabilmiştir. Ancak Pareto’cu refah iktisadı bireyler arası fayda karşılaştırmalarının ahlaki değer yargılarını analize sokmayı gerektireceğini, bunun da

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

“bilimsel”likten uzaklaşma anlamına geleceğini iddia edecektir. ‘Pareto optimum, başlangıç kaynak dağılımı veri iken, bir bireyin refahını düşürmeden diğer bir bireyin refahını artırmanın imkânsız olduğu rekabetçi piyasanın ürettiği bir denge durumudur.’ Bu denge başlangıç refah dağılımı üzerine kurulur. Eğer başlangıçta bir eşitsizlik varsa, piyasalar çalışarak Pareto etkin duruma ulaşabilir ve bu eşitsizlik korunabilir ve belki bu eşitsizlik daha çok artabilir. Ana akım ekonominin bilimsellik kaygısıyla bölüşüm konusunu göz ardı etmesine rağmen, hala ekonomik etkinlik ilkesi olarak eşitsizlik yaratma potansiyeline rağmen mikro kitaplarımızda Pareto optimumu görürüz. (Albayrak, 2014).

Faizin ekonomide iltifata muhatap olması da benzer bilimsellik kaygısıyla gerçekleşmiştir. Geçtiğimiz birkaç yüzyıl klasik finans sistemini faiz oranları temeli üzerine kurmuştur. Ulusal ve uluslararası piyasalarda aşırı miktarda borç birikmiş, risk ticareti yükselmiş ve pek çok ülke gelirini geçecek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemlerden beri kredi sağlamak için belli bir faiz oranı oluşturmak pratik bir uygulama haline gelmiştir. Büyük Buhran’a kadar sorunsuz seyreden bu süreç Küresel Krizle sarsılmıştır. Nihayetinde Keynesyen ve Monetarist ekoller faizi, bugünün parasal değerini gelecekteki değeri için bir fiyat olarak ileri sürmüştür. Böylece sermaye için kaynak dağılımı sorunu aşılmıştır (Al- Jarhi, 2018;74-75).

Ana akım ekonomilerin en bilinen özelliği görmezden gelirse de krize yatkın olmasıdır. 2012’ye kadar küresel ölçekte ekonomiler pek çok kriz yaşamışlardır. Faiz, finansal sektör ile reel sektör arasındaki bölünmüşlük sebebiyle pek çok krize sebep olmuştur. Finans sektörü, çoğunlukla teminata bağlı olarak kredilerle sağlanır. Buna göre fonların kullanılmasıyla beklenen getiriden uzaklaşmıştır. Borç ve risk ticareti için finansal marketlere yönlendirilecek fon miktarları astronomik seviyeleri bulmuştur. Böylece piyasaların doğası ekonominin çeşitli katmanlarında kumar benzeri nitelik kazanmış ve bu etkisini arttırmıştır. İslami bakış yatırım ve üretkenlik süreçleriyle krediye dayalı süreçler arasındaki uyumsuzluklara odaklanmaktadır. Böylece Keynesyen yahut Neoklasik anlayışla olsun fark etmez, ana akım makroekonomik teorilerin çürüten yüzü açığı çıkar. Faiz ve buna bağlı olan klasik kredi sözleşmelerinin ortadan kaldırılması durumunda, ortaya çıkan ekonomi modeli yatırım ve üretime dayalı reel dinamikler üzerine kurulmuş bir sistem halini alacaktır. Günümüz kredi sözleşmesi yerine İslami anlayışa uygun çeşitli ve zengin, yatırım ve finans sözleşmesi kullanılacaktır. Para yatırımı finanse edecek bir argüman olunca, finansal kaynaklar sermayenin kullanımından elde edilecek kazançla ilgili olarak dağıtılacak, borç ve risk ticareti söz konusu olmayacaktır. Enflasyon, işsizlik gibi kavramlar refah için eskisi kadar kritik olmayacaktır. Yoksulların ekonomiye dahil edilerek daha üretken olması sağlanacak ve yoksulluk sorunu çözülmüş olacaktır (Al- Jarhi, 2018; s.71).

Bir ekonomide kredi mekanizması faizle işlerlik kazanmaktadır. İslami anlayışa göre kredi sözleşmesiyle finansal varlıklar, bu varlıkların asıl sahiplerinin hak ve denetimi altından çıkarak bağımsızlaşır, otonom bir varlık haline döner. Belli bir faiz getirisi karşılığında tasarruflar piyasada mobilite kazanır. Alt ve orta gelir sınıflarının sahip olduğu miktarda büyük olan bu

tasarrufları talep edenler ise sayıca küçük bir grup olsa da yüksek gelirli marjinal sınıflardır. Böylece sermaye maktu bir bedel karşılığında bu marjinal gruplarına kayar (Orman, 2014; 165-167). Piketty (2014)'e göre sermaye getiri oranının büyüme oranından büyük olmasıyla sermayeden elde edilen getirinin bölüşümü bu marjinal grupların lehine gerçekleşir. Ona göre eşitsizliklerin kaynağı üst gelir gruplarının ya da sermayenin gelirleridir.

Piketty (2014) 'e göre bilginin yaygınlaşmasının yakınsallaştırıcı etkisine rağmen, bölüşümdeki adaletsizliğin sürdüğünü ifade eder. Thornton adeta bu duruma açıklık getirmek için sermaye getiri oranıyla bankaların kredilerinde kullanılan faiz oranı için ayrıma gitmiş ve iki faiz oranının da parasal denge olduğu durumda eşitlendiğini ileri sürmüştür. Para arzı artışına bağlı olarak oluşacak bir dengesizlik kredi faiz oranlarını düşürerek banka kredilerine talebi arttıracak ve enflasyona neden olacaktır. Para arzındaki artış nominal işlemleri şişirecek, enflasyona neden olacak ve dolayısıyla uzun vadede reel faiz oranlarını arttıracaktır.

İşte tam bu noktada şunu hatırlamak gerekir ki, İslam, piyasada sadece gerçek yahut yarı gerçek işlemlere izin verir. Aralarında reel bir işlem olan iki nominal işlem reel işlemi de nominal bir işleme dönüştürecek kadar ciddi bir anlayışla nominal işlem yapmak yasaklanmıştır (Al-Jarhi, 2002).

Faiz kurumu ve faize bağlı kredi mekanizmaları ekonomik motivasyonları olumsuz yönde etkiler. Bunun sonucu olarak ekonomik etkinlik düşer ve gelir bölüşümü orantısız bir şekilde gerçekleşir. İş gücü içindeki bağımlı çalışan oranı yükselir. Değişen ekonomik yapıyla birlikte farklı toplumsal katmanlar, birbirinden kopuk alt ve üst sınıflar, farklı kültürel oluşumlar, karmaşık zevkler ve öngörülemez tercihler barındıran sosyal özellikler de beraberinde gelir. Sonuç olarak ortaya çıkan toplumsal yapı İslam'ın amaçladığı mutedil toplumsal yapıdan uzak bir görünüm sergiler. Ancak İslam, vasat ve benzeşik toplumsal yapı, iki ucu son derece basık ve sivri bir elipse benzeyen yakınsallık hedefler (Orman, 2014;167).

İslam baştan beri tutarlı ve açık bir tavırla faizi yasaklar. Sadece bununla kalmaz ayrıca faiz için alternatif yöntemler için dinamik çerçeve ortaya koyar. Kur'an-ı Kerim'de faizle ilgili pek çok ayetler vardır. Bunlardan kimisinde faizden kaçınmayı öğütler, kiminde yasaklar, kiminde faizle işlem yapanlara apaçık tehdit vardır. Bununla birlikte Kur'an'da faiz ve ticaret ayrımı yaparak reel dinamikler için vizyon geliştirmemiz adına metodolojik bir ayrım ortaya koyar (Erdem, 2018; s.4).

Faizin olmadığı bir ekonomide sermaye sahipleri sahip oldukları tasarrufları ödünç vermek istemeyecektir. Böylece klasik kredi mekanizması çalışmayacaktır. Bu durumda bu yöndeki klasik kredi ihtiyaçları nasıl çözülecektir? Kur'an-ı Kerim'de bunun cevabı açık ve net olarak verilmemişse de metodoloji oluşturabilmemiz için ip ucu niteliğinde temel prensipler ve içinde kalmamız gereken sınırlar verilmiştir. Tarihsel olarak İslami düşüncenin çeşitli şekilleriyle ortaya koyduğu en etkili yöntem ortaklık yöntemi olmuştur. Ortaklık finansman yöntemi

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

sadece fonları piyasaya çekerek akışkanlık kazandırmakla kalmamış fakat ayrıca İslami değerlerle uyuşan sosyal yapılar tesis etme fonksiyonuna sahip olmuştur (Orman, 2014; s.171).

Geleneksel ekonomide üretim ve para arzı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Çünkü para arzı borç alıp vermeye ilişkilidir. Ortaklık finansman yöntemlerinde ise kazanç elde etmek için sermayenin mutlak bir şekilde bir yatırıma yani reel bir sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Geleneksel sistemde fon, kredibilitesi yüksek yatırımcılara yönlendirilerek getiri oranı yüksek projeler ihmal edilebilir. Ortaklık finansman yöntemlerinde ise fon kullanılmak üzere getiri oranı yüksek tercihen maslahat icabı projeler tercih edilir. Ortaklık yöntemi ayrıca reel kaynaklara dayandığı için ekonomideki spekülasyon dalgalarına yer vermeyecektir (Tlemsani, 2010: 267).

İslami bankalar elde ettikleri fonları muşaraka, mudarebe, icare gibi geleneksel yöntemlerle işletmektedir. Bu yöntemlerden mudarebe girişimcilere sermaye sağlamak üzere kullanılan ve İslami finansın değişmez unsuru olan bir yöntemdir. Mudarebeyi bu kadar önemli kılan yönü ise kar/zarar ortaklığı ile ekonomideki faiz etkisini elimine edecek bir yapıya sahip olmasıdır. Ancak İslami bankaların hemen hemen hepsi ağırlıklı olarak murabahaya dayanan yöntemler kullanmaktadır.

Faizsiz finans sistemi, günümüz bankalarının çeşitli yöntemlerle fon akışını düzenleyerek mevduat sahibine faiz ödeyerek kredi alanlardan faiz geliri elde ederken, iktisadi ve ahlaki anlamda kabul görmeyen faizi sistem dışına iterek ortaklık yöntemlerini sunmaktadır. En genel anlamıyla fon sahipleri ve fon kullanacaklar için faizsiz yöntemler olan mudarebe, muşaraka, murabaha, icare gibi yöntemlerle karşılıklı olarak önceden belirlenen kar paylaşım oranlarıyla sağlanan ortaklıklar üzerine kurulan sistem faizsiz finans sistemidir. Fakat günümüzde mudarebeyle dayalı yöntemler pek kullanılmazken genellikle icara, murabaha gibi şekil ve esas olarak şeriat uyumlu olmasına rağmen şeriatın maksatlarını yerine getirmekte zayıf olan daha az riskli yöntemler tercih edilmektedir (Siddiki, 2006). İslami bankacılıkla konvansiyonel bankacılık arasındaki keskin ayrım bu şekilde sağlanmasına rağmen bu yöntemler yeterli olmamakta mudarebeyle dayalı yenilikçi ürünlere ihtiyaç duyulmaktadır.

İslami bir yaklaşımla çeşitli çalışmalar yapan ekonomistler İslami bir ekonominin farklı yönleriyle avantajlarını ortaya koymuştur.

Faizsiz bir ekonomi verimsiz olma endişesinden uzaktır (Zaman & Zaman, 2001). Faiz gibi önceden belirlenmiş ve sabit bir getiri üzerine dayanan finansal sistem yerine, iktisadi bir aktiviteye dayanan kar- zarar ortaklığı gibi değişken getiri riski daha adil dağıtacak ve sonuç olarak daha etkin katılımın olduğu bir piyasaya imkan sağlayacaktır (Khan, 1989). Nimet- külfet dengesini yatırımcı ve girişimci arasında paylaşacak olan ortaklık yapısı, ayrıca piyasadaki iş gücü yapısını da değiştirecektir. Ücretli işgücünü oranı azalacak, piyasada birbirinden kopan sınıfsal ayrımlar yerini birbirine daha yakın ve bağımlı sosyal yapılara bırakacaktır (Orman, 2014; s.172- 173). Bu da güven ortamı tesis etmede etkili bir unsur olacaktır. Mudarebe ve

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

benzeri kar- zarar ortaklığına dayanan finansman yöntemleri piyasayı canlandırıcı etkisiyle belli koşullarda yatırımları arttıracaktır (Presley & Session, 1994). Ansari (1996) İslami bir ekonomide yatırımda büyüme kavramına değinirken, çıktığı iş gücü üretkenliği ile istihdamın bir sonucu olarak ifade eder. Büyüme eğilimli 'yatırım- istihdam' ilişkisine değinerek, tam istihdam gerçekleşmeden önce emek yoğun üretim şartlarının geliştirilmesinin önemli ve gerekli olduğunu düşünür. Siddiqi (1989) kar- zarar ortaklığını, pek çok üçüncü dünya ülkelerinin yatırım ve tasarruf sorununa çözüm olacak istikrarlı bir kurum olarak görür. Ayrıca kar- zarar ortaklığına dayanan finansman yöntemleriyle küçük işletmelere ve çalışanlara finansman sağlanarak, onlara piyasada yaşanacak bir olası dışlama etkisine karşı bir reaksiyon kabiliyeti kazandırır (Asutay, 2008).

Ortaklık sistemiyle önceden belirlenmiş sabit getiriye sistem dışında kalır, bunun yerine elde edilen kar paylaşılır. Sermaye ise bu ortaklık yöntemiyle piyasaya döner.

İslami finansın infak, zekat, vakıf, mudarebe, muşaraka, murabaha, selem gibi kurumları da bu süreçte yardımcı kurumlar olarak iş görür (Ulusoy, Altun, 2017).

Kar- zarar ortaklığına dayanan mudarebe finansman yöntemine çok benzeyen ve modern dönemler için çok popüler olan girişimcilik (risk sermayesi), son yıllarda bölgesel ve ulusal kalkınma açısından önemli dinamik olarak ifade edilmekte ve ortaklık finansman yönteminin başarılı olacağı konusunda referans olmaktadır. Girişimciliğin, işsizliğin azaltılmasına yardımcı olduğu ve büyümeye pozitif etki sağladığı gibi yeni iş imkanlarına yol açtığı da vurgulanmaktadır (İbicioğlu, 2010: 54). Buna göre girişimcilik bilincini önemseyen ve bu anlamda çalışmalar yaparak girişimciliği geliştiren ülkelerin iş imkanlarında, reel gelirinde ve ülke ekonomisinin büyümesinde gelişme kat etmiştir (Uluköy, 2013: 80).

Sonuç

Faiz, pek çok inanişta ve düşünce dünyasında başlarda kabul görmemişse de hiç bir ekonomi ona karşı bir argüman geliştirmemiş, faize teslim olmuştur. Yalnız İslam müstesna. İslam sadece faize karşı baştan sona tutarlı bir tavır koymamış, faizi eleştirmiş ve ona karşı bir argüman geliştirmemiz için metodolojik ipuçları vermiştir. Buna göre ekonomideki fon akış ihtiyacını faize bağlayan ve bu sayede faizi ekonomik sistem için gerekli gören dar bakışlardan farklı olarak İslam, sosyal ve ekonomik süreçleri kapsayan bir bütünsel bakışla piyasayı kurgulamamızı ister. İslam'da fonlara akışkanlık kazandırmak için ortaklık finansman yöntemleri hem Kur'an-ı Kerim'le ikram edilen metodolojik perspektifle hem böylece tarihsel süreçle gelinen son noktada karşımıza çıkar. Ortaklık finansman yöntemi toplumda bir olumlu bağlılık ve böylece itidal üzere bir toplumsal yapı tesis ederek hem piyasada güven ortamı hem de bu sayede ekonomik süreçlerde etkinlik sağlar.

Dolayısıyla ortaklık yöntemi üzerine kurulmuş ekonomik sistem faizin ayırıcı ve ayrıştırıcı sosyal ve ekonomik etkisini tamir etmek için en etkili ve makul yoldur. Bunun yanında destekleyici ve geliştirici finansal yöntemler olarak başta zekat, sadaka ve diğer çeşitli infak kurumlarının yanı

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

sıra karz-ı hasen gibi hem finansal kaymalardan kaynaklanacak fon dağılım düzensizliklerinin ortaya çıkmasını önleyecek hem de sosyal bağları pekiştirecek yöntemler de kullanılmalıdır. Ayrıca tarihi tecrübeler ışığında önemi ispat olmuş vakıf müesseseleri de karz-ı hasen ve kredi temin yöntemlerinin diğer şekillerini başarıyla son dönemlere kadar yürütmüş ve yeniden kurumsallaşması gerekliliğinin önemini ispatlamıştır.

Ortaklık sisteminde önceden belirlenmiş sabit getiriye sistem dışında bırakarak elde edilen kardan pay almayı hedefleyen faizsiz finans sistemi böylece kar ortaklığına dayanmaktadır. Sermaye eksikliği durumunda ortaklık yoluyla ve kar paylaşımıyla adil bir gelir dağılımı bu sistemde esastır. İslami finansın tarihi seyrinde infak, zekat, vakıf, mudarebe, muşaraka, murabaha, selem gibi kurumlara karşılıyoruz. Günümüzde ise bu kurumlar değişen şartlara göre kendilerini geliştirememiş, modern zamanlara adapte olamamıştır. 1900'lü yılların başından itibaren İslami ekonomi ve finans yeniden inkişaf etmiş, Müslüman coğrafyası başta olmak üzere hemen hemen tüm dünyada bağımsız pek çok İslami finansal kuruluş olup konvansiyonel sisteme alternatif olma liyakatini sağlamaya doğru yürümektedir.

Kaynakça

Abdus Semi El Mısri (1981), *"İslam'da Ticaret Adabı"*, çev.: Ramazan Şimşek, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXV, s. 477-484.

Adnan Gülerman- Sevda Taştekil (1993), *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Afzal-ur Rahman. (1976.). *Economic doctrines of Islam*. (3. Baskı). Lahore, Pakistan: Islamic Publications.

Al- Jarhi, M. A. (2002). Transactions in conventional and Islamic economies: A comparison. H. Ahmad (Ed.). *Theoretical Foundations of Islamic Economics* içinde. International Institute of Islamic Thought (IIIT), Islamabad, Islamic Educational and Cultural Organization (ISESCO), Rabat, Islamic Research Intitute, Islamabad, and Islamic Research and Training Intitute, Jeddah, 2002.

Al- Jarhi, M. A. (2018). Faiz oranına dayalı finans: bir ekonomik verimsizlik kaynağı. Eğri, T., & Orhan, Z. H. (2018). *İslam iktisadı perspektifinden faiz* içinde (69- 84). İstanbul: İktisat Yayınları.

Albayrak, Ö. (2014). Eşitsizliklerin muhteşem dönüşü:

Anadol, Cemal (1999), *Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anjum, M. I. (2016). An Inquiry into Alternative Models of Islamic Banking. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*. 12(4).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ansari, A. A. (1996). An institutional framework for capital formation in an Islamic economy. MM. Mennan ve M. Ahmad (Ed.) *Economic development in an Islamic framework* içinde. Islamabad: International Institute of Islamic Economics.

Arslanoğlu, İbrahim (1997), *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Ankara. Konuk, Ahmed Avni (2011), *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın vd., Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Asutay, M. (2008). Islamic Banking and Finance: Social Failure. *New Horizon*. http://www.islamic-banking.com/IIBI_magazine.aspx adresinden edinilmiştir.

Bayram, Mikail (1995), *Ahi Evren, Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara.

Beşir Hamitoğulları (1986), *“İktisadi Kalkınmamızda Ahiliğin Anlamı ve Önemi”*, Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul,

Birgitte Dorst (1994), *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, edit.: J. Marvin Spiegelman vd., Trc. Kemal Yazıcı ve Ramazan Kutlu, İnsan Yay., İstanbul.

Cantillon, R. ve Higgs, N. (1931/ 1755). *Essai sur la nature de la commerce en general*. London: Macmillan.

Cebecioğlu, Ethem (1987), *“Prof. Nicholsun’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tanımları”*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXIX, Ankara, s. 387-406.

Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul.

Durkheim, Emile (1949), *La Morale Professionnelle* (Meslek Ahlakı), Çev. Mehmet Karasan, M.E.B. Yayınları, Ankara.

Ekelund, R. B. ve Hebert, R. F. (1997). *A historic of economic theory and method*. New York: McGraw-Hill.

Enver Fuâd Ebî Uzâm (1993), *Mu’cemu’l-Mustâlahâtî’s-Sûfiyye*, Beyrut.

Erdem, E. (2018). Kur’an’da riba (faiz) ayetlerinin kademeli nüzülü ve üslubu: İslam’ın ticaret, infak ve finans sistemi üzerinden bir inceleme. Eğri, T., & Orhan, Z. H. (2018). *İslam iktisadi perspektifinden faiz* içinde (1- 52). İstanbul: İktisat Yayınları.

Erişim: http://ibtra.com/pdf/journal/v12_n4_article3.pdf

Friedman, M. (1969). The optimum quantity of money. M. Friedman (Ed.). *The optimum quantity of money* içinde. Chicago: Routledge, s. 1- 50.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1949-1950), *“İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, İstanbul, s. 205.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî (1996), *Keşfu’l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, 2. baskı, İstanbul.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İbicioğlu, H., Taş, S. ve Özmen, H.İ. (2010). Üniversite eğitiminin girişimcilik düşüncesinin değişimine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 53-74.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-Afrikî (1955-1956), *Lisânu'l-Arab*, "zhd" maddesi, c.III, Dâru Beyrut, Beyrut.

İnalçık, Halil (1999), *"Ahilik, Toplum, Devlet"* II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 192-193.

Iqbal, M., ve Llewellyn, D.T. (2002). Islamic banking and finance: New perspectives on profit-sharing and risk, *Edward Elgar Publishing, Inc.*

Kanyılmaz, İ. (1992). *İslamiyet ve Finansman* teorisi, s.23-76, İstanbul.

Kara, Mustafa (1999), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ.K., Çağrıçı, M., Gümüş, S. (2006). Kur'an yolu: Türkçe Meal ve tefsir, I. Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kâşânî, Abdurrezzâk (1992), *Mu'cemu Istilâhâti's-Sûfiyye*, thk. Abdulâl Şahin, Kahire.

Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest and mone. London: Macmillan.

Khan, W. M. (1989). Towards an interest- free economic system. *Journal of King Abdulaziz University Islamic Economics*, 1(1), (3- 38).

Kıziler, Hamdi, (2015), *"Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu"*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt: IV, sayı: 2, s. 408-423.

Kuşeyrî, Ebu'l Kasım Abdülkerim(1993), *er-Risâletu'l-Kuşeyriye*, Beyrut.

Marshall, A. (1920). *Principles of economics*. Lonon: Macmillan.

Mevlânâ, Celâleddin-i Rûmî, *Şerh-i Mesnevî*, Ter. ve Şerh.: Tâhirü'l-Mevlevî, Şamil Yayınevi, İstanbul trs.

Nasrullah Pürcevâdî (1998), *Can Esintisi*, çev, Hicabi Kırlangıç, İstanbul.

Neşet Çağatay1 (1997), *Bir Türk Kurumu Olarak Ahîlik*, 2. Baskı, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996), *"Fütüvvet"*, DİA, XIII, İstanbul.

Öngören, Reşat (1999), *"Osmanlı'da Sûfilerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları"* İslam Araştırmaları Dergisi, İstanbul, sayı 3, s. 9-22.

Orman, S. (2014). *İktisat, tarih ve toplum*. İstanbul: Küre Yayınları.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*: Cambridge: Harvard University Press.

Piketty'nin sermaye'si ve iktisat bilimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* içinde 69(3). (637- 652).

Presley, J.R. ve Sessions, J. G. (1994). Islamic economics: the emergence of a new paradigm. *The Economic Journal*, 104(424), (584- 596).

Şapolyo, Enver Behnan (1964), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul.

Schimmel, Annemarie (2001), *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev. , Ergun Kocabıyık, İstanbul.

Şeker, Mehmet(1993), *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Siddiqi, M.N. (2006). Islamic banking and finance in theory and practice: a survey of state of the art. *Islamic Economic Studies*, Vol. 13, No.2.

Siddiqi, S. A. (1989). *Saving, investment and some distributional aspects of a share economy based on Islamic financial principles* (Doktora Tezi, Temple University, Philadelphia).

Smith, A. (1937/ 1776). *The wealth of nations*. New York: Modern Library.

Sülem,î Ebû Abdurrahman Muhammed İbn el- Hüseyin (1977), *Kitâbu'l-Fütüvvet*, neşr. Süleyman Ateş, Ankara.

Tabakoğlu, Ahmet (1986), "Ahilik ve Gençlik" Ahilik ve Esnaf, Yaylacılık Matbaası, İstanbul.

Tlemsani, I. (2010). Co-evolution and reconcilability of Islam and the West: The context of global banking, education, business and society. *Contemporary Middle Eastern Issues*, Vol. 3 No. 4, pp.262 - 276.

Torun, Ali (1998), *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,

Ülgenler, Sabri F. (1991), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1996), "Fütüvvet", DİA, XIII, İstanbul.

Uludağ, Süleyman (1999), *İslam Düşüncesinin Yapısı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Uluköy, M., Demireli, C. ve Kahya, V. (2013). KOSGEB girişimcilik eğitimi kurslarına katılan katılımcıların girişimcilik profiline yönelik bir alan araştırması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), (79-96).

Ulusoy, Ayşe (1997), "Devlet Ana Romanında Ahilik Teşkilatı", *Milli Folklor Dergisi*, C:5, S:36, s. 52-53.

Ulusoy, R. ve Altun, İ. (2017). Faizsiz finans sistemine teorik bir yaklaşım. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 63.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yılmaz, Hasan Kâmil (2012), *Anhatları ile Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul.

Zaman, A. ve Zaman, A. (2001). Interest and the modern economy. *Islamic Economic Studies*, 8(2), (61- 74).

Zebidî, Muhammed Murtazâ (1287), *Tâcu'l-Arûs*, "zhd" maddesi, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire

Hz. Peygamber'in (sav) Medine Dönemi'nde Yahudilerle Ticari İlişkileri

Mustafa YİĞİTOĞLU¹

ÖZ

Yahudilerin Arabistan Yarımadası'na gelip oraları yurt tutmalarının başlangıcını tam olarak ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Lakin en genel malumat Babil saldırıları neticesinde Kudüs'ten kaçan Yahudilerin bu bölgeye yerleştiğidir. Bu zamandan Hz. Peygamber'in (sav) dönemine kadar yarımada kök salan ve ticari anlamda tecrübeye haiz hale gelen Yahudiler, burada varlıklarını sağlamlaştırmışlardı. Özellikle, Yahudilerin en çok nüfusunun bulunduğu Medine, Hayber gibi yerlerdeki yapı konumuz açısından önemlidir. Zira bu Yahudilerin birçok yönden yerli vatandaşlara üstünlük gösterdiği, ticarete ilaveten siyaseten de önde oldukları bilinmektedir. Arap Yarımadasında Yahudilerin hassaten ticari anlamda daha kabiliyetli olmaları ve bunu getirdiği ayrıcalıklar Hz. Peygamber ile karşılaşmalarına dek sürmüştür. Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı izlediği politika doğrudan onları topluma kazandırma, iktisadi yaşama dahil etme yönündeydi. Zaman içerisinde Yahudilerin Müslümanlara ve özellikle Hz. Peygamber'e karşı ikircikli tutumları neticesinde Hz. Peygamber'in tavrı da değişiklik göstermiştir. Bu bildiride Arap Yarımadasına göç eden Yahudilerin zaman içerisinde buralarda birçok yönden, özellikle iktisadi hayatta etkin rol oynamaları, Hz. Peygamber'in Medine dönemiyle bu sürecin değişimi ve Müslümanların ekonomik açıdan nüfuz elde etmeleri konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, İslam, Yahudilik, Ticaret, Ekonomik İlişki, İktisadi Hayat, Medine.

¹ Assist Prof. Dr. Karabuk University, Faculty of Theology, Department of İslamic Art and History, Karabuk-Türkiye, mustafayigitoglu@karabuk.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Trade Relations of the Prophet with the Jews in the Medina Period

ABSTRACT

It does not seem possible to fully express the beginning of the Jews coming to the Arabian Peninsula and keeping the country home. But the most general information is that the Jews who escaped from Jerusalem have settled in this area as a result of the Babylonian attacks. The Jews, rooted on the peninsula until the time of the Prophet, and having become commercially experiential, consolidated their existence here. Especially, the Medina, where the Jews are most populated, is important in terms of their position in places like Hayber. It is known that these Jews are superior to local citizens in many ways, and they are also politically ahead. In the Arabian Peninsula, the Jews are, in fact, more capable in commercial terms and the privileges that it brings. They continued to meet with the Prophet. The policy that the Prophet watched against Jews was to direct them into collecting, including in the economic life. Over time, as a result of the ambivalent attitudes of the Jews to Muslims and especially to the Prophet, the attitude of the Prophet also changed. In this report, Jews who have migrated to the Arabian Peninsula have played an active role in many places, especially in economic life, Through the Medina period of the Prophet, this process will change and the Muslims will gain influence from the economic perspective.

Keywords: Prophet, Islam, Judaism, Trade, Economic Relationship, Economic Life, Medina.

Medine Dönemi'nde Hz. Peygamber'in Yahudilerle Ticari İlişkileri

Medine, İslam'ın mihranlığını yapan şehir olup zulümden ötürü hicret eden Müslümanlara kucak açanların yurdudur. Hz. Peygamber'in İslam'ı yaymak üzere ahitleştiği ensarın memleketidir. Resul-i Ekrem'in bizzat baştan imar ettiği, ensar ile muhaciri kardeş kıldığı, gayri müslimler ile anlaşmalar yaparak siyasi, sosyal ve ekonomik boyutta bir toplum inşa ettiği ve harem kıldığı İslam'ın başkentidir. Arap yarımadasının batısında yer alan Medine, Mekke'den 350 km uzaklıkta yer almaktadır. Eski adıyla ve Kur'an'da zikredilen ismiyle Yesrib (Ahzab, 33/13), hicretten sonra Tâbe, Taybe, Medinetürresul (Medinetünnebi), el-Medinetü'l-münevvere olarak zikredilmiştir. Günümüzde yaygın olarak Medine denilmektedir. (Bozkurt & Küçükaşçı, 2003) Medine, Müslümanlar için yeni bir dönemin ve gelecekte tüm insanlığı ilgilendiren hususların temellerinin atıldığı merkezdir.

Yahudilerin Medine'ye ulaşması ve buraya yerleşmesini Hz. Musa zamanına kadar götürenler vardır; fakat genel kanaat Babillerin Kudüs'ü kuşatıp ((M.Ö. 586/7) orayı tarumar etmesiyle başladığıdır. Bu süreçte İsrailoğullarının Babil topraklarına sürgüne götürülmesi esnasında kaçabilenler Arabistan bölgesine yerleşmişleridir. (Kesir, 1994) Diasporadan kurtulan Yahudiler Vadil Kura, Medine, Hayber, Teyma bölgelerinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. (Taberi) Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in Yahudilerle münasebetleri İslam'ın doğuşu ile başlamıştır lakin Mekke döneminde Yahudi nüfusunun az oluşu nedeniyle Medine dönemine nazaran bu ilişkiler daha az olmuştur. Mekke'de Hz. Peygamber'in Yahudilerle irtibatı neredeyse yok gibidir. (Hamidullah, 1990) Bu nedenle çalışmada Medine dönemindeki Yahudilerle ilişkiler daha yoğunlukta incelenecektir.

Yahudilerin bu topraklara yerleşmesiyle birlikte çeşitli meskenler kurarak kendi bölgelerini oluşturmuşlardır. Özellikle Medine'nin yerleşim yeri olarak gelişmesinde ziraat ve zanaatla uğraşan Yahudilerin etkisi büyüktür. Hz. Muhammed'in (sav) bu şehre gelmesinin hemen akabinde, önce siyasi istikrarın tesis edilmesi, sosyal düzenin oluşturulabilmesi ve iktisadi hayatın sağlanabilmesi, özellikle ümmet içerisinde dahil ederek onları kazanma yoluna gitmek amacıyla (Sourdel, 1995) Müslümanların hicretinden pek hoşnut olmayan Beni Kureyza, Beni Nadir ve Beni Kaynuka gibi Yahudi kabileleriyle Medine Vesikası imzalamıştır. (Hamidullah, İslam Peygamberi, 2011) Bu anlaşma, Yahudilerle ilk ilişkiler bakımından özel bir öneme sahiptir. Hassaten bu sözleşmedeki maddelere göre Yahudilerle olan münasebetler de onların, Müslümanların düşmanlarıyla iş birliği içerisinde bulunulmaması gerektiği yer almaktaydı. (Sırma, 1994) Ayrıca bu anlaşmadaki 37, 38 maddeleri 24. Maddede yer alan savaş masraflarının karşılanması ve ek olarak dış tehditlere, saldırılara karşı yardımlaşmaların sağlanmasına (Hamidullah, Makaleler, İstanbul) dair kararlar Hz. Peygamber'in bu birlikteliği oluştururken ekonomik hususiyetleri de göz ardı etmediğini gösterir. Hz. Peygamber Medine Vesikası'nı imzaladıktan sonra Yahudilere karşı mescide Yahudilerin girmesine, iffetli

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

kadınlarıyla evlenilmesine (Sa'd, 1960), onların kestikleri hayvanların yenilebilmesine müsaade etmesi vb. gibi durumlarda ılımlı bir siyaset izlemiştir.

İslam'ın neşet ettiği yıllarda Arap yarımadasında, hassaten Medine'de Yahudiler ekonomide etkin faaliyet yürütmekteydiler. (Emin, 1950) Burada Benî Nadir, Benî Kureyza ve Benî Kaynuka gibi Yahudi ırkıdan olan insanlar yaşasa da ilerleyen zaman dilimlerinde Araplardan da Yahudiliği benimseyenler vardı.

İslam'ın henüz neşet etmediği dönemlerde Yesrib'de ticaretin yürütüldüğü Yahudi Benî Kaynuka'ya ait pazar alanına ilaveten üç adet (Zübâle, Buthan Vadisi Köprüsü, es-Safasif ve Müzâhim) (es-Semhûdî, 1326) pazar yeri de bulunmaktadır. Bu pazarlar Yesrib'in batısında yer almakta ve kuzeyden güneye Zübale, Kaynuka, Müzahim ve es-Safasif olarak sıralanmaktadır. En önemlilerinden olan Kaynuka ve Zübâle Yahudilerin, Müzahim ise İslami dönemde münafıkların lideri olan Abdullah b. Übey b. Selül'ün elindedir. (Lecker)

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesiyle birlikte her türlü siyasi, sosyal altyapıyı sağladıktan sonra iktisadi oluşumu da tesis etmek maksadıyla, bir rivayette Benî Kaynuka pazarının yanında, diğer bir rivayette ise Baki ez-Zübeyr denilen bir alanda çadır kurarak burasının ticaret yeri olduğunu ilan etmiştir. Benî Nadir'in lideri olan Ka'b b. Eşref, Hz. Peygamber'in kurmuş olduğu Pazar çadırının iplerini kesmiştir. Sonrasında Hz. Peygamber pazar yerini Medine Pazarı'nın olduğu bölgeye taşımıştır. (es-Semhûdî, 1326) Yine o dönemlerde Zübale, Kaynuka, Peygamber, Musalla, ez-Zevra pazarları yer almaktaydı. İlerleyen zamanlarda Hz. Resul, Zübeyr b. Avvam'a, Benî Kaynuka'ya ait pazarı ikta vermiştir. (Lecker) Hz. Peygamber öncesinde Medine'de Evs ve Hazreç kabilelerinin aralarındaki yıllarca süren savaşlar ve bu kabilelerin eğitim seviyesinin Yahudilere nazaran geri planda olması nedeniyle Araplar Medine'de ticarete, ziraatte, sanatta üstün olamamışlardır. (Hasan, 1987) Bu nedenle Yahudiler bu alanlarda hep söz sahibidir. Ayrıca Yahudiler ziraat sahasında da çalışmalarda bulunarak tarıma uygun arazilerde buğday, arpa ve hurma başta olmak kaydıyla birçok ürün yetiştirmede önemli yol kat etmişlerdir. Benî Nadir genelde ziraatla uğraşırken Benî Kureyza buna ilaveten dericilikle, Beni Kaynuka ise ticaret ve kuyumculukla geçimlerini sağlamaktaydılar. (Hişam, 1955) Ticarete o kadar etkin olan Kaynukalılar yukarıda da zikrettiğimiz kendi adıyla anılan pazarları mevcuttu. Bu da Yahudilerin Medine'de ticarete ne kadar çok faal olduklarını gösterir niteliktedir. Öyle ki ticaretlerinde zengin olan ve varlıklarını çokça artıran Yahudiler bu mallarını diğer kabilelerden korumak için kale ve surlar inşa etmişlerdir. (Sönmez, 1984)

Benî Kaynuka Gazvesi'nin nedenlerinden birisi sayılan, alışveriş yapan Müslüman bir hanımın iffetine dair Yahudilerce yapılan muamelenin anlatıldığı hadiseden de anlaşılacağı üzere Müslümanların Yahudilerle ticaret yaptığı görülmektedir. Bir-i Maune vakiasından sağ olarak kurtulan Amr b. Ümeyye'nin Medine'ye geri geldiği esnada Benî Amir kabilesinden iki kişiyi

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

öldürmesinden dolayı Hz. Peygamber (sav) Yahudilerle yaptığı Medine vesikası gereği diyetlere ortak olan Benî Nadir'in yurduna gitmesi (Vakıdi, 1984) konu açısından önemlidir. Çünkü burada Hz. Peygamber'in anlaşma yaparken iktisadi olarak da münasebetleri ön planda tuttuğu gözlemlenmektedir. Hayber'in fethinden sonra Yahudilerin Hz. Peygamber'e gelerek burada kalmalarını istemeleri üzerine, ziraatın devam ettirilmesi için onlara izin vermiştir. Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı savaş sonrasında bile müsamahalı davranması, onun hoşgörüsünün yanında iktisadi hayatın devamlılığına verdiği öneme işaret etmektedir.

Hicret öncesindeki Medine'nin ekonomisi önemli ölçüde ziraata ve küçük nispette de zanaata dayanmaktaydı. Medine'de terzilik, debbağlık, şarap imalatçılığı, kasaplık, baytarlık, şairlik, kuyumculuk, marangozluk, tuğla üreticiliği; hububat, hayvan, itriyat satıcılığı gibi mesleklerin yanında bankercilik yapılmaktaydı. Bankacılık ve tefecilik Yahudilerin elindeydi. (Tabakoğlu, 2013) Hz. Peygamber dönemiyle birlikte Medine'nin iktisadi yapısı değişiklik göstermiştir. Ekonom; ziraat ve hayvancılık sonrasında ticaret, zanaat ve gazalardan elde edilen ganimete dayanmaktadır. (Safa, 2015). Hz. Peygamber, Medine'deki Yahudilerin elinde tuttuğu tekelciliği, ticaretteki kısıtlamaları ve vergileri kaldırarak Medine'deki pazarı serbest kılmıştır. (Tabakoğlu, 2013) Yıllarca aralarında husumetten dolayı savaşarak ekonomik güç olma kabiliyetlerini yitirmiş Yesrib Arap toplumu, hicretle birlikte Muhacirlerin de bu yapıya katılımı ile yeni bir ivme kazanmıştır. Özellikle malını varını yoğunu geride bırakan Mekkeli Müslümanlar, birçok işte Ensar'ın destekçisi olmuş, üretilen her türlü malın arzına katkı sunmuştur. Uzun süren savaşların Yesrib halkına, ekonomik yönden zararı çok büyük olmuştur. Bundan dolayı Yahudiler pek çok alanda etkinliğini günden güne artırmışlardır. Hicret ile birlikte şehirde sosyo-ekonomik yapıda taşların yerinden oynamasıyla birlikte birçok alanda gücü elinde bulunduran Yahudiler zamanla etkinliğini kaybetmiştir.

Hz. Peygamber, Mekke'den göç etmiş Müslümanların mallarının müşrikler tarafından alıkonulduğunu ve satılmak üzere kervanlarla yola çıkıldığını öğrenince Şam'a giden ticaret güzergahını tutmak istemiştir. Savaş izninin çıkmasından sonra söz konusu kervanlara el konulmuştur. Böylelikle, değişen dengelere rağmen ilk etapta azda olsa savaş ganimetleri ekonomiye bir katkı sağlamıştır. Ardından çok geçmeden yapılan Bedir savaşı ve sonrasındaki ufak çaplı gazalar neticesinde elde edilen ganimetler Medine'nin iktisadi hayatına fayda sağlamıştır. Hassaten Ben-i Müstalik savaşında elde edilen çokça ganimet günden güne çoğalan nüfusa ve buna paralel günlük artan ihtiyaçlara merhem olmuştur. Çünkü elde edilen ganimetler yeri geldiğinde yeni bir cihada hazırlık, şehid, fakir ailelere, yetimlere destek, hicret eden mücahidler için geçim kaynağı yeri geldiğinde ise birbirleriyle yardımlaşmak için sarf edilmekteydi. Bunlara rağmen savaş ve seriyelerden elde edilen ganimetler tam anlamıyla ekonominin ana unsuru değildi. Fakat bununla birlikte önemli etkisinin de olduğu göz ardı edilmemelidir.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Hicretin hemen akabinde imzalanan ahitnamenin gereğini yapmayan, muhalif faaliyetlerde bulunan, Benî Kaynuka 624 senesinde ve Benî Nadir 625 yılında Medine'den sürülmüştür. Hendek Savaşında ise Müslümanlara arkadan saldırmaya çalışan Benî Kureyza kabilesi de 627 tarihinde cezalandırılarak bu şehirden tamamen uzaklaştırılmıştır. (Bozkurt & Küçükaşçı, 2003) Yahudi kabileleri arasından Benî Kureyza Medine'den ihraç edilince, onların malları, bu şehre varını yoğunu Mekke'de bırakıp hicret eden Muhacirlere pay edilmiştir. Benî Nadir savaşız alındığı için malları hazineye aktarılmıştır. Fakat bunun büyük hissesi yine muhacirler arasında bölüştürülmüştür. Ayrıca, ensar içerisinde fakir olan Sehl b. Hunejf ile Ebu Dücan'e de pay ayrılmıştır. (Bal, 2015) (Brockelmann, 1992) Özellikle iktisadi hayatta etkin olan Yahudilerin buldukları topraklardan gönderilmesiyle birlikte Hz. Peygamber'e kalan malların ve müminlere düşen ganimetlerin dağıtılmasıyla toplumda ekonomik bir ivme olmuştur. Çeşitli ziraai alanlara sahip olan ve zanaati öğrenen Müslümanlar burada daha çok söz sahibi olmuşlardır.

İlerleyen zamanlarda Hayber, Fedek ve Vadil Kura'da feth edilince burada meskûn bulunan Yahudiler yarıcı olarak hayatlarına devam etmelerine karşılık, belli bir süreye kadar, onlara müsaade edilmiştir. (Apak, 2012) Bununla birlikte Müslümanlar da ziraatte tecrübeli olan Yahudilerden tarım işlerini öğrenmişlerdir. Medine İslam Devleti'nin gelirleri belirli gelirler ile arızı gelirler olarak ikiye ayrılmaktadır. Belirli gelirler zekat, haraç ve cizye gelirleridir. Arızı gelirler ise savaşlardan elde edilen ganimetler ile gönüllü bağışlardan müteşekkil infak ve sadakalardır. Vergi ise esnek bir yapıya haiz olup, Ziraî ürünlerden öşür %10 ile haraçtan oluşmaktaydı. Öşür genellikle Müslümanlardan, haraç ise gayr-i Müslimlerden alınmaktaydı. Haracın uygulamadaki üst limiti %50 iken alt sınırı ise %10 dur. (Tabakoğlu, 2013) (Habergetiren, 2015). Bunun örneğini Hayber ve Fedek'te Yahudilere uygulamada görülmektedir. Burada Yahudilerin itaati kabul ederek ürettikleri mahsullerin yarısını devlete vermeleri (fey) kararı vardır. Zira İslam Devleti'nde, Müslüman olmayanlar haraç ve cizye ödemekle sorumludur. Bu vergi, onların güvenliğinin sağlanmaları karşılığındadır. Ayrıca cizye, gayr-i Müslimlerin askerlikten muaf olmaları ve savunma vergisidir.

Kaynakça

Apak, A. (2012). *Anahatlarıyla İslam Tarihi* (8 b., Cilt 1). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Bal, F. (2015). *Arap Yarımadasında Ticaret: Hz. Peygamber Dönemi ve Dört Halife*. İstanbul: Beka Yayınları.

Bozkurt, N., & Küçükaşçı, M. S. (2003). Medine. 23, 305-311. DİA.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Brockelmann, C. (1992). *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. (N. Çağatay, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Emin, A. (1950). *Fecru'l-İslam*. Kahire: Mektebetu'n-Nehdati'l-Mısriyye.

es-Semhûdî. (1326). *Vefau'l-vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa* (Cilt 1). Kahire.

Habergetiren, Ö. Faruk (2015). *İslam Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*. İstanbul: Kitabi Yayınları.

Hamidullah, M. (1990). *İslam Peygamberi*. (S. Tuğ, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi*. (M. Yazgan, Çev.) İstanbul: Beyan Yayınları.

Hamidullah, M. (İstanbul). *Makaleler*. (İ. S. Sırma, Çev.) 1986: Beyan Yayınları.

Hasan, H. I. (1987). *İslam Tarihi* (Cilt 1). (İ. Yiğit, & S. Gümüş, Çev.) İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Hişam, İ. (1955). *es-Sfratü'n-Nebeviyye* (Cilt 3). (M. es-Sekka, Çev.) Beyrut.

Kesir, İ. (1994). *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (Cilt 2). (M. Keskin, Çev.) İstanbul: Çağın Yayınları.

Lecker, M. (tarih yok). İslam Öncesi ve İslam'ın İlk Döneminde Medine/Yesrib Pazarı Üzerine. *2(4)*, 157-172. (M. M. Söylemez, Çev.)

Sa'd, İ. (1960). *et-Tabakatü'l-Kübra* (Cilt 1). Beyrut.

Safa, M. (2015, Ocak). Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat. *Toplum Bilimleri Dergisi*, *9(17)*, 355-398.

Sırma, İ. S. (1994). Medine Vesikasının Mevsukiyeti ile ilgili Bazı Veriler. *Bilgi ve Hikmet(5)*, 48.

Sourdell, D. (1995). *İslâm*. İstanbul: İlim Yayınları.

Sönmez, A. (1984). *Resulullah'ın Diplomatik Münasebetleri*. İstanbul: İnkıap Yayınevi.

Tabakoğlu, A. (2013). *İslam İktisadına Giriş* (3 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Taberi, E. C. (tarih yok). *Tarihi Taberi* (Cilt 2). (M. F. Tunca, Çev.) İstanbul.

Vakidi, e. (1984). *Kitabü'l-Meğazi* (Cilt 1). (M. Jones, Çev.) Beyrut.

Arşiv Belgelerine Göre 19. Yüzyılda Bâzergânlarla Osmanlı Hazinesi Arasındaki Parasal İlişkiler

Nevzat Sağlam¹

Öz

19. yüzyılda Osmanlı devleti alınan bazı tedbirlere rağmen, bütçe gelirleri artan idari, askeri ve diğer harcamaları karşılayamadığından ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle savaşların getirdiği mali yükün yanında toprak ve nüfus kayıplarının da mali düzenin bozulmasında önemli etkisi olmuş, bütçede meydana gelen açıkları kapatmak için devlet borçlanmak zorunda kalmıştır. Harcamaların disiplin altına alınamaması borç yükünün artmasına ve hazinenin yalnız maaşlarla iç ve dış borç ödeyen bir kurum haline gelmesine sebep olmuştur. Hazinenin iç borçlanmada başvurduğu kişilerin başında bâzerganlar/sarraflar gelmekteydi. Daha sonra Galata Sarrafları olarak nitelendirilen ve Rum, Ermeni ve Yahudi taifesinden olan servet sahibi bu bâzergânlar gerek hazine-i hassanın gerek hazine-i maliyenin borç para taleplerini karşılayan kişiler olmuşlardır.

Bu çalışmada arşiv belgeleri ışığında sarraflarla Osmanlı hazinesi arasındaki parasal ilişkiler ele alınmıştır. Bu çerçevede hangi gerekçelerle borç alındığı, alınan borçların miktarları, faiz oranları ve geri ödeme usulleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Bâzergân, Sarraf, Hazine, Borç,*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, nevzatsaglam@karabuk.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

According to the Archive Documents, the Monetary Relations between the Ottoman Treasury and the merchants in the 19th Century

Abstract

In spite of some measures taken by the Ottoman state in the 19th century, the budget revenues were faced with economic hardships because they could not meet the increasing administrative, military and other expenditures. In addition to the financial burden caused by wars, the loss of land and population also had a significant impact on the deterioration of the fiscal order and the state had to borrow from the government to cover the gaps in the budget. The fact that the expenditures cannot be disciplined has caused the debt burden to increase and the treasury has become an institution that pays only domestic and foreign debt with salaries. The bankers were among the people whom the Treasury used in domestic borrowing. These bankers, who were later described as Galata Sarraf and who had wealth from the Greek, Armenian and Jewish orders, were the ones who met the treasury demands of the treasury.

In this study, the monetary relations between the sarrafs and the Ottoman treasury were examined according to the archive documents. In this context, the reasons for borrowing, the amounts of debts, interest rates and reimbursement procedures have been put forward.

Keywords: *Ottoman, Merchant, Moneychanger, treasure, Debt*

Giriş

Bâzergân eskiden ticaret, sarraflık, resmî veya özel müesseselere mal temin eden büyük tüccar demektir. Kelimenin aslı Farsça olup, alış-veriş yapan anlamına gelen bâzârgân/bâzergândır. Lehce-i Osmânî'de kâsibden daha büyük tâcir, ticaretle, sarraflıkla meşgul olan büyük tacir olarak tanımlanmaktadır (Paşa, 1306, s. 176). Bâzergân, bazırgân veya bezırgân şeklinde telaffuz edilen tabir sarraflık, toptancılık, ithalat ve ihracât ile uğraşan sermaye sahibi Hristiyan tüccarlara verilen bir isimdir. Ticarete ilişkin bütün iş ve işlemleri iyi bilirler ve kazanç için her yol onlar için meşru sayılırdı. Bu sebeple bezırgân deyimini ticarete hilecilik anlamında kullanılmıştır (Sakaoğlu, 2017). Bazırgân h. 12-13. yüzyıllarda halkın Hristiyan tüccarlar hakkında kullandığı bir tabirdir. Bu tabir yerine çorbacı ve çelebi gibi tabirler de kullanılmıştır. Ticaret ve sarraflıkla uğraşan büyük tüccarlara da bazırgân denilmekteydi. Sonraları hilekârlık ve oyunbazlık yapanlara isim olmuştur (Sakaoğlu, 2017, s. 87).

Osmanlı devletinde Fatih dönemine ait metinlerde ipek ve kumaş başta olmak üzere her çeşit ticaretle işleriyle uğraşan tüccar anlamında kullanılmaktadır. Bazı tarihî metinlerde zengin tüccar olarak da kullanan bâzergân ifadesi, zamanla hilekâr ve tefeci tâcirler için de kullanılmış, XVII. yüzyıldan sonra gayr-i müslim tüccarların ismi olmuştur. Osmanlı döneminde sarayın dış hizmetlileri içinde Dârüssaâde ağasının emrinde çuha, bez, tülbent gibi dokuma malzemelerini teminden görevli bezırgânbaşı denilen bir görevli bulunmaktaydı. Yeniçeri Ocağı'nda da mali işleri gören ve malzeme tedarik eden bazırgânlığı Hristiyan ve Museviler ellerine geçirmişler, ocağın kaldırıldığı 1826 tarihine kadar bu imtiyazı ellerinde tutmuşlardır (İpşirli, Bezırgân, 1992, 103-104).

Osmanlı devleti gücünün zirvesinde olduğu XVI. yüzyılda borç talep edilen bir ülke olmuştur. Ancak 1783'te dış borçlanma arayışına giren Osmanlı devletinin ilk dış borçlanması 1854'te Kırım savaşı sebebiyle olmuştur. İlk iç borçlanma ise 1683 İkinci Viyana kuşatması sonrasında imdâd-ı seferiyye adıyla 327.500.000 akçe olarak yapılmış ve varlık vergisi adı altında toplanan vergilerle karşılanmıştır (Açba, 1995, s. 4). Alınan borçların ödenmesinde yaşanan güçlükler üzerine alacaklıların menfaatleri doğrultusunda 1881'de Duyûn-i Umûmiyye-i Osmaniyye Meclisi İdare kuruldu. Kısaca Duyûn-i Umûmiyye tabiri iç ve dış borçları ifade için kullanılmıştır. Bugünkü İstanbul Lisesi binası Duyûn-i Umûmiyye İdaresi olarak hizmet görmüştür. Zamanla devletin iktisâdi, mali ve idaresini ele geçirmiş olan bu idare, milli mücadeleden sonra Türkiye Cumhuriyeti sekiz milyon lira kadar borcu kabul etmiş, bütün borçlar ödenerek mesele kapatılmıştır (Sertoğlu, 1986, s. 91-92; Sakaoğlu, 2017, s. 192).

Borçlanma yerine kullanılan istikraz kavramı, vadesi geldiğinde ödenmek üzere faizle alınan borç demektir. Osmanlı devleti mali durumu tahsil edilecek vergiler, iltizam ve mukataa gelirleriyle dengede tutmaya çalıştıysa da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerekli gereksiz masrafların artmasıyla borçlanmayla karşı karşıya kalmıştır (Sakaoğlu, 2017, s. 352-353).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Alınan borçlara karşılık ödenen faiz yerine belgelerde sıkça güzeşte tabiri kullanılmaktadır. Genel anlamı itibarıyla Osmanlı devletinin borçlanmalarda tahvil sahiplerine ödediği faizin adıdır (Sakaoğlu, 2017, s. 271). İslam'da faizin haram olması sebebiyle bunun yerine güzeşte kullanıldığı belirtilmektedir (Sertoğlu, 1986, s. 128). devlet tahsilatta yaşanan güçlükler veya gelirlerin yetersizliği yüzünden iç borçlanma yoluna gitmekteydi. alınan bu Bu borçlara karşılık faiz verilmekteydi. Verilen bu faiz, sarrafiye, akça başı, senelik nemâ ve güzeşte adları altında ödenmekte, defterlere de böyle kaydedilmekteydi. Yapılan borçlanmalar için ödenen faizler güzeşte adıyla kaydedilirdi (Pakalın, 1971, s. 690-691).

Değerlendirme

Askerî Harcamalar İçin Alınan Borçlar

19. yüzyılda Osmanlı devletinin karşı karşıya geldiği savaşların hazinenin gelir-gider dengesinin bozulmasında ve bütçenin açık vermesinde önemli etkisi olmuştur. Ordunun yenileştirilmesi çabalarının bir sonucu olarak oluşturulan Nizamiye Hazinesi'ndeki para, harcamaları karşılamaya yetmiyordu. Bu sebeple maaşlar düzenli ödenemiyor, İstanbul dışında görevli üst rütbeli subaylara da yılda ancak beş-altı defa maaş verilebiliyordu. Ayrıca askeri binalar yeterli olmadığı gibi depolar boş ve harap haldeydi. İhtiyaçları karşılayacak malî kaynak bulmada önemli sıkıntılar yaşanıyordu. Yem ve yiyecek temininde tüccarlar ve tefeciler devreye giriyorlardı. Askerin ihtiyacı olan çuha, çorap, ayakkabı, kösele, fes gibi giyim-kuşam bile sarraflar vasıtasıyla temin ediliyordu (Çadırcı, 2018). Dolayısıyla ordunun giyecek, erzak, zahire ihtiyaçlarının temini, maaş ve diğer masraflarının karşılanması için yapılan borçlanma kalemleri içinde en fazla yekûnü tutuyordu. Arşiv belgelerinde bunun yüzlerce örneğini bulmak mümkündür.

Nitekim Fuad Paşa vasıtasıyla ikinci defa Bükreş'te bulunan Helel/Hilel (?) bâzergândan askerin zahire ve erzakının karşılanması için borç olarak on altı yük yirmi sekiz bin kuruş alınmıştır. Erzak fiyatlarının artması ve hesapta olmayan masrafların çıkması sebebiyle tahsisatın yetmemesi bu borçlanma zaruretini doğurmuştur (BOA A.AMD 11/73).

Yine askerin giyecek ihtiyacının temini için yirmi üç yük kırk bin dokuz yüz altmış kuruşun Alyon bâzergân aracılığıyla temin edilmiştir. Söz konusu paranın on yedi yük dört bin sekiz yüz kuruşu verilmiş, kalan altı yük altı bin yüz altmış kuruş halen hazineye teslim edilmemiştir (BOA. A. MKT. MHM, 12/38).

Rumeli ordusundan Sivastopol'da görevli askerlerinin ikişer aylıkları ve diğer ihtiyaçlarına harcanmak üzere Helel bâzergândan on iki bin kese borç alınmıştır. Ayrıca Serdar-ı ekrem çok miktarda paraya ihtiyaç duyulduğunu ve bu paranın acilen gönderilmesini istemiştir (BOA. A. MKT. MHM, 63/9, 1855).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Bağdat'ta asker maaşlarının ödenmesi için on iki bin kese Mösyö Alyon bâzergândan alınmıştır (BOA. A. MKT. MHM, 184/7).

Donanma-yı hümayun gemileri için Tersâne-i Âmire hazinesinden ödenmek üzere Kırpek (?) bâzergândan her kantarı yüz bir buçuk kuruştan iki bin iki yüz seksen yedi kantar elli altı çivit katranını alınmış ve iki yük otuz iki bin yüz seksen yedi kuruş borçlanılmıştır (BOA. C. BH, 103/4958, 1832).

Askere çarık imali için üç bin adet deri satın alınmak üzere ordunun eski kunduracılarından Heci Ohan bâzergân ile anlaşma yapılmıştır (BOA. HR. SYS, 1355/19, 1856).

Surre-i hümayûnun Şam'da kalmaması ve Hicaz masraflarını karşılamak için aylık yüzde iki kuruş on para faizle Sarraf Davud ve Süleyman'dan Şam hazinesince eli bin kuruş borç alınmıştır (BOA. MVL, 763/88, 1862).

Bâzergânlardan alınan borçlara muhtelif miktarlarda faiz işletilmektedir. Mesela istikraz olunan 24 Eylül 1861 tarihinden 11 Haziren 1865 tarihine kadar üç sene on ay içinde otuz üç kesenin her kesesine beşer kuruştan on beş kese doksan kuruş faiz uygulanmıştır. Yine ana parası yüz altmış kese olan bir paranın beş sene iki ay on yedi günlük faizi her kesesi beşer kuruştan yüz kese elli üç kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA. TSMA. E, 318/2).

Diğer Harcamalar İçin Borçlanmalar

Beşiktaş sahil sarayı için Barutçubaşı Heci Ovannes Bâzergân aracılığıyla İngiltere'den getirtilen gaz takımlarının bedeli olan dört bin yedi yüz yirmi kese borç alınmıştır.

İzmir demiryolu hisselerinden hazineye kalmış olan yedi bin hisselerin taksitlerinin zamanı geldiğinden borçlanılarak ödenmesi gündeme gelmiştir. Söz konusu taksitin Londra'da istikrazı kararlaştırılmış olan paradan havale olunması ve demiryolu şirketine verilmesi, borç alınan bu paranın başka işe harcanamayacağı cihetle bedeli hesaplanarak yüzde altı faizle Baltacı bâzergâna borçlanılarak, tamamının evrak-ı nakdiye olarak muhafaza edilmesi istenmiştir (BOA. A. MKT. MHM, 143/48).

Muhtelif alanlarda eğitim için Avrupa'ya gidenlerin ödemelerinin de sarraflar vasıtasıyla yapıldığı görülmektedir. Devlet-i aliyye darbhânesinin Jak Alyon bâzergân vasıtasıyla Liyon'da ikamet eden Ali Efendi'ye ve ipek kumaş dokuma konusunda eğitim için tahsilde bulunan üç şahsa verilen Ağustos aylıklarının hesabı şöyledir (BOA. D. DRB. İ, 21/17, 1847).

Frank

1.156 08 Ali Efendi'ye verilen Ağustos aylığı

693 50 Şakir Efendi'ye verilen Ağustos aylığı

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

693	50	Eşref Efendi'ye verilen Ağustos aylığı
693	50	Ahmed Efendi'ye verilen Ağustos aylığı
3.252	75	Ağustos 31'inde verilmiştir
16	17	Liyonda olan masârifat
3.252	75	Pariste Pelevik (?) bâzergândan alınmıştır
32	35	Paris'te bâzergânın komisyonu
3.285	10	

Masârifat/Kuruş

355	Yüzde altıdan beş aylık faiz
142	Yüzde birden komisyonumuz
255	Dellaliye ve mektup ücreti
752	Toplam masraf

Yine kumaş sanayii konusunda eğitim için Paris'te bulunan fabrika-i hümâyun hademesinden dört kişinin 1263 senesi ağustos ayı maaşlarının 14 bin kuruş olduğu ve bâzergan aracılığıyla ödendiği, darphaneden bâzergâna komisyon, faiz ve masraflarıyla birlikte 14.960 ödeme yapılmıştır (BOA. D. DRB. İ, 21/17-4, 1847; HAT, 829/37497).

İran Sefaretine memur bulunan Ahmed Vefik Efendi'nin hususi bir görev ile Bükreş'te bulunduğu 1266 Şubat'ı başından 27 Mayıs 1267 tarihine kadar kendisi ile maiyetindeki memurun maaşlarına ve bazı masraflara karşılık Hilel bâzergândan alınan paranın maliye hazinesinden ödenerek poliçeleri alınmıştır (BOA. HR. MKT, 38/25, 1851).

Feshâne-i Âmire için alınması gerekli malzemeler ile vapur kazanı, feshane ve dikimhanenin tamir masraflarına ayrıca ağnâm-ı şâhâneye ilave edilmek üzere Heci Bey tarafından alınmış olan İspanya cinsi on bin baş koyun bedeli, Baltacı Manolaki bâzergândan borç alınarak ödenmiştir (BOA. HH. İ, 21/47, 1857).

Diğer taraftan feshane içinde Baltacı Manolaki'nin taahhüdü ile Fransa tebaasından Razolati tarafından yeniden yapılmış olan çuka fabrikasının işletme hakkının beş seneliğine kendilerine verilmesini arzu eden Razolati ile Baltacı Manolaki'ye verilmesi sakıncalı bulunmuştur. Yapılan hesaplamalardan bu süre zarfında bu tüccarların on beş bin kese akçe kar elde edecekleri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

tespit edilmiştir. Bunlara para kazandırmaktansa fabrikayla rızalarının alınarak ilişkilerinin kesilmesi istenmiştir. Bunlara ödenmesi gereken toplam yirmi dört bin kese paranın ise sarraf Dubini (?) ile diğer bazı tüccarlardan borç olarak alınması alınacak borcun kumaş ve çuka fabrikasından elde edilecek kardan ödenmesi planlanmıştır. Borcun faizinin de kâime olarak yüzde on yani be her kesesine dört kûsur kuruş üzerinden ödenmesi düşünülmüştür (BOA. HH. İ, 21/47, 1857).

Zahire nakli için Mösyö Zarifi bâzergân vasıtasıyla Viyana'dan Rakoza'ya havale olunan on bin filorinin yapılan kontrato gereği hazineden ödenmesi istenmiştir (BOA. HR. MKT, 246/84).

Kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi için Paris'te basılan ve yayımlanan risalenin basım masrafları ve risalenin müellifleri olan Mösyö Holandr'a dört bin, mösyö Lamaj'a verilen iki bin frank ile borçlanmayla ilgili Londra'ya gönderilen memurların harcırah ve masraflarına karşılık sarraf Ohannes Efendi'den altı bin frank alınmıştır. Ayrıca Mösyö Holandr'a beşinci rütbeden bir adet nişan verilmesi uygun bulunmuştur (BOA. HR. MKT, 262/8, 1858).

Alyon bâzergânın devletin sefirlerinin maaşları ve diğer masraflarına karşılık verdiği paranın faizi olarak sekiz yük yirmi iki bin beş yüz altmış sekiz kuruş talep etmiştir. Ayrıca Avrupa'dan gelen poliçelerin bedelleri yerinde ödenmek üzere verdiği paranın üç aylık faizi de üç yük seksen bin sekiz yüz doksan dokuz kuruş olmak üzere toplam ödenecek faiz, on iki yük üç bin dört yüz altmış yedi kuruştur. Daha evvel ödenen dört yük yetmiş dokuz bin altı yüz yetmiş kuruş düşüldükten sonra kalan yedi yük yirmi üç bin yedi yüz doksan iki kuruşun hazineden verilmesi uygun bulunmuştur (BOA. İ. DH, 501/34032, 1862).

Matbah-ı Âmire'nin bir yıllık zeytinyağı ihtiyacını temin etmeyi Giritli Mustafa Feyzi Efendi ile Drako bâzergân yapılan kontrato ile deruhte etmişlerdir. Teminini taahhüt ettikleri yağ dört taksitte teslim etmeleri kararlaştırılmıştır. Verilen altı bin altı yüz altmış altı kıyye zeytin yağının bedelinin ise otuz dokuz bin yüz altmış iki kuruş otuz para olduğu hesaplanmıştır. Bu paranın mukavele gereği yağların tesliminden otuz bir gün sonra hazine-i hâssadan ödenmesi gerekmektedir (BOA. TSMA. E, 1305/48, 1878). Diğer yandan Bâzergân Ohannes'e kumaş fabrikası için alınan ipek bedeli mukabilinde kırk altı bin beş yüz seksen bir kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. TSMA. E, 1129/63, 1874).

Hazine Açıklarını Kapatmak İçin Yapılan Borçlanmalar

Hazinenin 1270 senesi Şubat'ından 1271 senesi Nisan'ına kadar yapması gereken ödemelerde seksen altı bin üç yüz bir kese elli bir buçuk kuruş açığı olduğu hesaplanmıştır. Hazinenin fevkalâde masraflara ödeme yaptığından önemli miktarda borcu birikmiştir. Ödenmesi zaruri olan Mart maaşları ile esham taksitleri için Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli, Karahisar-ı sahib ve Karasi sancakları emvalinden karşılanmak ve dört ay faiz istememek şartıyla Baltacı Aristidi bâzergân ve ortağı Divini'den borç olarak otuz bin kese akçe alınması mecburiyetinde kalınmıştır (BOA. A. AMD, 56/28, 1854).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yine Ramazan'ın yaklaşması esnasında birer aylık maaşlara ve sair daireler tahsisatına verilmek üzere Zarifî bâzergândan yirmi bir bin beş yüz elli ve Kamanto bâzergândan yirmi beş bin ve Sarraf Mısırlı oğlu Bedros'dan on yedi bin kese borç alınmıştır (BOA. A. AMD, 92/84). Daha önce alınan fakat zamanında ödenemeyen borçların yeni bir anlaşmayla ötelenmesi veya borçla kapatılması ön görülmüştür. Nitekim Baltacı Arastidi bâzergânın alacağı zamanında ödenemediğinden 1276/1860-61 senesi emvalinden havale edilerek kontratonun yenilenmesi uygun görülmüştür. Bank Ottoman'ın talebine karşılık Abraham'dan borç alınması uygun görülmüştür. Borçlanmaya ilişkin gerekçede şöyle denilmektedir. İzaha ihtiyaç göstermeyecek derecede açık olduğu gibi bütün borçlanmaların hazinenin gelirleriyle giderleri arasındaki dengenin kurulamamasından ve gelirlerin giderleri karşılamamasından kaynaklandığı, bu sebeple birkaç seneden beri birikmiş borçlarla 1276/1860-61 senesine girildiği belirtilmektedir. Borçların çoğunun taksitlerinin zamanının geçmesi üzerine alacaklıların devamlı sıkıştırdığı bu sebeple kontratonun yenilenmesi 1276 senesi emvalinden beş altı yüz bin kese borçtan çoğunun kapanacağı, ancak kısa zaman zarfında hazineye gelecek varidat kalmayacağından vaziyetin idaresi için tahsisatlara ve dairelere bir miktar para vermek için Mart içinde borçlanma yoluna gidilmesi kararlaştırılmış, alınan borçların zorunluluktan kaynaklandığı vurgulanmıştır (BOA. A. AMD, 92/84-2).

Hazine-i hassanın geçmiş aylardaki tahsisatlarına mahsuben Hristaki Efendi ile Mösyö Zarifî bâzergânın verdikleri otuz bin seksen iki kese yüz altmış altı kuruşun faiziyle ödenmesi için Şirket-i Mahdûde-i Osmaniye ile Begos Bey'den borç para alınmış ve borcun yeni bir borçla kapatılması yoluna gidilmiştir (BOA. A. MKT. MHM, 325/86).

Bâzergaânların Alacaklarını Talepleri

Kostaki Seranpa (?) bâzergân nizâmîye hazinesinde olup, maliye hazinesine devr edilen zamanı geçmiş alacağının taksitinin ödenmesini talep etmiştir. Ancak hazinenin müsait olmaması yüzünden bu ve benzerlerinin her gün alacaklarını talepleri ve sızlanmaları artık iyice arttığından (bi-mennihi Teâlâ) biraz para temin edilebilirse bunlara bir miktar ödeme yapılması dile getirilmiştir (BOA. A. AMKT. DV, 214/68, 1861).

Yine Teologo (?) isimli bâzergânın Şumnu'da bulunan Dersaadet ordusu süvari üçüncü alayına daha önce verdiği erzak ve diğer eşyaların bedeline karşılık kalan alacağı Filibe emvalinden havale edilen yetmiş bin kuruşun ileride yapılacak tahsilatta ödeneceği bildirilmiştir. Ancak söz konusu bâzergânın uzun süredir beklediği ve zarara uğradığı belirtilerek bir an önce ödenmesi istenmiştir (BOA. A. MKT. MHM, 228/14, 1861).

Maksud oğlu Sarraf Heci Simon'un daha evvel alınan borçtan dolayı hazineden yirmi beş bin beş yüz on bir adet yüzlük altın ile elli beş kuruş, yine bazı önemli giderler için alınan dokuz bin dört yüz seksen sekiz altın kırk beş kuruş ile aşağıdaki pusulada gösterildiği üzere toplam otuz beş bin altın alacağı bulunmakta ve alacağını talep etmektedir (BOA. İ. DH, 502/34143, 1863).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Kuruş/Beşlik

2.393.983	Fatma Sultan'ın borcunun ödenmesi için daha önce borç olarak alınan meblağdan Teşrinisâni 1278 senesi
0.075.270	Malum borçta alacağı
0.081.902	Bursa nehirlerinin temizlenmesi için borç olarak alınan para ile Vidin Sancağı üzüm öşründen dolayı alçağının yüzde kırkı
2.551.155	Yekûn

Yüzlük Altın/adet

25.511 küsur 55	Gelir ve gider yönüyle teslim olunacak olan
09.488 küsur 45	Hazinenin önemli giderleri için borç olarak alınacak olan
35.000	Yekûn

Ayrıca hazinenin acil giderleri için Stefani Rali bâzergândan elli bin lira istikraz olunmuştur. Yine Stefani Rali'den alınan doksan bin altın ile Maksud oğlu Simon'dan borçlanması kararlaştırılan otuz beş bin altının mevcut şartlar çerçevesinde istikrazına ilişkin konu Sadâret tarafından Padişaha arz edilmiştir. Sâdir olan iradeye göre, doksan bin altın ile borç alınması kararlaştırılan otuz beş bin malum şartlara göre istikrazına ilişkin gerekli işlemlerin yapılması onaylanmıştır (BOA. İ. DH, 502/34143, 1863).

Öte yandan bâzerganların alacakları mal verilmek suretiyle de ödeme yoluna gidiliyordu. ordu. Mesela Keşiş oğlu Todoraki'ye alacağına karşılık bakır satılmıştır. Bakırın kıyyesi on iki buçuk kuruştan kırk bin kıyye bakır verildiği takdirde alacağının ödeneceği hesaplanmıştır (BOA. A. AMD, 24/47). Baltacı bâzergândan borç alınacak on bin kese için anlaşmaya göre üç ay için verilecek faizden başka paranın havalesi/nakliyesi için sarraflara her yüz kuruş için elli para verilmektedir. Ayrıca alınan borçlara karşılık cari olan fiyatı kıyyesi* on iki buçuk kuruş iken kıyyesi on bir kuruş hesabıyla bakır verilmektedir. Nitekim beş bin kese akçeye karşılık iki yüz yirmi yedi bin iki yüz yetmiş iki buçuk kıyye bakır verilmesi hesaplanmıştır (BOA. İ. MSM, 22/533, 1848). Ancak sâdir olan iradede bakırın rayiç fiyattan hesaplanması istenmiştir. Hazine-i Enderûn-i hümâyûna verilen muhtelif eşya ve mühimmât-ı sâire bedelinden dolayı

* Kıyye, bölgelere ve dönemlere farklılık arz etmekle birlikte, 20 Cemâziyelâhir 1286/26 Eylül 1869 tarihli kanunnâmeye göre eski okkanın/kıyyenin karşılığı için aynı değer verilirken 1 kıyye-i a'sârî veya kıyye-i cedîde = 1 kilogram = 1000 dirhem a'sârî olmak üzere metrik sistemdeki yeni okka değeri belirtilmektedir, bk. Cengiz Kallek, "Okka," DİA, İstanbul 2007, c. 33, s. 338.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

alacakları olan parayı hazine-i hümâyûndan tamamen aldıklarına dair bâzergânların imzasıyla kat-ı alaka (ilişiklerinin kalmadığına dair) senedi tanzim edilmiştir (BOA. TSMA. E, 483/20, 1838).

Bâzergânların Taltifleri

Devlete faiz karşılığında borç para veren bâzergânlar değişik şekillerde ödüllendirildikleri görülmektedir. Nitekim Jack (?) Alyon ve Baltacı Manolaki'nin öteden beri devlete hizmetteki gayretleri ve teşkil edilmeye başlanan ihtiyat kuvvetinin masraflarının karşılanması için gerekli paranın temininde gösterdikleri gayret ve kolaylık sebebiyle iltifât-ı şâhâneyi hak etmişler, bunun üzerine kendilerine her biri on beşer bin kuruş değerinde tuğra ile müzeyyen birer adet kutu, Antuvan Alyon Bâzergân'a da on bin kuruş değerinde bir yüzük verilmiştir. Ayrıca Alyon'un akrabasından Salzani'ye de beşinci dereceden bir nişan verilmesi uygun bulunmuştur. Yine devlete hizmette bunlarla beraber olan Misisyâni'ye de on bin kuruş değerinde bir adet kutu verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. A. AMD, 12/50).

Çıldır sancağında Ardanuç kasabası halkından ve Osmanlı devleti tebaasından Agob bâzergânın Kars'ın kuşatmasında orduya önemli miktarda ağnam ve kara sığır temin ettiği ve gerektiği kadar para verdiği gibi Batum mevkiindeki ordu için et tayinâtı temininde de yardımlarda bulunmuştur. İltifat-ı seniyyeye nail olamadığını belirterek müracaatta bulunması üzerine kendisine beşinci rütbeden Mecidî nişanı verilmesi uygun görülmüştür (BOA. A. MKT. MHM, 1859).

Tarsus'ta ikâmet eden devlet-i aliyye tebaasından Heci Lutf Ele Sebersık (?) isimli bâzergânın memleket halkı hakkında yaptığı hizmetlere karşılık beratlı tüccar sınıfına dahil edilerek berat verilmesi ve bir adet nişan ile taltifi Adana valiliğince dile getirilmiştir (BOA. HR. MKT, 19/92, 1848).

Komanto bâzergâna üçüncü, Eflak sarraflarından Halkon'na dördüncü rütbeden birer Mecidiye nişanı verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. HR. MKT, 117/32, 1855).

Avusturya devleti tebaasından Zatokuryako (?) bâzergânın emval ve emlâkinin müsadere edilmesinden dolayı tazminat iddiasında bulunması üzerine yapılan tahkikatta görevli Hariciye müsteşarı Nureddin Bey ile Avusturya Sefâreti müsteşarı Mösyö Vays'in ve Amerika tebaasından Andonaki bâzergânın gayretleri sebebiyle taltif edilmeleri uygun görülmüştür. Bunun üzerine Nureddin Bey'e yetmiş beş bin kuruş atıyye verilmesi, Mösyö Vays'in daha önce verilen üçüncü rütbeden nişanının ikinci rütbe ile değiştirilmesi ve Amerikalı bâzergâna da dördüncü rütbeden bir nişan verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. İ. HR, 143/7523, 1857).

Baltacı bâzergânın askerin erzak ihtiyacının karşılanması konusundaki gayretleri sebebiyle nişan ile taltifi uygun bulunmuştur. Marsilya'da bulunan kardeşine nişan verildiğinde

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

kendisiyle İzmir'de bulunan biraderi bu iltifat ve inayetten mahrum kaldığından her ikisine iftihar ve imtiyaz olarak birer nişan verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. İ. MSM, 21/508, 1847).

Bâzergânlardan Alacakların Tahsili

Varnalı Mihalaki bâzergânın aldığı ihalelerden dolayı maliye hazinesine olan kırk sekiz yük elli bir bin beş yüz yetmiş altı buçuk kuruş borcu bulunmaktadır. Borcu ertelenmiş, taksitler halinde ödemesi kararlaştırılmıştır. Ancak borcunun yedi yük elli dokuz bin dört yüz elli dokuz buçuk kuruşunu ödemiş, kalan kırk yük doksan iki bin yüz yedi kuruşun taksitler şeklinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak düzenli ödeme yapmamış ve ödemelerde aksaklık yaşanmıştır. Üstelik Mihaleki'nin Varna a'şâr bedeli ihalesinden zarar ettiği gerekçesiyle 1270/1854-55 senesi İslimye sancağı a'şâr bedeli düşük bir fiyat ile kırk dört yük kuruşa kendisine verilmiştir. Fakat söz konusu bâzergân uzun süredir borcunun ödememekte ısrar etmiştir. Ödemesini kolaylaştırmak için taksitlere bölünmüş ise de yine ödememiştir. Halbuki aldığı İslimye sancağı a'şâr ihalesini çok yüksek bir fiyata başka mültezimlere satmış ve o zamanın fiyatıyla zahire almak üzere anlaşma yapmıştır. Zahire fiyatlarının da aşırı derecede yükselmesiyle hem buradan hem diğer ticari faaliyetlerinden çok para kazandığı halde hazinenin alacağı bu tüccarın zimmetinde kalması hiçbir surette kabul edilemeyeceği beyan edilmiştir. Kayırıldığı ortada iken böyle davranması uygun görülemeyeceğinden, borcu olan kırk yük doksan iki bin kuruşu hazineye teslim etmesi konusunda uyarılması istenmiştir. Kazandığı yüklü miktarda paradan sonra söyleyecek bir şeyi kalmadığı ve derhal borcunu ödemesi gerektiğinin kendisine münasip bir şekilde bildirilmesi istenmiştir (BOA. A. MKT. UM, 181/28, 1857).

Sabık ihtisab nâzırı Mustafa Efendi ile borcunu ödemediği için hapiste bulunan Sarraf Mıgırdıç ve ortağının zimmetlerinde olan üç bin dört yüz kırk bir buçuk kese kusür kuruşu faizleriyle hemen sahiplerine vermeleri, borçlarından kalan kısmının da dokuz ay içinde hazineye ve yerlerine ödemeleri, buna karşılık Sarraf Mıgırdıç'ın tahliyesi ve odasının mührünün kaldırılması istenmiştir. Aksi halde bütün sarraf taifesine borçlarını ödeme konusunda açık bir dille gerekli tehdidin bildirilmesi, Mustafa Efendi'ye gelince, alacaklarının borcuna mahsubu, başkalarından alacağı varsa onların borcuna karşılık tahsili ve ne yapıp edip borçlarını ödemelerinin teminine çalışılması emredilmiştir (BOA. C. ML, 87/3979, 1830).

Maliye hazinesine dört yük bin kuruş borcu bulunan Rus tebaasından Salvan (?) bâzergânın zamanı geçtiği halde borcunu ödemediğinden İzmir gümrüğüne gelen malından borcuna karşılık gelecek miktarda malının tevkiyiyle tahsili yoluna gidilmiştir (BOA. C. ML, 595/24505, 1845).

Sonuç

Osmanlı devleti özellikle 19. yüzyılda yaşanan savaşlar sonucunda önemli oranda toprak ve nüfus kaybı yaşamıştır. Gerek askeri harcamaların hazineye getirdiği yük gerek söz konusu

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

toprak ve nüfus kaybıyla bütçe gelirlerindeki azalma sebebiyle ekonomik açıdan ciddi bir sıkıntıya maruz kalmıştır. Bütçenin masrafları ve harcamaları karşılayamaması yüzünden iç ve dış borçlanma devlet için kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı maliyesi askeri harcamaların yanı sıra maaş ödemeleri ve ihtiyaç duyulan diğer alanlarda bâzerganlar/sarraflardan önemli miktarlarda faizle borç para almıştır. Borçlanmada konu etraflıca Sadâret tarafından Padişaha arz edilmekte, sâdır olan iradeye göre borç alınmaktaydı. Yapılan istikraza/alınan borca karşılık ödenen ve güzeşte denilen faize ilişkin konunun şer'î yönüyle alakalı Meşihat ile yapılan bir yazışmaya rastlanmamıştır. Sarraflardan alınan bu borçlara karşılık ya gümrük ihaleleri veya bazı mukataalar, ya da bazı maden imtiyazları verilmiştir. Vadesi gelen borçlar da çoğu zaman yine borçlanma yoluyla ödenmiştir.

Diğer yandan devlete borç veren hemen tamamı gayr-i müslim bâzerganlar/sarraflar kendilerine verilen bir takım kıymetli hediyelerle ve Mecidî nişanlarıyla taltif edilmişlerdir. Hazineye borçlarını ödemede aynı hassasiyeti göstermeyen fakat alacaklarının tahsilinde gecikmeye tahammülü olmayan sarraflar, aldıkları ihalelerden bekledikleri karı elde edemediklerinde zarar ettiklerini ileri sürerek davalar açmak suretiyle ihalenin ya iptal edilmesini ya da ihale süresinin uzatılmasını talep etmişlerdir. Hazinesinin karşı karşıya kaldığı ağır iç ve dış borç yükünü kaldıramaması üzerine 1881'de Düyûn-i Umûmiye İdaresi kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde üzerinde anlaşılan borçlar ödenerek bu idare lağvedilmiştir.

Kaynakça

Açba, Sait, (1995). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

BOA A. AMD 11/73. (Tarihsiz).

BOA. A. AMD, 12/50. (Tarihsiz).

BOA. A. AMD, 24/47. (Tarihsiz).

BOA. A. AMD, 56/28. (1854).

BOA. A. AMD, 87/25. (1855).

BOA. A. AMD, 92/84. (Tarihsiz)

BOA. A. AMKT. DV, 214/68. (1861).

BOA. A. MKT. MHM, 12/38. (Tarihsiz).

BOA. A. MKT. MHM, 143/48. (Tarihsiz).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BOA. A. MKT. MHM, 184/7. (Tarihsiz).

BOA. A. MKT. MHM, 228/14. (1861).

BOA. A. MKT. MHM, 325/86. (Tarihsiz).

BOA. A. MKT. MHM, 63/9. (1855).

BOA. A. MKT. MVL, 141/89. (1862).

BOA. A. MKT. UM, 181/28. (1857).

BOA. C. BH, 103/4958. (1832).

BOA. C. BH, 76/3631. (1835).

BOA. C. ML, 595/24505. (1845).

BOA. C. ML, 87/3979. (1830).

BOA. D. DRB. İ, 21/17. (1847).

BOA. HAT, 829/37497. (Tarihsiz).

BOA. HH. İ, 21/47. (1857).

BOA. HR. MKT, 117/32. (1855).

BOA. HR. MKT, 19/92. (1848).

BOA. HR. MKT, 246/84. (tarih yok).

BOA. HR. MKT, 262/8. (1858).

BOA. HR. MKT, 38/25. (1851).

BOA. HR. SYS, 1355/19. (1856).

BOA. İ. DH, 501/34032. (1862).

BOA. İ. DH, 502/34143. (1863).

BOA. İ. HR, 143/7523. (1857).

BOA. İ. MSM, 21/508. (1847).

BOA. İ. MSM, 22/533. (1848).

BOA. MVL, 763/88. (1862).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BOA. MVL, 847/6. (1861).

BOA. TSMA. E, 1129/63. (1874).

BOA. TSMA. E, 1305/48. (1878).

BOA. TSMA. E, 318/2. (tarih yok).

BOA. TSMA. E, 483/20. (1838).

Çadırcı, Musa, (2018). <https://www.tarihtarih.com>. doi: <https://www.tarihtarih.com>

İpşirli, Mehmet, (1992). *Bezirgân. Bezirgân, 6*, 103-104. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki, (1971). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Paşa, Ahmet Vefik, (1306). *Lehce-i Osmânî*. Dersaadet: Dersaadet Yayınevi.

Sakaoğlu, Necdet, (2017). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Sertoğlu, Midhat ,(1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Yayınları.

ZİRAAT KATILIM BANKASININ TÜRK KATILIM BANKACILIĞINA ETKİSİ

Arş. Gör. İrfan DOĞAN¹, Doç. Dr. Ferudun KAYA²

Öz

Dünyada büyük bir gelişim sürecine giren faizsiz bankacılık; 1970'li yıllarda pratiğe aktarılmış olup; ilk olarak 1976 yılında Mısır' da uygulama alanı bulmuştur. 'Faizsiz Bankacılık' adı altında yaygınlaşan katılım bankaları, başlangıçta Müslüman ülkelerde faaliyet gösterirken, bugün farklı ihtiyaçların karşılanması noktasında tüm dünyada önem arz eden bir işlevsellik kazanmıştır. Faizsiz bankacılık sistemi ekonomik hayatımıza yaklaşık 30 yıl önce 1983 yılında çıkarılan yasa ile giriş yapmıştır. Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile ilk faizsiz banka "Özel Finans Kurumu" adıyla kurulmuş olup, sonrasında 5411 Sayılı bankacılık kanununda yapılan değişiklikle bu kurumların adı "Katılım Bankaları" olarak değiştirilerek günümüze kadar bu şekliyle, gelişerek gelmiştir. Ülkemizde katılım bankaları özellikle 2005 yılından sonra büyük bir ivme kazanmış olup, ticari bankalar ile rekabet edebilir hale gelmiştir. Bunda katılım bankalarının, Bankalar Kanununa tabi ve ticari bankalar ile mevzuat bakımından eşit haklara sahip olmasının büyük etkisi vardır. İşbu çalışmada katılım bankacılığı, Ziraat Katılım Bankasının Katılım bankacılığına olan etkisi ele alınarak; Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılık sektörünü hangi alanda ve nasıl etkilediği konusuna değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Ziraat Katılım Bankası, Faizsiz Bankacılık.

¹ Arş. Gör. İrfan DOĞAN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerede Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, irfandogan@ibu.edu.tr

² Doç. Dr. Ferudun KAYA, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerede Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, ferudunk@ibu.edu.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Abstract

Interest free banking experiencing a major development process in the World was first practiced in 1970s and first implemented in Egypt in 1976. While participation banks having become widespread under the name of “Interest free banking” were active in Muslim countries at first, it has gained a considerable function all over the world in terms of satisfying various needs today. Interest free banking system was introduced to our economic life through a law enacted in 1983, approximately 30 years before. The first interest free bank was founded under the name of “Private Finance Institution” based on the decree with power of law and the name of these institutions was changed as “Participation Banks” later on due to an amendment in the banking law numbered 5411 and it has reached its current position as a result of its always developing form. Participation banks gained a great momentum especially after 2005 in our country and are able to compete with commercial banks today. The fact that participation banks abide by Banking Laws and have equal rights with commercial banks in terms of legislation has played a great role in this development. This study focuses Participation Banks and the effect of Ziraat Participation Bank on participation banking is taken into consideration. Ziraat Participation Bank will try to shed light on in which field and how it affects the Participation Banking Sector.

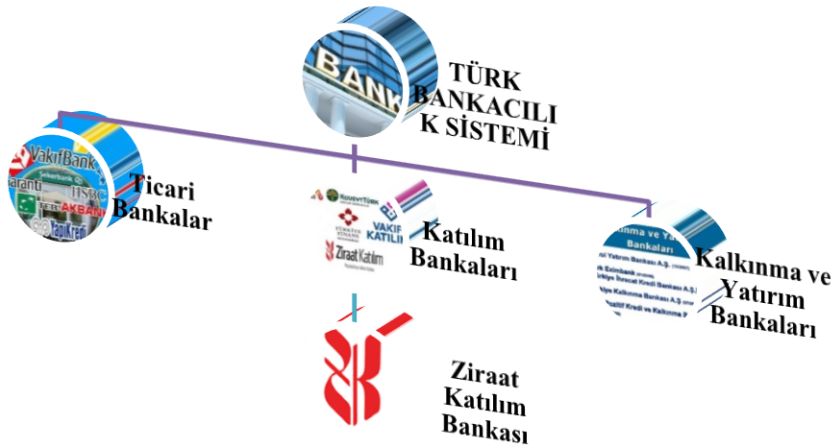
Keywords: Participation banks, Ziraat Participation Bank, Interest Free Banking.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1.GİRİŞ

Bundan 60 yıl önce bir düşünce olarak oraya çıkan faizsiz bankacılık, 1960' lı yıllarda düşünce olmaktan çıkarak, dünya ekonomisinde yerini almıştır. Faizsiz bankacılık, faizli işlem yapmak istemeyen kesimi de sisteme dahil etmiş, atıl durumda kalan kaynakların ekonomiye kazandırılmasına katkı sağlamıştır. Faizsiz bankacılık sistemi ekonomik hayatımıza yaklaşık 33 yıl önce 1983 yılında çıkarılan yasa ile giriş yapmıştır. Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile ilk faizsiz banka "Özel Finans Kurumu" adıyla kurulmuş olup, sonrasında 5411 sayılı bankacılık kanununda yapılan değişiklikle bu kurumların adı "Katılım Bankaları" olarak değiştirilerek günümüze kadar bu şekliyle, gelişerek gelmiştir. Son yıllarda bütün sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe performans çok önemli bir unsur haline gelmiştir. Türkiye'de günümüzde beş katılım bankası faaliyet göstermektedir. 2-3 yıl öncesine kadar kamu katılım bankası Türkiye'de yokken devlet politikalarında katılım bankacılığına büyük önem vermiş ve bunun için 2 kamu katılım bankası açılması için çalışmalar yapmış ve nihayetinde Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası açılarak faaliyetine başlamıştır. Bu çalışmada ülkemizin en köklü, kar marjının en yüksek olduğu Ziraat Bankası bünyesinde açılan Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığı sektörüne etkileri araştırılmıştır. Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığı sektörüne olan ve olası etkileri araştırılıp incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile ilgili gerekli bilgiler Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankalar Birliği, Ziraat Katılım Bankası ve diğer kurumlarda ki mevcut bilgiler ele alınarak, değerlendirilmiştir.

2. KATILIM BANKACILIĞI

2.1 Katılım Bankalarının Türk Bankacılık Sistemindeki Mevcut Durumu ve Konumu

Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra Faizsiz Bankacılığın Temelini oluşturan Özel Finans Kurumları kurulmuştur. Bunlar daha sonra bir kısmı birleşerek bir kısmı ise isim değiştirerek Katılım Bankacılığına dönüşmüştür.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tablo 1: Türkiye'deki Katılım Bankaları (Şube ve Personel Sayıları) – (2017)

BANKA ADI	ŞUBE SAYISI	PERSONEL SAYISI
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	287	3767
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	225	3885
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	399	5749
ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	63	890
VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	63	724

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/>

Günümüzde mevcudiyetini devam ettirerek faaliyetlerini sürdüren Katılım Bankalarının sayısı 5'tir. Bunlar; Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş.'dir.

Her ne kadar Katılım Bankalarının Sayısı günümüz için beş adet olsa da Türkiye Halk Bankası A.Ş., BDDK'dan katılım bankacılığı açma iznini almış ve bu durum Katılım Bankacılığının her geçen gün geliştiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Mevduat Bankacılığı Sektöründe banka sayısı açısından 2000'den sonra ciddi bir değişim olmuştur. Kamu bankaları dâhil mevduat bankalarının sayısı 2006 yılında 31 iken 2018 yılında ise bu sayı 34'e yükselmiştir (<http://www.tkbb.org.tr/>)

Tablo 2: Katılım Bankalarının Türk Bankacılık Sektöründeki Hacmi - (2017)

BANKALAR	KURULUŞ SAYISI	AKTİFLER		TOPLANAN FONLAR		KULLANDIRILAN FONLAR	
		MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)
Mevduat Bankaları	34	2.920.130	89,6	1.719.149	94,2	1.929.416	88,6

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Katılım Bankaları	5	160.136	5	105.310	5,8	106.733	4,9
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	174.902	5,4	0	0	141.975	6,5
Toplam	52	3.255.168	100	1.824.459	100	2.178.124	100

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/>

2017 yılında Türk bankacılığında faaliyet gösteren bankaların sayıları, aktifleri, toplanan fonları ve kullanılan fonları Tablo 2’de verilmiştir. Katılım Bankalarının Türk Bankacılık Sektörüne göre banka sayısında ki payı % 10’a yakındır. Toplam aktiflerde ki payı %5’dir. Toplanan fonlarda ki payı %5,8 ve kullanılan fonlardaki payı ise %4,9’dur. Türk Bankacılık Sektöründe katılım bankacılığının payı gün geçti büyümekte ve katılım bankaları mevcut hacmini daha da arttırmaktadır.

Türk bankacılık sektöründe 2018 yılı Mayıs ayı itibariyle; 3 kamu bankası, 5 katılım bankası, 9 özel sermayeli banka, 21 yabancı sermayeli banka, 13 kalkınma ve yatırım bankası ve TMSF bünyesinde bulunan 1 adet mevduat bankası ile toplam banka sayısı 52’dir (Taştekil, O.(2010), ss.16-25).

Tablo 3’de Türk bankacılık sektöründeki gruplar bazında bankaların şube, personel sayısı ve öz kaynak oranı verilmiştir. Katılım bankalarının şube sayısı 917’dir. Katılım bankalarında çalışan personel sayısı ise 13.617 civarındadır. Katılım bankalarında öz kaynakların toplamı ise yaklaşık 10.645 milyon TL’dir.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tablo 3: Türk Bankacılık Sektöründeki Gruplar Bazında Bankaların Şube ve Personel Sayısı-
(2018)

ŞUBE SAYISI		
Mevduat Bankaları	10.460	187.920
Katılım Bankaları	1.037	15.015
Kalkınma ve Y. Bankaları	50	5.257
Toplam	11.547	208.192

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr/>

Türk mevduat bankacılığında faaliyet gösteren kamu sermayeli ve özel sermayeli bankalar ile katılım bankalarının çalışan sayılarının 2018 yılı 1. Çeyrek verileri itibariyle 208.192'ye ulaştığı görülmektedir. Tüm bankalarda personel sayısının yıllara göre arttığı görülmektedir. Fakat bazı yıllarda çalışan personel sayısında düşüşler meydana gelmiştir. Buna örnek olarak yabancı sermayeli bankalar verilebilir. Global Mali Krizden yabancı sermayeli bankalar 2009 yılında diğer bankalara nazaran daha fazla olumsuz etkilenmişlerdir ve buna bağlı olarak personel sayılarını azaltmışlardır. Fakat izleyen dönemde krizin ilk ortaya çıktığı 2008 yılı son çeyreği ve devam ettiği 2009 yılına nazaran normaleştikleri ve personel sayılarını arttırdıkları şeklinde açıklanabilir. Bankaların kriz dönemlerinde küçülme yoluna gitmeleri rutin stratejik tepki haline gelmiş ancak yaşanan son krizde 2001 yılından sonra BDDK tarafından alınan disiplin önlemleri ve Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarın etkisi ile ülkemizde yabancı sermayeli bankalar dışında önemli bir işten çıkarma sorunu yaşanmamıştır. Türkiye'de kurulmuş olan yabancı sermayeli bankalar merkezlerinde yaşanan sorunlara (kapanma, birleşme, kamulaşma) bağlı olarak küçülme tepkisi vermişler fakat takip eden süreçte ülkemiz ekonomik koşullarına paralel olarak bu stratejiden vazgeçmişlerdir (<http://www.tbb.org.tr/>).

Tablo 4: Katılım Bankalarının Toplam Bankacılık Sektörü İçindeki Payı - 2018 (%)

Krediler	Toplam Aktifler	Mevduat	Özkaynaklar	Kar/Zarar
7,13	5	6,20	3,91	4,05

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/>

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren katılım bankalarının toplam kredi, toplam aktifler, öz kaynaklar ve kar/zarar durumu Tablo 4'te verilmiştir. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren katılım bankalarının kredilerde toplam bankacılık sektörüne göre oranı %7,13 civarındadır. Katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründe aktiflerde durumu ise sektörün %5'ini kapsamaktadır. Katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründe mevduat oranı ise %6,20'dir. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren katılım bankalarının öz kaynak oranı toplam bankacılık sektöründeki payı %3,91'dir. Katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründe Kar hacmi de %4,05'lik bir paya sahiptir.

Türk mevduat bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların ve katılım bankalarının şube başına düşen personel sayılarının incelemeye konu 2018 döneminde önceki yıllara göre hemen hemen aynı olduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki söz konusu 5-6 yılda şube başına düşen çalışan sayısı 10 ile 18 arasında değişmiştir. Bu rakamlar Türk mevduat bankacılığında faaliyet gösteren bankaların ve katılım bankalarının şubelerinde ortalama 14 personel çalıştığı anlamına gelmemektedir. Esasında sektörde faaliyet gösteren bankaların şubelerinde çalışan sayısı ortalama 14-18 arasında olup, aradaki fark bankaların genel müdürlükleri, bölge müdürlükleri ve diğer destek birimlerinde çalışan personel sayılarından kaynaklanmaktadır (Şit A.,(2012).

Katılım bankaları son yıllarda toplam aktiflerde düzenli bir artış gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının oransal aktif büyüme trendi rakiplerinin yaklaşık 2 katı olmuştur. Burada aktif büyümenin rakamsal değerinin yanı sıra içeriği de önemlidir. Yabancı sermayeli bankaların Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeleri tercih sebebi; riski küçük ve yaygın, kârlılık oranı yüksek olan bireysel kredilerden ve küçük işletme segmentlerinde ki pazardan pay almaktır (Ece N. (2011) Sayı 25).

Söz konusu bankaların büyük montajlı ve kurumsal müşteri segmentine hitap eden kredilere fazlaca yönelmedikleri buna karşın kredi kartı ve bireysel krediler (araç, konut, tüketici kredileri, kredi kartları vb.) alanında oldukça rekabetçi oldukları görülmektedir. Bu durum aktif toplamalarının rakiplerine kıyasla daha düşük kalmasına sebep olurken kârlılık düzeylerinin rekabetçi seviyelerde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Katılım bankalarının aktifleri ise ağırlıklı olarak reel sektörü finanse eden fonlardan oluşmaktadır. Bu fonlar nitelik olarak risk düzeyi yüksek, kârlılıkları ise göreceli olarak daha düşüktür (Taştekil, a.g.e., s.26).

3. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN KATILIM BANKALARI

Türkiye'de halen aktif olarak 5 Katılım Bankası faaliyet göstermektedir. 15.12.1983 tarih, 7506 sayılı kararnamenin yürürlüğe girmesinin hemen ardından Albaraka Türk ve Family Finans Kurumu A.Ş. 1984 yılında kuruluş aşamalarını tamamlayarak 1985 yılında faaliyete geçmişlerdir. Daha sonra 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Kurumu A.Ş., 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş.,1995 yılında İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve son olarak 1996 yılında da Asya

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Finans Kurumu A.Ş. kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Ancak İhlas Finans Kurumu'nun 9 Şubat 2001 tarihinde faaliyetlerinin durdurulmasına karar verilerek tavsiye kapsamına alınmıştır. 16 Mayıs 2005 tarihinde birleşme kararı alarak 01.01.2006 tarihinden itibaren fiilen birleşen Family Finans Kurumu A.Ş. ve Anadolu Finans Kurumu A.Ş.'nin %50'şer iştirakle oluşturdukları Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. bu sektördeki son yapılanmadır (Özsoy İ. (2009).

5411 sayılı yasada yapılan değişiklikle bu kurumların unvanları 'Katılım Bankası' ibaresi yer alacak şekilde değiştirilmiştir. Sermaye yapıları bakımından Albaraka Türk ve Kuveyt Türk yabancı kaynaklı iken, Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. ise yerli sermaye yabancı sermaye ortaklığıdır. Katılım Bankaları bankacılık sektörünün ve Türkiye ekonomisinin konjoktürel şartları sebebiyle son birkaç yıl içerisinde ciddi vizyon değişimlerine uğramıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren Katılım Bankaları'nın son şekliyle ortaklık paylarını, fon yapılarını, mali gelişimlerini, Pazar paylarını, Türk ekonomisine katkılarını ve genel özellikleri ile ilgili bazı bilgileri aşağıda görülmektedir.

3.1. Albaraka Türk Katılım Bankası

Türkiye'de faizsiz bankacılık alanındaki finansal kuruluşların ilki ve öncüsü olan Albaraka Türk Katılım Bankası, 1984 senesinde kuruluşunu tamamlayarak 1985 yılının başından itibaren faaliyete geçmiştir. Albaraka Türk faaliyetlerini 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tâbi olarak sürdürmektedir. Ortadoğu'nun ileri gelen gruplarından Albaraka Bankacılık Grubu ("ABG"), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve Türk ekonomisine yarım yüzyıldan fazla hizmet veren yerli bir sanayi grubunun öncülüğünde kurulan Albaraka Türk'ün ortaklık yapısının içinde, yabancı ortakların payı %66 yerli ortakların payı %9,16 halka açık kısım ise %24,84'dir. Cari hesaplar ve katılım hesapları aracılığıyla fon toplayan ve topladığı fonları, bireysel finansman, kurumsal finansman, finansal kiralama ve proje bazında kâr-zarar ortaklığı gibi ürünlerle tekrar ülke ekonomisine kazandıran Albaraka Türk, faizsiz bankacılık uygulamasıyla çeşitli finansman ve bankacılık hizmetlerini sunmaya yetkilidir. Ana ortağı Albaraka Bankacılık Grubu (ABG)'nin faaliyet gösterdiği Körfez, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyalarında finansal ürün ve hizmeti sunmada en iyi bölgesel banka olma yolunda ilerleyen Albaraka Türk, Singapur'dan İngiltere'ye, Güney Afrika'dan Fas'a, Avustralya'dan Kazakistan'a kadar 80 ülkede 1000'e yakın banka ile kurduğu geniş muhabirlik ağı sayesinde müşterilerine hızlı, kaliteli ve emniyetli dış ticaret (ithalat, ihracat ve kambiyo) hizmetlerini vermektedir. Bireysel Bankacılık alanında da iddialı olan Albaraka Türk, müşterilerine, ortaklarına, çalışanlarına ve Türkiye'ye değer katma misyonunu benimsemiş; dünyanın en iyi katılım bankalarından biri olma vizyonuna sahip uluslararası bir bankadır. Bireysel Bankacılık alanında da iddialı olan Albaraka Türk, müşterilerine, ortaklarına, çalışanlarına ve Türkiye'ye değer katma misyonunu benimsemiş uluslararası bir Katılım Bankası olarak, 30 Eylül 2017 itibarıyla Banka'nın toplam şube sayısı 213, toplam personel sayısı ise 3.758'tir. Ülke geneline yayılmış yurt içi 212 şube, Erbil de

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

bulunan 1 yurt dışı şube ile faaliyetlerini sürdürmektedir. 30 Eylül 2017 tarihi itibarıyla Grup bünyesinde 3.798 personel bulunmaktadır.

Üçüncü çeyrek finansal sonuçlara göre, Bankanın toplam aktifleri 28.586.804 TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde toplam kredi portföyü yılsonuna göre %4,73 artışla 19.435.541 TL'ye ulaşmıştır. Kâr ve zarara katılım hesapları ile özel cari hesaplar aracılığıyla toplanan fonlar 20.104.161 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu fonların yaklaşık %42,62'si döviz cinsi fonlardan oluşmaktadır. 30 Eylül 2017 tarihi itibarıyla Bankanın net kârı ise 178.898 TL olarak gerçekleşmiştir (<https://www.albaraka.com.tr/>).

3.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası

KuveytTürk,16.12.1983günü ve 831/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın tespit ettiği esaslara uygun olarak faaliyet göstermek üzere 1989 yılında Özel Finans Kurumu statüsünde kurulmuştur. Özel Finans Kurumları'nın faaliyetleri, 1999 yılında Bankacılık Kanunu kapsamına girinceye kadar geçen süreçte bir yanda Bakanlar Kurulu Kararı, diğer yanda Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı'nın tebliğleri ile yürütülmüştür. 1999 yılı Aralık ayından itibaren diğer Özel Finans Kurumları gibi Kuveyt Türk de 4389 sayılı Bankacılık Kanunu'na tâbi hale gelmiştir. Kuveyt Türk'ün sermayesinin %62'si Kuveyt Finans Kurumu'na (Kuwait Finance House), %9'u Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kurumu'na, %9'u İslam Kalkınma Bankası'na, %18'i Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, %2'si de diğer ortaklara aittir. Kuveyt Türk'ün en büyük ortağı olan Kuveyt Finans Kurumu, Türkiye'deki faaliyetlerinin yanı sıra Dünya'da faizsiz finans kurumları üzerine çeşitli iştirakleri bulunmaktadır. 31 Mart 1989'daki kuruluş sermayesi 15 milyar TL olan Kuveyt Türk, 2004'te sermayesini 95 milyon YTL'den 199 milyon YTL'ye çıkarmıştır. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan alınan 28 Şubat 1989 tarihli izinle Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. adıyla kurulmuş olup, faaliyetlerine 31 Mart 1989 tarihinde başlamıştır. 5411 Sayılı Bankacılık Kanununa uyum sağlanması amacıyla, Banka'nın 26 Nisan 2006 tarihli olağan genel kurul toplantısında onaylanmış olan ana sözleşme değişikliği ile unvan değişikliğine gidilmiş ve Banka'nın unvanı Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Ana faaliyet alanı, Banka'nın kendi sermayesine ilaveten yurt içinden ve dışından mevzuatla belirlenen yöntemlerle fon toplamak; özel cari hesaplar, katılma hesapları, özel fon havuzları ve sair izin verilen münferit, müşterek ve/veya iştirak halinde hesaplar açmak ve bu hesaplara yatırılan para veya sair kıymetleri çalıştırmak, borç almak, avans kabul etmek ve fon temin etmek, faizsiz bankacılık prensipleri dâhilinde ekonomiye fon tahsis etmek, mevzuat çerçevesinde her türlü finansman faaliyetinde bulunmak, zirai, sınai ve ticari faaliyet ve hizmetlerle iştigal eden gerçek ve tüzel kişilerin yatırım faaliyetlerini teşvik etmek, bu faaliyetlere iştirak etmek ve müşterek teşebbüs ortaklıkları teşkil etmek ve bütün bu hizmet ve faaliyetleri faizsiz olarak yapmak işlemlerini kapsamaktadır (<http://www.kuveytturk.com.tr/>).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

31 Mart 2017 tarihi itibarıyla hazırlanan konsolide finansal tablolar üzerinden aktif büyüklüğü 42.4 Milyar Türk Lirasına ulaşırken kullandırmış olduğu fonlar ise 28.1 Milyar TL ve topladığı fonlar 27.8 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılının ilk üç ayında elde edilen 112.7 Milyon TL karın etkisi ile Öz kaynakları %3.32 artarak 3.6 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Konsolide sermaye yeterliliği rasyosu 31 Mart 2017 itibarıyla % 16.88 olarak gerçekleşmiştir. Bankanın büyüme ve karlılık hedefleri doğrultusunda gelişimini sürdüreceği yönündeki beklentiler devam etmektedir.

3.3. Türkiye Finans Katılım Bankası

Özel Finans Kurumları'nın Kurulması Hakkında 16 Aralık 1983 gün ve 83/7506 sayılı Kararname ve bu kararnameye istinaden çıkarılan Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tebliğleri ile faaliyetlerini sürdüren özel finans kurumları, 17 Aralık 1999 tarih, 4491 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle 18 Haziran 1999 tarihli 4389 sayılı Bankalar Kanunu hükümlerine tabi kılınmışlardır. 4491 sayılı Kanun'un geçici 3. maddesi uyarınca bu Kurumlara, Bankalar Kanunu hükümlerine uyum sağlamaları için iki yıllık geçiş süresi tanınmıştır. Ana Ortaklık Katılım Bankası, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Ana Ortaklık Katılım Bankası, 16 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe konulan 83/7506 Sayılı Kararnameye göre 4 Kasım 1991 tarihinde faaliyete geçmiştir. Anadolu Finans Kurumu A.Ş. (Kurum) Yönetim Kurulu'nun 31 Mayıs 2005 tarih ve 1047 sayılı toplantısında alınan karar gereği, Kurum'un Family Finans Kurumu A.Ş. ile birleşmesine karar verilmiştir. Birleşme, Family Finans Kurumu A.Ş.'nin tüm aktif ve pasifleri ve bilanço dışı yükümlülükleriyle birlikte Anadolu Finans Kurumu A.Ş.'ye devredilmesi yöntemiyle gerçekleşmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 20 Ekim 2005 tarih ve 1726 sayılı Kararı ile Anadolu Finans Kurumu A.Ş. ve Family Finans Kurumu A.Ş. Yönetim Kurulları'nca imzalanan devir sözleşmesi ve Anadolu Finans Kurumu A.Ş. ana sözleşme değişiklik taslağını onaylamıştır. Her iki katılım bankasınının 23 Aralık 2005 tarihinde yapılan genel kurullarınının devre dair kararlarınının tescil edilmesine BDDK'nın 28 Aralık 2005 tarih ve 1764 sayılı Kararı ile onay verilmiştir. BDDK, 30 Kasım 2005 tarih ve 1747 sayılı kararı ile Family Finans Kurumu A.Ş.'nin Anadolu Finans Kurumu A.Ş.'ye devri süresince unvanın Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (Ana Ortaklık Katılım Bankası) olarak değiştirilmesine yönelik olarak Türk Ticaret Kanunu'nun 48'inci maddesi hükmü çerçevesinde Bakanlar Kurulu'ndan gerekli iznin alınması kaydıyla onay vermiştir. Unvan değişikliği 30 Aralık 2005 tarihinde, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine uygun olarak T.C. İstanbul Ticaret Sicili Memurluğu tarafından tescil edilmiştir. Ana Ortaklık Katılım Bankası, 30 Eylül 2017 tarihi itibarıyla 286 şubesi ve 4,024 personeli ile hizmet vermektedir (<https://www.turkiyefinans.com.tr>).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BDDK'nın 28 Şubat 2008 tarih ve 2489 no'lu İzni ile Katılım Bankası'nın %60'lık hissesi The National Commercial Bank'a (NCB) devredilmiştir. 2008 yılında yapılan sermaye artışı ile Katılım Bankası'nın ödenmiş sermayesi 292,047 TL'den 800,000 TL'ye, 2012 yılında yapılan sermaye artışı ile 800,000 TL'den 1,775,000 TL'ye yükselmiştir. Katılım Bankası'nın, 29 Ağustos 2014 tarihli Olağanüstü Genel Kurul Kararı ile 1,775,000 TL olan şirket sermayesinin 225,000 TL'sinin nakden, 600,000 TL'sinin bedelsiz olarak Genel Kurul Kararı uyarınca ayrılan yedek akçeden karşılanmak üzere 825,000 TL daha artırılarak 2,600,000 TL'ye yükseltilmesine karar verilmiş ve nakit olarak taahhüt edilen 100,000 TL 24 Ekim 2014 tarihinde, 125.000 TL ise 19 Kasım 2014 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun izni ile sermaye hesaplarına alınmıştır. 30 Eylül 2017 tarihi itibarıyla Ana Ortaklık Katılım Bankası'nın ödenmiş sermayesi birim pay nominal değeri 1 TL olan 2,600,000,000 adet hisseden oluşmaktadır. Ana Ortaklık Katılım Bankası, The National Commercial Bank grubuna dahildir. Suudi Arabistan'ın ilk bankası olarak kurulan ve ülkenin en büyük bankası olarak faaliyet gösteren The National Commercial Bank (NCB), Bahreyn ve Lübnan'da sınır ötesi şubesi aracılığı ile bankacılık faaliyetlerinde bulunmaktadır. NCB'nin merkezi Cidde'dedir (<http://www.tkbb.org.tr/>).

3.4. Vakıf Katılım Bankası

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.; tamamı T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bayezid Han-ı Sani (II.Bayezid) Vakfı, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I.Mahmut) Vakfı, Mahmut Han-ı Sani Bin Abdülhamit Han-Evvel (II.Mahmut) Vakfı ve Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı tarafından ödenmiş 805.000.000.- TL sermayesi ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 03.03.2015 tarih ve 29284 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 27.02.2015 tarih 6205 sayılı kuruluş izniyle 25.06.2015 tarihinde bir anonim şirket olarak kurulmuş, 17.02.2016 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan faaliyet izni almıştır.

Katılım bankacılığı sektörünün en genç üyesi olan Vakıf Katılım, yüzyıllardır kültürümüzün önemli bir parçası olarak günümüze gelen ve bugün ana kurucusu T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaşatılan "Vakıf Kültürü"nü önemli bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Yüzyıllardır adil sosyal yaşamın önemli bir parçası olan Vakıf Kültürü ile faizsiz bankacılık ilkelerini bir araya getiren Vakıf Katılım, bu şekilde üstlendiği önemli misyonla çalışmalarını sadece ortakları ya da müşterileri için değil tüm topluma faydalı olma ilkesi çerçevesinde yürütmeyi hedeflemektedir.

Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ödenmiş 805.000 TL sermayesi ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 3 Mart 2015 tarih ve 29284 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 27 Şubat 2015 tarih 6205 sayılı izniyle kurulmuş olup 25 Haziran 2015 tarihinde ticaret sicilde tescil işlemi gerçekleştirilerek tüzel kişilik oluşmuştur. 17 Şubat 2016 tarih ve 29627 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 11 Şubat 2016 tarih ve 6729 sayılı kararı ile faaliyet izni almış, 24 Şubat 2016 tarihi itibarıyla Katılım Bankacılığı

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Faaliyetlerine başlamıştır. Banka'nın merkezi İstanbul'dadır. Genel Müdürlüğü İstanbul'da yerleşik olan Banka, 30 Eylül 2016 tarihi itibarıyla 19 şubesi ve 320 personeli ile hizmet vermektedir.

Vakıf Katılım Bankası A.Ş.; 796.950 TL'si T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2.012 TL'si Bayezid Han-ı Sani (II.Bayezid) Vakfı, 2.012 TL'si Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I.Mahmut) Vakfı, 2.013 TL'si Mahmut Han-ı Sani Bin Abdülhamit Han-Evvel (II.Mahmut) Vakfı ve 2.013 TL'si Murat Paşa Bin Abdusselam (Murat Paşa) Vakfı tarafından tamamı ödenmiş 805.000 TL sermayesi ile anonim şirket olarak kurulmuştur (<http://www.vakifkatilim.com.tr/>).

3.5. Ziraat Katılım Bankası

Ziraat Katılım Bankası; tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenmiş 675.000.000 -TL sermayesi ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 15/10/2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10/10/2014 tarih ve 6046 sayılı izniyle kurulmuş, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 14/05/2015 tarih ve 29355 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 12/05/2015 tarih, 6302 sayılı kararı ile faaliyet izni almıştır.

Ziraat Katılım Bankası vizyonu; sadece Türkiye'de değil, bölgesinde de katılım bankacılığına güç veren, sürekli değer üreterek; her aşamada paylaştıkça daha fazlasını müşterilerine öneren, evrensel, saygın ve lider bir katılım bankası olmaktadır.

Misyonu; müşteri ihtiyaç ve beklentilerini en iyi şekilde anlayarak, onlara en doğru kanaldan en uygun çözüm ve değer önerilerini sunan, katılım bankacılığı prensiplerinin, etik değerlerinin ve sosyal sorumluluğunun bilincinde olarak dünya standartlarında sürdürülebilir kârlılık ve verimlilikle faaliyet gösteren, müşteri memnuniyetini gözetmek suretiyle finansal erişimi kolaylaştıran bir katılım bankası olmaktadır.

Banka sermayesi 24/05/2016 tarih ve 9081 sayılı Resmi Gazetede yayımladığı haliyle 72.000.000-TL arttırılarak, ödenmiş sermayesi toplam 747.000.000-TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı prensiplerine uygun ürünleri ve alternatif dağıtım kanalları ile her zaman müşterilerinin yanındadır. Müşterilerini her koşulda dinleyen ve onlara özgü çözümler sunmayı kendisine temel felsefe edinen Ziraat Katılım Bankası; yalnızca müşterileri ve hissedarları için değil, topluma ve tüm paydaşlarına değer katacak çalışmalarda bulunmak için faaliyet göstermektedir (<http://www.ziraatkatilim.com.tr/>).

Ülkemizde faaliyete geçen ilk kamu sermayeli katılım bankası olarak, 29 Mayıs 2015 tarihinde İstanbul'daki Genel Müdürlüğü ve Eminönü Şubesi'nde hizmet sunmaya başlamıştır. 2017 tarihi itibarıyla yurtiçinde 41 şubesi, 627 personeli ile müşterilerine hizmet vermektedir.

Tablo 5: Ziraat Katılım Bankası Aktifler/Pasifler

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

AKTİFLER (BİN TL)	EYLÜL 2016	BİLANÇO PAYI (%)	PASİFLER	EYLÜL 2016	BİLANÇO PAYI (%)
Likit Aktifler ve Bankalar	963.980	15,9	Mevduat	3.875.277	63,7
Menkul Değerler	383.921	6,3	Mevduat Dışı Kaynaklar	1.324.299	21,8
Krediler	4.531.919	74,5	Diğer Pasifler	129.865	2,1
Diğer Aktifler	201.473	3,3	Özkaynaklar	751.852	12,4
TOPLAM AKTİFLER	6.081.293	100	TOPLAM PASİFLER	6.081.293	100

Kaynak: [http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat Katılım Bankası 2017 Raporu, 2017.](http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat%20Katılım%20Bankası%202017%20Raporu,%202017)

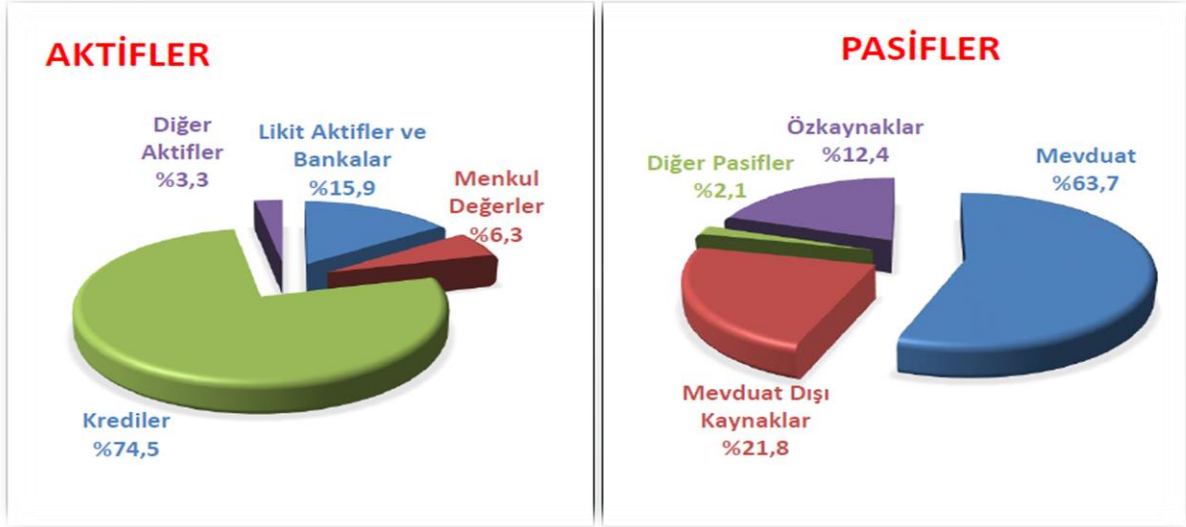
Tablo 5’de Ziraat Katılım Bankası Aktifleri ve Pasifleri verilmiştir. Tabloya bakıldığında Toplam Aktifler içerisinde krediler 4.531.919 bin TL ile yaklaşık %75, Likit aktifler ve bankalar 963.980 bin TL ile %16, menkul değerler 383.921 bin TL ile %6, diğer aktifler 201.473 bin TL ile %3’lük pay almaktadır. Toplam Pasifler içerisinde ise mevduat 3.875.377 bin TL ile %64, Mevduat dışı kaynaklar 1.324.299 bin TL ile %22, Özkaynaklar 751.812 bin TL ile %12 ve diğer pasifler 129.864 bin TL %2’lik pay almaktadır.

Aşağıda Grafik 1’de Ziraat Katılım Bankası Aktif ve Pasifler Oranı verilmiştir. Grafiğe bakıldığında Toplam Aktifler içerisinde krediler %74,5, Likit aktifler ve bankalar %16, menkul değerler %6, diğer aktifler %3’lük pay almaktadır. Toplam Pasifler içerisinde ise mevduat %64, Mevduat dışı kaynaklar %22, Özkaynaklar %12 ve diğer pasifler 2’lik pay almaktadır.

Grafik 1: Ziraat Katılım Bankası Aktifler/Pasifler Oranı

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Kaynak: [http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat Katılım Bankası 2017 Raporu, 2017.](http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat%20Katılım%20Bankası%202017%20Raporu,%202017)

Türkiye'nin ilk kamu katılım bankası unvanını taşıyan Ziraat Katılım Bankası, açılışının üzerinden geçen bir seneden daha fazla süre zarfında, hızlı şekilde şubeleşerek hedeflerinin üzerinde bir performans gerçekleştirmiştir. 2017 itibarıyla ülkemizin birçok noktasında Katılım Bankacılığı sektörüne yeni müşteriler kazandırılmıştır. Yeni ürünlerle Katılım Bankacılığı ürün yelpazesini daha da genişletmeyi hedefleyen Ziraat Katılım Bankası önümüzdeki dönemde gerek yurt içi gerekse yurt dışı müşterilerinin ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap vermeyi amaçlamaktadır. Yurt içi şube ağını daha da genişletmeyi planlayan Ziraat Katılım Bankası "Katılım Bankacılığı" prensipleri doğrultusunda güçlü finansal yapısını sürdürmekte, hizmet kalitesini ve Türkiye ekonomisine olan katkısını artırmaktadır. Ziraat Katılım bankası Mayıs 2016 itibarıyla ilk ihracını yaptığı 100 milyon TL tutarlı kira sertifikası (sukuk) işleminden sonra Ağustos ayında gerçekleştirdiği aynı tutarlı ikinci sukuk ihracı ile katılım bankacılığının para ve sermaye piyasalarında da hacminin artması için çalışmalarına devam etmiştir (<http://www.ziraatkatilim.com.tr/>).

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Ziraat Katılım Bankası ve Katılım Bankacılığına var olan etkilerinin bankacılık rasyoları yardımıyla ölçülmesi ve yönetimini konu alan bu çalışmada, Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığına olası etkilerinin incelenmesi temel amaçtır.

Bu temel amaç çerçevesinde bu araştırmanın alt amaçları ise şunlardır;

1. Türkiye Katılım Bankacılığının mevcut durumu ve konum olarak nedir?
2. Türkiye Katılım Bankacılığında kaç banka vardır ve hangileridir?

3. Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığına var olan yada olası etkileri nelerdir boyutları nelerdir?

4. Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığına var olan ya da olası etkilerinin olumlu /olumsuz etkilerinin katkı ve zararının boyutu ne ölçüdedir?

4.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma T.C. Ziraat Katılım Bankasının A.Ş üzerinde yapılmıştır. Araştırmada Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığına var olan ya da olası etkilerini saptamak için bankacılık bilgi ve rasyolarından yararlanılmıştır. T.C. Ziraat Katılım Bankasının A.Ş.'nin bilanço, gelir tablolarından ve bilgi-belgelerinden yola çıkılarak bankacılık rasyoları hesaplanmış, Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığına var olan ya da olası etkilerini incelenmiştir.

4.3. Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığına Etkileri

4.3.1. Rekabet ve Verimlilik Etkisi

Küreselleşme kavramı bankacılık sektöründe de diğer sektörlerde olduğu gibi rekabete sebebiyet vermektedir. Ziraat Katılım Bankasının varlığı, ülkenin diğer katılım bankalarında da yeni hizmet ve ürünler ile sektörde yerini almasına, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmaya itmektedir. Rekabet ve verimlilik etkileri Ziraat Katılım Bankasının farklı alanlarda sağladığı etkilerin toplamı olarak söylenebilir. Ziraat Katılım, yatırım ve katılım yaptığı müşterilerine, daha gelişmiş teknoloji kullanarak, yeni, kaliteli ve daha ucuz finansal ürünler sunmaktadırlar. Bu sayede Ziraat Katılım Bankası doğrudan bir verimlilik katkısı yaratır. Ziraat Katılım Bankası giriş yaptığı katılım bankacılığı sektörüne rekabet artışı sağlarlar ve diğer katılım bankalarını da teşvik ederek toplam verimlilik üzerinde de dolaylı bir verimlilik sağlanmasında etkili olurlar (<http://www.ziraatkatilim.com.tr>).

Katılım Bankacılığı sektöründeki Ziraat Katılım Bankası, ürün ve hizmet çeşitliliği, kalitesi, fiyatları, teknolojiyi getirmenin yanında personel kalitesi, fon hacmi ve dağılımı ve bankaların operasyonel etkinliği faktörlerini de etkileyerek rekabet ve verimlilik artışı sağlanmasında etkin bir rol oynamaktadır. Artan rekabet ortamı, diğer katılım bankalarını da, katılım bankacılığı sektöründeki yenilikleri uygulamaya, mevcut yapılarını iyileştirmeye yönlendirmektedir.

Tablo 6'da Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı sektöründeki şube ve özkaynak payı/oranı verilmiştir. Katılım bankalarının şube sayısı 1039'dur. Ziraat Katılım Bankasının şube sayısı ise 41'dir. Türk Katılım Bankacılığı sektöründeki özkaynaklar ise 9.893 Milyon TL'dir. Ziraat Katılım Bankasının özkaynakları ise 752 Milyon TL'dir. Ziraat Katılım Bankasının şube payı yaklaşık %4, Özkaynak oranı ise %7,1'dir.

Tablo 6: Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Şube ve Özkaynak Payı/Oranı - (2017)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	ŞUBE SAYISI	ŞUBE İÇİNDEKİ PAYI (%)	ÖZKAYNAKLAR (Milyon TL)	ÖZKAYNAKLAR İÇİNDEKİ PAYI (%)
Diğer Katılım Bankaları	1039	%100	9.893	%100
Ziraat Katılım Bankası	41	%3,95	752	%7,1

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr>

4.3.2 Sektörde Çalışan İnsan Kaynağına Etkisi

Katılım bankaları bulunduğu ülkede şube açarlar ve o ülke vatandaşlarından istihdam sunarlar. Bazen de kuruldukları ya da gittikleri ülkeye kendi kadrosunda ya da ülkelerinden alanında uzman yöneticileri götürerek, kuruldukları ülkelerdeki çalışanlarına yeni bilgiler kazandırır, daha iyi olmalarına olanak sağlarlar. Dolayısıyla Katılım bankaları, katılım bankacılığı sektöründeki çalışanların, rekabetin de etkisiyle daha kalifiye, daha iyi yetişmiş olmaya yönelttiğini söylenebilir. Ziraat Katılım Bankası, getirdikleri yeniliklerle birlikte, ulusal bankacılığa eğitim konusunda önemli katkıda bulunmuştur. Ziraat Katılım Bankası sektördeki elemanları kendilerine çekip, bu kişilerin birikim ve tecrübelerini artırıp, onlara iyi sosyal statüler ve yüksek ücret sağlamaktadır. Bunun sonucunda, ilk etapta diğer katılım bankaları kalifiyeli personel sıkıntısı ile karşı karşıya kalmanın yanında, uzun vadede ise hedef sektörde birikimli insan gücüne sahip bir bankacılık sektörü oluşmaktadır.

Ziraat Katılım Bankası, çalışanların eğitimine daha fazla yatırım gerçekleştirmektedir. Türkiye’de, 2015-2016’lı yıllarda yönetici pozisyonlarına eleman yetiştirmek için sunulan eğitimler için genellikle üniversite mezunları tercih edilmiştir. Bu uygulama da Ziraat Katılım Bankası öncü bir rol oynamaktadır. Sektördeki kaliteli elemanları kendine çekip bunlara çeşitli eğitimlerle üst düzey yönetici alanında uzman eleman yetiştirmektedir.

Tablo 7’de Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı sektöründeki personel sayısı ve oranı verilmiştir. Katılım bankalarının personel sayısı 12.990’dır. Ziraat Katılım Bankasının personel sayısı ise 627’dir. Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığında ki personel payı yaklaşık %5’tir.

Tablo 7: Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Personel Sayısı ve Oranı - (2017)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BANKALAR	PERSONEL SAYISI (Bin)	PERSONEL ORANI (%)
Diğer Katılım Bankaları	12.990	%95,4
Ziraat Katılım Bankası	627	%4,6
Toplam	13.617	%100

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/>

4.3.3. Yeni Teknoloji, Yeni Ürün ve Hizmet Etkisi

Küreselleşmenin getirdiği rekabet sonucu, katılım bankaları da, diğer işletmeler gibi teknoloji ve değişime uyum sağlayarak, daha fazla pazara hitap ederek ve karlarını arttırmakla varlıklarını sürdürmektedir. Katılım Bankaları ve yatırımları günümüzde daha çok İslami ülkelerde faaliyet göstermektedir. Gelişmekte olan İslam ülkeleri teknoloji yaratma ve yeni teknoloji kullanımı açısından her zaman gelişmekte olan ülkelere göre avantajlı durumdadırlar ve bu ülkelerden öndedir. Bankacılık sektörü de teknoloji kullanımının öncelikli ve önemli olduğu bir sektördür. Katılım Bankaları teknoloji sayesinde geliştirilen yeni ürünlerle de daha fazla ve çeşitli müşteriye hitap edebilirler, maliyet avantajı ve verimlilik sağlayabilirler. Katılım bankaları, yeni ürün ve hizmetler getirmekle beraber, rekabeti arttırmakla genel anlamda bankacılık hizmetlerinin kalitesini yükselterek, daha modern bankacılık tekniklerinin uygulanmasına da öncülük yapabilirler.

Katılım bankalarının sağladıkları yeni finansal ürünler sayesinde klasik bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmasını sağlar, böylece bilançolarında risklerini çeşitli işlemlere dağıtmış olurlar. Gerçekleşen bu durum, finansal gelişim sürecine de hız kazandırmaktadır. Katılım bankalarının özellikle de Ziraat Katılım Bankası'nın taşıdığı teknolojik altyapı ve uyguladığı modern bankacılık teknikleri, verimliliğin artmasında önemli role sahiptir.

Ziraat Katılım Bankası yeni bankacılık hizmetleri ve sektöre kazandırdıkları yeni ürünlerle, hem her müşteriye uygun farklı ürün ve hizmet çeşidini geliştirerek, müşteri memnuniyeti hem de bu ürün ve teknoloji sayesinde maliyet avantajı sağlanabilir. Ziraat Katılım Bankası, diğer katılım bankalarının piyasa paylarını korumaları için ürün kalitelerini geliştirmelerinde baskı unsuru oluşturabilirler. Diğer katılım bankaları eski model bankacılık uygulamalarından vazgeçerek, sistemde rekabet ve karlılığın artışına neden olabilir.

Müşteriler artık internet bankacılığı, ATM, POS cihazları, kredi kartları, bankamatik, telefon bankacılığı, otomatik ödeme talimatı, düzenli ödeme talimatları gibi ürünlerle şubelere

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

uğramadan bankacılık işlemlerini yapabilmektedir. Bu ürünleri çok kullananlar arasında Katılım bankaları da yer almaktadır. Teknoloji sayesinde ortaya çıkan bu ürünler müşteriler açısından zaman ve maliyet avantajı sağlarken müşteri memnuniyeti de ortaya çıkmaktadır. Bankalar açısından yine bu ürünler daha az personel buna paralel olarak da daha az maliyet sağlamaktadır. Diğer Katılım Bankaları, güncel teknoloji ve ürünlere sahip olmazsa Ziraat Katılım Bankası ile rekabete giremezler. Çünkü Ziraat Katılım Bankası esasen T.C. Ziraat Bankası bünyesinde olduğu için 152 yıllık birikime sahiptir. Verimliliğin önemsenmediği, kapalı bir çevrede faaliyet gösteren diğer katılım bankalarının varlığı durumunda, bu bankalar, rekabetçi ve verimli Ziraat Katılım Bankası'nın sektöre girişi ile olumsuz yönden etkilenir ve zaten zorda olan sektördeki finansal sıkıntı da artış yaşanabilir.

4.3.4. Sektördeki Fonlara Etkisi

Ziraat Katılım Bankası, bankacılık sektöründeki fonları da etkilemektedir. Bu bankalar finansman standardı oluşturma ve riski de dikkate alan kar payı uygulamaları ile daha disiplinli bir finansman kültürünün ortaya çıkmasına yardımcı olurlar. Ayrıca, Ziraat Katılım Bankası grup finansmanları ile piyasa koşullarına uygun olmayan sübvansiyonlu ihtiyaç finansmanlarının kullanılmasına izin vermemekte ve daha yüksek oranda finansman karşılıkları ayırmaktadır. Ziraat Katılım Bankası sayesinde özel sektöre kullanılan finansman miktarının da artış yaşanır, bu sayede ülke ekonomisinin büyümesine katkıda bulunurlar (<http://www.ziraatkatilim.com.tr/>).

Ziraat Katılım Bankası daha çok gelişmiş bir alt yapıdan geldiği için, bağlı olduğu Ziraat Bankasından finansman kullandırmak için ek kaynak bulabilme şansı daha fazladır. Ziraat Katılım Bankası finansman kullandırma davranışlarında daha seçici davrandığı, gelişmiş risk ve denetim mekanizmaları kullanarak risk tespitinde daha öndedir. Riskli gördükleri kişi ya da firmalara finansman vermeyi kabul etmemekte fakat bu riskin diğer katılım bankalarının aldığı bilinmektedir.

Ziraat Katılım Bankası ülkeye getirdikleri yeni katılım ürünler arasında finansman ve fon çeşitleri de var olabilmekte. Farklı ihtiyaçlara farklı finansmanlar geliştirerek çeşitliliğin, dolayısıyla finansman kullanım miktarının da artış yaşanmasına neden olabilmektedir.

2017 yılında Türk Katılım Bankacılığında faaliyet gösteren bankaların sayıları, aktifleri, toplanan fonları ve kullanılan fonları Tablo 8'de verilmiştir. Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı Sektörüne göre toplam aktiflerde ki payı %5,06'dır. Toplanan fonlarda ki payı %5,11 ve kullanılan fonlardaki payı ise %8,82 şeklindedir. Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Ziraat Katılım Bankasının payı gün geçti büyümekte ve Ziraat Katılım Bankasını mevcut hacmini zamanla arttırmaktadır. Yeni faaliyete başlamış bir banka olmasına rağmen kısa sürede sektördeki payı ve payının hızlı bir şekilde artması önemli bir husustur.

Tablo 8: Ziraat Katılım Bankasının Türk Katılım Bankacılığı Sektöründeki Hacmi - (2017)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

BANKALAR	KURULUŞ SAYISI	AKTİFLER		TOPLANAN FONLAR		KULLANDIRILAN FONLAR	
		MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)
Katılım Bankaları	5	120.253	100	74.362	100	79.373	100
Ziraat Katılım Bankası	1	6.082	5,06	3.800	5,11	7.000	8,82

Kaynak: <http://www.tkbb.org.tr/>

4.3.5. Denetim ve Şeffaflık Etkisi

Ziraat Katılım Bankasının sunacağı avantajlardan diğeri de getireceği yeni denetim standartları ile katılım bankacılığı sektöründe denetim kalitesinin artması ve sektörün daha şeffaf bir hale gelmesidir. Denetimdeki bu yeni standartlar kalite artışına ve operasyonel riskin azalmasına olanak sağlayacaktır.

Ziraat Katılım Bankasının varlığı, katılım bankacılığı sektöründe denetleme ve düzenleme sistemlerinin gelişmesine yardımcı bir etken olacaktır. Diğer katılım bankalarının denetim faaliyetlerinin kalitesinde de Ziraat Katılım Bankasının girişi ile beraber artış yaşanacaktır. Ziraat Katılım Bankası, ülkemizde ki yetkili kurumlarından gelişmiş bankacılık düzenleme ve denetim sistemini talep edecektir.

Türkiye’de henüz yeni sayılan ve 2012 yılında uygulamaya giren Basel-II kriterleri gelişmiş ülkelerde çok daha uzun zamandır faaliyet göstermektedir. Basel düzenlemeleriyle kredilerde derecelendirme kuruluşları, rating uygulamaları kullanımı gelişmiş ülke bankacılık sektörlerinde daha önceden uygulanmaya koyulduğundan bu bankalar kredi riskini ölçen kriterleri oturmuş vaziyettedir. Ziraat Katılım Bankası sayesinde sektördeki denetim mekanizması daha sıkı olacak riskler azalacak, sistemin kırılabilirlikleri azalacak ve daha şeffaf bir hale geleceği savunulmaktadır.

4.3.6. Performans Üzerine Etkileri

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ziraat Katılım Bankası sayesinde diğer katılım bankalarının da katıldığı rekabet ortamı, maliyetleri düşürerek bankaların karlılığını arttırdığını savunan görüşler vardır. Bazı araştırmalar sektörün performansına etkilerini; genel giderler, net kar payı marjı ve aktif karlılığı gibi başlıklar adı altında incelenmiştir. Bu çalışmalarda, Ziraat Katılım Bankasının diğer katılım bankaların karlarını arttırarak genel giderlerini düşürmüştür. Sektördeki payı az olmasına rağmen Ziraat Katılım Bankasının rekabet üzerinde güçlü etkileri olduğunu ve bu bankanın katılım finansmanı analizi- pazarlama, finansal ve operasyonel planlama ve beşeri sermaye üzerinde olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir (Erdoğan Doğa, 2011).

Ziraat Katılım Bankasının, katılım bankacılığı sektöründeki bankaların performansları ve etkinlikleri üzerine etkilerini araştırmak amacıyla yapılan bazı çalışmalarda Ziraat Katılım Bankası ile birlikte maliyetlerin ve karlılığın da düştüğü dikkat çekmiştir. Bu etkiler rekabet artışı sonucunda meydana gelmektedir. Ancak, sektörde göreceli olarak düşük etkinlikle faaliyette bulunan diğer katılım bankaları bulunması durumunda söz konusu rekabet artışı bu bankaların baskıya dayanamayarak iflasa sürüklenmesine sebebiyet verebilir. Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığı sektörünü etkileyeceği düşünülen, bankaların kar payı gelir ve giderleri arasında fark olan, aracılık maliyeti olan, net kar payının sebep olduğu etki konusunda kesin bir görüş bulunmamaktadır.

Genel olarak etkin çalışan bankacılık sistemlerinde ise net kar marjının düşük olduğu görülmektedir. Bankacılık sektörüne Ziraat Katılım Bankasının sektöre girişiyle de rekabeti arttırmak suretiyle bankaların net kar payı marjlarını düşüreceği tahmin edilmektedir. Düşen kar marjlarını da dengelemek için bankalar kar payı dışı gelirlerini arttırmaya çalışacaklardır. Ya da Ziraat Katılım Bankasının girişi ile artan rekabet, müşterilerine daha iyi koşullar ve fiyatlar ile hizmet vermeye çalışan bankaların kar payı dışı gelirlerini düşürebilecektir.

Tablo 9: Ziraat Katılım Bankası 2017 Seçilmiş Gelir – Gider (Milyon TL)

SEÇİLMİŞ GELİR - GİDER (BİN TL)	EYLÜL 2017
Kâr Payı Gelirleri	244.087
Kâr Payı Giderleri	106.852
Net Kâr Payı Gelir/Gideri	137.235
Net Ücret ve Komisyon Gelir/Giderleri	8.240
Ticari Kâr/Zarar (Net)	4.364
Diğer Faaliyet Giderleri	99.077

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Kredi ve Diğer Alacaklar Karşılığı	34.987
Vergi Karşılığı Öncesi Kâr/Zarar	17.105
Vergi Karşılığı	(4.668)
Net Kâr	12.437

Kaynak: [http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat Katılım Bankası 2017 Raporu](http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat_Katilim_Bankasi_2017_Raporu), 2016.

Yukarıda Tablo 9'da Ziraat Katılım Bankası 2017 seçilmiş gelir-gider kalemleri verilmiştir. Bu bilgiler ışığında sonuç olarak görülmektedir ki Ziraat Katılım Bankası bürüt karı 244.087 Milyon TL, net karı ise 12.437 milyon TL'dir. Bürüt karın 4.668 Milyon TL'si devlete vergi olarak ödenmiştir. Ülke ekonomisinin büyümesi ve refah seviyesinin artması için bu önemlidir.

Tablo 10: Ziraat Katılım Bankası 2017 Rasyolar (Milyon TL)

RASYOLAR (%)	EYLÜL 2017
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	14,4
Özkaynak/Toplam Aktifler	12,4
Toplam Krediler/Toplam Aktifler	74,5
Vadesiz Mevduat/Toplam Mevduat	13,5
YP Aktifler/YP Pasifler	59,4
Likit Aktifler/Toplam Aktifler	15,9

Kaynak: [http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat Katılım Bankası 2017 III. Çeyrek Ara Raporu](http://www.ziraatkatilim.com.tr/Ziraat_Katilim_Bankasi_2017_III_Ceyrek_Ara_Raporu), 2017.

Tablo 10'a bakıldığında Ziraat Katılım Bankası 2017 rasyoları verilmiştir. Sermaye yeterlilik oranının Basel –II kriterlerine göre %8'lik oranının çok üstünde bir rakamla Sermaye Yeterlilik oranı %14'tür. Ayrıca tablodan anlaşılacağı gibi toplana fonların çoğunu fon olarak tekrar kullanmıştır. Bankacılık Kanunu ve Basel kriterlerine göre uyum içinde çalıştığı bir göstergesidir.

4.4.7. İstikrar Etkisi

Ziraat Katılım Bankasının ulusal piyasalarda verimlilik etkisinin yanı sıra istikrar etkisi de vardır. Ziraat Katılım Bankasının sektöre girişleriyle, sektörde istikrarlı bir finansman kaynağı oluşacak

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ve katılım bankacılık sistemi şoklara karşı daha güçlü duracaktır. Bu görüş, Ziraat Katılım Bankasının ülkede açacağı şubeler ile ihtiyaç duyulduğunda ek bir fonlama ve sermaye katkısında bulunacakları varsayımı tarafından desteklenmektedir.

Ziraat Katılım Bankasının portföy bileşimlerinin daha çeşitli olması, riski dağıtmaları ve diğer katılım bankalarına göre şoklara karşı daha güçlü durabilmesini sağlamaktadır. Katılım Bankaları kriz dönemlerinde, güvenli bir sığınak olarak görülebilir. Ziraat Katılım Bankasının girişi ile ekonomideki dalgalanma dönemleri daha sakin yaşanabilir ve kriz tehlikesini minimize edilebilir. Çünkü bu banka sağlam sermaye yapısına ve bağlı olduğu ana bankadan sağlayacakları ek finansman ayrıcalığına sahiptir. Yine Ziraat Katılım Bankası kriz dönemlerinde mevduatlar açısından kaliteye kaçış olarak görülüp, likidite sorunları ve ödemeler dengesi problemleri yaratacak döviz kuru ve faizden kaynaklanabilecek baskıları ortadan kaldıracaklardır (Polat A. 2009).

Ziraat Katılım Bankası fon kullandırma davranışlarında riski en az olan firmalara yönelerek daha tutucu davranacak, yani riskli finansman sayısında düşüş meydana gelecektir. Aynı zamanda kriz dönemi sonrası firmaların artan fon talepleri Ziraat Katılım Bankası sayesinde daha yüksek düzeyde karşılanabilecektir.

Nitekim Ziraat Katılım Bankası katılımının finansal istikrar ya da finansman arzının devamlılığı üzerinde yoğunlaşan çalışmalardan hareketle, Ziraat Katılım Bankası, ulusal bankacılık sistemini istikrara ulaşma yönünde etkilediği vurgulanmaktadır. Çünkü Ziraat Katılım Bankası güçlü fon arzı ile beraber yüksek karşılık politikasını birleştirmiş ki bu arada risk ağırlıklı sermaye seviyesini diğer bir söylemle sermaye yeterliliği rasyosunu da tutturmuştur.

Ziraat Katılım Bankasının denetim ve gözetim uygulamalarını beraberinde getirmesi de riskli yapıyı azaltarak finansal istikrara katkı sağlamaktadır. Ülkemizde 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası bunun önemi daha net hissedilmiştir. Ziraat Katılım Bankasının, Türkiye bankacılık sektöründe istikrarı arttırıcı etkilerinin bulunduğu görüşünün yanı sıra istikrar azaltıcı etkilerinin de olduğu görüşleri de vardır. Bu görüşler, genel olarak Ziraat Katılım Bankasının kendisinde ki şokları katılım bankacılığı sektörüne taşıyabileceği, kriz dönemlerinde ana bankadan yardım alıp, diğer katılım bankalarını fon açısından sıkıntıya sokabileceği ön görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Katılım Bankacılığı kavramı, Türkiye'deki Katılım Bankalarının işlemleri, işlevleri, hukuki yapısı, fon kaynakları, fon kullanımları, Ziraat Katılım Bankası ile katılım bankaları arasındaki performans karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Türk ekonomisinin ciddi bir yapısal değişim yaşayarak gelişmiş serbest piyasa koşullarını oluşturmaya çalıştığı 1980'li yıllarda finans sektöründe ve finansal araçlarda yeni şekillenmeler olmuştur. Bu değişimin Türkiye'ye kazandırdığı en önemli yeniliklerden biri ise Katılım Bankaları'dır. Çalışmanın ilk bölümlerinde katılım bankacılığı kavramı ve katılım bankacılığın ülkemizde mevcut durumu ve konumu üzerinde durulmuştur. Yine aynı bölümlerde katılım bankalarının yapısı, belirli rasyolarla durumu ve ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarına yer verilmiştir. Sonraki bölümlerde yine daha özeldir Türkiye' de ki katılım bankacılığının ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren beş katılım bankası ele alınmış olup, bunların ortaklık yapısından ve işleyişlerinden bahsedilmiştir. Türkiye' de faaliyet gösteren katılım bankalarının fon kaynaklarına ve yöntemlerine yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, Ziraat Katılım Bankasının diğer katılım bankalarına hareket edilerek performans karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bankalar katılım bankası (Kuveyt Türk, Vakıf Katılım, Albaraka, Türkiye Finans)dır. Bu bölümde performans tanımına yer verilerek, performansla ilgili temel kavramlardan bahsedilmiştir. Ayrıca Ziraat Katılım Bankasının katılım bankacılığı sektörünü hangi durumlarda ve nasıl etkilediği ve yine aynı bölümde hangi rasyolara bakılması gerektiği ve hangi yönden etkilediğinin analizi yapılmıştır.

Uygulamada kullanılan yöntem; performans karşılaştırmalarında en yaygın olarak kullanılan oran yöntemidir. Tek bir girdinin tek bir çıktıya oranlamasının zaman içerisinde izlenmesi yoluyla kullanılan bu yöntemde belli başlı verilere ulaşılarak, katılım bankacılığın performansı hakkında genel bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmada konu alınan Katılım Bankaları ve Ziraat Katılım Bankasının karlılık, sermaye yeterliliği, aktif büyüklük, kazandırılan kar payı, şube-personel sayısı, mevduat hacmi ve toplanan fonlar bakımından değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgularla şu sonuca varılmıştır ki; Ziraat Katılım Bankası sektörü etkilemekle birlikte, çoğunlukla olumlu etkileri vardır. Rekabet ortamında ise diğer katılım bankalarını rekabet gücünü zayıflatabilmektedir.

Performansı belirli bir seviyede tutmak ve daha ileriye taşımak her bankanın arzu ettiği bir şeydir. Nitekim son bölümde araştırmamıza konu olan kalemlere baktığımızda Ziraat Katılım Bankasının diğer katılım bankalarına gelişim ve büyüme olarak göre daha iyi bir performans sergilediği görülmektedir. Karlılık, aktif büyüklük, topladıkları fonlar bakımından Ziraat Katılım Bankası yeni kurulmuş olduğunu da göz önünde bulundurulursa daha iyi bir noktadadır. Özellikle şube ve personel bazında bakıldığında diğer katılım bankalarına göre Ziraat Katılım Bankası yüzdesel olarak yüksek bir performans göstermiştir. Bu performansı toplanan fonlar, aktif büyüklük ve dağıtılan kar payında da görmekteyiz. Sermaye yeterliliği ise diğer katılım bankalarına göre daha iyi durumdadır. Tüm bu sonuçlar bize Ziraat Katılım Bankasının diğer katılım bankalarını eğer ki kuruluşun günümüze kadar devam eden performansı ile devam ederse yıllar sonra ülkemizde en yüksek aktif büyüklükteki katılım bankası olacaktır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ayrıca bankacılık kanununda yapılan iyileştirmeler, meydana gelen yeni ortaklıklar Katılım Bankalarının büyümesine yardımcı olmaktadır. Tabii bu istikrarın sürdürülmesi düzenli bir ekonomik zeminde gerçekleşebilecektir. Bunun içinde Türk ekonomisinin ihtiyacı olan şey, finans sisteminin temelini oluşturan bankaların periyodik olarak denetlenmesi gerekliliğidir. Çünkü belirli aralıklarla yapılacak olan denetimler, performans ölçümleri hem verileri güncel tutar hem de yıl içerisinde karşılaşılabilecek iflas, kriz, likidite eksikliği gibi engeller noktasında bankalara bilgi verir.

Yapılan araştırma sonucunda beklenti şu yöndedir; Ziraat Katılım Bankası mevcut şartların hâkimiyetini sürdürmesi halinde büyümesini devam ettirecektir. Nitekim sektör üzerine yapılan araştırmalar da bu beklentiye doğrulamakta, sektör içinde Katılım Bankalarının ve özellikle büyüme hızıyla dikkat çeken Ziraat Katılım Bankasının büyümeye devam edecekleri beklentisi hâkimiyetini korumaktadır.

Kaynakça

Albarakatürk Katılım Bankası, (2016). <https://www.albaraka.com.tr/> (Erişim: 28.11.2016).

Ece N. (Temmuz-Ağustos 2011). "Dünya'da Ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının

Erdoğan D. (2011), " Katılım Bankacılığı Ve Türk Ekonomisine Katkıları" , Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi" .

Gelişimi", Akademik Bakış Dergisi, Sayı 25.

Hatay, Mardin, Mersin, Osmaniye Ve Şanlıurfa Bölgelerinde Bir Uygulama İnönü Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. Malatya

İçin Projeksiyonlar". Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

Kuveyttürk Katılım Bankası, (2016). <http://www.kuveytturk.com.tr/> (Erişim: 29.11.2016).

Özsoy İ. (2009). "Türkiye'de Katılım Bankacılığı", Eğitim Ders Notları, Tkbb

Polat A. (2009). "Katılım Bankacılığı, Dünya Uygulamalarına İlişkin Fırsatlar-Sorunlar; Türkiye

Şit A.,(2012), Katılım Bankalarının Gelişmesinde İşletmelerin Rolü: Adana, Batman, Gaziantep,

Taştekel, O.(2010). Türkiye Ekonomi Bülteni, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Süreli

Tbb, (2016). '<http://www.tbb.org.tr/>' (Erişim: 25.11.2016).

Tkbb, (2016). 'http://www.tkbb.org.tr/Sektör_Bilgileri' (Erişim: 25.11.2016).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Türkiye Finans Katılım Bankası, (2016). <https://www.turkiyefinans.com.tr> (Erişim: 10.12.2016).

Vakıf Katılım Bankası, (2016). <http://www.vakifkatilim.com.tr/> (Erişim: 15.12.2016).

Yayınları, Ss.16-25.

Ziraat Katılım Bankası 2016 Faaliyet Raporu, [http://www.ziraatkatilim.com.tr/ziraat katılım bankası 2016 III. Çeyrek Ara Raporu](http://www.ziraatkatilim.com.tr/ziraat-katilim-bankasi-2016-iii-çeyrek-ara-raporu), 2016. (Erişim: 22.12.2016).

Ziraat Katılım Bankası, (2016). <http://www.ziraatkatilim.com.tr/> (Erişim: 20.12.2016).

Konvansiyonel Bankacılığın Olmadığı Bir Ekonomide İslami Bankacılığın Rolü: İran Örneği¹

Hüseyin Karamelikli²

Öz

İslami bankacılık konvansiyonel bankalara göre yeni bir sistem olarak gittikçe gerek İslami ülkelerde gerek diğer ülkelerde genişlemektedir. Özellikle dindar insanların bu sisteme ilgi göstermesi finans piyasasının genişlemesine neden olmuştur. Çoğu ülkede İslami Bankalar diğer konvansiyonel bankaların yanı sıra çalışmakta ve onlarla rekabet etmektedirler. Bu durum bazı zorluklara neden olsa da bazı avantajlar sağlıyor.

İran'ın bankacılık sistemi tamamen İslami bankacılığı üzerine kurulu olduğundan konvansiyonel bankaların açılmasına izin verilmemektedir. Bu nedenle konvansiyonel bankaların olmadığı ve sadece İslami bankacılığın piyasada mevcut olduğu durumu incelerken bu ülkenin tecrübelerinden faydalanabilir. Faizlerin piyasada belirlenmediği bir ortamda kâr oranlarının hesaplanmasında sorunlar ortaya çıkabilir.

Anahtar Kelimeler: İran, İslami bankacılık, konvansiyonel bankalar.

¹ Gerek hazırlama aşamasında gerek sunum sırasında değerli katkılar ve görüşlerini esirgemeyen Öğretim Üyesi Dr. Ali Başaran'a teşekkür ederim.

² Associate Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Economics, Karabuk-Türkiye, huseyinkaramelikli@karabuk.edu.tr

The role of Islamic banking in an economy without conventional banking: the case of Iran

Abstract

Islamic banking is increasingly expanding in Islamic countries and in other countries as a new system. Particularly the interest of religious people in this system has caused the financial market to expand. In most countries, Islamic Banking is working and competing with the side bite of other conventional banks. Although this situation has difficulties in some areas, it also has some advantages.

Since Iran's banking system is entirely based on Islamic banking, conventional banks are not allowed to work. Thus, only the situation in which Islamic banking is available in the market can benefit from the experience of this country. In an environment where interest rates are not determined in the market, problems may arise in the calculation of profit rates.

Keywords: Iran, Islamic banking, conventional banking.

Giriş

Dinlerin çoğunda faiz yasaklanmıştır. Eski Hint kanunlarına göre Hindular arasında ribanın yasak olduğu bilinmektedir. Riba en büyük günahlardan sayılmış ve faiz ile ilgili kısıtlamalar yapılmıştır. Musevi dininde Yahudiler arasındaki riba yasaklanmış ve buna karşı çok sert bir uyarı yapılmıştır. Hıristiyanlık dini de benzer bir tutum sergilerken 1400 yıl civarı faiz din adamları tarafından yasalanmıştır. Ancak zamanla sadece çok yüksek faizler yasaklanmış ve bu durum halen bazı Avrupa ülkelerinin yasalarında da mevcuttur. Aristoteles düşüncesine göre para doğurgan değildir, yani para para üretemez. Ama inek daha fazla inek üretebilir. Bu düşünceye göre zaten para gerçek değildir ve yasalarla kabul ettirildiği için gerçek bir değeri yoktur. Dolayısıyla paranın üzerinden kâr elde edilemez. İslam dini de diğer büyük ilahi dinler gibi faizi yasaklanmıştır ve kesin olarak kaçınılması gereken konular arasına girmiştir. Ancak faizin tanımı, kapsamı ve alanı bazı tartışmalara sahne olmuştur (Bagheri & Ebrahimi, 2012).

1. Değerlendirme

1.1. Beklenen kâr oranları ve düzeyi

Makroekonomik politikaların uygulamasında, piyasanın düzenlenmesi ve ekonomik büyüme sağlanmasında bankacılık sisteminde uygulanan faiz oranları veya kâr oranları en önemli araçlardan biridir. Konvansiyonel bankacılığın bulunmadığı bir ortamda piyasada mevcut beklenen kâr oranları İslami bankacılık sistemi tarafından belirlenmekte ve bu nedenle piyasanın düzenlenmesi ve iktisadi büyüme ile ilgili bankacılık görevleri tamamıyla katılım bankaları üzerine yüklenmektedir. İran ekonomisinde beklenen kâr oranları ve katılım bankalarının uyguladığı kâr oranları merkez bankası tarafından belirlendiği için bu konu çok önem kazanmaktadır.

İran'da bankacılık sisteminin uyguladığı kâr oranlarına artırma veya azaltmaya yönelik farklı görüşler mevcuttur. Bazı iktisatçılar söz konusu kâr oranlarının artırılmasını savunurken diğer bir grup azaltılmasından yanadır. Oranların artışını destekleyenlerin çoğu ülkede çok yüksek derecede enflasyon olduğu ve buna paralel olarak kâr oranlarının da artması gerektiğini savunuyorlar. Ancak karşı grup, özellikle üretken iş kollarında reel kâr oranlarının çok düşük olduğunu ve bankacılık sisteminin uyguladığı beklenen kâr oranlarının artırılması, bu iş kollarında zarar vereceği için mevcut beklenen kâr oranlarının azaltılmasını savunmaktadır. Üçüncü grup ise bankacılık sisteminin uyguladığı kâr oranlarının piyasaya bırakılması ve yasal merciler tarafından belirlenmemesini savunmaktadır. Kâr oranlarının piyasada belirlenmesini savunan gruba göre, önceden belirlenmiş kâr oranları faizsiz bankacılık temelleri ile örtüşmemektedir. Kâr oranları banka ve müşteri arasında belirlenmesi gerektiğini savunuyorlar. Bu görüşe göre müşterinin kâr yaratma gücüne göre sözleşme imzalaması gerekiyor (Keshavarzian Peyvasti, 2009).

1.2. İslami bankacılığın konvansiyonel bankacılık ile rekabeti

İslam dinine uygun bir bankacılık sisteminin kurulması uzun süre Müslümanların beklentileri arasında idi. Konvansiyonel bankaların çalıştığı bir ortamda İslami bankacılığının faizli bankalara rekabet etmesi çok zor görünüyordu. Konvansiyonel bankaların tarihi 15. yüzyıl kadar geriye giderken İslami bankacılık yeni bir düşünce olarak kendini ispatlamaya çalışıyordu. 1963 yılında ilk İslami bankacılığı Mit Ghamr adında Mısır'da Ahmet alnajar tarafından bir tasarruf bankası olarak açıldı. İlk kez faiz oranı ortadan kaldırıldı ve kâr - zarar paylaşımı üzerine kuruldu. Daha sonra hacca giden Müslümanların tasarruf acentesi aldı altında Malezya'da bir banka kuruldu ve onun asıl amacı Allah evinin ziyaretçilerine hizmet idi. 1972'de Kahire'de Nasır Bankı, Dubai İslam Bankası 1975, Sudan ve Mısır da Faysal İslami Bankası 1977 ve Bahreyn İslami Bankası 1979 yılında kuruldu. Bugün İslami bankacılığın kuruluşunun üzerinden 60 yıl geçmesine rağmen bu bankalar konvansiyonel bankalara karşı rekabete devam etmiş ve birçok hizmetini Müslüman ve gayrimüslimlere de sunmaya devam ediyor(Khatibi & Salem, 2015).

1.3. İran bankacılık sistemi

İran tecrübesi konvansiyonel bankacılığın işlev açısından verimli ve etkin olmadığı ortaya çıkmıştır. İslami bankacılığın uygulamada bazı sıkıntılarla karşı karşıya geldiği ortadadır (Karamelikli & Alizadeh, 2017). Bu başarısızlığın iki nedeni vardır. 35 yıl İslami bankacılığın uygulamasından sonra hala İslami kuralların yüzde yüzü bu sistemde geçerli olmadığı ve bu nedenle başarısız olduğunu savunan bir grup düşünür vardır. Bu gruba göre tam anlamıyla İslami usul bankacılık sisteminde uygulanmamıştır ve bu nedenle sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Fakat ikinci gruba göre, rekabet dışı faktörlerin sisteme dâhil edildiğinden etkinlik kaybedilmiş ve bu etkinlik kaybı para piyasasında da kendini göstermiştir (Movahhed, Abolhasani, HosseinpourKazemi, & MousaviJahromi, 2017).

İran İslam Cumhuriyeti'nde faizin yasaklanması toplumun birçok alanında kendini göstermiştir. Özellikle dini hassasiyetin gözetilmesinin yanında bu durum bazı sorunlara da neden olmuştur. Örneğin devletin borç senedi ihraç etmesine engel olmuştur ve bu engelin temeli faiz oranının olmamasıdır. Konvansiyonel bankaların mevcut olduğu bir ortamda mevcut faiz oranıyla devlet borç senetleri ihraç edebilir ve finansmanını oradan sağlayabilir. Ancak iran'da bu durum mümkün görülmemektedir çünkü bu senetlere uygulanacak faiz oranı şeriat kanunlara göre mümkün değildir. Bu nedenle merkez bankası para piyasası üzerinde kontrolünün bir kısmını kaybetmektedir. Bu nedenle başka araçlarla para piyasasını düzenlemeye çalışmaktadır. Para piyasasının kontrolü amacıyla merkez bankası ticari bankalar üzerine yüksek denetimler ve kısıtlamalar uyguladığından faiz temelli olan gayri resmi piyasada genişleme ortaya çıkmıştır. (Nazarpour, Yousefi, & Haghighi, 2012)

1.4. İran'daki bankacılık sistemde uygulanan kâr oranları

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İran'da bankacılık sisteminin uygulanması gereken beklenen kâr oranları merkez bankası tarafından ekonomide şartlar ve devletin planlarına göre belirleniyor ve tüm bankalar kamu bankası oldukları veya kamu denetimini altında oldukları bu oranları uygulamak zorundadırlar. Farklı yıllar için farklı kâr oranları belirlenmiş ve farklı sektörlerde kâr oranlarının aynı değildir. Farklı sektörde farklı kâr oranları öngörüldüğünü için uygulanan bankacılık kâr oranları da değişiklik göstermiştir. Ancak bu durum tamamen piyasa şartlarına değil devletin makroekonomik politikalarından da etkilenmiştir. Özellikle konut ve sanayi alanında kâr oranlarının düşük tutulması bunun bir göstergesidir.

Tablo 1'e bakıldığında en dikkat çekici olay beklenen kâr oranlarının uzun yıllar boyunca değişmemesidir. Bu durumda, piyasa ve siyasette mevcut olan dalgalanmalar bu kâr oranlarına yansımadağı anlamına gelmektedir. Böylece bankacılık sisteminin piyasadan farklı bir seyir izlediği ve genelde sabit bir beklentiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki piyasadaki dalgalanmalar diğer alanları özellikle reel sektörü derinden etkilemektedir.

Farklı sektörlerde farklı kâr oranları, bankacılık sisteminde mevcut olan kaynakların dağılımını da etkilemiştir. Bir yandan bankalar daha yüksek kâr oranı olan (MB tarafından belirlenen oran) alanlara kredi vermeye çalışırken, müşteriler özellikle bazı siyasi bağlantılara sahip olan müşteriler düşük kâr oranlarıyla kredi alıp farklı alanlarda kullanmaya meyil göstermişlerdir. Bu durum İran bankacılık sistemi üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır.

Tablo 1. Ekonominin değişik sektörleri ve faaliyetlerinde beklenen kâr ve TÜFE-TEFE enflasyon

Yıl	İhracat	Ticaret	Konut	Endüstri	Tarım	TÜFE'de büyüme	TEFE'de büyüme
1978	9	14	9-12	9-12	5-12	-	-
1979	8-12	8-12	4-8	6-10	4-8	33,33	-
1980	8-12	8-12	4-8	6-10	4-8	25,00	-
1981	8-12	8-12	4-8	6-10	4-8	20,00	-
1982	8-12	8-12	4-8	6-10	4-8	16,67	-
1983	8-12	8-12	4-8	6-10	4-8	14,29	-
1984	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	12,50	-
1985	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	0,00	-

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1986	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	33,33	-
1987	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	25,00	-
1988	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	26,67	-
1989	8-12	8-12	8-12	6-12	4-8	15,79	-
1990	17-19	17-19	12-14	11-13	6-9	13,64	-
1991	18=<	18=<	12-16	11-13	6-9	20,00	22,73
1992	18=<	18=<	12-16	13	9	23,33	29,63
1993	18	18-24	12-16	16-18	12-16	21,62	22,86
1994	18	18-24	15	16-18	12-16	35,56	32,56
1995	18	22-25	15-16	17-19	13-16	49,18	47,37
1996	18	22-25	15-16	17-19	13-16	23,08	26,19
1997	18	22-25	15-16	17-19	13-16	16,96	15,09
1998	18	22-25	15-16	17-19	13-16	18,32	18,85
1999	18	22-25	15-16	17-19	13-16	20,00	22,76
2000	18	22-25	15-16	17-19	13-16	12,90	16,29
2001	18	23=<	15-16	16-18	14-15	11,43	11,11
2002	17	22=<	14-15	15-17	13-14	15,81	13,48
2003	15	21=<	15	16	13,5	15,50	15,71
2004	14	21=<	15	15	13,5	15,34	16,89
2005	16	16=<	15	16	16	10,25	8,78
2006	14	14	13	14	14	12,06	11,46
2007	12	12	11	12	12	18,16	14,95

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

2008	12	12	11	12	12	25,43	20,93
2009	12	12	11	12	12	10,74	7,39
2010	12,14	12,14	11,14	12,14	12,14	12,43	16,59
2011	14,15	14,15	11,15	14,15	14,15	21,51	34,23
2012	14,15	14,15	11,15	14,15	14,15	30,50	32,40
2013	14-15	14-15	11-15	14-15	14-15	34,79	34,44
2014	22>=	22>=	14-16	22>=	22>=	15,52	14,89
2015	20, 21	20, 21	14-16	20, 21	20, 21	11,96	4,89

Kaynak: İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası.

Bankacılık sisteminde kaynakların toplanması için mevduatın bankalara çekilmesi gerekmektedir. Bankacılık sistemi sağladığı kredileri daha düşük maliyetten temin etmesi için en az seviyede kâr oranı vermeye meyilli iken özellikle enflasyonist bir ortamda hane halkının mevduatının erimesini önleme amacıyla belli bir kâr oranı ile mevcut paralarını bankaya teslim etmeye çalışmaktadır. İslami usullere göre belli miktarda vaat edilen para faiz olarak nitelendirildiğinden bankalar kârzül hasana adı altında mevduat kabul etmekte. Tasarfların bankaya yatırması için onları teşvik edilmesi gerekiyor, bu nedenle bankalar kurayla maddi ve manevi ödüller kârzül hasana mevduat sahiplerine dağıtılmaktadır. Örneğin belli bir miktarda parası olan ve bunu kârzül hasana olarak bir süreliğine örneğin 6 aylığına bankaya yatırdığında belli bir puan elde edip kuraya katılmaya hak kazanmış olur. Müşteriler arasında çekiliş sonucu bazı ödüller dağıtılıyor bu ödüller ev, araba, belli miktarda para veya hac ve ziyaret masraflarını karşılama gibidir. Bu uygulamada bazı düşüncelere göre diğer haram olan olay yani kumara benzeyebilir. Böylece bazı hane halkı kumar niyetine bankaya hesap açıp, bu hesabın kazanmasını beklentisi doğrultusunda işlem yapabilir. Bu yüzden son yıllarda bu uygulama da belirgin bir azalma hatta iptali görülmektedir.

Tablo 2. İran'ın ticari bankalarında mevduata uygulanan kâr oranları

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yıl	Kısa Dönemi Mevduat	Özel Kısa Dönemli Mevduat	Bir yıllık Mevduat	İki Yıllık Mevduat	Üç Yıllık Mevduat	Dört Yıllık Mevduat	Beş Yıllık Mevduat
1978	9	-	10	10	10	10	10
1979	7	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1980	7	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1981	7	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1982	7	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1983	7	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1984	7,2	-	9	9	9	9	9
1985	6	-	8	8	8	8	8
1986	6	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1987	6	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1988	6	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1989	6	-	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
1990	6,5	-	9	10	11	11	13
1991	6,5	-	9	10,5	11,5	11,5	14
1992	7,5	-	10	11,5	13	13	15
1993	8	-	11,5	13,5	14,5	14,5	16
1994	8	-	11,5	13,5	14,5	14,5	16
1995	8	10	14	15	16	16	18,5
1996	8	10	14	15	16	16	18,5
1997	8	10	14	15	16	16	18,5

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1998	8	10	14	15	16	16	18,5
1999	8	10	14	15	16	16	18,5
2000	8	10	14	15	16	17	18,5
2001	7	9	13	13-17	13-17	13-17	17
2002	7	9	13	13-17	13-17	13-17	17
2003	7	9	13	13-17	13-17	13-17	17
2004	7	9	13	13-17	13-17	13-17	17
2005	7	9	13	13-17	13-17	13-17	17
2006	7	7-16	7-16	7-16	7-16	7-16	16
2007	7	7-16	7-16	7-16	7-16	7-16	16
2008	9	12	15	16	17	18	19
2009	9	12	14,5	15,5	16	17	17,5
2010	6	8-11	14	14,5	15	16	17
2011	7-15	10-15	17	18-18,5	18,5-19	19-19,5	20
2012	7-15	10-19	17	18-18,5	18,5-19	19-19,5	20
2013	7-20	10-23	17-21,5	18-21,75	18,5-22	19-22,25	20-22,75
2014	10-22,2	11-23	22-24	-	-	-	-
2015	10-18	11-18	18-20	-	-	-	-

Tablo 2'de mevduata uygulanan beklenen kâr oranları verilmiştir. Mevduata uygulanan kâr oranlarının kredilere uygulanan kâr oranları ile benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Faaliyet konusu farkıyla kârların farklılığı göze çarpıyor. Ayrıca aynı sektörde farklı vadelerde farklı kâr oranlarının mevcut olması bazı kuşuklara yol açmaktadır. Uzun yıllar bu oranların değişmemesi de piyasanın şartlarına göre esneklik göstermediğini ortaya koymaktadır.

1.5. Kamu bankacılığı ve özel bankalar

Uzun bir süre kamu bankacılığı bankacılık sektörü üzerine tamamıyla kontrolünü koymuştu. Ancak son yıllarda kamusal olmayıp bazı kamu kurumlarına dolaylı bağlılığı bilinen özel bankalarca para piyasasında işlem yapmaktalar. Beklenen kâr oranlarının devlet tarafından belirlenmesi tüm bankalar tarafından uygulanması zorunludur. Ancak özel bankalar rekabet piyasasında daha fazla mevduat toplama ve bu mevduatın krediye çevirme açısından uyguladıkları kâr oranlarını artırarak verdikleri tutarla kredileri artırdılar. Söz konusu bankaların gerekçesi daha verimli çalışmaları ve daha fazla kâr elde etmeleri idi. Ancak zamanla bankerler krizi gibi bir kriz İran'da ortaya çıktı ve bir kaç mali kuruluş iflas ederek mevduat sahipleri zarara uğradı.

2.Sonuç

İslami bankacılık konvansiyonel bankaların olmadığı durumda diğer bankaların da yükünü taşımak zorundadır. Ayrıca konvansiyonel bankaların belirlediği piyasa faiz oranı olmadığından yatırımcılar tamamıyla İslami bankalara bağımlıdır. Bu nedenle sistemler arası rekabet olmadığından iki sistemin farkı ve etkinli ölçülememektedir.

Burada önemli olan konu sırf İslami bankacılığının uygulandığı ve onun sonucunda bazı sorunların ortaya çıktığı tezi yanlış gözükmemektedir. Çünkü aynı kurullarla özel bankaların da faaliyet göstermesi rekabeti artırarak daha fazla kâr oranlarını sunmalarıyla çok yatırım projesi finans edilmiştir. Ayrıca söz konusu kuruluşların bazıları iflas ederek yatırımcıları ve mevduat sahiplerinin zarara uğratması işlemlerinin türü veya niteliğinden değil eksik denetim ve yasaların uygun olmamasından kaynaklandığı ortaya atmıştır.

Kaynakça

Bagheri, M., & Ebrahimi, M. (2012). Motale tatbighie mane reba dar hoghoghe keshvarhaye eslami va keshvarhaye oroupai. *Daneshe Hoghoghe madani*, 1(2), 108–121.

Karamelikli, H., & Alizadeh, N. (2017). İran İslami Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 2(11), 36–58.

Keshavarzian Peyvasti, A. (2009). Takhmine nerkhe soode behine banki baraye haddeaksarsazie roshd eghtesadi dar İran. *Dofaslanme Barname va Boodje*, (108), 3–30.

Khatibi, S., & Salem, A. (2015). Arzyabie tavanmandie bankhaye eslami dar reghabat ba bankhaye marsoom az manzare moghayese karaii hazine. *Faslnameye Pajooeshname Eghtesadi*, 15(57), 141–164.

Movahhed, A., Abolhasani, A., HosseinpourKazemi, M., & MousaviJahromi, Y. (2017). Tarrahe modele takhsise behine manabe dar sisteme bankdarie İran. *Faslname Modelsazie Eghtesadi*, 11(40).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Nazarpour, M., Yousefi, M., & Haghighi, M. (2012). Emkansanje ejraie govahie seporde ghabele moamele be onvane abzare amaliyat bazare baz dar nezame bankdarie bedune reba. *Faslname Pajouheshaye Eghtesadi Iran*2, 7(53).

İslami Finans Ekonomik Büyüme yi Arttırıyor mu?

Hayrettin KESGİNGÖZ¹

ÖZ

Finans kaynaklarının doğru ve etkin bir şekilde kullanılması hiç şüphesiz ki ekonomik büyümeye katkı sağlayan temel unsurlardan birisidir. Bir ekonominin büyümesinde üretim kadar etkin olan finansal kaynakları yönlendiren temel kuruluş bankalardır. İslam coğrafyasındaki İslami temellere dayandırılarak oluşan İslami finansın ekonomik büyümeye katkı sağlayıp sağlamadığı sorusuna cevap arayan bu çalışma literatüre katkı niteliğindedir. Ayrıca bu sorunun cevabı İslami finans araçlarının etkin bir şekilde ekonomi için kullanılıp kullanılmadığının da ortaya konulmasıdır. Bu çalışmada İslam coğrafyasında Türkiye'nin de yer aldığı seçilmiş bazı ülkeler için finansal araçların ekonomide etkin kullanılıp kullanılmadığı ekonometrik bir yöntem olan panel veri analizi yöntemi ile araştırılmıştır. İslami finans ülkelerinden Malezya, Katar, Türkiye, Kuveyt, Endonezya ve Suudi Arabistan için finansal kaynaklar büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. İslami finansın yoğun olarak uygulandığı ülkeler için ise finansal sistem ne kadar islami finans kanadına ağırlık gösterirse ekonomik büyüme de o kadar islami finans ağırlıklı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finans, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi

¹ Asst. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Economics, hayrettinkesgingoz@karabuk.edu.tr

Does Islamic Finance Increase in Economic Growth?

ABSTRACT

Financial resources of use to accurate and efficient are undoubtedly one of the main factors contributing to economic growth. Banks that are the main institutions direct the financial resources as efficient as production in the growth of an economy. This study research answers to the question of whether Islamic finance contributes to economic growth based on Islamic foundations in Islamic geography is a contribution to the literature. In addition, the answer to this question is whether the Islamic finance tools are effectively used for the economy. In this study it was investigated by Turkey also selected where an econometric method which utilized effectively in the economy of financial instruments which for some countries panel data analysis method in the Islamic geography. Islamic finance in the country of Malaysia, Qatar, Turkey, Kuwait, Saudi Arabia, Indonesia and the financial resources to positively affect growth. As for the countries where Islamic finance is heavily applied, the financial system focuses on the Islamic finance, and the economic growth is more Islamic finance.

Keywords: Finance, Economic Growth, Panel Data Analysis

1-GİRİŞ

Finansal anlamda gelişim ülkeye gelen sermaye miktarının artmasını sağlarken yurtiçi ve yurtdışı kredi miktarlarının da artması anlamını taşımaktadır. Finans sektörünün dünyadaki ağırlığını çeken temel sektör bankalarıdır. Bankaların kullandığı mevduatların yurtiçi ve yurtdışındaki kişi ve kurumlara yansması kredi aracılığıyla olmaktadır. Kullanılan kredilerin kullanım amacına göre bu krediler ülke ekonomilerinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Finans sektöründe özellikle son yıllarda hızla gelişen İslami finansa önemli atılımlar yapmaktadır. Dünya genelindeki payı her geçen gün artarken özellikle İslam coğrafyasında ve İslam ülkelerinde İslami finansın ekonomiye katkısı merak konusudur. İslami finans ülkelerinden Malezya, Katar, Türkiye, Kuveyt, Endonezya ve Suudi Arabistan için finansal kaynaklar büyümeyi nasıl, ne kadar ve hangi yönde etkilediği bu çalışmada cevap aranılan sorudur. Bu çalışmada 2001-2017 yılı verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle bu soruya cevap aranacaktır.

2-İSLAMİ FİNANS VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

İslami finans sistemi, İslami kapitalist sistemin çalışma stiline karşılık daha çok kazanç için kazanç peşinde koşmayan ve kazanmayı bir hırs olarak görmeyen helal bir şekilde başkasının kazancına el uzatmadan para kazanan bir dünya görüşüne ve iş ahlakına sahiptir (Ekinci,2005:4). İslami finansın uygulanma şekli bankalardır. İslami bankacılık ve batı bankacılığı kapitalist düzende yan yanadır. İslami bankacılık ile batı bankacılığının yan yana olması da faizsiz bankacılığın işlevini etkilemektedir. Şöyle ki uluslararası iktisadi sistemde faiz kavramı çoğu bankada olduğu için faizsiz bankaların bu bankalar arasında ciddi derecede mücadele vermesi gerekmektedir (Altan,2010: 138-140). Son yıllarda İslam coğrafyasındaki yaşanan İslam İşbirliği Teşkilatının aktif rol oynamasıyla birlikte İslami finansa karşı olumlu bir tutum oluşmaya başlamıştır. Ortadoğu ve Asya'nın önemli bir kısmında 1980'li yıllarda popüler bir kavram olan İslami Finans, son 10 yıllık zaman diliminde hızla Avrupa ve Amerika'da da yayılarak tanınırlığını arttırmıştır (SERPAM 2013:2).

Uluslararası kurum ve kuruluşlara göre faizsiz finans sektörünün istikrarlı büyüme seyri dünya genelinde beklenmektedir. Faizsiz finansın en yüksek büyüme kaydedecek sektörlerden birisi haline geleceği beklentisi, pek çok ülkenin faizsiz finansa yönelik stratejik kararlar almalarında anahtar rol oynamaktadır. Artan İslami finans hareketiyle, bu durumun ekonomiye ne yönde ve nasıl bir katkı vereceği beklentisini doğurmaktadır. Bu çalışmada bu beklentinin nasıl ve ne yönde olacağı sorusuna bir cevap niteliği taşıyarak literatüre katkı niteliğindedir. Artan İslami finans gerek krediler gerekse de sermaye ile ekonomide verimliliği arttırarak ekonomik dinamizm sağlanması beklenmektedir. İslami finansın uygulandığı ülkeler olan Malezya, Katar, Türkiye, Kuveyt, Endonezya ve Suudi Arabistan'ın büyümeye nasıl bir katkı sağladığının cevabı çalışmada araştırılmıştır.

3-EKONOMETRİK ANALİZ VE VERİ SETİ

Yatay kesit uygulamalarında değişkenlerin değişimlerini dışlarken, zaman serisi de belirli zamanın altındaki verileri kapsamadığı için doğru tahminler yapamamaktadır. Bu yüzden çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. (Turhan ve Taşseven, 2010:140). Panel veri analizinde yatay kesit ve zaman serileri panel modele dönüştürüldükten sonraki aşama cross-section ve period etkilerinin sabit etkiler veya rassal etkiler tarafından tespit edilmesidir (Baltagi, 2005:11). Modelde kullanılacak olan veriler rassal olarak seçilmiş ise sabit etkiler modeli yerine rassal etkiler modeli tercih edilmektedir (Baldemir ve Keskiner, 2004:48). İki model arasında tercih yapabilmek için Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenmektedir (Green,2003). Hausman testi ile seçilecek modele karar verildikten sonra pooled yöntemi ile değişkenlerin bağımlı değişkene yaptığı katkılar analiz edilir.

Finansal sistemin analiz edilmesinde ülkeye ekonomik büyüme için katkı sağlayan en önemli kalem kredilerdir. Ayrıca finansal sistemin büyüklüğü ve cazibesini de gösteren bir diğer unsurda dışardan gelen yabancı sermaye yatırımlardır. Bu çalışmada ekonomiye olan katkılarını incelemek için ekonomi değişkeni olarak büyümeyi ve finansal sistemin değişkenleri olarak ise krediler ve yabancı sermaye yatırımları alınmıştır. Veriler dünya bankası veri tabanından alınmıştır. 2001-2017 dönemini kapsayan veri seti dünya bankası veri tabanından alınmıştır. Ayrıca panel veri setimizde alınan ülkeler islami finansın uygulandığı ülkeler olan Hindistan, Kuveyt, Malezya, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir.

Analizde kullanılan model aşağıda verilmiştir.

Büyüme = c + krediler + yabancı sermaye yatırımları

Ekonomik anlamda büyümenin ne kadarının krediler ve ne kadarının yabancı sermaye yatırımları tarafından sağlandığı pooled yöntemiyle panel veri analiz yöntemiyle tespit edilmiştir.

Oluşturulan modelin regresyon sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: 1 Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: Büyüme				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	T istatistiği	Anlamlılık
Krediler	0.030875	0.008606	3.587725	0.0005
Sermaye	1.226583	0.234836	5.223159	0.0000

Tablo 1'deki sonuçlara göre Büyümeyi açıklayan değişkenler olan krediler ve sermaye katsayıları anlamlıdır. Bu sonuçtan sonra panel veri analizi için sabit etkilerin mi yoksa rassal

etkilerin mi etkin olduğunun tespit edilmesi için Hausman testi yapılır. Tablo 2’de Hausman testi sonucu verilmiştir.

Tablo 2: Hausman Testi Sonucu

Test Özeti	Chi-Sq. İstatistik Değeri	Chi-Sq. d.f.	Anlamlılık
Cross-section random	4.918470	2	0.0855

Tablo 2’ye göre Hausman testi sonucu $0,0855 > 0,05$ ten büyük olduğu için rassal etkilere bakılır. Tablo 3’te Rassal etkiler modeli sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Panel Veri Analizi Rassal Etkiler Modeli

Bağımlı Değişken: Büyüme				
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	T istatistiği	Anlamlılık
C	7.550669	1.960462	3.851475	0.0002
Krediler	0.046944	0.020310	2.311441	0.0229
Sermaye	0.514400	0.262574	1.959065	0.0529

Tablo 3’e göre rassal etkiler modeli % 10 anlamlılık düzeyinde oluşturulan model anlamlıdır. Bunun anlamı ekonomik büyümeyi krediler ve sermaye yatırımları olumlu pozitif etkilemektedir. % 5 anlamlılık düzeyinde sadece krediler büyümeyi etkilemektedir. Bunun da anlamı kredilerin ve sermayelerin aktif olarak kullanıldığı finansal sistemin geliştiği ekonomilerde bağımsız değişkenlerin etkin olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo ‘4 te ise ülkelerin ekonomik büyümeye verdiği katkılar verilmiştir.

Tablo 4: Ülkelerin Büyümeye Verdiği Katkılar

Ülkeler	Katsayı	Sıralaması
Hindistan	0.780949	4
Kuveyt	0.769157	5
Malezya	1.549657	3

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Katar	3.788875	2
Suudi Arabistan	3.803071	1
Türkiye	0.385355	6

Tablo 4'e göre finansal sistemi yoğun olarak kullanan ülkeler, finansal sistemin yoğunluğunu ne kadar arttırırsa ekonomik büyümeye de o kadar katkı sağlamaktadır. Türkiye için finansal sistem içerisinde islami finansın yoğunluğu mevcut finans yapısı içerisinde neredeyse % 5-10 seviyesinde olduğu için büyümeye katkısı da o kadar sınırlıdır. İslami finansın yoğun olarak uygulandığı ülkeler için ise finansal sistem ne kadar islami finans kanadına ağırlık gösterirse ekonomik büyüme de o kadar islami finans ağırlıklı olmaktadır.

4-SONUÇ

İslami finans ülkelerinden Malezya, Katar, Türkiye, Kuveyt, Endonezya ve Suudi Arabistan için finansal kaynaklar büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. İslami finansın yoğun olarak uygulandığı ülkeler için ise finansal sistem ne kadar islami finans kanadına ağırlık gösterirse ekonomik büyüme de o kadar islami finans ağırlıklı olmaktadır. Bu durum ülke ekonomilerindeki İslami finansın finansal kaynaklar içerisindeki yerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye gibi ülkeler için kalkınma bankacılığı daha yeni yeni büyük miktarlarda sermaye paylarına sahip şirketler tarafından desteklenmektedir. Katılım bankacılığı, dünyada son 50 yıldır faaliyet gösterirken, Türkiye'de ise son 30 yıldır faaliyet göstermektedir. İslami finans payının gelişmesi hem ekonominin hem de finansal kaynakların gelişmesini sağlayacaktır. Böylece gelişen finans ekonomiyeye katkı sağlarken, ekonomik büyüme de ülkeye gelen yabancı sermaye miktarının artmasını sağlayacak ve finansal gelişim artarak artacaktır.

5-KAYNAKÇA

Altan, M. (2010), 'Faizsiz Bankacılığın Temelleri', İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.16 s.125-140

Baldemir, Ercan, Keskiner, Ayşe (2004). Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye İçin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 44-59.

Baltagi,H. Badi(2005). Econometric Analysis of Panel Data. 3.Edition, England: John Wiley&SonsGmbh. West Sussex.

Ekinci, İ. (2005), 'Din ve İktisadi Hayat', İsmail Ekinci Resmi internet Sitesi Wordpress&Magazine Basic, Ankara

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

GREEN,W.Henry(2003). Econometric Analysis: Analysis of Panel. 5.Edition,New Jersey: Prentice Hall.

<https://data.worldbank.org/>

<https://data.worldbank.org/indicator>

SERPAM, (2013), 'İslami Finans: İslamî Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği ', Araştırma Notları-1

Turhan, Mustafa, Taşseven, Özlem (2010). "Yönetim Fonksiyonlarının Uygulandığı Alanlarda Ortaya Çıkan Hata Değerlerinin Oluşturduğu Yeni İlişkilerin Panel Veri Modelleri ile İrdelenmesi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, S.(11), s. 128-153

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E NARH SİSTEMİNİN UYGULAMA ESASLARI TEMEL
SORUNLAR VE ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ¹**

Ramazan ARSLAN²

Öz

Narh, mal ve hizmet fiyatlarının devlet tarafından tespit edilen üst sınırı ifade eder. Tarihi kökeninin İslâm'ın ilk dönemine kadar uzandığı narh, Osmanlı Devleti'nin de üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Narh sisteminin amacı, mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırılmasını sağlamak olmuştur. Bu amaçla devlet, narh koyma şartları oluşturduğunda bir taraftan tekellerin oluşmasına fırsat vermemek diğer taraftan da esnaf ve kamu yararını birlikte gözeterek piyasayı düzenleyici müdahalelerde bulunmuştur. Her dönem ve konuda olabileceği gibi Tanzimat Dönemi'nde de uygulama aksaklıklarının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e narh sisteminin uygulama sorunları ve çözümleri üzerinde durulmuştur. Arşiv belgelerine dayalı somut örnekler analiz edilmiş, günümüzde benzer sorunların çözüm arayışlarına bir katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tanzimat, 19.Yüzyıl, Cumhuriyet, Narh Sistemi.

¹ Bu makale, 27-29 Eylül 2018 tarihinde Karabük- Safranbolu'da gerçekleştirilen Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi: Dünü ve Bugünü (ICOIEF'18) adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Lect., Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economic History, Bartın-Türkiye, rarslan@bartin.edu.tr

**BASIC PROBLEMS AND SOLUTION METHODS OF THE APPLICATION PRINCIPLES OF THE
NARH SYSTEM FROM TANZIMAT TO THE REPUBLIC**

Abstract

Narh refers to the upper limit of goods and services prices determined by the state. Narh, whose historical origin dates back to the first period of Islam, is one of the important issues that the Ottoman Empire also emphasizes. The aim of the Narh system was to ensure that goods and services were delivered directly from the producer to the consumer. To this end, the state has made interventions to regulate the market by providing traders and the public interest together on the one hand and not allowing the creation of monopolistic tendencies. We can say that as in every period and subject, in the Tanzimat Period application disruptions have emerged. In this study, the application problems and solutions of the system from Tanzimat to Republic have been emphasized. Concrete examples based on archival documents have been analyzed and a contribution has been made to the search for solutions of similar problems.

Keywords: Ottoman, Tanzimat, 19th Century, Republic, Narh System..

1. Giriş

Osmanlı Devleti, mal ve hizmetlerin tedariki noktasında piyasa işleyişini önemli görmüş ve bu amaçla piyasayı düzenlemeye özellikle fiyat istikrarını sağlamaya ve sürdürmeye yönelik bir iktisat politikasını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu uygulama ile piyasada mal ve hizmetlerin bol, ucuz ve kaliteli olması, tekelci eğilimlere fırsat verilmemesi ve bu mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırılması esas alınmıştır.

Bu çalışmada Tanzimat'tan Cumhuriyet Dönemi'ne kadar narh sistemi uygulamasında karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara karşı uygulanan müeyyideler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın temel hedefi, ele alınan dönemde ortaya çıkan sorunları detaylı bir şekilde tetkik etmek, bu tetkiklerden varsa çıkarılabilecek dersleri ortaya koymaktır.

Çalışmanın başında temel kaynaklardaki yeri ortaya konulmuştur. İlerleyen başlıklarda Osmanlı Dönemi'nde narh uygulamasına değinilmiş ve son başlıkta inceleme döneminde narh uygulaması detaylı bir şekilde tetkik edilmiştir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Narh ve Narh Sistemi

Narh kelimesi, Farsça nirh (kıymet, fiyat)'den gelmektedir. Narh, dar anlamda devletin kamu yararı gereği doğrudan mal ve hizmet fiyatlarının belirli sınırları aşmasını önlemek için doğrudan müdahale etmesini ifade eder. Geniş anlamda ise, asgari ve sabit fiyat tespitlerini kapsar (Kallek, 2006:387). Buna göre narh, mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen üst sınırı (Kütükoğlu, 2006:390). Narh sistemi ise, fiyat ve kalite denetimi ile standardizasyonun sağlanmasını ifade etmektedir (Tabakoğlu, 2008:172).

2.2. Narhla İlgili İlk Uygulama Örnekleri

Narh uygulamasının başlangıcını İslâm'ın ilk devrine kadar götürmek mümkündür. Medine'de malların fiyatları yükselince bazı Müslümanlar Hz. Peygambere gelip kendileri için narh konulmasını istediler. Hz. Peygamber de gıda maddelerinin arzı talebini karşılayamadığı bir zamanda satıcılara haksızlık olacağı gerekçesiyle bu talebi geri çevirmiş ve narh uygulamaktan vazgeçmiştir (Esen, 1993:54).

Bir gün Hz. Ömer bir çarşıdan geçerken kuru üzüm satıcısı Medyen ahalisinden Hatip adında birisine “nerede ister isen ve nasıl arzu edersen öyle sat” diyerek satıcıyı malını satması konusunda serbest bırakmıştır (Pakalın, 1993:655).

Narh konusunda mezhep imamları iyi karşılamamakla birlikte, kamu zararının başkaca önlenemediği durumlarda narhın uygulanabileceğini belirtmişlerdir (Kallek, 2006:388). Mecelle'de aynı konuya dikkat çekilmiş (madde.58), “Raiyye üzerine tasarruf maslahata menûttur” hükmü yer almıştır (Berki, 1990: 24).

Bununla birlikte mal veya hizmetlerin aşırı boyutlarda pahalı hale gelmesi, o mala umumi ihtiyaç duyulması, devletin narhtan başka bir çözüm bulamaması gibi durumlarda zorunlu narh uygulamasına gidilebileceğine ilişkin kayıtlara rastlanılmaktadır (Kallek, 2006:388).

2.3. Osmanlı Döneminde Narh Uygulamaları

Osmanlılarda bu konu daha çok Narh Nizamı olarak bilinir. Bu nizam, fiyat ve kalite denetimi ile standardizasyon sistemidir (Kala, 2013:177). Fiyat ve kalite denetimi fiyat istikrarını, fiyat istikrarı ise sosyal adaleti netice verir. Bu bakımdan kalite denetimi ve standardizasyon, aynı zamanda reel ekonominin da bir gereğidir (Tabakoğlu, Toplu Makaleler 1 İktisat Tarihi, 2005:135). Osmanlı narh uygulamasında temel ölçü arz ve talep şartları olup tekelci eğilimlerin giderilmesi, mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırılması amaçlanmıştır (Tabakoğlu, Toplu Makaleler 1 İktisat Tarihi, 2005:25). Günümüzde sosyal devlet anlayışı gereği devletin üreticiyi korumak amacıyla taban fiyat uygulaması ve destekleme alımları, tüketiciyi koruma yönündeki narha benzer uygulamalar olarak belirtilebilir.

Narhların tespiti, kadılar tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından yapılırdı. Bu komisyon, ilgili esnafın şeyhi, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre gibi yönetici ve uzmanlarıyla halkın temsilcilerinden oluşuyordu. Bunun dışında esnaftan narh talebi geldiğinde bu talep değerlendirmeye alınır, yeterli miktarda kâr söz konusu ise fiyat artışlarına gidilmezdi. Bununla birlikte şartlar oluştuğunda narh tespitine gidilir ve kadı siciline geçirilirdi. En son aşamada ise esnaf ile halka ilan edilirdi (Kala, 2013: 178).

Narh, ihtiyaç maddeleri zorunlu azami fiyat listesi, yerel kadılar tarafından periyodik olarak saptanırdı (İnalçık, 1997:455). Ancak bu listelerin oluşturulmasında belli bir istikrar yoktu. Özellikle 16.yüzyıldan sonra, narh listeleri daha çok mal ve para piyasalarındaki darlık, kıtlık, parasal dalgalanma ve olağanüstü istikrarsızlık dönemlerinde hazırlanmıştır. Daha istikrarlı dönemlerde ise, narh listelerinin yerel yöneticiler tarafından 20-30 yıllık bir sürede yayınlanmadıkları görülmektedir.

Devletin piyasalara müdahalesi konusunda bir değerlendirmede bulunulacak olursa denilebilir ki, Osmanlı Devleti'nin ticaret ve yerel piyasalara ilişkin uygulamalarını daimi ve kapsamlı müdahalecilik olarak değil, seçici müdahalecilik olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır. Ekonomideki devlet müdahaleciliği, 17.ve 18. Yüzyıllarda çok daha sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte 18.yüzyılın sonlarından itibaren savaşların artması, malî durumun bozulması gibi nedenlerden dolayı yeniden artmaya başlamıştır. Bu durum 19.yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. (Pamuk, 2011:91).

Öte yandan fiyat ve kalite istikrarı kanunla garanti altına alınmıştı. Bunların denetimi öncelikle esnaf iç denetimiyle sağlanır, daha sonra muhtesib, kadı, sadrazam ve en sonunda padişah denetimlerde bulunurdu. Sistemi bozmak isteyenlere fırsat verilmezdi. Bu fırsatçılar kalebentlik gibi önemli cezalara çarptırılırdı. Benzer şekilde esnaftan ihtikâr yapanlara idama varan cezalar verilebiliyordu (Kala, 2013:178). İhtikâr, asırlarca uygulanan narh sistemine

zarar vermiştir. Gerek mal ve ürünlerin fiyatlarını yükseltmede gerekse ticaret hacmini daraltmada önemli etkileri olmuştur.

Mal ve ürünlerinde Narh fiyatını beğenmeyen esnaf, piyasaya ürünü getirmede isteksiz davranmış ve ürünlerini iddihar ederek başka piyasalarda daha yüksek fiyata satmaya çalışmıştır. İhtikâr suçunu işleyenler ta'zir cezası kapsamında değerlendirilmekte ve işlenen suçun niteliğine göre uyarı, sürgün, kalebentlik (bir kalede yaşamak zorunda bırakılmaya) gibi ceza ile tecziye edilmekteydi (Öznel, Osmanlı İdaresi'nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası, 2012:399). Büyük merkezlerin değişik yerlerinde “ayak naibi” olarak bilinen kadı vekilleri bulunmaktaydı. Bunlar kadı adına narhın uygulanmasını kontrol etmekte, bölgedeki davalara bakmakta ve esnafı teftiş etmekte idiler (Ortaylı, 1992:399-407).

Narh kapsamı konusunda bir ayırım yapmak gerekmektedir. Pratikte tüccar tarafından ithal edilen lüks emtia devletin fiyat denetimi kapsamına girmemesine karşılık, günlük pazarda satılan ihtiyaç maddeleri ile yerel ürünler, denetim kapsamına girmektedir. Bu denetimler, devletin atadığı muhtesib'in (çarşı müfettişinin) sıkı denetimi altındadır (İnalçık, 1997a:83). Bir bakıma günümüzde Belediye Zabıtası'nın gördüğü işler tamamıyla muhtesib'e bırakılmıştı (Mustafa Ökmen, 2009:103).

Resmi denetimin kilit taşı, İstanbul kadısının tüccar ve kaptanların fikirlerini aldıktan sonra belirlediği yasal fiyat olan narh idi (İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1997b:623). Kadılar, resmi olarak saptanmış fiyatları belirleyip yürürlüğe koyan, şikayetleri karara bağlayan kilit görevler olarak bilinmektedir (İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1997b:670). Ancak narh konusunda esas rol İstanbul kadısına aitti. Kadı, resmen sadrazama bağlı olarak çalışmakla birlikte kentin günlük işlerini yürütüyordu. Narhın fiyatını belirliyor, bu fiyatların uygulanmasını sağlıyor ve uygulama sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları karara bağlıyordu. Bu görevinde Galata, Eyüp ve Üsküdar'da görevli iş arkadaşları ve yardımcısı olan muhtesib yardımcı oluyordu. Muhtesib, adamlarıyla birlikte çarşılarda fiilen devriye gezerdi. Küçük suçları anında cezalandırma yetkisi vardı. Daha önemli suçları ise kadıya bildirirdi. (İnalçık, 1997b:624). Muhtesibin telkinine göre kadılar tarafından kararlaştırılan fiyat seviyesi, “fakir-fukara”nın alımgücüne göre belirlemekte idi (Akdağ, 1999:152). Akdağın (Akdağ, 1999:303) çalışmasında yüzyıllık fiyat artışları, narh ile tepit edilen fiyatlarda daha az iken serbest fiyatlı satış mallarında daha çok olmuştur. Bu da daha çok kadı'nın fakir-fukarayı gözeterek fiyatlar üzerinde direnmesi sayesinde sağlanmıştır (Akdağ, 1999:303).

Esnafın malsız kalmaması için toptancıların dükkân açıp perakendecilik yapmaları yasaktı. Perakende satışlarda narh, zaruri gıda maddelerinin piyasada az veya çok bulunma durumuna göre belirlenirdi. Bu malların dışındaki durumlarda ise üretim birimlerinin kârlılık durumlarına bağlı olmakla birlikte ihlâl durumları meydana geldiği zamanlarda fiyatlar yeniden belirleniyordu. Maliyet artışından dolayı esnaf, narhın üzerindeki fiyatları müşteriye

yansıtmakta, yüksek fiyatlı satışlar kamuya verilen bir zarar niteliği taşıdığından bu zararın ortadan kaldırılması için hem esnaf hem de müşteri menfaatine narhı yeniden belirlenmekteydi (Kala, 2013:179).

Kadılar, narh koyma işlerini 1856-57 yıllarına kadar getirdiler. Bu tarihten sonra narh koyma işlemi belediyelere bırakılmıştır (Pakalın, 1993:655-657). Böylece ekme hariç sebze ve meyve fiyatlarıyla diğer maddeler üzerindeki narh kaldırılmış, fiyatlar serbest piyasa koşullarına bırakılmış oldu (Kütükoğlu, 2006:390).

3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Narh uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yöntemleri

Tanzimat, ıslah etmek anlamında olan tanzim kelimesinin çoğuludur. Literatürde "mülkî idareyi ıslah ve yeniden organize etme manasında kullanılır. Tanzimat Dönemi'nin genel kabul görüşüne göre 1839'da başladığı ve Meclis-i Meb'ûsân'ın kapatıldığı tarih olan 1878'de sona erdiği bilinir (Akyıldız, 2011:1). Geleneksel yapıyı kökten sarsacak yenilikler getiren Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane meydanında vükelâ, ricâl, ulemâ, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri, sefirler ve diğer hazır bulunanların önünde okundu.

Tanzimat Fermanı'yla, hazırlanacak yeni kanunların esasları belirlendi. Bundan böyle vergiler herkesin gücüne göre alınacak, kimseden fazladan bir şey istenmeyecekti. Askerlik süresindeki belirsizlik giderilecek, yargılanmadan kimse ölüm cezasıyla cezalandırılmayacaktı. Müslim-gayri müslim ayırımı yapılmaksızın herkese mülkünde istediği gibi tasarruf edebilme yetkisi verilecek, bu konuların müzakere edilebilmesi için Meclis-i Vâlâ'nın üye sayısı artırılacaktı. Askerî düzenlemeler Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de müzakere edilecek, rüşveti önleyici kanunlar çıkarılacaktı.

Bütün bu çabalar, reformları hayata geçirecek memurlara, sağlam bir malî yapıya, daha da önemlisi reformların uygulanmasını gerektirecek zamana sahip olunamamasından kısa vadeli pratik çözümlerden öte geçemedi. Bürokratların iktidar mücadelesi, dış güçlerin müdahalesi ve reform karşıtlarının muhalefeti, reformları yavaşlatma ve durma noktasına getirdi. Buna bağlı olarak kurulan müesseselerde sık sık değişiklikler yapılmak zorunda kalındı.

Bu değişikliklerden biri de narh ile ilgili olanıdır. Kadıların narh vermeleri birçok maddeden kaldırılmış olsa bile ekme ve et gibi gerekli ihtiyaç maddelerinde devam etti (Ortaylı, 1992:399). Ete narh konulması, bu ürünün halk için vaz geçilmez bir ürün olması ve fiyat belirlemesini zorunlu kılan piyasa şartları idi. Bu şekliyle et ve zahire gibi önemli ürünlerin piyasada layık oldukları kıymete göre satılması istenmiştir (Öznel, 2013:150).

Narh verme yetkisinin Belediyelere bırakılmasıyla birlikte belediyelerin narh konusunda verdikleri cezalar kanunla sınırlandırılmıştı. Bu bağlamda narh ile ilgili görülen bir usulsüzlük durumunda belediyeler sadece nakit ceza kesebiliyordu. Ayrıca hapis gibi ceza verme yetkileri

yoktu. Durum böyle olduğu halde bazı zamanlarda hem nakdî ceza hem de hapis cezalarının belediyelerce verildiğine de rastlanılmaktadır³.

Belediye teşkilatının II.Mahmud devrinde başlayan reformlarla bugünkü yapısına kavuşması ve Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte kadılar tabii yardımcılarını kaybetmiş ve beledî görev ve yetkileri de azalmıştı. İstanbul ve taşrada tam yetkili “ihtisab nazırı denilen görevliler ortaya çıkmıştı. Bu memurlar da dönemin şartlarından dolayı görevlerini tam olarak yerine getiremediklerinden Tanzimat bürokrasisi şehir yönetiminde önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Belediyenin tek amacı şehrin mamur, güzel, temiz ve aydınlık olmasıydı.

1854'te İstanbul'da Şehremâneti kuruldu ve başına şehremini (Belediye Başkanı) getirildi. Şehreminin görevi eski ihtisab nâzırının yaptıklarından farklı değildi. Osmanlı taşra şehirlerinde modern anlamda beledî teşkilatlanma 1281/1864 tarihli vilayet nizamnâmesiyle kuruldu. Bu nizamnâme ile livâ ve kaza merkezlerinin tümünde olmasa bile Midhat Paşa'nın Tuna ve Bağdat'ta olduğu gibi bazı yerlerde belediye meclisleri kuruldu(Ortaylı, 1992:398-400).

Tanzimat Dönemi'ndeki narh uygulamasına ilişkin verilen bu genel bilgilerden sonra ilerleyen başlıklarda bu dönemde ortaya çıkan sorunlar ve cezai müeyyideler ele alınmıştır.

3.1. Narh Uygulamasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Cezai Müeyyideler

Narh sisteminde yıllık iç ticaret hacmi çok önemliydi. Çünkü gıda maddelerinin fiyat seyri buna göre değişiyordu. Mevsime ve önem derecesine göre hazırlanan fiyat seyir defterleri devletin kontrol ve denetimindeydi. Böylelikle haksız kazanç peşinde koşanlara fırsat verilmeyecekti. Bu konuda tedbirlerin alındığı bilinmektedir. Ancak az da olsa bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Nitekim eyrut'ta zaruri ihtiyaç maddelerine narh konularak mevcut zahiresini saklayanların ve narhın üzerinde satanların Divan-ı Harb'e gönderileceği hakkında Dahiliye Nezareti'nden Beyrut Vilayeti'ne telgraf çekilmiştir⁴. Bu konuda her ne kadar tedbirler alınmış ise de narh fiyatına aykırı hareket edenlere az da olsa rastlanılmaktadır. Bu çalışmada belgelerden hareketle rastlanılan bazı suçlar üzerinde durulmuş ve işlenen suçlara uygulanan cezai müeyyidelere değinilmiştir.

3.2. Narh Memurluğu Kisvesine Bürünerek Narhta Dolandırıcılık Yapma

³ “Konya mahkeme hamâmcısı Mevlûd Ustanın narhdan fazla hamam ücreti istifâ etmesinden dolayı kânun-ı cümenânın iki yüz altmış üçüncü maddesine tevfiikan bir hafta habisle beraber kendüsünden yüz guruş ceza -ı nakdî ahzına maclis belediyesinde karar verildiği Konya istinâf müdde-i umûmiliğinden bildirildiğinden ve meclis-i belediyenin salâhiyet-i kânûniyesi umûr-ı belediyeye müteallik yalnız cümenâ-yı nakdîyi mütezammın bulunan kânûn-ı cezânın mevâdd-ı mahsûsasına olduğundan ve savb-ı cümenâ-yı hükm ve ta'yînine müsâade bulunmadığından bahisle âna göre muâmele ifâsına.” (BOA, DH.İ.UM.EK., 52/99, 1337).

⁴ “...Pru'tda havâyic-i zarûriyeye narh konularak mevcûd zahiresini saklayanların ve narh fevkinde satanların divân-ı harbe tevdî' edilecekleri i'lân olunduğu umûr-ı iktisâdiye mecmûasında görülmüşdür. Bu sûret mevâdd-ı gidâiye ve havâyic-i zarûriyenin sûret-i fûruht ve tevdîi hakkındaki 18 Nisan sene 338 târihli kânun-ı muvakkatinin onuncu maddesi sarâhatine muhâlif bulunduğundan iz'ahat-i lâzme itâ buyulması bâbında...” (BOA, DH.İ.UM. 98/1 1334).

İnceleme döneminde narh uygulamasına ilişkin ilginç örneklere rastlanılmıştır. Bunlardan biri, kendisini mahalle müfettişi gibi gösterip halkı dolandırma ve haksız kazanç elde etme örneğidir⁵. Kendisini narh memuru gibi gösterip halkı rahatsız eden şahıs, ortalıkta dolaştığı bir sırada yapılan bir aramada ele geçirilmiştir (BOA, İ.MVL., 18/277, 1257, s. 1).

İstihbarat raporuna göre birçok kişiyi dolandırdıktan sonra ele geçirilen ilgili şahıs yapılan sorgulamasında suçunu kabul etmiş, bu işi zaruret halinden dolayı yaptığını belirtmiştir. Daha sonra yapılan araştırmada, bu tür uygunsuz hareketlerden dolayı sekiz sene öncesinde babası tarafından evlatlıktan red edilerek Faik efendinin ihtisâb nezareti zamanında ihtisab dairesi tarafından Bursa'ya gönderilmiş ancak Bursa'dan firar ederek tekrar İstanbul tarafına geldiği, üç sene burada kürekde donanma-yı hümayun'da çalışmaya başladığı (BOA, İ.MVL., 18/277, 1257, s. 2). Meclis-i Vala'ya tarafından sorgusunun alındığı, burada da zaruretten dolayı bu fiili işlediğini beyan etmiştir.

Devlet memurluğu kimliğini kullanarak dolandırıcılık yapma suçunu işleyenlere verilecek cezaya gelince, tezkire-i seniye'de; ceza-ı kanunname-i hümayun'da açık bir hüküm bulunmadığı, ancak bahse konu kişinin ortalıkta dolaşip kendisini farklı göstermeye çalışması bir bakıma kuvvetli bir fesat hükmüne geçtiği, bu tür fesatçılık suçunu işleyenlere kanunen verilecek ceza ise fesadının derecesine göre bir seneden beş seneye kadar kürek cezasıyla tecziedir. İlgili kişinin yaptığı suç hafif görülerek kendisinin nakkaşlık sanatında maharetinin olduğu, bir sene müddetle nakkaşlıkta istihdamının uygun olacağı belirtilerek nakkaşlık sanatında bir sene çalıştırılması uygun görülmüştür.

3.3. İslâm ve Reaya Olan Manav ve Bakkal Esnafın Narh Fiyatı Üzerinden Satışları ve Cezai Müeyyideleri

Bilindiği gibi, esnaf ve bakkalların belirlenen narh üzerinden satış yapmaları gerekmekte, aksi yönde davrananlar gerekli ceza ile tecziye edilmekteydiler. İnceleme döneminde bazı manav ve bakkal esnafının satış fiyatları belli olduğu halde bu fiyatları beğenmeyip belirlenen fiyatın üzerinden satış yaptıkları, ihtisap tarafından tutulan zaptiye ile tespit edilmiştir⁶. Manav ve

⁵...Tophane iskelesinden İnebolu veli ile Hüseyin kayığına binip saat sekiz sularında Davut paşa iskelesine çıkıyor. İki saat sonra iki ekmekçi kaldırıp yine kayıkla Çınladı kapısına geliyor. Kayıkçıların yirmi kuruş ücretlerini ekmekçilere verdimiş. Ertesi gün yine Tophane iskelesinden Üsküdar'a geçip Mirahurda sebzeçiyi tutup sen fahiş satıyorsun deyip Belben iskelesindeki kahveye götürmüş. Burada bir sakallı adamın ricasıyla adamı serbest bırakmış. Yine Belaban iskelesindeki ekmekçiyi de kandırıp kayığa almış, vezir iskelesine çıkmış. Adamı bir kenara çekip 30 kuruşunu aldıktan sonra salıvermiş. Narh memuru gibi davranıp oradaki gözlemecinin gözlemesini tartmış. Birkaç gün sonra Tophane iskelesine gelip Abaneli Yusuf'un kayığına binip saat iki sularında Bebek'e çıkıp ekmekçiyi alırdıp kayıkla Çengelköy'üne geçmiş. Oranın ekmekçisini de kaldırıp Beylerbeyi'ne gelmiş. Bura da Bebek'te aldığı ekmekçiyi bırakmış, Çengelköy'ün ekmekçisini Yalıköy civarına kadar getirmiş. Kayıktan dışarı çıkardıktan sonra kayıkçıların 18kuruş ücretini ekmekçiye ödettirmiş...” (BOA, İ.MVL.18/277, 1257).

⁶ ...Tavuk pazarında manavlık yapan, kumral bıyıklı Halil kıyyesi 46 paradan 2 kıyye köy üzümünü 92 paradan satması gerekirken 120 paraya satıyor. Bu satıştan 28 para haksız kazanç elde ediyor. Patika'dan kasap olan kumral sakallı Halil, 4 kıyye inek etini 333 paraya satması gerekirken 360 paraya satarak 27 kuruş fazladan kazanç sağlamıştır. Beşiktaş'da Sinop elması satan kumral bıyıklı Yanko, 2 kıyye elmayı 36 paradan 72 paraya satması gerekirken, 120 paraya satarak 48 para fazla kazanç elde etmiştir. (BOA, İ.MVL.87/1769, 1263, s.1).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

bakkal sınıfından İslâm ve reaya olan bu kimseler, bazı meyve ve erzakı fazla fiyat ile satmış olduklarından pranga ile tecziye edilmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir. Ancak bu gibi cezaların, adam öldürme ve hırsızlık gibi büyük suçları işleyenlere uygulanacağı, bu kararın da Meclis-i Vâlâ tarafından verilmekte olduğu hatırlatılarak sebze ve erzakları yüksek fiyattan satanlar için böyle şiddetli ceza yerine daha hafifletici bir ceza olarak hapis cezası ile tecziye edilmesinin uygun olacağı, dolayısıyla bu gibi kimselerin verdikleri zararın derecesine göre üç günden üç aya kadar hapis cezası verilmesi, Meclis-i Vâlâ'da tezekkür edilmiş ve sonuç irade-i seniyye'ye bırakılmıştır⁷. Neticede bu kişilere mahallince uygun bulunan ceza olan hapis ile tecziye edilmelerine, bununla terbiye olunmazlar ise daha şiddetli ceza ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir⁸.

Narh sisteminin uygulanmasında teftişler çok önemlidir. Teftişlerde verilen narhlara uyulup uyulmadığı konusunda teftişler yapılır ve narha uymayanlar gerekli cezaya çarptırılırdı. H.1280/M.1863'te yapılan bir teftişte Manav esnafından müslim ve gayri müslimlere pranga cezası verilerek üç gün süreyle düşük hizmetlerde istihdam edilmişlerdir⁹. Aynı şekilde Osmanlı tebaasından olup bahçıvanlık yapan Rum milletinden olan Vasil, narh olarak satmış olduğu sebzevattan dolayı ceza olarak nahiye müdürü tarafından konağa çağırılarak kulağından mihlanarak tecziye edilmiştir¹⁰. Belediye narhından fazlasıyla mal sattığı için Kırk Kilise'de Rusya Teb'adından Bakkal Esteryanon¹¹, Kırıkkale'de tevkif edilip Edirne'ye sevkine Dahiliye Nezareti'nce lüzum görülmüştür (BOA, DH.H.24/29 1332,s. 3).

3.4. Musevi Simitçi Fırınlarında Satılan Simit ve Ekmeklerde Narh

XIX. Yüzyılın sonuna doğru narh fiyatlarına pek müdahale edilmemiş, uygulama daha çok satışların serbest bırakılması yönünde olmuştur. Bu uygulama ile narhın kaldırılmasına bağlı

⁷ "...bu def'a Meclis-i vâlâya i'tâ buyurulan bir kıt'a ihtisâb jurnali mealinden müstefâd olduğu vechile manav ve bakkâl sınıfından...İslâm ve reâyâ kesânın ba'zı meyve ve erzâkı ziyâde baha ile satmış olduklarından liecli't-tedîb pranga bend olunmaları zımnında cânib-i ihtisâbdan tutulub zabtiye meclisine gönderilmiş olup beyâna hâcet olmadığı üzere dersâadet ve tersâne-i âmirede pranga bend olarak hıdemât-ı süfliyede kullanılmakta olan mücrimîn katl ve sirkat ve bunlara mûmâsil ba'zı büyük kabahatleri olanların meclis-i vâlâ kararı ve müteallik buyurulmakta...bu misüllü ziyâde baha ile meyve ve erzâk fûruht eden esnâf hakkında câri olmayub ... bunlar dahi müttehem ise de töhmetleri şiddet-i cezâyı icâb eder şey olmayub bu makule fiyata câriyesinden zi fûruht edenlerin te'dîb ve terbiyeleri kabahate göre habs ile olmak iktizâ edeceğine binâen ba'de izin etmekçi ve bakkal ve manav ve sâire gibi eksiği olanların ve ziyâde baha ile ibâdullâha erzâk bey' edenlerin cesâret eyledikleri azrârın derecesine göre üç günden üç mâha kadar zabtiye mahbesinde habs ile te'dîbi ... meclis-i vâlâda tezekkür kılınmış..." (BOA, İ.MVL.87/1769, 1263, s.2).

⁸ "... iş bu tezkire-i sâmiye-i asâfileriyle zikr olunan mazbata ve jurnal manzûr-ı âli-i hazret-i şahane buyurulmuş ve ber minvâl-i muharrer ba'de izin etmekçi ve bakkalve manav ve sâire gibi eksiği olanların ve ziyade bahâ ile ibâdullâha erzâk bey' edenlerin sûret-i meşrûha üzere te'dîbi ve bu misüllü te'dîb ile terbiye kabul etmeyen bulunduğu hâlde daha şiddetlice te'dib kılınmalarının ... mahallince tezkire ve istizân olunduğu üzere icrâ-yı iktizâsı ..." (BOA, İ.MVL.87/1769, 1263, s.3).

⁹ Burada zikrolunan müslim ve gayri müslim manav esnafı Dimitr, Aleksî, Perdemoj, Yovan, İsmal ve Süleyman'dır (BOA, MVL.427/3, 1280, s.1).

¹⁰ Osmanlı tebaasından olup Armutlu Nahiyesi'nde oturan ve bahçıvanlık yapan Vasil, müdür konağına getirilerek ceza olarak kulağından mihlattırılmıştır (BOA, MVL.644/10, 1279, s.1).

¹¹ "...Kırk Kilise'de Rusya teb'asından Bakkal Eseryanonun Edirne'ye sevkine Divân-ı Harb-i Örfî riyâsetinden lüzûm gösterildiği ve sebeb-i tevkîfinin belediyenin narhından fazla fiyatla erzâk satılmış olduğu..."Fî 26 Ağustos sene 330

olarak pazara daha fazla zahire gelmesi beklenmiştir. Bu kapsamda olmak üzere H.29.05.1334 tarihli bir telgrafta¹² narhın düşük olması sebebiyle zahirenin saklanıp, el altından başka vilayetlerden gelen alıcılara yüksek fiyatla satıldığı anlaşılmış bu alım-satıma mani olunmaması yolunda tenbihat verilmiştir (BOA, DH.İ.UM.EK.13/100, 1334).

Bununla birlikte gelen şikayet dilekçeleri üzerine temel gıda maddelerinin aşırı fiyattan satılmaması babında tenbihatlar yapılmış, bu konuda akli selim hareket edilmesi istenmiştir. Bu konunun istismarı noktasında bazı Yahudi Gazetelerinin tazyikat yaptığı da bir gerçektir. İnceleme döneminde Musevi fırınlarında pişirilen hamursuz pidelerin on kuruştan on iki kuruşa satılmakta olmasına rağmen bu gazeteler hamursuzun kıyyesinin üç kuruş on paradan dört kuruşa kadar satılacağı ve bir kıyye hamursuz pide için ayrıca otuz para da vergi alınacağı yönünde haber vererek tazyikatta bulunmuşlardır. Buna karşı yönetimin çağrısı bu konudaki tazyikatlara ehemmiyet verilmemesi ve mu'tedil bir fiyat ile satışların yapılması yönünde olmuştur¹³.

Görülüyor ki verilen narh fiyatları devlet tarafından denetlenmişti, aykırı hareket edenlere göz yumulmamış ve suçun gerektirdiği ceza verilmiştir.

4. Değerlendirme

Narh sistemi, tarihi kökeni asr-ı saadete kadar giden bir uygulamadır. Esası, fiyat istikrarı yoluyla sosyal adaleti temine dayanır. Arz ve talep koşullarına göre uygulanan narhın temel amacı, tekelci eğilimleri kırmak, mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırılmasını sağlamaktır. Narh verme konusunda belirtilmesi gereken önemli bir husus, fiyat tespiti yapılırken fakir-fukaranın durumunun gözetildiğidir.

Narh verme işi kadılar tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından yapılır, kontrol ve denetimde taviz verilmezdi. Her ne kadar gerekli tedbirler alınmış ise de narh fiyatına uymayıp mal ve hizmetleri daha yüksek fiyattan satarak yüksek kazanç elde etmeye çalışanlar olmuştur. Bunlara genelde taviz verilmemiş ancak yapılan denetimlerde bu suçu işleyenler kalebentlik gibi önemli ceza ile tecziye edilmişlerdir.

Genel olarak değerlendirilecek olursa narh sistemi imparatorluk dönemi boyunca başarılı bir şekilde uygulanmış bir uygulamadır. Uygulamada bazı sıkıntılar yaşanmış olsa bile bu sıkıntılar narh sistemine bir hanel getirmemiştir.

¹²“... narh usulünden sarf-ı nazar olunarak mübâyaât cihet-i askeriyece yapılacak ise livanın bu sûrette de her türlü teshîlatı irâeye hâzır bulunduğunu ve pazara fazla zahîre gelmesi narh usulünün kaldırılmasına mütevakıf olduğundan serbest ahz ve i'tâsının da pek muvafık olacağına...”(BOA,DH.İ.UM.EK.13/100,1334).

¹³“...Musevî simidci furunlarında tabh edilmekte olan pide hamursuz on guruştan on iki guruşa kadar satılmakta olduğu bu kere hahamhane tarafından Yahudi gazetesiyle ve nev' bunlardan dahi hamursuzun her kıyyesi üç guruş on paradan dört guruşa kadar satılacağı ve bir kıyye hamursuz için ayrıca otuz para da resm-i mahsûs alınacağı muharrer bulunduğu musevîyenin bu gibi tazyikât ve müşkilâtdan tahallusu zımında gerek bu hamursuzun ve gerek simüdcü furunlarında pişirilenlerde mu'tedil ile satdırılması... (BOA, DH. MKT. 325/49, 1312, s. 2).

5.Sonuç

Uygulama esası çok eskilere dayanan narh, mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tespit edilen en üst sınırı ifade eder. Belirlenen narh fiyatları, imparatorlukta en alt birimden nazırlık seviyesine kadar kontrol ve denetim altında olmuştur. Kontrol ve denetimlerde görülen aksaklıklar yerinde değerlendirilerek çözüme kavuşturulmuştur.

İnceleme döneminde narh uygulamasında az da olsa bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar, yetkisi olmadığı halde narh memurluk makamını suiistimal etmek, verilen narh fiyatından yüksek fiyatla satış yapmak şeklinde ifade edilebilir. Adı geçen bakkal ve manav esnafının hem Müslim hem de Gayri Müslim olduğu görülmüştür. Uygulamada her iki kesim arasında bir ayırma gidilmemiştir. Karşılaşılan bu sorunlarla ilgili olarak suçu işleyen kişilere pranga, hapis, düşük hizmetlerde istihdam gibi farklı cezalar verilmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, asırlarca başarılı bir uygulama alanı bulan ve kamu yararını hedefleyen narh sistemi, imparatorluğun önem verdiği konuların başında gelmiştir. Bundandır ki fiyat istikrarı ve sosyal adaleti sağlama noktasında devlet, narh sistemini imparatorluk dönemi boyunca titizlikle korumuştur.

6.Öneriler

Günümüzde yaşadığımız ekonomik sorunların çözümlenmesinde Osmanlı coğrafyası, aslında iyi bir deneyim ve tecrübe alanıdır. Bu alan iyi değerlendirilirse altı yüz yıllık tecrübeden çok dersler çıkabilir. Narh konusu da bunlardan biridir. Örneğin fiyat istikrarı her ekonomi için önemlidir. Çünkü bir ülkede sosyal daletin sağlanması öncelikle fiyat istikrarına bağlıdır. Fiyat istikrarsızlığı ise bunu baltalayan önemli bir ekonomik sorundur. İşte bu sorunların çözümü tarihî arşiv belgelerinde aranabilir. Osmanlı hafızasını oluşturan bu belgelerden daha çok istifade yoluna gidilmesi, belki de sonuçlara götüren sürecin çok iyi tetkik edilmesi ve günümüze daha faydalı hale getirilmesi büyük önem arz etmektedir.

7. Kaynakça

- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi* (Cilt 2). Ankara: Barış Yayınları.
- Akyıldız, A. (2011). *"Tanzimat" TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Berki, A. H. (1990). *Açıklamalı Mecelle (Metni ve açıklamaları kontrol eden: Ali Himmet Berki)*. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- BOA, A{MKT., 133/26 1264.
- BOA, BEO, 4682/351. (1339).
- BOA, C.BLD., 14/675, 1205.
- BOA, DH. MKT., 325/49. (1312).
- BOA, DH.H., 24/29 1332. (1332).
- BOA, DH.İ.UM., 98/1. (1334).
- BOA, DH.İ.UM.EK., 13/100. (1334).
- BOA, DH.İ.UM.EK., 52/99. (1337).
- BOA, İ.MVL., 18/277. (1257).
- BOA, İ.MVL., 87/1769. (1263).
- BOA, MVL., 427/3. (1280).
- BOA, MVL., 55/51. (1264).
- Esen, A. (1993). *Sosyal Siyaset Açısından İslâm'da Ücret*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/93.
- İnalçık, H. (1997a). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (1997b). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kala, A. (2013). Esnaf veya Narh Nizamı. A. T. Gülfettin Çelik içinde, *Osmanlı İktisat Tarihi* (s. 177). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. (Yayın No. 3043).
- Kallek, C. (2006). *Narh* (Cilt 32). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kütükoğlu, M. S. (2006). *Narh (Osmanlılar'da)* (Cilt 32). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Mustafa Ökmen, A. Y. (2009). Klasik Dönemden Tanzimat'a Osmanlı Kenti Ve Yerel Yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 91-112.

Ortaylı, İ. (1992). "Belediye" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Öznel, M. (2012). Osmanlı İdaresi'nin İhtikâra Bakışı ve İhtikâr Suçunun Cezası. *International Journal of Social Science*, 5(6), 397-420.

Öznel, M. (2013). Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul Et Piyasasını Düzenlemek İçin Alınan Tedbirler. *History Studies*, 5(5), 149-175.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Cilt II). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

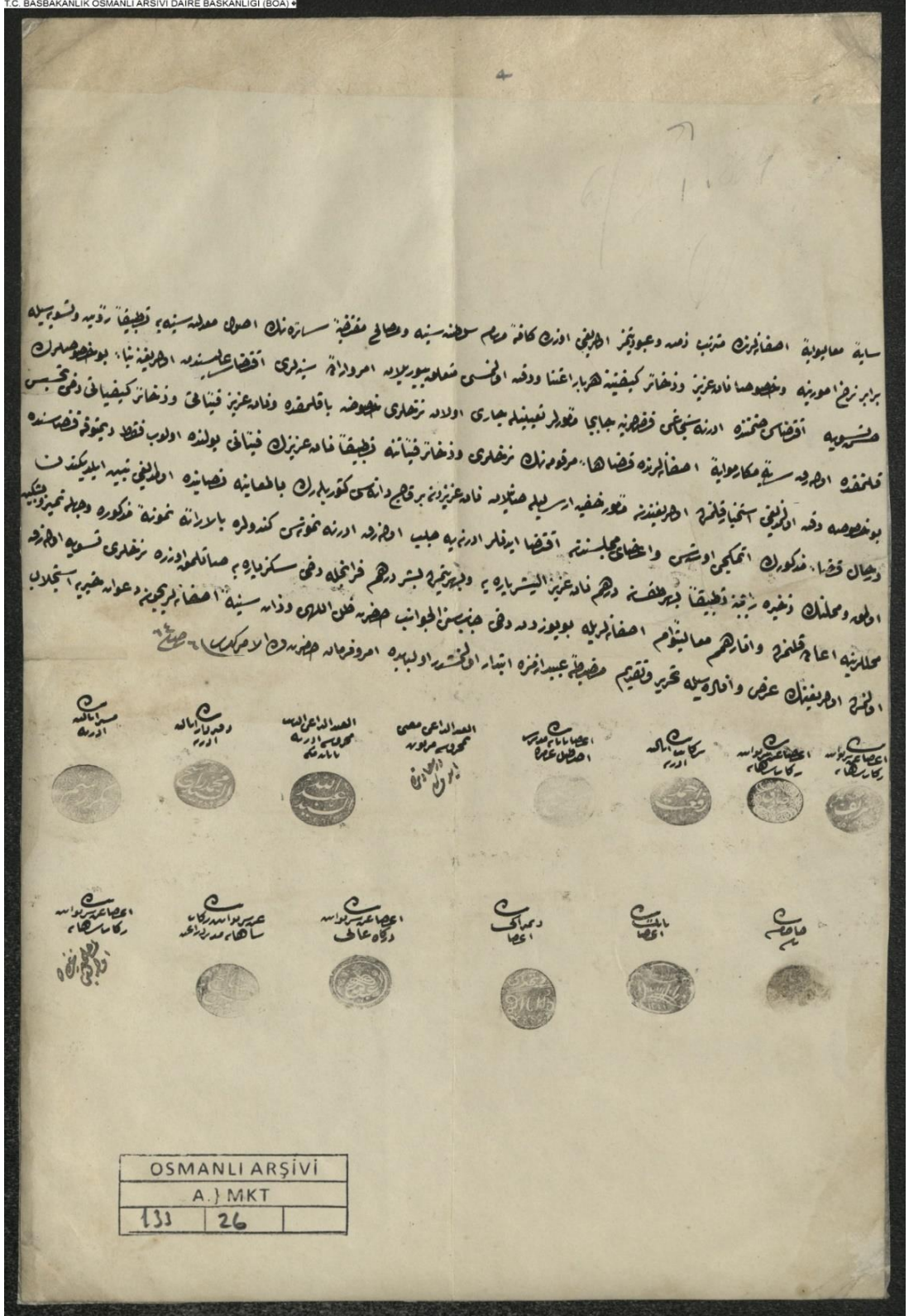
Pamuk, Ş. (2011). *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914* (7 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler 1 İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Tabakoğlu, A. (2008). *İslâm İktisadına Giriş* (2 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ekler

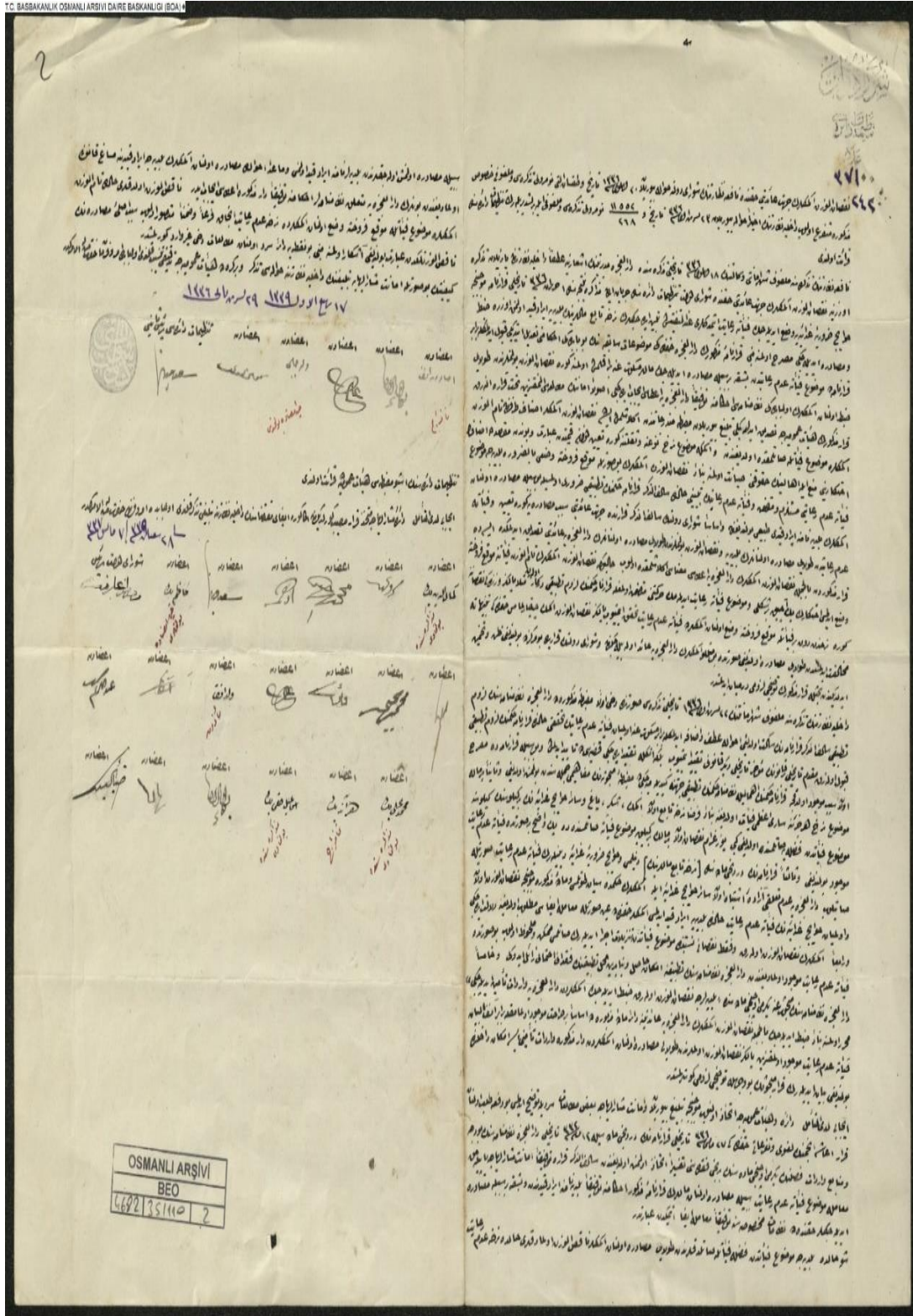
Ek-1:Narh uygulamasıyla ilgili genelgenin icraya konulduğuna dair Edirne Meclisi'nin mazbatası.

A.}MKT.00133.00026.001

(BOA, A{MKT., 133/26 1264)

Ek-2: Narhdan fazlaya sattıklarından dolayı müsaderе edilen ekmeklerin belediye namına iradе kaydedilerek Darülaceze'ye verilmesi. (Dahiliye: İD/55)

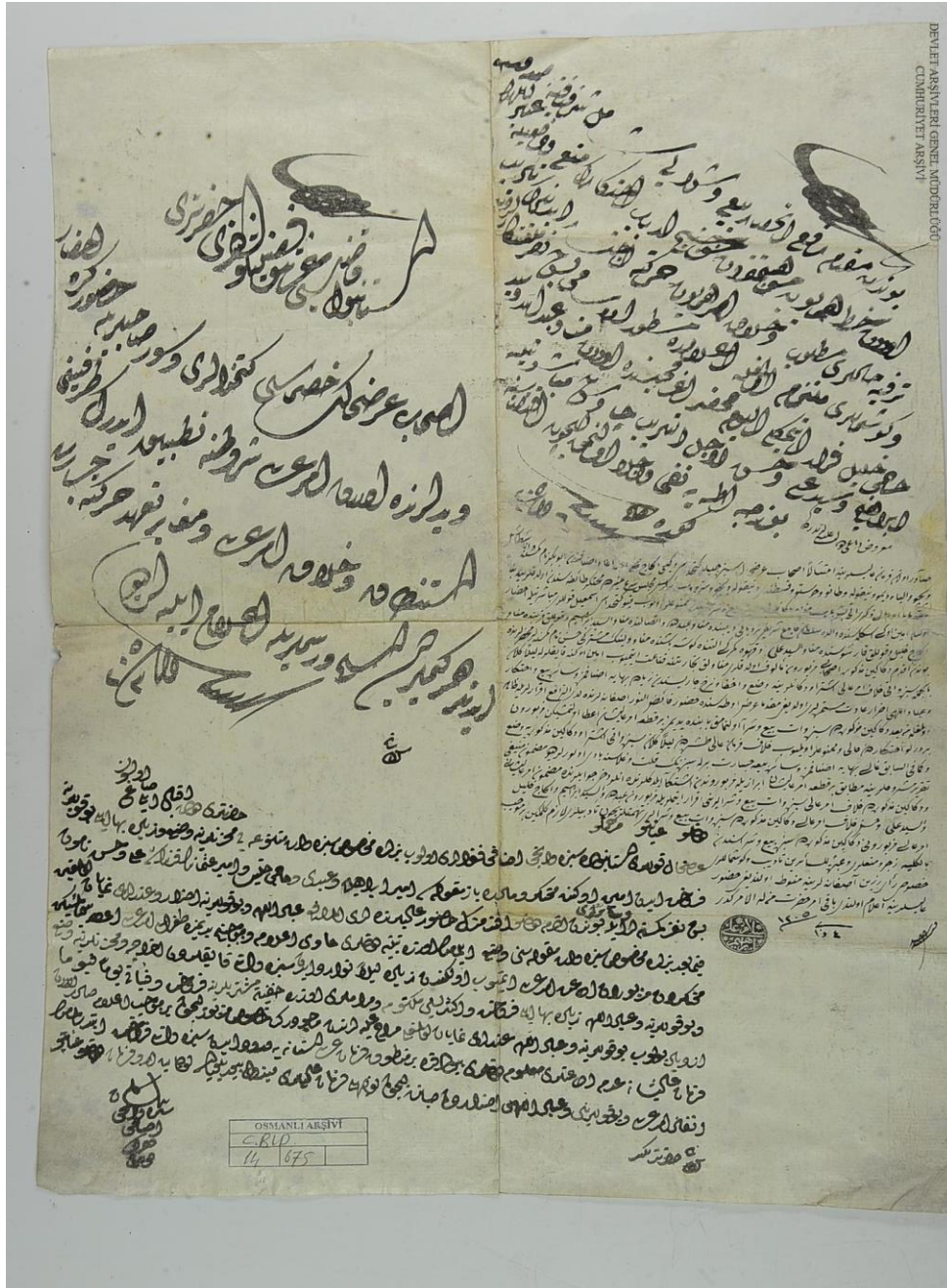

BEO.004682.351110.002

(BOA, BEO, 4682/351, 1339)

Ek-

3:

Sebzeci esnafından ihtikarda bulunan dört şahsın Bozcaada'ya nefyi.

(BOA, C.BLD., 14/675, 1205)

MEMLÜKLER DÖNEMİ MISIR VE ŞAM PARALARI

Hatice GÜLER¹

Öz

Tarihî malzeme olarak son derece önem taşıyan sikkeler aynı zamanda, insan topluluklarının devletleşme sürecine girdiğinin de bir işaretidir. Çünkü para bastırmak hem geçmişte hem de günümüzde önemli bir hâkimiyet sembolüdür. Kurulan bir devletin siyâsî statüsü, ekonomik durumu, hâkimiyet sahası, hâkimiyet süresi, diğer devletlerle olan etkileşimi hatta sanat ve estetik anlayışı-düzeyi gibi pek çok unsur sikkelerden elde edilen değerli veriler arasındadır.

Çalışmamızda diğer bütün Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Memlûk devletinde de Nümizmatik biliminin, tarihe yardımcı bilimler arasında özel bir yeri olduğundan hareketle gelişigüzel bir zamanda bulunmuş bir sikkenin, ciltler dolusu kaynakta yer almayan tarihî bilgilerin bir anda gün ışığına çıkmasını sağladığını bir kez daha ispatlamaya gayret edeceğiz. Sonuç olarak Memlûk ekonomisi ve sultanları hakkında kaynaklar ışığında hatırı sayılır doyurucu veriler sunan paraların Mısır ve Şam'da kullanılanlarını bu araştırma ile aydınlatmak isteriz.

Anahtar Kelimeler: Para, Memlûkler, Mısır, Şam, Dirhem.

EGYPTIAN AND DAMASCUS MONEY IN THE MAMLUKS PERIOD

¹ Lecturer. Dr. Kırşehir Ahi Evran University, Department of History of Atatürk's Principles and Revolution, Kırşehir-Türkiye, haticeguler@ahievran.edu.tr

Abstract

At the same time, the very important sorts of historical material are also a sign that human communities have entered the process of nationalization. Because repressing money is an important symbol of domination both in the past and today. Many factors, such as the political status of an established state, its economic status, its dominance, the period of domination, its interaction with other states, and even its understanding and level of art and aesthetics, are among the valuable values obtained from the coins.

In this study in all other Turkish Islamic states, the numismatic science has a special place among the mystical sciences in the Mamluk state as well. As a result, a small coin that was found at an arbitrary time presented a satisfactory account of the Mamluk economy and its sultans, while allowing the historical information that does not appear in the book to come to light.

Keywords: Money, Mamluks, Egypt, Damascus, Dirham.

1. Giriş

Tarihî malzeme olarak hükümdarın isminin, darp tarihinin ve diğer yüzünde de kelime-i tevhidin bulunduğu sikke, sultanın tahta cülûsunun işaretlerinden-saltanat belgelerindedir. Para, bir cephesiyle manevî, öteki cephesiyle maddî bir hâkimiyet sembolüdür. Onun vasıtasıyla hükümdarın hem ünvân ve elkâbını, hem ekonomik durumunu hem de siyâsî statüsünü öğrenmek mümkündür. Araştırma alanımız olan Ortaçağ İslâm Devletleri'nde para bastırma geleneğine göre; bir hakimiyet sembolü olan paralarda önce dönemin halifesinin ismi, daha sonra şayet varsa metbû sultan ve nihayet parayı bastıran sultanın ismi zikredilir. İlk dönem Memlûkleri ilk zamanlarda sikkenin bir yüzünde Mısır halifelerinin ismini hakkettirmişlerdi. Ancak daha sonra Selçuklularda olduğu gibi "*Kasîmu Emîri'l-Mü'minîn*" ünvanını kullanmışlar ancak el-Melikü'l-Eşref Şaban'ın (1290–1293) saltanatı sırasında bunu da kaldırarak yalnızca kendi isimlerini bırakmışlardı (Makrîzî 1946: 62-63; Makrîzî 1953: 383).

Memlûk devleti zamanında Mısır ve Şam paraları olarak *dirhemler* kullanılmıştır. Bunun üçte biri *fidda* ve üçte biri ise *nühastır*. Bir *dirhem* on sekiz *harrûbedir*. Bir *harrûbe* üç *kamhtır*. Bir *miskâl* yirmi dört *harrûbedir*. Bir *dirhem* kırk sekiz *fels* etmektedir. *Ordu dinarı* ise on üç *dirhemdir*. Ordu dinarı, genelde kırk *siyah* dirhem olarak da adlandırılır ki bu dirhem önceden belirtilen dirhemden üçte biridir. Burada şu hususu belirtmek gerekir ki, Mısır diyarında *lalayân* olarak adlandırılan dirhemler hâricinde siyah dirhemler yoktur. İskenderiye'de ise siyah dirhem vardır ve her iki tanesi bir dirhem eder. İskenderiye halkı *el-verîk* adı verilen dirhem dışında bir para kullanmamıştır. Memlûk sultanlığında süvârilere ait para birimine ise *ustûlî dinarı* denir. Normal dinarın yarısı kadar etmektedir. Daha sonra değeri artarak dinarla eşit olmuştur (El-Kalkaşandî 1922: III/439, 462; Dehman 1990: 77).

Dinarlar diğer paralardan *mısrî*, *miskâl*, *mahtûm*, *maşkûk*, *herce* gibi isimlerle ayrılmıştır. Mısır'da basılan bu paranın ağırlığı zamanla azalmış ve on tanesi yedi dirheme düşmüştür. (1 dirhem=3,186 gram) Ayrıca *el-frenk*, *el-iflûri*, *el-ifranti*, *el-bundukî*, *italî* veya *ed-duka* adı verilen Avrupa ülkelerinden getirilen para birimi olan "*dinaru'l-ifranti*" vardır ki bir yüzünde yazı diğer yüzünde resim bulunan ve bundan dolayı da "*el-müşahhas*" adı verilen bu para h.793/m.1388'den sonra Mısır'da yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Bu paraların yüz tanesinin ağırlığı 81,4 miskaldi. Fakat bu paranın üzeri kazınarak hafifletilmiş ve yüz tanesi 78.1/3 miskale inmişti. Frenk dinarı revaçta olması yüzünden taklit edilmeye de başlanmıştır (Koprıman 1980: 159).

2. Değerlendirme

Paranın ne olduğu ve nasıl sirküle edildiğinin bilinmesi, Ortaçağ Akdeniz dünyasının ve çağdaş Hint Okyanusu havzasının daha geniş ekonomik tarihi için çok önemlidir. Bilindiği gibi günümüze ulaşan Memlûk madenî paraları -Memlûk para sisteminin somut kalıntıları- tarihsel soruşturmanın diğer yolları için de önemli kaynaklardır. Bu madenî paralar, epigrafi,

hanedanlık armaları, hanedanın meşrûiyet iddiaları ve siyasal kronoloji hakkındaki bilgileri ancak bir kaçıni listelemek için araştırılmaktadır (Schultz 1999: 183).

Paralar, belirli bir bölgenin belirli bir andaki belirli politik ve ekonomik koşullarına mükemmel bir surette tanıklık sağlar. Bu nedenle yeni bulunmuş bir sikkeden olabildiğince fazla bilgi elde etmek gerekli görülür. Bu tür çalışmaların en önemli ön koşulu, kalıpların yeniden yapılandırılmasını ve kalıp bağlantıları üzerindeki araştırmayı sağlayan madenî paraların çizimleridir. Sultan Kalavun döneminde bulunan gümüş bir sikke mühim bilgileri hâvîdir (Şekil 1 ve Şekil 2). Çünkü bu sadece Sultan Kalavun'un önemli fetihleri için bir belge değil, para politikasındaki değişikliklerle ilgili bazı sonuçlara da izin vermektedir. Belgesel değere sahip nesnelere değerlerinin yanı sıra, bu madenî paralar sanat eserlerini minimal bir yüzeye oturtmakta ve bu nedenle kaligrafları ile yazı ve süs envanterleri ayrıntılı olarak tanımlanmaktadır. Ancak Memlûk madenî paraları bu bakımdan estetik cazibesini kolayca ifşâ etmemektedir. Kalavun hükümdarlığı veya diğer Memlûk sultanları döneminde kurulan camiler, medreseler ve türbeler benzeri görülmemiş bir güzellik ve mükemmelliğe sahip olsa da sikkeler konusunda yetersizlik vardır. Her ne kadar kalıbın zayıf ve kusurlu olması nedeniyle deşifre etmek zor olsa da pratik olarak her bozuk para düzensiz şekle sahiptir. Anlaşılağı üzere sadece, orijinal olarak tasarlanan sikke tasarımlarının, kaligrafide ve süslemede beklenmedik sanatsal nitelikler ortaya çıktıkça kalıplar ve tipler yeniden yapılandırılmıştır (Puin 2000: 75-76).

Şekil 1 : Sultan Kalavun dönemi sikkesi ön yüzü

Şekil 2 : Sultan Kalavun dönemi sikkesi arka yüzü

Bulunan sikkeler, Memlûklerin yeni fethedilen kıyı bölgelerinin yönetimini ve ekonomisini, orada yeni bir darphâne kurarak entegre etme girişiminin bir göstergesi olmuştur. Hicrî 684-685 yıllarından dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar tarihlenebilen sikkelere dahi ulaşmak mümkündür. Ancak geleneksel darphânelerin yeteri miktarda sikke üretmediği düşünülmektedir. Şam'ın kıyı bölgelerinin dar olması hasebiyle kıyıya nispeten uzak alanlarda darphâne kurulmuştur. Daha başka bir deyişle Memlûk topraklarının genişlemesi sonucu siyasî ve ekonomik anlamda kalkınmış şehirler darphâne kurulması için stratejik açıdan çok daha iyi durumdadırlar. Aslında, Sultan Kalavun'un ölümünden sadece kısa bir süre sonra (689/1290) basılan paralar her iki kıyı Memlûk sınırında da bulunmuştur (Puin, 2000: 128).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ez-Zâhir Baybars'ın (658-676/1260-1277) saltanatından önce Mısır ve Suriye'de basılan sikkeler, Eyyûbî para uygulamasının devamı niteliğindedir (Schultz 1999: 186). Sultan ez-Zâhir Berkuk (792-801/1390-1399) döneminde süren ilk dönem, yüksek saflıktaki altın madenî paralarla karakterize edilir, ancak herhangi bir işlemde açıkça tartılmış oldukları yüksek derecede düzensiz ağırlıklardır (Schultz 1999: 186). En iyi dinar eskidikçe kırmızıdan yeşile doğru renk değişmektedir. İlk iktisatçılar, saf dinarın saç ve sakala yapışma süresi ile test edildiğini, “*ed-dinaru'l-mübherrec/nebehrec*” diye adlandırılan sahte dirhem in ise ağırlığı ve hafifliği ile denendiğini söylemişlerdir (El-Makrizî 1957: 59).

Sultan Berkuk devrinde Mahmûd b. Ali'nin üstaddâr makamına gelerek *el-Emvâlû's-Sultaniyye*'nin idaresiyle görevlendirilmesine müteâkip mal edinme konusunda hırslandığını görmekteyiz. Fülûs çok artınca Avrupa ülkelerinden bakır/nühas almak için talepte bulundu. Bir miktar para ile Kâhire'deki darphâneyi kiraladı. O, bu görevde olduğu sürece fülûs basılmaya devam etti. Ayrıca O, İskenderiye'deki darphâneyi de almıştır. Bunun sonucunda ise insanların elinde fülûs aşırı derecede çoğaldı. Ülkede o kadar yayıldı ki memleketin en önemli parası oldu. Dirhem iki sebeple değerini kaybetti ki; birincisi hiç basılmamasıydı. İkincisi sultanlar ve mâiyeti ile halk zenginleşip şık elbiseler giymek gibi işlere dalınca bu dirhemleri eritip takı olarak kullandılar. Bununla beraber eskiden herkeste bulunamayan altın artık herkesin elinde bulunmaktaydı. Bunun sebebi Sultan ez-Zâhir Berkuk'un emirlere ve devlet adamlarına çok sayıda altın inâm etmesiydi. Savaşlar ve geziler sebebiyle yapılan ödemeler ve kıtlık zamanlarındaki yardımlar da buna sebep olmuştur. Sultan Berkuk öldüğü vakit insanların elinde üç çeşit para bulunmaktaydı: En yaygın para fülûs, ikinci daha az bulunan altın ve gümüş çok nadir bulunur olmuş ve bu değeri sebebiyle onunla alış veriş yapılmaz hale gelmişti. Bir dinar 30 dirhem olmuştu. Halkın elinde altın o kadar çoğalmıştı ki en alt seviyedekilerin elinde bile bulunur olmuştu. Fülûs bu ortamda aşırı derecede çoğaldı. Artık bütün işler ve alışverişler fülûs ile yapılır olmuştu. Altının miskâli 150 fülûs olmuştu. Her dirhem ölçüsündeki gümüş fülûs değeri üzerinden beş dirhem idi ve her dirhem 24 fels ediyordu. İskenderiye'de bir dinar 300 dirhem fülûs değerine ulaşmıştı (El-Makrizî 1957: 60).

Sultan el-Eşref Barsbay'ın (825-41/1422-38) ekonomik müdahalesi, onun karakterinin yönetimi üzerindeki etkisinin bir kanıtı olarak mı yoksa bozulma ile mücadele için bir araç olarak mı kullanılmıştır. Herhâlükarda O'nun saltanatı için sembolik hale gelmiştir. Mısır ekonomisinin Barsbay'ın baharat ticaretine katılımı, politikalarının en yıkıcısı olarak, “*Levanten burjuvazisinin üst tabakasının harabiyetini*” kıskırtır. Bu konuya farklı bir yaklaşım getiren Jean-Claude Garcin, Sultan'ın baharat ticaret politikasının siyasî konumunu sağlamlaştırmasını sağladığını ileri sürdü. Bu politika, Cidde üzerinden ticaretin geçişini kontrol etmek için Hicaz'ı güvence altına almak için iki uçlu bir stratejiyi ve Doğu Akdeniz gemilerinde Avrupa girişini kontrol etmek için Kıbrıs'ı işgal etme stratejisini içeriyordu (Meloy 2005: 85). Tarihçiler sık sık Barsbay'ı ambarların muhalefetinde tamamen özgür bir elmiş gibi tasvir etmiş ve bu muhalefete rağmen Barsbay'ın müdahalelerini resmetmişlerdir (Meloy 2005: 100-101).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Memlûk döneminde para bastıran hükümdarın kendisine ait bir sıfatla anılması oldukça sıradan bir şeydi. El-Eşref Barsbay'ın (825-41/1422-37) “Eşref” adını taşıyan bir dinarı belki de bu durumun en iyi bilinen örneğini göstermektedir. Bu uygulama zaman zaman da olsa modern nümizmatistler tarafından benimsenmiştir. Memlûk sultanlığında altın ve gümüş sikkeler dolaşımdan nadiren çekildiklerinden bu tür lakap-etiketli sikkelerden bazılarının kroniklerde bahsetmesi alışılmadık bir durum değildir. Ancak bu terimlerin çokluğu ve ortaya koyduğu belirsizlik, Memlûk parasal tarihi alanında karşılaşılan en büyük zorluklardandır (Schultz, 1999: 186).

Barsbay'ın saltanatının sonuna kadar uzanan yukarıda bahsedilen “Eşref” dinarlar, görünüşe, boyuta ve ağırlığa göre oldukça tutarlıdır. Bununla birlikte, son safhalarda saflığı azalmaya başladı. Dokuzuncu/onbeşinci yüzyılın ilk otuz yılı boyunca değişen boyut, tasarım ve ağırlığa sahip birkaç kısa ömürlü altın sikkenin basıldığı geçiş dönemlerinden biridir (Schultz 1999: 186). Osmanlının Mısır ve Sudan'ın bol altın stoklarını elde etmesi Mısır'ın fethi ile gerçekleşmiştir. Mısır'dan gelen vergi gelirleri daha çok *sultânînin* uyarlaması olan ve Memlûk dönemi *eşrefîsinin* yerini alan *şerifî* olarak adlandırılan sikkelerden oluşuyordu. Mısır'ın fethi, Osmanlı'ya XV.yüzyılın ilk zamanlarında bastırılan “*medin*”, “*nısf fidda*” olarak adlandırılan gümüş sikkeleri de kazandırdı (Erkoçoğlu 2013: 251).

Said bölgesindeki bazı şehirlerin ahali küçük alışverişlerinde *el-kevde/deniz kabuğu* denilen, ve “*Mısırü'l-ved*” adını alan paraları kullanmıştır. Bu, şu andaki Mısır halkının alışverişlerinde kullandığı fülûs gibidir. İskenderiye'de sebze, turunçgiller ve bakliyatın ekmekle alındığı bilinmektedir. Bu durum hicrî 770 yılına kadar devam etti. Mısır köylerindeki halk, ihtiyaçlarını ve yiyeceklerini tavuk, buğday başakları ve keten ürünleri karşılığında da almıştır. Bunun benzeri başka olaylar da vardır. Bunlar küçük şeylerin alışverişinde kullanılmaktaydı. Bu tür alışverişler -parayla alışveriş yapılmadığı için- dolayısıyla piyasada para kalmadı ve tabiidir ki bunlarla değerli bir şey de alınamaz hale gelmişti. Halk, alış-verişte kandırılmaya başladı; paraları kalmadı, buna bağlı olarak yiyecekler azaldı ve paradaki istikrarsızlık yüzünden ihtiyaçların karşılanması zorlaştı. “*Eğer Allah bir kavim için ceza dilerse ondan kaçış yoktur ve o kavmin Allah'tan başka yardımcısı yoktur.*” (El-Makrizî 1957: 60).

Bahrî Memlûkler döneminde para ve ücret sistemindeki istikrar, Burcîler döneminde korunamamıştır. Bahrîlerin son zamanlarında başlayan iktisâdî çözümler, bu ikinci dönemde daha da artmış, zaman zaman büyük iktisâdî buhranlar yaşanmıştır. Diğer bir ifade ile ülkede mevcut iktisâdî istikrarın yerini, gittikçe artan iktisâdî buhran almıştır. Burcîlerin ilk dönemlerinde Mısır ve Suriye iktisâdî hayatında görülen en önemli durum, dirhemlerin hızlı bir şekilde azalmasıdır. Gümüş madeni teminindeki güçlükler sebebi ile ortaya çıkan bu durum karşısında gümüş dirhemler küçültülmüş, 132 yıl süren Bahrîler dönemi boyunca dirhemle dinar arasındaki 1/20 nisbeti korunmuşken, bu oran 1/25 daha sonra da 1/30 olmuştur. XV. asrın başlarında ise gümüş para basımı durdurularak onun yerine fels ve bakır dirhemler

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

çıkarıldı. Bu tarihten itibaren fiyat ve değerlerin sınırlanmasında bakır paralar esas alınmaya başlandı. Böylece Mısır ve Şam para tarihinde bakır para devri başladı (Yiğit, 2008: 240).

Memlûk nümizmatîği/meskûkât=sikkeler bilimi ve ekonomik tarihine dair pek çok eser mevcuttur. Paul Balog tarafından kaleme alınan «*The Coinage of the Mamluk Sultans of Egypt and Syria*» bu konuda temel başvuru kaynağı kabul edilir Bu eserde tespit edilen Memlûk sultanlarının sikkelerine ait bilgiler aşağıdadır (Kuşçu 2009: 177):

Gümüş dirhem el-Mansur Ali. [Kâhire]. Hicrî 655. 2.93 gram. 19 mm.

Gümüş dirhem el-Mansur Kalavun. Kâhire. Tarih silinmiş. 2.95 gram. 19 x 21 mm.

Gümüş dirhem es-Salih İsmail. Dımaşk. Hicrî 74[5]. 2.71 gram. 20 mm.

Gümüş dirhem el-Eşref Şaban. Basım yeri silinmiş. Tarih silinmiş. 1.51 gram. 15 x 11 mm.

Gümüş dirhem ez-Zahir Berkuk. Kâhire. Tarih silinmiş. 3.14 gram. 20 mm.

Gümüş dirhem el-Eşref Aynal. Dımaşk. Hicrî 8[6]1. 1.42 gram. 14 mm.

Gümüş dirhem el-Eşref Kayıtbay. [Halep]. Tarih silinmiş. 1.43 gram. 15 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri silinmiş. Hicrî 6xx. 2.74 gram. 18 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri silinmiş. Tarih silinmiş veya tarihsiz basılmış. 2.01 gram. 17 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri silinmiş. Tarih silinmiş veya tarihsiz basılmış. 2.01 gram. 17 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. [Dımaşk?]. Tarih silinmiş. 2.14 gram. 18 x 16 mm. Bu sikkenin basım yeri belirli olmamakla birlikte genellikle Dımaşk ile ilişkilendirilir. Pek çok örneğin Fustat'da bulunması sebebiyle Mısır'a ait olma(ması) hususunda çok az şüphe vardır.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. [Dımaşk?]. Tarih silinmiş. 2.13 gram. 17 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri yok. Tarihsiz. 2.35 gram. 21 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri yok. Tarihsiz. 1.58 gram. 20 mm.

Bakır fels ez-Zahir Baybars. Basım yeri yok. Tarihsiz. 1.47 gram, delikli. 22 mm.

Bakır fels en-Nasır Muhammed. Kâhire. Hicrî 710. 2.76 gram. 19 mm.

Bakır fels en-Nasır Muhammed. Dımaşk. Hicrî 735. 2.55 gram. 20 mm. Bu sikke tek taraflı basılmıştır.

Bakır fels (el-Mansur Ebû Bekr). Dımaşk. Hicrî 741. 3.33 gram. 20 mm. Bu sikke anonim (kimin adına basıldığı belli değil). Kronoloji esas alınarak üzerinde fikir birliğine varılan görüşe göre; bunlar (muhtemelen yukarıda adı bulunan) hükümdara aittir (Kuşçu 2009: 179-180).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ayrıca 132 yıl süren Bahrîler döneminde, paranın değerini ne ölçüde korumuş olduğu şu listeden açıkça anlaşılacaktır:

		Ortalamaya Esas Alınan Örnek <u>Dirhem Adedi</u>
<u>Sultanlar</u>	<u>Ağırlık</u>	
Muizüddin Aybek zamanı	2.75 gram	18
Baybars zamanı	2.76 gram	91
Bereke zamanı	2.77 gram	21
Kalavun zamanı	2.82 gram	46
Eşref Halil zamanı	2.87 gram	15
Nâsır Muhammed zamanı	2.93 gram	43
Salih İsmail zamanı	2.63 gram	27
Muzaffer el-Haccî zamanı	2.63 gram	11

(Balog, 1970: 382).

3.Sonuç

Ortaçağ İslam dünyasında, paranın temel kelime dağarcığı zaman geçtikçe dikkat çekici olmuştur. Belirli madenî paraların adlarının yerel kullanımı muazzam ölçüde değişebilirken, aşağıdaki terimler esas olarak sabit kalmıştır: Altın madenî para genellikle dinar olarak adlandırılır; gümüş sikke bir dirhem; ve bir para olarak adlandırılan bakır para. Bununla birlikte, burada vurgulanması gereken, bu terimlerin uygulandığı birçok bozuk paranın muazzam çeşitlilik göstermesidir. Bu gerçeğin ele alınamaması, İslamî paranın birçok modern yanlış yorumunun kaynağı olmuştur. Memlûk sikkesinde dinar, dirhem ve felsler altın, gümüş ve bakır sikkeleriyle karşılaşılan normal terimlerdir. Ancak önemli farklılıklar vardır. Bu etiketleri taşıyan sikkeler arasında görülen görünüm, ağırlık ve saflıktır. Saflıktaki değişiklikler ise özellikle önemlidir. Karmaşıklık olasılığına ek olarak bu sikkeler için diğer terimlerin sıklıkla bulunduğu kaynaklardır. Bu nedenle dirhemler bazen *el-verîk* olarak adlandırılmış, anlamları sabit olmayan terimlerdir.

4.Öneriler

Madenî paralar özellikle değerli tarihsel kaynaklardır. Özellikle belirli bir zamanda ve yerde hangi sikkelerin dolaştığını belirlemede faydalıdırlar. Memlûk sikkelerinin çok sayıda istifi bulunmuştur. Ancak çok azı derinlemesine incelenmiştir. Bunun bir kısmı şüphesiz bugünkü

madenî para piyasasının gerçekleridir. Resmî arkeolojik kazılar sırasında birkaç Memlûk kalıntısı bulunmuştur. Bunun sonucu olarak, nadiren dokunulmamış bütünlük içinde, nadiren Memlûk dönemine ait bir istifin yerinde çalışıldığı sonucuna varılmıştır. Memlûk sikkelerinin diğer kullanımları ele alınmamakla beraber araştırmalarda parasal tarih alanına, paranın nasıl geçtiğini ve Memlûk alanlarında nasıl değerlendirildiğini ortaya koyan günümüze ulaşan madenî paraların ve diğer kaynakların incelenmesine yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşmanın yönünün bir nebze değiştirilmesine ihtiyacı vardır. Çünkü ilginç madenî efsaneler bir yana, paranın bir değer deposu olarak ve bir değişim aracı olarak asıl amacı ekonomiktir. Sonrasında, Memlûk parasal alanın durumu araştırılmalıdır. Tarih, hayatta kalan nümizmatik kanıtların tartışılması ve kullanımını etkileyen konularla başlamalı, Memlûk parası ile ilgili edebî ve belgesel kaynaklar hakkında yorumlara geçerek genel bir değerlendirme ile sonuçlanmalıdır.

Memlûk tarihi araştırmacıları, ekonomik olaylara çok sayıda referans vermiştir. Bunlar, fiyat teklifleri, döviz kuru alıntıları, müsâdere, hediye tartışmaları veya miraslar, yeni bir sikkenin bahsi, hatta para politikasının eleştirisi gibi kısa bir cümleden tüm bölümlere ve çalışmalara kadar uzanır. Bu anlatılar, Memlûk parasal tarihi için hammadde sağlamıştır. Memlûk sikkelerinin uygulamalı elden geçirilmesinin bir alternatifi olmasa da -bu her zaman kolay değildir- tarihinin parasal bilgi kullanımı için genel öğrenme eğrisi bu kadar dik düşünülmemelidir. Memlûk nümizmatik bilgileri önemli olduğu kadar sürprizlerle doludur ve nümizmatik saygın bir yardımcı alan olarak daha fazlasını hak eder.

5. Kaynakça

Dehman, Muhammed Ahmed, (1990). *Mu'cemu'l-Elfâzu't-Tarihiyye fî'l-Asri'l-Memlûkî*, Dimaşk: Dâru'l-Fikr.

El-Kalkaşandî, Eş-Şeyh Ebi'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşandî, (1922). *Subhu'l-A'şâ fî-Sinâ'at el-İnşâ*, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.

El-Makrizî (1953). (çev. İbrahim Artuk), en-Nukûdu'l-Kadîme ve'l-İslâmiye, *Belleten*, XVII, Sayı, 67, 367-391.

El-Makrizî, (1946). (çev. İbrahim Hakkı Konyalı), *Eski ve İslami Paralar*, İstanbul.

El-Makrizî, (1957). *İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Gumme*, (neşr. M. Mustafa Ziyâde-Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kâhire.

Erkoçoğlu, Fatih, (2013). Beytül mâl/Hazine, Vergi, Dâru'd-Darb/Darphâne, *İslam Kuramları Tarihi*, Ankara. 227-254.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Kopraman, Kâzım Yaşar, (1979-1980). al-Malik al-Mu'ayyad Şayh al-Mahmudi Devrinde (1412 - 1421) Mısır'ın Mali ve İktisadi Durumuna Umûmi Bir Bakış, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10 (11), 153-176.

Kuşçu, Ayşe Dudu, (2009). Warren C. Schultz, Ayyubid and Mamluk Coins Preserved in the Oriental Institute of the University of Chicago, *G.Ü. Akademik Bakış Dergisi*, Sayı (2) IV.

Meloy, John I. (2005). American University of Beirut, Economic Intervention and the Political Economy of the Mamluk State Under Al-Ashraf Barsbay, *Mamluk Studies Review* Vol IX (2). 85-105.

P. Balog, (1970). The Coinage of the Mamluk Sultans: Additions and Corrections, *American Numismatic Society Museum Notes*, 16.

Puin, Elisabeth (2000). Silver Coins of the Mamluk Sultan Qalawun (678-689/1279-1290) from the Mints of Cairo, Damascus, Hamah, and al-Marqab, *Mamluk Studies Review* Vol IV. 75-131.

Schultz, Warren C., (1999). Mamluk Monetary History, *Mamluk Studies Review*, Vol. III, 183-206.

Öz

Batı'da yaygın olarak okült ilimler olarak kullanılan, bizde ise "gizli ilimler" kavramıyla tanımlanmaya çalışılan bu teknik, İslam'la hiçbir alakası olmamasına rağmen insanlar tarafından İslam'ın bir parçasıymış gibi kabul görmektedir. Gizli ilimler; büyü, fal, astroloji gibi farklı alanları bünyesinde toplar. Eski dönem insanları için tıbbın, teknolojinin yerini doldurduğunu gördüğümüz bu teknikler, günümüzde değişerek ve dinlere göre şekil alarak Yahudileştirilmiş, Hıristiyanlaştırılmış, İslamlaştırılmış, her dinle birlikte o dinin şekline bürünerek günümüze kadar gelmiş ve artık uzun zamandan beri insanların umutlarını istismar ederek paralarını elde etmeye odaklanmış durumdadır. Bu işlerle uğraşanlar kendilerini müşterilerine "hoca" diye tanıtarak insanların zihninde bu alana dinsel bir şekil kazandırmıştır. Bu kişilere giderek derdine derman arayan insanlar, işleri olduğu zaman teşekkürlerini hocaya ve dine; istediği olmadığı zaman da tepkisini ve hoşnutsuzluğunu yine hocaya ve dine yansıtmaktadır. Ülkemizde özellikle İslami sembollerini ön plana çıkaran bu kimseler dini figürleri kullanarak insanların umutlarını ve parasını sömürmektedir. Müşteriler istenilen fiyatları ödeyebilmek için para biriktirmekte, malını mülkünü satmakta gerekirse kredi çekmekte ve bu insanlara yüksek meblağlar ödemektedir.

Korkunun ve umudun beslediği bu uygulamalar her ne kadar doğrudan İslam ekonomisiyle alakalı gibi görünmese de halkın bunları dinden ayrı düşünmemeleri nedeniyle dolaylı olarak bu konunun içine girmektedir. Bundan dolayı bildirimizde okült ilimler piyasasını, bu işlerle uğraşan meşhur hocaların internet sitelerinden ve bazı hocaların kendilerinden edinilen bilgilerle işlem fiyatları ve müşterilerin deneyimlerini dini ve toplumsal değerler açısından ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Okült İlimler, Büyü, Din, Umut.

Hope and Religion Marketing in Occult Sciences

¹ Assist.Prof.Dr. Azize Uygun, Suleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Karabuk-Türkiye, azizeuygun@sdu.edu.tr.

Abstract

This technique, widely used as occult sciences in the West and which is tried to be defined with the concept of "hidden sciences" in our country, although it has nothing to do with Islam, it is regarded by people as a part of Islam. Occult sciences collect different fields especially such as magic, fortune telling, astrology. These fields, where filled the place of medicine and technology for old people, nowadays have changed and shaped in all religions as in Judaism, Christianity and Islamic traditions into a religious form and this technique has long been focused on getting people's money by using their hopes. Those who deal with these works have introduced themselves to the clients as "hodja" and have given them a religious form in the minds of the people. That people who are looking for solutions to these problems when it is time to thank you for the Hodja and the religion; and when he does not want to, he reflects his reaction and displeasure again to the Hodja and the religion. In our country, especially those who bring Islamic symbols into the foreground exploit people's hopes and money by using religious figures. Clients accumulate money to pay the desired prices, sell the property, if necessary, to attract credit and pay high sums to these people.

These practices are fed by fear and hope although it does not seem directly related to the Islamic economy, it is indirectly involved in this matter because people do not consider them separate from religion. Therefore, we have tried to discuss the occult sciences marketing in terms of religious and social values with the information obtained from the internet sites of famous mediums who are dealing with this business and some of them, and the work's prices and the experiences of the clients.

Keywords: Occult, Magic, Religion, Hope.

1. Giriş

“Okült/occult” kelimesinin Türkçe’de tam anlamıyla bir karşılığı olmamakla birlikte bunu karşılayan kelime olarak ya “gizli/havas” kullanılmış veya kelime yazıldığı gibi kullanılarak “okült” denilmiştir. Latince “*occulere*” (örtmek, gizlemek) kelimesinden türeyen kelime XVIII. yüzyılda Latince’den Almanca’ya geçerken “*karanlık, esrarengiz*” gibi anlamlara gelmeye başlar. Başlangıçta olumsuz bir anlamı içermediği halde(Heinz & Kur, 2004, 299) günümüz dil kullanımında olumsuz bir şekle bürünür ve gizli tabiat güçlerini araştırmayı kendine görev edinmiş alanlar için, büyüsel ve ezoterik işleri ifade etmek için kullanılmaya başlar.(Werner, 2005, 592)

“Gizlemek, örtmek” gibi anlamlara gelen okült kelimesinden dolayı bu alana okült ilimler, gizli ilimler, havas ilmi denilmiştir. Pek çok alan okült ilimlerin içinde yer almasına rağmen astroloji, fal çeşitleri ve özellikle de büyü yaygın olarak istismar aracı olarak kullanılan alanlardandır.

Eski dönem insanları için tıbbın, teknolojinin yerini dolduran bu alanlar, günümüzde değişerek ve dinlere göre şekil alarak Yahudileştirilmiş, Hıristiyanlaştırılmış, İslamleştirilmiş, her dinle birlikte o dinin şekline bürünerek günümüze kadar gelmiş ve artık uzun zamandan beri insanların umutlarını ve dini istismar eder hale gelmiştir. Bu işlerle uğraşanlar kendilerini müşterilerine “hoca” diye tanıtarak insanların zihninde bu alana dinsel bir şekil kazandırmıştır.

Korkunun ve umudun beslediği bu uygulamalar her ne kadar doğrudan İslam ekonomisiyle alakalı gibi görünmese de halkın bunları dinden ayrı düşünmemeleri nedeniyle dolaylı olarak bu konuyla ilişkilendirilebilir. Bundan dolayı bildirimizde okült ilimler piyasasını, bu işlerle uğraşan medyum hocalardan ve müşterilerden elde edilen bilgilerle konuyu ele almaya çalışacağız.

A. Okült İlimlerde Astroloji ve Fal Çeşitleri

Astrolojinin başlangıcının kesin tarihini tespit etmek imkânsız olsa da Kaldeliler, Mısırlılar, Asurlular, Yunanlılar ve Persler tarafından kullanıldığı bilinmektedir.(Seligmann, 1970, 366) Mezopotamya’daki sistemin temel tasavvurunda yıldızlar gözle görebilen tanrılar olarak düşünülmüş ve gezegenlerin tabiatları gereği insanların üzerinde etkilerinin olduğuna ve yazılmış olan kaderlerin öğrenilmesinde anahtar rollerinin olduğuna inanılmıştır.(Eliade, 2002, 22)

Yeryüzündeki yaşamın gökteki yapı ile benzer dinamiği yansıttığına olan inanç, insan bedeninin kozmosun bir aynası olarak görülmesine, insanın uzuvlarını yöneten gezegenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.(Eliade, 2002, 40,41) Çoğu antik dönemde gezegenler tanrıların isimleriyle özdeşleştirilmiştir. Her bir gün tanrılara adanmıştır. Tanrılarla da yıldızlar ve takımyıldızları ile özdeşleştirilerek gökteki değişikliklerin insanlara tanrılar tarafından gönderilen uyarılar olduğu düşünülmüştür. Büyüsel uygulamalarda gezegenlerin etkileri onların ismini aldığı tanrıların özelliğini yansıtmaktadır.(Cavendish, 1967, 210) Gezegen

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

tanrılar, Mezopotamya'dan Yunanlılara oradan da Romalılar kanalıyla dünya üzerine yayılmışlardır.(Kasak & Veede, 2001, 7; Thompson, 1900, XIX)

Bu alanlar artık günümüzde iki şekilde insanlara hizmet etmekte ve okült ilimler içine girmektedir. Astroloji insanlara gelecekte haber verme ve insanların kaderini belirleme amacıyla kullanılmaktadır. Günümüzde yaygın olarak yüz yüze ve sanal bir şekilde yapılır. Yüz yüze olan usulde insanlar bizzat medyum hoca ile görüşerek fiyat, zaman ve farklı konularda anlaşarak işlerinin yerine getirilmesi için uğraşırlar. Diğer usul de ise telefonda, WhatsApp gibi programlarla e-mailler ve mesajlar yolu ile yapılmaktadır. Eskiden “Astrolog”, “Falcı”, “Büyücü” olarak isimlendirilen bu kişiler, bu isimlerin itibarsızlaşmasından dolayı günümüzde kendilerine “Medyum” veya “Medyum Hoca” demektedirler. Bir medyum hocaya göre Kur'an, büyü ve büyücüyü, fal ve falcıyı yasaklamasına rağmen medyumu yasaklamamıştır. Büyü sırtını dine yaslar ve gücünü dinden alır. Dinin öğelerini, sembollerini kullanmazsa ayakta kalmaz. Astroloji ve fal ise kendini teknoloji ile ifade etmeye çalışır. Günümüzde artık bu işlerin bir bakıma ticareti yapılmaktadır. Buna göre:

Günümüzdeki astroloji falı fiyatları 15 TL'den 159.90 TL'ye kadar çıkmaktadır. Astroloji kursuna gitmek ve diploma veya sertifika almak isteyenler(“Yüzyüze Eğitim,” 2018) ise Grup dersleri ve Posta ile Eğitim şeklinde ikiye ayrılan kurslara I. Seviye 1090 TL; II. seviye, bitirme teziyle birlikte 650 TL ödemekte ve III. seviye'de bir tez yapılmaktadır. Tez fiyatıyla birlikte 1500 TL'dir. IV. seviye ise 1200 TL'dir ve 7 bölümden oluşur.(“Posta İle Eğitim Ücretleri,” 2018)

Kahve falı 6 - 99.90 TL;(“Kahve Fal,” 2018; “Kahve Falı,” 2018) el falı 19.90 -129.90 TL arası; tarot falı 9.90 -150 TL arası;(“Tarot Falı,” 2018) rüya yorumu 9.90 – 119 TL arası ve kurşun dökme 59.00 TL'den 690 TL ye kadar ulaşır.(“Rüya Yorumu,” 2018a; “Rüya Yorumu,” 2018b) Bu uygulamalar da yüz yüze ve sanal olarak değişmektedir.

B. Büyü

Varlığa tahakküm etme, varlığın üstün güçlerini ele geçirmeye çalışma gibi hedefleri bulunan büyüün kapsamlı bir tarifini yapmakta zorlanılmıştır. Büyünün amacından hareketle yapılan tarifinde büyü, bir kişi veya grup tarafından doğal güçleri kontrol etme(Gove, 1961, 1358) ve onları kullanma yoluyla olayların akışına belirli bir yönde etki etme teşebbüsü(Sharpe, 2000, 7) olarak kısaca tarif edilebilir.

Politeist dinlerdeki büyüsel pratiklerde büyücüler, tanrıları yeryüzü için zorlamayı amaçlamışlardır.(Cox, 1917, 46) Eskilerde kötü ruhları kovucu (exorcist) olarak bilinen cinci rahiplerle din adamları aynı eğitimi almışlar, aynı tanrıya hizmet etmişler ve birbirlerine yasal uygulayıcı olarak bakarak saygı duymuşlardır.(Overton, 2002, 22–38)

Bu dönemde ortaya çıkan hastalıkların sebebi olarak insanüstü güçler,(Collins, 1999, 1) insanın yasalara aykırı davranışlarda bulunması ve büyülü alanla temas kurulması gösterilmiştir. Bu nedenle de Babil hekimleri hastalıkları tedavi edebilmek, hastalıklara sebep olduğu düşünülen

kötü güçleri kovabilmek amacıyla büyümlü sözler, tılsımlar, afsunlar kullanmışlar ve Babil hekimliği bir büyücülük tekniğı olmuştur. Zamanla kötü cinlere, ruhlara karşı mücadele edebilmek amacıyla efsun duaları, resim büyüsü, cin kovma ritüelleri, muska hazırlanması gibi karşı büyü geleneğı kendiliğinden oluşmuştur.(Akın, 2011, 369) İslâm'da, Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte(*Tesniye*, 17:10) ise büyüye karşı bir yasaklama söz konusudur.

Günümüzde ise din ve insanların umutlarının istismar edildiğı ciddi bir alan olarak büyü karşımıza çıkmaktadır. Medyumların sitelerinden dinin istismarını, müşteri yorumları ve şikayetlerinden de umut istismarının nasıl yapıldığını görebiliyoruz. Müşterilerin neredeyse tamamı medyumu görmeden telefon, internet, mail üzerinden görüşerek anlaşıyorlar ve verilen banka hesabına para yatırıyorlar; her şey sanal bir ortamda gelişiyor. Hoca müşteriye hazırladığı muska, vefk gibi büyüsel malzemeleri... kargoyla gönderiyor.("Medyum Şikayetleri," 2018a)

1) Medyum Hocaya Göre Fiyatlar

Medyum hocaların en büyük gayretlerinin insanları web sitelerinden kendilerinin dolandırıcı olmadıklarına ikna etmek olduğunu görüyoruz. Her medyum kendi sitesinde gerçek bir medyum hocanın nasıl olması gerektiğinin bilgilerini veriyor. Her medyum kendini en güvenilir ve gerçekten işin uzmanı olmakla öne çıkarıp, kendisinin dışında kalanların istismarcı, sahtekâr, dolandırıcı olduklarını veya en iyi ihtimalle sadece 3-5'inin veya birkaçının bu işi bildiğini söylüyor. Medyumlara göre, gerçek medyum kesinlikle paragöz değildir, dolandırıcı olanlar ise hemen para isteyerek insanların güvenlerini kaybetmektedirler. Gerçek medyum insanlara zarar vermez, insanların iyiliğı için çalışır, insanlığa hizmet veren enerjisini ve ilmini bu yönde kullanabilen kişilerdir. İnsanlara faydası olmayanın medyum hoca olması bir şey ifade etmez. Bazı medyumlara göre ise en doğrusu Ehl-i Sünnet bir hocadan yardım almaktır. Hemen hemen her medyuma göre gerçek hoca bu işi Allah'ın rızasını gözeterek yapandır. Medyumlar arasında Ermeni, Süryani, Hıristiyan medyumlar da oldukça ilgi görmektedir.("İstanbul Medyum Fiyatı," 2018; "Medyum Fiyatları," 2018b)

Bu ilmi nasıl tahsil ettikleri konusunda Medyumların çoğunluğu medyumluğun onlara doğuştan gelen Allah vergisi bir yetenek olduğunu ve zor bir görev olduğunu söylemektedir. Bazıları ise üstatlarından aldığı eğitimle kazandığını, özel bir çalışma ve çaba gerektirdiğini söylemektedir.("Bağlama Büyüsü," 2018; "Medyum Harun Özcan Kimdir," 2018) Bunun dışında yeteneğinin aileden geçtiğini, yıllarca Gizli İlimler tahsil ederek kendi çabalarıyla bu ilme ulaştığını, yurtdışında eğitim gördüğünü söyleyenler de bulunmaktadır. Bir Medyum Hoca ise kendisinin uzun yıllar medrese eğitimi aldığını Kiraat, Akaid, Kelam, Arapça, Hadis, Tefsir, Tasavvuf, Usulü Hadis, Usulü Fıkıh ilimleri tahsil ettiğini ve kendini Allah'ın yoluna adadığını, çok değerli hocalardan üstatlardan icazet aldığını söylemektedir. Başka bir medyum hoca ise kendini 4 din üzerine bilgi sahibi, bütün dini bilgilere sahip, İslami bilgilerin tamamını ezbere bilen şeklinde tanıtmaktadır.("Medyum İlim Hocanın Mucizeleri," 2018)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Müslüman olan medyumlar sitelerinde özellikle ayetler, dualar, hadisler, cami resimleri gibi birçok dini sembol kullanılırken; Hıristiyan, Ermeni, Süryani gibi farklı dinden olanlar ise kendi dini sembollerini kullanmaktadır. Müşterilerin dediklerine göre bazı medyumlar profillerine sakallı ve türbanlı kişilerin resimlerini yani sahte resimler koyarak insanları kandırmaktadırlar. Facebook, Twitter gibi sosyal medya sitelerini de kullanılmaktadırlar. Sitede sık sık dualar, ayetler, tılsımlar verilerek mübarek gün ve gecelerin kutlamaları atlanmamaktadır. Büyü yapımı süreci içinde medyum, müşteriye şükür namazı kıldırıp, dualar ayetler okumasını söyleyerek, günlük tesbihler, virdler verebilmektedir. (“Büyü Bozma Duası,” 2018; “Büyü, Yıldızname ve Tılsım,” 2018)

Medyumlara olan rağbeti ise medyumların yoğunluktan müşteriye randevuyu bir hafta veya bir ay sonra gibi zamanlara vermesinden anlıyoruz. Hatta bir medyumun sitesinde “Basit işlemler için aramayın” şeklinde bir uyarı bile bulunmaktadır. Başka bir medyum ise her gün yüzlerce talep geldiğini ancak faydalı olabileceğine inandığı ve yetişebileceği kadarına işlem yapabildiğinden bahsetmektedir. Hocayı arayan bir müşteri ise, hocanın çok yoğun olduğu için haftada 5 kişiden fazla kişiye bakmadığını söylediğini ifade ediyor. Medyumların evlerine yakın oturan bazı müşteriler ise medyumun evinin önünde kuyruklar oluştuğunu, lüks araçların günü birlik gelip gittiğini söylüyorlar. (“Medyum Vefk Fiyatları,” 2018) Bir medyumla yapılan TV röportajı sırasında röportajı yapan kişi, medyumla yapılan yaklaşık 1 saat süren röportaj sırasında medyumun telefonunun hiç susmadığını dakikada 3 kişinin aradığı anların bile olduğunu söylüyor. Röportaj yapılan bu Medyuma yoğunluğu soruluyor. Genelde Sabah 10.30 gibi telefonlarla ilgilenmeye başladığını söylüyor ve telefonların akşama kadar devam ettiğini, tabii bunların dışında bir de e-maillerin ve WhatsApp’tan ulaşanların olduğunu, Facebook’taki sayfasında da gelen mesajlarına cevap vermeye çalıştığını fakat telefonuna gelen birçok mesaj olduğu için yoğunluktan dolayı telefon mesajlarına cevap veremediğini söylüyor. Ayda en az 20-25 tane de yurtdışı müşterisinin olduğunu söylüyor Almanya, Hollanda, Danimarka’daki Türk vatandaşlarının yanı sıra Finlandiya, Tayland, Norveç, Yeni Zelanda’ya kadar müşterileri bulunmaktadır. (“Medyum Ali Gürses Halk Tv’ye Konuştu,” 2018)

Medyum hocalar müşterilerine genellikle Allah’ın izniyle %100 garanti vererek sorunu çözeceğini söylüyor. Yapılan büyülerin ise neredeyse tamamını aşk, muhabbet, sevgi, bağlama büyüleri oluşturmaktadır. (“Medyum İşlem Fiyatları,” 2018) Antik dönem Yunan ve Roma literatüründe de büyü genellikle sadık olmayan sevgilileri geri getirmek ve sevgiliyi mahvetmek amacıyla kullanılmıştır. (Kieckhefer, 2016, 59) Bir medyuma göre yapılan bu işlemlerin tutması için gereken en önemli şart inanmaktır. Çünkü Medyum Allah’ın izniyle elinden geleni yapar, müşteriye düşen de bu işlemin olacağına inanmasıdır, inanç olmazsa olmaz.

Büyülerin sonuçlanma süreleri ise işleme göre değişmektedir. Kimi büyüler 2 ya da 3 seansta biterken, kimileri de 60 seansa kadar çıkmaktadır. Bazı büyü işlemleri ise sadece 1 seferde bitmekte veya 24 saat sürmektedir. Fiyatı da buna göre değişiyor. Fakat müşterilerin

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

yorumlarından aylarca hatta 2 yıldır beklediğini söyleyen bile oluyor. (“Medyum Şikayetleri,” 2018a)

Medyumlar büyü işlemini iki aşamada gerçekleştirmektedir. İlk aşamada müşteride büyüün olup olmadığına bakılarak “*Bakım*” yapılıyor. Sonrasında ise büyü veya musallat olup olmama durumuna göre bir veya birçok seanstan oluşan “*İşlem*” aşamasına geçiliyor. Her iki aşama da ayrı ayrı fiyatlandırılmaktadır. Bakımda alınan fiyatlar işlemde alınandan daha düşük olup 20-300 TL arası değişmektedir. (“Medyum Hoca Fiyatları,” 2018) Bazen medyum telefonla bakım yapıp 50 TL alırken, ofisine gelenden ise 200 - 300 TL almakta çay ve yemek ikramı yapılmaktadır. Bir sitede ise “kısa süreliğine ücretler sabit 250 TL’dir” yazmaktadır. (“Medyum Fiyatları,” 2018c)

İkinci aşama olan “*İşlem*” aşaması ise daha fazla ücretin alındığı tedavi aşamasıdır. İnsanların esas istismar edildiği kısım da burası oluyor. Müşteri ne kadarına ikna edilebilirse o kadar fiyat biçilebiliyor. Nasıl ki yazılan her ilacın ücreti farklı ise büyü uygulamalarının da fiyatların değişeceğini, (“Medyum Fiyatları,” 2018c) yoksa işlemi az süren kimsenin hakkına gireceğini söylüyorlar. Bazıları ise müşterisine taksit yapıyor. Buna rağmen müşteri bilerek kasıtlı olarak ücreti ödemeyi reddederse yapılan büyüü bozmakla tehdit ediliyor. (“Büyü Fiyatları, Büyü Ücretleri,” 2018) Malzeme fiyatları ise medyuma ve yapılan büyüye göre değişmektedir. Örneğin, iplik ve fotoğraf kullanan bir medyumun masrafı yaklaşık 400 TL iken, özel ithal samanla doldurulmuş bez bebek ve safran mürekkebi kullanan medyumun masrafının 1.200 TL kadar olabileceği söyleniyor. (“Medyum Fiyatları,” 2018d) Allah’ın bir lütfu olan bu insanların mağdur edilmemeleri gerektiği söylenilerek, medyum şayet Allah rızasını gözeterek ücreti almayacak olursa siz yine de ona ağırlık olarak bir şeyler hediye edin denilmektedir. (“Medyum Hoca Fiyatları,” 2018)

Bakım ve malzemeler için alınan fiyatlardan sonra talep edilen “*İşlem*” fiyatları ise medyumlara göre şöyledir: Bir medyuma göre bir işlem için normal olan fiyat 400 - 5.000 TL arasındadır. (“Büyü Fiyatları, Büyü Ücretleri,” 2018) Bir medyum ise sözleşmeli çalıştığını, aile işlerinden hizmet bedeli almadığını, gerekli malzemelerin 800 TL olduğunu ifade ediyor. (“Medyum Şikayetleri,” 2018a) Sağlam bir medyumla çalışmak için minimum 800 maksimum 5000 TL’yi gözden çıkarmak gerektiğini söylüyor. Bu fiyatlar ise henüz üzerine emek eklenmemiş halidir. Ayrıca bir medyum büyü piyasası fiyatlarını kontrol ederek bütçenize uygun olanı tercih ediniz şeklinde de uyarı yapmaktadır. (“Medyum Fiyatları,” 2018d) Fakat müşterinin fiyatı da ne yüksek ne de düşük vermemesi gerekir diyerek; “Hayatınız için önemli olan bir olayda, eksik bir işlem yapılması sizin için çok iyi olmaz” (“Medyum Fiyatları,” 2018a) şeklindeki bir cümleyle de müşteri korkutulmaktadır. Fiyattan sonrasını ise medyum hocaya bırakmak ve dediklerini harfiyen yerine getirmek gerekmektedir. Medyumların sitelerinden alınan fiyatlara göre genelde büyü fiyatları 5000 TL’yi aşmamaktadır. Müşterilerin yorumlarından elde edilen fiyatlar ise çok daha farklı olarak karşımıza çıkıyor.

2) Müşterilere Göre Fiyatlar ve Şikayetler

Müşteri yorumlarından elde edilen bilgiye göre insanlar medyum hocalardan dini bütün bir kişilik beklemektedir. Bir örnekte müşteri kendisini dolandıran hoca için, “...dolandırıcı Hoca, internet sitesinde Allah’ın adını kullanarak servetine servet katıyor. Üstelik mübarek Ramazan ayında bile insanları sömürmeye devam ediyor. Allah korkusu olmayan bu adamın medyumluk ve hocalıkla uzaktan yakından alakası yoktur...” diyerek diğerlerini uyarmakta, böyle hoca olunmayacağını, ona gitmemelerini söylemektedir. İşi istediği gibi yapılan müşterilerin ise hocaya ve dine olan inancı artmaktadır. Medyum hocalara müşterilerin duyduğu saygı, hitaplarına da yansımaktadır. Söylemlerinde *Sevgili, Kıymetli, Saygıdeğer...Hocam* şeklinde hitaplar eksik olmamaktadır. Hollanda’da medyum bir hoca ise müşterilerini “*Bizler cinci hoca, üfürükçü hoca, cami hocası değiliz, gerçek hocayız*”(“Hollanda Medyum Hoca Fiyatları,” 2018) şeklinde uyarmakta ve cami hocası olmadığını söyleyerek insanların güvenini kazanmaya çalışmaktadır.

Ödemeler ise bazen TL ile bazen de Euro ile yapılmaktadır. Bazıları ise istenilen fiyatları ödemek için bankadan kredi çekmektedir. Bir örnekte müşteri, 2 ay önce bir hocaya 4700 TL’yi kredi çekerek kaptırdığını bu hoca için de sağdan soldan para dilenerek bu büyüü yaptırdığını söylüyor. Bir başka müşteri ise, “*arkadaşlar ne olur iyi bir hoca var mı? dolandırılmaktan bıktım krediler içinde boğuluyorum hem aşk acısı hem maddi sıkıntı intihar edicem. Allah rızası için cevap yazın*” şeklindeki çaresizliğini yazmaktadır.

Çaresizlikten dolayı intiharı düşünenlere de sıklıkla rastlanılmaktadır. Bir müşteri “*Çok çaresiz durumdayım birçok Hoca ile çalıştım ama sonuç alamadım sevdiğim kız gittikçe benden uzaklaştı Allah rızası için doğru düzgün bir hoca yok mu artık intiharın eşiğindeyim çok seviyorum hem de ölecek kadar ne olur yardım edin*”. Diğeri “*ben de sevgilimden ayrıldım 4 aydır çalışmadığım Hoca kalmadı artık intiharın eşiğindeyim*”. Bir başka müşteri ise sevdiği için intihar ettiğini hapishanede yatıp çıktığını 5 gün hastanede kaldığını ve ölmediğini; ölmediği için de kendisine kızdığını söylüyor. Çünkü sevdiği onu terk etmiş. Peki bu medyumla çalışırsam sonuç alabilir miyim, Allah rızası için söyleyin diye yalvarıyor. Bir müşteri ise sitedeki kişilerin kendisi ile iletişime geçmesini istiyor ben medyumlara feci para kaptırdım benimle biriniz konuş; yoksa kafayı yiyeceğim diyor. Bir başkası ise bir kız için yardım istiyor, “N’olur cinler kıza intihar ettirmeye çalışıyor diye yalvarıyor. Gerçek bir hoca tavsiye etmelerini bekliyor. Psikolojik bir problem olabileceği hiç aklımdan geçmiyor. İnsanlar koşullanma ile anlam veremedikleri bir şeyi hemen büyüye bağlamaktadır. Başka bir müşterinin söyledikleri ise şu şekilde: “...hoca bütün ömrümü bitirdi kendimi öldürcem en son onun yüzünden. Siz de aldanmayın ona. Ankara’yı terk ettim bunun yüzünden” diye yakınıyor. Diğeri bir tanesi ise “...hoca sen de boş çıktın ... bütün paramı aldı” diyor, çünkü hocaya ödeme yapmak için arabasını sattığını söylüyor. İnsanlar defalarca dolandırılmalarına rağmen yine de güvenilir ve işini yapacak hoca arıyorlar. Bir müşteri yakınıyor “Allah bunları bildiği gibi yapsın elimdeki avucumdaki biriktirdiğim para da gitti” diyor fakat sonrasında söylenen cümle: “Eğer tekrar

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

toplatabilirsem ilk işim burada bahsedilen ... Hoca'yı aramak olacak" şeklinde.("Medyum Şikayetleri," 2018b)

Bayan bir müşteri ise eşiyile ayrı olduğu için hocaya gidiyor ve Hoca 23 bin TL'sini alıyor, iyi olmuyor sonra da hoca telefonda küfürler edip kapatıyor. Bir başkası ise uyuşturucu bağımlısı olan yeğeni için hocaya gittiğini ilk görüşmede 2000 TL istediğini sonra 3-4 soru sorarak yeğenin ismini aldığını, haftaya 3000 TL daha istediğini söylüyor. Hocanın dediklerini yapıyor fakat bir sonuç alamıyor. Başka bir müşteri ise Erzurum'dan Muğla'ya bir Hoca için geliyor. 5000 TL veriyor ama sonucun olumsuz olduğu söyleniyor. Bir başkası ise karşısına doğru insanın çıkmamasından yakınıyor fakat yine de teyzesi için Samsun'a giderek çuvala para verdiğini söylüyor. Bir başkası 8000 TL mi aldılar haram zıkkım olsun diyor.("Medyum Şikayetleri," 2018a) Bir başkası ise sevdiği kızın babasının zoruyla kendisini bıraktığını bunun için de gitmediği hoca kalmadığını, şahin arabasını 9000 TL'ye satarak 1000'er, 1000'er hocalara dağıttığını en son gittiği hocanın işini hallettiğini söylüyor. Pazarlamacı olan bir kişi ise 7000 TL'sini kaptırıyor. Bir Medyum ise büyü yapmak için 4.000 TL alıyor daha sonra işlemin ters döndüğünü söyleyerek düzeltmek için 12.000 TL daha istiyor. Bunların dışında 3.250 TL, 10.000 TL, 16.000 TL, 2000 Euro... gibi yüksek meblağlar ödeyenler ve("Medyum İlim Hocanın Mucizeleri," 2018; "Medyum Şikayetleri," 2018a) papaz büyü için 100.000 TL ödeyen("Medyum Fiyatları," 2018c) ve 1000'er 2000'er paralar dağıttım diyen fazlaca kişi bulunmaktadır.

Bir bayan müşteri ise birçok hocanın kendisine bir yerlere gidelim hatta rakı içelim diye teklifte bulunduğunu söylüyor. Bazı medyumların ise sarkıntılık ettiğini söyleyenler var. Bir müşteri ise bir medyumun büyü ve cin musallatı var diyerek yüklü paralar çarptığını bir şeyler uydurarak kisas gibi... insana fiziksel şiddet uyguladığını söylüyor. Başka bir medyumun adresi olarak Mardin'de kilisede kalıyor deniliyor ama bunu umursayan da olmuyor. Bir Medyum ise müşterisine gecenin üçünde, dördünde kiliseye gidip işlem yapacağını söylüyor fakat bu kimsenin umurunda olmuyor. Malzeme parası isteyen bir hoca ise önce müşteriden 3.000 TL alıyor sonra da domuz kestim diyerek 7000 TL daha istiyor, müşteri ise miktarın fazla olmasından dolayı parayı vermeyince de hoca hakaret ediyor. Şu da varki, düşük fiyat isteyen medyumlar gerçek medyum değil; tam bir dolandırıcı olarak görülüyorlar.

Medyumların sayfalarından bağımsız olan web sitelerinden ve müşterilerin yorumlarından alınan şikâyet örnekleri medyumların sayfalarında yapılan yorumlarda asla bulunmamaktadır. Medyumların kendi siteleri kendilerine teşekkür eden ve o medyumu tavsiye eden insanlardan oluşmakta ve bu yorumların objektif olmadığı görülmektedir.

2. Değerlendirme

Müşteriler arasında birçok Medyum Hoca ile çalıştım bir türlü işim olmadı diyenlerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen insanlar ısrarla ve çaresizlikle işini yapacak Medyum arıyorlar. En fazla şikâyetçi olunan durumun medyumların birbiriyle bağlantılı olup beraber müşterilerin parasını almaları olduğu görülüyor. Medyumlar paralarını aldıktan sonra telefonlarını açmıyorlar. Bir medyumun birden fazla isimle farklı siteler kurarak çalıştığı biliniyor fakat ısrarla yine çare başka bir medyumda aranıyor. Bütün hayal kırıklıklarına, dolandırılmalarına rağmen müşterilerden hiçbiri diğerlerine asla bir medyuma gitmeyin, medyumların hepsi böyle, bu medyumlar nasıl insanlar gibi cümleler kullanmıyorlar. Medyumluk suçlanmıyor, sadece söz konusu medyumu ayırarak bu medyum değil, böyle medyum olmaz diyerek o kişiyi istisna ediyorlar. Aksine birbirlerine umudunuzu yitirmeyin hocaya ulaşmaya çalışın. Allah size de yardım etsin diye dua ediyorlar. Astroloji ve fallı ilgili ise çok fazla şikâyet olmamakta, herkes ödediği miktara razı olarak bu işten beklenti içine girmektedir.

3. Sonuç

Sonuç olarak, şu soruların cevabını aramak ortadaki istismarı belki de daha iyi anlatacaktır. *Bu işlerle ilgilenen her dinden medyumun/büyücünün bulunmasına rağmen ve bu kimseler kendi sembollerini kullanarak bu işleri yaptıklarına göre her durumda tutan bir teknik olabilir mi? Formüllerde Kuran ayetleri kullanılacak tutacak, İncil metinleri kullanılacak tutacak, imam yapacak tutacak, rahip yapacak tutacak, sarhoşu, dindarı yapacak tutacak?* Burada önemli olanın formül olduğunu söylesek bile, günümüze kadar gelen okült ilimlerle ilgili metinlere, büyü levhaları ve el yazması eserlere baktığımız zaman bu eski teknikler yerini uydurma metinlere bırakmış, formüller değişmiştir; hatta benzerlerini bile bulmak zordur. Bu da aslında özellikle büyüün tekniğine aykırıdır. Formül değişirse büyü tutmaz.

Bir müşterinin yorumu durumu özetler niteliktedir. Kendisini dolandıran medyuma sitemler ettikten sonra “insan giden parasına yanmıyor da umutla bekliyorsun ya işte o adamı üzüyor, insanların umutlarıyla oynuyorlar” diyor fakat yine de sonuç, yeni bir medyum hoca arayışı oluyor. Öyle görünüyor ki bu tür uygulamalara inanmaya devam etmek, bu konuda gerçek bilgi sahibi olmamak dinin ve umutların istismarını getirmeye devam edecek gibi görünüyor.

4. Öneriler

Bu problemlerin büyüklüğünün nedeni bu işlerin nasıl yapıldığını bilmemekten ve halkın cevap beklediği hocaların da bilgisizliğinden ve korkularından dolayı insanlara sağlam cevaplar verememesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü insan bilmediğinden korkar. Özellikle büyüyle ve diğer alanlarla ilgili bilgilerin kulaktan duyma olması ve araştırılmamasından dolayı korkular biriktirilmektedir. İnsanlar korktukça zihnindeki korkuya inanmaya başlamakta ve gerçek olandan uzaklaşmaktadır. Öyle ki büyü gücünü muğlaklık ve anlamsızlığın getirdiği tedirginlik ve korkudan alır ve büyü güç yetiremeyen zekayı teselli eder. Bu uğraşlar kitapların raflara kaldırıldığı dönemlerde artarak insanların hayatlarında daha fazla yer edinmişlerdir ve

günümüzde de hem yetişkinler hem de özellikle gençler ve çocuklar arasında ilgi gören konulardandır.

5. Kaynakça

- Akın, H. (2011). *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Phonenix Yayınevi.
- Bağlama Büyüsü. (2018, September 8). Retrieved from <https://www.medyum-metin-hoca.com/baglama-buyusu/>
- Büyü Bozma Duası. (2018, September 13). Retrieved from <https://twitter.com/buyubozmaduasi>
- Büyü Fiyatları, Büyü Ücretleri. (2018, September 8). Retrieved from <http://buyuyaptiranlar.blogspot.com/2016/03/buyu-fiyatlar-buyu-ucretleri.html>
- Büyü, Yıldızname ve Tılsım. (2018, September 13). Retrieved from <https://www.facebook.com/buyuyildiznametilsim/>
- Cavendish, R. (1967). *The Black Arts*. London: Pan Books.
- Collins, T. J. (1999). *Natural Illnes in Babylonian Medical Incantations* (Ph.D.). Chicago, Illinois.
- Cox, L. C. (1917). *The Artistic Use of the Love Charm, in Greek and Latin Literature* (Ph.D.). The Johns Hopkins University.
- Eliade, M. (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi (Babil)*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Gove, P. B. (1961). Webster's Third New International Dictionary. *Magic*. USA: Merriam Company.
- Heinz, A. von, & Kur, F. (2004). *Gizli Bilimler Ansiklopedisi*. (B. Atatanır & M. v.d. Batmankaya, Trans.). İstanbul: Omega Yayınları.
- Hollanda Medyum Hoca Fiyatları. (2018, September 8). Retrieved from <http://salihhoca.net/medyum/hollanda-medyum-hoca-fiyatlari/>
- İstanbul Medyum Fiyatı. (2018, September 6). Retrieved from <http://medyumrahiphocaitesim.com/medyum/istanbul-medyum-fiyati.html>
- Kahve Falı. (2018, September 8). Retrieved from <http://www.vipfal.net>
- Kahve Fali. (2018, September 8). Retrieved from <https://www.binnaz.com/kahve-fali>
- Kasak, E., & Veede, R. (2001). Understanding Planets in Ancient Mesopotamia. *Electronic Journal of Folklore*, 16, 7–33.
- Kieckhefer, R. (2016). *Ortaçağda Büyü*. (Z. Biliz, Trans.). İstanbul: Alfa Yayınları.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Medyum Ali Gürses Halk Tv'ye Konuştu. (2018, September 8). Retrieved from <http://halktv.com.tr/medyum-ali-gurses-halk-tvye-konustu-324046>

Medyum Fiyatları. (2018a, September 3). Retrieved from <http://medyumcin.com/medyum-fiyatlari/>

Medyum Fiyatları. (2018b, September 6). Retrieved from <http://www.medyumzaven.com/blog/medyum-fiyatlari.html>

Medyum Fiyatları. (2018c, September 6). Retrieved from <http://www.medyumbabavanga.com/blog/medyum-fiyatlari.html>.

Medyum Fiyatları. (2018d, September 7). Retrieved from <http://www.medyumsimon.com/blog/medyum-fiyatlari/>

Medyum Harun Özcan Kimdir. (2018, September 5). Retrieved from <http://medyumharun.net/medyumharunkimdir/>

Medyum Hoca Fiyatları. (2018, September 3). Retrieved from <http://medyumhocafiyatlari.blogspot.com/2017/01/medyum-hoca-fiyatlar.html>

Medyum İlim Hocanın Mucizeleri. (2018, September 18). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=eILP32IzAjY>

Medyum İşlem Fiyatları. (2018, September 3). Retrieved from <http://medyumhocafiyatlari.blogspot.com/2017/01/medyum-hoca-fiyatlar.html>

Medyum Şikayetleri. (2018a, September 3). Retrieved from <http://medyumsikayetleriniz.com/yazi.asp?id=42>

Medyum Şikayetleri. (2018b, September 10). Retrieved from <http://www.medyumsikayet.org/medyum/medyum-ali-sikayet/>

Medyum Vefk Fiyatları. (2018, September 7). Retrieved from <http://www.gercekmedyumolcay.com/tag/medyum-vefk-fiyatlari/>

Overton, S. D. (2002). *Now You See It, Now You Dont't, Biblical Perspectives on the Relationship Between Magic and Religion* (Ph.D.). Shawna Dolansky.

Posta İle Eğitim Ücretleri. (2018, September 6). Retrieved from <http://www.astrolojidersleri.com/cret>

Ruya Yorumu. (2018a, September 8). Retrieved from <http://www.vipfal.net>

Ruya Yorumu. (2018b, September 8). Retrieved from <https://www.binnaz.com/ruya-yorumu>

Seligmann, K. (1970). *The History of Magic*. İstanbul: Pantheon Books.

Sharpe, E. J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. Bursa: Arasta Yayınları.

Tarot Fali. (2018, September 9). Retrieved from <https://www.falalem.com/tarot-fali>

Tesniye. (17:10).

Thompson, R. C. (1900). *The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh And Babylon in the British Museum* (Vol. II). London: Luzac and co.

Werner, H. (2005). *Ezoterik Sözlük*. İstanbul: Omega Yayınları.

Yüzyüze Eğitim. (2018, September 6). Retrieved from <http://astrolojiokulu.com/tr/yuz-yuze-egitim/>

OSMANLI EKONOMİSİNİN DÜZENLEYİCİLERİNDEN BİRİ OLARAK ESNAF TEŞKİLATLARI VE
ÜZERİNDEKİ İSLAMİ ETKİLER

Kübra Cevherli¹, Feyza Cevherli², Bünyamin Kayalı³

ÖZ

Esnaf, Osmanlı Devleti'nde el sanatlarıyla uğraşanlar ile geçimlerini mal ve hizmet üretimi, alım ve satımıyla sağlayanların genel adıdır. Esnaflığın tarihinin önceki Türk-İslam devletlerine kadar uzandığı bilinmektedir. Her esnafın kendine has gelenekleri ve her mesleğin bir piri bulunmaktadır.

Özerk ve demokratik yapıda olan Osmanlı esnaf teşkilatları, işlerinde serbestliğe sahiptiler. Esnaf teşkilatları, devletin uyguladığı narh sisteminin (fiyat ve kalite denetimi) en önemli yürütme ve denetim kanalıydı. Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatlarının en önemli işlevleri; iktisâdî yaşamın gündelik uygulamalarının, çıkabilecek ihtilafı en aza indirgeyerek, sosyal dayanışma ve uyum içerisinde gerçekleşmesini sağlamak, haksız rekabeti, aşırı üretimi ve işsizliği önlemek, fiyat hareketlerini kontrol etmektir. Esnaf teşkilatlarına dahil olanların uyacağı ve uygulayacağı kurallar da nizamlarla belirliydi.

Osmanlı'da esnaf teşkilatlarının ilk dönemlerde, fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarından etkilendiği bilinmektedir. Toplumsal ve tasavvufi bir yapı arz eden fütüvvetnamelerdeki öğütler Kur'ân-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'in sünnetini esas almaktadır. Ahîlik, özüne "eşref-i mahlukat" olan insanı yerleştirmiş ve hem dünyevî hem uhrevî bir yapı oluşturarak diğer sistemlerden farkını ortaya koymuştur. Ahîlik ve fütüvvet teşkilatlarının yapısı sonraki dönemlerde esnaf teşkilatlarında tamamen devam etmese de kısmî etkilenmeler ve temel İslami etkileri gözlemlemek mümkündür.

Biz bu tebliğde, halkın gereksinimlerini tamamen esnafa ve özel sektöre bırakan Osmanlı Devleti'nin Selçuklular'dan miras aldığı, ekonomik uyum ve dönüşümde önemli rol oynayan esnaf teşkilatlarından ve bu teşkilatların üzerindeki İslami etkilerden bahsetmeye çalışacağız. Söz konusu ekonomik yapının İslami kökenlerinin ve işleyişinin ortaya konulması, Osmanlı medeniyetinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ekonomi, Esnaf Teşkilatı, Ahîlik, Fütüvvet.

¹ Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sakarya-Türkiye, kcevherli@sakarya.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı, Sakarya-Türkiye, feyzacevherli@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı, Sakarya-Türkiye, kayalbunyamin@gmail.com

**TRADESMAN ORGANIZATIONS AS ONE OF THE REGULATORS OF THE OTTOMAN ECONOMY
AND EFFECTS OF ISLAM ON THESE ORGANIZATIONS**

ABSTRACT

Tradesman is the name commonly used in the Ottoman Empire to provide handicrafts and livelihoods through the production, purchase and sale of goods and services and tradesmen's roots extend to the previous Turkish- Islamic states. Every tradition has its own traditions and a profession for every profession.

Ottoman tradesman organizations were autonomous and democratic. They have freedom in their inner workings. These organizations constituted the most important executive and supervisory arm of the *narh* system, which was in particular the price and quality control that the government applied. In addition, tasks such as ensuring that the everyday activities of economic life are carried out in social solidarity and harmony, with as little disagreement as possible, ensuring price stability through quality control and standardization, preventing unfair competition, overproduction and unemployment and controlling price movements were carried out by tradesman organizations. The rules to be followed by those involved in the tradesman organizations were also determined by regulations.

It is known that in the Ottoman period, the tradesmen organizations were influenced in the early periods by the associations of *Fütüvvet* and *Ahîlik*. The advice in the *fütüvvetname*, which has a social and mystical structure, is based on the Qur'an and the Sunnah of the Prophet. *Ahîlik* placed the person who was "supreme of creatures" in its essence and it has formed a worldly and respectable structure and revealed its difference from other systems. Even though the structure of *Ahîlik* and *Fütüvvet* organizations is not entirely maintained in the tradesman organizations in the following periods, it is possible to observe the partial effects and basic Islamic influences.

In this paper, we will try to talk about the tradesmen organisations that play an important role in the economic harmony and transformation, Ottoman Empire inherited from the Seljuks and the Islamic influences on these organizations. Putting forth the Islamic origins and functioning of the economic structure in question will contribute to a better understanding of the Ottoman civilization.

Keywords: Ottoman Empire, Economy, Tradesman Organization, *Ahîlik*, *Fütüvvet*.

GİRİŞ

Osmanlı esnaf teşkilatları Osmanlı Devleti'ne ekonomik alan başta olmak üzere birçok alanda katkı sağlamış ve Osmanlı ekonomisinin düzenleyicisi olarak yüzyıllarca faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatlarının, ilk dönemlerde, fütüvvet ve Ahîlik teşkilatlarından etkilendiği bilinmektedir. Dolayısıyla Osmanlı esnaf teşkilatlarından bahsedilecek olduğunda öncelikle fütüvvet ve ahîliğe yer verilmesi gerekmektedir. Fütüvvet ve ahîlik başta olmak üzere genel olarak esnaf teşkilatlarının yalnızca iktisâdî bir oluşum olduğunu söylemek doğru olmaz. Kur'ân-ı Kerîm'e, Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan ve İslami esasların temel alındığı fütüvvet ve ahîlik teşkilatları, ekonomik olduğu kadar siyâsî, askerî, kültürel ve bilhassa ahlâkî yapı arz etmekteydi. Dini inanç ve değerleri ön planda tutan ve bunları meslek ahlakının temeline oturtan esnaf teşkilatları, Osmanlı ekonomisini düzenleme ve destekleme noktasında sadece ekonomik kaygılar gütmemiş, ahlâkî ve İslami prensipleri de ilke olarak canlı tutmaya gayret etmiştir.

En genel tarifiyle Türk örf ve adetleriyle İslam inanç ve ahlakını mecz ederek; toplumdaki bireyler ve kurumların arasında ahlâkî bir toplum nizamı oluşturmak için adeta bir köprü görevi üstelenen teşkilatların temel amacı insanı dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırmaktır. Bu gayeyle bireylerin dünya hayatlarını orta yol üzere yaşayarak ne dünyasını ne de ahiretini terk etmeyen anlayış içerisinde yaşamalarını esas almaktadır.

Çalışmamızda öncelikle esnaflık kavramından, fütüvvet, ahîlik, gedik ve lonca olmak üzere esnaf teşkilatlarından kısaca bahsedilecek, ardından Osmanlı esnaf teşkilatının alt yapısını oluşturan fütüvvet ve ahîlik teşkilatlarının yapısı ortaya konulacak ve bu teşkilatların üzerindeki İslami etkilerden söz edilecektir.

1. Esnaflık ve Esnaf Teşkilatları

Esnaf terimi, Osmanlı'da el sanatları ile ilgilenenlerin geçimlerini, ürün ve hizmet üretimi ve ürünlerin alım satımı şeklinde sağlayanlar için kullanılmaktadır. Esnaflığın tarihi insanlığın tarihine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki esnaflık kökenlerine bakıldığında, bu kökenlerin önceki Türk-İslam devletlerine kadar uzandığı görülmektedir. Her esnafın kendine has gelenekleri ve her mesleğin bir piri bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdris terzilerin, Hz. Yusuf saatçilerin, Hz. Davud demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tacirlerin, Selman-ı Farisi berberlerin, Ahî Evran ise debbağ esnafının piri kabul edilir (Kal'a, 1995: 423).

Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatlarının en önemli işlevi, iktisâdî yaşamın gündelik uygulamalarının, çıkabilecek ihtilafı en aza indirgeyerek, sosyal dayanışma ve uyum içerisinde gerçekleşmesini sağlamaktır (Genç, 2000: 297).

Bu sistem, kalite kontrol ve standardizasyonu sayesinde fiyat istikrarını sağlayıcı, haksız rekabeti, aşırı üretimi ve işsizliği önleyici bir anlayışa dayanmaktaydı. Yarı özerk bir yapıda olan

sistem, devletin gerçekleştirdiği narh politikasının en mühim yürütme ve denetleme görevini gerçekleştirmekteydi. Demokratik bir yapıya sahip olan esnaf teşkilatları, iç işlerinde serbesttiler (Tabakoğlu, 2016).

Esnaf teşkilatına mensup olanların uymaları ve uygulamaları gereken bir takım nizamlar vardı. Esnaf arasında ilk nizam, Divân-ı Hümâyûn kalemlerinden birine kaydedilerek bu nizamın içinde bulunduğu ferman esnafa verilirdi. Bu şekilde nizam resmi bir özellik kazanmaktaydı. Bir nizama sahip olmak, bir esnaf grubunun esnaf birliğine dönüşebilmesi için gerekli olan ilk adım olarak sayılmaktaydı (Kal'a, 1995: 427).

1.1. Fütüvvet

Fütüvvet terimi Arapça'dan gelmektedir. Fütüvvet kelimesinin yalın hali ise 'fetâ'dır. Bu haliyle sözlükte genç, delikanlı, cömert gibi manalara gelmektedir. Fetâ kelimesinin çoğulu ise fityandır (Arslanoğlu, 1997, s. 13).

Fetâ ve fütüvvet kavramı genel olarak tasavvuf anlamında kullanılmaktadır. Çoğu defa sûfide bulunan fedakârlık, iyilik, yardım, hoşgörü gibi nitelikler kastedilmek istenmektedir (Uludağ, 1996: 259-261). Bir tasavvuf terimi olarak fütüvvet "fedakarlık, feragat, mertlik, adamlık, insanlık, bir kimsenin sırf insani mülahazalarla başkalarının hak ve menfaatini kendisinininkinden önde tutması, toplumun ve fertlerin kurtuluşu ve mutluluğu için feda etmesi, herhangi bir karşılık veya ödül beklemeden başkalarına yardım ve iyilik etmek, başkalarını kendinden daha önemli ve daha saygı değer olarak görmek" anlamlarını taşımaktadır. (Cebecioğlu, 1997: 140).

Fütüvvet, Arap-İslam dünyasında meydana gelmiş olmasına karşılık, teşkilat olarak ortaya çıkışı İslam'ın Asya'ya yayılmasından sonra Türk ve İranlıların yaşadıkları ve nüfuz ettikleri bölgelerde görülmektedir (Gölpınarlı, 2011).

Fütüvvet herhangi bir geri dönüş beklemeden başkalarına iyilik etmek, fedakârlık göstermek, kendi menfaatinin yerine başkalarının menfaatini önde tutmak gibi anlamlara gelmektedir. Fütüvvet, emaneti korumak, nefisle mücadele etmek, kişinin kendisini topluma adayıp din ve mezhep ayrımı gözetmeden herkese sevgi beslemesidir. Misafirperverliğin, yiğitlik ve öz verinin en üst aşamasına fütüvvet denmektedir (Çakmak, 2014).

1.2. Ahîlik

Ahîlik, XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkmaya başlayan ve bir zaman sonra Osmanlı Devleti'nin inşa edilmesinde kilit rol oynayan dinî-içtimaî teşkilat olma özelliğine sahiptir (Kazıcı, 1988: 542).

Ahîlik teşkilatı, Ahî Evren tarafından fütüvvet teşkilatına benzer bir şekilde iktisâdî uygulamayı düzenlemek ve devletin katkısıyla bu nizamı sağlamak için tüccar ve esnaf arasında birlik ve kardeşlik esasına dayalı olarak kurulmuştur. Bir mesleğe mensup ve bir arada yaşayan insanlar arasında sosyal, ekonomik ve kültürel düzeni sağlamak, teşkilatın amaçlarından biridir (Turan, 1996).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ahîler çatışmaya dayalı değil uzlaşmaya dayalı bir yapıya sahiptir. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, yani toplumun neredeyse bütün fert ve kurumları arasında güzel ilişkiler inşa ederek bir huzurun tesis edilmesini temel amaç edinmektedir. Toplumda birbirinden farklı konumların olmasını normal karşılayan Ahîlik, güçlünün zayıfa üstünlük taslayarak ezmesine asla izin vermemektedir (Bayram, 2012).

Ahîliğin asıl amacı, insanların ahiret ve dünya hayatlarını huzur ve mutluluk içerisinde sürdürmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda kişilerin dünya hayatlarını orta yol üzere yaşayarak ne dünyasını ne de ahiretini terk etmeyen anlayış içerisinde yaşamalarını esas almaktadır (Ekinci, 1989).

Ahîliğin amaçlarını Türk gençlerini sanat sahibi yaparak başıboşluktan ve her türlü zararlı akımdan kurtarmak, düzenli birliklerin bulunmadığı veya yetersiz olduğu zamanlarda buldukları yerin savunmasını üstlenerek huzur ve güvenliği sağlamaya çalışmak, Anadolu Türklerinin yerleşik hayata geçişini hızlandırarak Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslamlaştırmak, Türk esnaf ve sanatkarları arasında iş birliği, dayanışma ve iyi ahlak kuralları oluşturarak bunları halka yaymak şeklinde saymak mümkündür.

Ahîliğin Anadolu'da inşa edilmesinde fütüvvet teşkilatının ciddi bir etkisi olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir (Kazıcı, 1988: 540). Başlangıçta tasavvufî bir görüntü sergileyen fütüvvet, XIII. yüzyıldan itibaren ictimâî, iktisâdî ve siyâsî yapılanmaya dönüşen bir kurum haline gelmiştir (Kazıcı, 2006: 58).

Fütüvvet ve Ahîlik kurumlarının tüzüğünü oluşturan fütüvvetmanelerin içerisinde benzerlikler bulunmaktadır. Bu gibi benzer durumların yer alması Ahîliğin fütüvvetin Anadolu'daki bir uzantısı ve devamıymış gibi görülmesine ve değerlendirilmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra Ahîliğin kökenini eski Sasanî veya Bizans'ta görülen esnaf teşkilatına benzetmeye uğraşanlar da olmuştur. Ancak Anadolu'da Ahîliğin kurulmasında, İslam dünyasında yer alan fütüvvet teşkilatı dışında, İslam tasavvufunun, Bâtinîliğin, Melâmiliğin, İslam'dan önce yer almış olan eski Türk inançları, kültürü ve ahlakının yanında yine aynı dönemdeki siyâsî, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartların etkili olduğu görülmektedir. Bu sebeple Anadolu'daki Ahîlik, Anadolu'ya gelmiş olan Türkler'in yaşamlarında bulunan dini, siyasi, kültürel birleşimleri de bünyesinde barındırmıştır. Tüm bu etkileşimlere rağmen, Anadolu'da Müslüman Türkler arasında meydana gelen dinî-sosyal birlikler olarak Ahîliğin, kendine özgü özellikleriyle diğerlerinden ayrıldığını; Anadolu'da Türkler'e özgü orijinal bir kurum olarak kendini ortaya çıkardığını ifade etmek gerekmektedir (Günay, 1998: 4).

Ahîlik, prensip olarak Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetini benimsemiştir. Aynı zamanda İslam tasavvuf geleneğinde yer alan uhuvvet anlayışını anımsatmasından dolayı da kabul görmesi kolay olmuştur (Kazıcı, 1988: 540).

1.3. Lonca

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Lonca, Osmanlı Devleti'nde teşkilatlanmış esnaf gruplarına verilen addır (Kal'a, 2003: 211). Aynı zamanda teşkilatlanmış esnafın birlik ile alakalı fonksiyonlarını yerine getirdikleri yerin adıdır. Lonca teşkilatının meydana gelmesi Roma İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına kadar uzanır (Bayram, 2012).

Ergin, esnaf loncalarının 17.yüzyıldan sonra oluşmuş olabileceğini ifade etmektedir (Ergin, 1995). Mehmet Genç ise lonca söyleminin 18.yüzyıldan itibaren oluştuğunu ifade etmektedir (Genç, 1986).

Lonca kelimesi başlarda yer ifadesi olarak kullanılmıştır. Teşkilatlanmış esnaf kişilerinin gerekli hammaddeyi alıp esnafa dağıttığı, depoladığı yeri ifade etmektedir (Kal'a, 1998). Loncalar, Ahî Evran'a tabi olmayı sürdürürken, Ahîlikte kabul edilmeyen esnaf türlerini ve gayrimüslimleri de içlerine almışlardır.

Çırak, kalfa, usta süreçleri gibi aşamalar Ahîlik ile benzerlik taşımaktadır. Loncalar yöneticilerini kendileri seçerek, kurallarını da kendileri belirliyordu. Ancak devletin koyduğu kalite standartlarına ve fiyatlara (narh) da uymak durumundaydılar. Loncalar genel olarak aynı tür işi yapan esnaf ve zanaatkarların bir arada buldukları çarşı, han, arasta gibi yerlerde faaliyette bulunmaktaydılar (Güngör, 2013).

18. yüzyılın ortalarında çarşı ve dükkan sayısının fazlalaşması, gerçekten esnaf ve zanaatkar olmayanların da bu mekanlarda işyeri açmaları lonca düzenini sarsmıştır. Bunun yanısıra Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan yerlerdeki egemenliği arttıkça, farklı dindeki bireylerin bir arada çalışma zorunluluğunu ortaya çıkmıştır (Güngör, 2013). Bu şekilde din ayrımı yapılmadan kurulan, loncaların uzantısı olarak oluşan yeni düzene de "gedik" adı verilmiştir.

1.4. Gedik

Gedik Türkçe bir kelimedir ve 'eksik, kusur, yıkık yer' manalarını taşımaktadır. Terim olarak ise askerî, idârî, hukûkî ve iktisâdî manalar taşımaktadır. Osmanlı tarihi ve hukuku açısından mühim olan yönü hukûkî ve iktisâdî anlamıdır (Akgündüz, 1996).

Tekel ve imtiyaz manalarını taşıyan gedik, sahiplerinin gerçekleştireceği işlemleri başkalarının gerçekleştirmemesi şartı ile hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir. Bu sistem, bireyin çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip ustalık makamına erişmedikçe, yani bir gedik sahibi olmadıkça, dükkan açılarak sanat ve ticaret yapılması mümkün olan bir sistem değildir (Işık Erol, 2017: 182).

Gedik sistemini Sultan III. Ahmet uygulamaya sokmuştur. Gediğin bir anlamı da; din farkı gözetilmeden sahibine sanat, ticaret ve ekonomi alanlarında imtiyaz tanıyan yeni bir uygulamadır, şeklindedir (Doğan, 2006). Gedik, devlet ve esnaf teşkilatlarının ortak gayretleriyle doğan tekellere dayalı üretim sistemi olarak da tanımlanmaktadır (Kal'a, 2012: 227).

2. Esnaf Teşkilatları Üzerindeki İslami Etkiler

2.1. Fütüvvetteki İslami Etkiler

İslam dünyasında sūfîlik ile ilişkili olarak gelişen fütüvvet anlayışının temel ilkeleri ile adap ve erkanını bulunduran fütüvvetnameler, mensuplarının uymak ve uygulamak zorunda oldukları yazılı olan kaynaklardır (Kahveci, 2005: 553).

Amaç ve hedef farketmeksizin tüm bu fütüvvetnameler İslam'ın temeli olan Kur'ân-ı Kerim'e ve hadis-i şeriflere dayandırılmıştır (Kahveci, 2005: 554).

Fetâ kelimesinden türeyen *Fütüvvet* kavramı Kur'ân-ı Kerim'de farklı formlarda geçmektedir. Bu anlayışın asıl gayesi, toplumun hangi kesiminden olursa olsun mensuplarının topluma yararlı, mesleklerini hakkıyla yapan, kendi üstlerine saygı gösteren ve itaat eden, mensubu olduğu birliğin ahlâki kurallarına uyan bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple İslam'ın bireylere sunduğu ahlâki normlar, fütüvvet anlayışının çerçevesini çizen fütüvvetnameler için çok değerlidir (Köksal, 2005: 46).

Ebu Abdurrahman es-Sülemî *Kitabü'l Fütüvve* adlı eserinde fütüvvet kavramını, Allah'ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, açık ve gizli ahlakın en güzeline sarılma olarak tarif etmektedir. Sülemî'nin, kitabında yer verdiği fütüvvet esaslarından bazılarını ise; doğruluk, vefa, cömertlik, güzel huy, göz tokluğu, dostlarla şakalaşma, arkadaşlarla iyi geçinme, kötü söz dinlemekten kaçınma, iyilik yapmayı arzulama, güzel konuşma, ahde vefa, Allah'ın emaneti olan aile efradına ve hizmetçilere iyi muamele, çocukları terbiye etme, büyüklere karşı edepli davranma, kin, aldatma ve buğzdan uzaklaşma, Allah için dost ve Allah için düşman olma, malını ve varlığını dostlara açma, misafirlere hizmet etme, kötülüğü iyilikle karşılama, tevazua sarılma ve kibirden kaçınmadır şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu noktada fütüvvet kavramının iki boyutu meydana gelmektedir ki; birincisi, Allah'ın emirlerine uyma ve güzel ibadet; ikincisi ise, güzel ahlaktır. "Fetâ" Allah'a karşı kulluk bilincinde olan ve Allah'ın yarattıklarına karşı da davranışlarında en iyi ve erdemli kişidir. Fetâdan beklenen sadece mü'mine karşı değil aynı zamanda bütün varlıklara karşı da cömertlik, iyilik ve yardımsever olmasıdır (Çakmak, 2014: 148)

Fütüvvetin değer anlayışına girmenin ilk adımı iman ve İslam'dır. Fütüvvet evvela Allah'a bağlılıkla başlar. Dolayısıyla fütüvvet değerlerini İslam'ın değerlerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Allah'a karşı fütüvvet, O'nun emir ve yasaklarına uymayı ve O'na hakkıyla kulluk etmeyi ifade etmektedir. Bu çerçevede fütüvvet, ilk insanla başlamaktadır. Allah'ın davetine icâbet etmek bütün faziletlerin ilk adımıdır. Allah'a itikadı düzeltmek de fütüvvet ahlakının ilk sıralarda yer verdiği meselelerden biridir (Sülemî, 1977).

Tasavvuf kültürünün bir devamı olarak görülebilecek olan fütüvvet ve ahîlik anlayışının yazılı eserlerini teşkil eden fütüvvetnamelerde, ayet ve hadislere sıkça atıf yapılmıştır. Fütüvvetin esasları bu atıflar kullanılarak ortaya konulmuştur. Ancak bazen açıklamalarda ayetlerin mana

çerçevesinin dışına çıkılarak zoraki yorumlara yer verildiği de görülmektedir. Hatta bazen durum o noktaya varmıştır ki, bazı sözler, hadis olmadığı halde fütüvvetnamelerde hadismişi gibi kullanılarak gösterilmiştir (Kahveci, 2005, 560-562). Bunun sebebi olarak, söylenenlerin bağlayıcılığını arttırmak ve insanların nezdinde kabulünü kolaylaştırmak şeklindeki amaçlar gösterilebilir. Fakat amacı ne olursa olsun Hz.Peygamber'in söylemediği hiçbir söz kendisine atfedilemez.

Fütüvvetnamelere bakıldığında ayetlere sık sık atıflar yapıldığı görülen bir gerçektir. Ancak bazen ayetlerin kendi bağlamı dışında kullanıldığı görülmektedir. Bu yolun seçilmesindeki amaç ayetleri güçlü bir dayanak olarak zikredip verilmek istenen mesajın güçlü olduğunu göstermektir. Tefsir literatüründe İslami çevreye Kitab-ı Mukaddes kültüründen geçtiği için teknik ifadesiyle İsralliyat şeklinde nitelendirilen bu bilgiler ayetlerle bir arada verilmiş, bunlar arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Konuya dair bilgi sahibi olmayanların bunların arasındaki farkları görüp ayırması mümkün görünmemektedir (Kahveci, 2005: 563). Bu noktada da dikkatli davranmak gerekmektedir.

Ahîliğin ilkelerinden biri olan fütüvvet, genç bir insanda bulunması gereken güzel vasıfların tümü olarak da tanımlanmaktadır (İnaltekin, 2011:449).

Fütüvvet, İslam dünyasında kahramanlık, yiğitlik ve cömertliğin adıdır. Şövalyeliğin Orta Çağ Batı dünyasına ait olması gibi, fütüvvet de Orta Çağ İslam dünyasına aittir. Nasıl ki Araplar İslamiyetten önce de kültürlerinde bulunan fütüvvet anlayışını İslami değerlerle geliştirip devam etmişler, nasıl ki Farslar "cevan-merdi" meselesini benzer biçimde İslam süzgecinden geçirmişler, Türkler de kendi "Akıllık" ülkülerini İslami ahlak ve değerlerle harmanlayarak bu şekilde devam ettirmişlerdir (İnaltekin, 2011:451).

2.2. Ahîlikteki İslami Etkiler

Ahîlik; güzel ahlak, doğruluk, yardımseverlik gibi üstün meziyetlerin bir araya gelerek oluşturduğu yapılanma olarak tanımlanabilir (İnaltekin, 2011:455). Fütüvvetnameler, fütüvvet teşkilatının olduğu gibi fütüvetten sonra oluşan ahîliğin de tüzüğünü oluşturmaktadır. Bundan dolayı ahîliğin fütüvvet ile yakın bir ilişkisi vardır. Ahîliğin yapılanmasında ahlak ve meslek kurallarının fütüvvetlerden alındığı görülmektedir (Çağatay, 1981: 54; Kazıcı, 1988: 540; Ocak, 1996: 264; Anadol, 1991: 46.) Nefsini kontrol altında tutmak, Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak, iyi kalpli, iyiliksever ve cömert olmak, konuksever olmak ve konuğu ağırlamak, din ve mezhep gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek, hile yapmamak, yalan söylememek, iftira ve dedikodudan sakınmak, hak ve adalet sever olmak, zulme, zalime ve haksızlığa karşı koymak (Çağatay, 1981: 178) gibi erdemler fütüvvetnamelerde geçen ve ahîlerin uyması gereken özelliklerdir. Fütüvvet ise, cömertlik göstermek, güzel ahlak, güzel konuşma ve ahde vefa, misafire hizmet, kusur aramamak, ayıbı örtmek, nefse düşman olmak, yoksulu kollamak, karşılık beklemeksizin yardım ve iyilik etmek, ikram etmeyi sevmek, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün

tutmak, başkalarını kendine tercih etmek, toplum için kendini feda etmek, gibi anlamları içerisinde barındırmaktadır (Sülemî, 1977; Uludağ, 1977: 196).

Ahîlik ve fütüvvet arasında etkileşimin olması fütüvvet esasları ile ahîlik prensipleri arasındaki benzerliği oluşturmaktadır. Cesaret, cömertlik, fedakârlık, başkalarının hak ve menfaatlerini kendi hak ve menfaatlerinden üstün tutma, hataları görmezlikten gelme, sadakat gösterme, insanlarla iyi geçinme, kendisini inciteni affetme (incinmeme), herkese ikramda bulunma gibi fütüvveti tanımlayan ve fütüvvetin gereklerinden olan hususlar, aynı zamanda ahîliğin de temel prensipleri arasında yer almaktadır (Çakmak, 2014: 157). Tüm bunlar ahîlik ve fütüvvetin prensiplerinin İslam'a uygun ve uyum içinde olduğunu göstermektedir. Ahîlik prensipleri Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılmasıyla İslami anlayışa doğrudan bağlıdır.

Sülemî'nin fütüvvetin esaslarından olarak saydığı şeyler aynı zamanda Ahîliğin de uyması gereken esaslar olarak yer almaktadır. Bunlar vefa, doğruluk, cömertlik, tevazu, tevbe, ihvana nasihat, onları doğru yola sevk etmek, kudreti varken affetmek, yoklukta ihsan, akıl sahibi olmak, ergenlik çağına gelmek, dindar olmak, haya ve mürüvvet ehli olmak, bir sanat sahibi olmak ve aynı zamanda fütüvvet nisbetine sahip olmaktır (Gölpınarlı, 2011: 32). Fütüvvetnâmelerde Ahîlerin giyimlerine dair hususlar da yer almaktadır. Örneğin; Ahîlerin ne giyip giymeyeceği gibi hususlar, şekilleri, renkleri, cinsi gibi detaylar dahî fütüvvetnâmelerde yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse; Ahînin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır anlayışı vardır. Eli açık olmalı (cömert olmalı), kapısı açık olmalı (konuk sever olmalı), sofrası açık olmalı (ikramı herkese). Gözü kapalı olmalı (kimseye kötü bakmamalı ve kimsenin ayıbını görmemeli), beli kapalı olmalı (kimsenin ırzına, namusuna, haysiyet ve şerefine göz dikmemeli), dili kapalı olmalıdır (Çağatay, 1981: 182).

Ahîlik teşkilatı, genç Müslüman kuşaklara yol göstererek onların kaliteli bireyler olabilmeleri için çaba sarfetmiştir. Toplumu sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yapılandırmaya çalışmıştır. Bu teşkilat ile tasavvuf ehli arasında sıkı bağlar kurulmuş ve bu bağlar sayesinde manevi güç ile iktisâdî güç bir araya gelmiştir (İnaltekin, 2011:455).

2.3. Lonca Teşkilatı Üzerindeki İslami Etkiler

Osmanlı Devleti'nde teşkilatlı esnaf grupları loncalardı (Kal'a, 2003: 211). Loncalar ortaya çıktıkları ve geliştikleri kültürlere göre özellik taşıyorlardı, bu da loncaların birbirinden farklı olmasına sebep oluyordu (Kuran, 2000).

İslamiyet, loncaların işlediği sosyal, yasal ve ekonomik çevreyi etkilemesi sebebiyle ilk faktördür. Şehirlerdeki birçok lonca farklı dinlere mensup olan üyelerden oluşmuştur. Bernard Lewis İslâm dünyasındaki loncaların karma yapısını loncaların mühim bir farklılığı olarak şöyle

ifade etmektedir: "Avrupa'daki loncalar bazı Hristiyan gruplara bile kapalı iken, (İslam dünyasındakiler) Müslümanların yanı sıra Yahudi ve Hristiyanlara bile açıktır... Hatta bazılarında gayrimüslimler hakimdir." (Kuran, 2000).

İslamiyet, loncalardaki ustaların meslekî davranışlarını, üretici, tüketici ya da satıcı olarak uygulamalarını şekillendirmiş olsa da, bu teşkilatlar, din farkı gözetmeksizin her kesimden esnafı kabul etmişlerdir (Kuran, 2000).

2.4. Gedik Teşkilatı Üzerindeki İslami Etkiler

Gedik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan, Müslüman olan kimselerle Müslüman olmayan kimselerin beraber çalışma zorunluluğu sebebiyle ortaya çıkan bir teşkilattır. Devletin bünyesinde Müslüman olmayan kesimin nüfusun artması ve bu kimselerle Müslümanların çalışma zorunluğunun doğması yeni bir yapılanmaya gidilmesini sağladı ve buna 'gedik' adı verilmiştir (Taner, 2009).

Devletin gayrimüslimler üzerindeki egemenlik alanının artması, sanatın ve sanatkarların çoğalıp bu çeşitlerin fazlaşması, Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrımının devam etmemesine sebep olmuştur. Hangi kesimden olursa olsun bireylerin birlikte çalışma zorunluluğu söz konusu olmuştur. Din farkı gözetmeden oluşturulan bu yapılanma gedik yapılanmasıdır (Çağatay, 1981).

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkârlar çoğalıp dalları arttıkça bu Müslüman ve gayrimüslim ayrımı daha fazla sürdürülememiş, ortak çalışma zorunluluğu doğmuştur. Bu din ayrımı gözetilmeden vücut bulan, eski mahiyetinden büyük farkı olmayan yeni organizmaya gedik denmiştir (Çağatay, 1981).

SONUÇ

Osmanlı esnaf teşkilatları, Osmanlı ekonomisinin düzenlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Ekonomi en genel manada insanların yaşamlarını devam ettirmeleri için üretme ve ürettiklerini bölüşme biçimleri ile bu etkileşimden doğan ilişkilerin tamamı olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2015: 612). Ekonomi, insanların bazı ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu da insanların bir arada yaşamalarına vesile olan bir faktördür. Bu üretim ve tüketim ilişkileri faydaya yöneliktir fakat bu faydanın yanında üretici açısından sorumluluk da mevcuttur (Cevherli, Cevherli & Çakmaktaş, 2017). Osmanlı esnaf teşkilatları da Osmanlı ekonomisini düzenleme ve destekleme noktasında sadece ekonomik kaygılar gütmemiş, ahlâki ve İslami prensipleri de ilke olarak canlı tutmaya gayret etmiştir. Osmanlı esnaf teşkilatlarında mesleki ve sosyal bilgi ve formasyonun yanında dîni ve ahlâki bilgilerin de verilmesi bir prensip haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak teşkilat içindeki eğitim, modern eğitim kavramlarından "yaşam boyu öğrenme" şeklinde tarif edebileceğimiz bir formda ücretsiz olarak devam eden bir faaliyet olarak devam etmiştir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Esnaf teşkilatları, Türk örf ve adetleriyle İslâm inanç ve ahlakını mezc ederek; toplumdaki bireyler ve kurumların arasında ahlâki bir toplum nizamı oluşturarak bir köprü görevi ifa etmektedir. Bu vesileyle de toplumda huzuru tesis etmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir amaç da sistemin merkezine konulan insanın dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştırılmasıdır.

Bir okul olarak da mütalaa edilebilecek olan esnaf teşkilatları yukarıda da ifade edildiği gibi mesleki, dini ve ahlâki nitelikte eğitim ve öğretimin devam ettiği kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada tabi olunan eğitimle insanı mükemmelliğe ulaştırmak, davranışlarında dengeyi oturtmak ve başkalarının haklarına riayet etmek başta olmak üzere İslami açıdan kamil insanın sahip olması gereken güzel hasletlerin kazandırılması hedeflenmektedir. Bunların yanında teşkilatlarda herkesin emeğine saygı duyulması, haklarının savunulması, alın teri kurumadan emek, bilgi ve buluşun karşılığının verilmesi şeklinde İslami ahlaka uygun tavırlar ilke olarak benimsenmiş; bu da güven ortamının oluşmasını sağlamıştır.

Fütüvvet ve ahîlik anlayışının yazılı eserlerini teşkil eden fütüvvetnamelerde, ayet ve hadislerle sıkça atıflar yapıldığı bilinmektedir. Fütüvvetin esasları ayetler ve hadisler referans gösterilerek ortaya konulmuştur.

Teşkilatlarda İslami değerlerle örtüşen noktalardan biri de yardımlaşma ve dayanışmaya çok önem verilmesidir. Öyle ki yardımlaşma ve dayanışma, teşkilatlarda iş ahlakına dair bir ilke haline gelmiştir. Adil gelir dağılımını sağlamak amacıyla yoksul, işsiz ve muhtaç insanlara yardım edilmesi önemli bir ahlâki prensip olarak benimsenmiş, iddihar yasaklanmış ve bu vesileyle toplumsal dayanışmanın oluşmasına katkıda bulunulmuştur. Dayanışmanın en güzel örneklerinden biri de Ahîlikteki orta sandıklarında karşımıza çıkmaktadır.

İslam dininin en önemli prensiplerinden olan israf etmeme prensibi, esnaf teşkilatlarında da üzerinde önemli durulan hususlardan biridir. Üretimi ve çalışmayı teşvik eden teşkilatlar, üretimin ihtiyaca binaen yapıldığını ve sınırlı tutulması gerektiğini düşünmüş, bu sebeple de aşırı tüketime ve israfa müsaade etmemiştir. Teşkilatlardaki önemli özelliklerden bir diğeri de sehavet duygusunun gelişmiş olmasıdır. Teşkilat üyeleri, İslamiyet'in tavsiye ettiği gibi fedakâr, kanaatkâr, erdem ve fazilet sahibidir.

Sonuç olarak İslamiyetin ve genel İslami prensiplerin Osmanlı Devleti'nin esnaf teşkilatları üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Teşkilatların yasalarına ve uymaları gereken kurallara bakıldığında, bu kuralların toplumsal düzen ve güveni tesis etmek amacıyla uyulması gereken dinî ve ahlâki kuralların formüle edilmiş şekli olduğu görülmektedir. Teşkilatların belirlediği ahlak prensipleri, bireye toplum içinde kişilik ve kimlik kazandırarak İslami prensipler doğrultusunda iyi karakter sahibi ahlaklı bireyler yetiştirmenin yanında; biz duygusunu ve grup bilincini aşılıyarak toplumsal nizamın ve ahlakın oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahilik Ansiklopedisi. (2016). *Ahilik Ansiklopedisi* (Cilt 1). Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Akgündüz, A. (1996). Gedik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 541-543). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Arslanoğlu, İ. (1997). *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetname*. ANKARA: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(21), 81-115.
- Cebecioğlu, E. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cemal Anadol, C. (1991). *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara.
- Cevherli, F., Cevherli, K., & Çakmaktaş, B. (2017). Bir Toplumsal Dayanışma Kurumu Olarak Ahiliğin İş Ahlâkına Dair İlkeleri ve Ekonomik Hayata Katkıları. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(1), 307-322.
- Çağatay, N. (1981). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, B., & Gümüş, İ. (2011). *Ahilik*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak, M. (2014). "Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu*, 7 (13), 143-158.
- Doğan, H. (2006). *Ahilik ve Örtülü Bilgi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ekinci, Y. (1989). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-i Belediyeye* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- es-Sülemi, Ebu Abdurrahman. (1977). *Tasavvufta Fütüvvet (Kitabü'l-Fütüvve)*. tah. Süleyman Ateş. Ankara.
- Genç, M. (1986). *Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Birliği Yayını.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gıynaş, K. A. (2004). *Gedikler*. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürü Araştırma Merkezi.
- Gıynaş, K. A. (2004). *Sıdkı Bey'in Eserine Göre Gedikler ve Gedik Kurumu*. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürü Araştırma Merkezi.
- Gölpınarlı, A. (2011) "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (12) (Tıpkı Basım). İstanbul.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Güngör, T. (2013, 25 Eylül). Ahiliğin uzantısı Loncalar ve Gedikler. *Dünya*. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ahiligin-uzantisi-loncalar-ve-gedikler/17714> adresinden alındı.

Işık Erol, S. (2017). *Neoliberalleşme Sürecinde İş Ahlakı*. İstanbul: Hiperyayın.

İnaltekin, A. (2011). Toplumsal Ahlak Bağlamında Ahilik Teşkilatının Fütüvvet, Edep Ve Erkan İlkeleri. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu (Kalite Merkezli Bir Yaşam) Bildiri Kitabı*. Kayseri.

Kal'a, A. (1995). Esnaf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 423-430). İSTANBUL: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kal'a, A. (1998). *Fütüvvet, Ahilik ve Esnaf* (Cilt 4). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi.

Kal'a, A. (1998). *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları* (Cilt 4). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi.

Kal'a, A. (1998). *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları* (Cilt 7). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi.

Kal'a, A. (2003). Lonca. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 27, ss.211-212). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Kal'a, A. (2003). Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla ilgili Genel Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 245-266.

Kal'a, A. *Debbağcılıktan Dericiliğe (İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi)*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 27.

Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1, ss. 540-542). İSTANBUL: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi

Kuran, T. (1999). Osmanlı Lonca Teşkilâtı Üzerinde İslami Etkiler. *Osmanlı*, (3). Ankara.

Mahiroğulları, A. (2008). Selçuklu, Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik, Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* (54), 139-154.

Ocak, A.Y. (1996). Fütüvvetnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 264-265). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Tabakoğlu, A. (2016). *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Taner, E. (2009). *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkezi Birliği.

Turan, K. (1996). *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Yayın No 129.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.

Uludağ, S. (1977). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:

The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk

27th-29th September 2018

Uludağ, S. (1996). Fütüvvet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss.259-261).
Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Mudârabede Kârın Tarafların Mülkiyetine Geçiş Problematiği

Araştırma Görevlisi, Cemal KALKAN¹

ÖZ

Günümüz katılım bankalarının neşv-ü nemâ bulmasında mudârabeye akdinin etkili olduğu kabul edilir. Mudârabede kâr; sermaye, damân (taahhüt ve sorumluluk) ve emek ya da emeği taahhüt ile elde edildiğinde ileri sürülür. Kârın tahakkuk zamanı ve tarafların mülkiyetine geçişi, kâr paylaşımı için elzem olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada hak-milk ayırımından hareketle tarafların kâr üzerindeki yetkileri ve kârın mudârib ve sermayedarın mülkiyetine intikal aşamaları Hanefi fûru-u fıkıh metinlerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Damân, sermaye, emek, kâr, milk.

¹ Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü ckalkan@selcuk.edu.tr

Problem of Passing of Profits into Possession of the Parties in Mudaraba

ABSTRACT

Mudarabah have been had an influence on emerging of today's participation banks. Profit in mudarabah can be made with capital, risk (damân), labour or undertaking of labour. Accrual date of profit and its passing into possession of the parties are important for sharing profits. This study discusses, with reference to the difference between right and possession (hak-milk), rights of the parties on profit and profit's stages of coming into possession of agent and investor on the basis of the texts belonging to Hanafite 'furu'ul-fikh'.

Keywords: Risk, capital, labour, profit, possession.

Mudarabe ve Kâr

Klasik ve modern fıkıh edebiyatının mudârabe akdini detaylı bir şekilde incelediği görülmektedir. Konu hakkında yeterli düzeyde malumat, çeşitli dillerde özel olarak incelemeler ve birçok ilmî platformlarda çeşitli yönleriyle tahlil edilmiş veriler bulunmaktadır. “Bir tarafın sermayesi, diğer tarafın da emeğiyle [oluşan] kâr ortaklığı akdi¹” şeklinde tarif edilen mudârabe, eskiden beri insanların uygulayageldiği bir yöntemdir. Klasik dönemde insanlar, ihtiyaçlarını küçük ölçekli sermayeyle karşılamışlardır. Modern dönemde ticarî ve sinaî büyük projelerin yaygınlaşmasıyla artık devasa sermayelere ihtiyaç duyulmaktadır.² Bu durum, doğal olarak klasik mudârabe uygulamasının geliştirilmesini tetiklemiş ve günümüz katılım bankalarında tatbik edilen mudârabe formunu almasına sebep olmuştur. Karma bir akit olarak tanımlanabilen mudârabe, ikili ve çoklu uygulama olarak tasavvur edilebilir. Bir mudâribin birden fazla kişinin sermayesini işletmesi veya bir sermayedarın birden fazla mudârible sermayeyi çalıştırması birer ikili mudârabe uygulamasıdır.³ Mudârabe taraflar birden fazla olsa da aralarındaki hukukî ilişkinin ikili olması yeterlidir.⁴ Çoklu mudârabe uygulamasında ise sermayedarlar ve mudâriblere ilaveten üçüncü bir unsurun, yani mali bir kuruluşun katılmasıdır.⁵ İkili ve çoklu mudârabe şeklinde tasavvur edilen bu uygulamanın mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁶

Mudârabe sözleşmesinde kâr; akdin konusudur ve kâr, farsça bir kelime olup lügatta; “iş, güç, fiil, fayda, kazanç” anlamlarına gelir.⁷ Kâr, Türkçe kazanç,⁸ Arapça **ribh** kelimeleri karşılığında

¹ İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdullaziz ed-Dımeşkî, **Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebşâr hâşiyetü ibn Abidin**, VIII, Beyrut, 2015. VIII,497.

² Tâkî, Muhammed el-Osmânî, **el-Mudârabe el-müştereke fi'l-müessesâti'l-mâliyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra**, Mecellet-ü mecmâi'l-fikhi'l-İslâmî, ed-devratü'sâlisete aşera, el-adedeü's sâlise aşere, el-cüzü's-sâlis, Kuveyt, 2001, s.11

³ Debû, İbrâhim Fâdıl, **Akdü'l-mudârebe: Dirâse fi'l-iktisâdi'l-İslâmî**, Dar'u Ammâr, Amman:1998, s. 226; Tâkî Muhammed el-Osmânî, s.80

⁴ Bayındır, Servet, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet yay. İstanbul:2005 s.125, 126; Hamûd, Sâmî Hasan, **Tatvîr-u a'mâli'l-masrafiyye bimâ yettefikü ve's-şerîate'l-İslâmiyye**, Kahire 1982, s. 387,395

⁵ Bayındır, Servet, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, 125, 126; Hamûd, **Tadvîru'l-a'mal el-masrifiyye**, s.387, 395

⁶ Ebu Serhan, Ahmed Şahdeh, Arabiyyat, Vail Muhammed, **Mudârabetü'l-mudârib bi-mâli'l-mudârabe ve tatbikâtuhâ fi mesârifî'l-İslâmiyye**, Dirâsât, ulûmu's-şerîati ve'l-kânûn, 2013, XXXX/8.

⁷ Mütercim Asım Efendi, **Burhân-ı Katı**, Hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009, s.402; Ayrıca bakınız: Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Bahar Yayınları s. ; Sağlam, Hadi, **İslam Hukukunda Kâr Kavramı**, s.12

⁸ Kazanç kelimesi aslında *kesb* kelimesinin ismi mefulü manasıdır. Esasında kâr ve kazanç terimleri birbirinden farklı anlamlarda kullanılır. Kanunlarda kâr ve kazanç kavramı ilişkisi ilgili açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak TTK'da genellikle kâr kelimesi kullanılırken TBK'da ise kazanç kelimesi tercih edilmektedir. (Kârslıoğlu, Hasan, Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı, Gazi Üniversitesi. SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ocak, 2015, s.)

kullanılır. (رب ح) kökünden türeyen ribh, ticaretle gelen artış (nemâ) anlamına gelmektedir.⁹ Mecelle ise ribih'e, fayda¹⁰ ve kâr olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Kârın özellikle fıkıh kitaplarında murâbaha ve şirket konularında ele alındığı gözlenir. Ticari işlemler sonucunda öz sermaye üzerindeki artışa, yani fazlalığa kâr denir. Her ne kadar fıkıh edebiyatında açıkça belirtilmese de bu fazlalık, mudârabe harcamaları çıkarıldıktan sonradır.¹²

Sermayenin tamamı sermayedara teslim edildikten sonra geride bir fazlalık varsa kârdan o zaman bahsedilir. Çünkü kâr, sermayeden fazla olan bölümün adıdır. Mudârabe sözleşmesinde sermaye asıl konumundadır. Bu sebeple kârın asla tâbi¹³ olması yani fer¹⁴ olması gerekmektedir. Asıl olmadan tâbiden bahsetmek mümkün değildir. Bu durum, furû-u fıkıh kitaplarında "Mümin tıpkı tacir gibidir. Farzları bulunmadıkça, nafilelere sahip olamaz. Çünkü tacir sermayesine sahip olmadıkça kâra da sahip olamaz."¹⁵ hadisiyle temellendirilmiştir. Farz namazlar edâ edilmedikçe nâfile namazların kılınmasında bahsedilememektedir. Çünkü asl olan farzların yerine getirilmesi ardından da tâli konumundaki nafilelerin kılınmasıdır. Aynı şekilde sermayedar mudâribe teslim etmiş olduğu nakdin tamamını geri alır. Şayet geriye bir miktar nakit kalmışsa bu miktar kâr kabul edilir ve akit kurulurken ileri sürülen şartlara muvafık olarak bu kâr aralarında paylaşılır.¹⁶

Kâra İlişkin Şartlar

Mudârabe akdinde tarafların anlaşmazlığa düşmemesi için bir takım şartları ileri sürülmüştür. Bu şartların önemli kısmı kârla ilgilidir. Kâr ortaklığına hâle getirebilecek her bir şartın akdi ifsâd edeceği kabul edilmiş,¹⁷ çünkü mudârabe kâr ortaklığıdır. Bununla birlikte mudâribin sermaye üzerindeki tasarrufuna mâni olabilecekler şartların da akdi ifsâd edeceği söylenmiştir. Sermayedarın mudâribe birlikte çalışmayı şart koşması, mudâribin sermayeyi teslim almasına

⁹ İbn Manzur, **Lisanu'l-arab**, Dâr-u İhyâi't-türâsi'l-arabi, Beyrut, 1997, V/103, 104; Araplar, ticarete başlayan birine; bir-rebbâh ve's-semâh, der.

¹⁰ Dürerü'l-hükkâm, 3/273; Ribh, fâide demektir. (Vankulu Mehmed Efendi, Vankulu Lügati, I/418, TYEKB, 1. Baskı, İstanbul, 2014; Ribh, ticarete fâide etmek manasındadır. (el-okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît Kâmusu'l-muhît Tercümesi II/1122, TYEKBY, Haz. Mustafa Koç- Eyüp Tanrıverdi, İstanbul, 2013,)

¹¹ Haydar Ali, **Dureru'l-hukkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm**, c. I-IV, İstanbul: 1330, III,742

¹² Muhammed İsmail, Şemsiyye Bint, **er-Ribhu ve devâbituhâ fi'l-fıkhı'l-İslâmî ve tahdîduhu fi'l-müessesati'l-İslâmiyye**, Câmiatü'l-ürdüniyye, Ürdün, 1999, s.5, 22

¹³ Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **Mebûsât**, Beyrût: Dâru'l-marife, 1989, XXII,12; Kâsânî, Ebu Bekir b. Mes'ud, **Bedâ'î'u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î**, I-VII, Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut: 2003, VIII, 56

¹⁴ Kârî, **Feth-u bâbı'l-i'nâye**, II, 538

¹⁵ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 20

¹⁶ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 169

¹⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-senâi'**, VIII, 23; İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtâr ala dürri'l muhtar**, VIII, 502

engel olduğundan akdi ifsâd edeceği söylenmiştir. Zira teslim gerçekleşmeyince mudâribin sermaye üzerinde tasarrufu mümkün olamamaktadır.¹⁸

Kâr, mudârabeye akdinin kuruluş gayesidir ve kâr sermayedar ve mudârib arasında paylaşılır. Kârın akit esnasında taraflarca belirlenmiş olması gerekmektedir. Kârın malum olmasıyla maktû olmasıyla farklı şeylerdir. Tarafların kârdaki haklarının malum olmasından maksat, kâr paylaşımının oransal olarak belirlenmesidir. Kâr paylaşımının bilinmezliği; *cehalet-i fâhişe* (çok) ve *cehalet-i yesirâ* (az) derecesinde olabilmektedir. *Cehalet-i fâhişe* akdin fesâdını gerektirirken *cehalet-i yesirâ* akdin sıhhatine mâni değildir. Sermayedar, mudâribeye verdiği sermayeden elde edilecek kârdan ne oranda pay alacağını söylemese, mudârib sermayeyi çalıştırsa mudârabeye hükümleri uygulanmaz.¹⁹ Çünkü akit, *cehalet-i fâhişe* sebebiyle fâsit olmuştur.

Mudârabenin sıhhati için taraflar arasında kârın nasıl dağıtılacağı belirlenmelidir. Taraflar arasında taksim edilecek kârın malum yani muhakkak oranlı olması gerekmektedir. Çünkü mudârabeye akdinde asıl maksat kâr elde etmektir. Kârın belirsizliği de akdin fesâdını gerektirir.²⁰ Bu sebeple oluşacak kârın, mudârabeye ortakları arasında ne şekilde paylaşılacağına bilinmezliği ortadan kaldıracak ve taraflar arasında anlaşmazlığa mahal vermeyecek şekilde tam olarak belirlenmesi gerekmektedir.²¹ Bununla birlikte tarafların karşılıklı anlaşması ve bu anlaşmanın hangi dönem boyunca devam edeceğinin belirlenmesi şartıyla kâr oranlarının değiştirilmesini kararlaştırmak mümkündür.²²

Sermayedar, mudâribden ne oranda kâr alacağını belirtmelidir. Belirtmediğinde söylediği söz, örf bakımından pay durumunu bildirir veya kolay anlaşılır bir söz ise -mesela; “kâr ortak”, “kâr aramızda”- o zaman mudâribin alacağı kâr payı ortaya çıkmış olur. Sermayedarın mudâribeye kâr aramızda müşterek (ortak) olsun şartıyla malı teslim etse kâra aralarında yarı yarıya ortak olurlar. Çünkü ortaklık eşitliği gerektirmektedir. “...onlar üçte birinde ortaklardır,”²³ ayet-i kerîmesi eşitliği gerektirmektedir.²⁴ Sermayedarın “mudârib kârda ortak olması üzere” demesi durumunda da Ebu Yusuf’a göre de hüküm böyledir.²⁵ Çünkü *şirk* ve *şerike* sözcükleri arasında

¹⁸ Merğînânî, Burhâneddîn Ali b. Ebubekr, **el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî**, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul: 1986. VI, 169, 170

¹⁹ Huvaytır, **el-Mudârabeye fi'ş-şeri'ati'l-İslâmiyye**, s. 207

²⁰ Kâsânî, **Bedâiu's-senâi'**, VIII, 23; Heyet, **Meâyîr eş-şeriyye**, s. 372

²¹ Heyet, **Meâyîr eş-şeriyye**, s.372

²² Heyet, **Meâyîr eş-şeriyye**, s.372

²³ Nisa 4/12.

²⁴ Kâsânî, **Bedâiu's-senâi'**, VIII, 23

²⁵ Ebû Yusuf, sermaye sahibinin mudâribeye kârda ortaklık sözünü yeterli bulmasına rağmen İmâm Muhammed, Ebu Yusuf'un görüşünü reddetmiş ve bu şekildeki şirketin fasit olacağını bildirmiştir. Ebû Yusuf da bu görüşünde yalnız kalmıştır.

ortaklığın eşit oranda olmasını gerektirme bakımından fark yoktur.²⁶ *Şirk* kelimesinin pay manasında da kullanılsa da ortaklık manasına hamledilir.²⁷ Akit esnasında mudâribin kârdaki hissesi tayin edilir de sermayedarın ki belirlenmezse akdin sıhhatine bir hâlel gelmez. Ancak sermayedarın ki tayin edilir de mudâribin hissesi ihmal edilirse akit kıyâsen fâsit olur. Ancak *istihsân* deliline dayanarak akdin sıhhatine kâil olunur. Nitekim mîras ayetinde payı belli olmayan tarafa kalan kısım tekabül ettiği gibi mudâribe de kârın kalan kısmı düşer.²⁸

Mudârabe bir kâr ortaklığıdır. Bu sebeple kâr; yarı yarıya, üçte bir, dörtte bir gibi şâyi' yani hisseli olmalıdır. Kârın oranlı ifadelerle belirtilmemesi ortaklığın ihlâldir.²⁹ Taraflar, kârdan oransal olmayan belirli bir meblağ üzerinde anlaşamazlar. Çünkü kârda ortaklığın devam etmesi akdin sıhhatinin şartıdır. Maktu' kâr, mudarabeyi ifsâd eder.³⁰ Sermayedar, mudâribe maktu' bir ücret tayin ettiği zaman kârda bilinmezliğe sebep olur. Eğer bu durumda mudârib sermaye ile ticaret yaparsa, kâr elde etsin veya etmesin, çalıştığıının emsal ücretini almayı hak eder. Kârdan ise hiçbir pay alamaz. Çünkü kârda ortak olmak, mudârabe akdi nedeniyledir. Fasit akit ise kâr paylaşımını gerektirmez. Ancak mudârib *ecr-i misil* alma hakkı elde eder. Çünkü o, sermayedar için çalışmış ve bu nedenle çalışmasının karşılığını almaya hak kazanmıştır. Mudâribe kardan pay verilmeyince, tıpkı icâre-i faside de olduğu gibi, emsal ücreti almayı hak etmiştir.³¹

Taraflar, kâr ortaklığına hâlel getirmeyecek şartlar ile sürebilirler. Kârın belirli bir oranın üzerinde gerçekleşmesi durumunda, tespit edilen oran üzerindeki tutarın ortaklardan birisine ait olmasının kararlaştırabilirler.³² Ancak gerçekleşen kâr belirlenen oranda veya bu oranın altında olursa kâr paylaşımı üzerinde anlaşma sağlanan şayi hisseye göre paylaşırlar.³³ Bu husus son dönem akademisyenleri tarafından ileri sürülmüştür. Tarafların kar ortaklığına bir hâlel gelmediği sürece böyle bir şarta uygun bakılmıştır.

Mudârabe akdinin taraflarından birine özgü olarak sermayenin belli bir kısmının veya türünün ya da sermayeye dâhil herhangi bir varlığın kârı şart koşulamadan mudâribe verilecek hisse kârdan olmalıdır. Hatta bu hissenin yalnız sermayeden veyahut bir miktarı sermayeden ve bir

²⁶ Serahsî, *Mebûsât*, XXII, 54; İmamı Muhammed ise şöyle demiştir: Bu fâsid bir mudarabe akdidir. Çünkü bu söz (*şirk*), pay anlamındadır. Nitekim Allah Teâla, "yoksa onların göklerin yaratılmasında bir payları mı var" (Fâtır 35/40) buyurmuştur. (Mebûsât, XXII, 54)

²⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-senâi'*, VIII, 24

²⁸ Huvaytır, *el-Mudârabe fi'ş-şeri'ati'l-İslâmiyye*, s. 205

²⁹ Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, III, 727; el-Kârî, *Feth-u bâbî'l-i'nâye*, II, 537; Kuhüstânî, *Câmiu'r-rumûz*, II, 139

³⁰ Şeybânî, *el-Asl*, IV, 123; Maverdî, s.152; Mergînânî, *el-Hidâye*, VI, 167; Aynî, *el-Binâye*, VII, 660; Kârî, *Feth-u bâbî'l-i'nâye*, II, 526; İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtar ala dürri'l muhtar*, VIII, 502.

³¹ Serahsî, *Mebûsât*, XXII, 21

³² Haffîf, Ali, *eş-şerikât fi'l-fıkhı'l-İslâmî buhusun mukararetün*, s.94

³³ Heyet, *Meâyir eş-şeriyye*, s.372; Haffîf, Ali, *eş-şerikât fi'l-fıkhı'l-İslâmî buhusun mukararetün*, s.94, Daru'l-fikri'l-arabi, Kahira, 2009; el-Mansûr, İsa Dayfullah, *Nazariyyetü'l-erbâh fi'l-masâri'l-İslâmiyye -Dirâsetün mukârenetün-*, Dâru'n-nefâis, ed-daba'tü'l-ülâ, Amman, 2007, s.188

miktarı kârdan verilmesi şart edilirse, mudâraibe fâsıt olur.³⁴ Nitekim mudâribin kâr hakkı, mudârabenin kârındandır.³⁵ Mudâraibe sermayesi teslim edildikten sonra sermayeden alınan miktar hakkında fesih işlemi yapılmış kabul edilmektedir.³⁶ Kalan kısımda mudâraibe devam etmektedir.

Birinin emeği diğerinin sermayesiyle oluşan gelirin bir kısmını, işletmeyle ilgisi olmayan üçüncü bir kişiye verilmesini şart koşturmak mudârabenin sıhhatine mânidir. Kâr, sözleşme taraflarına tahsis edilmelidir. Emeği şartı koşulmaksızın üçüncü taraflara kârdan pay verilmesi şartı batıl, akit ise geçerlidir.³⁷ Kârın miskinlere, hacılara kölelere şart koşulması geçersiz olup şart edilen miktar sermayedara aittir. Fakat ortaklar kârın belli bir kısmının üçüncü bir tarafa verilmesi hususunda anlaşabilirler.³⁸

Mudârib sermayedara karşı yabacı şahıs mesabesinde. Mudarib sermayenin menfaatına malikken sermayedarın rakabesine sahiptir. Dolayısıyla aralarında bir sözleşme yapmaya engel bir durum yoktur.

Kâr İstihkak Yolları

İstihkâk, elde etme, hak etme manasınadır. Kâr istihkak yolları; mal(sermaye), amel(emek) ve damân (amel-i damân³⁹, mal-ı damân⁴⁰). Bu üç yol aynı zamanda kârın şer'â uygunluk ölçüsüdür. Bazen de her üçünün bir arada bulunmasıyla elde edilmektedir.⁴¹ Kâsânî, *Kitâbuş-şirket*'te kâr istihkak sebeplerini muhtasar bir şekilde ortaya koymuştur.

“...Esasen bizde kârın istihkakı; mal (sermaye), amel (emek) ve damânlardır (sorumluluk ve taahhüt). Sermaye ile kârın istihkakı açıktır; çünkü kâr, sermayenin nemâsıdır ve sermaye sahibinin hakkıdır. Mudâraibe akdinde sermayedarın kârdan payı bu sebeptedir. Emek de aynı şekilde kâr istihkak sebebidir. Mudârib, emeği mukâbilinde kâr elde eder. Aynı şekilde şerik de emeğiyle kâr hak etmiştir. Damân mukâbilinde kâra gelince; mudârib, mudâraibe sermayesinin damânını (riskini) üstlendiğinde kârın tamamını hak eder. Bu kârı tazmin sorumluluğunu yüklediği mal karşılığında almış olur. Nitekim Hz.

³⁴ Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, III, 715; ed-Dürî el-kâdirî, *Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik*, VII, 449; Heyet, *Meâyîr eş-şeriyye*, s.1016

³⁵ Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, III, 725

³⁶ Buyûd, Muhammed Taha İsmail, *el-mudâraibe hakikatuh- ahkâmuhâ- tatbikâtuhâ'l-muâsıra*, Daru'l-mîmân lin-neşri ve'ttevzî', Riyâd, 2011, s. 61

³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VIII, 8; Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, III, 725; ed-Dürî el-Kâdirî, *Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik*, VII, 455

³⁸ Tûrî, *Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik*, VII, 455; Hamûd, *Tadvîru'l-a'mal el-masrifiyye*, s.367-8-9; Mudâraibe hakkındaki 13 nolu standardın 8. maddesine bakılabilir (Heyet, *Meâyîr eş-şeriyye*, s.1017).

³⁹ Babertî, *el-Înâye şerhü'l-Hidâye*, V, 107; *Dürerü'l-hükkâm*, III, 642

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VIII, 56; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr a'la dürri'l-muhtâr*, VIII, 498; Merğînânî, *el-Hidâye*, IV, 419; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, III, 642

⁴¹ Kâr istihkak yollarını ele alan birçok modern çalışma, birbirini tekrarlar mahiyettedir. Maalesef bazı çalışmalarda ilmi ahlaka riayet edilmediği gözlenmektedir.

Peygamber (a.s.) buyuruyor ki: Kâr, tazminini yüklediğin şey karşılığındadır. Damânını üstlenen getirisine de sahip olur. Damân ile kâr istihkakının meşruluğuna delil; bir sanatkâr ücret karşılığında bir işi üstlenir, sonra bu işi kendisi yapmayıp başka birisine daha düşük bir ücret karşılığında yaptırır. Bunun neticesinde elde ettiği fazlalık kendisine helal(tîb) olur. Bu fazlalığı istihkakındaki tek sebep yüklediği işin tazmin sorumluluğunu üstlenmiş olmasıdır.”⁴²

Kârın hak edilişi için bu üç unsurun sağlanmasıyla. Bu kar istihkak sebepleri olmadan kârdan bahsedilmesi mümkün değildir. “Bir kimse diğerine: “sen malınla ticaret et de ribhi beynimizde müşterek olsun” dese de o da öyle yapsa bu söz ve muamele şirketi icâb eylemez. Çünkü ol kimse o malda ne malı ne de ameli ve ne de damânı vardır. Ve bu suretde hâsil olan ribihden ol diğer hisse alamaz.”⁴³ Kar teminini gerektiren bu üç yoldan en az birinin bulunması gerekmektedir.

Kâr elde etme yollarının müstakil başlıklar halinde ele alınması gerekir. Nitekim her bir kâr istihkak sebebinin nev-i şahsına münhasır özellikleri vardır. Şimdi sırasıyla bunları inceleyelim.

Sermaye Türkçeye Farsçadan geçmiş bir kelimedir. Arapça; re’sü’l-mâl kelimesinin karşılığıdır. Sermaye ile şirketin kurulması için zorunlu olan *semen* kast edilir. Kâr istihkak sebebi sermaye⁴⁴ bir âmil vasıtasıyla üretim sürecine sokulur; sermaye dönüşüm gerçekleştirir, keyfiyeti değişir ve kâr meydana gelir. Sermayedar, kâr elde etmenin bedeli olan sermayeyi, mudârib de emeğini ortaya koyar. Sermaye sahibi sermayenin karşılığı kârı, mudârib de emeğinin karşılığı olan kârı alır. Sermaye ve damân daima sermaye sahibiyle irtibatlıdır. Sermayedar, sermayesi ve sermayesini riske etmekle kâra sahip olur. Bu sebeple sermayedarın kârı sadece sermayeyle değil aynı zamanda damân iledir, diyebiliriz. O zaman sermayeden maksat *madmûn* olmasıdır. Nitekim fakihler sermayeyi mücerret olarak zikrettiklerinde onun *madmun* olmasını da kast etmişlerdir. Kâr istihkak sebebi sermayeye *sermaye-i madmûn* demenin zâid olduğu anlaşılmaktadır.

Emek, Arapçada amel ve sa’y kelimelerinin mukabilinde kullanılır ve doğrudan harcanan şeydir. ⁴⁵ İnsan çabasının neticesinde ortaya çıkan emek, fıkhnın kabul ettiği temel kâr istihkak türüdür. Ancak bu emeğin kıymeti, sözleşmeyle sağlanmalıdır. Nitekim amel, takvîm ile kıymeti belirli bir mal mesabesine çıkartılır.⁴⁶ Emeğin karşılığını en bâriz bir şekilde mudârabeye uygulamasında görülmektedir. Mudârib, kâr payını emeği karşılığında aldığından akit esnasında bu hakkının belirlenmesi gerekmektedir. Mamafih emeğin karşılığı takdîr ve takyîme muhtaçtır. Bu da ancak akitledir yani akit anında ileri sürülen şartlarla belirlenir. Kârın insan

⁴² Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, VII, 517-518;

⁴³ Ali Haydar, **Dürerü’l-hükkâm**, III, 644

⁴⁴ Merğînânî, **el-Hidâye serhu’l-Bidâye**, III/7; Kâsânî, **Bedâiu’s-sanâi**, VI/62-63; Babertî, *el-Înâye şerhü’l-Hidâye*, 5/87 Meâyîr eş-şeriyye, s.1025

⁴⁵ Esen, Adem, s.40

⁴⁶ Merğînânî, **el-Hidâye**, IV, 416

emeğiyle çok kuvvetli bir irtibatı vardır. Mudâribin kâr hakkı emeği mukabilinde gerçekleşmektedir.⁴⁷ Sermayenin kendi kendine artamayacağına işaretle kâr istihkakının asıl sebebi amel olması telakki edilmiş, sermaye sahibinin kârdaki hakkının ise koyduğu sermaye ile değil de mudârib ile yaptığı sözleşmeden tevellüt ettiği ileri sürülmüştür.⁴⁸ Çünkü sermaye camittir ancak emekle artar.

Damân, taahhüt kavramını da içine alır. Fukahâ, amelin tazmin sorumluluğunu üstlenmeyi bir nevi amel kabul etmiştir.⁴⁹ Taahhüt, işin gerçekleşmesinde sanki fiilen çalışan ortağın emeği gibidir. Çünkü taahhüt olmasaydı bu iş de olmayacaktı. İşte bu sebeptir ki taahhüt iş gibidir, denmiştir. Damân ile kâr istihkakının meşruluğuna delil; bir sanatkâr ücret karşılığında bir işi üstlenir, sonra bu işi kendisi yapmayıp başka birisine daha düşük bir ücret karşılığında yaptırır. Bunun neticesinde elde ettiği fazlalık kendisine helal olur. Bu fazlalığı istihkakındaki tek sebep almış olduğu işin tazmin sorumluluğu üstlenmiş olmasıdır. Binaenaleyh mudârib, sermayedarın izniyle malın damân sorumluluğu altına girip de alt mudârabe yaptığında kârdan hak iddia edebilmektedir. Çünkü bir şeyden faydalanmak, onun tazmin sorumluluğu karşılığındadır.

Kâr mücerret sermayeyle elde edildiği gibi mücerret emekle de elde edilir. Fakat salt damân ile kâr istihkakında damânın emeği veya sermayeyi gerektirdiği söylenmektedir. Emek ve sermaye kâr istihkakında esas unsurken damân tali bir unsurdur.⁵⁰ Damân, kâr elde etmede sermayeye veya emeğe tâbidir. Binaenaleyh damânın getirisi ancak sermaye veya emek ile mümkün olmaktadır. Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi, kâr istihkak sebeplerini sermaye, amel ve amel-i damân ile açıklayarak damânın salt kâr istihkak yolu olmadığına işaret etmiştir.⁵¹

Kârın Tarafların Mülkiyete Geçişi

Mudârabe akdi, kâr ortaklığı esasına göre kurulduğu için bu ortaklık ancak kârın tahakkuku ile mümkündür. Mudârabe sermayesinin mübadele sürecine sokulması veya mübadele sonrasında mudârabe varlığında bir değer artışı olmasıyla kârın gerçekleşeceği (tahakkuk) söylenmiştir. Kâr; sermaye üzerindeki artışın adıdır ve sermayenin tayin edilmesiyle artış ortaya çıkar.⁵² Sermaye urûza dönüşünce mudâribin onda hakkı sabit olmuştur. Sahih mudârabe akdinin gereği de budur. Kâr bölüşümle zuhur eder bölüşümde sermayenin belirlenmesidir.⁵³

⁴⁷ İbn Abidin, **Reddü'l-muhtâr a'la dürri'l-muhtâr**, VIII, 498; Babertî, **el-Înâye şerhü'l-Hidâye**, V, 87

⁴⁸ Hamûd, **Tadvîrü'l-a'mâli'l-masrifîyye**, s.252

⁴⁹ Kârî, **Feth-u bâbî'l-i'nâye**, II, 541 Mısri, Yunus Refik, **Şirketü'l-vücûh**, s.45; Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, III, 641

⁵⁰ el-Ğarbî, Abdulhalîm, Ammâr, **Kıyâs ve Tevziu'l-erbâhı ve fi'l-bunûki'l İslammiyye**, s.115

⁵¹ Ali Haydar, **Dürerü'l-hükkâm**, III, 643

⁵² Meydanî, **Lübâb fi şerhi'l-kitâb**, s. 274

⁵³ Babertî, **el-Înâye şerhü'l-Hidâye**, 5, 111

“... Mudaribin kârda hak kazanması, satın aldığı malın bedelinin ödeme yükümlülüğünü üstlenmesi nedeniyledir. Çünkü ödeme yükümlülüğü olmayan kâr yasaklanmıştır. Zaten bu nedenle ticaret mallarının mudârabe sermayesi olması suretiyle yapılan akit geçersiz olmaktadır. **Malı satın alanın mudârib olması ile eğer kâr varsa, onun kârdaki hakkı güçlü bir şekilde sabit olmuştur...**”⁵⁴

Mudârabe akdinde kâr ancak sermayenin ele geçirilmesinden sonra meydana gelebilir.⁵⁵

Sermaye urûza dönüşünce mudâribin onda hakkı sabit olmuştur. Sahih mudârabe akdinin gereği de budur. Kâr ancak malda bir tasarrufta bulunulması ile ortaya çıkar. Böylece sermaye sahibi mudâribin hakkını ortadan kaldıramaz.⁵⁶ “...**Kâr, satın alınan kölenin kıymetinin sermayeden fazla olmasıdır.**”⁵⁷ İfadesiyle sermayeden fazla miktarın kâr olduğu anlaşılmaktadır. Böylece sermayenin urûza dönüşmesiyle kârın tahakkuk ettiğini anlaşılmaktadır.

Mudârabe uygulamasında kârın tarafların mülkiyetine geçiş zamanı hakkında kapalılık bulunmaktadır. Fakihler, tarafların kâr üzerindeki mülkiyetlerinin intikal zamanıyla alakalı dört farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Karın, tarafların mülkiyetine geçiş anı sermayenin ticari eşyaya (urûza) dönüşmesiyle, uygulamadaki kârın zuhuruyla, kârın taraflar arası taksimiyle ve kar taksiminden sonra akdin sona erdirilmesiyle gerçekleşmektedir.

Mudârabe sermayesinin mübadele sürecine sokulmasıyla *semenin urûza* dönüşmesi mudâribin kâr hakkının sabit olduğunu gösterir.⁵⁸

“...Akrabalık veya yemin sebebiyle sermayedar tarafından azâd [doğal olarak] edilmesi gerekenleri mudâribin satın alma hakkı yoktur. Satın almaya vekil kimsenin hilâfına kendi adına satın almış olur... Kâr, satın alınan kölenin kıymetinin sermayeden fazla olmasıdır. Fazlalığın, mudârabe sermayesinin tamamından veya bir kısmından olması arasında fark yoktur. Mudârib, bin dirhemlik mudârabe sermayesiyle her birinin kıymeti bin olan iki köle satın aldıktan sonra azâd etse bu azâd işlemi geçerli değildir. Mudâribin kâr istihkakına gelince; **sermayenin tamamında kâr zuhur eder de sermayedar her iki köleyi azâd ederse bu işlem geçerlidir ve mamafih sermayedar mudâribin nasibi beş yüz dirhemi *mûsir* de olsa *mu’sir* de olsa tazmin eder.** *Fetâva-i zahîriyye*de bu şekildedir. Mezkûr şekliyle kâr zuhûr etmese mudârib kâra malik olamayacağından satın alımı caiz olacaktı.”⁵⁹

⁵⁴ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 86

⁵⁵ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 33

⁵⁶ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 68

⁵⁷ Tûrî, **Tekmiletü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik**, VII, 449

⁵⁸ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar ala dürri'l muhtar**, VIII, 514

⁵⁹ Tûrî, **Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik**, VII, 449

Bu aktarım, mudârabeye sermayesinin urûza dönüşmesiyle kârın tahakkuk ettiğini işaret etmektedir. Mudâribin kâr hakkına sermayenin urûza dönüşmesiyle sahip olduğundan kâr üzerinde mâlik kimse gibi tasarrufta bulunabilir. Sermayedarın mudâribin nasibini tazmin etmesi; hakkını güçlü bir şekilde sabit olduğunu göstermektedir.

“...Mudârib [mudârabeye sermayesiyle] bir cariye satın aldığı anda kâr olsun veya olmasın sermayedarın cariyeyle birlikte(cinsel) olma hakkı yoktur. Mudâribin ise kâr olduğunda cariye üzerinde şüphesiz *milk* hakkı vardır. Müşterek cariyeyle cinsel birliktelik caiz değildir. **Kâr tahakkuk etmediğinde mudâribin kâr üzerindeki hakkı *şibh-i milk*'tir.** Sermayedarın mudaribi tasarruftan men edememesi bunun delilidir. Nitekim sermayedar öldüğünde mudâribin cariyeyi satma hakkı vardır. Böyle cariye müşterek mal olmuştur.”⁶⁰

Bu pasajda da sermayenin urûza dönüşmesiyle mudaribin mülkiyete benzer hakkından (*şibh-i milk*) bahsedilebilmektedir.

Mudârabeye akdinde kârın zuhûr etmesiyle mudârib, hissesi miktarınca bu kârda şerîk olur.⁶¹ Çünkü emeği ve gayreti karşılığında bu maldan yani kârdan bir cüze mâlik olmuştur.⁶²

Mudârib, kârın zuhuruyla sermayedara karşı kârda ortak olmasına başka bir açıklama da; mudâribin, kârdaki hissesini *mutâlebeye* akdi feshe yetkisi vardır. Bu yetki, kârın zuhuruyla mudâribin kârdan hakkının sabit olduğuna işaret etmektedir.⁶³

“Mudârib [mudârabeye sermayesiyle] bir cariye satın aldığı anda kâr olsun veya olmasın sermayedarın cariyeyle birlikte(cinsel) olma hakkı yoktur. **Mudâribin ise kâr olduğunda cariye üzerinde şüphesiz *milk* hakkı vardır.** Müşterek cariyeyle cinsel birliktelik caiz değildir. Kâr tahakkuk etmediğinde mudâribin kâr üzerindeki hakkı *şibh-i milk*'tir. Sermayedarın mudaribi tasarruftan men edememesi bunun delilidir. Nitekim sermayedar öldüğünde mudâribin cariyeyi satma hakkı vardır. Böyle cariye müşterek mal olmuştur.”⁶⁴

Mudârabeye akdinde bir fazlalığın zuhur etmesiyle mudâribin kârdaki hakkı sabit olur.⁶⁵ Ancak bu hak, kâra malik olması için yeterli kabul edilmemiştir.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VIII, 56,

⁶¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, VI, 189

⁶² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VIII, 27, 50; *Binâye fî şerh'il-Hidâye*, VII, 656; Babertî, *el-Înâye şerhü'l-Hidâye*, V/87; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik Şerh-ü kenzi'd-dekâik*, V, 531,532; Bir meselede İmam Muhammed, kârın zuhûru ile mudarib nasibine mâlik olacağını dile getirmiştir. (Kâsânî, VIII, 43)

⁶³ Buyûd, Muhammed Taha İsmail, *el-mudârabeye hakikatuh- ahkâmuhâ- tatbikâtuha'l-muâsıra*, Daru'l-mîmân linceşri ve'ttevezî', s. 71Riyâd, 2011.

⁶⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, VIII, 56,

⁶⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, VI, 190; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhi kenzi'dekâik*, V, 532, 535

Mudârabe akdinde bir fazlalığın zuhûr etmesiyle mudârib kâra malik olur.⁶⁶ Kârda hakkı vardır. Kâr zuhûr etmeden mudâribin sermaye üzerinde *milki* yoktur.⁶⁷ Kârın zuhuruyla mudaribinin hakkının sabit olmasına önemli bir örnek teşkil eden meseleleri fıkıh kitaplarımızda bolca bulmamız mümkün olmaktadır.

“...Bir kimse, ölüm hastalığında iken, bir kişiye kârın yarısı karşılığında, bin dirhemi mudârabe yoluyla teslim eder. Mudarib de bu parayı çalıştırıp bin dirhem kâr elde eder, sonra sermayedar o hastalığından ötürü ölür, mudâribin emsal ücreti, çalışmasına karşılık verilmesi kararlaştırılan kârdan daha az olsa ve sermayedarın malının tamamını kaplayan borcu olsa, **bu durumda mudârib diğer alacaklardan önce kârın yarısını alır. Çünkü mudarabe akdi geçerli olup mudaribin kârdaki hakkı sermayedarın mülkü olmamıştır....**”⁶⁸

“...Mudârabe adına satın alınan cariye ile ne sermayedar ne de mudârib cinsel ilişkide bulunabilir. Cariyenin değeri sermayeyi aşsın ya da aşmasın fark etmez. Onlar cariyeyi ne öpebilir ne de dokunabilir. Çünkü değeri sermayeyi aşmıyorsa cariye sermaye sahibinin mülkiyetinde olup, mudaribin ne eşi ne de cariyesidir. **Fakat onda mudaribin mülkiyet hakkı (*hakku nisbeti'l-milk*) vardır.** Bu nedenle sermaye sahibi onu mudâribden alamadığı gibi mudâribinde onda (satma vb.) tasarrufta bulunmasını da yasaklayamaz. Bu nedenle hem mudaribin hem de cariye sahibinin tasarrufta bulunması yasaktır. Cârîye ile cinsel ilişki ve buna götüren şeyler de bu kapsama girmektedir. Sermaye sahibi, cariyede **mudaribin hakkı** bulunduğu için bunu yapamamaktadır.”⁶⁹

Mudârabe sermayesinde kâr zuhur etmeden de mudâribin hakkı bulunmaktadır. Fakat bu hakkın biraz farklı olduğu anlaşılmaktadır. Sermayenin aynında bir hak olmayıp maliyetinde bir haktır.

“...Cariyenin değeri sermayeyi aşmıyor ise cariye sermayedarın mülkiyetindedir. **Mudâribin hakkı ise onun maliyetindedir.** Çünkü cinsel ilişkinin helalliği ondan yararlanma hakkına (müt'a) malik olmaya dayanır. Bu hak cariyenin maliyetine değil, kuru mülkiyetine sahip olmakla elde edilir.”⁷⁰

⁶⁶ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar ala dürri'l muhtar**, VIII, 508; el-Huvaytır, **el-Mudarabe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye**, s. 219

⁶⁷ İbn Abidîn, **Reddü'l-muhtar ala dürri'l muhtar**, VIII, 514; Dûrî el-kâdirî, **Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik**, VII, 455

⁶⁸ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 55

⁶⁹ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 126

⁷⁰ Serahsî, **Mebûsât**, XXII, 126

İmam Ebu Yusuf, kâr **taksim edilmediği sürece mal sermayedarın mülkiyetinde olduğuna hükmeder**. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ise; mudârabede fazlalık olduğunda mudâribin o fazlalıkta milk hakkı olduğunu söylerler.⁷¹

Kâr bölüşümünden önce mudârib, kârın zuhûruyla hissesine sermayedar gibi mâlik olur. Fakat sermaye sahibinin izni olmadan kâr hissesini alamaz. Eğer sermaye urûz ise ve sahibi de razıysa kıymetini alır. Sermayedarın rızası yoksa mudârib uruzu satar semenini kabz eder.⁷²

Ancak dikkatlerden kaçmayacak önemli bir nokta vardır. Mudârabede kârın zuhûruyla mudâribin kâr payına mâlik olacağını dile getirenler aynı zaman da kârın henüz mudâribin zimmette istikrar kazanmadığını da kabul etmektedirler.

Mudâribin kâr payı üzerindeki hakkını daha belirgin bir şekilde ortaya koyan bir aktarımda daha bulunmak istiyorum.

“...Mudâribe kârı yarı yarıya olmak üzere, bin dirhem verilse, mudârib de bu parayla iki bin dirhem değerinde bir köle alır ve *kabz* eder. Sonra bu köleyi iki bin dirheme satar, daha sonra da bu iki bin dirhemle bir cariye satın alır, fakat cariyenin bedelini ödemediği için iki bin dirhemi kaybeder ve sermayedardan bin beş yüz dirhem daha alır. Kalan beş yüz dirhemi de kendi[mudârib] malından öder. **Çünkü mudârib, cariyenin dörtte birini kârdaki payına itibarla kendisi için satın almıştır.** Öyle olunca bu dörtte bir için ödemesi gereken parayı sermaye sahibinden isteyemez. Kalan dörtte üçü ise sermaye sahibi adına satın almıştır. Bu miktar için gereken payı ondan alır. **Mudârib, iki bin dirhemi satıcıya verip cariyeyi teslim alsa, sonra o cariyeyi beş yüz dirheme satsa, cariyenin bedelinin dörtte biri mudâribe aittir. Bu kendisi için satın alınıp da bedelini kendi parasından ödediği kısımdır.** Cariyenin satış bedelinin dörtte üçü de ortaklığa aittir. Sermaye sahibi bundan sermayesi olan iki yüz elli dirhemi alır. Çünkü o iki kez sermaye vermiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere, mudaribin sermayedardan aldığı paraların tamamı sermaye sayılır. Kâr da ancak sermaye çıktıktan sonra anlaşılır. Sermayedar sermayesinin tamamını aldıktan sonra kalan kâr olur. Bu kâr sermayedar ve mudârib arasında koydukları şarta göre bölüşürler.”⁷³

Bu ve benzeri pasajları fûru-u fıkıh literatüründe bolca bulunmaktadır.

Taksimden önce kâr, istikrar bulmamış varlık-yokluk durumundadır. Çünkü mudarabe uygulamasında zarar meydana geldiğinde kârla kapatılmaktadırlar. Oysaki mudârib'in mülkiyetine giren karla zararın kapatılmaması gerekirdi. Şayet mudârib bölüşümden önce kâra malik olsaydı sermayedar ile malda inân ortaklığı kurmuş olurdu. Bu durumda zarar kârdan

⁷¹ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, VIII, 33

⁷² el-Celef, Ahmed Muhammed, **el-Menhecü'l-muhâsebiyyu li-ameliyyâti'l-murâbaha fi'l-mesârifi'l-İslâmiyye**, II, 109

⁷³ Serhasî, **Mebûsât**, XXII, 169; Serhasî, **Mebûsât**, XXII, 172, 174, 177,

değil de sermayeden karşılanırdı. Tabii olarak anlaşılıyor ki zararın kârdan karşılanması mudâribin taksimden önce kâra malik olmadığını göstermektedir.⁷⁴

“...Kâr bölüşümünün sıhhati sermayedarın malını *kabz* etmesine bağlıdır. Yoksa sermayeyi teslim almadan önceki kısım geçersizdir. Çünkü kâr, sermaye üzerindeki fazlalıktır, bu fazlalıkta ancak aslın(sermayenin) selâmetinden(tesliminden) sonradır. Mudârabe sermayesinden helak olan miktar sermayeden değil de kârdan karşılanır. Hatta sermaye tesliminden önce taraflar kârı taksim etseler sonra da mudaribin elindeki(sermayeyi) helak olsa; bu paylaşım geçersizdir. Sermayedarın aldığı kâr payı sermaye sayılır. Mudarib de aldığı geri verir. Eğer helak olduysa tazmin eder. Çünkü zuhur eden şey, kâr değildir.”⁷⁵

Sermaye ayrılıp belirlenmedikçe mudâribin kârdaki hakkı taayyün etmez. Buna karşın mudaribin bu fazlalıkta *temellük hakkı* vardır⁷⁶, helak edilmesi durumunda sermayedara bu hakkını tazmin ettirir.⁷⁷ Mudaribin tasarruf mülkiyetine malik olması hasebiyle sermayedar onun tasarrufuna mani olamamaktadır. Bu sebeple mudaribin bu hakkına *şibh-i milk hakkı* denilmektedir.⁷⁸

Karın tarafların mülkiyetine geçiş anı ile ilgili tartışmayı daha da ileri götürerek akdinde fesih edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Böylece kâr tarafların zimmetinde ancak istikrar kazanabilmektedir. Mudârabe **sözleşmesinin nihayete ermesinde** kâr taksimi kâfi değildir. Taraflar akdi fesh ettiklerini açıkça beyan etmeleri gerekmektedir.⁷⁹ Kar taksiminden önce tarafların her ne kadar kar üzerinde hakları sabit olsa da karın mülkiyetlerine intikali söz konusu değildir.

Sonuç Yerine

Klasik dönemde insanlar, ihtiyaçlarını küçük ölçekli sermayeyle karşılarken modern dönemde insanlar ihtiyaçlarını devasa sermayelerle karşılayamaya başlamışlardır. Bu durum, doğal olarak klasik mudârabe uygulamasını geliştirmiş ve günümüz katılım bankalarında tatbik edilen çağdaş mudarabe halini almıştır.

Kârın tarafların mülkiyetlerine geçişi hak-milk ayrımıyla daha kolay anlaşılabilir. Eşya üzerindeki en güçlü ve yerleşik yetkilere “*milk*”, henüz milk’e dönüşmemiş ancak belirli bir

⁷⁴ Buyûd, Muhammed Taha İsmail, **el-mudârabe** hakikatuh- ahkâmuhâ- tatbikâtuha'l-muâsıra, Daru'l-mîmân lin-neşri ve'ttevzî', s.71 Riyâd, 2011.

⁷⁵ Buyûd, Muhammed Taha İsmail, **el-mudârabe** hakikatuh- ahkâmuhâ- tatbikâtuha'l-muâsıra, Daru'l-mîmân lin-neşri ve'ttevzî', s.71 Riyâd, 2011.

⁷⁶ Ayni, **Binâye fî şerh'il-Hidâye**, VII, 656

⁷⁷ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, VIII, 42

⁷⁸ Kâsânî, **Bedâiu's-sanâi**, VIII, 56

⁷⁹ Zeylaî, **Tebyînü'l-hakâik şerh-ü kenzi'd-dekâik**, VII, 546

engelin kalkması ile milke dönüşen yetkilere “**hakku'l-milk**”⁸⁰ milkin ortaya çıkmasından sonra yeni bir irade beyanına bağlı yetkiye de **hakku't-temellük** denilir.⁸¹ Bu ayırmadan hareketle mudâribin kar üzerindeki hakkı üç kategoride değerlendirebilir. Sermayedar, malı mudâribe teslim etmesiyle mudârib oluşacak kâr üzerinde **hakku't-temellük** elde etmiştir. Sermayenin mübadele sürecine sokulması neticesinde meydana gelen artış üzerinde mudarib **hakku'l-milk** elde eder. Kâr taksiminin yapılmasıyla mudârib kâr üzerinde **milk** sahibi olmuştur. Bununla birlikte **milk'in istikrar** kazanması için sözleşmenin feshinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Kârın tarafların mülkiyetine geçiş anının belirlenmesi, mudarabeden yapılan kesintilerin kardan mı sermayeden yapıldığını açıklığa kavuşturacaktır.

KAYNAKÇA

Buyûd, Muhammed Taha İsmail, **el-Mudârabe** hakikatuh- ahkâmuhâ- tatbikâtuha'l-muâsıra, Daru'l-mîmân lin-neşri ve'ttevezî', s.71 Riyâd, 2011.

Celef, Ahmed Muhammed, **el-Menhecû'l-muhâsebiyyu li-ameliyyâti'l-murâbaha fi'l-mesârifî'l-İslâmiyye**, II, 109

Debû, İbrâhim Fâdil, **Akdü'l-mudârebe: Dirâse fi'l-iktisâdi'l-İslâmî**, Dar'u Ammâr, Amman:1998

Ebu Serhan, Ahmed Şahdeh, Arabiyyat, Vail Muhammed, **Mudârabetü'l-mudârib bi-mâli'l-mudârabe ve tatbikâtuha fî mesârifî'l-İslâmiyye**, Dirâsât, ulûmu's-şerîati ve'l-kânûn, 2013, XXXX/8.

Esen, Adem, **Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret**, TDV, Ankara 2012.

Ğarbî, Abdulhalîm, Ammâr, **Kıyâs ve Tevziu'l-erbâhî ve fi'l-bunûki'l-İslammiyye**, s.115

Hacak, Hasan, Hacak, Hasan, “**İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi**” M.Ü. SBE Temel İslam Bilimleri ABD İslam hukuku, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, , s.236.

Hafîf, Ali, **eş-Şerikât fi'l-fıkhî'l-İslâmî buhusun mukaranetün**, Daru'l-fikri'l-arabi, Kahire, 2009.

⁸⁰ Hacak, Hasan, Hacak, Hasan, “İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi” M.Ü. SBE Temel İslam Bilimleri ABD İslam hukuku, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, , s.236. (Fıkıh literatüründe *milk*'i de içine alan genel anlamda ve üst kavram şeklinde bir hak kavramının yanında, ondan dar anlamda bir “hak” terimi daha vardır ki bu iki hak kavramının mahiyeti birbirinden farklıdır. S.236)

⁸¹ Hacak, Hasan, s.240

Hamûd, Sâmî Hasan, **Tatvîr-u a'mâlî'l-masrafiyye bimâ yettefikü ve's-şerîate'l-İslâmiyye**, Kahire 1982.

Haydar Ali, **Dureru'l-hukkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm**, c. I-IV, İstanbul: 1330.

Huvaytır, Abdullah b. Ahmed b. Osman, **el-Mudarabe fi's-şeri'ati'l-İslâmiyye**, Kunûz-u İşbilya, Riyad, 2006

İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdullazîz ed-Dimeşkî, **Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebâr hâşiyetü ibn Abidin**, VIII, Beyrut, 2015.

İbn Humâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid es-Sivâsi, **Şerhu fetu'l-Kadir ale'l-hidaye**, Mısır, 1970.

İbn Manzur, **Lisanu'l-arab**, Dâr-u ihyâit-türâsi 'l-arabî, Beyrut, 1997, V/103, 104.

İbn Nuceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî **el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'-dekâ'ik**, I-VII, 2. Basım, Beyrût: ts.

Kârsloğlu, Hasan, **Anonim Şirketlerde Örtülü Kâr Dağıtımı**, Gazi Üniversitesi. SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ocak, 2015,

Kâsânî, Ebu Bekir b. Mes'ud, **Bedâ'i'u's-sanâ'î fi tertîbi's-şerâ'i'**, I-VII, Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-ilmîyye, Beyrut: 2003

Mansûr, İsa Dayfullah, **Nazariyyetü'l-erbâh fi'l-masâri'l-İslâmiyye -Dirâsetün mukârenetün-**, Dâru'n-nefâis, ed-daba'tü'l-ûlâ, Amman, 2007.

Merğînânî, Burhâneddîn Ali b. Ebubekr, **el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî**, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul: 1986.

Muhammed İsmail, Şemsiyye Bint, **er-Ribhu ve devâbituhâ fi'l-fıkhî'l-İslâmî ve tahdîduhu fi'l-müessesati'l-İslâmiyye**, Câmiatü'l-ürdüniyye, Ürdün, 1999, s.5, 22

Mütercim Asım Efendi, **Burhân-ı Katı**, Hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009,

Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, **el-Mebsût**, XXII, (Serahsî, el-Mebsût), Beyrût: Dâru'l-marife, 1409/1989.

Tâkî, Muhammed el-Osmânî, **el-Mudârabe el-müştereke fi'l-müessesati'l-mâliyeti'l-İslâmiyye el-muâsıra**, Mecellet-ü mecmai'l-fıkhî'l-İslâmî, ed-devratü'sâlisete aşera, el-adedeü's sâlise aşere, el-cüzü's-sâlis, Kuveyt, 2001.

Tûrî, **Tekmimetü'l-bahri'r-râik şerhü kenzi'd-dakâik**, VII, Daru'l-kutübü'l-ilmîyye, Beyrut.

Zeylaî, **Tebyñü'l-hakâik Şerh-ü kenzi'd-dekâik**, Daru'l-kutübü'l-ilmîyye, Beyrut

İSLAMİCOİN (İ-COİN) SANAL PARA MODEL ÖNERİSİ

Yavuz TÜRKAN¹

Öz

Teknolojinin çağ atladığı günümüzde, maddi hayat yerini sanal hayata bırakmıştır. Sosyal hayatın, dostlukların ve akla gelecek her şeyin yapılabildiği bu hayat anlayışı bizi sarıp sarmalamış durumdadır. Alınan ücretlerin, maaşların maddi olarak ele alınmadan bittiği, ismi olup cismi olmayan, “para” olarak tabir edilen ancak kartlardan (kredi kartı, para kartı vb.) ibaret olan bir araç kullanılmaktadır. Zamanın hızına ayak uydurmak için maddiyattan sıyrılıp sanal âleme girme zorunluluğu doğmuştur. 2009 yılında ilk olarak ortaya konulan sanal paralar günümüzde Bitcoin, Namecoin, Litecoin, Ripple vb. isimler altında kullanılmaktadır. Devlet güvencesi altında olmayan, vergi kaçırma ve kara para aklama riski bulunan bu para türünün daha organize olmuş bir kuruluş tarafından ele alınması bu para türüne olan güveni artırarak riskleri azaltacağı değerlendirilmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından üye ülkelerin kullanabileceği bir sanal paranın ortaya konulması ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan İslam ülkelerini daha bağımsız kılacaktır. Bu şekilde Dolar ve Euro'nun istediği şekilde yönlendirdiği ekonomiler bu baskıdan kurtulabileceklerdir. Kur riskinin azaltılarak, bu ülkeler arasında ki ticari işbirliğinin İ-Coin'e dayandırılması bu teşkilata üye ülkeleri daha güçlü kılacaktır. Bu nedenle bir model önerisi niteliğinde hazırlanan bu çalışmanın sağlam temellere oturtulup geliştirilmesi İslam ülkelerinin içinde buldukları sıkıntıları giderip bu teşkilatın daha aktif hale gelmesini sağlayacaktır. Çalışmada altına endeksli olarak çalışması düşünülen İ-Coin'in teşkilatça belirlenen bir komisyon tarafından ele alınarak geliştirilmesi, ithalat ve ihracat rakamlarının göz önüne alınarak yapılacak işlemlerin bu sanal paraya dayandırılması esas alınmış, yaygın etkisi ve katma değeri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslamicoin (İ-Coin), Sanal Para, İslam İşbirliği Teşkilatı

İSLAMİCOİN (I-COİN): PROPOSAL OF ISLAMIC VIRTUAL MONEY MODEL

¹ Assist. Prof. Dr., Bingöl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Accounting and Finance, Bingöl-Turkey, yturkan@bingol.edu.tr

Abstract

In today's world where technology has jumped age, the material life has been replaced by virtual life. This understanding of life, in which social life, friendships and everything that can come to mind can be done, is encompassing us. Today instead of money; we are in a period when salaries are not covered in material terms. Instead of money, a tool is used which is called "money". Instead of money, a tool is used which is called "money" but which is not the object but which is composed of cards (credit card, money card, etc.). In order to keep up with the speed of time, it was necessary to break out of the material and enter the virtual life. The virtual money that was first revealed in 2009 and today are used under names Bitcoin, Namecoin, Litecoin, Ripple and so on. The fact that this money tax, which is not under state assurance, and which poses a risk of tax evasion and money laundering, is handled by a more organized organization, is expected to reduce risks by increasing confidence in this money.

The establishment of a virtual currency that the member countries can use by the Organization of Islamic Cooperation, will make the Islamic countries more economically independent. In this way, the economies that the Dollar and the Euro have been leader, will get rid of this pressure. Decreasing the risk of exchange rate and establishing trade cooperation between these countries on I-Coin, will do stronger of the countries which are the member of the organization. For this reason, the establishment and development of this work, which is prepared as a model recommendation, will ensure that Islamic countries become more active by eliminating the disturbances they have in them. In this study, it was based on the development of I-Coin (based on gold) by a commission determined by the organization. Furthermore, the idea of importing and exporting operations based on I-Coin has been advocated and their common impact and added value has been demonstrated.

Keywords: Islamicoin (I-Coin), Virtual Money, The Organisation of Islamic Cooperation

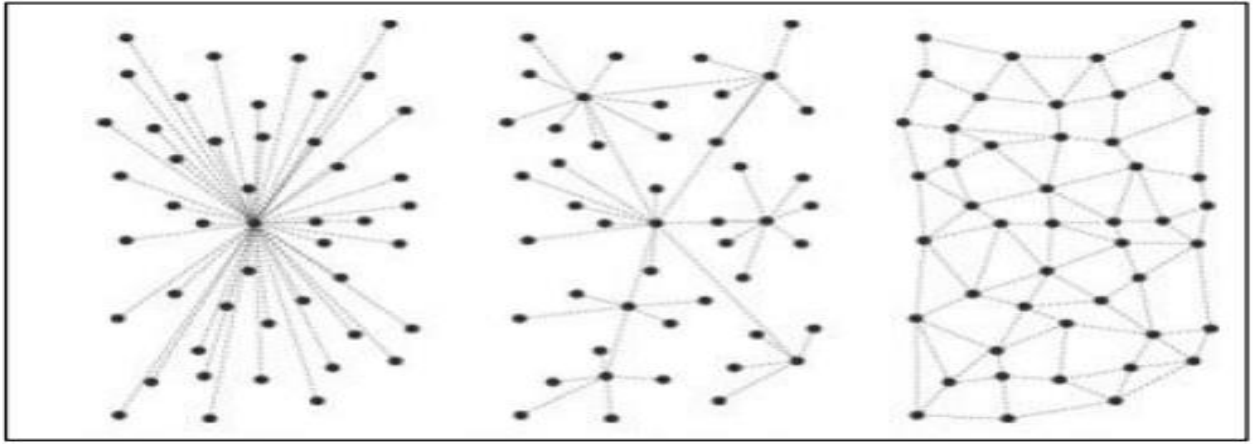
Giriş

Zamanın her döneminde insan ihtiyaçları var olmuş ve bu ihtiyaçlar günümüze kadar katlanarak gelmiştir. İnsanoğlunun sayısı arttıkça topluluklar oluşmuş, insanlar ihtiyaçlarını karşılıklı olarak gidermeye çalışmış ve takas aracı olarak kullanılabilir ürünler ortaya konulmuştur. İlk toplumlarda takas aracı olarak kullanılan ve para yerine geçen; deniz kabuğu, pirinç, buğday, tuz, koyun, yün ve tütün gibi ürünlerden yararlanılmıştır (fbemoodle.emu.edu.tr). Hz Peygamber'in hadisi şeriflerinde; "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Farklı cinsler birbiriyle mübadele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız." (Buhârî, Büyü, 78; Müslim, Müsâkât, 81, 83, 85, 90; Ebû Dâvûd, Büyü, 12; Zeylâî, Nasbü'r-Râye, IV, 4.) şeklinde buyurmuştur. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere İslamiyetin ilk dönemlerinde para yerine altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz kullanılmıştır.

Yapılan tarihsel araştırmalarda M.Ö. VII yüzyılda Lidyalılar tarafından ilk madeni paranın ortaya konulduğu ifade edilmektedir. M.Ö. 118 yılında Çinliler tarafından ilk deri para kullanıldığı, M.S. 806 yılında yine Çinliler tarafından kağıt para kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir. Batıda ise kağıt para basımı çok geç başlamış, 1690'da ilk olarak ABD ve İngiltere tarafından basılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise kağıt para, ilk olarak 1840 yılında Abdülmecid Dönemi'nde basılmış ve son padişah Vahdeddin Dönemi'ne kadar basımına devam edilmiştir (<http://canberktabakoglu.blogcu.com>).

Finansal piyasaların gün geçtikçe daha teknolojik hale gelmesiyle geçmişte fiziksel bir defter-i kebirde tutulan para mülkiyetine ve hareketlerine ilişkin kayıtlar artık bankaların hesaplarına elektronik olarak girmeye başlamıştır. Para nakit olarak tutulmaktan ziyade elektronik ortamda var olduğu için kaydi para olarak adlandırılmış ve günümüz finans dünyasında daha çok tercih edilmeye başlanmıştır (Üzer, 2017, s.7). 2009 yılına gelindiğinde de teknolojinin gelişmesiyle birlikte sanal para olarak tabir edilen yeni para modelleri oluşturulmuştur. Avrupa Merkez Bankası (ECB) tarafından sanal paralar; "Herhangi bir merkez bankası, kredi kuruluşu ya da e-para kuruluşu tarafından ihraç edilmemiş ve bazı durumlarda paraya alternatif olarak kullanılabilen varlığın sanal temsili" (ECB, 2015, s.6) şeklinde bir tanımlamaya tabi tutulmuştur.

Çevrilebilen para birimleri kendi içinde merkezi ve merkezi olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkezi olmayanlardan, doğrulama sistemi olarak şifre bilimi kullananlara da kripto para adı verilmektedir (Üzer, 2017, s.16).

Şekil 1: Çevrilebilen Paralar

Kaynak: Baron, B., O'Mahony, A., Manheim, D. ve Dion-Schwarz, C. (2015). *National Security Implications of Virtual Currency*. Published by the RAND Corporation, Santa Monica, Calif, p.9

Günümüzde 1.541 farklı kripto para kullanılmaktadır (www.sabah.com.tr). Bu paralardan en fazla işlem hacmine sahip olanlar aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 1: Kripto Para Kurları

Kripto Para Kurları			
USD	EUR	TRY	BTC
Sembol	Son Fiyat (\$)	Toplam Hacim (\$)	Değişim (24s)
Bitcoin	6.779,195	117.147.613.466	%5,44
Ethereum	245,096	25.024.961.940	%16,18
XRP	0,531	21.142.210.557	%29,28
Bitcoin Cash	499,603	8.673.608.369	%15,96
EOS	6,102	5.530.350.651	%14,43

Kaynak: FOREKS (22.09.2018), *Kripto Paralar*, Erişim Tarihi: 22.09.2018, <https://www.foreks.com/kripto-para>

Sanal paralarla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı Fetva Kurulu Tarafından 2017 yılında bir fetva yayınlanmıştır. Bu fetvada şu şekilde ifade edilmiştir (<http://islamiktisadi.net>);

"Sanal paralar her ne kadar bazı kesimler tarafından mübadele aracı olarak kullanılmakta ise de devletin sağladığı itibari değere ve güce sahip olmaması, arkasında merkezi bir finansal kurumun bulunmayışı ve devlet teminatı altında olmaması sebebi ile

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

para olarak değerlendirilemez. Ayrıca değer kazanıp kaybetme hususunda spekülasyona açık olmaları daha çok kara para aklama amacı gibi meşru olmayan iş ve işlemlerde kolaylıkla kullanılabilmesi ve devletin denetim ve gözetiminden uzak olması gibi sebeplerle sanal paraların alım satımını yapmak şu aşamada dinen uygun değildir.”

Yapılan açıklamalar incelendiğinde sanal paraların devletin denetiminde olmamasından dolayı kara para aklama riskinin olabileceği ve spekülasyona maruz kalma ihtimaline karşı şuan için uygun olmadığı belirtilmiştir. Çalışmamızda bu endişeler dikkate alınarak fıkhi açıdan uygun olacak bir sanal para modeli olarak İslamicoin (İ-Coin) ortaya konulmuş ve çalışmanın değerlendirme bölümünde ele alınmıştır.

Yapılan fetvada endişe duyulan meselelerden en önemlisi bir devletin ya da kurumun gözetimi altında olmayışı olarak görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda özellikle kurumsal altyapının oluşturulması amacıyla İslam İşbirliği Teşkilatı tercih edilmiştir.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek için 25 Eylül 1969 tarihinde Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde kurulmuştur (<http://www.mfa.gov.tr>). Bu teşkilatın oluşturulmasına 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki, Mescid-i Aksa'nın yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki neden olmuştur.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın amacı; İslam ülkeleri arasında siyasi iradenin sağlanması, dayanışma ve ortak İslam hareketinin vücut bulması, ılımlılık ve İslam'ın hoşgörü anlayışı, İslam hukuku, İslam Fıkıh Akademisi, terörizmle mücadele, İslamofobi ile mücadele, İnsan hakları ve iyi yönetim, Filistin ve işgal edilmiş Arap toprakları, çatışmaların önlenmesi ve çözümü, barışın tesisi, ekonomik işbirliğinin sağlanması, İslam Kalkınma Bankasının desteklenmesi, doğal afetler karşısında sosyal dayanışma, Afrika'da yoksullukla mücadele, yüksek öğretim, bilim ve teknoloji, İslam dünyasında kadın, genç ve çocuk hakları ve aile, üye ülkeler arasında kültürel değişim şeklinde sıralanmıştır (<http://www.mfa.gov.tr>).

İslam İşbirliği Teşkilatı 57 üyeden oluşmaktadır. Bu ülkeler; Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Komorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen ve Suriye'den oluşmaktadır (<http://www.mfa.gov.tr>).

Bu ülkelerin kendi arasında ortak bir sanal para kullanmasının ithalat ve ihracat rakamlarını pozitif yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu gayemizle ilgili 2017 yılında İİT'na üye olan ve D-8 ülkeleri olarak adlandırılan Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya üzerine bir çalışma yapılmıştır. "Gelişen Sekiz İslam Ülkesinin (D-8 Ülkelerinin) Dış

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ticaretinin Yeterlilik Analizi" başlıklı çalışmada 57 İİT üyesinden sadece bu sekiz ülke alınarak ithalat ve ihtacat rakamları karşılaştırılmıştır (Türkan ve Alakuştekin, 2017, s.160-161).

Yapılan analizler neticesinde;

D-8 Ülkelerinin İhracat Rakamlarının İthalat Rakamlarını Aştığı Fasıllar

- ☞ Balıklar, Kabuklu Hayvanlar, Yumuşakçalar ve Suda Yaşayan Diğer Omurgasız Hayvanlar Ürün Faslında,
- ☞ Yenilen Sebzeler ve Bazı Kök ve Yumrular Ürün Faslında,
- ☞ Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Yemeklik Katı Yağlar, Hayvansal ve Bitkisel Mumlar Ürün Faslında,
- ☞ Tütün ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş Maddeler ürün faslında,
- ☞ Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler, Bitümenli Maddeler Ürün Faslında,
- ☞ İnorganik Kimyasallar, Kıymetli Metal, Radyoaktif Element, Metal ve İzotopların Organik-Anorganik Bileşikleri Ürün Faslında,
- ☞ Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller, İnciler, Taklit Mücevherci Eşyası, Metal Paralar Ürün Faslında,
- ☞ Muhtelif Kimyasal Maddeler (Biodizel, Yangın Söndürme Maddeleri, Dezenfektanlar, Haşarat Öldürücüler, vb.) Ürün Faslında,
- ☞ Odun veya Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları, Geri Kazanılmış Kağıt veya Karton (Döküntü, Kırpıntı Ve Hurdalar) Ürün Faslında,
- ☞ Kâğıt ve Karton, Kâğıt Hamurundan, Kâğıttan veya Kartondan Eşya ürün faslında, Kıymetli veya Yarı Kıymetli Taşlar, Kıymetli Metaller, İnciler, Taklit Mücevherci Eşyası, Metal Paralar Ürün Faslında,
- ☞ Demir veya Çelikten Eşya Ürün Faslında, Kalay ve Kalaydan Eşya Ürün Faslında,
- ☞ Kişisel Eşyalar, Deniz ve Hava Taşıtlarına Verilen Kumanya ve Malzeme (Yakıtlar Hariç) Ürün Faslında,

Ülkelerin İhracat Rakamlarının İthalat Rakamlarının Büyük Bir Kısmını Karşılıyabildiği Fasıllar

- ☞ Ağaç ve Ahşap Eşya, Odun Kömürü Ürün Faslında,
- ☞ Pamuk, Pamuk İpliği ve Pamuklu Mensucat Ürün Faslında,
- ☞ Sentetik ve Suni Devamsız Lifler Ürün Faslında,
- ☞ Örme Eşya Ürün Faslında,

- ☞ Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar ve Aletler, Nükleer Reaktörler, Bunların Aksam ve Parçaları Ürün Faslında,
- ☞ Elektrikli Makina ve Cihazlar, Ses Kaydetme-Verme, Televizyon Görüntü-Ses Kaydetme-Verme Cihazları, Aksam-Parça-Aksesuarı Ürün Faslında ve
- ☞ Optik, Fotoğraf, Sinema, Ölçü, Kontrol, Ayar, Tıbbi, Cerrahi Alet ve Cihazlar, Bunların Aksam, Parça ve Aksesuarı Ürün Faslında.

olduğu tespit edilmiştir. Bu analiz sonucunda D-8'e üye ülkelerin birçok ürün faslında birbirine yeterli olduğu, herhangi bir dışa bağımlılığa gerek kalmadan dış ticaretlerinin gerçekleştirilebileceği saptanmıştır. Bu çalışma neticesinde sadece D-8 ülkelerinde böyle bir durumun görülmesi 57 ülke arasında oluşturulabilecek bir sanal paranın gümrük birliğine yol açarak ekonomik anlamda son derece önemli bir birlikteliğin ortaya konulabileceğini ortaya koymaktadır.

6. Değerlendirme

İslamicoin (İ-Coin) Sanal Para Modelinin amacı; teknoloji ile birlikte zamanın çağ atladığı günümüzde uygun para ve türevlerinin ekonomiye kazandırılmasıdır. Yabancı paralardan özellikle Dolar ve Euronun İslam ülkeleri üzerindeki baskısını azaltarak İslam İşbirliği Teşkilatına üye olan ülkeleri kur riskinden koruyarak daha güvenilir ve işlem hacmi yüksek bir sanal parayı ortaya koymaktır. Böylece İslam ülkelerinde oluşturulan ekonomik baskılar bertaraf edilerek bu ülkelerin kendi aralarındaki ithalat ve ihracat işlemleri daha uygun hale gelecektir. ABD'ye ya da Avrupa ülkelerine ödenen gümrük vergileri ortadan kaldırılarak, ekonomi daha canlı hale gelecektir.

İslam İşbirliği Teşkilatına götürülecek bu fikrin çoğunluk tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bu işlemin ardından sistem alt yapısının oluşturulması adına, belirlenen ülkelerce komisyon kurulup teknolojik alt yapı oluşturulmalıdır. Öncelikle aşağıdaki işlemler sırasıyla hayata geçirilmelidir:

- ✓ İ-COİN için İslam İşbirliği Teşkilatı üyelerinin ortak kabul raporunun alınması, eğer böyle bir durum söz konusu olmayacaksa D-8 ülkelerinin önderliğinde bu sanal parayı kullanmak isteyen ülkeler arasında anlaşmaların yapılması,
- ✓ Teknolojik açıdan üst düzey ülkelerce alt komisyonun oluşturulması, böylece oluşturulacak sanal paranın teknolojik alt yapısı ve güvenlik sistemleri oluşturulacaktır,
- ✓ İ-COİN'nin değerinin ve miktarının belirlenerek altına endeksli bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir, bu durumda sanal paralar maddi bir kıymete endeksli olarak çalışacak ve fihhi açıdan bir sorun teşkil etmeyecektir.

✓ İİT üyesi ülkeler arasında bu sanal paranın aktif hale getirilerek ithalat ve ihracatın bu paralar üzerinden gerçekleştirilmesi,

✓ Fiyatların aşağıdaki şekilde olabileceği;

3,2 gr altın = 1 dirhem

100 dirhem = 1 pul

10 pul = 1 İ-COİN

3.200 gr altın= 1 İ-COİN

şeklinde planlanmaktadır.

İ-COİN'in birçok faydasının olacağı öngörülmektedir. Bu faydaların bir kısmı aşağıda sıralanmıştır.

- İslamicoin sayesinde bu teşkilata üye ülkelerin kendi aralarındaki ithalat ve ihracat hacmi artacaktır.
- Dövizden bağımsız hareket ederek kur riski giderilebilecektir.
- ABD, Rusya ve AB ülkelerinin İslam ülkeleri üzerindeki ekonomik baskısı azalacaktır.
- Ortak bir parayla yatırımcıların rahatlıkla işlem yapacakları daha geniş bir alan ortaya çıkacaktır.
- Teşkilattaki ülkelerin para birimleri arasındaki kur riski ortadan kalkacaktır.
- Sanal paralar teşkilata üye ülkelere denetlenebileceği için güvensizlik riski ortadan kalkacaktır.
- Kara para aklama riski ortadan kalkarak kurumsal kimlik kazanmış bir sanal para ortaya çıkacaktır.

7.Sonuç

Şu kainatı mükemmel bir düzen içerisinde yaratarak, kendi cemel ve kemalini bizlere göstermek isteyen Rabbimiz, Hucurat suresinde "Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız." (<https://kuran.diyaret.gov.tr>) buyurmaktadır. Bu ayeti kerimeden hareketle tüm İslam aleminin bir araya gelip kardeşlik manasını yaşaması gerekmektedir. Kardeşlikte esas olan kardeşlerin omuz omuza vererek daha kuvvetli bir hale gelmesidir.

Bu çalışmada müslüman kardeş olarak ifade ettiğimiz 57 ülkenin parçalanmış bir vaziyette görünen halini ortadan kaldırarak islamiyetin esası olan uhuvvet ve muhabbet manasını yaşayarak ekonomik anlamda daha güçlü bir yapının oluşmasına katkı sağlamaktır. Bu gaye doğrultusunda İslam İşbirliği çatısı altında yer alan ülkelerin ekonomik bağımsızlığını

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

sağlayarak, dışa bağımlılıktan kurtaracak ve birlikte hareket etme kabiliyetini ortaya koyacak bir sanal paranın ortaya konulması amaçlanmıştır. İslamicoın (İ-COİN) olarak adlandırılan bu sanan para ile fetva kurumumuzun sakıncalı gördüğü durumlar ortadan kaldırılarak zamana ayak uydurabilen bir sistem ortaya konulacaktır.

İ-COİN'in hayata geçirilmesi sonucu;

- ☞ Yabancı paraların İslam ülkeleri üzerindeki ekonomik baskısı azaltılacak,
- ☞ İslam İşbirliği ülkeleri arasında ticaret hacmi arttırılacak,
- ☞ Dövizlerde yaşanan kur riski minimize edilecek,
- ☞ Senyoraj gelirleri bu teşkilata üye ülkelere paylaştırılacak,
- ☞ Rezerv parası olarak kullanılarak üye ülkelere ayrı bir katma değer sağlayacaktır.

8. Öneriler

Bu çalışma teori olarak ortaya konulan ve geliştirilmesi noktasında teklif önerisi olarak sunulan bir araştırmadır. Son yıllarda gittikçe önem kazanan sanal paraların kurumsal temellere oturtulup geliştirilmesi zamanın ortaya koyduğu bir durumdur. Bu nedenle bir öneri niteliğinde hazırlanan bu çalışmanın desteklenerek projelendirilmesi ve multidisipliner olarak çalışılması İCOİN'nin hayata geçirilmesi açısından son derece önemlidir.

9. Kaynakça

BARON, B., O'Mahony, A., Manheim, D. ve Dion-Schwarz, C. (2015). *National Security Implications of Virtual Currency*. Published by the RAND Corporation, Santa Monica, Calif.

BLOGCU (20.02.2018), *Paranın Tarihsel Gelişimi*, Erişim Tarihi: 18.08.2018
<http://canberktabakoglu.blogcu.com/paranin-tarihsel-gelisim/3042603>

Buhârî, Büyü, 78; Müslim, Müsâkât, 81, 83, 85, 90; Ebû Dâvûd, Büyü, 12; Zeylâî, Nasbü'r-Râye, IV, 4

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'an-ı Kerim*, Erişim Tarihi: 12.09.2018
<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4622/10-ayet-tefsiri>

ECB. (2015). *Virtual Currency Schemes - A Further Analysis*. Frankfurt.

FBE Moddle, *Para*, Erişim Tarihi: 15.08.2018,
fbemoodle.emu.edu.tr/file.php/156/Para_Arzi_ve_Talebi_-_Para_Fonksiyonlari.ppt

FOREKS (22.09.2018), *Kripto Paralar*, Erişim Tarihi: 22.09.2018,
<https://www.foreks.com/kripto-para>

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İSLAM İKTİSADI (05.12.2017). *Diyanet, Kriptoparalar ve Fırsatlar*. Erişim tarihi: 19.09.2018, <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/12/05/diyanet-kriptoparalar-firsatlar/>

SABAH, *Kripto Paraların Sayısı Yükseldi!*, Erişim Tarihi: 23.08.2018, <https://www.sabah.com.tr/teknoloji/2018/02/17/kripto-paralarin-sayisi-yukseldi>

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)*, Erişim Tarihi: 10.09.2018 <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>

TÜRKAN, Y. ve ALAKUŞTEKİN, A. (2017). Competitiveness Analysis of Foreign Trade in the Developing Eight Islamic Countries (D-8 Countries), *Journal of Emerging Economies and Policy (JOEPP)*, Vol 2(1), pp. 137-162

ÜZER, B. (2017). *Sanal Para Birimleri*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.

**KATILIM BANKACILIĞI VE İSLAMÎ FONLARDA HELAL OLMAYAN KAZANÇLARIN
SAFLAŞTIRILMASI**

Yunus ARAZ¹

Öz

İslam hukukunda gayri meşru sayılan bir gelire ortak olmak, alıp-satmak yasaklanmıştır. Dolayısıyla bir şirket sermayesinin ve yaptığı işlemlerin İslam'a uygun olması gerekir. Aynı şekilde murabaha, müşareke vb. yöntemlerle sermaye toplayan bir katılım bankasının gerek asli kuruluş ve işleyiş amacı gerekse topladığı sermayeleri işletme yöntemleri İslam'ın ilkelerine uygun olmalıdır. Bunun yanında modern dünyada var olan iktisadi sistem Müslümanların iradesi dışında oluşmuş ve Müslümanlar bu iktisadi sistem içerisinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Müslümanlar bu alanlarda işlemler yaparken bazen finansal bazen de yasal zorunluluklar nedeniyle İslam'ın uygun görmediği kazançlar elde edilebilmektedir. İşte burada mevcut iktisadi hayatın değerleriyle dinimize ait değerlerin kaynaştırılmaya çalışılması gerekmektedir. Katılım bankacılığı, borsa, sigortacılık vb. ekonomik faaliyetlerin çoğunda bu esas görülmekte ve Müslümanlar, ekonomi alanında söz sahibi olabilmek, iktisadî güç elde edebilmek için kaçınılamayacak bu alanlarda faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunu yaparken yaptıkları bazı işlemler belki tamamen İslam'ın ilkelerine uyuşmasa da en azından şekilsel olarak uyumluluk sağlanmaktadır. Saflaştırma da bu kaynaştırma sürecinde özellikle İslamî şirketlerin hisse senetleri çıkarmaları ve borsada işlem görmeleri için ön görülen bir çözümdür. Şirketlerin gelirlerine bulaşmış olan gayr-i meşru kazançların şirket gelirinden arındırılıp hayır işlerine harcanması anlamında kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Saflaştırma, Katılım Bankası, Borsa, Hisse Senedi, İslam iktisadı.

PURIFICATION OF NON-HALAL GAINS IN PARTICIPATION BANKING AND ISLAMIC FUNDS

¹ Assist. Prof.Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Eskişehir-Türkiye, yaraz@ogu.edu.tr

Abstract

Sharing an income, buying-selling which is deemed to be unlawful in Islamic Law is forbidden. Consequently, the capital of and actions carried out by a company shall be in compliance with Islam. Likewise, both the purpose of primary establishment and operation of a participation bank and operation methods which collects capital through murabaha, partnership etc. methods shall be in compliance with the principles of Islam. Besides this, the economic system existing in the modern world generated out of the discretion of the Muslims and Muslims continue their existence in this economic system. Muslims may gain profits disapproved by Islam sometimes due to financial and sometimes statutory obligations while making transactions in this field. At this point, the values of current economic life shall be tried to be integrated with the values belonging to our religion. This is taken as basis in participating banking, stock exchange, insurance etc. economic activities and Muslims carry out business in such fields that are inevitable to have voice in economy area and to gain economic power. Although some transactions do not comply fully with the principles of Islam while doing this, at least formal compliance is provided. Purification, as well, is a solution anticipated for issuing share certificates and quoting on the stock exchange of particularly Islamic companies through this integration process. This is used for purification of illegitimate earnings which are contaminated to the income of the company and spending thereof for charities.

Keywords: Purification, Participation Banking, Stock Exchange, Share Certificate, Islamic Economics

Giriş

İslam dini, müslüman bireyin kazancını helalden kazanıp, helale harcanması noktasında kati hükümlerin vaz edildiği bir muamelat sistemi benimsemiştir. Müslümanların ticari hayatlarında, gerek sermaye oluşturmada gerekse sermayeyi kullanacakları faaliyetlerde, bu hükümlere riayet etmeleri gerekmektedir. Fakat günümüz iktisadî hayatı Müslümanların iradesi dışında oluşmuş ve Müslümanlar bu iktisadî sistem içerisinde varlıklarını devam ettirmektedirler. Var olan bu sistem içerisinde bulunmak istemeyen kurumlar küçük işletme şeklinde varlığını devam ettirmekte ve iktisadî hayatın ıslahı veya dönüşümü konusunda bir etki gösterememektedirler. İslam iktisatçıların elbette ilk görevleri İslam'ın değerleriyle örtüşen bir iktisat düzeni kurmaktır. Nitekim Hz. Peygamberin Medine'de yaptığı ilk işlemlerden biri de müslümanlara ait bir pazar oluşturmaktır. Fakat bu çok zor ve uzun bir süreç olabilir. İşte burada mevcut iktisadî hayatın değerleriyle dinimize ait değerlerin kaynaştırılmaya çalışılması gerekmektedir. Yani mevcut sistem içerisinde Müslümanların İslamî değerlerle varlıklarını devam ettirmeleri için ne tür işlemler yapmaları gerektiği üzerinde çalışmalar sürdürülmelidir. Bunu yaparken yaptıkları bazı işlemler belki tamamen İslam'ın ilkelerine uyuşmasa da en azından şekilsel olarak uyumluluk sağlanmaktadır. Elbetteki yapılacak bu tür işlemlerde ana hedef İslam'ın iktisadî ilkelerine uygun bir ekonomik yapıyı oluşturmak veya var olan yapıyı dönüştürmek olmalıdır. Aksi takdirde tarihte olduğu gibi zaruret, maslahat, ihtiyaç gibi nedenlerle verilen geçici hükümler zamanla asli hüküm gibi ele alınmaktadır. Safılaştırma ilkesi de son zamanlarda çokça dile getirilen ve üzerinde çokça tartışmaların olduğu geçiş dönemi uygulamalarından biridir.

Safılaştırma Kavramı

Safılaştır terimi İslâmî finans kurumlarında son yıllarda çokça dile getirilen bir terimdir. İngilizce kullanılan 'Purification' arıtma, temizleme, tasfiye anlamına gelir. Arapça çoğunlukla 'التخلص', 'التطهير' veya 'التنقية' kelimeleri kullanılır ve 'arıtma, temizleme, katışıksız hale getirme, tasfiye, kurtarma' anlamlarına gelir.

İslam iktisadî terimi olarak son yıllarda çokça kullanılan bu tabir '*İslâmî finans kurumlarının şeriatı uygun olmayan gelirlerinin hesaplanarak kurumun gelirlerinden düşülmesi ve sadaka olarak hayır kurumlarına veya fakirlere verilmesi*' şeklinde tanımlanabilir (Mulcahy, 2014, s. 473.; Elgari, 2000, s.77). Tanımda şeriatı uygun olmayan gelirlerden kasıt içki, domuz ve tütün mamulleri satışı, kumar, vadeli altın, gümüş satışı vb. her türlü helal olmayan kazancı kapsasa da daha çok faiz gelirlerini içermektedir.

Safılaştırma tabiri günümüzde daha çok İslâmî fonların borsada satışı ile ilgili kullanılırken, katılım bankalarında da benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Nitekim ileride safılaştırma yapılan uygulamalar başlığı altında konu ele alınacaktır.

İslâmî fonlarla ilgili erken dönem tartışmalarında bu tabire çokça rastlanmamaktadır. Kanaatimizce bunun sebebi İslâmî finansla ilgili tartışmaların yeni başladığı ve henüz borsa,

bankacılığın caiz olup olmadığı ile ilgili tartışmaların yapıldığı ve pratiğin çok fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde böyle bir bilginin bilinmemesidir. Fakat gerek faizsiz bankacılığın gerekse borsa vb. finans işlemlerinin yaygınlaştığı ve bu alanla ilgili teorik çalışmaların ve pratiğin yaygınlaştığı son yıllarda saflaştırma ilkesi de çok gündem bulmuştur. Arap dünyası ve batıda bu alanda yazılmış çokça çalışma olmasına rağmen Türkiye’de yapılan çalışmalarda saflaştırma ilkesine veya isim bu şekilde olmasa da uygulamaya birkaç eserde tesadüf etmek mümkündür. Özellikle İslâmî endekslerin yaygınlaşması ve İslâmî fonların alınıp satıldığı borsa işlemlerinin çoğalmasıyla mesele etraflıca incelenmeye başlanmıştır.

Dünya genelinde var olan İslâmî endeksler, şirketlerin hisse senetlerinin İslâmî borsada işlem görüp görmeyeceği ile ilgili çalışmaları yapmakta ve bunu yaparken şirketlerin belirttikleri saflaştırma miktarları da incelenmektedir. Şirketin gayr-i meşru kazançlarını saflaştırdığını belirtmesi ve diğer şartlara da uygun olması durumunda hisseleri İslâmî borsada işlem görmektedir. Saflaştırma literatürde çoğunlukla hisse senetleri için kullanılsa da aslında katılım bankalarının gelirlerinde de söz konusu olmaktadır. Nitekim katılım bankaları çeşitli sebeplerle zorunlu olarak aldıkları faiz gelirlerini, havuza yansıtılmakta ve bunları ayrı tutarak farklı alanlara sevk etmektedirler.

Saflaştırmanın günümüzde finans alanında ne şekilde ele alındığına geçmeden önce klasik fıkıh geleneğinde helal ve haram kazancın karıştığı durumlarda fukahanın ne şekilde bir tavır takındığını ele almak uygun olacaktır.

İslam Hukukunda Helal ve Haram Karışan Malların Durumu

İslam hukukunda haram malların alıp, satma, ticaretini yapma, ortak olma yasaklanmıştır. Müslümanlar helal olana yönelmeli ve finansal faaliyetlerini bu alanlarda yapmalıdırlar. Nitekim Yüce Allah *“Artık Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin. Eğer yalnız ona ibadet ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin”*(Nahl 114) buyurmaktadır.

Bunun tam tersi olarak haram olan şeyler belirtilmiş, elde edilmesi yasaklanmış, ticareti haram sayılmıştır.

Fakat bazen de kişinin kazancında helal haram karışmış olabilir. Bu durumda ne yapılmalıdır? İslam hukukçuları bu durumu eserlerinde ele almış ve dinin kaynakları çerçevesinde buna cevap vermeye çalışmışlardır.

Bazı âlimler bu tür malları alıp satmanın, ortak olmanın caiz olmayacağını belirtmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber’de *“Helaller apaçık bellidir, haramlarda apaçık bellidir. Bu ikisi arasında şüpheli olanlar vardır ki insanların çoğu bunu bilmez. Bu durumda kim şüpheli şeylerden kaçınırsa dinini ve namusunu korumuş olur”* (Buharî, İman 39; Müslim, Müsakat 107) buyurmaktadır. Başka bir hadiste ise *“Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe etmediğini yap.”* (Buharî, Büyü 3; Tirmizî, Kıyâme 60) buyrulmaktadır. Yine vera, takva, şüpheli şeylerden sakınma ile ilgili rivayetleri ve görüşleri esas alan âlimler helal ve haram karışık olan durumlarda alışverişi ve ortak olmayı yasaklamışlardır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Yine bu görüşü benimseyenler bir külli kaide olan “*Helal ve haram ictima ettiğinde haram galebe çalar*”² ilkesi gereğince hareket etmiş ve bütün malın haram olacağını belirtmişse de âlimlerin çoğunluğu haramın helali de haram yapması için ayrışma imkânı olmamasını ileri sürmüşlerdir (Abozaid, 2016, s.786-787). Dolayısıyla haram ve helal ayrışabiliyorsa kişi bu haram olanı helalden ayırmalı ve haram mal eğer bir kuldan haksız yere alınan malsa ona verilmelidir. Eğer kaynağı bilinmiyorsa sevap beklenmeden fakirlere verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bazı İslam hukukçularının konu hakkında görüşleri şu şekildedir:

-Maverdî (450/1058), *Havi'l-kebir* adlı eserinde insanların kazançları açısından üçe ayrılacağını ve bunlarla muamelenin hükmünün değişik hükümler alacağını belirtir:

Birinci kısım, şüpheli durumlardan sakınan ve malının helal olduğu bilinen kişi. Bununla ticari işlemler yapılabilir.

İkinci kısım malının haram olduğu bilinen, haram muameleler yapan kişidir. Bununla ticari işlemler yapmak, akitler yapmak haramdır.

Üçüncü kısım ise şüpheli şeylere talip olabilen, harama bulaşabilen fakat malında helal ve haram kazanç karışık olan kişidir. Örneğin faizli işlemler yapan, haram işlerle uğraşan bir Yahudi veya hak etmediği halde gelir elde eden bir yöneticinin malları buna örnektir. Bunlarla işlemlerin mekruh olmakla birlikte haram olmayacağını belirtir. Nitekim Hz. Peygamber, ribâdan kaçınmayan bir Yahudi'den birkaç sa' arpa borç almıştır. Ayrıca Yahudiler ribâdan kaçınmamakla beraber onlardan haraç alınmaktadır (Maverdî, 1994, V. s.310.).

-İbn Rüşd(ö520/1126) de bir kişinin mallarında helal ve haramın üç durumu olacağını ve bunların ya helal galip, ya haram galip ya da tamamen haram mal şeklinde olacağını belirtir. Her bir durumu ayrı ayrı ele alarak değerlendirir. Çoğunluğu helal olan fakat haram karışmış durumla ilgili olarak öncelikle kişinin tövbe etmesi gerektiğini belirttikten sonra malından haram bölümünün ayrılarak, biliniyorsa sahibine verileceğini bilinmiyorsa adına tasadduk edilmesini bildirir (İbn Rüşd, 1987, I. s.632).

-Kâsânî(ö587/1191), Ebû Hanife'den rivayetle şöyle demektedir: “Haramın karışarak bozulan şeylerde, helal galip ise, satımında bir sakınca yoktur” (Kâsânî, 1986, V. s.144).

- H. 13. Yüzyıl Hanbelî fakihî Mustafa es-Suyûtî (640/1243) : Mer'î b. Yûsuf'un “*Ğayetu'l-müntehâ*” adlı eserine yazdığı şerhte helal malın harama karışması durumunda haram kısmın tasadduk edileceğini belirtmekte ve sevabın malın asıl sahibine olacağını bildirmektedir. Yine haram bir dirhem helal dirhemlerle karışsa tasadduk gerekeceğini belirtmiştir (Mustafa es-Süyûtî, 1961, III s.495). Yine başka bir Hanbelî âlim olan İbn Müflih (ö. 763/1362) haram malda

² Beyin ölümü gerçekleşen kimsenin hayatına son verme, ölü veya diri olan bir insandan başka bir insana organ nakletme, tüp bebek uygulaması, süt bankalarının kurulması gibi pek çok güncel meselenin fikhî bir çözüme kavuşturulmasında kullanılabilecek olan bu kâide, günümüzde özellikle helâl ve haramlığında şüphe bulunan gıdalarla ilgili problemlerin çözümünde de önemli bir asıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu kâidenin bir meseleye uygulanabilmesi için helâl ve haramın aynı kuvvette olması ve birisini diğerine tercih ettirici başka bir faktörün bulunmaması ya da haramın daha galip olması gerekmektedir (Çayıroğlu, 2018, 618).

ilk olması gerekenin tövbe olduğunu ve bu malı sahibine vererek sahibi bilinmiyorsa hakime vererek elden çıkarılması gerektiğini bildirmiştir (İbn Müflih, 2003, IV. s.398). Ayrıca haram dirhemin helal dirheme karışması durumunda tasadduku gerekli görür (İbn Müflih, 2003, VII. s.81-82).

-İbn Teymiyye(728/1327) haramın iki nev'inden bahseder ve birinci nev'inin meyte, kan, domuz gibi malın özelliği (özü) itibariyle haram olduğunu (haram li vasfihi) belirtir. Bu mallar su ile yiyeceklerle, karışsa ve tadını, rengisi, kokusunu değiştirse haram kılar. Değiştirmese bu durumda fukaha tartışmış ve farklı görüşler belirtmişlerdir.

İkinci nev'i ise gasp, fasid akit gibi özelliği itibariyle değil kazanılması (elde edilmesi- haram li kesbihi) itibariyle haram. Bu helal malla karışsa haram yapmaz. Bir kimse birkaç dirhem gasp etse veya arpa, buğday gasp edip malına katsa bütün malı haram olmaz. Aksine haram olanı ayırır diğer kalan helaldir (İbn Teymiyye, 2004, XXIX. s.320) .

Fukahanın bu görüşleri ele alındığında öncelikle necis bir maddenin yiyecek içereceğe karışması konusu görülmektedir ki burada eğer renk, koku, tat değişmişse haramın helale galip geleceği belirtilmiş, değişmemişse farklı görüşleri olduğu görülmektedir. Fakat bu konu meselemizle doğrudan ilgili değil kanaatindeyim. Çünkü burada haram maldan ziyade necis olan bir madde söz konusudur ve ayrışma mümkün değildir. Oysa mallar konusunda fukahanın tavrı ayrışma imkânı olsa da olmasa da eğer haram malın veya kazancın miktarı biliniyorsa helal maldan o kadar bir miktar ayırmakla haram helalden ayrışmış olur. Dolayısıyla haram, helali haram yapmaz. Ayrılan bu haram mal, eğer sahibi bilinen bir malsa sahibine verilmeli, sahibi bilindiği halde ona verme imkânı yoksa adına tasadduk edilmelidir. Sahibi bilinmeyen bir malsa bu durumda ayrıştırılan mal sevap beklenmeden hayır cihetine harcanmalıdır.

Şimdi günümüz İslâmî finans alanlarında saflaştırma uygulamalarını ele alalım.

Saflaştırma Yapılan Uygulamalar

Saflaştırma işleminin çoğunlukla hisse senetleri işlemleri için olduğunu söylemiştik. Yapılan çalışmaların çoğunluğu da bu yöndedir fakat uygulamaya baktığımızda saflaştırmaya benzeyen işlemlerin katılım bankalarında da olduğunu görmekteyiz. Fakat yapılan çalışmalarda bu yönün eksik kalmasının sebebi sanırım saflaştırmanın yapılma gayesidir. Saflaştırma asıl itibariyle şirketlerin İslâmî olduğu ve borsada alım satımının uygun olduğunu belirtmek için yapılmaktadır. Hisse senedi ihraç eden kurumlar bunu ilan etmekte, İslâmî endeksler ise şirketin saflaştırmasını ve diğer kuralları yerine getirdiğini kabul ettiklerinde endekse almaktadırlar. Bundan dolayı hisse senetleri konusunda saflaştırma çok fazla gündem olmuştur. Aşağıda gerek katılım bankası gerekse hisse senetlerinde saflaştırma uygulamaları ve bunların fikhî boyutunu ele alacağız. Öncelikle belirtelim ki İslâmî fonlar sadece hisse senetleri değildir. Bunun yanında sukuk, kar-zarar ortaklığı sertifikası, gelir ortaklığı sertifikası, DESİYAP ortaklık sertifikası vb. fonların varlığı da bilinmektedir. Fakat bunlar içerisinde âlimlerin çoğu tarafından caiz görüleni hisse senetleridir. Her ne kadar sukukla ilgili son yıllarda

gerek akademik çalışmalar gerekse pratik uygulamalar artmışsa da henüz cevazı noktasında görüş birliği veya çokluğu sağlanamamıştır. Bütün bu fonlarda gerekli şeri düzenlemeler yapılır ve İslâm hukukuna uygun bir hale getirilirse elbette ki bunlarda da saflaştırma gündeme gelebilir.

Yine belirtmemiz gereken diğer bir konu saflaştırma ilkesinin hisse senetlerinin borsada alım satımının caiz olduğu fikri üzerine bina edildiğidir. Dolayısıyla burada borsa ve hisse sentleriyle ilgili diğer sorun sayılan ve şeri ilkelere uygun olması gerektiği belirtilen sorunlar³ yok sayılarak konu ele alınacaktır.

Katılım Bankalarında Saflaştırma

Katılım bankaları faizsizlik esası üzerine kurulan bankalardır. Kanunen faizli işlem yapmaları yasaklanmıştır. Bunun yanında kendilerine yatırılan fonları İslâm'ın helal saymadığı işlemlerde de kullanamazlar. Örneğin içki alım satımını finanse edemezler.

Fakat katılım bankaları da diğer İslâmî finans kurumları gibi bazen yasal zorunluluklarla bazen de zaruret ve ihtiyaç gibi nedenlerle dinin uygun görmediği kazançlar elde etmektedirler. Örneğin Türkiye'de yasa gereği topladıkları fonların belirli bir miktarını Merkez Bankasına yatırmaları gerekir. Merkez Bankası yatırılan bu tutara faiz işleterek geri ödeme yapar. Yine Bankacılık kanunu gereği almaları gereken faiz benzeri gelirler olabilmektedir (Yanpar, 2015, s.122-123). Bunun yanında borcunu zamanında ödemeyen kişilerden de geciktirme faizi benzeri bir fazlalık alınmaktadır.⁴ Yine katılım bankaları topladıkları fonların vadeden önce çekilmesi durumunda fon sahibine parasını çektiği döneme kadar elde edilen geliri vermedikleri bilinmektedir. Burada da haksız bir kazanç oluşmaktadır.⁵

Katılım bankaları elde ettikleri bu faiz veya faiz benzeri gelirleri helal gelirlere katmamakta ve gelirleri fakirlere veya hayır kurumlarına bağışlamaktadırlar. Katılım bankalarının şer'i kurulları bu gelirleri hesaplayarak ne kadar tutarın bağışlanacağını belirler ve böylece helal olarak kazanılan gelirlere bulaştırılmadan aklanma gerçekleşir (Yanpar, 2015, s.123).

Fakat yukarıda belirttiğimiz durumlar yasal zorunluluklar ve zaruret sebebiyledir. Bunun yanında belki zaruret gibi gözükse de kanaatimizce İslâmî açıdan caiz olmayan bazı işlemlerde yapılmaktadır. Örneğin katılım bankalarının, bankacılık işlemleri sonucu meydana gelecek risklere karşı başta forward olmak üzere bazı türev işlemler yaptıkları (Yanpar, 2015, s.250),

³ Bu sorunlar öncelikle borsanın caiz olup olmadığı ile ilgilidir. Bunun yanında manipülasyonlar, aldatmalar, araçların satışı ve elde ettiği gelir... gibi sorunlar da bu konuda önemli sıkıntılardır.

⁴ Bu konu daha çok 'menfaatin tazmini veya mahrum kalınan kâr' bağlamında değerlendirilmiştir. Buna göre katılım bankasına borcunu ödemeyen kişi, bankanın bu gelirini almasına ve işletmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla bankanın kâr elde etmesini engellemiştir. İşte sebep olduğu bu zarara karşılık olmak ve istismara uğramamak için böyle bir faiz benzeri fazlalık alınmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Yaran, Rahmi (1997), *İslam Hukukunda Borcun Geciktirilmesi*, İstanbul: İFAV Yayınları; Araz, Yunus (2016), *İslam Hukukunda Menfaatin Tazmini*, Bursa: Emin Yayınları.

⁵ Katılım bankalarındaki bu uygulamanın saflaştırmaya tabi olması da tartışılabilir bir konudur. Elde edilen gelir, fon sahibinin sermayesi işletilerek elde edilmişse bunun hak sahibine verilmesi gerekir. Fukahanın yukarıda belirttiğimiz görüşlerinde haksız kazancın sahibi biliniyorsa ona verilmesi gerektiği hükmü sabittir.

gelecekte elde edilecek veya vadesi geldiği halde ödenmemiş alacaklarını future benzeri işlemlere konu ettikleri bilinmektedir. Kanaatimizce bu tür işlemlerin zaruret adı altında ele alınması doğru değildir. Yasaklandığı kesin olan ve ticarete doğacak riskleri ortadan kaldırmak için bu yasak fiilere başvurmak İslâmî olmasa gerektir. Ayrıca özellikle türev işlemlerde elde edilen gelirlerin bankacılık faaliyetlerinde meydana gelen zararları kapatmakta kullanmak daha büyük bir sorundur. Yani kara-zara ortaklığı bağlamında çalışan kurum bankacılık faaliyeti sonucu zarar etse ve bunu müşteriye yansıtırsa bu sıkıntılara sebep olacaktır. İşte meydana gelen zararı müşteriye yansıtılmama adına türev işlemlere taraf olunmakta ve zarar müşteriye yansıtılmamaktadır. Daha sonra elde edilen kâr da saflaştırma yapılarak bağışlanmaktadır. Bunun yanında katılım bankalarında geri ödenmeyen borçların factoring benzeri uygulamalara tabi tutulduğu ve alacağın satıldığı durumların varlığı görülmektedir. Bütün bunlarda elbette ki saflaştırma doğru değildir. Bu işlemler zaruret ve yasal zorunluluklar değildir.

Hisse Senetlerinde Saflaştırma

Genellikle borsalarda kıymetli evrak cinsinden işlem gören menkul kıymetler şunlardır:

- 1-Bono, Tahvil ve Türevleri
- 2- Kâr-Zarar Ortaklığı Belgeleri
- 3- Kira Sertifikaları(Sukuk)
- 4- Hisse Senedi ve Türevleri.⁶

Tahviller genellikle belirli bir vade ile sınırlı olan ve bu süre sonunda sahibine belli bir miktar faiz getirisi sağlayan kıymetlerdir. Tahvil alan kişiler onu çıkaran kurumlara faiziyle geri almak üzere borç para vermiştir. Bono ise tahvil benzeri bir ürün olup daha çok devletin bütçe açıklarını kapatmak için kısa dönemli olarak vatandaşlarından faizli borç para toplamasıdır (Şafak, 1994, s.70). Tahviller ve bonolar faiz garantili olup sahibi alacağı faiz bilmekte ve vade sonunda anaparası ile birlikte faizini almaktadır. Borsada tamamen faize dayalı tahvil ve bono gibi şeylerin alınıp satılması elbette İslâmî açıdan caiz değildir (Karaman, 1994, s.60).

Sukuk ise İslam hukukçuları tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş ve caiz olup olmadığı ile ilgili henüz tam bir birlik veya çoğunluk görüş sağlanamamıştır. Gerek teori gerekse pratikte var olan bazı durumlar İslâmî açıdan eleştirilmiştir.⁷

Hisse senetleri ise İslam iktisatçılarının çoğunluğu tarafından caiz görülmüştür. Dayandığı mal varlığının ve faaliyet alanlarının şeri olması koşuluyla hisse senetlerinin alım satımı uygun görülmüştür. İslam dininde ortaklığın caiz olması hatta teşvik edilmesi sermayesi olan fakat kullanma yeteneği olmayan kişilerin bu sermayeyi atıl bekletmeyip kullanması için ortaklık kurması hoş görülmüş hatta özendirilmiştir. Hisse senetleri ve borsa ile ilgili İslâmî

⁶ Borsada işlem gören menkul kıymetlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Karslı, Muharrem, *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, Beta Basım Yayım, s.245-371.; İslami menkul kıymetlerle ilgili bkz. Bayındır, Servet (2015), *İslâmî Finans 2*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Bayındır, 2015, 97-119.; Yanpar, 2015, s.215-231.

standartların uygulanması şartı ile borsa da alım satımı da çoğunluk tarafından uygun görülmüştür.⁸

Hisse senetlerinin alım ve satımı ile ilgili hükümler ele alınırken öncelikle hisse senedinin çıkarıcı kurumun niteliği incelenmiştir. Bu açıdan İslam âlimleri şirketleri üçe ayırmakta⁹ ve her bir çeşidin hisse senetlerinin alınıp satılması ile ilgili farklı hükümler vermektedirler. Bu şirketler:

1. Şer'i Faaliyetlerde Bulunmayan Şirketler

Hisse senedi çıkarıcı şirket; Faize dayalı işlemler, kumar, şans oyunu, içki, domuz eti, tütün mamülleri, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti gibi faaliyet alanlarına sahipse bu şirketler şer'i değildir. Dolayısıyla bu şirketlerin hisselerini almak bu şeri olmayan mal varlığına ortak olmaktır. Böyle bir şirketin hisse senedinin alınamayacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır (Karaman, 2012, s.241; Döndüren, 2010, s.656; Atiyye Feyyaz, s.18-19). Nitekim bu gayri meşru sayılacak işlemler ayetle yasaklanmış Yüce Allah(c.c.)' *Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi, pisliklerdir. Bunlardan sakının ki saadete eresiniz.*' (Maide 90) buyurmaktadır. Hz Muhammed (sav) *'İçki yapanı, yaptıranı, içeni, taşıyanı, kendisine taşınanı, dağıtanı(garson-saki), satanı, parasını yiyeni, ticaretini yapanı ve kendisi için satın alanı lanetlemiştir'* (Müslim, Müsakat, 22) buyurmakta, başka bir hadiste ise *'Allah(c.c.) bir şeyi haram kıldığı zaman onun bedelini de haram kılar'* (Müslim, Müsakat, 22; İbn Mace, Ticare, 12) buyurarak haram fiilleri saymadan bütün haram kılınan şeylerin ticaretinin de yasak olduğunu belirtmektedir.

İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin girişimiyle 1988 yılında toplanan Borsa Seminerinin sonuç bildirisinde ve adı geçen Fıkıh Akademisi'nin 1992 yılında Cidde'de yapılan VII. Dönem toplantısında hisse senetlerinin, kâr ve zarara iştirak sayılacağından ilkesel olarak helal olacağı belirtilmiştir. Fakat hisse senedi ihraç eden şirketin faaliyet alanı meşru olmalıdır. Şirketin faiz, içki üretimi ve ticareti, karaborsacılık, hile, yalan ve aldatma gibi dinen haram vasıtalarla kazanç sağlaması durumunda, bunların hisse senedini alıp satmak ve bundan gelir elde etmek haram ve mâsiyete iştirak olduğundan caiz olmayacağı görüşü belirtilmiştir (Döndüren, 2010, s. 657; Heyet, İlmihal II, 1999, s.450).

2. Şer'i Faaliyetlerde Bulunan Şirketler

Hisse senedi ihraç eden şirket gerek kuruluş aşamasında gerekse ticari faaliyetlerinde helal olma ilkesine uygun hareket etmesi durumunda bu şirketlerin hisse senetlerini almak caizdir. Hisse sendi almak ihraç eden şirkete ortak olmak demektir. Dolayısıyla senedi alan İslâm hukukuna göre kâr ve zarara ortak olmuş olur. (Karaman, 2012, s. 247).

⁸ Burada şunu belirtmek gerekir ki borsanın tamamen İslâmî olduğunu söylemek imkânsızdır. Hatta İslâm'ın özendirmediği ortaklığın borsada tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediği özel bir tartışma konusudur.

⁹ Buradaki ayırım şirketlerin genel tasnifi ile ilgili olmayıp gelirlerinin helal olup olmamasına göredir. İslam hukukunda şirketlerle ilgili genel tasnif için bkz. Karaman, 2012, s.191-197; Döndüren, 2010, s.412-453; Ak, 2018, s.160-164.

Yukarıda belirttiğimiz gibi İslâm Konferansı Teşkilatı da hisse senetlerin kâr ve zarara katılım olduğu için kural olarak helal olduğunu belirtmiştir.

3. Şer'i Faaliyetlerde Bulunmakla Birlikte Gelirlerine Haram Katılan Şirketler

Erken dönemde hisse senetleri ile ilgili yazılan yazılarda şirketler ikiye ayrılmış ve yukarıda belirttiğimiz a- Helal mal veya helal hizmet üreten şirketler, b- Haram mal veya hizmet üreten şirket ve kuruluşlar olarak belirtilmiştir. Fıkıh açısından birincisinin caiz olduğu ve hisselerinin alınacağı belirtilirken ikincisi ise caiz görülmemiştir (Yeniçeri, 2011, s.288-289).

Borsa alanında gerek teorik gerekse pratiğin yaygınlaşması ile üçüncü bir şirket türü incelenmeye başlamıştır. Bu ise kuruluş ve işleyiş açısından şeri ilkelere uygun olmasına rağmen bazen haram yani şer'i olmayan kazançlar elde eden şirketlerdir. Bu şirketlerin sermayesi ve ticari işlemleri helal olmakla birlikte bazen yasal zorunluluklar bazen zaruret sebebiyle bazen ise yatırım amaçlı faizli işlem yapabilmektedirler. Örneğin uluslararası ödemeler ve bankacılık sistemi kullanılarak gerçekleştirilen para akışları sırasında zaman faktöründen dolayı şirketlerin bilançolarına faiz yansıyabilmektedir. Bazı şirketler fazladan nakitlerini faizli bankada vadeli hesaplara yatırmakta veya nakit ihtiyaçlarını kredili mevduat hesabı ya da faizli kredilerle karşılayabilmektedir. Bunun yanında bazen helal ürünler yanında şer'i açıdan uygun olmayan ürünler satabilmektedir (Bayındır, 2015, s.81-82). İşte bu şirketlerin hisse senetleri alınabilir mi? Asıl mesele bu görülmektedir.

Bu konuda İslâm hukukçuları farklı görüşler ortaya koymuştur.

1-Birinci grupta olan âlimler bu şirketlerin hisse senetlerini almayı uygun görmemekte ve buna cevaz vermemektedirler. Çünkü haramdan uzak kalınması ile ilgili çokça delil vardır. Bu şirketlere para yatırmak harama destek olmaktır (Karadağı, 1995, s.258).

Bu görüşte olanlara göre; bu şirketler faizli işlemler ve diğer şer'i olmayan işlemler yapmaktadırlar. Dolayısıyla haramlardan ve şüpheli şeylerden kaçınmak gerektiğini belirten naslarla "Haram ile helal bir arada olursa haram galip gelir" kuralı gereği böyle bir hükme varmaktadırlar. Dolayısıyla şeri olmayan işlemler yapan şirketin hisse senetlerini alan bu yasak işlemlere ortak olmuştur (Abozaid, 2016, s.784).

2. İkinci grupta olanlar ise bazı şartlar ileri sürerek; toplumsal zorunluluklar, zaruretlar, yasal sebepler gibi durumlara dayanarak bu hisselerin alınmasına cevaz vermişlerdir. Bu âlimler görüşlerini yukarıda helal ve haramın karışması durumunda âlimlerin belirttikleri görüşlere dayandırmaktadırlar (Karadağı, 1995, s.258).

Bu görüşü savunanlara göre faizli sistem tüm dünyada hakim konumdadır ve faize hiç bulaşmamış şirket bulmak imkânsız gibidir. Müslümanla ait olan ve geneli itibariyle İslamî sayılabilecek fakat çeşitli sebeplerle harama bulaşan şirketlerin borsa gibi modern iktisadi faaliyetler içerisinde olmaları ve bu alanları boş bırakmamaları gerekir. Bu alanların tamamen İslamî hassasiyete sahip olmayan şirketlere bırakılması durumunda daha zararlı sonuçlar oluşacak ve sistem daha kötüye gidecektir.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Çoğunluk fukaha sosyal zaruret prensibinden hareketle (helal olan kısmın çoğunluğu oluşturması şartıyla) bu tür şirketlerin hisse senetlerinin alınabileceğini vurgulamışlardır. Çünkü modern bir şirketin sermaye ve para piyasalarına ve temel bankacılık hizmetlerine girmeden ayakta kalması mümkün değildir. Büyük likit varlıkları koruyan şirketler bile, konvansiyonel banka ile düzenli bir kredili mevduat hesabı yapmadan durmaları zordur. Bütün bu sayılanlar sebebiyle İslam dünyasında son yıllarda İslamî endeksler kurulmaya ve borsada alınıp satılan İslamî fonlar oluşturulmaya başlandı ki saflaştırmada bu işlemin yapılmasında önemli bir fonksiyon icra etmektedir (Elgari, 2000, s.77).

Bu konuda son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda Müslüman yatırımcılar için nihai sonuç olarak, şeriat sınırları içinde ve saflaştırmaya tabi olmak kaydıyla, hisse senetlerine yatırım yapılmasına izin vermek için standartlar geliştirildi (Mulcahy, 2014, s. 476).

Bugün dünya genelinde var olan şeri kurumlar, bu şirketlerin saflaştırılması ile ilgili kuralları ortaya koymaktadırlar. Son yıllarda daha çok kabul edilen ve dünya genelinde itibar gören ise 1991 yılında İslami finans kurumları için muhasebe, denetim, yönetim, etik ve şeriat standartlarını hazırlayan AAOIFI'nin standartlarıdır.

Günümüzde genel itibariyle bu standartlar ele alınmakta ve uygulanmaktadır.

Şirketlerin hisse senetlerinin analizini yaparak İslam'a uygun olup olmadıklarını tespit edebilmek hem bireysel yatırımcılar hem de kurumsal yatırımcılar için oldukça zordur. Bundan dolayı dünya genelinde hisse senetlerinin şeriata uyum olup olmadığını belirlemek için bazı kurumlar oluşturulmuştur. İslamî endekslerler belirledikleri ilkeler çerçevesinde şirketleri ele almakta ve bu inceleme olumlu sonuçlandığında şirketler endekse girebilmektedir. Nitekim günümüzde Türkiye'de Katılık-50 ve Katılım-30 endeksi bu işlemleri yapmaktadır. Bu endekslere girmek isteyen şirketler öngörülen şeriata uygunluk ilkelerine riayet etmek zorundadırlar. Dünya genelinde de kabul görmüş yüzlerce İslamî endeks bulunmaktadır. Örneğin Dow Jones, Standard & Poors, Sac Şer'i endeksleri bunlara örnektir. Bu kurumlar şirketlerle ilgili yaptıkları değerlendirme sürecini 'Şer'i Filtreleme' (Sharia filtering) süreci olarak açıklamaktadırlar (Yanpar, s.189-190).

Türkiye'de Katılım-50 ve Katılım-30 Endeksinde yer alacak şirketler, ana faaliyet alanı ve finansal kriterler olmak üzere iki aşamada belirlenir. İlk aşamada faaliyet konularına göre incelenir ve uygun olmayan şirketler hariç tutularak *Ana Liste* oluşturulur. İkinci aşamada ise ana listede yer alan şirketler finansal oranlarına ve faaliyetlerine göre tekrar incelenir, uygun olmayan şirketler çıkarılarak *Endeks Şirketleri Listesi* belirlenir.

Değerlendirmelerde şirketin SPK mevzuatına göre açıklamakla yükümlü olduğu ve KAP'ta¹⁰ kamuya açıkladığı mali tabloları ve açıklamaları esas alınır.

a) Faaliyet Alanlarına Göre İnceleme

¹⁰ Kamu Aydınlatma Platformu

Ana Listede yer alacak şirketler, ana faaliyet alanı,

- Faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık (bankacılık, sigorta, finansal kiralama, faktöring ve diğer faize dayalı faaliyet alanlarını kapsar),
- Alkollü içecek,
- Kumar, şans oyunu,
- Domuz eti ve benzer gıda,
- Basın, yayın, reklam,
- Turizm, eğlence,
- Tütün mamulleri,
- Vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketlerden oluşur.

Bir şirket için ana faaliyet alanı belirlenirken öncelikle şirket ana sözleşmesi esas alınır. Ana faaliyet alanlarından bir veya birkaçı yukarıdaki maddelerden en az biri ile ilgili ise ve şirket ana sözleşmesinde Katılım Bankaları prensiplerine uygun faaliyet göstereceği yönünde bir hüküm yok ise şirket Ana Listeden elenir. Buna paralel olarak; şirketin esas sözleşmesinde bu faaliyet alanları yer almasına rağmen, şirketin fiilen Katılım Bankaları prensiplerine aykırı faaliyetler ile iştigal etmediği sabit ise, şirket Ana Listeye dâhil edilebilir.

b) Finansal Oranlarına Göre İnceleme

Ana Listedeki şirketler finansal oranlarına göre elemeye tabi tutulur. Buna göre endekse girebilmek için şirketlerin;

- A. Toplam faizli krediler / Piyasa değeri < %30,
- B. Faiz getirili nakit ve menkul kıymetler / Piyasa değeri < %30,
- C. Yukarıdaki a maddesinde belirtilen faaliyetlerden gelir / Toplam gelir < %5¹¹

oranlarını sağlaması gerekmektedir. Gelir ile şirketin tüm gelirleri kastedilmektedir. Bu gelirler şirketin satış gelirleri, faiz gelirleri, diğer faaliyet gelirleri ve esas faaliyet dışı finansal gelirlerini içermektedir. Katılım Bankacılığı prensiplerine uygun varlıkların kiralanması amacı ile alınan leasing kredileri faizli kredilerin toplamına dâhil edilmez. Bu kıstasları sağlamayan şirketler listeden elenir. Şirket esas sözleşmesinde Katılım Bankaları prensiplerine uygun faaliyet göstereceği yönünde bir hüküm olması halinde ayrıca oranları sağlamasına bakılmaz (http://www.katilimendeksi.org/subpage/21/endeks_kurallari Ulaşım Tarihi 20.09.2018).

¹¹ SAC şer'i endeksinde hasılat veya vergi öncesi kârının %5 inden fazlası haram kabul edilen faaliyetlerden ise işletme endekse alınmaz. Bu işletmenin şer'i olmayan net karı hesaplanan durumlardadır. Hesaplanamıyorsa öneğin turizm şirketi ise ve net olarak şer'i olmayan değer hesaplanamıyorsa bu durumda oran %25'e kadar çıkarılmaktadır.(Yanpar, s.193.)

Katılım endeksinin belirlediği bu ilkeler AAOIFI standartlarından standart 21'da uygun olarak verilmiştir. Standart 21 menkul kıymetlerle ilgili standartları ele almaktadır. Bu standardın içerisinde gelirlerinde faizli işlemler olan şirketler ele alınmaktadır. Bu şirketlerle ilgili şu standartlar ele alınmıştır:

3/4- Ana Faaliyet Alanı Uygun Olmakla Birlikte Faizli İşlem Yapan (Faizli Borç Veren veya Alan) Şirketlere Ortak Olmak ve Bu Şirketlerin Hisse Senetleri ile Muamelede Bulunmak

Kural olarak, ana faaliyet alanı uygun olmakla birlikte kimi zaman faizli işlem veya diğer mahzurlu malların ticaretini yapan şirketlere ortak olmak ve bu şirketlerin hisse senetleri ile muamelede bulunmak (bu hisse senetlerine yatırım veya bunların ticaretini yapmak) kesinlikle haramdır. Ancak aşağıdaki şartlar doğrultusunda yapılacak ortaklık veya muameleler (yatırım veya ticaret) bu genel kuraldan istisna edilmiştir:

3/4/1- Şirketin ana sözleşmesinde faiz veya (içki ve domuz vs.) diğer mahzurlu mal veya hizmet ticareti gibi işlemlerde bulunacağını içeren bir madde yer almamalıdır.

3/4/2- Şirketin aldığı faizli kredinin toplamı (kredi vadesi ister uzun ister kısa olsun fark etmez), tüm hisse senetlerinin toplam piyasa değerinin %30'unu aşmamalıdır.¹² Burada önemle bilinmesi gereken nokta, miktarı ne kadar olursa olsun faizli kredi almanın kesinlikle haram olduğudur.

3/4/3- Şirketin faiz geliri elde etmek için konvansiyonel bankalardaki faizli -vadeli hesaplara yatırdığı kısa, orta veya uzun vadeli paraların toplamı tüm hisse senetlerinin toplam piyasa değerinin %30'unu aşmamalıdır. Burada önemle bilinmesi gereken nokta, miktarı ne kadar olursa olsun faizli – vadeli hesaplara para yatırmanın kesinlikle haram olduğudur.

3/4/4- Şirketin fıkhen meşru olmayan (faiz, mahzurlu mal satışı vs.) işlemlerden elde ettiği gelir, toplam gelirinin %5'ini aşmamalıdır. Bu gelirin haram işlemlerden kaynaklanmasıyla haram malı mülk edinmek yoluyla elde edilmesi arasında ilgili hüküm bakımından bir fark yoktur. Şirket bilançosunda kimi gelirlerin tam olarak belirlenememesi durumunda bunu öğrenmek için çaba sarf etmek ve öğrenilememesi durumunda ihtiyatlı davranarak bunun mahzurlu bir gelir olduğunu düşünmek gerekir.¹³

İslam Hukuku Açısından Değerlendirme

Günümüzde endekslerin açıklamalarında İslamî kurallara tam bir şekilde uyan ve gelirinde hiç şüpheli kazanç olmadan hisse senedi ihraç eden şirket bulunmamaktadır. Listelerde böyle bir

¹² Burada belirtilen %30 oran, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın vasiyetle ilgili Hz. Peygamberden rivayet ettiği şu hadise dayandırılmaktadır: "Resulullah (s.a.v) Veda haccı senesinde, hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi. "Ey Allah'ın Rasûlü, Gördüğümüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedim. Hemen "Hayır, olmaz!" buyurdular. "Yarısı?" dedim. Yine "olmaz!" buyurdular. "Üçte biri?" dedim. "Üçte birini mi? Üçte bir de çok... (Buhâri, Cenâiz 37, Ferâiz 6; Müslim, Vesâya 5)

¹³ Hisse senetleri ile ilgili standartlar için bkz. *AAOIFI Faizsiz Finansman Standartları*, İstanbul: TKBB Yayınları Yayın No: 10, 2018, s.551-571.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

şirketin bulunmamasının sebebi elbette ki böyle bir şirketin olmamasıdır (Yanpar, s.193). En büyük şirketler dahi ani nakit ihtiyaçlarını bankaların kendilerine sunduğu kredili mevduat hesaplarından temin edebilmektedir.

İslam hukukunda sermayenin çalıştırma ilkesi ve atıl bırakılmaması gerektiği ilkesi gereğince elbette ki hisse senetlerinin alınması teşvik edilmeli ve sermaye çalıştırılmalıdır. Fakat bunun şeri ölçüler içerisinde olması gerekir.

Saflaştırma belki de İslam iktisadı açısından temeli geçmişe dayanan en açık durumlardan biridir. Çünkü klasik fıkhıta müctehidlerin saflaştırma ile ilgili görüşlerine rastlamak mümkündür (Elgari, 2000, s.78). Saflaştırmayı İslami açıdan değerlendirebilmemiz için öncelikle saflaştırmaya konu olan uygulamanın belirlenmesi gerekir.

Katılım bankacılığında merkez bankasına yatırılan paranın faizi, geri ödenmeyen borçlardan alınan fazlalık gibi şeri açıdan uygun görülmemen fakat zorunlu olarak alınacak gelirlerin saflaştırılması uygun görülebilir. Fakat bunun yanında yerinde belirttiğimiz gibi yasal zorunluluk veya zaruret gibi bir durum olmadan şeri olmayan uygulamalar yapmak örneğin türev işlemler yapmak, factoring şirketleri ile çalışmak vb. durumlarda elde edilecek gelirin saflaştırılmaya tabi tutulması elbette doğru değildir. Bu işlemlerin yasal olarak yasaklanması ve bu işlemleri yapanların İslamî olmadıklarının ilan edilmesi gerekmektedir. Saflaştırmayla yapılan bu işlemler aklanmış olmaz.

Hisse senetlerinde de benzer durum söz konusudur. AAOIFI standartlarında 3/4/3 maddede şirketler tarafından faiz almak için konvansiyonel bankalara yatırılan paraların da saflaştırılmasından bahsedilmektedir. Oysaki faiz almak için zaruret söz konusu olup olmayacağı tartışmaya açık bir konudur. Bankaların merkez bankalarına zorunlu para aktarımı ve elde ettikleri faiz zorunlu sayılabilirken, faizli bankaya vadeli hesap açıp para yatırmanın ve faiz almanın zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla bir şirketin gerçekten zorunlu olduğu durumlarda faizli gelir elde etmesi durumunda saflaştırma belki uygun görülebilir. Fakat her türlü gelirin saflaştırmaya tabi tutulması doğru değildir.

Saflaştırma ile ilgili genel bir bakış açısı ile bakıldığında üç farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre bazı âlimler saflaştırmanın temelde caiz olmadığı ve şirket gelirlerine bulaşan haram malın, şirketi İslamî olmaktan uzaklaştıracağı ve dolayısıyla bu şirket hisselerini borsada almanın caiz olmadığı görüşüdür.

İkinci görüş kuruluş sermayesi ve temel amaçları şeri olan şirketlerin her türlü helal olmayan kazançlarının (%30 geçmemek şartıyla) saflaştırılarak İslamî sayılacağını savunanlar.

Üçüncüsü ise bizim de tercih ettiğimiz saflaştırmanın meşru olmakla birlikte yasal zorunluluklar ve zaruret durumunda elde edilen gelirlerde olabileceği görüşüdür. Dolayısıyla şirketler elde ettikleri her türlü gayri meşru kazancı saflaştırmaya tabi tutup İslami borsada hisse senetlerini satamamaları gerekir. Hiçbir zorunluluk olmadan içki alıp satan, domuz ticareti yapan kişilerin %30'u geçmeyen gelirleri saflaştırmayla temizlenebilir mi? Her ne kadar endekslerde, ana

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

faaliyet alanları böyle olan şirketler, endekse alınmıyorsa da, şirketin ana faaliyet alanı içerisinde olmadan bu malları alıp satması durumunda saflaştırma yapmak şeri değil kanaatindeyiz.

Ayrıca şirkettin mal varlığında %30 miktara bakılacaksa bu ilk borsaya girişinde ve diğer yıllarda bakılmalıdır. İlk girişinde şirket gayri meşru kazançları içerisinde aldığı faizlerde varsa bu meşru görülebilir. Fakat diğer senelerde hala faize para yatırarak faiz geliri elde etmekte ise bu nasıl meşru görülebilir?

Bir diğer sorunda şirketin ilk borsaya girişinde şart koşulan %30 veya üçte birlik oran¹⁴ uygun mudur? Şirket, İslamî olmaya çalışmakta ise bu oran yüksek tutulmalı ve şirketin mal varlığını temizlemesiyle İslami borsada var olmasına izin verilmelidir. (Feyyaz Atiyye s. 87.) Çünkü buradaki %30'luk oran bu konu ile ilgili olmayan bazı hadislerden alınmaktadır ki (Abozaid, 2016, s.793), bunu kesin bir oran olarak ele almak belki standardın olması bağlamında kabul edilebilir. Fakat diğer taraftan saflaşmak isteyen ve katılım endeksine dahil olmak isteyen şirketi dışlamak sayılacaktır.

Dolayısıyla saflaştırma çeşitli şartlarla kabul edilebilecek bir uygulama olarak görülmektedir. Önemli olan şirketin gerçek gayesi İslamî ilkelere uygun olmak olmalıdır. Daha sonra belirlenen bu oran şirket mallarından ayrılmalı ve hayır cihetine sarf edilmelidir. Fakat bu tasadduk edilen mallar hayır ve sevap sayılmaz Çünkü Rasulullah'tan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmaktadır: *'Abdestsiz namaz kabul olmayacağı gibi devlet malını zimmete geçirmekle de (ğulul) sadaka kabul edilmez'* (Müslim, Tahare, 1; Ebu Davut, Tahare, 31). Dolayısıyla özel olarak devlet malını zimmete geçirme (ğulul) genelde haram maldan sadaka olmayacağı anlaşılmalıdır.

Saflaştırma iki şekilde olabilir. Birincisi hisse senetlerini alan yatırımcılara elde edilen haram gelirin ne kadar olduğu bildirilmeli ve yatırımcı kendisi saflaştırmayı yapmalıdır. Diğer yöntem ise şirketin saflaştırmayı kendisinin yapmasıdır. AAOIFI standartlarında birinci şekil ele alınırken¹⁵ ikinci yöntem kanaatimizce daha uygundur. Yatırımcılara bırakılması durumunda şirket hisselerinin tam saflaştırıldığını iddia etmenin zor olacağı kanaatindeyim. Dolayısıyla hisse senedi çıkaran şirket veya kar payı dağıtan banka bu saflaştırma işlemini dağıtımdan önce yapması daha uygundur (Elgari, 2000, s.79). Saflaştırma yaparken şirketler detaylı muhasebe

¹⁴ Bu oran daha önce bahsettiğimiz gibi bir hadise dayanmaktadır. Ayrıca fıkıh eserlerinde bu orana rastlanmaktadır. Örneğin İbn Müflih'in, Kitabı'l- fûru'unda "*bir kişinin malına haram karışmışsa onunla muamele mekruhtur. Bazıları haram çoksa veya haram üçte biri geçmişse mekruh olur demiştir.*" şeklinde geçmektedir (İbn Müflih, 2003, VII. s.81).

¹⁵ 3/4/6/4- Hisse senetlerinden arındırılacak mahzurlu kazancın hesaplanma yöntemi şudur: Hisse senedi başına düşen mahzurlu kazanç, şirketin mahzurlu gelir oranı esas alınarak bulunur. Bunun için de şirketin toplam mahzurlu kazancı toplam hisse senedi sayısına bölünür. Böylece her hisse senedine düşen mahzurlu kazanç tespit edilmiş olur. Bu hisse senetlerine sahip olanlar veya bunlarla muamelede bulunanlar (gerçek veya tüzel kişiler) ellerindeki hisse senedi sayısı ile mahzurlu kazanç miktarını çarparak, kurtulmaları/arındırmaları gereken miktarı bulurlar (AAOIFI Faizsiz Finansman Standartları, 2018, s.556).

çalışması yapmalı ve tüm şer'i olmayan gelirleri arındırılması için azami gayret sarf edilmelidir (Mulcahy, 2014, s. 480).

Safılaştırma Helal Olmayan Kazancın Harcama Alanları

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki safılaştırma yapılan mallar eğer bir kul hakkı olarak elde edilen haram kazançlar ise İslam hukuku açısından bunun sahibine iadesi gerekmektedir. Örneğin katılım bankalarında müşterinin vadeden önce çektiği paranın kârını müşteriye vermeyerek, bu geliri helal görmediği için havuza aktarmaması ve daha sonra safılaştırmaya tabi tutması kanaatimizde doğru değildir. Bu gelirlerin sahibi bellidir ve onlara verilmelidir.

Sahibi bilinmiyorsa veya bir kul hakkı olarak değil de örneğin içki satmak, haram turizm vb. yollarla elde edilmişse bu durumda âlimlerin çoğu bu malların sevap beklenilmeksizin hayır cihetine aktarılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Hayır ciheti denilince akla öncelikle fakirlere tasadduk gelmekle birlikte, cami yaptırmak, aşevi yaptırmak, zekat vermek, hacca gidecekler yardım etmek vb. durumlarda akla gelebilir. Fakat İslam âlimleri öncelikle safılaştırılan tutarın zekat olarak verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Hatta AAOIFI satandart 21'de 3/4/6/4. madde de vergi olarak dahi verilemeyeceği belirtilmiştir ki bu durumda da dolaylı olarak faydalanmış sayılır. Dolayısıyla safılaştırma yapacak kurum veya kişiler ne doğrudan ne de dolaylı yollarla bu kazançtan faydalanamazlar.

Safılaştırılan tutarda dini vecibelerinde yerine getirilmeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla mesela hacca gidecek fakat yeterli parası olmayan birine bu gelirden verilemez. Mescid, cami, aşevi vb. hayır kurumlarının inşası gerçekleştirilemez. Haramla yapılan bir mescidde namaz kılınmayacağı ile ilgili çokça görüş mevcuttur.

Bu durumda yapılacak en güzel yol ihtiyaçlarını gidermek için fakirlere vermek veya bu işi yürüten kurumlara aktarmaktır. Elbette burada safılaştırma yapacak kişi veya kurumun safılaştırmada niyeti hem haram maldan kurtulmak hem de bir daha harama bulaşmamak olmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

İslam hukuku açısından ele aldığımız safılaştırma konusu ile ilgili şu sonuçlara ve önerilere varılmıştır:

1. Katılım Bankaları ve İslami fonların öncelikle şer'i olmayan uygulamalara taraf olmaması gerekir.
2. Günümüzde var olan iktisadi hayatta varlığını devam ettirmek ve güç elde etmek isteyen Müslümanlara ait işletmelerin faiz vb. şer'i olmayan kazançlara bulaşmadan büyük faaliyetler yapması çok zordur.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

3. İslam hukuku açısından helal mallara haram karıştığında haramın ayrışma imkânı varsa ayrıştırılır ve helal, haram olmuş olmaz.
4. Katılım bankalarının yasal olarak veya zarureten elde ettikleri gelirleri saflaştırması uygundur. Fakat foreks, future, factoring benzeri uygulamalara taraf olması ve gelir elde etmesi caiz değildir ve bunlarda saflaştırmayla şer'ilik sağlanamaz.
5. Başta hisse senedi olmak üzere şer'i ilkelere uygun olan İslâmî fonların alınıp satılması caizdir. Günümüzde İslâmî fonlar içerisinde şer'i ilkelere en uygun olanı hisse senetleridir. Dolayısıyla hisse senetlerinin borsada alınıp satılması, borsa ile ilgili diğer şer'i kurallar yerine getirildiğinde caizdir.
7. Hisse senetlerinin saflaştırılmasında ilk İslâmî endekse girişiyse daha sonraki değerlendirmelerde farklı standartlar belirlenmelidir. İlk defa endekse girecek olan şirketin mal varlığında var olan bütün şer'i olmayan miktarlar saflaştırılmaya tabi tutulmalıdır. Burada standartların belirlediği oranlar belki tutarlılık açısından kabul edilebilirse de saflaşmak isteyen ve bu oranın üstünde şer'i olmayan geliri bulunan şirketlerin de endekse alınması için çalışmalar yapılabilir. Öğreğin saflaşma yıllara dağıtılıp yedek listeleme ile birkaç yılda bütün şer'i olmayan varlıklarını saflaştırılanların listeye alınması sağlanabilir.
8. Endekse girdikten sonra uygulanacak saflaştırma ilkeleri ise farklı olmalıdır. Artık burada % 30 oranlar kanaatimizce çok yüksek oranlardır. Burada belki bir sınır belirtmek için oran verilebilir fakat asıl önemli olan şirketin şer'i olmayan gelirlerinin nasıl elde edildiğidir. Bu bağlamda zaruret, yasal zorunluluklar ile oluşan şer'i olmayan gelirlerin saflaştırılması kabul edilebilirken, vadeli hesaplara para yatırma veya meydana gelecek risklerde kurtulma adına şer' en muteber sayılmayan işlemlere girmek elbette şeri olarak kabul edilemez.

Kaynakça

AAOIFI Faizsiz Finansman Standartları (2018), İstanbul: TKBB Yayınları Yayın No: 10.

Abozaid, Abdulazeem (2016), "Hisse senetleriyle Yapılan İşlemler", *II. Uluslararası İslam Ticare Hukuku Kongresi*, Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, s.764-800.

Ak, Ayhan (2018), *İslam Borçlar Hukuku*, Samsun: Üniversite Yayınları.

Araz, Yunus (2016), *İslam Hukukunda Menfaatin Tazmini*, Bursa: Emin Yayınları.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Atiyye Feyyaz, "Tadhîru'l-kesbî'l-harami fî'l-eshemi ve's-senâdîki'l-istismâriyye", (http://www.islamtoday.net/media_bank/pdf/2009/12/26/7_20091226_8816.pdf Erişim tarihi: 15.10.2018)

Bayındır, Servet (2015), *İslamî Finans 2*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Çayıroğlu, Yüksel (2018), "Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), s.597-633.

Döndüren, Hamdi (2010), *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları.

Elgari, Mohamed Ali (2000), "Purification of Islamic Equity Funds", Proceedings of the Fourth Harvard University Forum on Islamic Finance (Harvard Üniversitesi Dördüncü İslami Finans Forumunun Bildirileri) Harvard Üniversitesi, s.77-80.

Heyet (1999), *İlmihal I-II*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

http://www.katilimendeksi.org/subpage/21/endeks_kurallari Ulaşım Tarihi 20.09.2018

İbn Müflih (2003), Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed Makdisî Râmînî (763/1362), *Kitâbü'l-Füru'*, (tahkik: Abdullah b. Abdulmuhsin el-Turkî), Beyrut: Muessesetu risâle.

İbn Rüşd (1987), Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi el-Maliki (520/1126), *Fetava İbn Rüşd*, (thk. el-Muhtâr b. et-Tahir et-Telili), Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

İbn Teymiyye (2004), Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (728/1328), *Mecmuu fetavâ*, (cem' tertib Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım), Medine: Mücemmaü'l-Melik Fehd li-Tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif.

Karadaği, Ali Muhyiddin Ali (1995), "el-İstismâr fî'l-eshem", *Mecelletu'l-Mecmai'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî: Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî*, Yıl: 7 Sayı:9, s.233-271.

Karaman, Hayreddin (1994), "Menkul Kıymetler Borsası", *İslam Açısından Borsa*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s.59-62.

Karaman, Hayreddin (2012), *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Karslı, Muharrem (t.y.), *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Kâsânî (1986), Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî (587/1191), *Bedâiü's-sanâi' fî tertibi'ş-şerâi'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mâverdî (1994), Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (450/1058), *el-Hâvî'l-kebîr hüve şerhu Muhtasari'l-Müzenî I-XVIII*, (tahkik ve talik Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mulcahy, Mark Brendan (2014), "Purifying Islamic equities: the interest tax shield", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management (Uluslararası İslami ve Orta Doğu Finans ve Yönetimi Dergisi)*, Vol. 7 No. 4, s. 473-484.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Mustafa es-Süyûtî (1961), *Meţâlibü üli'n-nühâ fî şerhi Ğāyeti'l-müntehâ*, Dımaşık: Menşuratu Mektebeti'l-İslamiyyi.

Şafak, Ali (2014), "Menkul Kıymetler", *İslam Açısından Borsa*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s.65-79.

Yanpar, Atila (2015), *İslami Finans (2. Baskı)*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Yaran, Rahmi (1997), *İslam Hukukunda Borcun Geciktirilmesi*, İstanbul: İFAV Yayınları.

Yeniçeri, Celal (2011), "İslam Fıkhı Açısından Ortalıklara Bakış", *İslami İlimlerde Metodoloji/Usül: İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi Ve Finans Yöntemleri*, İstanbul, s.267-292.

İSLAMİ FİNANSMAN YÖNTEMLERİNDEN OLAN; MURABAHA SİSTEMİ

ZEYNEP GÜNAY¹

Öz

Son dönemlerde dünya ekonomisinin önemli bir kısmını bono tahvil ve repo gibi faizli finansman araçları oluşturmaktadır. Tüm kutsal kitaplara göre faiz haramdır. Faizin İslam dininde haram olması sebebiyle finans sektörüne sıcak bakmayan müslüman yatırımcılar için İslami finans alternatif bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

İslami finans kavramı her türlü finansal faaliyet ve işlemleri İslami kurallar içerisinde uygulayan bir sistemdir. Buna binaen İslami finansman yöntemleri İslam dinin yasakladığı faizli işlemlerden uzak durularak yapılan işlem türleridir. Murabaha, selem, mudaraba, müşakara ve icara gibi birden fazla İslami finans araçları söz konusudur. Murabaha, sermaye sahibinin bir malı satın alıp üzerine kâr payı ekleyerek müşterisine sattığı İslami bir finans aracıdır. Murabaha İslam hukuk kurallarında bey' başlığı altında alınmıştır. Murabaha sistemi; klasik murabaha ve modern murabaha olmak üzere iki başlıkta toplanmıştır. Bu çalışmada ikisi arasındaki hem benzerlikler hem de farklılıklar hakkında bilgi verilmiştir. Murabaha kelimesinin literatür karşılığı; satıcı konumunda olan banka satmak için almış olduğu bir malın maliyetini ve kârını müşteriye bildirerek satmasıyla gerçekleşir. Bu tanım klasik murabaha olarak adlandırılmaktadır. Çağdaş murabaha ise; bir müşterinin isteği üzerine mal faizsiz bir banka tarafından satın alınmaktadır. Maliyet hususunda satıcının satın alacak kişiye bilgi vermesi aynı zamanda kâr oranını müşteriye bildirmesi gerekmektedir. Müşteri ile satıcı uzlaştığı takdirde vadeli olarak satılmaktadır. Murabaha akdinin gerçekleşebilmesi için belirli kurallar bütünü söz konusudur. Bu çalışmada gerekli olan şartların neler olduğu hususunda bilgi verilmiştir.

İslami finans araçlarından biri olan murabaha sisteminin faizsiz bankalar tarafından tercih edilme sebebi şüphesiz ki diğer araçlardan daha kolay olması ve elbette daha geniş bir alanda uygulanabilir olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Murabaha, Riba, İslami Finans

ISLAMIC FINANCING METHODS; MURABAHA SYSTEM

¹ Zeynep Günay, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Doktora Öğrencisi, İstanbul-Türkiye, gnyzeyneb@gmail.com

Abstract

Recently, a significant portion of the world economy is composed of interest financing instruments such as bonds and repos. According to all the holy books, interest is unlawful. Islamic finance has emerged as an alternative area for Muslim investors who are not hot on the financial sector because of the unlawful in Islam.

The concept of Islamic finance is a system that implements all kinds of financial activities and transactions within the Islamic rules. On the other hand, Islamic financing methods are the types of transactions that are avoided with the interest rate prohibited by Islamic religion. Murabaha are several Islamic finance tools such as selem, mudaraba, musharaka and execution. Murabaha is an Islamic finance tool that the owner of the capital sells to a customer by buying a property and adding a dividend to it. Murabaha is taken under the title of altında Islamic law bey. Murabaha system; classical murabaha and modern murabaha. In this study, information about both similarities and differences are given. The literature of the word Murabaha; the bank sells the cost and profit of the goods it has purchased to sell to the customer. This definition is called classical murabaha. Contemporary murabaha; At a customer's request the goods are purchased by an interest-free bank. The seller should inform the buyer about the cost and also inform the customer about the profit rate. If the seller and the seller agree, the term is sold. There are certain rules for the realization of the Murabaha contract. In this study, the necessary conditions are given.

The reason why the Murabaha system, which is one of the Islamic finance tools, is preferred by interest-free banks is undoubtedly easier than other tools and, of course, can be applied in a wider area.

Keywords: Murabaha, Interest, Islamic Finance

1. Giriş

İslami finans kavramı her türlü finansal faaliyet ve işlemleri İslami kurallar içerisinde uygulayan bir sistemdir. Faizin İslam dininde haram olarak kabul edilmesi sebebiyle finans sektörüne sıcak bakamayan müslüman yatırımcılar için İslami finans alternatif bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Buna binaen İslami finansman yöntemleri İslam dinin yasakladığı faizli işlemlerden uzak durularak yapılan işlem türleridir.

2. Değerlendirme

2.1. İslami Finansman Yöntemleri

İslami finans yöntemleri ortaklık yolu ile doğrudan finans sağlama yöntemleri, (müşâkere ve müdârebe) kiralama (icâre) veya satış sözleşmeleri (murabaha, selem) yolu ile dolaylı finansman sağlama yöntemleri olarak iki kategoride incelenebilir (Rahman, Yousri: 2017: 1-3) Bu yöntemlerde ortak payda tüketicinin fonu nerede kullanacağı hususunda bilgi sahibi olması ve bazı taşınmaz/taşınır mallarda sözleşmeye konu olan ticari faaliyetin içinde doğrudan bulunmasını gerektirmesidir ("Sermaye Piyasaları"2017: 3-5).

2.1.1 Kredi ve Finansman Aracı Murabaha

Murabaha, sermaye sahibinin bir malı satın alıp üzerine kâr payı ekleyerek müşterisine sattığı İslami bir finans aracıdır. Murabaha İslam hukuk kurallarında bey' başlığı altında alınmıştır. Literatürde bey'in anlamı taşınmaz veya taşınır bir malı başka bir taşınır veya taşınmaz mal ile takas etmek, sözleşme yapmak, herhangi bir taahhütte bulunmak, bir malı satmak veya satın almak olarak tanımlanmaktadır (Bayındır 2005: 75). İslami finansman araçları arasında en fazla kullanılan yöntemdir. Pratik ve getirisi yüksek olan bu sistem Türkiye'de katılım bankalarının da en sık kullandığı finansman yöntemidir (Odabaşı 2011:12-20).

Murabaha, "artma, kâr veya ticari kazanç" anlamına gelen "ribh" kökünden türemiştir. Terim olarak malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine kâr koyarak müşteriye maliyet veya alış fiyatı hususunda bilgi veren satış türünü ifade eder (Durmuş: 2011: 59).

2.2. Murabahanın Tarihi

Murabaha finansman yöntemi klasik murabaha ve modern murabaha olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İslam hukuku kapsamında yer alan klasik murabaha yöntemi ile modern murabaha yönteminin farkı, modern murabaha yönteminin faizsiz bankalar tarafından uygulanmasıdır. Klasik murabahanın kökeni İslam'ın doğduğu 7. yüzyıla, modern murabahanın tarihi ise, modern murabaha hakkındaki bilgilerin ortaya atıldığı 20. yüzyıla dayandırılabilir (Özyurt 2015: 52).

2.2.1. Klasik Murabahanın Tarihi

Klasik murabaha İslam hukukunda yer alan vadeli satış işlemidir. Klasik murabaha İslam coğrafyasında cehbez ve sarraf denilen kişilerce yapılırken Osmanlı Devleti'nde esnaf sandıkları ve para vakıfları tarafından da yapılmıştır (İştar 2009: 39).

2.2.1.1. Klasik Murabahanın Şartları

Klasik murabaha sözleşmesi normal bir satım sözleşmesinden farklı şartlar taşımaktadır (Cebeci 2010: 44).

- ✓ İlk akdin sahih olması gerekir.
- ✓ Müşteri ilk alış fiyatını bilmelidir.
- ✓ İlk semenin para yada mekîlât gibi misli mallardan olması gerekir.
- ✓ İlk alışverişin fazlalık ve vade ribasına konu olmaması gerekir.
- ✓ Kârın muhakkak bilinmesi gerekir.(Kâr bilinmez ise satış sahih olmaz.)
- ✓ Murabahanın emanet akitlerinden olması sebebiyle malın kendisi ve bedeli ile ilgili bilgiler alıcıya bildirilmelidir.

2.2.2. Modern Murabahanın Tarihi

1970-1974 yılları arası faizsiz bankacılık hususunda yapılan çalışma sayısı yirmi küsur civarındadır. Modern anlamda ilk faizsiz banka Muhammed Uzeyir tarafından 1955'de teorik olarak ortaya atılmıştır. Ancak uygulamada ise ilk faizsiz bankacılık girişimi 1963 yılında Mısır Gamr'da, A. Muhammed Abdulaziz en-Neccar tarafından Mit Gamr Tasarruf Bankası isminde kurulmuştur (Cihangir 1986: 110).

2.2.2.1. Modern Murabahanın Şartları

Modern murabaha, klasik murabahaya göre aşaması daha fazladır. Esas itibariyle üç ana aşaması söz konusudur. Müşteri ve bankanın bir mal veya hizmet satın alma veya satma vaadi, vaad aşaması olarak belirlenmiştir. Bankanın söz konusu mal ve hizmeti üçüncü bir kişiden satın alması, birinci sözleşme olarak yapılmaktadır. Bankanın sunmuş olduğu mal ve hizmeti kâr ilavesi ile müşteriye vadeli olarak satması da ikinci sözleşme kapsamındadır (Günay 2012: 210).

Üç aşamadan oluşan modern murabaha, AAOIFI standartları baz alındığında İslami bir finans kuruluşunun bireysel müşterilere uygulama şekli detaylandırıldığında işleyiş aşağıdaki şekilde olacaktır (Cüre 2017: 28-29).

- 1- Müşteri almak istediği malı kendisi bulur veya İslami finans kuruluşu malı müşteriye satmayı teklif eder. Bu anlamda müşteri kendi talebini bir form doldurarak bildirir.

- 2- İslami finans kuruluşundan malı almak üzere müşteri başvuru yapar. Bu isteğe binaen kuruluş, müşteriden emin olmak için müşteri ile vaad akdi sözleşmesi yapabilir. Finans kuruluşu bu bağlamda her iki tarafın rızasına bağlı olarak güvence bedeli tahsil edebilir. Bu aşamada vade, kârlılık ve masraflar gibi hususlar da müşteriye bildirilir.
- 3- İslami finans kuruluşu, malın alım satıma müsait olup olmadığını ve buna ilişkin müşterinin ödeme gücünün araştırır. Problem olmadığı takdirde işleme devam edilir.
- 4- İslami finans kuruluşu, şahsı veya vekili aracılığı ile, satın almaya ilişkin evraklar şahsı adına düzenlenecek biçimde, malı veya hizmeti satın alarak satıcıya ödeme yapar.
- 5- İslami finans kuruluşu, teslim aldığı malı, uygulanacak kâr müşteri tarafından da bilinecek şekilde taksitli bedelle müşterisine satar.
- 6- Müşteri taksitlendirilen borcu vadesi geldikçe ödediği gibi, vadesi gelmeden de İslami finans kuruluşuna ödeme yapabilir.
- 7- Müşteri taksitlendirilmiş borcu tamamen bitirir ve böylelikle borç ilişkisi de sona erer.

2. 3. Klasik Murabaha İle Modern Murabaha Karşılaştırılması

Klasik murabaha yöntemi ile modern murabaha arasında benzerliklerin olduğu gibi farklılıklarında olduğu aşikardır. Modern murabaha bazı hükümlerini klasik murabahadan almaktadır. İkisinde de satın alınan mal ve hizmetin nihai bedeli belirlenirken, malın maliyet fiyatı dikkate alınmaktadır.

Klasik murabaha yöntemi ile modern murabaha yöntemi arasında ki farklılıkları özetlersek: (Cebeci 2010: 36-37).

- ✓ Klasik murabaha yöntemi, her iki taraf arasında yapılan sade bir sözleşmedir. Yani sözleşme öncesi vaad durumu veya müşteri tarafından oluşturulan bir istek formu yoktur. Lakin modern murabaha yönteminde müşterinin isteğine binaen oluşturulan bir form ve buna karşılık aracı kurum olarak faaliyet gösteren İslami finans kuruluşu arasında düzenlenen üç taraflı bir işlem söz konusudur.
- ✓ Genel olarak klasik murabaha sisteminde bedel peşin olarak verilir. Modern murabaha yönteminde ise vadeli işlemler daha yaygındır. Fakat her ikisinde de bedel peşin veya vadeli olabilmektedir.
- ✓ Klasik murabaha sisteminde mal hazırdır. Ancak modern murabaha da mal hem hazır değil hem de mevcut değildir.
- ✓ Klasik murabahada satıcının kendisi için almış olduğu ya da uygun bir fiyata satmak amacıyla aldığı bir mal varken, modern murabahada İslami finans kuruluşu malı kendisi için değil talep eden müşteri üzerine veya belirli bir müşteriye satmak için almaktadır.

- ✓ Klasik murabaha yönteminde müşteri hazır değildir. Ancak modern murabahada müşteri hazırdır.
- ✓ Klasik murabahada satıcı konumundaki, mal için gerekli tüm bilgilere haizdir. Aynı durum modern murabaha için geçerli değildir.

2.4.Klasik Murabaha İle Modern Murabaha Arasındaki Benzerlikler

Her iki yöntemin ortak paydası vardır. Bunlar: (Cebeci 2010: 40).

- ✓ Her iki sözleşme türünde de tarafların rızası vardır. Amaç burada tüketicinin ihtiyaç duyduğu malı elde etmesidir.
- ✓ Her iki sözleşme örneğinde de taraflar malın ilk bedelini ve kâr oranı bilgisine vakıftır.
- ✓ Anapara ve masraflara eklenip eklenmeyeceği şeyler, açıklanması gereken durumlar her iki yöntemde de aynı hüküm ve sonuçlara tabidir.

Modern murabahanın ve klasik murabahanın bir tür satış şekli olduğu göz önünde bulundurulursa İslam hukuku perspektifinden satışta uyulması gereken kurallar bütününden bahsedilebilir. Bu kuralları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür: (Yanpar 2015: 94).

- ✓ Satışa konu olacak olan mal ve hizmet, satışın yapıldığı an var olmalıdır.
- ✓ Satış gerçekleşeceği zaman satıcı, satışa konu olan mal ve hizmetin zilyetliğini taşımaktadır.
- ✓ Satış gerçekleşeceği zaman satıcı konumunda olan, satışa konu olan malın tüm fiziksel ve hukuksal mevzuatına haiz olmalıdır.
- ✓ Satış yapıldığı an kesin olmalıdır, şüpheli bir satışın varlığından söz edilmemelidir.
- ✓ Satışa konu olan varlığın bir değeri olmalıdır.
- ✓ Satışa konu olan varlığın haram kılınan amaçlarla bağlantısı olmamalıdır.
- ✓ Satışa konu olan mal ve hizmetin özellikleri müşteri tarafından muhakkak bilinmelidir.
- ✓ Satışa konu olan varlığın fiyatı kesin bir şekilde belirtilmesi gerekir.

3.Sonuç

Modern murabaha, yakın dönemde İslam iktisadi yapının amaç ve kapsamı hakkında önemli veriler sunmaktadır. İslami bankacılık sektöründe murabaha ve diğer İslami finans araçları, İslam iktisadının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli argümanlardır.

Yakın dönemde Müslüman yatırımcı kesimin ticari işlemlere dahil olup ülke ekonomisine de katkı sağlayabilmesi için İslami finans araçları kullanılmaktadır. İslami finans araçları içerisinde

hemen hemen tüm mal ve hizmetlere uyarlanabildiği için murabaha sistemi diğer araçlara göre daha yaygındır.

Klasik murabaha daha eski bir uygulama olduğu için günümüzde katılım bankaları çağdaş murabaha sistemini tercih etmektedir.

4. Öneriler

Faizsiz katılım bankaları tarafından uygulanan İslami finans araçları bağımsız değildir. Akademik çevreye karşı duyarlı olup, belli bir müfredata tabidir. İslami finans araçlarının yaygınlığını baltalayan çeşitli sebepler söz konusudur.

2013 yılında Ankara'da düzenlenen "Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştayı" sonunda oluşturulan nihai raporda sistemi iyi bilen nitelikli personelin eksikliğinden bahsedilmiştir. Hizmet ve piyasaların gelişmemiş olması ve bunun hukuki bir alt yapısı olmaması üzerinde durulmuştur. İslami finans araçlarının teoriden uygulamaya geçebilmesi lisansüstü eğitimin yanı sıra lisans döneminde seçmeli "İslam ekonomisi" dersi olarak öğrencilere sunulmalıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki burada nicelik değil niteliktir mühim olan. Piyasalar oluşturulmalıdır. Devlet bu anlamda maddi ve manevi beşeri kaynak artırımına gitmelidir.

Faizsiz finans sektörü ve İslami finans araçları bir çeşit devlet politikası haline gelmelidir. Bu hususta kurumsal bir algı oluşturulmalıdır. Yaşam boyu öğrenme adı altında halk meclisleri oluşturulmalı ve bu anlamda kurumsal algı ve itibar oluşturulmalıdır.

Kaynakça

BAYINDIR Servet(2005), *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul: Rağbet Yay.

CEBECİ İsmail (2010) *Modern İslam İktisadi Literatüründe Murabaha Tartışmaları* (Yayınlanmış Doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CİHANGİR Akın (1986), *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yay.

CÜRE Emrullah (2017), *İslami Bankacılıkta Uygulanan Bireysel Murabaha İşlemleri: Türkiye Örneği*(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DURMUŞ Abdullah(2011), *İslam Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri*, 1.Basım. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınevi.

GÜNAY Hacı Mehmet(2012), *Fikhi Açından Finans ve Altın İşlemleri*, Konya: Ensar Neşriyat Yayınevi.

İŞTAR Emel(2009), *Katılım Bankacılığı Tarihi Yüksek Lisans Projesi*(Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ODABAŞI Mehmet(2011), *Faizsiz Bankacılık Eğitim Notları Kuveyt Türk*, İstanbul.

ÖZYURT Kıvanç(2015), *Banka Kredilerine Alternatif Olarak Murabaha Yönteminin İncelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rahman Abdel ve Ahmed Yousri(2017), *İslamic Modes of Finance and the Role of Sukuk* <http://www.kantakji.com/media/7971/m125.pdf> (04.11.2017).

Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi. *İslamî Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği*(2013). http://serpam.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2012/09/İslami_Finans.pdf (04.11.2017).

YANPAR Atilla(2015), *İslami Finans İlkeler Araçlar ve Kurumlar*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Katılım Bankalarının Uzun Vadeli Kaynak Problemi ve Çözümüne Yönelik Ortaklık Modelleri (Müşareke-Mudarebe) İncelemesi

Ahmet Mercimek¹

ÖZ

Türkiye’de İslam ekonomisi yahut İslam İktisadı dendiğinde akla öncelikli olarak faizsiz bankacılık yahut güncel adı ile katılım bankacılığı gelmektedir. Bu durum katılım bankalarının konumunu pekiştirmekle birlikte sorumluluklarını da ziyadesiyle artırmaktadır. Asıl olan geniş anlamıyla piyasanın, reel sektörün İslami esaslara göre düzenlenmesi olmasına rağmen konumu itibariyle faizsiz bankacılık piyasaya model olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliğin tam manasıyla topluma sirayet edebilmesi, katılım bankalarının güçlü olması ve yerleşik ekonomik sisteme alternatif çözümler sunabilmesi ile mümkündür. Şüphesiz dört asırı aşkın süredir dünyada, iki asıra yakın süredir Türkiye’de faaliyette bulunan konvansiyonel bankaların karşısında henüz yarım asırı bile bulmayan geçmişe sahip faizsiz bankaların aşması gereken ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında uzun vadeli kaynak temini ile ilgili yaşanan sıkıntılar gelmektedir. Makalemizin sınırlı çerçevesi dahilinde uzun vadeli kaynak temini problemi ve ortaklık modelleri bağlamında sorunun çözümüne ilişkin görüşler ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Uzun Vadeli Kaynak Problemi, Ortaklık, Müşareke, Mudarebe.

Long Term Source Problem of Participation Banks and Investigation of Partnership Models (Musharakah – Mudarabah) for Solving

¹ Doktora Öğrencisi, Ahmet Mercimek, T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans, Doktora Programı.

ABSTRACT

When it is called Islamic economy or Islamic Economics in Turkey, firstly interest free banking or participation banking with current name come to mind. This situation strengthens the position of participation banks and increases their responsibilities in the extreme. Actually, Although the market or the real sector is regulated according to the Islamic principles in the widest sense, the interest-free banking has the feature the participation banks must be strong and able to offer alternative solutions to the established economic system. There of being a model for market in its position. In order for this feature able to interpenetrate society, is no doubt, participation banks which have less than half century history have some difficulties to overcome against to conventional banks which are running over in Turkey more than two century. At the beginning of these are the living troubles regarding the long term resource. Within a limited framework of our paper, it will be set out the opinions regarding the resolution of the problem in the context of the long term resource funding problem and partnership models.

Keywords: Interest-free Banking, Long Term Resource Funding, Partnership, Musharaka, Mudaraba

Giriş

Faizsiz bankacılık² faaliyetleri Türkiye’de kurumsal olarak 1980’li yıllarda özel finans kurumlarının kurulması ile başlamış, aradan geçen yaklaşık 40 yılda kullanılan fonlar bağlamında bankacılık sektöründeki payı %5 seviyesine ulaşmıştır. (TKBB, 2018) Elbette faizsiz bankacılık müessesinin gelişimi ülkedeki siyasi ve sosyolojik gelişmelerden ayrı düşünülemez. İslami hassasiyetlerin sosyal, siyasi ve ekonomik alanlara taşınmasının önünde uzun yıllar çeşitli engeller çıkarılmış olması faizsiz finans ve bankacılık faaliyetlerini geciktirmiştir. Makalemizin esas konusu olmamakla birlikte bu engellerin en hayati olanlarından biri, dini esaslara göre eğitim alınması ve alınan bu eğitimin içtimai hayatta tatbik edilmesinin sınırlanmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşu akabinde kısa bir süre hizmet verip kapatılmış, uzun bir süre sonra 1949 yılında açılmış olan ilahiyat fakülteleri ile 1951 yılında açılan imam hatip liseleri bu durumun istisnası gibi görünmektedir. Ancak bu kurumların temel misyonunun din adamı yetiştirmek olduğundan içtimai hayatın tüm alanlarına nüfuzu sınırlı kalmıştır. Ekonomi ile ilgili aktiviteler de bu alanların içerisinde yer almaktadır.

Ülkede yaşayan insanları %99’unun Müslüman olduğunu ifade etmesine (DİB, 2014) karşılık faizsiz bankacılığın %5 seviyesinde kalması dini hassasiyetlerin ekonomik faaliyetlere yansımalarının sınırlı olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Seküler eğitim formasyonunun baskın olmasının yanında, İslami finans okur yazarlığının düşük olması, konvansiyonel bankacılık ile faizsiz bankacılık yapı ve işleyişlerinin benzerlikler taşıması, ortak bir fetva makamının bulunmayışından dolayı faizsiz çalışan bankaların uygulamalarında karşılaşılan farklılıklar, konvansiyonel bankalara kıyasla faizsiz bankaların ürün ve hizmet çeşitliliğinin az olması, faizsiz bankacılık alanında eleman yetiştiren eğitim öğretim kurumlarının azlığı, mevcut faizsiz bankaların konvansiyonel bankalar ile rekabet edebilecek sermaye birikimine haiz olmayışı, müstakil bir yasal düzenlemeye sahip olunamaması, uzun vadeli kaynak temininde karşılaşılan güçlükler sektörün gelişmesinin önündeki zorlukların başlıcalarıdır.

Faizsiz bankacılığının büyümesinin önündeki temel zorluklar olarak ifade ettiğimiz hususlardan her biri üzerinde ayrı ayrı durulması ve çözüme dair çalışılması gerekmele birlikte önemine binaen uzun vadeli kaynak temini problemi ve ortaklık modelleri bağlamında sorunun çözümü mercek altına alınmıştır.

² Çalışmada faizsizlik prensibine göre bankacılık faaliyeti yapan kurumlar için zaman zaman “faizsiz banka” zaman zaman “katılım bankası” ifadeleri kullanılmaktadır. Esasen tercihimiz daha evrensel bir kullanım şekli olarak “interest free banking”e karşılık gelen “faizsiz banka” olmasına rağmen çalışmamızı Türkiye’deki faizsiz bankacılık faaliyetlerini merkeze alarak yaptığımızdan ve bu kapsamdaki verileri kullandığımızdan “katılım bankacılığı” şeklindeki kullanıma da sık sık yer verilmiştir. Katılım bankaları şeklinde kullanımın olduğu yerlerde tamamıyla Türkiye’de faaliyet gösteren faizsiz bankaların anlaşılması gerektiği de dikkate alınmalıdır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Faizsiz bankacılığın geçmişine göz atıldığında benzer uygulamalara rastlanmakla birlikte modern anlamda faizsiz bankacılığın tarihinin oldukça kısa olduğunu görmekteyiz. 1888 Yılında kurulan Ziraat Bankası bünyesinde şeri hükümlere uygun işlem yapılabileceğine dair uygulama bir dönem kanunlaşmış ve uygulanmış, 1913 yılında adında İslam ibaresi bulunan ilk banka olarak kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası faaliyete geçmiş (Atar, 2017) ise de bu uygulamalar süreklilik arz etmemiştir.

1963 Yılında Mısır'da Mith Gamr adlı kasabada Ahmed en-Neccar tarafından tesis edilen banka, literatürde dünyadaki ilk modern İslami bankacılık uygulaması olarak anılmaktadır (Ersoy, 1987). Öte yandan 1974 kuruluşlu İslam Kalkınma Bankası'nı da modern manada ilk faizsiz bankacılık girişimi olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.

Dünya'da faizsiz bankacılık alanında gerçekleşen bu gelişmelere müteakip Türkiye, faizsiz bankacılık müessesesi ile ya da o günkü resmi adları olan "Özel Finans Kurumu" ile 1984 yılında tanışmıştır. 16.12.1983 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı'na (R.Gazete, 1983) istinaden resmi olarak kurulmasına dayanak bulan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu 21.01.1985 tarihi itibarıyla T.C. Merkez Bankası'ndan faaliyet izni alarak Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulan ilk özel finans kurumu ünvanını elde etmiştir. 1985 yılında Albaraka Türk'ün yanısıra Suudi Arabistan merkezli Faisal Finans da faaliyete başlamış, bu iki bankayı 1989 yılında Kuveyt merkezli Kuwait Finance House'un kurduğu Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. izlemiştir (Atar, Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu, 2017).

1991 yılında kurulan Anadolu Finans Kurumu A.Ş., Türkiye'de kurulan yerli ilk özel finans kurumu olmuştur. Faisal Finans 2001'de Türk ortaklar tarafından satın alınmış olup şirketin adı Family Finans Kurumu A. Ş. olarak değiştirilmiştir. Türkiye'de kurulan ikinci yerli sermayeli özel finans kurumu ise 1995 yılında açılan İhlâs Finans Kurumu olmuştur. Bu gelişmeyi ise 1996 yılında açılan Asya Finans Kurumu A.Ş. takip etmiştir.

2005 Yılına kadar "Özel Finans Kurumu" adıyla anılan faizsiz finans kurumlarının adı 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı "bankacılık kanunu" ile "katılım bankaları" olarak değişti (BDDK, 2005). Bu tarihten sonra katılım bankaları da konvansiyonel bankaların tabi olduğu kanunlara tabi olmak suretiyle aynı güvence ve standartlara kavuşmuş oldu.

Yerli sermaye ortaklığında faaliyet gösteren iki faizsiz kurum olan Family Finans ile Anadolu Finans Kurumu 2005 yılında birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını aldı. 2008 yılında ise Türkiye Finans Katılım Bankası'nın çoğunluk hisseleri Suudi Arabistan'ın ilk ve en büyük konvansiyonel bankacılık grubu olan National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır.

2001 yılında İhlâs Finans, 2016 yılında ise Asya Finans Kurumu (Bank Asya Katılım Bankası A.Ş.) kapandı. 2015 Yılında Ziraat Katılım Bankası, 2016 yılında ise Vakıf Katılım Bankası kuruldu.

Faizsiz Bankacılık (Katılım Bankacılığı) Temel Verileri

Genel Büyüklükler

Türkiye Katılım Bankaları Birliği verilerine göre 2017 Yıl sonu itibariyle katılım bankalarının toplanan fonlar bağlamında bankacılık sektöründeki payı %6.1, kullanılan fonlar bağlamında %5, aktif büyüklük bağlamında ise yine 4.9 seviyesindedir. Personel sayısı olarak ise katılım bankalarının sektördeki payı %7.2 iken şube sayısı olarak %8.9 oranındadır.

2015-2016 Yıllarında iki yeni katılım bankasının sektöre dahil olması, 2017 yılında katılım bankalarının bankacılık sektörünün geneline kıyasla _temel göstergeler bağlamında_ daha iyi bir büyüme performansı sergilemesini sağlamıştır.

Daha güncel verileri ihtiva eden Tablo: 3 ve tablo: 4'te görüleceği üzere 2017 yılında katılım bankalarının Türkiye'deki tüm bankacılık sektörü verilerine kıyasla genel olarak daha iyi olan performansı 2018 yılı ilk yarısında da devam etmiştir. 2018 Haziran itibariyle toplanan fonlar bağlamında katılım bankalarının sektördeki payı %6.5 seviyesine yükselmiştir. Kullanılan fon ve toplam aktifte de %5.1 seviyesine ulaşılmıştır.

Tablo:1 Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri (Mio TL) – 2017 Aralık

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

KATILIM BANKALARI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ BAŞLICA FİNANSAL BÜYÜKLÜKLERİ (Mio TL – ARALIK 2017) *							
FİNANSAL BAŞLIKLAR		KATILIM BANKALARI			BANKACILIK SEKTÖRÜ		
		Ara.17	Ara.16	2017/Aralık - 2016 (değişim %)	Ara.17	Ara.16	2017/Aralık - 2016 (değişim %)
TOPLANAN FONLAR **	TP	57.494	48.313	19,0%	961.112	849.493	13,1%
	YP-DÖVİZ	43.180	29.984	44,0%	733.817	592.258	23,9%
	YP-MADEN	4.636	3.208	44,5%	24.220	17.518	38,3%
	TOPLAM	105.310	81.505	29,2%	1.719.149	1.459.269	17,8%
KULLANDIRILAN FONLAR ***		106.733	84.880	25,7%	2.145.479	1.773.745	21,0%
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR (NET)		992	1.236	-19,7%	13.176	13.128	0,4%
TOPLAM AKTİF		160.136	132.874	20,5%	3.257.819	2.730.942	19,3%
ÖZ VARLIK		13.645	11.494	18,7%	359.091	300.172	19,6%
NET KÂR****		1.583	1.106	43,1%	49.122	37.530	30,9%
PERSONEL SAYISI		15.029	14.465	3,9%	208.280	210.910	-1,2%
ŞUBE SAYISI	YURTIÇİ	1.029	956	7,6%	11.508	11.664	-1,3%
	YURTDIŞI	3	3	0,0%	77	83	-7,2%
	TOPLAM	1.032	959	7,6%	11.585	11.747	-1,4%
* BDDK raporlarına göre hazırlanmıştır.							
** Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.							
*** Takipteki alacaklar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.							
**** Net kar rakamı geçen yılın aynı ayına göre mukayese edilmiştir.							
KATILIM BANKALARININ <u>SEKTÖRDEKİ PAYI 31.12.2017 İTİBARI İLE</u> AŞAĞIDAKİ GİBİ GERÇEKLEŞMİŞTİR:							
		2017/Aralık	2016				
1-	TOPLANAN FONDA	6,1%	5,6%		Tasfiye Olunacak Alacaklar (Brüt) / Krediler		
2-	KULLANDIRILAN FONDA	5,0%	4,8%		Katılım Bankaları/Bankacılık Sektörü		
3-	TOPLAM AKTİFTE	4,9%	4,9%		3,2%	3,0%	
4-	ÖZ VARLIKTA	3,8%	3,8%				
5-	NET KÂRDA	3,2%	3,9%				
Kaynak : www.tkbb.org.tr							

Yeni kurulan katılım bankalarının şube ağının ve müşteri portföyünün gelişmesi ile birlikte 2017 yılının katılım bankacılığı sektörü açısından daha iyi performans gösterilen bir yıl olmasını sağlamıştır. Elbette mevcut bankaların da bu büyümede katkıları bulunmaktadır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tablo:2 Katılım Bankalarının Türkiye Bankacılık Sektöründeki Payı – 2017 Aralık

		Ara.2017	Ara.2016
1- TOPLANAN FONDA	↑	6,1	5,6
2- KULLANDIRILAN FONDA	↑	5,0	4,8
3- TOPLAM AKTİFTE		4,9	4,9
4- ÖZ VARLIKTA		3,8	3,8
5- NET KÂRDA	↑	3,2	2,9

Kaynak : www.tkbb.org.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

**Tablo:3 Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri (Mio TL) – 2018
Haziran**

KATILIM BANKALARI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ BAŞLICA FİNANSAL BÜYÜKLÜKLERİ (Mio TL - HAZİRAN 2018) *							
FİNANSAL BAŞLIKLAR		KATILIM BANKALARI			BANKACILIK SEKTÖRÜ		
		Hez.18	Ara.17	2018/Haziran - 2017 (değişim %)	Hez.18	Ara.17	2018/Haziran - 2017 (değişim %)
TOPLANAN FONLAR **	TP	61.938	57.494	7,7%	1.011.254	961.112	5,2%
	YP-DÖVİZ	55.630	43.180	28,8%	864.480	733.817	17,8%
	YP-MADEN	6.554	4.636	41,4%	33.476	24.220	38,2%
	TOPLAM	124.122	105.310	17,9%	1.909.210	1.719.149	11,1%
KULLANDIRILAN FONLAR ***		123.262	106.733	15,5%	2.415.973	2.145.479	12,6%
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)		65	992	-93,4%	-12.225	13.176	-192,8%
TOPLAM AKTİF		185.942	160.136	16,1%	3.671.537	3.257.819	12,7%
ÖZ VARLIK		15.156	13.645	11,1%	394.672	359.091	9,9%
NET KÂR****		1.197	769	55,7%	28.921	25.359	14,0%
PERSONEL SAYISI		15.310	15.029	1,9%	208.878	208.280	0,3%
ŞUBE SAYISI	YURTIÇİ	1.063	1.029	3,3%	11.527	11.508	0,2%
	YURTDIŞI	2	3	-33,3%	71	77	-7,8%
	TOPLAM	1.065	1.032	3,2%	11.598	11.585	0,1%

* BDDK raporlarına göre hazırlanmıştır.

** Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.

*** Tekipteki alacaklar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dahil edilmiştir.

**** Net kar rakamı geçen yılın aynı ayına göre mukayese edilmiştir.

KATILIM BANKALARIMIZIN SEKTÖRDEKİ PAYI 30.06.2018 İTİBARIYLA AŞAĞIDAKİ GİBİ GERÇEKLEŞMİŞTİR:

	2018/Haziran	2017
1- TOPLANAN FONDA	6,5%	6,1%
2- KULLANDIRILAN FONDA	5,1%	5,0%
3- TOPLAM AKTİFTE	5,1%	4,9%
4- ÖZ VARLIKTA	3,8%	3,8%
5- NET KÂRDA	4,1%	3,0%

Tekipteki Alacaklar (Süt) / Krediler	
Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü
3,3%	3,0%

Kaynak : www.tkbb.org.tr

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tablo:4 Katılım Bankalarının Türkiye Bankacılık Sektöründeki Payı – 2018 Haziran

	Haz.2018	Ara.2017
1- TOPLANAN FONDA	6,5	6,1
2- KULLANDIRILAN FONDA	5,1	5,0
3- TOPLAM AKTİFTE	5,1	4,9
4- ÖZ VARLIKTA	3,8	3,8
5- NET KÂRDA	4,1	3,0

Katılım Bankalarının Temel Finansman Kaynakları ve Vadeleri

Katılım bankalarının bilançoları incelendiğinde pasiflerinin yani kaynaklarının büyük oranda mudarebe³ prensibi ile topladıkları mevduattan oluştuğu, bu oranın 2017 yılı sonunda aktifin %67'sini oluşturduğu görülmektedir. Bu mevduatlar içerisinde ise yekünü teşkil eden kısım katılma hesapları aracılığı ile toplanan fonlar olup, akabinde cari hesaplar ve bankanın dahil olduğu risk grubunun fonu yer almaktadır.

Tablo:5 Katılım Bankalarının Kaynak Dağılımı – 2017 Aralık

	Milyar TL	%
Mevduatlar	107	67%
Krediler (Sendikasyon vs.)	19	12%
Sukuk	9	6%
Diğer Kaynaklar ve Borçlar	7,5	5%
Sermaye Benzeri Krediler ve Özkaynaklar	17,5	11%
	160	100%
Kaynak : www.tkbb.org.tr ⁴		

Krediler başlığı altında yer alan kaynakların en büyüğü murabaha kredilerinden oluşmakta olup, akabinde yine murabaha temelli sendikasyonlar ile wakala (vekalet) kredileri

³ Mudarebe, kar paylaşımı esasına dayalı emek – sermaye bağlamında İslam hukuku terimi (Kallek, 2005, s. 359).

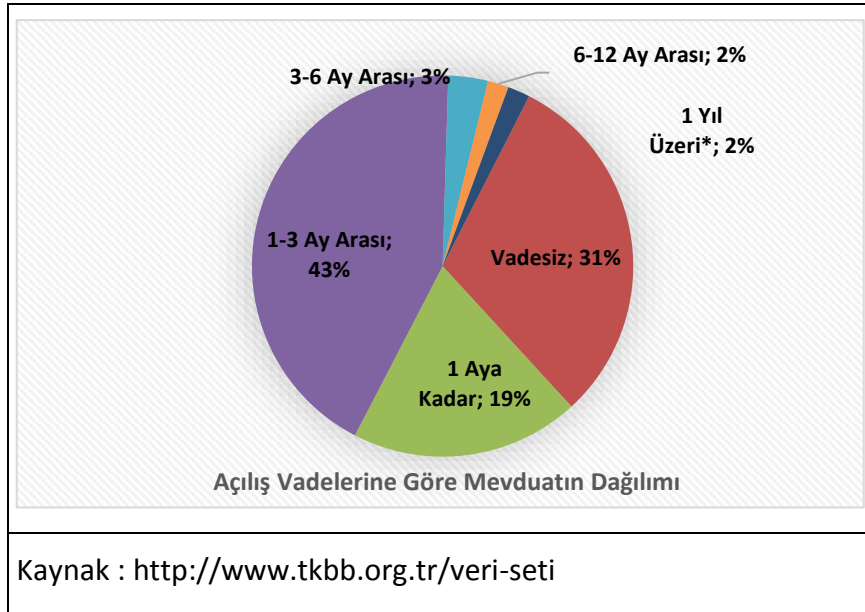
⁴ Tablo 3, TKBB'nin web sitesinde veri setinde yer alan "pasif kalemler" ve "mevduat harici kaynaklar" tablolarının özet analiz yapmayı kolaylaştıracak şekilde birleştirilmesinden oluşturulmuştur.

gelmektedir. Sukuk (kira sertifikası), esasen bankaların kendi faaliyet döngüsü içerisinde gelir getirici bir mala geçici süre ile ortak olmayı ifade eden (Karaman, 2016) bir kaynak türü olduğundan ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir. Diğer kaynaklar ve borçların içerisinde para piyasalarına borçlar ve zorunlu karşılıklar gibi kalemler yer almaktadır.

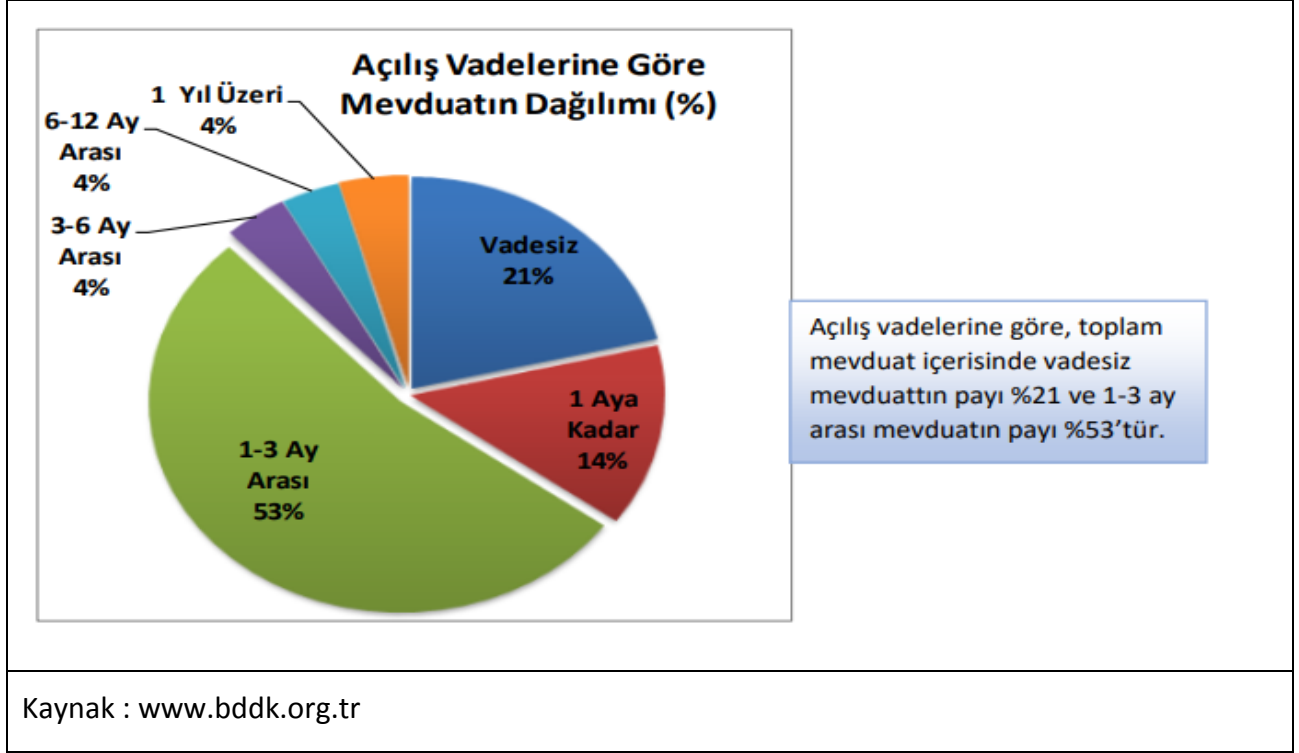
Sermaye Benzeri Krediler ve Özkaynaklar, katılım bankalarının kaynakları içerisinde büyüklük açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Özkaynaklar, ağırlıklı olarak ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, yasal yedekler ve dağıtılmamış karlardan müteşekkildir. Sermaye benzeri krediler ise dağıtılacak temettü ve kar payı ödemeleri ile belli bir vadede ifası öngörülen borçlanma araçlarını ihtiva etmektedir.

Katılım bankalarının en büyük kaynak kalemi olan katılma hesapları büyük ölçüde kısa vadeli mevduatlardan oluşmaktadır. Bir aya kadar olan mevduat dahil olmak üzere toplam mevduatların %62'sinin vadesi katılım bankaları için üç ay ve altındadır. Tüm bankacılık sektöründe ise bu oran %67'dir. Bu oranlar uzun vadeli kaynak probleminin sadece katılım bankalarına has değil, Türkiye'deki tüm bankacılık sektörünü kapsadığını göstermektedir.

Tablo: 6 Türkiye Katılım Bankacılığı Sektöründe Mevduat Vadeleri - 2017 Aralık

Tablo: 7 Türkiye Bankacılık Sektöründe Mevduat Vadeleri 2017 Aralık

Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektöründe Tüketici Kredileri Kullanım Vadeleri

Bankacılık sektörünün temel kaynağı olan mevduat vadelerinin Türkiye bankacılık sektöründe %67, katılım bankacılığında %62'lik kısmının 3 ay ve altında olduğu bilgisini verdikten sonra toplanan bu fonların hangi vadelerle kullanıldığı üzerinde durmak gerekir. Bankalar topladığı fonları yatırım kredileri, işletme kredileri, kıymetli maden kredileri, murabaha, finansal kiralama, tüketici kredileri gibi kredi türleri ile piyasaya kullanılmaktadır.

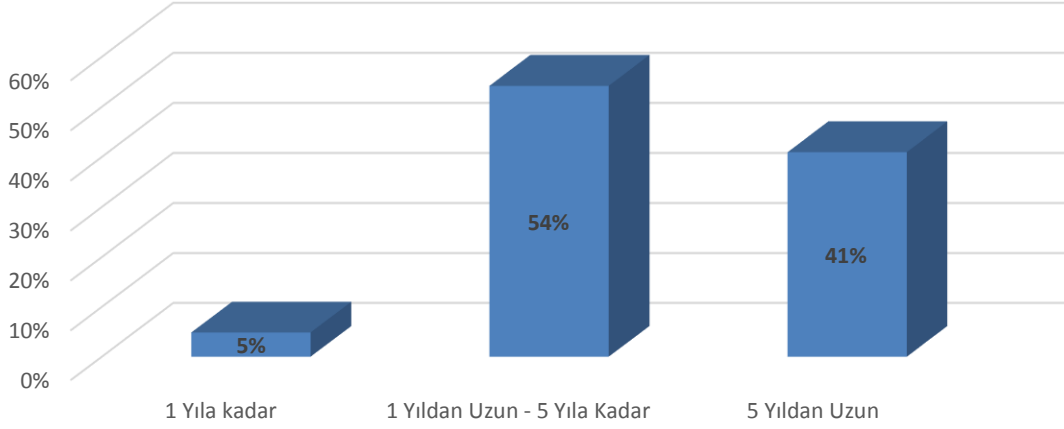
Katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankacılık verilerini karşılaştırabilmek, vade bağlamında değerlendirme yapabilmek açısından bu kredi türleri içerisinde en münasip olan tüketici kredileridir. İşletme kredileri veya ticari kredilerde konvansiyonel bankaların uyguladığı spot kredi yahut rotatif krediler katılım bankacılığı prensiplerine aykırı görüldüğünden faizsiz bankalar tarafından kullanılmamaktadır. Oysa taşıt kredileri, konut kredileri, kredi kartlarını kapsayan tüketici kredileri her iki tür bankada da benzer şekilde bulunmaktadır.

BDDK Verilerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankaların 2017 yılı itibariyle kullandıkları tüketici kredilerinin %54'lük kısmı 1-5 yıl arası vadede olup, %41'lik kısmı 5 yıldan uzun, %5'lik kısmı ise 1 yılın altında vadededir.

Tablo 8: Tüm Bankalarının Tüketici Kredisi Vadelerinin Yüzdesele Dağılımı 2017-12

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

**Tüm Bankaların Tüketici Kredisi Vadelerinin Yüzdesel Dağılımı
2017-12**

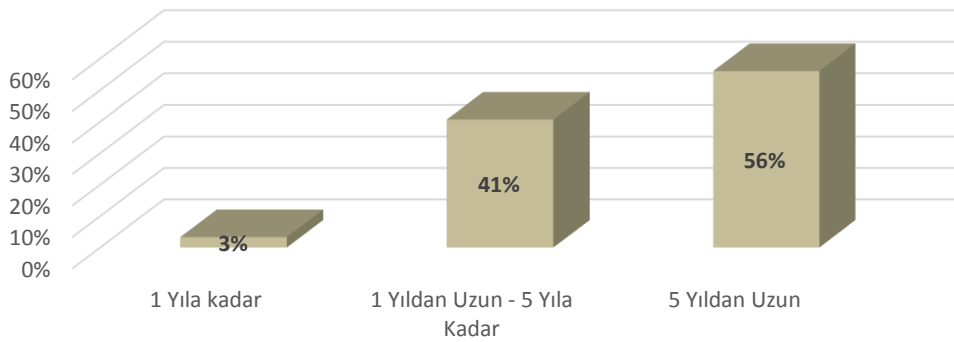

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (TCMB, 2018)

Konut kredileri, taşıt kredileri gibi kredilerin dışında konvansiyonel bankaların kullandıkları daha kısa vadeli tüketici kredileri (ihtiyaç kredisi, bayram kredisi vb.) nedeniyle tüm bankalar ile katılım bankalarının kullandıkları vadeler farklılaşmış, katılım bankalarının kullandıkları tüketici kredilerinde uzun vade oranı daha yüksek çıkmıştır.

Tablo: 9 Katılım Bankalarının Tüketici Kredisi Vadelerinin Yüzdesel Dağılımı 2017-12

**Katılım Bankalarının Tüketici Kredisi Vadelerinin Yüzdesel Dağılımı
2017-12**

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (TCMB, 2018)

Türkiye bankacılık sektöründe (mevduat, kalkınma ve yatırım, katılım bankaları) kullanılan tüketici kredilerinin %96'sının vadesi 1 yıldan daha uzun iken katılım bankacılığı özelinde bu

oran %97'dir. Burada altını çizmek istediğimiz husus tüm bankacılık sektöründe toplanan mevduatların %67'si 3 ay ve altında vadede iken, bu fonların kullandırım vadelerinin %96'sının 1 yıldan daha uzun vadede olmasıdır. Kalan %4'lük 1 yıldan kısa kullandırılan krediler içerisinde 3 aya kadar kullandırılanları takribi olarak oranlayarak çıkardığımızda %1'lik bir oran elde edilmektedir. Bu durumda toplanan mevduatların %67'si için mevduat sahipleri 3 aya kadar getiri beklentisinde olmasına rağmen, 3 ay içerisinde kullandırılan tüketici kredilerinin sadece %1'i bankalara geri dönmüş olacaktır. Elbette tüketici kredisi dışında daha kısa vadeli kullandırmalar bulunmakta olup bankacılık sektöründe tüketici kredilerinin payı %19'dur (TCMB, 2018).

Bankacılık sektöründe kullandırılan tüm kredi türleri toplamının %26'lık kısmı kısa vadeli (1 yıldan az) olup mevduat vadeleri ile kıyaslandığında toplam mevduatların %96'sı 1 yıl ve daha kısa zamanda çekilmektedir. Oysa sektörün sağlıklı işleyebilmesi açısından mevduat vadeleri ile fon kullandırım vadelerinin birbirine yakın seyretmesi gerekmektedir. Fon toplama ve fon kullandırım vadeleri arasındaki bu dengesizlik bankaları ilave kaynak bulma yoluna itmektedir. Genel olarak bankacılık sektörü oluşan bu vade uyumsuzluğunu aşmak için borçlanmayı (sendikasyon vs.) araç olarak kullanmaktadır.

İslam Ekonomisinde Temel Ortaklık Modelleri; Müşareke ve Mudarebe

Müşareke (Sermaye Ortaklığı)

Sermaye ortaklığı, her iki tarafın da sermayeye katıldığı ortaklık (TKBB, 2018) olarak tanımlanan müşarekede kâr anlaşmaya göre paylaşılır; ancak zarar sermayedeki hisseye göre dağıtılır. Ortaklık payları ve kar paylaşım şekillerine göre müfavada, inan, vücut şirketleri gibi farklı şirket modelleri bulunmaktadır. Faizsiz bankacılık açısından sermaye yapısında katılım bankası ve reel piyasadan şahıs veya tüzel kişilerin bulunduğu yeni şirketlerin kurularak farklı sektörlere yatırım yapılması şeklinde ifade edilebilir.

Katılım bankalarının mevcut işleyişlerine bakılırsa müşareke modelinin neredeyse hiç kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine yoğun rekabetten dolayı düşük karlılık oranları ile gerçekleştirilen murabaha⁵ işlemleri katılım bankalarının en yoğun uyguladığı fon kullandırım yöntemidir. Halbuki katılım bankalarının iştiraki ile karlılığın yüksek olduğu sektörler ve iş kolları analiz edilerek, bu alanda faaliyet gösteren başarılı firma/shahıslarla yeni firmalar kurulabilir, elde edilen karlar da katılım bankalarının sermaye yapılarını güçlendirmek adına değerlendirilebilir. Mütemadiyen elde edilecek kar, uzun vadeli projelerin finansmanında karşılaşılan kaynak sorununa da katkı sağlayabilir.

Mudarebe (Emek – Sermaye Ortaklığı)

⁵ Murabaha: Bir malın alış fiyatının veya maliyetin misline bir kar eklemek suretiyle yapılan satıştır (Döndüren, 2005). Genel olarak peşin alım vadeli satış şeklinde uygulanmaktadır.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Bir tarafın iş gücünü, diğer tarafın ise sermayeyi koyarak oluşturdukları ortaklık (şirket) türü olup, elde edilen karın paylaşım oranı sözleşme ile belirlenirken, zarar sadece sermaye tarafı katlanır. Zarar olursa, emek tarafı da bir menfaat alamayacağı için emeği boşa gitmiş olur (Döndüren, 2005). Günümüzde katılım bankaları fon toplama işlemini emek sermaye ortaklığı esasına göre yapmaktadır. Banka mudarib (işletmeci, emek sahibi) olarak yatırılan tasarrufları faizsiz metotlarla işletmekte, elde edilen hasılayı mevduat sahipleri ile paylaşmaktadır.

Emek sermaye ortaklığı katılım bankaları tarafından fon toplamada temel yöntem olarak uygulanırken, fon kullandırım/kullanım tarafında uygulama oranı çok düşüktür. Oysa katılım bankalarının topladığı fonları kar marjı sınırlı olan murabaha yöntemi ile kullandırmak yerine kar marjı yüksek olan proje ve sektörlerde mudarebe yöntemi ile kullandırılabilir, elde edilen yüksek kar daha uzun vadeli mevduat toplamak ve katılım bankalarının sermaye yapısını güçlendirerek yeni yatırımları fonlamasını sağlamak üzere değerlendirilebilir.

Ortaklık Modelleri Katılım Bankacılığı İçin Uzun Vadeli Kaynak Sağlayabilir Mi?

Katılım bankaları temel işlev olarak faiz hassasiyetine sahip kitlelerin birikimlerini reel sektör üzerinden mal ve hizmet finansmanı yahut proje finansmanına kanalize ederek kar elde etmek, elde edilen karı ise mevduat sahipleri ile paylaşmak üzerine faaliyet göstermektedir. Reel sektörü finanse ederek üretime dolayısıyla kalkınmaya katkıda bulunmak, piyasaya daha yakın olmak ile mümkündür. Piyasaya daha yakın olmaktan kasıt bizzat bazı proje ve şirketlerin parçası, ortağı olmaktır.

Katılım bankalarının projelere ya da şirketlere ortak olması başlangıçta bu tarz ortak girişimler için mevcut kaynaklarının bir bölümünü ayırması ya da bu faaliyetlere yönelik kullanılmak üzere sermaye artırımına gitmesini gerektirecektir. Belli projelere yahut ortaklıklara ayrılacak fonların katılım bankasına dönüşünün uzun vadede olacağından dolayı bu yatırımların ilk kez finanse edilmesi katılım bankaları ek külfet getirebilir. Şayet bu yatırımlar için düzgün fizibilite yapılar, kar marjları piyasa ortalamalarının üzerinde tutulabilir ve şeffaf bir denetim mekanizması kurulabilir ise bireysel ya da kurumsal tasarruf sahiplerinin bu alanlara yatırım yapmak üzere katılım bankalarında uzun vadeli mevduat tutma konusunda istekli olabilecekleri değerlendirilmektedir. Bu sayede katılım bankalarının da kendi nakit akışlarını bozmadan proje finansmanı ya da ortaklık modellerine girme noktalarında imkanları artacaktır.

Örnek olarak 1 mio TL yatırım büyüğü ile, bir yıllık fabrika inşaatı ve test üretimi süreci sonrası yıllık ortalama %20 kar marjı öngörüsüne dayalı olarak, bir ihraç malı üretimi konusunda katılım bankasının %50 iştiraki ile yeni bir şirket kurulmuş olsun. Yıllık tahmini getiri rakamları aşağıdaki gibi olduğunda;

Başlangıç Yatırım Tutarı	Yıl	Yıl	3.Yıl	4.Yıl	5.Yıl

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

1.000.000 TL	200.000 TL	250.000 TL	350.000 TL	350.000 TL	400.000 TL
--------------	------------	------------	------------	------------	------------

Dört yılı bulmadan yatırımın geri dönüşünün olduğu görülmektedir. 3 Yılda elde edilen gelir 800.000 TL'dir. Net olarak hesaplanırsa,

Geri Ödeme Süresi: $3 + (1.000.000 - 800.000) / 350.000 = 3 + 0.57 = 3.57$ yıl

Katılım Bankası %50 iştirak ile 500.000 TL aktararak ortak olduğu yatırım, 3.5 yılda kendi maliyetini karşılamakta, akabinde kar getirileri alınmaya başlanmaktadır.

Bu örnekte müşareke modeli ile yapılan yatırımın takribi 3.5 yıl sonra kendi maliyetini karşılayıp katılım bankasına ve diğer ortağa kar getirmeye başladığı görülmektedir. Yatırımın maliyeti karşılandıktan sonra elde edilen kar katılım bankası için yeni ortaklıkların ya da projelerin finanse edilmesine yönelik müstakil havuzlarda değerlendirilebilir. Kurulan ve bünyesinde yatırım yapılan şirketin %50 ortağı olan diğer kişi/firma ise tek başına altından kalkamayacağı bir yatırımı müşareke modeli ile yaparak sektör birikimini kara ve hacim artışına dönüştürmüş olur.

Katılım Bankası açısından 1 yıllık yatırım süresi ve 5 yıllık işletme süresi sonunda elde edilen kar $1.550.000 \text{ TL} / 2$ (%50 k.bankası payı) = 775.000 TL'dir. 6 Yıla böldüğümüzde $775.000 / 6 = 129$ bin TL

$129 \text{ bin TL} / 500 \text{ bin TL} = \%26$ Yıllık kar oranı

Yatırım süresi ve 5 yıllık işletme süresi sonunda katılım bankası %50 hissesini elden çıkarmak istediğinde belirtilen karlılıkta çalışan firma hisselerinin 6 yıl önceki değer önemli ölçüde üzerinde olacağı da ayrıca dikkate alınması gereken bir husustur.

Benzer şekilde mudarebe modeli ile uzun vadeli getiri sağlayacak büyük çaplı projeler (metro, havaalanı, baraj inşaatları vb.) finanse edilebilir. Bu projelerin bir kısmı yap-işlet-devret modeli ile yapıldığından devir süresine kadar elde edilen gelirden belli periyotlarla projedeki pay kadar ödeme almak da mümkün olacaktır. Yatırımlarla ilgili titizlikle hazırlanacak fizibilite raporları şeffaf ve anlaşılır bir şekilde tasarruf sahipleri ile paylaşılırsa, devlet garantörlüğünde gerçekleşen bu çeşit projeler için yatırımcıları ikna etmek zor olmayacaktır.

Tasarruf sahipleri açısından düşünüldüğünde karlılığın minimum %30-40 seviyelerinde olduğu sektörler bulunup kendilerine sunulduğunda, mevcutta yıllık %10-20 ile değerlendirebildikleri mevduatlarını, karı daha yüksek olan yatırım seçeneklerinde değerlendirecekleri düşünülmektedir. Sadece katılım havuzları ile değil, müşareke ya da mudarebe modeli ile girilecek ortak işler için hisse satışı da mevduat sahipleri açısından bir seçenek oluşturmaktadır. Katılım bankalarının ortak olacağı şirketlerin borsa platformu kullanılarak halka arzı da mümkündür.

Ortaklık Modellerinin Katılım Bankacılığındaki Payının Düşük Olmasının Nedenleri

Katılım bankalarının ortaklık modellerine yönelmesi gerektiği sıkça dile getirilmesine rağmen sektörün buna mesafeli durduğu gözlemlenmektedir. Genel olarak daha karlı olduğu kanaati bulunmasına rağmen müşareke ve mudarebe gibi ortaklık modellerine girilmemesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Başarısız Ortaklık Modellerinin Varlığı

Geçmişte özellikle yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının birikimlerini ülkeye çekmek adına faaliyete geçirilen bazı çok ortaklı firmaların; yanlış yatırımlar, yeni ortak çekmek için mevcut ticari faaliyetlerden elde edilenin çok üzerine kar vaadi gibi hatalı işler sonucu iflas etmesi benzeri ortaklık modellerine bakışı olumsuz etkilemiştir.

Çok ortaklı şirketlerin yanısıra ülkemizde çok yaygın olan aile şirketlerinin önemli kısmında profesyonel yöneticiler yerine aile bireylerinin yönetimi üstlenmiş olması, aile bireylerinin arasında da sıkça kuşak çatışması ve bölünmelerin yaşanmakta oluşu şirketlerin ömürlerini kısaltmaktadır. Bu tecrübeler toplumda genel olarak ortak iş yapmanın zor olduğu kabulüne neden olmakta olumsuz örnek teşkil etmektedir.

Reel Sektörde Kayıt Dışılığın Yüksek Olması

Gelirler İdaresi Başkanlığı verilerine göre 2013 yılı itibariyle kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranı %26.5 (GİB, 2015) seviyelerindedir. Bu durum şirketlerin mali tablolarının reel durumu yansıtmaması ve şeffaf olmamalarına yol açmaktadır. Kayıt dışılığın bu denli yüksek olması katılım bankaları için risklerin doğru ölçümlenememesine, dolayısıyla risklerin daha da artmasına neden olmaktadır. Ticari faaliyetlerin doğası gereği risk ihtiva ettikleri düşünüldüğünde, şirket ve sektörlerin doğru analiz edilememesi belirsizliği artırmakta, neticede katılım bankalarının ortaklık modelleri üzerindeki iştahını azaltmaktadır.

Katılım Bankalarının Ortaklık Modellerine İştirakini Destekleyen Yasal Altyapının Bulunmaması

Katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen bir yasal altyapı (taslak aşamasında çalışma bulunsa da) henüz mevcut değildir. Mevcut bankacılık kanununda bankaların kendilerine tanımlanmış faaliyet alanı dışında şirketlere ortak olmaları, ticari faaliyette bulunmaları üzerinde ciddi sınırlamalar bulunmaktadır. Hal böyleyken katılım bankalarının doğrudan şirketlere ortak olmaları mümkün olmamaktadır. Katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen müstakil bir kanuni altyapı bulunmamaktadır. Bu yasal çerçeve hem faaliyetlerin belli bir ahenk içerisinde konvansiyonel bankalardan bağımsız olarak yürütülmesi için hem de katılım bankacılığının hizmet alanlarının genişletilebilmesi için elzemdir. Mevcut bankacılık kanununda bankaların kendilerine tanımlanmış faaliyet alanı dışında şirketlere ortak olmaları,

ticari faaliyette bulunmaları üzerinde ciddi sınırlamalar⁶ bulunmaktadır. Hal böyleyken katılım bankalarının doğrudan şirketlere ortak olmaları mümkün olmamaktadır.

Piyasalarda Yaşanan Güven Problemi

TBB Risk Merkezi verilerine (Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi, 2018) göre 2017 yılında 12.7 milyar TL tutarında 940 bin adet senet protesto edilmiş, 17 milyar TL tutarında 435 bin adet çek karşılıksız çıkmıştır. Çeklerdeki karşılıksız oranı tutar ve adet olarak toplam içerisinde %2.2 seviyelerinde olmakla birlikte tarih ve tutarı belli olan bu borçların zamanında ödenmemesi piyasalarda bir güven problemi oluşturmaktadır. Belgeli bu borçların dışında piyasada açık hesap diye tabir edilen belgesiz borçlarda ödeme sorunu oranlarının çok daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Hal böyleyken; profesyonellikten uzak yönetim şekilleri, şeffaflıktan uzak kayıt sistemleri, ödeme ahlakı ile ilgili yaşanan sorunlar katılım bankaları açısından piyasada ortaklık yapılacak bir bulmayı zorlaştırmaktadır. Belirsizliklerin çok oluşu olası risklerin ölçümünü de zorlaştırdığından ortaklık modellerinin uygulanabilirliği ile ilgili genel bir önyargı oluşmuştur.

Müdürebe ve Müşareke Uygulamalarının Katılım Bankacılığı Faaliyetlerindeki Payını Artırmaya Dönük Öneriler

Katılım Bankalarının Ortaklık Modellerine Dahil Olabilecekleri Şekilde Yasal Altyapı Hazırlanması

Katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyecek müstakil bir yasal düzenlemenin gerekliliği sektör temsilcileri ve siyasiler tarafından kabul edilmektedir. Taslak bir çalışmanın da belli bir aşamaya geldiği bilinmesin karşılık henüz tartışmaya açılmamış, yasallaşması konusunda adım atılamamıştır. Katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyecek yasal düzenlemenin içerisinde ortak ticari faaliyetlere iştirak edebilmelerini sağlayacak şekilde maddeleri ilave edilmesi, sektörün murabahaya olan bağımlılığını azaltabilir. Daha uzun vadeli kaynak temin etmelerine imkan sağlayabilir.

Reel Sektörde Kayıt Dışılığı Azaltacak Şekilde Denetim ve Şeffaflığın Artırılması

Mevcut durumda borsaya kote olan firmalar için finansal tablolarının bağımsız denetimden geçmiş olması şartı bulunmaktadır. Şirketler için bu denetimi sağlayan kuruluşlar sınırlı sayıda ve daha çok yurt dışı kaynaklıdır. Yurt içinde bu denetimi sağlayacak kuruluşların sayısı oldukça azdır.

Katılım Bankaları Birliği yahut, bu kuruluşun destekleyeceği yeni bir denetim kuruluşunun kurulması ile reel sektör firmalarının denetimi ve derecelendirmesi yapılabilir. Bu denetim kuruluşunun yaptığı derecelendirmeye göre katılım bankaları şirketlerin risk derecesini

⁶ Bankacılık Kanunu Madde 56 : Bankaların; kredi kuruluşları ve finansal kuruluşlar dışındaki bir ortaklıktaki payı kendi özkaynaklarının yüzde onbeşini, bu ortaklıklardaki paylarının toplam tutarı ise kendi özkaynaklarının yüzde altmışını aşamaz (TBB, Türkiye Bankalar Birliği Başkanlığı, 2014).

ölçümleyerek uygun gördüklerinin ortaklık yapısına dahil olabilir yahut bu şirketler ile ortak yeni şirketler kurabilir.

Sektör Analiz ve Raporlarının Daha Sık, Yönlendirici Şekilde Yayımlanması

Bankalar faaliyetleri gereği pek çok sektör ile yakın ilişkide bulunmakta, sektörler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ancak sektörlerle ilgili genel olarak bilgi sahibi olmak ile sektörlerde faaliyet gösterebilecek birikime haiz olmak aynı değildir. Sektörlerin daha yakından tanınması için pratiğe dönük analiz, istatistik ve bilgilerin bulunması gerekir. Elbette bu bilgiler katılım bankalarına hangi sektörlerin karlı, riskli yahut gelişime açık olduğu hakkında fikir verecektir. Ortaklık modelleri ile riski iyice analiz edilmiş sektörlerden hangisine yatırım yapılacağına karar verilecek, sektör içerisinde kredibilitesi iyi olan şirketlerle daha sağlam ortaklıklar kurulabilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Katılım bankacılığı özelinde anlatmaya çalıştığımız uzun vadeli kaynak problemi sadece katılım bankalarına has değil Türkiye'deki tüm bankacılık sektörünün yaşamakta olduğu bir problemdir. Problemi belki tamamen değil ama kısmen çözmek adına katılım bankalarının reel sektörü fonlamaktan öte reel sektörün içinde yer almak, üretime ve kalkınmaya doğrudan katkıda bulunmak gibi bir yaklaşım içinde bulunmalarının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ortaklık modellerinin düzgün çalışacağı bir iktisadi ortamın oluşturulması sadece katılım bankalarının faaliyetlerinin düzenlenmesi ile gerçekleştirilemez. Ticari hayatın merkezinde yer alan işletmelerin de şeffaflık ve denetimle ortaklık modellerinin uygulanabilmesine olanak sağlayacak kaliteye ulaşmaları gerekir. Bu noktada reel sektörü disipline edebilecek, denetim ve danışmanlığı sağlayacak kuruluşların varlığına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu şirketlerin de sadece denetim fonksiyonu ile ortaya çıkması reel sektörün kolaylıkla kabulleneceği bir husus olmayabilir. Denetimin yanında, danışmanlık (İslam ekonomisine uyum , hukuki, finansal, ihracat-ithalatla ve iş güvenliği ile ilgili), organizasyon (fuar, seminer, kongre, konferans), eğitim, kaynak temini gibi fonksiyonlarla donatılmış, zorunlu değil gönüllülük esasına dayalı çalışan kuruluşların varlığı ortaklık modellerinin uygulanmasını kolaylaştırabilecek önemli bir adım olabilir.

Kaynakça

Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1049-1051.

Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1052.

BDDK. (2005, Ekim 19). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu*. Nisan 2, 2018 tarihinde

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanunu/15405411_sayili_bankacilik_kanunu.pdf adresinden alındı

DİB. (2014). *T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı*. Mart 12, 2018 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı web sitesi:

<http://www2.diyaret.gov.tr/StratejiGelistirme/Afisanlari/dinihayat.pdf> adresinden alındı

Döndüren, H. (2005). Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe). H. Döndüren içinde, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* (s. 637). Bursa: Erkam Yayınları.

Ersoy, A. (1987). Faizsiz Banka ve İşlevleri. *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul.

GİB. (2015, Ocak). Mayıs 7, 2018 tarihinde Gelirler İdaresi Başkanlığı: <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/2015kayitdisi.pdf> adresinden alındı

Kallek, C. (2005). *TDV*. Nisan 18, 2018 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı web sitesi: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c30/c300239.pdf> adresinden alındı

Karaman, H. (2016, Kasım 10). Sukuk. *Yeni Şafak Gazetesi*, s. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sukuk-2034038>. Nisan 8, 2018 tarihinde alındı

Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri. (2018, Mart 24). TKBB-Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sitesi: <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> adresinden alındı

R.Gazete. (1983, Aralık 16). *T.C. Resmi Gazete*. Nisan 2, 2018 tarihinde Resmi Gazete web sitesi:

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18253.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18253.pdf> adresinden alındı

TCMB. (2018, Nisan 20). Mayıs 2, 2018 tarihinde T.C. Merkez Bankası: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Parasal+ve+Finansal+Istatistikler/Haftalik+Para+ve+Banka+Istatistikleri/> adresinden alındı

TCMB. (2018, Mayıs 1). T.C. Merkez Bankası: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Parasal+ve+Finansal+Istatistikler/Haftalik+Para+ve+Banka+Istatistikleri/> adresinden alındı

TKBB. (2018, Mart 1). *Türkiye Katılım Bankaları Birliği*. Mart 1, 2018 tarihinde Türkiye Katılım Bankaları Birliği Web Sitesi: <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu#1560> adresinden alındı

Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri - 2017 Eylül. (2018, Mart 24). BDDK - Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Web Sitesi:

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/16430tbs_temel_gostergeler_d oc_turkce.pdf adresinden alındı

Türkiye Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri - 2017 Eylül. (2018, Mart 24). BDDK-Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu web sitesi: https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/16430tbs_temel_gostergeler_d oc_turkce.pdf adresinden alındı

Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi. (2018, Eylül 15). Eylül 15, 2018 tarihinde www.riskmerkezi.org: <https://www.riskmerkezi.org/tr/istatistikler/23> adresinden alındı

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İSLAM EKONOMİSİNDE ORTAKLIKLAR VE GÜNÜMÜZ ŞİRKETLERİNE BAKIŞ

Yakup BULUT¹

ÖZ

İslam ekonomisinde Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i seniyye önemli bir ölçü olmuştur. Tacir bir peygamberin tebliğ ettiği bir din olarak İslam'ın ticareti özendirdiğine dair ciddi deliller mevcuttur. Hz. Peygamber'den (S.A.V) nakledilen bir hadis-i kudside "Ben arkadaşlarına ihanet etmeyen iki ortağın üçüncüsüyüm, hıyanette bulunursa aralarından çıkarım " (Ebu Davud, "Buyu", 26.) denilmektedir. Bu hadis-i kudsi ile insanlar şirket kurmaya teşvik edilmekte ve cesaretlendirilmektedir. Bu çerçevede Müslümanlar, İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren sermaye ihtiyaçlarını büyük ölçüde iş ortaklığı (şirket) yöntemleri ile karşılamışlardır. Bu iş ortaklıklarının önde gelenleri ise mudarebe ve müşareke'dir. Sermaye ihtiyaçlarının yanı sıra iş gücü ihtiyacının da karşılanmasında önemli bir rol oynayan bu ortaklık türleri günümüze kadar gelerek Türk şirket türlerinin oluşmasında da etkili olmuştur. Ancak coğrafi keşiflerle birlikte ticari kapitalizmin doğması sonucunda sömürgecilğe dayanan ve devlet eliyle imtiyazlar verilmek suretiyle gücün belirli bir sınıfın elinde toplandığı modern şirket anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüze kadar ulaşan bu şirketler yapısal özellikleri bakımından İslami ortaklık türleri ile benzerlik taşısa da dünya görüşleri açısından farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada günümüz modern şirketleri, İslam hukuku ve ekonomisi açısından değerlendirilerek, sistemin ortaya çıkardığı sorunlara ilişkin çözüm ve öneriler üretilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslam Ekonomisi, İş ortaklıkları, Mudarebe, Müşareke, Modern Şirketler.

¹ Dr. Öğr., Yakup Bulut, T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans, Doktora Programı.

PARTNERSHIPS IN THE ISLAMIC ECONOMY AND VIEW TO TODAY'S COMPANIES

ABSTRACT

Quran and Sunnet is an important measure in the Islamic Economy. There are serious arguments about the Islam is a religion which pronounced by a dealer prophet encouraged commerce. Said at tradition that transformed from Hz. Mohammad "I'm the third participant of two which refusing betrayal, if they do it I'll leave them" (Ebu Davut, "Buyu",26.) By this tradition people was encouragement to be a co-founder of company. In this context, Müslims supplied capital needs in a serious ratio from business partnership (company) methods since the early days of Islam. These business partnership's most common are "mudarabah" and "mushareke". Besides the capital requirements also labor force needs satisfying these partnership types coming through today has an effective role Turkish company types. But when capitalism arises with geographical discovery based on colonialism and giving privileges from care of government is seems a new company mentality that the power gathered from part of class crop up. Reach today these company even structural features similar to Islamic partnerships; according to the philosophy has some differences. On this study, today's modern companies evaluated based on Islam law and economy, solution and advances tried to produce about system caused problems.

Keywords: Islamic Economy, Bussines Partnerships, Mudarabah, Musharaka, Modern Companies.

1. GİRİŞ

Ortaklıklar, ilkel çağlardan günümüze kadar her toplumda farklı şekil ve muhtevasıyla var olup ticari hayatta önemli bir yer tutmuştur. Bu birliktelikler, belli bir anlaşma çerçevesinde kurulan ve kazanç paylaşımı amacını güden oluşumlardır. Her toplumun ekonomik gelişim sürecinde karşı karşıya kaldığı ticari ve iktisadi gelişmeler, kendi toplumlarının ticari hayatında da değişik kaide ve kuralları ortaya koymuştur. Bu şekilde ekonomik şartların gelişmeleriyle ticaret hukuku gelişmiştir. Şirketler bu hukukun bünyesinde ayrı bir öneme sahiptir. Ortaklık kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. Babil medeniyetinde, Roma Hukukunda, İslam'ın ilk kaynaklarında (Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette) ortaklığın izlerini bulmak mümkündür. Ortaklıkların bilinen tarihine baktığımızda bu kavramın çok eskilere kadar gittiğini görebiliriz. Günümüz Irak sınırında bulunan bölgede, M.Ö. 1792 ile M.Ö. 1750 yılları arasında ilk hukuk metinlerinden olan ve Fırat Irmağı'nın kıyısında kurulu Babil'in altıncı kralı Hammurabi adıyla anılan kanunlarda ortaklığa dair izler vardır. Hammurabi Kanunları Mezopotamya'da en eski ve en iyi korunmuş yazılı kanunlardır. Aynı şekilde Poroy'un ifadesine göre, eski Roma Hukukunda, babanın ölümünden sonra bir arada yaşanan aile çocukları arasında "Consortium" denilen bir miras ortaklığının kurulduğu bilinmektedir. Consortium Roma Hukuku sisteminde ortaklık kavramının kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu sisteme göre, aile dışındaki bireyler de consortiuma malların yönetimi ve geliştirilmesi ortak amacını benimsedikleri kabul olunarak katılabiliyordu (Poroy, Çamoğlu, & Tekinalp, 2000).

İslam dininde ise ortaklıklara ilişkin bilgiler, Kur'an ayetlerine, Hz. Muhammed'in ve Sahabelerin uygulamalarına dayanır. Kur'an-ı Kerim'de ortaklığa işaret eden ayetler yer almaktadır. Ortaklıkla doğrudan ilgili olan ayet Sad suresinde yer almaktadır. *"Doğrusu, ortakların çoğu birbirlerine haksızlık ederler. Ancak iman edenler ve salih amel işleyenler bunun dışındadır. Bunların sayısı ne kadar azdır."* Bu ayette ortakların bir birine karşı haksızlık yapma ihtimallerinden söz edilmektedir. Bu durum aslında tüm insanlar arası ilişkilerde önemli olan güven hususunun ve güvenilir olmanın önemine dikkat çekiyor olması açısından anlamlıdır (Halis & Şenkal, 2009).

İslam ekonomisinde aynen bu dönemdeki düzende olduğu gibi fertlerin bir araya gelerek ortaklıklar kurmaları, kendi tasarruflarını birleştirerek ekonomik faaliyetlerde bulunmaları mümkündür. Ortaklıklar hem üretim yapabilir, hem de tesis yapabilirler. Bu her iki amacı gerçekleştirmek için de faaliyet gösterebilirler. Yani bir araya gelip bir tesiste, bir mal üretip bunu karıyla satmak ve elde edilen karı ortaklar arasında bölüştürmek veya bir araya gelip bir ortaklık olarak bir tesis kurmak bu tesiste üretim yapıp üretilen malları satarak kar etmek veya tesisi satarak kar etmek ve karı ortaklar arasında bölüştürmek şeklinde olabilir. Böylece hem tesise, hem üretime ve hem de kara ortak olunarak, bir kimse kendi ürettiğinden, yaptığı tasarruftan fazlasını, muvakkat bir zaman için belli şartlarla tüketmek imkanını kullanmış olmaktadır (Erbakan, 2016).

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İslam ekonomisinin “ tarafların özgür irade ve rızalarıyla yaptıkları anlaşmalara dayanan ve nimet-külfet paylaşımındaki adaleti öne çıkaran fitri ve beşeri bir ortaklık iktisadidir” tanımından yola çıkacak olursak “ortaklık” kavramının esasen İslam’ın içinde yer alan bir kavram olduğunu net bir şekilde görürüz (Ersoy, 2015). Aynı şekilde ortaklık kavramı da İslam’ın öngördüğü “güven” ve “üretkenliği” esas almakta olup, günümüzde de bu esaslar son bulduğunda ortaklıkların nihayete erdiği görülmüştür.

2. İSLAM EKONOMİSİ VE HUKUKU AÇISINDAN ORTAKLIK ÇEŞİTLERİ

İslam toplumlarında gerçekleşen canlı ticari hayatın gereği olan bütün ortaklık türleri, hukuki ve iktisadi bakımından gerçekleştirilebilir. Ticaretin amacı kar olduğuna göre, ticaretin meşru görülmesi karın da meşru görülmesi demektir. Şayet kar elde etmek meşru görülüyorsa, bu kardan hisse almak da meşru sayılmalıdır (Özel, 1997).

Müslümanlar, İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren sermaye ihtiyaçlarını büyük ölçüde iş ortaklığı (şirket) yöntemleri ile karşılamışlardır. Bu bakımdan kısaca özetlemek gerekirse İslami ortaklık türleri başta mudarebe olmakla birlikte mufavaza, müşareke (inan) ve vücut ortaklıklarıdır. İslami ortaklık şekilleri arasında en iyi bilineni ve en yaygın olanı mudarebedir. Günümüzdeki risk sermayesine çok benzeyen mudarebede iki taraf bulunmaktadır. Mecelle’nin 1404. maddesinde mudarebe “bir taraftan sermaye, diğer taraftan sa’y ve amel olmak üzere bir nevi şirket” olarak tanımlanmaktadır. Sermayedar parasını ya da malını, onu işletecek ve elde ettiği kardan önceden üzerinde anlaşmış olan bir oranı yatırımcıya geri verecek olan (mudarib) teslim etmektedir. Bu ilişki bir sözleşme ile kayıt altına alınmakta ve işlem neticesinde iki taraf da kendi rıza ve iradeleri ile anlaşmış oldukları kar paylarını almaktadırlar. Karın miktar cinsinden değil oran cinsinden belirtilmesinin mecburi olması ve bu oranların belirlenmesinde tarafların tam bir serbestiyetinin bulunması bu ortaklık türünü dinamik kılmaktadır. Diğer taraftan risklerin sermayedar üzerinde olması da önemlidir. Bu aslında girişimciliğin koruma altına alınması ve sermaye sahiplerinin daha akılcı hesaplar yaparak işlemlerini gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Böylece hem girişimcilik gelişmiş hem de sermayedarlar sürekli daha karlı işlerin peşinde koşabilmişlerdir. Bu ortaklık türü kolayca tahmin edilebileceği gibi uzun mesafe ticaretinde önemli bir araçtır. Hatta zaman zaman bir girişimcinin çok karlı bir iş fırsatını değerlendirmeleri için birkaç sermayedarı ikna edip onların sermayelerini birleştirmesi de söz konusu olmuştur. Ticaretin ciddi bir biçimde genişlemesini sağlayan bu uygulama hızlı bir biçimde İslam dünyasında yayılmış, oradan da muhtemelen Sicilya ve Endülüs üzerinden Avrupa’ya geçmiş ve Udovitch’e göre Avrupa’daki commendantın atası olmuştur (Udovitch, 1962).

Mudarebe yöntemi Kitap, Sünnet ve sahabe uygulamalarına dayanır. Kur’an’da doğrudan mudarebeden söz edilen bir ayet olmamakla birlikte, yeryüzünde dolaşarak ticaret yapmanın meşru olduğunu bildiren ayetler mudarebeyi de kapsar. Mudarebe sözcüğü; “Diğer bir kısım

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

müminler Allah'ın lütfundan rızık aramak için yer yüzünde yolculuğa çıkarlar”(El- Müzemmil, 73/20) ayetindeki “darb” kökünden alınmıştır. Mudarebe delilini daha çok Sünnet'te ve uygulamada buluruz. Hz. Peygamber'in peygamberlikten önce, daha sonra eşi olan Hz. Hatice'nin (v. 620 M.) sermayesini mudarebe yöntemi ile işlettiği bilinmektedir. Buna göre emek-sermaye ortaklığı modelinin İslam'dan önceki dönemde de uygulandığı anlaşılmaktadır (Döndüren, 1996).

Diğer bir İslami ortaklık şekli olan müşareke, diğer adıyla inan ise mudarebedeki girişimci ortağın ortaklığa aynı zamanda sermaye koyması ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla aslında burada iki sermaye sahibi aynı işi yapmak üzere bir araya gelmektedirler. Her iki tarafta riske ortaktır. Bu iki türün yaygın olduğunu İslam hukuku tarihindeki dava kayıtlarından takip etmek mümkündür. Zira İslam'ın genel hükmü dolayısıyla bu ortaklıkların mutlaka yazılı bir sözleşmeye dayalı olması beklenmektedir. Karşılıklı hakları korumak için düşünülen yazılı sözleşme, aynı zamanda ortaklıkların meşruiyeti için de gerekli görülmektedir. Bu sözleşmelerde genellikle “anlaşmanın türü, yatırım miktarı, kar dağılımına ilişkin şartlar ve aracının yatırılan sermayeyi işletirken sahip olduğu serbestlik” yazılmaktadır (Çizakça, 1999). Buradaki şartlardan görüldüğü üzere hukukta ileri düzeyde bir kurumsallaşma söz konusudur. Bu kurumsallaşmaya ve standartlaşmaya ek olarak uygulamadaki esneklik ve evrensellik mudarebe ve müşareke ortaklıklarının yayılmasının da en temel sebeplerinden biri olmuştur. Yani bir tür mevzuatın transferi yoluyla kurumların aktarılması söz konusudur.

Mudarebe ve müşarekeye göre daha az kullanılan diğer bir tür ise mufavazadır. Mufavaza çağdaş uygulamadaki komandit şirketi ile ciddi benzerlikler göstermektedir. Zira bu türde tüm ticari faaliyetlerini ortaklık kapsamında yapan ortaklar her açıdan tamamen eşit ve birbirlerine kefilidirler. Ortaklar tek başlarına ortaklık sermayesinin tamamıyla özgürce hareket edebilme yetkisine sahiptirler. Bu tür özellikler aslında bu ortaklık türünün aynen çağdaş muadilinde olduğu gibi çok fazla kullanılmamasına yol açmıştır. Bundan başka bir de züğürt ortaklığı olarak tarif edilen “sermayesi olmayan, fakat itibar sahibi iki ortağın finansman ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla tasarlandığı” vücut şirketi vardır. Bu tür genellikle belli bir süre ticaret yapmış ve itibar kazanmış kişilerin sermaye artırımını yapmalarının bir aracıdır.

Şimdiye kadar ortaklık çeşitleri ile ilgili yapılmış olan tanımlar ve verilmiş olan örneklerde dikkate edildiği üzere sermayenin bulunması ve işletilmesi önemli bir yere sahiptir. Ortaklıkların temel gayesi belirli bir sermaye miktarına ulaşarak iş yapmak ve karı paylaşmaktır. Zira “İslam hukuku ve ekonomisinde hangi türden olursa olsun sermayelerin atıl bırakılmasını tasvip etmemekte ve bunların sürekli olarak ticari hayatta değerlendirilmesi istemektedir. İslam dünyasında ortaklıkların gelişmişliği inkar edilebilecek bir durum değildir. Ancak bu ortaklıkların İslam hukukunun tüzel kişiliği tanımaması sebebiyle geçici ortaklıklar şeklinde olduğu dolayısıyla iktisadi sistemde daimi bir gelişme sağlayamadıkları savunularak İslam

dünyasında kapitalizmin bu sebeple gelişemediğini ve geri kalmışlığın kökeninde yer alan nedenlerden birinin de bu olduğu öne sürülmektedir (Sunar, 2010).

3. MODERN ŞİRKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPİTALİZMİN GELİŞİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Yukarıda zikredildiği gibi neredeyse dünya ticaret tarihi kadar eski olan ortaklıklar on altıncı yüzyıldan itibaren farklı bir gelişme seyri içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda coğrafi keşifler sonrasında dünyanın girmiş olduğu yeni devredeki ekonomik-politik durum önemli bir etkidir. İslam dünyasından ve Avrupa'dan çeşitli uygulamaların bu yeni durum içerisinde artık yeni bir şekillenme içerisine girdiğini görebilmekteyiz.

Max Weber'in bu konuda pek çok iktisat tarihçisinin modern iktisadi sistemin ortaya çıkmasına dair açıklamalarına temel teşkil eden açıklamaları vardır. Ona göre Commenda İtalya'nın ticaret şehirlerinde Orta Çağ sürecinde birbirini tamamlayan bir dizi gelişme ekseninde ortaya çıkmış olan bir kurumdur. Weber'in açıklamalarında modern şirketlerin gelişmesinde iş ile ailenin ayrılması ve çift girişli muhasebe sisteminin gelişimi önemlidir. Zira ona göre şirketin aile üyelerinin ötesine genişleyen bir ticari birlik ortaya çıkması ve ilk defa Batı'da genelleşmesi ile işletme ile hane birbirinden ayrılabilmiştir. Böylece ona göre kredi mekanizmasının işleyişi sağlanabilmiştir. Alınan kredinin işe münhasır kılınması ve aile üyelerinin ortak sorumluluğunun ortadan kaldırılması için şirkete ayrı bir sermayenin tahsis edilmesi ihtiyacı bu noktada önemlidir. Diğer taraftan maliyet ve gelirleri bir arada görmeyi sağlayan çağdaş çift girişli muhasebe sistemi işin akılcı araçlarla yürütülebilmesini ve maliyet, kar, zarar hesaplamalarının daha isabetli bir biçimde yapılabilmesini sağlamıştır. Weber işletme ile ailenin sadece mekansal olarak değil sorumluluk açısından ayrılmasının şahsi servet ile işletme sermayesinin de birbirinden ayrılmasına neden olduğunu dile getirmektedir. Bu işletmenin bir tüzel kişilik kazanması ve sahiplerinden bağımsız bir şekilde kendi eylemlerinden sorumlu olması anlamına gelmektedir (Weber, 1975).

Şüphesiz bu tür kurumsal gelişmeler modern iktisadi sistemin gelişmesinde önemli etkenlerdir. Ancak şirketlerin gelişmesinde asıl önemli olan bir başka etkende on altıncı yüzyıldan itibaren coğrafi keşifler sonrasında sömürgeciliğin oluşturduğu iktisadi birikimler ve kurumsal zemin olmuştur. Bu bağlamda yeni kıtaların keşfi ile Avrupa ekonomisinde ciddi bir canlanma meydana gelmiştir. Özellikle Yeni Dünya'dan aktarılan maddi zenginlikler ve değerli madenler Avrupa'nın harcama imkanlarıyla beraber ticaret hacmini de olağanüstü düzeyde genişletmiştir. Böylece Avrupa dahilinde ve deniz aşırı ticarete ciddi gelişmeler meydana çıkmıştır. Bu ticaretin yürütülmesi için başlangıçta eski ortaklık biçimlerinin kurumlaşmış halleri devreye girse de zamanla devlet kanalıyla yürütülen bir ticaret gelişmiştir. Zira coğrafi keşifler sonrasında kullanılmaya başlayan yeni rotalar ve ticaretin gerçekleştiği coğrafyalarda devletin askeri ve siyasi koruması olmaksızın bir ticaretin yürütülebilmesi neredeyse

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

imkansızdır. Böylece daha sonra on dokuzuncu yüzyılda tam olarak ortaya çıkacak olan anonim şirketlerinin ilk formu olarak kumpanyaların ortaya çıktığına şahitlik etmekteyiz.

Kumpanyalar, devlet tarafından verilen imtiyazname (charter) ile kuruluyor ve tüzel kişiliğe sahip oluyorlardı. Bu kumpanyaların ömürleri imtiyaznamenin süresi ile sınırlıydı. Her süre dolduğunda sürenin yeniden uzatılması gerekiyordu. Kumpanyalar bir tür ortaklık bileşkesi gibi hareket etmekteydi. Bu günkü anlamda bir tüzel kişilik sahibi değildirler. Ancak yine de hakkında dava açılabilir ve kumpanyanın kendisi de dava açabiliyordu. Bu tür kumpanyanın ilklerinden ve en ilginç örneklerinden biri olan İngiliz Doğu Hint Kumpanyası 1600'de Londralı bazı tüccarlar tarafından Kraliçe I. Elizabeth'in izniyle kurulmuştur. Kumpanyanın amacı baharat ticaretine girerek, bu ticaretten pay almak ve Uzak Doğu'daki Portekizli ve öbür Avrupalı güçlerle yarışmaktı. İlk sömürgecilerden İngiltere'nin dünya ticaretinde etkin bir konuma ulaşmasında bu imtiyazlı beratlı şirketlerin (chartered companies) rolü büyüktür. Beratlı şirketlerin sayısının artması ve güç kazanmaları ile İngiliz yayılcılığı başlamış, İngiliz sömürgeleri oluşmuştur. "Bu dönemde İngiliz dış ticaret hacmi 1610-1640 yılları arasında on kat artmıştır.

Sömürgeciliğe çok geç bir tarihte girmiş olan Almanya'da ilk şirketlerin yine sömürgeci kumpanyalar tipinde olması çok ilginçtir. Brandenburg Afrika Kumpanyası bu bağlamda kurulan ilk Alman anonim ortaklığıdır. Bu kumpanya 17 mart 1682'de Brandenburg Büyük Prensi Friedrich Wilhelm tarafından, Gine kıyılarından fildişi, altın, baharat ve benzeri sömürge malları ile köle getirmek için kurulmuştur.

Devlet korumacılığı altında yeşeren bu kumpanyalar, bir çok yerde devletle iç içe devlet yetkilerini kullandılar. Yarı bağımsız devlet gibi "vergi aldılar, savaşlar yürüttüler, devletlerle müzakerelere giriştiler, elçiler gönderdiler. Avrupa devletlerinin sömürgelerindeki varlıkları anayurtlarına aktarmada aracı oldular." Kumpanyalar altında gerçekleşen bu yeni ortaklık biçimlerinin zamanla Avrupa'da devlet denetiminde bir sermayedar sınıfının oluşmasına yol açtığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Buradan da anlaşılacağı üzere kumpanyalar sömürgelerle kurulan ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ticari sömürü alanından faydalanarak gelişmiştir. Sömürgeciliğin ilk talan aşaması geçildikten sonra sömürgelerden elde edilen ham madde ve insan gücünün transferi ve devlet tarafından kapalı bir pazara dönüştürülen yeni coğrafyalara üretilen veya başka yerlerden elde edilen malların satılması önemli bir sermaye birikimi kaynağı olmuştur.

Sömürgecilikle ortaya çıkan ticari kapitalizmin müşahhas halleri olan kumpanyalar on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren sanayi dönüşümü neticesinde üretim sisteminin büyük ölçüde değişmesi ile birlikte tartışılmaya ve ulusun ve kamu maliyesinin üzerinde yük olarak görülmeye başlanmıştır. Yeni sanayici kapitalistler, eski tüccar kapitalistlerin eski dönemden kalma imtiyazlarla sistemden daha fazla pay elde etmelerine kötü gözle bakmaya

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

başlamışlardır. Bu dönemde İngiltere’de sömürgelerin yönetime dair bütün tartışmalarda bu gerilimin izlerini görebilmek mümkündür. Bu tartışmalar neticesinde ticari kapitalizmin ürünü olan kumpanyalar önce zayıflamış ardında da tamamen ortadan kalkmışlardır. Kumpanyaların sona ermesi devletle şirketlerin ilişkisinin koptuğu anlamına gelmemektedir. Fakat bu ilişkinin daha ince işlenmiş bir biçimde kurulduğu söylenebilir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren girilen emperyalizm döneminde şirketler, ülkelerin emperyalizminin aracısı olarak işlev üstlenmişlerdir. Bu günkü şirket tipleri temelde on dokuzuncu yüzyılda meydana çıkmıştır. Sanayi dönüşümü sonrasında gelişen yeni iktisadi ve siyasi yapıda özellikle anonim şirketlerin ortaya çıkması büyük sermaye isteyen yeni girişimlerin finanse edilmesinde hayli yararlı olmuştur. Avrupa ülkelerinin sanayileşmelerine denk gelen dönemlerde bankerlerin finansmanı ve özel şirketlerin birleştirilmesi ile çok sayıda anonim ortaklıklar kurulmuştur (Taşdelen, 2005).

Teknik olarak sermaye sahiplerinin profesyonel yöneticiler eliyle yönetilen bir şirkete ortak olmaları anlamına gelen anonim ortaklıklarda kurucuların sorumlulukları mal varlıkları ile değil “taahhüt ettikleri sermaye” ile sınırlıdır. Bu bakımdan anonim şirketlerin sermayenin önce akümülatörü sonrada emperyalist ve tekelci aşamalarda transformatörü olduğu dile getirilmektedir. Anonim ortaklıklarının bu yönüyle sermayenin değişik girişimciler üzerindeki denetimini güçlendirmenin mekanizması oldukları anlaşılmakta olup, modern iktisadi sistem açısından ne kadar önemli bir konumda olduğu görülmektedir (Tekeli, 1983).

Görüldüğü üzere anonim şirketleri ile para ve sermaye piyasalarının gelişimi arasında ciddi bir ilişki söz konusudur. Bu iki alan birbirinden beslenerek hızla gelişmiştir. Bankaların topladığı paraları kredi olarak tekrar piyasalara vermesi insanları şirketlerin hisselerini alarak yatırımlara ortak olmaları ile toplumdaki toplam tasarruf miktarının önemli bir kısmının tekrar yatırımlara dönmesi temin edilmiş, büyük yatırımlar için kaynak yaratılabilmektedir.

Günümüzde iktisadi yaşam şirketler etrafında dönmektedir. Gelişmiş bir ekonomide iktisadi faaliyetlerin genel bir denge içerisinde yürümesi, ülkenin iktisadi sistem içerisinde güçlü bir yere sahip olması çoğu kez sağlıklı bir şirket dünyasına bağlıdır. Dolayısıyla günümüzde şirketlerin tarihsel bakımdan hiç olmadığı kadar iktisadi hatta bazen siyasi olayların merkezinde yer almaları söz konusudur. Şirketlerin günümüzde artık devletlerin kararlarını dahi etkileyebildikleri hatta uluslararası iktisadi düzenin birincil aktörleri oldukları görülmektedir.

4. İSLAM EKONOMİSİ VE HUKUKU AÇISINDAN ORTAKLIK SİSTEMİ İLE MODERN BATI ŞİRKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İslam İktisat’ı ile Fıkıh ilmi arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır (Ersoy, 2017). Bu çerçevede öncelikle fıkhi açıdan İslami ortaklıkları ile günümüz modern şirketleri karşılaştırılarak benzer veya farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra İslam

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

ekonomisi ve diğer dünya görüşleri açısından karşılaştırma yapmak suretiyle günümüz şirket değerlendirilecektir.

İslam hukukundaki şirket anlayışı ile günümüzdeki şirket anlayışı arasında bazı benzeşen ve ayrışan noktalar mevcuttur. Buna göre; Fıkıhtaki şirket algılamasında genelde şirketlerin gerçek kişiler tarafından kurulacağı varsayılmıştır. Oysa günümüz modern şirket anlayışında tüzel kişilik önemli yer işgal eder. Tüzel kişilik kavramı fıkıhta üzerinde çok durulan bir kavram değildir. Ancak çağdaş İslam hukukçuları vakıf, beytül-mal gibi kurumların günümüz tüzel kişiliği ile benzer niteliklere haiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durum İslam Hukukunun modern tüzel kişilik anlayışına açık olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Deniz, 2003).

Fıkıhtaki şirketler genellikle iki kişi arasında kurulan basit şirketlerdir. Günümüz şirketleri ise gün geçtikçe gelişen dünya ticareti karşısında, insanlığın ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde ayarlanmakta ve geliştirilmektedir. Dolayısıyla çok karmaşık bir yapıya bürünmüşlerdir. Fakat bu şirketlerin bir çok özellikleri asırlar öncesinin şartlarına göre kurulan fıkıh şirketlerinde bulunmaması fıkıhın bu özellikleri men ettiği sonucunu çıkarmaz. Geçmiş asırlarda sade ticaret hayatı için lüks addedilebilecek derecede bir şirket hukuku geliştiren Müslümanlar bugün de günümüz şirketlerinden daha ileri seviyede ve sağlam temellere dayalı yeni bir şirket hukuku geliştirmek durumundadırlar.

Fıkıhtaki şirket sisteminde bütün ortaklar şirketin yönetiminde söz sahibidirler. Ancak bunu vekaletle bir idareciye devredebilirler. Aynı durum günümüz şirketleri içinde geçerli olmakla birlikte günümüz modern şirketlerinde şirketin %51 hissesini bulduran ortaklar şirket yönetiminin tamamını elinde bulundururlar. Şirketteki küçük hissedarlar ise şirket yönetiminde söz sahibi değildirler.

Fıkıha göre her ortak şirketin borçlarından üçüncü şahıslara karşı mal varlıkları ile sınırsız sorumludur. Bu durum günümüz şirket anlayışında farklılık arz eder. Buna göre şahıs şirketlerinde kollektif şirkette, ortaklardan hiç birinin sorumluluğu, alacaklara karşı sınırlandırılmamış olduğu için ortakların bu sorumluluğu müteselsildir. Buna göre alacaklı alacağını şirket malından karşılayamazsa ortakların malına gidebilir. Çünkü her ortak diğer ortağın kefilidir. Fıkıh şirketlerden mufavaza şirketi hariç diğer şirketler birbirinin vekilidir, kefilidir. Zararın şirket sermayesiyle sınırlı kalmayıp özel mülklere de sirayet etmesi bakımından kollektif şirket, fıkıh şirketlere en yakın olmakla birlikte, sorumluluğun zincirleme oluşu fıkıh açıdan kabul edilmez. Şayet taraflar şirket sözleşmesi esnasında ayrıca birbirlerine kefil olurlarsa bu durumda zincirleme sorumluluk mümkündür.

Fıkıhta şirketler çoğunlukla iki kişi arasında düşünülmüş ortaklıklar olduğundan ortaklardan birisi dilediği anda şirketi feshetme yetkisine sahiptir. Ortağın ölümü veya şirketi feshetmesi ile şirketin faaliyetlerine son verilmiş olur. Bu durum İslam tarihinde büyük sermayeli ve uzun ömürlü şirketlerin kuruluşunun önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. Ancak

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

fıkıhtaki şirket anlayışında bu iddiayı zayıflatan bazı kayıtların varlığı göz ardı edilmemelidir. Örneğin fıkha göre, arazi sahibinin ölümü şirketin feshini gerektirse de şirketten beklenen netice gerçekleşmedikçe ortaklık yine devam eder. Mesela ekinler yetişmemişse mirasçılar ekinler yetişene dek tarla işletmecisini beklemek zorundadırlar. Buradan şu sonuca ulaşılır: Fıkıhta ilke olarak bir şirket belirli bir işi yapmak için kurulmuşsa ancak bu iş gerçekleştikten sonra şirketin feshi uygun görülmüştür. Bu ilkeyi tarafların rızası ile koşulacak şartları da dikkate alarak günümüz çok ortaklı şirketlerinde olduğu gibi fıkıh şirketlerine de uyarlamak mümkündür.

Ortak sayısı bakımından İslami şirketlerde asgari sınır iki kişi olarak belirlenmiş, üst sınır belirtilmemiştir. Yani en az iki ve daha fazla ortak, diledikleri şirketi kurabilirler. Aynı durum günümüz şirketlerinden adi şirket, kolektif şirket ve adi komandit şirket için de geçerlidir. Ayrıca günümüz ticaret kanunlarına göre artık tek ortaklı limited ve anonim şirketleri kurulabilmektedir (TTK, md.338).

Günümüz şirketleri ortaklardan bazılarının diğerlerinden daha fazla kar almasına açıktır. İslam Hukuku'ndaki şirketlerde de bazı ortaklar diğerlerinden fazla kar alabilirler, fakat bunun karşılığı vardır. Bir ortak, diğerinden fazla kar alabilmesi için, ya çalışan ortak olup fazla karı hak etmiş olmalı, ya da işinde daha kabiliyetli olmalıdır. Bir ortağın çalışmadığı halde diğer ortaklardan daha fazla kar alması uygun değildir. Buna göre çalışma durumu hariç fıkıhta uygun olan durum; karın da, sorumluluğun da sermaye oranında paylaşılmasıdır.

İslam Hukuku'na göre, bir şirket dinen mal olarak kabul edilmeyen içki, domuz eti gibi şeylerin alışverişi ve kumar ve faizli işlemlere girmek, gayri meşru hizmetleri icra etmek üzere kurulamaz. Dolayısıyla bu ilkeleri ihlal etmek üzere şirket kurulamaz, kurulmuşsa ortak olunamaz. Bu ilkeler ahlaki ilkeleri önceleyen bazı şirketler dışında günümüz modern şirket anlayışında pek önemsenmez (Bayındır, 2014).

İslam ekonomisine göre ortaklık ve şirket anlayışı teşvik edilmiş fakat geçmişten günümüze bazı modern şirket yapılarında ortaya çıkan özellikler bakımından sakıncalar dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede özellikle bazı modern şirket yapılarının İslam toplumlarında gelişemediği vurgulanmış ve taahhüt edilen sermaye ile sınırlı sorumluluğu esas alan günümüz "anonim şirket" modelinin Müslüman coğrafyasında değil Avrupa'da ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Bu kapsamda Bulut'a göre; Doğu Batı Hint Kumpanyalarındaki örnekler bakıldığında görülecektir ki, başlangıçta devlet adamları hatta devletler de bu şirketlerin en önemli ortakları konumundaydı. Bu şirketlerin finans temin etme konusunda iktisadi ve finansal hayata önceki dönemlerden çok farklı bir model getiriyordu. Müslümanların icadı olan şirketlerde "kul hakkı" ile bu dünyadan göçmemek için kurucuların sorumluluğu tüm mal varlığı ile bağlı ve ilgili iken modern finans sistemi ile kapitalizmin temellerinin atıldığı dönemdeki bu yeni anonim şirketlerin kurucularının sorumluluğu mal varlıkları ile değil

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance: The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

“taahhüt ettikleri sermaye” ile sınırlıydı. Sınırlı bir sermaye ile bunun çok üzerinde bir borçlanma veya finans temini gerçekleştirilebiliyor, ancak bir iflas anında sorumluluk sadece taahhüt edilen sermaye ile sınırlı kalmaktadır. İşte Müslüman zihin burada kapitalist zihinden farklı çalışmaktadır çünkü esas olan “hesap günü”nde kul hakkı olmadan yüz aklıyla oraya varabilmektir (Bulut, 2017).

Daha önceki bölümlerde Batı'da şirketlerin gelişimini ele alırken Yeni Çağda gelişen şirketlerin sömürgecilikten bağımsız düşünülmemeyeceğini ve devletin imkanlarını ve yetkilerini bir sınıfı geliştirmek üzere kullandığını dile getirmiştik. Ancak aynı dönemde İslami uygulamaları incelediğimizde devletin tam aksi bir tutumu söz konusudur. Devlet ticari yaşamı canlı tutmak için her türlü tedbiri almaktadır. Ancak belirli bir kesimin, özellikle ciddi yetkilere sahip olan devlet görevlilerinin, diğerlerinden bir sermaye transferi yoluyla zenginleşmesini engellemeye yönelik bir siyasetin olduğunu görmekteyiz. Bu tür uygulamalar zamanla Müslüman toplumlarında bir sermaye birikiminin temerküz etmemesi ve dolayısıyla büyük yatırımlara kaynak bulunamaması ile neticelense de yüzyıllarca güçlü bir iktisadi sistemin aynı zamanda refahın tabana yayılarak sürdürülebilmesine zemin hazırlamıştır. Yani İslam ekonomisi kapitalistleşmeyi bir tehdit olarak görmüş ve buna alternatif oluşturabilecek uygulamaların peşinde olmuştur (Sunar, 2010).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Peygamber efendimiz (S.A.V.) ile birlikte Müslümanlar, geliştirdikleri iş ortaklıkları türleri ile sermaye temini için faizin kaçınılmaz olduğu yönündeki tezleri boşa çıkarmışlardır. İş ortaklıkları, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren İslam coğrafyasında ve Avrupa ile yapılan ticari faaliyetlerde oldukça mühim rol oynamışlardır. İslam ekonomisinde ilke olarak özel sermayeye dayalı bir sistem hakimdir ve finansman ihtiyacı öncelikle ortaklık yoluyla karşılanmaktadır. İş ortaklıklarında yaygın bir kullanıma sahip olan mudarebe ortaklığı bir tarafın sermayeyi diğer tarafında emeğini koymak suretiyle oluşturulan bir ortaklık türüdür. Güven esasına dayanan ve zararın sermayedara ait olduğu bu ortaklık türü, zamanla Avrupalı tüccarlar tarafından da benimsenmiş ve “Commenda” adı altında yüzyıllarca Avrupa pazarında uygulanmıştır.

İslam ekonomisinde yaygın olarak kullanılan ortaklık türlerinden biri de inan ortaklığı yada müşareke ortaklığıdır. İnan ortaklığı iki yada daha çok kişinin ticaret yapmak ya da karı aralarında paylaşmak üzere kurdukları ortaklıklardır. Burada sermayenin eşit olmasının gerekmediği gibi, karın da sermaye oranına göre paylaşılması şart değildir. Bunun tam tersi durumlarda ise ortaklıklar arasında söz hakkı itibarıyla eşitlik şartı olması sermayenin eşit olması durumunda mufavaza ortaklığı oluşur. Artık her ortak diğerinin vekili ve kefilidir. Birinin tasarrufundan diğeri sorumlu tutulabilir. Bu ortaklık türünün İslam ekonomisinde çok yaygın olarak kullanılmadığı ve özellikle ortaklardan birinin vefatı veya ortaklıktan çekilmesi durumunda ortaklığın son bulduğu görülmüştür. Yine yaygın olmamakla birlikte İslam

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

hukukunda görülen ortaklık türlerinden biri de vücut ortaklığıdır. Sermayeye sahip olmadan, iki veya daha çok kimsenin “itibarı” aracılığıyla ödünç para kullanılarak veya veresiye mal alıp satmak suretiyle elde edecekleri karı paylaşmak üzere kurulan ortaklığa vücut ortaklığı denir.

İslam ekonomisinde uygulanan söz konusu ortaklık türleri günümüz Türk şirket türlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar İslam hukukuna uygun bir şekilde ortaklık uygulamaları süre gelmiş olmasına rağmen Batı’da ortaya çıkan kapitalizm ile birlikte kul hakkını ihlal eden ve sadece sermayedarın çıkarlarına hizmet eden bir ortaklık türü, küresel ekonomide etkin rol almaya başlamıştır. Bu ortaklık türü ise ortakları belirli olmayan ve ortakların ise taahhüt ettikleri sermaye kadar sorumlu oldukları anonim şirketleridir. Ancak XVII. yüzyılın başlarında Doğu Batı Hint Kumpanyaları ile başlayan bu ortaklık uygulamaları başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise Müslümanların icad olan şirketlerde “kul hakkı” ile bu dünyadan göçmemek için kurucuların sorumluluğunun tüm mal varlığı ile bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, beraberce ibadet yapmayı, bireysel ibadetten daha üstün tutan İslam “Allah’ın yardımının toplumla beraber olduğu ilkesini her zaman hatırlatmaktadır. Medine site devletinde İslami toplumun, iş hizmet ve kredileşme yönünden çok mütevazı şartlar altında birbirlerine verdikleri destekler geliştirilerek günümüze kadar getirilseydi bugün hemen hemen her konuda Müslümanların da uluslar arası yapıya sahip şirketleri olabilirdi. Böyle bir tercih birçok sebepten dolayı Müslümanlar arasında yaygın bir hal alamadığından Müslümanlar arasında; sermaye birliği oluşmamış, bir çok verimli proje hayata geçirilememiş, refah devleti ve toplumu gerçekleştirememiş, ileri teknoloji yakalanamamış, güçlü sosyal kurumlar kurulamamış, gelir düzeyi düşük kalmış, işsizlik çözülememiştir. Ancak gerek İslam ortaklık sisteminde gerekse modern şirketlerin yapıları itibarıyla ana unsurlarda bariz bir fark görülmemiş yukarıda sayılan sorunların kaynağının İslam’ın kendi ekonomik değer ve görüşlerinden kaynaklanmadığı anlaşılmıştır. Aksine çözülemeyen bu sorunların, kul hakkını gözetmeyen, mazisi sömürgeciliğe dayanan ve belirli bir sınıfa devlet eliyle imtiyazlar vermek suretiyle gücü batılı modern şirketlerin elinde toplayan kapitalizmin bir sonucu olduğu aşikardır.

Bu sorunların çözümü ise mevcut hakim dünya görüşlerinin ortaya çıkardığı modern şirketlerin ortadan kaldırılması ile değil, söz konusu şirketlerin kurumsal yapılarının hak merkezli dayanışmacı dünya görüşüne göre düzeltilmesi ile mümkündür. Çünkü şirketleşme zarurettir. Bu bakımdan İslam ortaklığı ve şirketleşmeyi teşvik etmektedir. İslam hukukunda akdin yapılmasında öngörülen kaideler ihlal edilmemek şartıyla her tip ortaklık kurulabilir. İslam’ın emirlerine göre her konuda olduğu gibi şirketleşme aşamasında da haram konu üzerinden bir anlaşma yapılmamalı ve hiçbir ortak diğerlerinin aleyhine bulunabilecek bir davranışta bulunmamalıdır. Şirketleşmenin, ülke ekonomisi için bir yatırım, istihdam, birlik, vergi, güçlenmek ve sosyal kurumlara bir kaynak olduğu düşüncesi, Müslüman topluma devlet

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

tarafından iktisadi bir ilke olarak benimsetilmelidir. Nihai olarak bu anlayıştan hareketle, çalışma ile yaşama, üretim ve tüketim, arz ve talep arasında denge sağlamayı amaçlayan, nimet-külfet paylaşımını esas alan hak ve adalet merkezli bir ortaklık ekonomisinin oluşturulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Bayındır, S. (2014). İslam Hukukunda Şirket Kavramı ve Çeşitleri. *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul.
- Bulut, M. (2017). Modern İktisat - Finans Geleneği ve Osmanlılar. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 48.
- Çizakça, M. (1999). *İslam Dünyasında ve Battı'da İş Ortakları Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Deniz, M. (2003). *İslam Hukukundaki Şirketler ile Günümüz Şirketlerinin Mukayesesi, Yayınlanmamış Proje Çalışması*. Trabzon: DİB.
- Döndüren, H. (1996). İslam Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri. *İLAM Araştırma Dergisi*, 59.
- Erbakan, N. (2016). *Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen*. İstanbul: MGV Yayınları.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 42.
- Ersoy, A. (2017). İslam Ekonomisine Giriş Ders Notları. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Halis, M., & Şenkal, A. (2009). *Türk İşletme Kültüründe Ortaklık ve Güven*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Özel, M. (1997). *İktisad ve Din*. İstanbul: İz Yayınları.
- Poroy, R., Çamoğlu, E., & Tekinalp, Ü. (2000). *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sunar, L. (2010). *Türkiye'de İş Ortaklıkları, Durum, Çözüm, Öneriler*. İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Taşdelen, S. (2005). *Piyasa Ekonomisinin Yarış Atları: Anonim Şirketlerin Tarihi, Hukuku ve Ekonomisi Üzerine*. Ankara: ÜPV Yayınları.
- Tekeli, İ. (1983). *Tekeli, İlhan "Türkiye'de Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Yoğu Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

TTK, md.338.

Udovitch, A. (1962). At the Origins of the Western Commenda: Islam, Israel, Byzantium ?
Speculum, 198-207.

Weber, M. (1975). *Max Weber : A Biography*. Newyork: John Wiley and Sons Inc.

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN İSLAMİ VE KONVANSİYONEL BANKALAR ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: TOPLAM KÖRFEZ ÜLKELERİ (KİK) AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Veysel ALADA¹

ÖZ

Küresel Finansal Kriz, 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde temelde mortgage kredileri ve menkul kıymetleştirmelerdeki yaşanan sorunlar ile başlayan ve çok kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan, 2008 krizi olarak da tanımlanan finansal bir krizdir. Ekonomik sistemin önemli bir kısmını teşkil eden finansal sistem bu krizden şiddetle etkilenmiş, özellikle finansal sistemin dahi en önemli kısmını oluşturan bankacılık sektörü küresel finansal krizden doğrudan etkilenen sektör olmuştur.

Bankacılık sektörü kendi içinde; konvansiyonel (faizli) bankalar, İslami (faizsiz) bankalar, yatırım ve kalkınma bankaları olarak kategorize edilmekte olup dünya üzerinde bankacılık sektöründe en büyük payı konvansiyonel bankalar oluşturmaktadır. Bankacılık sektörü içinde işlevsel olarak aynı (fon toplayıp fon kullandırma esaslı çalışan), fakat İslam hukuku temelinde yöntem ve uyulması gereken ilkeler açısından farklılık gösteren, faizsizlik esaslı çalışan bir diğer pay sahibi ise İslami bankacılıktır.

Dünya üzerinde İslami bankalar çeşitli ülkelerde gelişerek faaliyetlerini sürdürmektedir. Körfez ülkeleri de İslami bankacılık açısından yoğun faaliyet ve gelişim alanına sahiptir. Bu sebeple İslami finans birçok araştırmaya konu edilmiş ve edilmektedir.

Çalışmanın amacı, teoride krizlere karşı daha dayanıklı ve krizlerden daha az etkilenen İslami bankaların, pratikte de bu durumun olup olmadığını görmek adına 2008 global finansal krizi etkisinin Körfez ülkelerindeki örneklem olarak seçilmiş yirmi altı İslami ve konvansiyonel bankaların yıl sonu raporlarındaki bazı bilanço kalemlerinin sayısal verileri kullanılarak karşılaştırmasını yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: 2008 küresel finansal kriz, İslami bankacılık, konvansiyonel bankacılık, Körfez ülkeleri, kâr payı - faiz.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı, Sakarya -Türkiye, veysel2500@hotmail.com

**THE EFFECTS OF 2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS ON CONVENTIONAL AND INTEREST-FREE
BANKING SECTOR: A COMPARATIVE ANALYSIS ON GULF COUNTRIES (GCC)**

ABSTRACT

The Global Financial Crisis is a financial crisis in 2008 that is defined as the 2008 crisis in the United States, which is basically starting with mortgage lending and securitization problems and very quickly affecting the whole world. The financial system, which constitutes an important part of the economic system, has been severely affected by this crisis. The banking sector, which is the most important part of the financial system in particular, has been directly affected by the global financial crisis.

The banking sector is in itself; categorized as conventional (interest) banks, Islamic (interest-free) banks, investment and development banks, and the largest share in the world banking sector is conventional banks. Islamic banking has the same functionally equivalent (working with funds based on collecting and funding) within the banking sector, but having a different non interest-based approach that differs in terms of methods and principles to be followed on the basis of Islamic law.

Islamic banks around the world continue to develop in various countries. The Gulf countries also have intensive activity and development in terms of Islamic banking. For this reason, Islamic Finance has been subject to many studies.

The goal of the study is to compare Islamic banks, which in theory are more resistant to crises and less affected by crises, by using the numerical data of certain topics in the year-end reports of twenty-six Islamic and conventional banks selected as samples in the Gulf countries of the 2008 global financial crisis to see if this is the case in practice like it is in theory.

Keywords: 2008 global financial crises, Islamic banking, conventional banking, Gulf Countries, profit sharing-interest.

1. Giriş

Ekonomik sistemin bileşenleri içerisinde finansal sistem önemli bir yere sahiptir. Finansal sistem, fon fazlasına sahip yatırımcılardan fon ihtiyacı olan taraflara doğru fon akışının sağlanmasıdır. İşlevi itibarıyla fon arz edenlerden fon talep edenlere doğru fon akışını gerçekleştiren finansal aracı konumundaki bankacılık sektörü, finansal sistemde önemli bir yere sahiptir. Bankacılık sektörünün iki önemli oyuncusu ise işlevsel olarak (fon toplama-fon kullandırma işlevi açısından) benzer, ancak ilkesel ve yapısal olarak farklılık gösteren konvansiyonel bankalar ve İslami (faizsiz) bankalardır. Konvansiyonel bankalar faizli fon toplayarak yine faizli borçlandırma yöntemi ile kredi kullandırmaktadırlar. İslami bankalar ise İslam hukuku ilkelerini temel alarak karz (menfaatsiz borç) ve ortaklık (mudarebe) yöntemi ve sukuk enstrümanı ile fon toplamakta; ortaklık, kira ve alım-satım yollarıyla fon kullandırmaktadırlar. Kullandığı ürünler ile doğrudan reel ekonomiyi besleyen ve İslami finans kurallarına göre finansal piyasada kırılma eğiliminin artmasına sebep olan ve faiz, belirsizlik (garar), kumar, gamin, vb. gibi yasaklanmış faktörleri içeren türev ürünlerinin çoğunu yapmayan İslami bankalar, konvansiyonel bankalara göre ciddi farklılıklar göstermektedir.

ABD konut piyasasında 2007 yılı itibarıyla başlayan, 2008 yılında ise küresel boyutlara ulaşan Mortgage finansal krizi, ABD başta olmak üzere diğer birçok ülkenin finansal piyasalarını derinden etkilemiş ve Körfez ülkeleri de küresel finansal krizden ciddi oranda etkilenen bu ülkeler içinde yer almıştır. Finansal açıdan etki söz konusu olduğundan Körfez ülkelerindeki bankacılık sektörü de finansal krizden büyük oranda etkilenmiştir. Körfez ülkelerinde İslami bankacılığın gelişmişliği ve dünya İslami bankacılık oranının da büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durumdan mütevellid bu bölgedeki bankacılık sektöründe özellikle konvansiyonel ve İslami bankaların 2008 küresel finansal krizden ne derece etkilendiklerini, krize karşı tepkilerinin benzerlik veya farklılıkları açısından nasıl olduğunu bilmek önem arz etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, teoride krizlerden daha az etkilendiği ve krizlere karşı daha dayanıklı olduğu iddia edilen İslami bankacılık sistemi ile çalışan bankaların, pratikte bu iddiayı yansıtmayı yansıtmadığını görmek ve bu doğrultuda 2008 küresel finansal krizi etkisinin Körfez ülkelerinde (Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan) faaliyet gösteren örneklem olarak seçilmiş 13'ü İslami, 13'ü konvansiyonel olmak üzere toplamda 26 bankanın yılsonu finansal raporlarında yer alan toplam varlıklar(aktifler), toplam yükümlülükler (pasifler), Özsermaye, net kârlılık, aktif kârlılık ve özsermaye kârlılığı bilanço kalemlerinin 2006-2012 yılları verileri kullanılarak karşılaştırmasını ve analizini yapmaktır.

2. Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında öncelikle kısıtlardan ve çerçeveyi oluşturan ve karşılaştırmada kullanılan kriterlerden bahsedilmiştir. Ardından örneklem bankalardan alınan sayısal veriler ile

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

oluşturulan grafikler üzerinden konvansiyonel bankalar ile İslami bankaların ilgili bilanço başlıklarına göre ayrı ayrı karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirmesi yapılmıştır.

2.1. Çalışmanın Çerçevesi ve Kısıtları

- ✓ Çalışmaya dâhil olan ülkeler: Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Katar, Bahreyn.
- ✓ Bankaların toplam aktifler (varlıklar), toplam yükümlülükler (pasifler), özsermaye, net kârlılık, aktif kârlılık ve özsermaye kârlılığı bilanço kalemleri karşılaştırılmıştır.
- ✓ Çalışma, Suudi Arabistan bankacılık sistemine dâhil her iki bankacılık türünden birer tane, diğer Körfez ülkelerinden üçer tane örneklem banka seçilmek suretiyle toplamda 26 banka (13 İslami ve 13 konvansiyonel banka) ile yapılmıştır.
- ✓ Bir Körfez ülkesi olan Umman, İslami bankacılık faaliyetlerine 2013 yılı itibari ile başlaması sebebiyle çalışmanın dışında kalmıştır.
- ✓ Önemli bir çerçeve kısıt olarak bu çalışmada iktisattaki anlayış ile “ceteris paribus” yaklaşımı benimsenmiş olup finansal kriz değişkeni dışındaki diğer değişkenlerin etkisi göz ardı edilmiştir.

2.2. Bankaların Seçiminde Dikkate Alınan Bazı Kriterler

Çalışmaya konu bankalar seçilirken sırasıyla aşağıdaki kriterlere baz alınmıştır:

- ✓ İlk olarak, her ülkede önde gelen konvansiyonel ve İslami bankalar, ikinci olarak, kuruluş tarihi eski olan, köklü bankalar çalışmaya dâhil edilmiştir.
- ✓ pencere İslami bankacılık faaliyeti (Islamic Windows) yapan bankalar İslami banka statüsünde değerlendirilmemiştir.
- ✓ Çalışmada bankalar arasında özel veya devlet bankası ayrımı gözetilmemiştir.

Tablo 1: Çalışmanın Yapıldığı Bankalar

	KONVANSİYONEL BANKALAR	FAİZSİZ BANKALAR
BAHREYN	* Bank of Bahrain and Kuwait * Ahli United Bank * Future Bank	* Khaleeji Commercial Bank * Kuveyt Finance House * Ithmaar Bank
BAE	* Abu Dhabi Commercial Bank * Mashreq Bank * First Gulf Bank	* Abu Dhabi Islamic Bank * Emirates Islamic Bank * Dubai Islamic Bank

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

KATAR	* Al Khaliji Bank * Ahli Bank * Doha Bank	* Qatar International Islamic Bank * Qatar Islamic Bank * Masraf Al Rayan
KUVEYT	* Commercial Bank of Kuwait * Al Ahli Bank * Gulf Bank	* Kuwait International Bank * Ahli United Islamic Bank * Boubyan Bank
SUUDİ ARABİSTAN	* National Commercial Bank	* Al Rajhi Bank

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2.3. Karşılaştırmalı Değerlendirme

2.3.1. Karşılaştırmada Baz Alınan Kriterler

- ✓ Finansal veriler temelinde oluşturulan grafiklere bakıldığında neredeyse tamamında Körfez ülkelerinde kriz başlangıç tarihi 2008 yılı olarak yansımaktadır. Bu sebeple, *Kriz Süreci (KS)* başlangıç yılı 2008 olarak belirlenmiştir.

- ✓ Analiz yapılırken aynı bilanço kaleminin karşılaştırmasında 2008 yılında her iki bankacılık sektörünün de düşüşte olduğu görünürken, bankacılık sektörlerinin birinin 2009 yılında düşüşü devam ederken, diğer bankacılık sektörünün aynı yıl artış gösterdiği saptanmıştır. Bu durumlarda birinin diğerine göre toparlanma aşamasına girdiğini, diğerine kıyasla krizin etkisinden kurtulduğu varsayılarak, bu şartlar olduğu zaman normal şartlarda 2009 yılı KS iken, bu durumlarda “Krizden Çıkış (KÇ)” olarak değerlendirilmiştir.

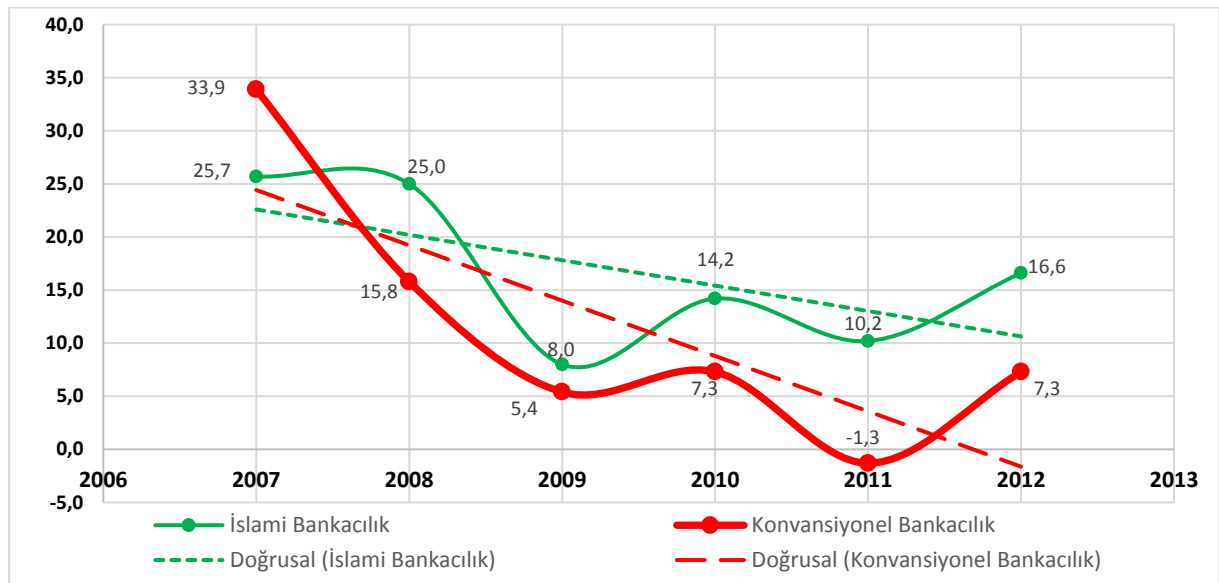
- ✓ Karşılaştırma yapılırken dikkate alınan diğer bir esas: Herhangi aynı bilanço kalemi altında 2008 yılı itibarıyla değerlendirme yapılırken, X bankacılık sektörü artış oranındaki azalış Y bankacılık sektörünün azalışına göre daha yavaş iken, 2009 yılında genel azalma devam ederken Y bankacılık sektörü artış oranındaki azalma hızı X bankasına göre daha yavaş olmuş ise, 2008 krizinden etkilenme durumu **benzer** olarak değerlendirilmiştir.

✓ Körfez ülkeleri toplam karşılaştırmasında yıllara göre özsermaye kârlılığı (ROE) ve aktif kârlılık (ROA) katsayıları büyüklükleri karşılaştırılmıştır. Bu iki başlıkta yıllar arası artış oranı değişimi karşılaştırması yapılmamıştır.

2.3.2. Grafikler Üzerinden Karşılaştırmalı Analiz

a. Toplam Aktifler (Toplam Varlıklar) Açısından Karşılaştırma

Toplam aktifler bankalar açısından önemli birçok bilanço kalemini içinde barındıran üst bir bilanço kalemidir. Toplam aktifler içerisinde bulunan finansal bilanço kalemleri bankanın aktiflerinin kalitesini belirlemektedir. Genel anlamda toplam aktifler bankaların büyüklük ve gelişiminin ölçütlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (MEGEP, 2007: 44-46).

Grafik 1: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Konvansiyonel Bankacılık Toplam Aktifler

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Körfez ülkeleri bankacılık sektörünün aktiflerinde 2008 finansal krizinin hem İslami bankaların hem de konvansiyonel bankaların aktiflerinin artış oranlarında büyük etkisi olduğu Grafik 1’de müşahade edilebilmektedir. Özellikle kriz sürecinde (2008-2009) artış oranlarında agresif bir azalma yaşanmıştır.

Konvansiyonel bankalar ve faizsiz bankaların toplam aktiflerindeki artış oranlarında meydana gelen değişimler göz önüne alındığında konvansiyonel bankaların 2007 yılındaki aktif artış oranı yaklaşık %34 iken, krizin başlamasıyla artış oranı değeri %50’ye yakın oranda azalmış ve % 15,8’e düşmüştür. 2009 yılına bakıldığında ise aktiflerdeki artış oranında 2008 yılına kıyasla, yaklaşık 2/3’lük bir düşme söz konusudur. 2007-2009 yılları arası arasında toplam aktifler artış oranlarında %34’ten % 5,4’e şiddetli bir azalmanın olduğu görülebilmektedir.

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

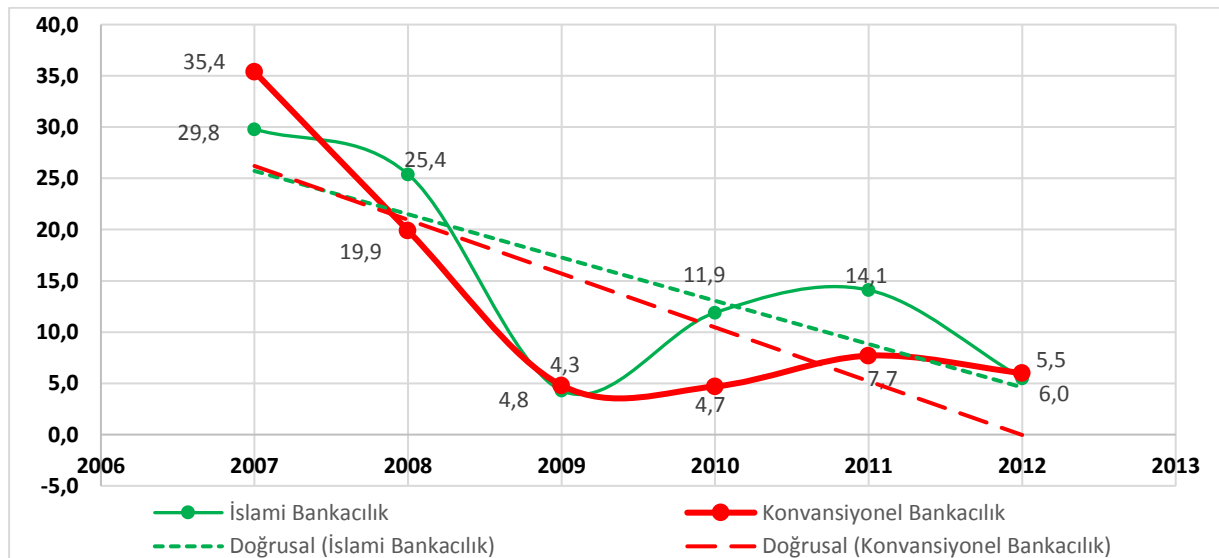
İslami bankacılıkta ise, 2007-2009 yılları arası dönemde negatif yönlü bir trend gözlemlenmiş olsa da grafikte konvansiyonel bankalara göre bazı farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. İslami bankaların 2007 yılında konvansiyonel bankalara göre %25,7 gibi daha az artış oranına sahipken, krizin başlaması ile 2008 yılında çok az bir negatif değişimle %25 artış oranını yakaladığı görülmektedir. 2009 yılında ise devam eden krizin etkisi ile toplam aktiflerin artış oranında konvansiyonel bankalarda olduğu gibi keskin bir azalış yaşanmıştır. Ancak buna rağmen, 2007-2009 arasında İslami bankaların konvansiyonel bankalara göre toplam aktiflerinde artış oranlarındaki düşüş daha az olmuştur. Bu durum ise İslami bankaların KS'de aktiflerin artış oranlarındaki değişimi yönünden daha başarılı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Krizden çıkış açısından ise Grafik 1'e göre, 2010 yılı itibari ile toplam aktifler açısından iki bankacılık sektörünün de krizin etkisinden kurtulduğu ve toplam aktif artış oranlarında yükselme yaşadıkları görülebilmektedir. 2011 yılında tekrar bir düşüş meydana gelmiş ve 2012 yılında tekrar artış olduğu görülebilmektedir. Konvansiyonel bankalar toplam varlıkları açısından 2010 yılında 2009 yılına göre daha iyi oranla artış yaşamasına rağmen, İslami bankaların toplam aktiflerindeki artış oranının daha fazla olması, KÇ'de İslami bankacılık sektörünün daha hızlı ve yüksek olduğunu dolayısıyla daha başarılı olduğunu göstermektedir.

2007-2012 döneminde, özellikle finansal krizin başlamasından itibaren, İslami bankalardaki toplam aktiflerin KS ve devamında artış oranlarının konvansiyonel bankalardan yüksek olması, fona ihtiyacı olanların faizsiz bankaları daha çok tercih ettiklerini, aynı zamanda İslami bankaların fon kullandırma gücünün daha iyi olduğunu göstermektedir denilebilir.

b. Toplam Yükümlülükler (Toplam Pasifler) Açısından Karşılaştırma

Banka yükümlülük ihraç etmek suretiyle fon toplamakta ve buna bağlı olarak bankanın bilançosunun pasifi aslında fon kaynaklarını göstermektedir. Yükümlülüklerin satılması veya pasif oluşturulması ile toplanan fonlar kredi, menkul kıymet gibi gelir getirici varlıkların satın alınmasını sağlamaktadır (Ekodiyalog, 2018).

Grafik 2: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Konvansiyonel Bankacılık Toplam Yükümlülükler

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Toplam yükümlülükler açısından Grafik 2'de 2010 yılına kadar Körfez ülkeleri konvansiyonel bankalarının sürekli bir düşüş gösterdiği göze çarpmaktadır. Özellikle 2008 ve 2009 yıllarında artış oranlarında keskin bir azalış olduğu açıkça gözlemlenirken, 2008 yılında İslami bankacılıkta konvansiyonellere göre artış oranında daha az düşüşle beraber artış oranı olarak da daha yüksek olduğu görülebilmektedir. Toplam yükümlülükler açısından 2009 yılında her iki bankacılığın artış oranında önemli düzeyde düşüş hakimdir. Ancak bu yılda İslami bankacılıktaki azalış daha hızlı olmuş ve oransal olarak az da olsa konvansiyel bankacılığın altına düşmüştür. Karşılaştırma esaslarına göre, 2007-2009 kriz sürecinde iki bankacılık sektöründe bir benzerlik söz konusudur.

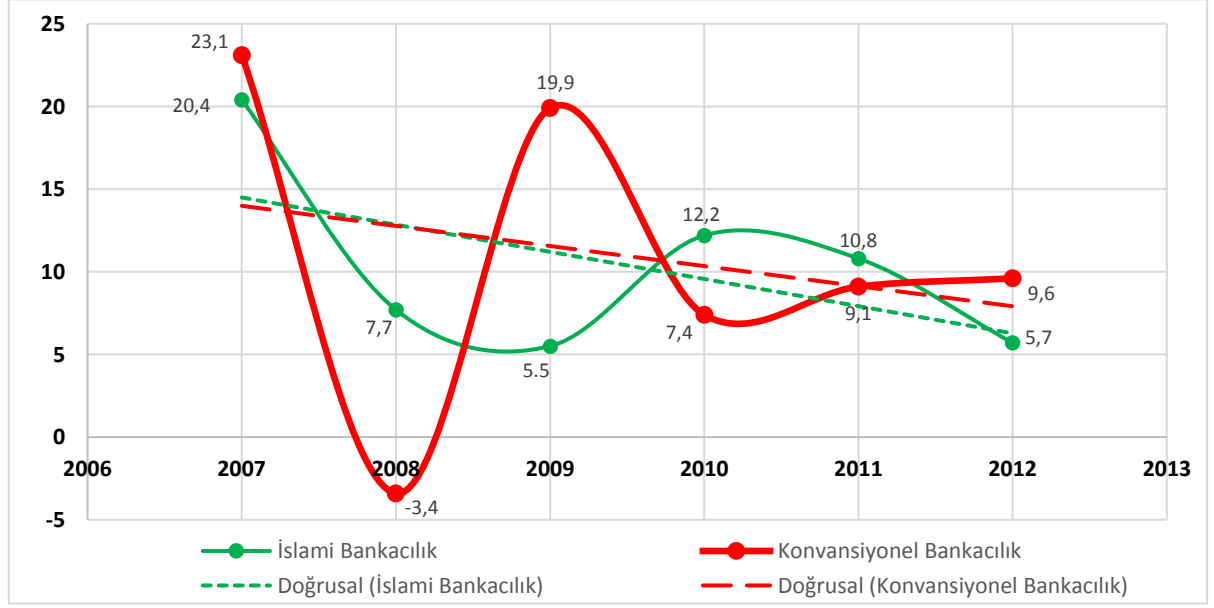
2010 yılı itibari ile toplam yükümlülükler açısından bankacılık sektöründe krizin etkisinden kurtulan, krizden hızlı bir şekilde çıkan ve diğer bankacılık modeline göre daha yüksek artış oranını yakalayan İslami bankacılık olmuştur. Diğer bir ifade ile 2010 ve 2011 yıllarındaki artış oranlarına bakıldığında Körfez ülkelerinde yatırımcıların bu yıllarda İslami bankalara tekrar uzun veya kısa vadeli yatırım yaptıkları ve çıkarılan menkul kıymetlere rağbetin arttığını göstermektedir.

c. Özsermaye (Özkaynak) Açısından Karşılaştırma

Özsermaye, Erdoğan ve diğerlerinin (2012: 146) hazırlamış olduğu Genel Muhasebe kitabında şu şekilde tanımlanmıştır:

“İşletme sahip veya sahiplerinin sermaye olarak tahsis ettiği değerler ile işletme faaliyetleri sonucu sağlanan ve henüz işletmeden çekilmemiş olan dönem kârı (zarar: eksi), geçmiş yıllar kârları (geçmiş yıllar zararları: eksi) ve önceki dönem kârından ayrılmış olan sermaye ve kâr yedeklerinden oluşmaktadır.”

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Grafik 3: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Konvansiyonel Bankacılık Özsermayeleri

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 3'te Körfez ülkelerinin konvansiyonel bankalar ve İslami bankaların özsermayelerinde küresel finansal krizin etkileri açık bir şekilde görülebilmektedir. 2007 yılında %23,1 artış oranı ile konvansiyonel bankacılık İslami bankacılık özsermaye artış oranından (%20,4) daha yüksek iken, krizin başladığı 2008 yılında konvansiyonel bankacılık agresif bir düşüş göstererek özsermayede -%3,4'lük negatif büyüme yaşanmış ve azalma gerçekleşmiştir. Bu yılda İslami bankacılıkta da düşüş yaşansa da konvansiyonel bankalar kadar aşırı olmamış ve oran olarak da özsermayede artış görünmüştür.

2009 yılında ise durum değişmek konvansiyonel bankalara bakıldığında özsermayelerinde pozitif yönlü keskin bir artış gözlemlenirken, İslami bankalar özsermayesi artış oranında az ama devam eden bir azalış gözlemlenmektedir. 2010 yılında ise durum tekrar değişmiş iki bankacılıkta da tam tersi hareketlenme gerçekleşmiştir.

Genel olarak 2007-2012 yılları döneme bakıldığında özsermayedeki değişimin daha stabil ve daha az agresif hareketlenmenin olduğu İslami bankacılıktır. Başka bir ifade ile, konvansiyonel bankalarda yıllara göre değişimlerdeki artış ve azalışın daha keskin olduğu; İslami bankacılıkta bu durumun nispeten daha az yaşandığı görülebilmektedir.

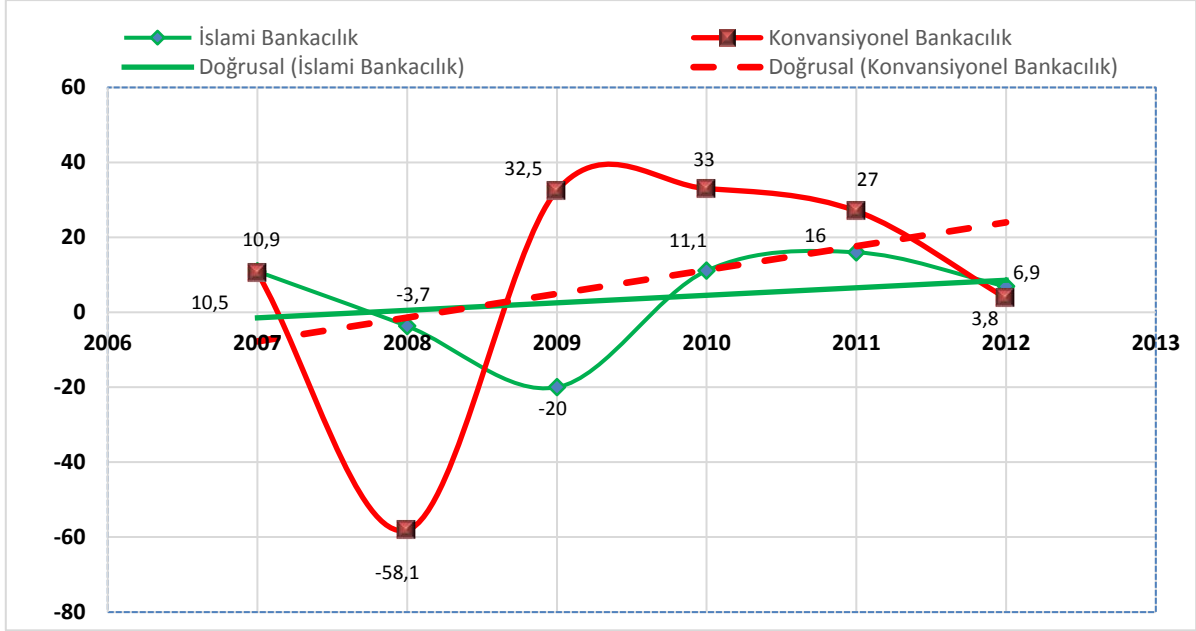
d. Net Kârlılık Açısından Karşılaştırma

Gelir tablosunda yer alan dönem kârı/zararı göz önüne alınarak, elde edilen kârdan vergi ve sair kanuni ödemelerin yapılmasının ardından kalan tutar net kâr ya da net zarardır. Firmaların

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

sonuç kârlılığını göstermesi açısından net kârlılık oranları önem arz etmektedir. Bu sebeple net kârlılık oranının yüksek olması, firmanın ne kadar büyüdüğünü ve net olarak kârlılığını belirtmektedir (Akdoğan ve Tenker, 2001).

Grafik 4: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Konvansiyonel Bankacılık Net Kârlılıklar

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

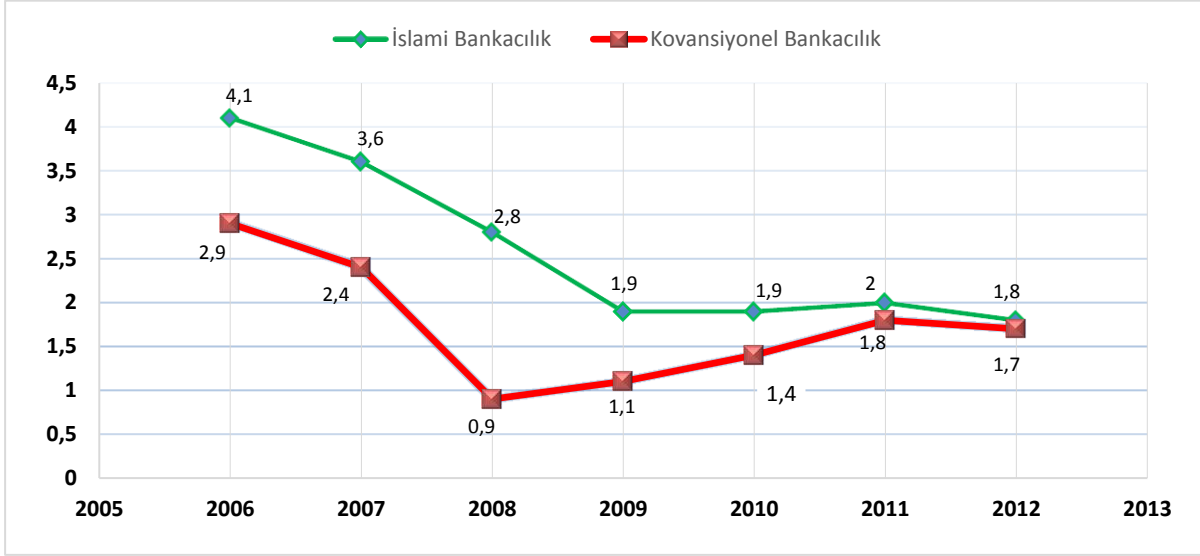
Körfez ülkeleri konvansiyonel bankalar ve İslami bankaların net kârlılığı yönünden 2008 küresel finansal krizinin etkisine bakıldığında, 2008 yılında konvansiyonel bankalar %58.1 net kâr artış oranında keskin bir azalma gerçekleşmiştir. İslami bankaların net kârındaki değişim incelendiği zaman ise iki bankacılık sektörünün aralarında ciddi anlamda fark bulunmakta ve İslami bankaların daha az zarara uğradığı görülmektedir. Bunun yanında 2008 ve 2009 yılında İslami bankaların yaşadığı artan orandaki zararlar toplamı dahi konvansiyonel bankaların sadece 2008 yılındaki zarar oranında olmamıştır. Netice olarak, küresel finansal krizin başlaması ile özellikle 2008 yılında net kârlılık açısından İslami bankacılık konvansiyonel bankacılıktan finansal krizden daha az etkilenmiş ve daha başarılı olmuştur.

2009 yılında ise İslami bankaların net kârlılık oranındaki negatif yönlü hareket, diğer bir ifade ile net zarardaki yükselme devam etmiştir. Ancak konvansiyonel bankalar finansal krizin etkisinden yüksek oranda hızlı bir surette çıkmış ve 2010 yılında net kâr artış oranını korumuştur.

2010'dan 2012'ye kadar İslami bankacılığın net kârlılığı arasında oran olarak %11,1'den %6,9'a düşüş yaşanmışken, konvansiyonel bankacılık sektöründe net kâr artışı yönünden %33'ten %3,8'e kadar azalan keskin bir düşüş görülmektedir. Konvansiyonel bankacılığın, İslami bankacılığa göre daha hızlı ve agresif bir azalış sergilediği anlamına gelmektedir.

e. Aktif Kârlılık (Net Kâr / Aktif Toplam) Açısından Karşılaştırma

Aktif kârlılık, bir işletmenin gerçekleştirmiş olduğu yatırımın kârlılığını, yani işletmenin varlıklarını hangi düzeyde verimli kullandığını göstermektedir (Civan, 2009: 14). Aktif kârlılık, işletmenin kârlılığının toplam aktiflerine oranının ne kadar olduğunu izhar etmektedir. İngilizce *return on assets (ROA)* olarak literatürde geçen aktif kârlılık, katsayısı büyüklüğüne bakılarak işletmenin kâr oluşturma noktasında ve varlıklarının verimli kullanılması anlamında başarılı olup olmadığını işaret eden gösterge özelliği taşımaktadır (Investopedia, 2017).

Grafik 5: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Konvansiyonel Bankacılık Aktif Kârlılıklar

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Aktif kârlılık büyüklüğü bankanın kâr oluşturmada başarılı veya başarısız olduğunu göstermesi sebebiyle çok önemlidir. Buna bağlı olarak Körfez ülkeleri bankacılık modellerinden hangisinin katsayıları diğerine göre daha yüksek ise o bankacılık modelinin daha başarılı ve iyi performansa sahip olduğu anlaşılmış olacaktır.

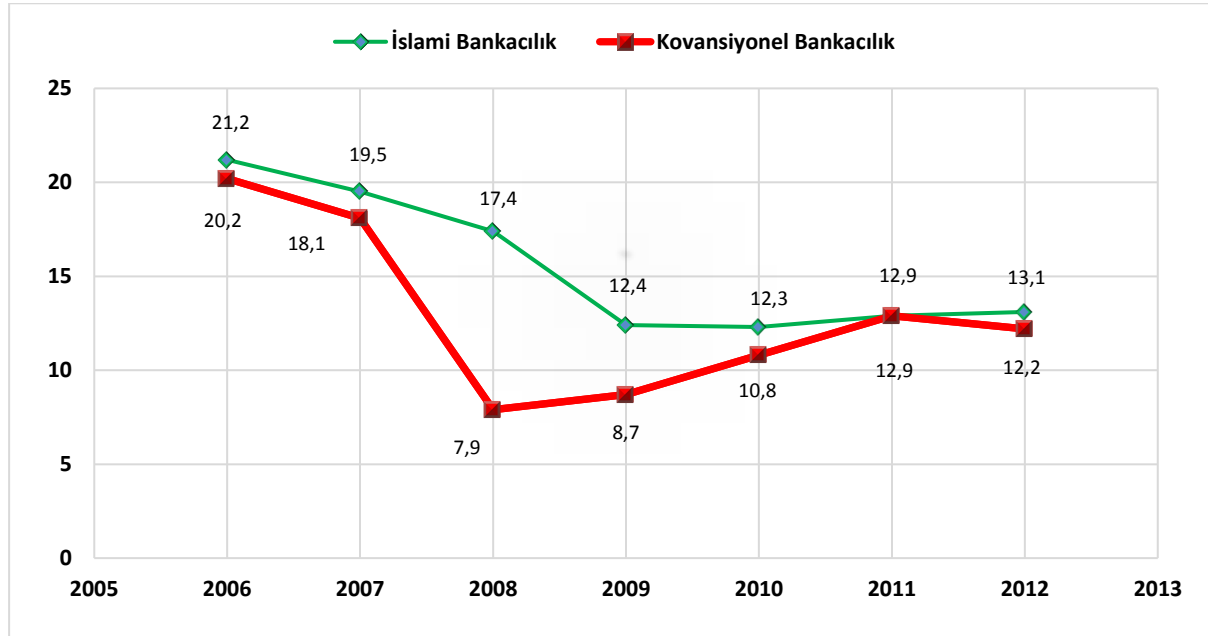
Körfez ülkeleri İslami bankacılık aktif kârlılık katsayıları Grafik 5'e göre, hem kriz öncesi ve sürecinde hem de kriz sonrasında konvansiyonel bankalara göre aktif kârlılıklarının daima yüksek seviyede olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Aktif kârlılık katsayılarının artış ve azalış açısından değişim oranlarına dikkat edildiğinde, iki bankacılık türü arasındaki katsayı farkı 2006 ve 2007 yıllarına nazaran 2008 yılında büyük ölçüde arttığı, katsayılar büyüklüğü arasındaki uzaklığın daha da genişlediği görülebilmektedir. Bu durumda aktif kârlılık (ROA) cihetiyle, daha agresif bir azalışa sahip konvansiyonel bankaların finansal krizden İslami bankalara kıyasla daha fazla oranda olumsuz etkilendiği açıkça göze çarpmaktadır.

Grafik 5'e göre, 2009'dan sonra konvansiyonel bankacılık aktif kârlılığında görece artış yaşanmış olsa da İslami bankacılığın aktif kârlılık seviyesine ulaşamadığı görülmektedir.

Dolayısıyla aktif kârlılık açısından İslami bankaların 2006-2012 dönemi süresince daha iyi performans sergilediği ve toplam aktifler açısından kârlılık sağlama noktasında başarılı olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.

f. Özsermaye Kârlılığı – ROE (Net kâr / Özsermaye)

Özsermaye kârlılığı, her bir birim sermayede kaç birim kâr edildiğini gösteren bir gösterge mahiyetindedir. Diğer bir ifade ile öz sermaye kârlılığı işletmenin ortaklarının koyduğu sermayenin karşılığında ne kadar kâr ettiğini belirtmektedir. Literatürde “return on equity (ROE)” olarak tanımlanan özsermaye kârlılığı, net kârın özsermayeye bölünmesi ile bulunmaktadır. İşletmenin yönetim açısından performans düzeyini belirleyen büyük bir öneme sahip kârlılık göstergesidir. Bunların yanında, özsermaye kârlılığının yüksek olması, kaynakların ne derece verimli kullanıldığını da göstermektedir (Aydeniz, 2009:265-266).

Grafik 6: Körfez Ülkeleri İslami Bankacılık ve Kovansiyonel Bankacılık Özsermaye Kârlılıkları

Kaynak: Seçili bankaların yıllık raporlarından alınan veriler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Körfez ülkeleri İslami bankacılık katsayıları 2006 ve 2007 yılında konvansiyonel bankalara göre daha yüksek olup birbirine biraz daha yakındır. Ancak finansal kriz süreci ile özellikle 2008 yılında İslami bankacılığın lehine bir şekilde, özsermaye kârlılığı katsayıları arasındaki farkın önemli derecede açıldığı görülmektedir.

Konvansiyonel bankacılık bakıldığında ise keskin negatif yönlü bir hareket mevcut olup, 2009 yılında az da olsa yukarı yönlü ivme yakalanmıştır. Konvansiyonel bankaların özsermaye kârlılıklarındaki bu artış, görece düşüşü devam eden İslami bankacılığın özsermaye kârlılığı katsayıları büyüklüğüne ulaşmamış, yani konvansiyonel bankalar daha büyük bir özsermaye kârlılığı katsayısına sahip olamamıştır.

Hem kriz sürecinde hem de kriz sonrasında İslami bankacılık, konvansiyonel bankacılık özsermaye kârlılığı katsayılarından daha yüksek seviyelerde olmuştur. Dolayısıyla bu konuda İslami bankacılık 2006-2012 döneminde özsermaye kârlılık katsayıları açısından kaynaklarını konvansiyonel modele göre daha verimli kullanmıştır.

3. Sonuç

Dünya ekonomisi 2008 finansal krizi ile büyük bir sınavdan geçmiştir. Ülkelerin -başta bankacılık sektörü olmak üzere- finans sistemi ciddi oranda zarar görmüştür. Model olarak farklılık gösteren bankacılık sektörünün iki önemli oyuncusu olan İslami ve konvansiyonel bankaların bu krizden ne derece etkilendikleri de merak edilmeğe değer konusu olmuştur. Çalışmada, İslami bankacılığın önemli büyüklükte gelişmeler gösterdiği Körfez ülkeleri üzerinden İslami bankacılık ve konvansiyonel bankacılıkta 2008 finansal krizi etkisinin ne oranda yaşandığı Aşağıdaki tabloda yeralan bilanço kalemi başlıkları altında incelenmiştir. Sonuç ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Körfez Ülkeleri Bankalarının Toplam Finansal Verilerinin Karşılaştırma Sonuçları

<i>İslami Bankacılık</i>	Aktifler	Yükümlülükler	Özsermaye	Net Kârlılık	Aktif Kârlılık	Özsermaye Kârlılığı
Kriz Süreci	Başarılı	Benzer	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Krizden Çıkış	Başarılı	Başarılı	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı
<i>Konvansiyonel Bankacılık</i>	Aktifler	Yükümlülükler	Özsermaye	Net Kârlılık	Aktif Kârlılık	Özsermaye Kârlılığı
Kriz Süreci	Başarısız	Benzer	Başarısız	Başarısız	Başarısız	Başarısız
Krizden Çıkış	Başarısız	Başarısız	Başarılı	Başarılı	Başarısız	Başarısız

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

2008 finansal krizinin Körfez ülkelerinin bankacılık sistemi üzerinde önemli olumsuz etkileri olmuştur. Ancak, bu süreçte İslami bankacılığın özellikle aktifler, aktif kârlılık ve özsermaye kârlılığı açısından hem KS hem KÇ'de konvansiyonel bankalara göre yüksek performans gösterdiği görülmüştür. Her ne kadar özsermaye ve net kârlılık açısından konvansiyonel bankalar krizden çıkışta başarılı olsalar da, bu bilanço kalemlerinde kriz sürecinde İslami bankacılığın daha başarılı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç verilerine göre, genel anlamda

değerlendirme yapıldığında İslami bankacılığın bu süreçte büyük oranda başarılı olduğu neticesine ulaşmaktadır.

4. Öneriler

Ortaya çıkan sonuçlar ışığında, İslami bankacılığın (İslami finans, genel anlamda ise İslam ekonomisinin) Finans sektörü ve daha geniş çerçevede ekonomik yapının daha sağlıklı işlemesi için ve nihayetinde toplumun huzur ve refahı için daha da geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

- ✓ İslami bankacılığın ve bununla bağlantılı olarak İslami finansın gelişiminin sağlanması için toplumda farkındalığının artırılması;
- ✓ Finans sektörü yetkilileri, akademisyenler ve devletin ilgili otoriteleri yetkilileri gibi tüm tarafların toplantılar, kongreler, çalıştaylar ve bu gibi organizasyonlar vasıtasıyla karşılıklı bilgi aktarımı yapması ve uygulamaya dönük, çözüm odaklı faaliyetlerin yapılması anlamında fikir alışverişi yapılarak finansal sistemde İslami bankacılığın payı arttırılmalıdır. Buna bağlı olarak da ekonomik sistemdeki konumunun daha aktif olması sağlanacaktır.
- ✓ Kamuoyunda inanılabilirliğin ve bilinilirliğin arttırılması. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler (YÖK) ve Katılım bankaları çalışanlarının bu yönde çalışmalarına dahil edilmesi ve aksiyon almaları sağlanmalıdır.
- ✓ Konvansiyonel bankalarının krize neden olabilecek ürünlerine ve uygulamalarına devlet otoriteleri tarafından belli sınırlandırmalar ve şartların getirilmesi (Forex işlemlerinde olduğu gibi) ve oldukça kontrollü olunması sağlanmalıdır.
- ✓ Krizlere karşı daha dayanıklı olduğu ortaya çıkan İslami bankaların daha aktif ve geniş sahada hareket kabiliyetinin artırılması için ilgili otoritelerin yasal, faizsiz enstrümanların kullanımını kolaylaştırıcı aksiyonlar alması gerekmektedir.

5. Kaynakça

Abu Dhabi Commercial Bank. (2018). "Abu Dhabi Commercial Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 20 Ocak 2018 tarihinde

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

<https://www.adcb.com/about/investorrelations/financial-reports/default.aspx> adresinden erişildi.

Abu Dhabi Islamic Bank. (2018). "ADIB Financial Results - Investor Relations (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 20 Ocak 2018 tarihinde http://www.adib.ae/en/Pages/Personal_Investors_Relations_Financial_Result.aspx adresinden erişildi.

Ahli Bank (Qatar). (2018). "Ahlibank Financial Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". 05 Ocak 2018 tarihinde <http://www.ahlibank.com.qa/sub.aspx?pageid=768> adresinden erişildi.

Ahli United Bank (Bahrain). (2018). "Ahli United Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". 22 Ocak 2018 tarihinde http://www.ahliunited.com/bh_ar.html adresinden erişildi.

Ahli United Bank. (2018). "Ahli United Bank Kuwait Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 02 Ocak 2018 tarihinde <http://www.ahliunited.com.kw/en/about/investors/> adresinden erişildi.

Akdoğan N. ve Tenker N. (2001). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Ankara: Gazi Kitabevi, 7. Baskı.

Al Ahli Bank Of Kuwait K.S.C.P. (2018). "Al Ahli Bank of Kuwait K.S.C.P. Annual Reports (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 02 Ocak 2018 tarihinde <https://abk.eahli.com/abk/InvestorRelations.aspx?id=01> adresinden erişildi.

Al Rajhi Bank. (2018). Al Rajhi Bank Financial Results (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012). Suudi Arabistan. 02 Ocak 2018 tarihinde <http://www.alrajhibank.com.sa/en/investor-relations/pages/financial-results.aspx> adresinden erişildi.

Alkhaliji Bank. (2018). "Alkhaliji Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Katar. 25 Ocak 2018 tarihinde <https://www.alkhaliji.com/web/investor-relations/annual-reports> adresinden erişildi.

Aydeniz, E. Ş. (2009). Makroekonomik Göstergelerin Firmaların Finansal Performans Ölçütleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: IMKB' ye Kote Gıda ve İçecek İşletmeleri Üzerine bir Uygulama. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 27(2), 263-278.

Bank Of Bahrain And Kuwait. (2017). "BBK Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Bahreyn. 28 Aralık 2017 tarihinde <https://www.bbkonline.com/InvestorRelations/Financials/Pages/annualreports.aspx> adresinden erişildi.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Boubyan Bank. (2017). "Boubyan Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 28 Aralık 2017 tarihinde <http://www.bankboubyan.com/en/investors/annual-reports/> adresinden erişildi.

Civan, M. (2009). Finansal Tablolar Analizi ve Örnek Uygulamalar. Ebigem Eğitim. Trabzon: Gaziantep Üniv. İşletme Bölümü Muhasebe ve Finansman A.B.D. Bşk.

Commercial Bank Of Kuwait. (2017). "CBK Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 28 Aralık 2017 tarihinde <https://www.cbk.com/About-CBK/Investors-Relations/Annual-Reports> adresinden erişildi.

Doha Bank Qatar. (2018). "Doha Bank Qatar Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Katar. 05 Ocak 2018 tarihinde <http://dohabank.qa/investor/financial-reports/annual-reports/> adresinden erişildi.

Dubai Islamic Bank. (2017). "Dubai Islamic Bank Financial Reports - Financial Information (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 27 Aralık 2017 tarihinde <http://www.dib.ae/investor-relations/financial-information/financial-reports> adresinden erişildi.

Ekodiyalog. (2018). Bankacılık: Yönetim ve Performans. 14 Mart 2018 tarihinde http://www.ekodialog.com/finansal_eko/fin_eko_konulari6.html adresinden erişildi.

Emirates Islamic Bank. (2017). "Emirates Islamic Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 27 Aralık 2017 tarihinde <https://www.emiratesislamic.ae/eng/about-us/annual-reports/> adresinden erişildi.

Erdoğan, N., Lazol, İ., Ergun, Ü., ve Köse, T. (2012). Genel Muhasebe. (Editör: M.Erdoğan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

First Gulf Bank. (2017). "FGB Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 28 Aralık 2017 tarihinde <http://www.fgb.ae/en/investor-relations/annual-reports.aspx> adresinden erişildi.

Future Bank. (2017). Future Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012). Bahreyn. 20 Aralık 2017 tarihinde <http://www.futurebank.com.bh/reportdownloads.asp> adresinden erişildi.

Gulf Bank. (2018). "Gulf Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 03 Ocak 2018 tarihinde <http://www.e-gulfbank.com/eng/aboutUs/reports/annualReports.jsp?t=1523931611103> adresinden erişildi.

Investopedia. (2017). "Aktif kârlılık nedir?". 15 Nisan 2018 tarihinde <http://www.businessht.com.tr/piyasalar/haber/1583151-aktif-krlilik-nedir> adresinden erişildi.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Ithmaar Bank. (2017). "Annual Reports-Ithmaar Bank (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Bahreyn. 28 Aralık 2017 tarihinde https://www.ithmaarbank.com/ithmaar-investor-relations/annual_reports adresinden erişildi.

Khaleeji Commercial Bank. (2017). "Investor Relations Financial Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011,2012)". Bahreyn. 28 Aralık 2017 tarihinde <http://khcbonline.com/en/InvestorRelations/financial-reports> adresinden erişildi.

Kuwait Finance House (Bahrain) B.S.C. (2017). "Kuwait Finance House (KFH) Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Bahreyn. 29 Aralık 2017 tarihinde <https://www.kfh.bh/en/media/annual-reports/> adresinden erişildi.

Kuwait International Bank K.S.C. (2018). "Kuwait International Bank Annual Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Kuveyt. 03 Ocak 2018 tarihinde <https://www.kib.com.kw/Enannualreports.cms> adresinden erişildi.

Mashreq Bank. (2017). "Mashreq Bank Annual Financial Reports (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". UAE. 28 Aralık 2017 tarihinde <https://www.mashreqbank.com/uae/en/investor-relations/financial-information/annualreports> adresinden erişildi.

Masraf Al Rayan (2018). Masraf Al Rayan Bank Annual Reports (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012). Katar. 24 Ocak 2018 tarihinde <https://www.alrayan.com/english/investor-relations/annual-and-quarterly-financials> adresinden erişildi.

MEGEP. (2007). Muhasebe ve Finansman: Bilanço. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

Qatar International Islamic Bank. (2018). "QIIB Interim Financial Reports (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". 05 Ocak 2018 tarihinde <http://www.qiib.com.qa/Documents/List/IntermReports> adresinden erişildi.

Qatar Islamic Bank. (2018). "Financial Reports - Qatar Islamic Bank (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012)". Katar. 05 Ocak 2018 tarihinde <https://www.qib.com.qa/en/InvestorRelations/financial-information/financial-reports.aspx> adresinden erişildi.

TEKÂFÛL SİGORTA VE TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ

Murat Ergüven¹, Ferudun Kaya²

ÖZ

Tekâfûl sigorta, yardımlaşma ve dayanışma temelli faizsiz bir sigorta sistemidir. Tekâfûl sigortacılığın amacı, belirli bir risk grubundaki bireyleri bir araya getirerek karşılaşılan tehlikelerde zararı en aza indirmek veya bireylerin toplumsal yaşantılarını alt üst etmesine izin vermeden hasarların telafisini sağlamaktır. Bu sistemde, amaç kâr elde etmek değil, bir riskin bir diğeri hesabına üstlenilmesi prensibi ile müşterek garantinin sağlanmasıdır.

Jeopolitik konumuna rağmen Türkiye'nin faizsiz finansal ürün ve hizmetler konusunda yeterince gelişmediği görülmektedir. 20 Eylül 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile katılım sigortacılığına ilişkin temel esaslar düzenlenmiş yapılarak hukukî alt yapısı henüz yeni oluşturulmuş olup, katılım sigortacılığın önündeki yasal kısıtlılıklar ve belirsizlikler giderilmiştir.

Yapılmış olan yasal düzenleme ve desteklerle Türkiye'de tekâfûl sigorta şirketlerinin sektörde ortak iş yapabilecekleri retekafûl şirketlerinin kurulması, tekâfûl sigorta şirketlerinin teknoloji altyapısını ve insan kaynağı kalitesini artırması, aynı zamanda tekâfûl sigortası ürünlerinin çeşitlendirilmeleri, sisteme ilgiyi artıracak ve Türkiye'de de tekâfûl sigortacılık hızla gelişecek ve kullanım alanı bulacaktır. Tekâfûl sigortacılığındaki gelişmelerin Türkiye ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelime: Tekafül Sigortası.

¹ Emin Şirketler Grubu, İstanbul, Türkiye. e-mail: dr.muraterguven@gmail.com

² Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye. e-mail: kayaferudun@gmail.com

DISPOSAL INSURANCE AND IMPORTANCE FOR TURKEY

ABSTRACT

Proof is an interest-free insurance system based on insurance, aid and solidarity. The purpose of the informatics insurance is to bring together individuals in a particular risk group to minimize harm in the dangers encountered or to compensate for damages without allowing individuals to overturn their social life. In this system, the aim is not to make a profit, but to provide a common guarantee with the principle of assuming a risk to another account.

Despite the geopolitical situation shows that progress enough about Turkey's Islamic financial products and services. With the Regulation on the Working Procedures and Principles of the Participation Insurance, which was published in the Official Gazette on 20 September 2017, the basic principles of participation insurance have been arranged and the legal infrastructure has just been created and the legal limitations and uncertainties in the way of participation insurance have been eliminated.

Made with legislation and support to the sector of the takaful insurance companies in Turkey, the establishment of retekafül companies can do business partners, takaful insurance companies, technology infrastructure and to improve the human resource quality, it also diversification of takaful insurance products will increase interest in the system and Turkey will develop takaful insurance quickly and the area of use. developments in the takaful insurance business is expected to contribute to Turkey's economy.

Keywords: Evidence Insurance.

JEL Sınıflandırması: G21, G22.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar hayatta karşılaşılabilecekleri risklere karşı kendilerini güvence altına almak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler kimi zaman bireysel tasarruf olabildiği gibi kimi zaman da bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sistemler şeklinde ortaya çıkmıştır. İslâm'da yardımlaşma, dayanışma, paylaşma toplumun refahı için büyük önem arz etmektedir. Hem bu hassasiyet hem değişen ve gelişen dünyada güncel ihtiyaçlar çerçevesinde son 50 yıldır kendi finansal sistemlerini geliştirilen İslâm finans sistemi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamış ve küresel finans çevrelerinde süratle kabul görmüştür. Konvansiyonel sigortada İslâm finans sistemine uymayan yönler olduğu için Tekâfül sigortası, bir İslâm finans ürünü olarak geliştirilmiştir. Bankacılık, ticarî işlemler ve sigortacılık işlemlerinde faiz içermeyen İslâmi finansman yöntemlerini kullanmak isteyen çok sayıda birey olmasına rağmen Türkiye, faizsiz finansal ürün ve hizmetler konusunda yeterince gelişmemiştir.

Yapılan bu çalışmada Konvansiyonel Sigorta Sistemi, Tekâfül Sigorta Sistemi, Türkiye'de Tekâfül Sigorta Sisteminin Gelişimi başlıkları altında konu incelenmiştir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı bireylerin sigortacılık işlemlerinde konvansiyonel sigorta yöntemlerinin dışında alternatif faizsiz yöntemler kullanabileceklerini ortaya koymaktır. İslâm ekonomi ve finans işlemlerinde uyulması gereken kurallar ve sakınılması gereken durumlar vardır. İslâm'da ticaret faizsizlik esası üzerine kurulmuştur. Sigortacılık işlemleri de bu esaslar üzerine olmak zorundadır. Klasik sigortacılık işlemleri ile İslâm hukuk sistemi bazı aykırılıklar taşımaktadır. İslâm ekonomik sistemi bu aykırılıkları bertaraf eden konvansiyonel sigortacılığa alternatif "tekâfül sigorta sistemini" geliştirmiştir. Tekâfül, dayanışma temelli faizsiz bir sigorta sistemidir. Türkiye'de bankacılık, ticarî işlemler ve sigortacılık işlemlerinde faiz içermeyen İslâmi finansman yöntemlerini kullanmak isteyen çok sayıda birey vardır. Yapılan bu çalışmada faizsiz sistem arayışında olan bireyler için yardımlaşma ve dayanışma temeline dayanan tekâfül sigortacılığının işleyişi ve önemi üzerinde durulmuştur. Dünyada ve Türkiye'de tekâfül sigorta sistemi incelenmiş ve bireylerin sigortacılık işlemlerinde konvansiyonel sigorta yöntemlerinin dışında alternatif faizsiz yöntemler kullanabilecekleri ortaya konmuştur. Bu çalışma İslâm'ın günümüz finansal problemlerine çözüm üretebilmesi ve kendi kurallarına uygun finans ürünleri geliştirebilmesi bakımından önem arz etmektedir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Türkiye'de yayınlanmış ve yayınlanmamış çeşitli araştırmalar ve kaynaklar taranarak literatür taraması yapılmıştır. Açıklayıcı betimleyici bir yöntem kullanılmıştır.

4. KONVANSİYONEL SİGORTA SİSTEMİ

Sigorta, bir birey ya da kuruluşun belli bir prim (ücret) karşılığında menfaatini teminat altına almasıdır. Aynı zamanda sigorta, bireyler arasında belirli hedeflere ulaşabilmek ve çeşitli risklerin gerçekleşmesi sonucu doğabilecek zararları gidermek için kullanılan sosyal bir araçtır. Sigorta sözleşmesi yaptıran bireyler tehlike öncesinde ödedikleri katkı payları yoluyla tehlikenin meydana gelmesi halinde bu zararları paylaşırlar.

Sigortanın tanımından da anlaşılacağı üzere sigorta sözleşmesinin kurulabilmesi için; sigortalanabilir menfaat, riziko, tazminat, azami hüsnüniyet (iyi niyet), yakın sebep, hakların devri ve hasara katılım gibi ilkeler mevcuttur (Karaman, 2013: 22). Bu ilkelerin yanı sıra önemli bir nokta da sigortacılıktaki riziko hesaplamalarının temelini oluşturan **“büyük sayılar kanunu”**dur. Bu kanuna göre bir olayın tekrar edilme ihtimali ne kadar artarsa o kadar beklenen değere yaklaşmasıdır (Acınan, 2006: 5).

Konvansiyonel sigortacılık sisteminde sigortacılar, prim bedeli karşılığında sigorta ürünlerini (poliçe) satmaktadırlar. Toplanan bu primlerin sahipliği sigorta şirketine aittir. Bu primlerden hasar durumunda ödenen tazminatlar ve gerekli masraflar; reasürans harcamaları, hasar tazminat karşılıkları, operasyonel harcamalar, rezerv ayırma vs. düşüldükten sonra kalan kısım yatırıma yönlendirilmektedir. Bu yatırımdan gelen kârlar tamamen sigorta şirketine aittir. Toplanan bu fonların yönetimi sigorta şirketi tarafından yapılmaktadır. Toplanan primlerden herhangi bir açık oluşması durumunda ise (underwriting deficit) sigorta şirketinin bunu kendi sermayesinden karşılaması gerekmektedir.

5. TEKÂFÜL SİGORTA SİSTEMİ, AMACI VE İŞLEYİŞİ

5.1. Tekâfül Sigorta Sistemi:

Arapça “kefâlet” kelimesinden türemiş olan Tekâfül kelimesi; ortaklaşa fayda, ortak sorumluluk anlamı taşımaktadır. Karşılıklı güven ve dayanışma gibi anlamlara da gelmektedir. Türkçe’de ise bu kelime tekeffül yani bir şeyin sorumluluğunu üstlenme, kefil olma, güvence olma, yükümlenme anlamlarına gelmektedir.

Günümüz finans literatüründe tekâfül, İslâmi sigortacılığı ifade etmek için kullanılmaktadır. AAOIFI³’nin belirttiği 26 nolu standartta, “İslâmi sigorta, belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır.”, şeklinde tanımlanmıştır (AAOIFI, 2012: 523). Bu anlaşma ile katılımcılar bir araya gelip belirli bir para toplayarak, katılımcılardan biri herhangi bir zarara uğradığında bu fondan zararı tazmin edilir. Toplanan bu fonların yatırıma yönlendirilen kısımları ise İslâmi finansal yatırım araçlarına yönlendirilmeleri gerekmektedir (Khan, 2003: 177).

İslâm hukukuna göre de insanların maruz kalabilecekleri risklere karşı önlem almasının gerekli olduğu ilgili ayet ve hadisler (ki biri tevekkülün, önlem alındıktan sonra olması gerektiği ile

³ Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslâmi Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Kurumu)

ilgilidir) ışığında belirtilmiştir (Ayub, 2007: 418). Hatta Hz. Peygamber (sav) zamanında da “akile” adıyla bilinen ölüm ve sakat kalma vd. durumlara karşı oluşturulan fondan bu zararların teminin sağlandığıyla ilgili bir uygulamanın varlığı da bilinmektedir (Sağlam, 2011: 267). Görüldüğü gibi İslâm hukukunda dayanışma, yardımseverlik ve paylaşma büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda tekâfül sigorta sistemi günümüz konvansiyonel sigorta sisteminin İslâmi kurallara uygun bir şekilde yardımlaşma ve paylaşma esasıyla modellenmiş halidir.

5.2. Tekâfül Sigorta Sisteminin Amacı:

Belirli bir risk grubundaki bireyleri bir araya getirerek karşılaşılan tehlikelerde zararı en aza indirmek veya bireylerin toplumsal yaşantılarını alt üst etmesine izin vermeden hasarların telafisini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle bir riskin bir diğeri hesabına üstlenilmesi prensibi ile müşterek garantinin sağlanmasıdır (Karayazgan, 2008: 109).

5.3. Tekâfül Sigorta Sisteminin İşleyişi:

Tekâfül Sigorta (takaful insurance), katılımcıların gönüllü katkı (teberru) ve karşılıklı yardımlaşma (teavün) esasları ile bir araya gelmesine dayanır. Katılımcılar belirli bir risk için ödedikleri paralarla bir birikim fonu oluştururlar. Bu fon, riskin meydana gelmesi durumunda ilgili katılımcıya zararının karşılanması için finansman sağlar. Fondaki para miktarını yetersiz kalması durumunda, katılımcılardan ilâve para alınır. Eğer fondaki para fazla gelirse, bu miktar katılımcılara iade edilir. Tekâfül sigortada, katılımcılardan alınan paralarla oluşan fon ile tekâfül sigorta şirketinin sermayedarlarının paralarını yansıtan fonlar ayrı ayrı tutulur. Ayrıca, tekâfül sigorta şirketi tarafından İslâmi şartların dışında bir finansal yatırım yapılmaması gerekir. Bu çalışma mantığı sebebi ile tekâfül sigortanın, mütüel sigorta ya da kooperatif sigorta denilen sigortacılık türü ile çok benzer olduğu söylenebilir (<http://www.tekafulsigorta.com/>, 28.07.2017).

Tekâfül sigortanın aşağıdaki unsurları içermemesi gereklidir.

- ❖ Faiz (riba)
- ❖ Aşırı risk alma (maisir)
- ❖ Sözleşmede belirsiz ya da net olmayan hususlar (gharar)
- ❖ İslami olarak uygun olmadığı düşünülen yatırımlar (haram)

6. TÜRKİYE'DE TEKÂFÜL SİGORTA

Tekâfül sigorta sisteminin kurulması için, teorik olarak belirli bir sermaye gerekli değildir. Ancak 2007 yılında yayınlanan 5684 Sayılı Sigortacılık Yasasına istinaden tekâfül sigortacılığının yapılabilmesi için şirketler ya anonim şirket ya da kooperatif şeklinde örgütlenebilmektedir. Bu da minimum sermayeyi yasal olarak zorunlu kılmaktadır. Tekâfül sisteminde kâr iadesinin yapılabilmesi için ihtiyaç olan hesap kodunun, Ağustos 2007 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan bir Yönetmelik ile uygun muhasebe hesap planı oluşturulmuştur. Tekâfül için

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

önemli ön şartlardan birisi de faizle iştiğal etmemek ve primlerin faizde değerlendirilmemesidir. Ancak 7397 Sayılı Sigorta Murakabe Kanunu'nda Hazine Müsteşarlığı nezdinde şirketlerin bankalarda teminat tesislerini zorunlu kılınmıştı. Bu da ister istemez sigorta şirketleri için faiz geliri demektir. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile Özel finans kurumlarının, "Katılım Bankaları"na dönüşmesiyle bu engel ortadan kaldırmıştır.

Tekâfül (katılım) sigorta sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliğini destekleyen yasal alt yapı oluşturulmuştur. Türkiye, İslâmi finans ve katılım sektörü için büyük potansiyele sahip bir piyasadır. Bu durum Tekâfül sigortacılığı açısından da Türkiye'nin önemli bir sektör olacağına işaret etmektedir.

Türkiye'de katılım piyasasının gelişmesi, hem sosyal katılım hem de ekonomik kalkınma açısından kritik önemdedir. Türkiye'de sistem faiz, belirsizlik, kumar kaygısı taşıyan; bu sebep ile sigorta yaptırmayan önemli bir kesime hitap edecektir ve bu kesimin fonları sisteme dâhil olacaktır. Böylelikle, sigortanın tabana yayılması, finansal sisteme şokları daha iyi emen, tüketimi yumuşatan ve öngörülemeyen olaylar ile ilişkili riskleri yöneten bir yapı kazandıracaktır (Dalkılıç ve Ada 2014: 52).

2007'de yayınlanıp yürürlüğe giren 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu içerisinde katılım sigorta sistemine ilişkin olumlu (destekleyici) ya da olumsuz (engelleyici) hiçbir düzenleyici hükmün bulunmaması, sistemin gelecekte uygulanabilirliğine dair belirsizlikleri de beraberinde getirmekteydi. Başka bir ifadeyle, konvansiyonel sigortacılık ile aralarında önemli kavramsal farklılıklar bulunmasına rağmen, katılım sigorta sisteminin mevcut sigorta kanunu çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalması, sistemin gelişimini sınırlandıran en önemli engeldi. 20 Eylül 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile katılım sigortacılığına ilişkin temel esaslar düzenlenmiş olup, katılım sigortacılığın önündeki yasal kısıtlılıklar ve belirsizlikler giderilmiştir.

"Katılım Sigortacılığı Danışma Kurulu" olarak ifade edebileceğimiz ya da benzeri bir yapılanmanın olmaması da dini hassasiyetleri yüksek bireylerin sisteme dâhil olmalarını engelleyici bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle, katılım bankacılığının toplam bankacılık sistemi içerisindeki ağırlığının %5 civarında kalması, tüketicilerde henüz katılım bankacılığı ve ürünlerine ilişkin yeterli bir algının oluşturulamadığı düşüncesini desteklemektedir. Son yıllarda kamunun her anlamda güçlü desteği ve uluslararası gelişmelerin olumlu yansıması söz konusu olmasa, müşteriler açısından mevcut farkındalık düzeyi ile sistemin sürdürülebilirliği mümkün gözükmemektedir (Coolen-Maturi, 2013: 102, Maysami ve Williams 2006: 232).

Diğer taraftan, mevcut piyasalarda İslâm hukuku uyumlu ve uzun vadeli yatırım araçlarının nicel yetersizliği, katılımcılardan toplanan fonların değerlendirilmesini zorlaştırmakta ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Doğal olarak bu durum vade uyumsuzluğu nedeniyle, şirketlerin yeniden yatırım riskinin de artmasına sebep olmaktadır. Sermaye

piyasasında yeterli İslami finansal araçların bulunmaması, genellikle şirketlerin portföylerinde atıl fon tutması ya da yurtdışı yatırımlar nedeniyle kur riski üstlenmeleri sonucunu doğurmaktadır (Aslan 2015: 112).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada konvansiyonel sigortacılık ve tekâfül sigortacılığı incelenmiş aralarındaki benzerlikler ve farklar ortaya konmuştur. Ayrıca Dünya'daki ve Türkiye'deki tekâfül sigorta pazarının büyüklüğüne değinilmiş ve tekâfül sigortacılığının Türkiye piyasası açısından önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılan bu önerilerin Türkiye'de tekâfül alanında daha sonra yapılacak olan çalışmalara fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

İslâmi finans sistemi özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlamış ve küresel finans piyasalarınca hızla kabul görmüştür. Bu anlamda, İslâmi bankalar, atıl tasarrufların mevcut ekonomik ve finansal sistem ile bütünleşmesi, istihdamın, ürün ve hizmet çeşitliliğinin artırılması, özellikle reel sektörün daha işlevsel kredilendirilmesi gibi stratejik işlevleri yanında, müşterilerinden temel sigorta ihtiyaçları doğrultusunda topladığı primleri, faiz dışı yatırım araçlarında değerlendiren tekâfül sigorta sistemi kullanmaktadırlar.

Dünya'da ve Türkiye'de faizli bankacılık ve ticari işlemler yapmak istemeyen bunun yerine faizsiz finans ürünlerini kullanmak isteyen önemli bir bireysel müşteri kitlesi bulunmaktadır. Şu anda Türkiye'de Katılım Bankaları bankacılık sektöründe %5,3 pazar payına sahiptir. Türkiye'de faizli işlemlerden ve bankalardan uzak duran bireylerin birikimleri ve likitleri İslâmi bankalar sayesinde finansal sisteme dâhil edilerek ekonomiye kazandırılmıştır. Bu kitlenin birikimlerinin ve likitlerinin finans sektörüne kazandırılması ekonominin daha sağlam temellere oturtulması bakımından önem arz etmektedir.

Tekâfül sigortacılıkta hızlı bir büyüme ve gelişme potansiyeline sahip olan Türkiye'de faizsiz sigortacılık fonlarının kısa sürede büyük artış göstermesi beklenmektedir. Türkiye'deki tekâfül sigortacılığının prim üretim hacmi incelendiğinde, konvansiyonel sigorta şirketlerine göre daha hızlı bir büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu hızlı büyümenin nedeninin tekâfül sigorta sisteminin bilinirliğinden ziyade, hizmet kalitesi, pazarlama, satış stratejileri ve iyi reasürans/retetekâfül gibi nedenlere dayandığı düşünülmektedir.

Tekâfül sigortacılığının gelişimi için, gerekli yasal düzenlemeler yapılmış olup; tekâfül sigortacılık kendine has yasal bir mevzuata kavuşturulmuştur. Sistemin daha iyi işlemesi için gerekli olan "Tekâfül Sigortacılığı Danışma Kurulu'nun oluşturulması yayınlanan yönetmelikte düzenlenmiştir. Yapılmış olan yasal düzenleme ve desteklerle Türkiye'de tekâfül sigorta şirketlerinin sektörde ortak iş yapabilecekleri retetekâfül şirketlerinin kurulması, tekâfül sigorta şirketlerinin teknoloji altyapısını ve insan kaynağı kalitesini artırması, aynı zamanda tekâfül sigortası ürünlerinin çeşitlendirilmeleri, sisteme ilgiyi artıracak ve Türkiye'de de tekâfül sigortacılık hızla gelişecektir. Tekâfül sigortacılığındaki gelişmelerin Türkiye ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

AAOIFI (2012). Faizsiz Bankacılık Standartları, Çeviri; Mehmet Odabaşı ve İshak Emin Aktepe, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 2.

ACINAN, Hilmi (2006). Sigortanın Temel Prensipleri, Aviva Sigorta Baskısı, İstanbul.

ASLAN, Hakan (2015). Türkiye’de Tekâfül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.

AYUB, Muhammad (2007). Understanding Islamic Finance, John Wiley&Sons, West Sussex, England.

COOLEN-Maturi, Tahani (2013).Islamic Insurance (takaful): Demand and Supply in the UK, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol.6, No.2.

DALKILIÇ, Nilüfer ve Ayşen Altun Adan (2014). Sigortacılıkta Tekâfül Sisteminin Değerlendirilmesi. Sigorta Araştırmaları Dergisi, (10).

KARAMAN, Davut (2013). Sigortanın Genel İlkeleri (Prensipleri). Sigortacılık, Editör: Feridun Kaya, Beta Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul.

KARAYAZGAN, Ahmet (2008). Tekâfül / İslâmi Sigorta. Sigorta Araştırmaları Dergisi, S. 4.

KHAN, Muhammad Akram (2003). Islamic Economics and Finance: A Glossary, Routledge Printing, 2nd Edition, London.

MAYSAMİ, Ramin Cooper ve John Joseph Williams (2006).Evidence on the Relationship between Takaful Insurance and Fundamental Perception of Islamic Principles. Applied Financial Economics Letters, Taylor and Francis-Routledge, 2, pp.

**Niçin Her Şeyi Satamayız? İnsanın Biyolojik Varlığı ve Biyolojik Maddelerinin Satım Akdine
Konu Olabilirliğinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi**

Nurten Zeliha Şahin¹

Öz

Tıp, genetik ve biyoteknolojinin ilerlemesi ile birlikte insanın biyolojik yapısına ait olan her şeyin ticaret konusu olabilirdiği ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu anlamda insan kökenli biyolojik maddelerin hukuki statüsünün ne olduğu, mahkemeler tarafından çözülmesi gereken bir problem olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan ise taşıyıcılık annelik ile kişinin kendi biyolojik varlığını istediği gibi kullanma hakkı ve satım akdine konu olan çocuk bağlamında “her şeyi satabilir miyiz” sorusu gündeme taşınmıştır. Bütün bu tartışmaların merkezinde ise iki sorun yer almaktadır. Birincisi insanın biyolojik varlığına ve buna bağlı olarak da biyolojik maddelerine yüklenen değersel bir anlamın var olup olmadığı. İkincisi olarak da akde konu olan biyolojik maddelerinin, eşya niteliğini kazanması ile birlikte, bu eşyanın sahibinin dışında akdin tarafının başka kimler olabileceği sorunudur. Bu bağlamda İslam Hukuku hem kazâî hem de diyânî açıdan konuları ele alarak bu günkü anlamda insan bedenine yönelik tanımladığı etik duruşu hukuki bir duruş haline dönüştürdüğü görülmektedir. Öncelikle kişinin kendi bedeninin onu yaratana ait olduğu bağlamında insan bedeni üzerindeki hakkın hem Allah hem de kul hakkı ile birlikte yer alan hak tanımlaması içine dâhil etmiş ve insanın biyolojik varlığına ve ona ait cüzlere yönelik işlemlerinin Şâri'in maksadına uygunluğunu aramıştır. İkincisi, Allah'ın insana mükerrem vasfını yüklemesi ile fakihler bu vasfı insan bedenine yönelik hukuki bir norm kabul ederek onun dokunulmazlığını ortaya koymuş olmalarıdır. Bu bağlamda İslam açısından neyin piyasanın konusu olamayacağı, sahip oldukları değer ve bağlı oldukları haklar yönüyle ele alınması gereken ve hem hukuki, hem de etik içeriği olan bir konu olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mükerrem, İnsan Kökenli Biyolojik Madde, İnsanın Biyolojik Varlığı, Satım Sözleşmesi, Piyasa.

¹ Dr. Nurten Zeliha Şahin, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, İslamic Law Assistant Professor, e-mail address:nurtemzeliha@gmail.com.

**Why can not We Sell Everything? The Evaluation of Islamic Law That Human Biological
Assets and His Biological Materials may be Subject to Sale**

Abstract

With the advance of medicine, genetics and biotechnology, everything that belongs to human biological structure has been faced with the possibility of trade. In this sense, the legal status of human biological materials has emerged as a problem to be solved by the courts. On the other hand, the right to use one's own biological existence as desired with surrogate motherhood and the question "can we sell everything in the context of a child subject to a sales contract has been moved to the agenda. At the center of all these discussions are two problems. The first is whether there is a value-added meaning that is imputed to the human being's biological presence and, consequently, to his biological materials. Secondly, it is the question of who else the contracting party might be, out of this owner's owner with the acquisition of the quality of goods of the biological materials. In Islamic Law, it is seen that by taking the subjects in terms of both the *kazâi* and *diyânî* that this ethical position which is defined for the human body in this present sense is transformed into a legal position. First of all, in the context of the fact that one's own body belongs to the creator, the right on the human body has been included in the definition of the right that is included with the right of both Allah and servant and search for the suitability of the biological existence of human and the processes of his belongings for the purpose of Shari. Secondly, when Allah declares with the declaration that Allah created human as a respectable being. Islamic lawyers have revealed his immunity by accepting the qualities of *mukerrem* as a legal norm for the human body. In this context, in terms of Islam, what may be the theme of the market, it seems that are bound to have to be addressed value they possess and the rights they depend on in a matter of both legal and ethical content and search for conformity with the purpose of Shari in the processes of human biological and biological materials.

Keywords: Mukerrem, Human Biological Material, Human Biological Assets, Sale Contract, Market.

Giriş

Genetik, tıp, biyoteknolojinin gelişmesi ile insana ait olan cüzlerin insandan ayrı taşınabilir maddeler haline dönüştüğü bir çağda yaşıyoruz. Bu anlamda kan, süt sperm, ilik bankası âşına olduğumuz kavramlardır. İnsana ait üreme hücrelerinin insandan bağımsız hale gelmesi onların biobankalar da uzun süre korunabilir, bir eşya gibi sahibinden bağımsız taşınabilir, başkasına nakledilebilir hale dönüştürmüştür.

İnsan kökenli biyolojik madde *“insan vücudu içerisinde bulunan doku, organ ve hücre gibi maddeler ile insan vücudundan cerrahi müdahale ya da dış bir etkene bağlı olmaksızın kendiliğinden ayrılan biyolojik maddeleri açıklamak için kullanılan bir terimdir.”* (Özbilen, 2011: 7) Biyolojik madde ile canlı organizmayı oluşturan organ, doku ve hücreler ile birlikte bu organizma tarafından üretilen salgı ve atıklar tanımlanmaktadır. (Özbilen, 2011: 8) Örneğin saç, tırnak, deri, kan, üreme hücreleri, organları, dokuları, idrar, genetik materyal olarak da isimlendirilen insan DNA molekülleri bu tanım içine girmektedir. (Özbilen, 2011: 9) Bu kavramın içine ise kendi başına yaşam potansiyeline sahip olan embriyo ve cenin ve ayrıca insan ceset ve kalıntıları girmemektedir. Onlar daha çok biyolojik varlık olarak tanımlanmaktadır. (bkz. Özbilen, 2011: 35-40)

İnsanın biyolojik varlık olarak tanımlanması, insanın var oluşundaki anlam içeriğinden bağımsız bir varlık olarak ele alınmasını getirmiştir. Bu anlamda hukukta insandan ayrılmış ve bu suretle kişiye ait olma özgünlüğünü kaybetmiş insan kökenli biyoloji maddeler eşya niteliği olma niteliğine dönüşmüştür. (Ünal & Başpınar, 2012: 68) Bunların ortak özelliği bedenden ayrıldıktan sonra bedenin tekrar onları yenileyebilmesidir. Bunlar arasında saç, tırnak, üreme hücrelere, kemik iliği sayılabilir. Fakat kemik iliği, kan, üreme hücreleri kendilerini yenilenebilen hücreler olmaları ile birlikte ülkemiz de onların sahip olduğu haklar göz önünde tutularak farklı düzenlemelere tabi tutuldukları görülmektedir. (Şahin, 2015: 209) Diğer ülkelerde de bu maddelerin çatıştığı haklar bağlamında hangi hakka öncelik veriliyorsa o noktada bir değerlendirmeye tabi tutulduklarını görmekteyiz. Örneğin kişinin kendi bedeni üzerinde karar verme hakkı, üreme hakkı ve çocuğun genetik anne babası ile yaşama hakkı konusunda hangi hakka öncelik verilecekse o hakkı koruyucu şekilde tüp bebek uygulamalarında kullanılan donör ve taşıyıcı anneliğe karşı duruşun farklılaştığı görülmektedir. Aynı şekilde bilimsel faydanın elde edilmesine, yaşamın kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmanın amaçlanması ile embriyonun varlık aşamasına geçme hakkını kabulü arasında konuya değerlendirirken farklı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Fakat konu sadece bununla sınırlı olmayıp genetik mühendisliğinin ilerlemesi, insan genomu ile ilgili birçok tartışmaları da gündeme taşımıştır. Bunların arasında insan genlerinin eşya niteliğinin kazanması ile birlikte insanın kendisinin DNA bilgilerine sahip olabileme hakkını nasıl koruyacağıdır. (Zengin, 2012: 176)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İnsanın biyolojik varlığı ve biyolojik maddelerine yönelik bütün bu farklı değerlendirmelerin merkezinde insana yüklenen anlam yükünün farklılığı yatmaktadır. İnsan onuru insanın yeryüzündeki değerini korumayı amaçlarken henüz varlık aşamasına geçmeden önceki dönemi, varlık aşamasından çıktıktan sonraki dönemi ve insanın biyolojik varlığından ayrılmış biyolojik maddelerini kapsamamaktadır. Bu anlamda hukukun dokunulamaz olarak belirlediği alan dışında kalan bu varlık ve maddeleri insan kendi çıkarı ve faydası için kullanabildiği takdirde ekonomik açıdan bir değeri de ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda her şeyi satabilir miyiz konusu öncelikle taşıyıcı anne bağlamında başlayarak tartışılan bir konu olduğu görülmektedir. (bkz. Satz, 2010: 115-134; Fabre, 2006: 135-149)

Buna karşılık İslam Hukukunun insan bedenine yönelik en temel yaklaşımını *“biz âdemoğlunu keremli kıldık”* (İsrâ,17/70) ayetin şekillendirdiğini söyleyebiliriz. İnsanoğluna bu keremlik vasfının niçin yüklendiğine dair farklı görüşler olsa da fakihler bu vasfı insanın fiziksel yapısından bağımsız düşünmemişlerdir. (Kurtubî, 2006: XIII, 125-126) Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) insanı nefsi ve ruhsal yapısı ile tanımlarken insan nefsinin ve bedeninin yeryüzüne bulunan bedenlerin en üstünü olduğunu belirtmiştir. (Fahreddin er-Râzî¹⁹⁸¹: XXI, 13-14) Bu bize insanın biyolojik varlığına yüklenen, etik bir duruşu ortaya koyan değer içerikli bir yaklaşımı göstermektedir. *“Ölünün kemiğini kırmak, onu diri iken kırmak gibidir”* (Ebû Dâvut, Cenâiz, 58, 60) hadisi, bu vasfın insanın kendisi ile birlikte biyolojik varlığına da yüklendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiş ve insan bedeninin mükerremlik vasfının ölümden sonra da devam ettirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda insan öldükten sonra kişilik hakları son bulsa da mükerremliğinden dolayı hukuki değer olarak korunmasının gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır. (Şahin, 2015: 218)

İnsanın biyolojik varlığının da mükerremlik vasfı içinde değerlendirilmesiyle, fakihlerin insan bedenine yönelik hükümlerinin merkezinde insanın bu vasfını korumayı temel aldıklarını söyleyebiliriz. Fıkıh tekniği açısından insan bedenini eti yenilmeyen canlılar arasında yer almaktadır. Eti yenilmeyen bir canlıdan ayrılan cüzleri de, etinin hükmüne tabidir. Buna göre insanın necis olması gerekirken, bu kıstas insan bedeni için geçerli kılınmamıştır. Çünkü insanın etinin yenilmemesi onun necisliğinden değil mükerremliğindedir. Fakihler bu anlamda mükerremlik vasfını insan bedenine yüklenen normatif bir değer olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle insan bedenine ait bir cüz söz konusu olduğu zaman konu iki açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Birincisi necis niteliği varsa atık kabul ederek mekandan uygun şekilde uzaklaştırılması üzerinde durulmuş. Eğer necis değilse insanın mükerremlik vasfının ona ait bütün cüzleri için de geçerli olduğu noktasından hareketle insanın bu vasfını koruyucu şekilde ona muameleyi öngörmüşlerdir. (Şahin, 2017: 472) Bu anlamda insan kökenli biyolojik maddelerinin kime ait olduğuna dair aidiyetini kaybetmesi ile birlikte özgünlüğünü kaybetmesi şeklinde bir anlayış İslam Hukukunda yer bulmamıştır. Çünkü insanoğluna ait olması ona yüklenecek vasıf için yeterli görülmüştür.

Fakihler bir maddenin pazarın konusu olabilmesi için hukuken akde konu olmasının yasaklanmaması ve bu maddenin necis olmaması şartını ortaya koymuşlardır. İnsanın biyolojik maddelerinin necis olmaması onu eşya niteliğine dönüştürebilecekken, insanın biyolojik varlığını koruyucu olan mükerremlik vasfı onu herhangi bir “şey” olma niteliğine dönüşmesini engellemiştir. Örneğin el-Bahrü’r-Râik’de Hanefi fakihî İbn-Nüceym (ö. 970/1563) insanın dışının karıştığı buğdayın pişirilip pişirilmeyeceği ile ilgili sorulan soruya pişirilmeyeceği, içine dış karışmış bir buğdayın gömülmesi mi yoksa hayvanlara verilmesi mi gerektiği ile ilgili soruya da hayvanların onu yememesi gerektiği ve sonuç olarak gömülmesinin gerekliliği ile ilgili fetvaya yer vermiştir. (İbn Nüceym, 1997: VIII, 339) Nedeni ise insana ait olması yönüyle mükerremlik vasfıdır. Son dönem Osmanlı Hanefi Fakihî İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), insan kemiği un halinde öğütülse de mükerremliğinin getirdiği dokunulmazlığından dolayı yenilemeyeceğini ifade etmiştir. (İbn Âbidîn, 2003: I, 357) Bu değerlendirmelerden yola çıkarak anlamda insana ait bir madde necis değilse mükerremdir. Bu vasfını niteliği değişse de, özgünlüğü kaybedip anonimleşse de kaybetmez. (Şahin, 2017: 473)

1. İnsan doku, hücre ve atıkları içeren insan kökenli biyolojik maddeler

İslam hukuku açısından, bir şeyden faydalanmak emredici hukuk kurallarına aykırı ise o şey, mal sayılmaz. Bu nedenle fakihler, bir şeyin mal sayılabilmesi için o şeyin kullanılmasında hukuka uygunluk şartı aramışlar ve bunu belirlemek için farklı ayrımlara gitmişlerdir. Hanefi İslam hukukçuları, bir şeyin mal sayılabilmesi için hukuka uygunluk şartı olarak malı, mütekavvim ve gayri mütekavvim şeklinde ikiye ayırmışlardır. Bu ayırım, malın hukuki değerini ifade etmek için kullanılan bir ayırımdır. (Demir, 1993: 33) Mütekavvim mal, bir şeyin örfen elde edilebilir, kullanılabilir olması ve hukuken de kullanılmasına izin verilmesidir. Gayri mütekavvim mal ise zaruret hali dışında faydalanılması hukuka aykırı kabul edilen maldır. Bu malın üzerinde satın alma, hibe, kiralama gibi herhangi bir tasarruf, hukuka aykırı olduğu gibi telefî karşısında tazminat hakkı da doğmaz. (Hammâdü, 2012: 39-40) İnsana ait cüzler Hanefiler açısından gayri mütekavvim maldır. Çünkü insanoğlu mükerrem bir varlıktır. Bu nedenle insan bedeni gibi inşanın saçını, kemiğini, sütünü mükerremliğinden dolayı mal kabul etmemişler, akde konu yapmamışlardır. (Kâsânî, 2000: V, 239) Bu anlamda Hanefi fakihî İbn Nuceym (ö.970/1563) malı insanın maslahatı için yaratılana verilen isim olarak tanımlarken insanoğlunun bu mal tanımlaması dışında tutmuştur. Bu anlamda kölenin hakiki anlamda mal olmadığını, efendisinin onu öldürmesinin, ona zarar vermesinin caiz olmadığı noktasında delil getirmiştir. (İbn Nüceym, 1997: V, 431) Bu bağlamda ancak zaruret halinde anne sütünün satım akdine konu olabilirdiğini ortaya koymaları da insana ait herhangi bir maddenin satın akdine konu olma niteliği bağlamında konuyu ele almalarından kaynaklanmaktadır. (İbn Âbidîn, 1994: VII, 480) Çünkü mal tanımlamalarında kişinin normal zamanlarında kendi irade ve seçimi ile elde ettiği kısma yer vererek zaruret halinde elde edilenleri fakihler mal tanımlaması dışında tutmayı amaçlamışlardır. (Hammâdü, 2012: 33) Bu anlamda “Allah saç ekleyene de ve eklenene de lanet etsin” (Müslim, Libas, 117; Buhârî, Libas, 83) hadisini de insan saçının kişinin

kendisinden ayrılrsa da mükerrerlik vasfını kaybetmeyeceği şeklinde yorumlamışlar ve bu anlamda Hanefiler insana ait hiçbir şeyin akit konusu olmayacağını bu hadisi de delil getirmişlerdir. (Kâsânî, 2000: V, 239)

Hanbeliler, Malikiler ve Şafililer malı şer'an faydalanılmasına cevaz verilene mal demişlerdir. Bu nedenle onlar Hanefilerin yaptığı şeklinde bir ayrıma ihtiyaç duymamışlardır. Bu anlamda insan kökenli biyolojik maddelerin mal niteliğine sahip olup olmadığı daha çok anne sütü bağlamında tartışılan bir konu olduğunu görmekteyiz. Maliki Şafii, ve Hanbeliler bir kısmı süt anneye verilen ücreti sütün ücreti olarak kabul ederler. Hanbeli fakihî İbn Kudeme, Mugni adlı eserinde Hanbeliler arasında anne sütünün satılmasına dair ihtilaf olduğunu belirtir ve İmam'ı Ahmed'den anne sütünün satılmasını kerih gördüğüne dair bir rivayete yer verse de ondan gelen bir başka rivayetin, anne sütünün satılmasına cevaz verdiği şeklinde olduğunu belirtir. (İbn Kudâme, 1997: VI, 363-364) Şafililer, insan sütünden aynen koyun sütü gibi bir gıda olarak faydalandığı için satılabileceği görüşündedirler. Bu nedenle ekmek gibi süt de satım akdine konu olabilir. Bu görüş Şâfi (ö. 507/ 1114) ve Maverdi (ö. 450/1058) dışında mezhebin genel görüşü olarak kabul edilir. (Nevevî, 1930: IX, 304-305) Malikilerde, faydalanılması mubah olan şeyin satılmasının da mubah olmasından hareketle, diğer hayvanların sütleri gibi anne sütünün de satım akdine konu olabileceği görüşündedirler. (İbn Rüşd, 1415: III, 243) İnsan saç için ise bu perspektiften bakıldığı zaman peruk gibi kullanılması adet haline geldiği takdirde kullanılması mubah olması gerekir. Fakat bu nokta da yukarıdaki zikrettiğimiz değerlendirme doğrultusunda Malikiler söz konusu hadise, yaratılışın değiştirilmesi açısından bakmışlardır. Malikilere göre saçın saça eklenmesi, Allah'ın yarattığını beğenmeyerek yaratılışı değiştirmek anlamına geldiği için yasak edilmiştir.(Bâci, h.1332:267) Hanbeliler insan saçının kullanılmasına cevaz verilememesini insanın keremliğine bağlamıştır. (Buhûti, 1983: I, 57) Şafililer, saçın farklı amaçlar için kullanılmasını, insanın mükerrerliğine aykırı kabul ederler. Onlara göre insan saç ve tırnağı insanın yaratılışını değiştirmek ve hile amaçlı başkası tarafından kullanılmaz, saygınlığı itibariyle gömülür. (Nevevî, 1930: III, 147)

2. İnsan kökenli biyolojik maddeler dışında kalan diğer biyolojik varlıkların hukuki niteliği

Tıp teknolojisinin ilerlemesi ile birlikte hem etiği hem de hukuki kapsayacak şekilde birçok tartışmaları da gündemimize taşımıştır. Biyolojik varlık olarak insanın bedeninin bir parçasının satım akdine konu olması bu tartışmalardan birisini içermektedir. Bu konu bağlamında taşıyıcılık annelik ve taşıyıcılık annelik ile akde konu olan anne rahmi ve çocuğu konuşabiliriz. Çünkü henüz dünyaya gelmemiş fakat dünyaya gelme olasılığı olan bir varlığın kendisi ve nesebi akde konu olmaktadır. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde hem kadının hem de teslimi vaat edilen çocuğun satın sözleşmesine konu olması onları bir noktada ticari mala dönüştürdüğü söylenebilir. (Turgut, 2016: 114)

Öncelikle anne rahminin bir genetik hücrelerinin birleşimi ile elde edilen embriyonun veya kendi genetik hücresi ve eşi dışında bir başkasının genetik hücresi ile birleştirilerek elde edilen

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

embriyoyu taşımak üzere rahmini kiraya vermesinin hukuki geçerliliği açısından konuya bakarsak; Şirbînî Muğni'l-muhtâc'ta icare akdini tanımlarken menfaatinden faydalanılacak olanın dinen mubah olması şartının olduğunu belirterek konuya başlamamız gerekir. (Şirbînî, 2000: III, 438) Rahim kiralama menfaat kadının rahmidir. İslam hukukuna göre ondan faydalanmak için tek meşru araç nikahtır. Bu anlamda kira mahallinin eşi dışında başkasının kullanımı açısından şer'an yasak kılınması nedeniyle akit batıldır. (İdris, 2011:111) Bu bağlamda muamelatta asıl olanın ibaha olması ile birlikte ırz ve namus söz konusu olduğu zaman asıl olanın haramlık olduğuna dair külli kaidenin İslam'ın ırzı ve namusa yönelik temel yaklaşımını ifade eden bir kaide olduğunu belirtmemiz gerekir. (Süyûtî, 1983: 61, Zerkeşî, 2000: I, 87) Zaruret bağlamında cevaz verebilir miyiz? sorusunun cevabını da Karâfi'nin zaruret insanların canlarını, mallarını, ırzlarını, namuslarını korumayı amaçladığı tespitinden. (Karâfi 2001: IV, 1157) yola çıkarsak konunun ırz ve namusun bir noktada konusu olan fercin ve onunla bağlantılı olan rahmin zaruret açısından da kullanılabilirliğinin değerlendirilemeyeceği sonucuna ulaşırız. Diğer taraftan ise insan bedeninden faydalanmak üzere yapılan böyle bir akit geçerli değildir. Çünkü insan bedeni üzerine yapılan işlem belirlenmiş kayıt ve şartlar doğrultusunda geçerlidir. Teamül dairesi dışına çıkan insan bedeni üzerine muamele caiz değildir. (Zehra, 1992-1993: 281) Öncelikle rahmi kiralama keremlik vasfına aykırıdır. Diğer taraftan İslam'ın, insanın bedeninin kendi mülkiyetin de olmaması temel anlayışından hareketle mülkü olmayan bir şeyi kiralama hakkının da olmadığı sonucunu da kolaylıkla çıkartılabilir.

Taşıyıcılık annelik sözleşmesine sadece bir satım akdi olarak bakacak olursak da akidde garar bulunması ile akdin batıl olduğu ortaya çıkar. İslam'ın cahiliyede uygulanan çiftleşme öncesinde erkek yahut dişi hayvanın dölünün veya dişi hayvanın karnındaki ceninin satım sözleşmesi olan bey'ul-medâmini yasaklama nedeni akdin konusundaki bilinmezliktir. Teslim edilip edilmeyeceği bilinmeyen bir akid garar içerir. Gararda akdi fasid kılar. Taşıyıcı annelik akdi açısından konuya bakarsak burada vehmedilmiş bir netice vardır. Bu anlamda dokuz ay on gün sonra çocuğun teslim edilip edilmeyeceği ile ilgili bilinmezlik akdin kendisinde saklıdır. Annenin karnında hamile olduğunu satmak batıl bir akiddir. Çünkü onun ölü doğup doğmayacağı ve vasıfları konusunda tam bir cehalet söz konusudur. (Selame, 1996: 130)

Konunun diğer bir yönü ise hür olan bir sahsın mal, hediye veya hibe olarak akde konu edilemezliğidir. (Selame, 1996: 130) Başlangıçta rahmi kiralama akdi rahmin menfaatinden faydalanma akdine benzemek ile birlikte aslında çocuğun satım akdidir. Hürün satımı ise haramdır. (Eşkar v.dğr., 2001: I, 815) Peygamberimiz *"Ben Kıyamet Günü'nde üç kişinin hasmıyım. Kıyamet günü hasmı olduğum kula, tam hasımlık yaparım. (Evet, ben) bana verdiği sözden cayanın, hür bir kimseyi satıp bedelini yiyenin, tuttuğu işçiyi tam olarak çalıştırıp da hakkını tam olarak vermeyenin hasmıyım"* (Buhârî, Büyü', 106) hadisi insanın kendisini akdin konusu olamayacağı ile ilgili hukuki normu açıkça ortaya koymuştur. Bir başka yönden ise klasik fıkıh kaynaklarında annelik ve babalığın bölünemez ve parçalanamaz bir hak olarak kabul

edilmesine (İbnü'l-Hümâm, 2003: V, 45) dayanılırsa anneden bağımsız olarak üreme hücrelerinin nakl edilerek bir başkasının mülkiyeti haline dönüştürülemeyeceği sonucu çıkar.

Diğer taraftan taşıyıcı annelik ile süt emzirme akdi arasında bir kıyas yapılarak cevazlığı ele alınmaktadır. Fakat süt dışarda olan için bir gıdadır. Fakat rahim cisimde sabit olarak yaratılmıştır. Bu noktada çocuğun oluşum sürecinde çocuğu rahimden bağımsız düşünmek mümkün değildir. (Eşkar v.dğr., 2001: I, 815-816) Yukarıda belirttiğimiz nedenler ile birlikte bu kıyası düşündüğümüz zaman sütün kiralınması ile rahmi kiralamak kıyas etmek "kıyas-ı maa'l-fârik"tır diyebiliriz.

Değerlendirme

İnsan bedeni söz konusu olduğu zaman Allah hakkı ve insan hakkı birlikte Allah hakkı üstün bir hak olarak tanımlanmıştır. İnsan bedeni üzerinde temel yaklaşım insan bedeninin insanın mülkü olmadığı, kişinin kendi mülki olmayan bir şeyin satım akdine konu olamazlığıdır. Bunu genişleten bazı fakihler hibe ve bağışa da konu olamayacağı şeklinde bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. (The Egytian Society of Medical Ethics, 22.10.2018) Bu nedenle insana ait organların bağışına cevaz verilirken konu zaruret bağlamında ele alınmıştır. Şâri'inin insan canını korumayı en üst maslahat olarak belirlemesine dayanılarak, organ nakli insan canını korumaya yönelik zaruri bir maslahat açısından değerlendirilmesi (İnce, 2007: XXXIII, 373; Ekşi, 2011: 95) onun kişiye ait bir eşya olmadığına bir ön kabulünü ortaya koymaktadır. Kur'an da zaruret halinde domuz etinin yenilmesine verilen cevaz onu mal haline dönüştürmediği için fukaha zaruret halinde faydalanılmasına izin verileni mal tanımlamasının dışında tutmuştur. (Hacak, 2003: XXVII, 462) Bu anlamda mal kabul edilmeyen bir şeyin satım akdine konu olması da söz konusu değildir.

Bu anlamda diğer bir konu ise üreme hücrelerinin başkasına nakledilebilirliğidir. Burada İslam Hukuku açısından bu işlemin hukuka uygunluğuna belirleme de en önemli ilkenin nesli koruma ilkesi olduğunu görmekteyiz. Çünkü doğacak çocuklar ile kendi genetik bağı bulunan babası ve genetik bağı bulunan ve onu doğuran annesi ile birlikte yaşama hakkı söz konudur. İslam Hukuku açısından babalık, oğulluk gibi haklar değiştirilemez ve devredilemez en temel kişilik haklarından sayılmıştır. (Karaman, 2009: II, 185) Bu nedenle soybağı herhangi bir şekilde satım akdine konu olamayacağı İslam Hukuku açısından genel bir kabuldür. (Şahin, 2016:152)

Sonuç

İnsanoğlu mükerrem bir varlıktır. Fakihler mükerremliği insanın biyolojik varlığını kapsayacak şekilde ele almışlar. Bu anlam da insan bedenine ait olan, necaset tanımlaması dışında bulunan her cüze, insan varlığına has kılınan bu mükerremliği koruyucu şekilde muameleyi öngörmüşlerdir. Diğer taraftan ise insan bedeni insana ait bir mülk olmadığı noktasından hareketle insan bedeni üzerinde yapılacak her türlü işlemin meşruyetini Şâri'in hukuki normlarını ortaya koyarken temel aldığı gayeye uygunluğun da aradıklarını görmekteyiz.

Öneriler

İnsan biyolojik varlığının ötesinde mükerrerliğinin getirdiği dokunulmazlığı bulunmaktadır. Bu dokunulmazlık kişinin kendisinden bile kendisini koruyan bir dokunulmazlıktır. Fukahanın insana bedenine yönelik bir soruyu cevaplandırırken bu değeri üst bir norm olarak kabul ettiklerini görmekteyiz. İnsan saçını bile akit konusu olmasından uzak tutan bu anlayış bu gün ki insana ait her şeyin pazar konusu olmaya başladığı noktada belki de insanı “şey” haline dönüşmesinden koruyucu en temel bir duruşu ortaya çıkartacağını da söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Bâci (h.1332), *el-Müntekâ*, Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Buhûtî (1983), *Keşşafü'l-kına' an metni'l-İkna'*, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Demir, F. (1993), *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ekşi, A. (2011), *İslam Tıp Hukuku Çağdaş Tıp Problemlerine İslam'ın Getirdiği Çözümler*, İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
- Eşkar, Ö. S. & Şübeyr, M. O & Ebü'l-Bessal, A. & A. A. & Baz, A. A. M. (2001), *Dirasâtun fıkhiyye fî kazâyâ tıbbiyye Mu'âsıra*, Amman: Dârü'n-Nefâis.
- Fabre, C. (2006), *Whose Body is it Anyway? Justice and the Integrity of the Person*, Oxford: Calendron Press.
- Fahreddin er-Râzî (1981), *et-Tefsirü'l-kebir=Mefâtihu'l-gayb*, yy: Dârü'l-fikr,
- Hacak, H. (2003), “Mal”, *DİA*, XXVII, ss.461-465.
- Hammâdü, N. (2012) *Kadâyâ Fıkhiyyetün Mu'âsiratün fî el-mâli ve el-iktisadi*, Dimeşk: Dâru Kalem.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (2003), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'lmuhtâr*, (thk ve ta'lik Adil Ahmed Abdulmevcut & Ali Muhammed Muavviz), Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Ibn Kudâme, Muvaffakuddin (1997), *el-Mugni*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Abdülfettah Muhammed el-Hulv), 3. baskı, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn (1997), *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, (thr. Zekeriyâ Umeyrât), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd (h.1415), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l muktesid*, (thk. Muhammed Subhi Hasan Hallak), Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

İbnü'l-Hümâm (2003), *Şerhu Fethü'l-Kadir ala Hidayeti Şerhi Bidayeti'l-Mübtedâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İdris, A. M. (2011), *İsti'cârü'l-erhâm min manzûri İslamî: bahsun fikhî mukâren*, Riyad: Merkezü'l - Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye.

İnce, İ. (2007), "Organ Nakli", *DİA*, XXXIII, ss.373-375.

Karâfî, Şehâbeddin (2001), *el-Furuk = Envarü'l-buruk fi envai'l-furuk*, (dirase ve tahkik Muhammed Ahmed es-Serrac & Ali Cum'a Muhammed), Kahire: Darü's-Selam.

Karaman, H. (2009) *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yay.

Kâsânî (2000), *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, (thk.Muhammed Hayri Tameti Halebi), Beyrut: Daru'l- Marife.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (2006), *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

Nevevî (ts.), *Kitabu'l-mecmu' şerhu'l-Mühezzeb li's- Şîrâzî*, Cidde: Mektebetü'l-İrşad.

Özbilen, A. B. (2011), *İnsan Kökenli Biyolojik Maddelere İlişkin Hukuki İşlemler*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.

Şahin, N. Z. (2015), "İslam Hukuku Açısından İnsan Kökenli Biyolojik Maddelerin Hukuki Statüsü", *İslam Hukuku Araştırmalar Dergisi*, 2012, 25, ss. 205-223.

Şahin, N.Z. (2016), "Yahudi ve İslam Hukuku Açısından Yardımcı Üreme Tekniklerinde Donör Kullanımı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 28, ss.137-158.

Şahin, N.Z. (2017), "Patolojik Tıbbi Atık ve Mükerrerlik Vasfı Arasında Cenin", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30, ss.461-485.

Satz, D. (2010), *Why Some Things should not be for Sale*, Oxford: Oxford Univesity Press.

Selame, Z. A. (1996), *Etfalü'l-enabib beyne'l-ilm ve's-şeria*, Beyrut: Dârü'l-Beyarık.

Şîrbînî, Hatib (2000), *Mugni'l-muhtac ila ma'rifeti meani elfazi'l-Minhac*, Beyrut; Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Süyûtî (1983), *el-Eşbah ve'n-Nezâir fî Kavâ'id ve Furû Fikhi's-Şâfi'iyye*, Beyrut; Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

The Egytian Society of Medical Ethics, <http://medethics.org.eg/ESME/alhokm2.htm>, 22.10.2018.

Turgut, C. (2016), *Yapay Dölllenme Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Ünal, M. & Başpınar, V. (2012), *Şekli Eşya Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Zehra, M. M. (1992-1993), *el-İncâbu's-sınai ahkâmuhu'l-kanuniyyeti ve hudûduhu'ş-şer'iyyeti dirase mukârene*, Kuveyt: y.y.

Zengin, M. A. (2012), *Biyoloji Uygulamaları ve Tıbbî Müdahaleler Karşısında İnsan Haklarının Korunması*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Zerkeşi, Bedreddin, (2000), *el-Mensûr fî'l-Kavâ'id*, (thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail), Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

KATILIM BANKACILIĞINDA TEVERRUK UYGULAMALARI

Abdullah OKULU¹, Hakkı Kemal YILMAZ², F. Esad ŞEKKELİ³

ÖZ

Katılım bankacılığı 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte Dünya'da yaşanan yeni sistem arayışının da bir sonucu olarak hem dünyada hemde Türkiye'de gittikçe artan bir şekilde teveccüh görmektedir. Katılım bankacılığının İslam hukuku çerçevesinde sahip olduğu prensipler ile faizin ve aşırı belirsizliğin (ğarar) yasaklanması ve de ticarete dayalı olması bir sistem olması bakımından konvansiyonel iktisat düzeninden ayrılmakta ve alternatif bir iktisadi nizam olarak öne çıkmaktadır. Katılım bankacılığında kullanılan ürün ve uygulamaların yaklaşık 7 asırdır devam eden bankacılık pratiğinde kendine yer bulması ve 20 ve 21. Yüzyılda ortaya çıkan küresel finansal sistem dahilinde uygulanabilir hale gelmesi için birtakım İslam hukuku temelli modellemelerin yapılması elzemdir. Çalışmanın amacı katılım bankacılığında da son yıllarda sıkça kullanılan ve finansal ihtiyaçlara cevap verebilmek amacı ile bir çözüm mahiyetinde icra edilen teverruk uygulamasının işlem sürecini ve amacını ifade ederek mevcut uygulamalar üzerinden analizini gerçekleştirmektir. İnceleme sonucunda teverruk uygulamasının Türkiye'de ve dünyada uygulanış biçimlerinde rastlanan bulgulara ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Teverruk konusuna yönelik uygulama biçimleri açısından finans kurumları arasında yeknesaklık sağlanmamış olması ve müstakil bir çalışma Türkiye örneği üzerinde bulunmaması, çalışma için kısıtlılık oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, İslam İktisadı, İslami Finans, Teverruk.

¹ Doktora Öğrencisi., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü, İstanbul-Türkiye, abduallahokullu@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü, İstanbul-Türkiye, hky14@hotmail.com

³Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Karabük-Türkiye, esadsekkeli@karabuk.edu.tr

TAWARRUQ PRACTICES IN PARTICIPATION BANKING OF TURKEY

Abstract

In 2008 after the economic crises, participation banking is increasingly favoring a way to see in the world and Turkey. The principles of participation banking in Islamic law and the prohibition of interest and excess uncertainty and being based on trade are differentiated from the conventional economic system and stand out as an alternative economic order. The products and applications used in participation banking have started to find a place in the banking sector which has been going on for nearly 7 centuries. In order to make these products applicable in the global financial system that emerged in the 20th and 21st centuries, it is essential to make some modeling based on Islamic law. The aim of this study is to analyze the purpose and process of the current application of tawarruq which is used as a solution in order to meet the financial needs. As a result of the review, the problems encountered in the application of tawarruq and their solutions will be discussed. In terms of the lack of standardized practice among participation banks in Turkey and the absence of an independent study on the example of Turkey, which are creates limitations for the study. In this context, it is aimed to fill the gap in the literature.

Keywords: Participation Bank, Islamic Economy, Islamic Finance, Tawarruq

Giriş

İslami finans temel olarak İslam hukukuna dayanan finansal işlemlerdir. Ayrıca her ne kadar uygulamalar finans başlığında isimlendirilse de sadece finansal bir faaliyet olarak sınırlanmayıp daha geniş anlamda bir ticaret faaliyetidir. (Tunç, 2010). Bilindiği üzere faizsiz finans son 40-50 yıl içerisinde bilinirliği oluşarak, kendine uygulama alanı bulmuştur. Fiili olarak İslami Bankaların ortaya çıkması 1950'li yıllarda Pakistan'a dayanır. Bu alandaki ilk araştırma 1955 yılında Pakistanlı ekonomist Muhammed Uzair tarafından yapılmıştır (Akın, 1986).

İslam medeniyeti ve tarihi çerçevesinde ticari hayat göz önüne alındığında şahısların ve firmaların çeşitli gerekçelerle yaşadıkları nakit problemleri sonucu ortaya çıkan zaruret ve borç temelli finansman ihtiyaçları ve uygulama yöntemleri İslam hukuku kapsamında incelenmiştir. Bu konuda en fazla öne çıkan tartışmalar faizli karz muameleleri dışında teverruk ve bey'ul İne adlandırılan yöntemlerdir. Çalışmanın konusu zaruret veya borç hükmünden olan ihtiyaçları karşılama amaçlı katılım bankaları tarafından kullanılan ve demir, platin gibi bir malın, ikincil piyasalarda satılarak nakit hale getirilmesi ile ortaya çıkarılan para olarak tanımlanan (Aktepe, 2012) teverruk uygulaması ve uygulama sürecinin analizini yaparak teverruk uygulamasını ortaya koyup çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma kapsamında katılım bankaları tarafından uygulanan teverruk ile finansman yönteminin araştırmacılar, sektör profesyonelleri ve ürünü kullanan taraflarca bilinirliği ve farkındalığının artırılması amaçlanmaktadır.

İslami finans kurumlarından ilgili konuda net veri teminini tasnif edilmiş biçimde sağlamak, çalışma kapsamında kısıtlılık oluşturmaktadır. Ayrıca Dünya'daki uygulamalar göz önüne alındığında teverruk ile ine satışlarının aynı anlamda kullanabileceği riski, verilerin güvenilirliği açısından kısıtlılığa yol açmaktadır. Teverruk konusuna yönelik yapılmış müstakil çalışmaların Türkiye uygulaması örneğinde bulunmaması kaynak eksikliği kapsamında kısıtlılık arz etmesi ile birlikte bu çalışma ile Türkçe literatüre katkı sağlanarak boşluğun giderilmesi amaçlanmaktadır.

Teverruk Nedir?

Günümüzde ise klasik dönemdekine iki ayrı ilave ile üç çeşit teverruk uygulaması söz konusudur.

Bireysel Teverruk: "Kişinin nakit para elde etmek amacı ile muayyen bir malı murabaha veya müsaveme usulüyle vadeli şekilde satın alıp, bu malı satıcı haricindeki üçüncü bir tarafa peşin olarak satılması işlemine denir. (Meayir, 2010). "Fıkhi" ya da "Ferdi" teverruk olarak bilinen bu teverruk yöntemi klasik fıkıh kitaplarında beyan edilen teverruk uygulamasının karşılığıdır.

Günümüzde teverruk işlemlerinin kurumlar aracı ile organize piyasalarda gerçekleştirilmesi ile ferdi – bireysel teverruk olarak bu yöntemin ayrıştırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bireysel teverruk uygulamasına örnek olarak; nakde ihtiyacı olan kişi, peşin fiyatı 100 vadeli fiyatı 1.200

olan bir cep telefonunu, bayiden vade ile 1.200 liraya satın alıp başka bir bayiye –vadeli alım işleminden bağımsız olarak- 1000 tl bedel ile satılması ile nakit elde etmiş olur.

Organize Teverruk: Nakde ulaşmak isteyen kişinin/kurumun, vadeli olarak mal satışı yapan satıcı tarafın ve malı peşin bedelle mülkiyetine geçirecek olan alıcı tarafın belirli kurallar (malın gerçekte var olması, vaad varsa tek taraflı olması, alınıp satılan metanın altın vb. olmaması ve alıcı/satıcının farklı olması) çerçevesinde taleplerini gerçekleştirme imkanı buldukları işlemidir. Banka teverruku olarak da isimlendirilmektedir.

Ters Teverruk: Sermaye sahibi tarafından fon ihtiyacı olan kuruma organize piyasalarda teverruk işlemine uygun emtianın temini, vadeli satın alınıp peşin olarak kuruma satılması neticesinde nakit ihtiyacının karşılanması sureti ile icra edilen teverruk yöntemidir (Komisyon, 2012).

Katılım Bankacılığında Teverruk Uygulaması

Katılım bankaları danışma kurulları sürekli hale gelmemesi koşulu ile teverruk uygulamasının yapılabileceğine dair görüş beyan etmektedir. İslami finans kuruluşları belirlenmiş ve mevcut bulunan standart (misli) bir emtiayı (metal, tarım ürünü, otomobil vb.) piyasadan temin ederek satın alır ve malın müşteriye taksitli olarak satışını gerçekleştirir. Müşteriden alacağı satış vekaleti ile malı piyasada müşterisi adına peşin olarak satarak satış bedelini müşterisine teslim eder.

Katılım bankalarının teverruk uygulamaları açısından temel kapsamda iki ana başlık altında tasnif edildiği düşünülmektedir. Ödemelerini ifa edemeyen ve zaruret halinde ihtiyaca sahip kişilere çözüm desteği sunmak ve aslen katılım bankalarının fon kullandırma yöntemlerinin başında gelen murabaha uygulaması kapsamında değerlendiremedikleri, mer'î hukuk ile çelişmeyen müşterilerinin meşru taleplerinin karşılanması amacı ile teverruk yöntemine başvurmak olarak sıralanabilir. Kurumların nakit kredi vermek amacıyla değil müşterilerin mutlak zararını önlemek amacıyla ve teverruk uygulamasının İslami finans prensiplerince aykırılık teşkil etmeyecek şartların sağlanması kaydı ile kısıtlı olarak kullanılması gerekmektedir. Teverruk, bir yatırım ve finansman yöntemi değildir. Şartlarına riayet edilmesi kaydı ile yalnızca ihtiyaç durumu için caiz görülmüştür ((AAOIFI), 2015).

Katılım bankaları teverruk uygulamasını danışma kurulları kararlarına uygun biçimde gerçekleştirmek durumundadır. Bu hususa binaen katılım bankalarınca danışma kurulları vasıtası ile bir takım kural ve teamüllere uygun şartlar aranabilmektedir. Teverruk temelli işlemlerin asli bir uygulama olmamasına önlem niteliğinde kurumlar tarafından gerekli görüldüğü takdirde ve konjonktür dahilinde kurumlara belli bir kota getirebilir. Öte yandan organize piyasalarda gerçekleşen bu işlem için sözleşme dahilinde alım satım tutarı, malın cinsi, fiziki varlığı ispatlayan belge vb. dokümanları temin etmektedir. İşlemin

gerçekleştirilmesi safhasında müşteriden vekalet ve satış vaadi aranır ve müşteri vekaleti ile malın ilgili borsada satışı gerçekleştirilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma kapsamında ifade edildiği üzere teverruk uygulamaları birtakım şartlar ve kurallar bütünü içerisinde gerçekleştirilmektedir. Uygulamaya yönelik olarak gerek bireysel gerekse organize teverruklar içi fıkhi tartışmalar ve temel uygulama soruları bulunmaktadır:

- Teverruk işlemine konu edilen emtianın piyasa değeri ile işlem hacimleri arasında ciddi miktarda fark olması
- Alınıp satılan tarafların aynı kişiler olması şüphesi ile satışın haram addedilen “ine” satışına dönüşmesi
- Teverruk işlemine konu edilen emtianın tesliminin mümkün olmaması
- Teverruk talep eden katılım bankası müşterilerinin zaruretinin tespiti ve zaruretin kıstas kriterinin belirsizliği
- Borcun finansmanı mahiyetinde katılım bankalarınca finanse edilemeyen işlemler için teverruk uygulamasının kullanılması
- Murabaha temelli ve yapılandırma (borç) temelli teverruk işlemi için ayırım yapılabilirlik sorunsalı
- Türkiye örneğinde işlemlerin Londra Metal Borsası üzerinden gerçekleştirilmesinin getirdiği güven ve maliyet problemleri
- İhtiyaç sahiplerinin kimi zaman “finansman” yahut “kredi” perspektifi ile yaklaşım gösterip, teverruk uygulamasından yeterli bilincin oluşmama riski
- Kurumların nakit fazlalığı yahut ihtiyaçlarını karşılama aşamasında teverruk yönteminin kullanılabilirliği
- Teverruk işlemleri gerçekleştirilmesi sürecinde işlem gerekliliğinin belgelendirilmesi

Yukarıda tespit edilen temel sorunlar ile birlikte teverruk uygulamasına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. İslami finans piyasalarında hali hazırda devam eden teverruk uygulamaları için farklı emtialar kullanılmaktadır. Örneğin; Malezya’da palm yağı, Suudi Arabistan’da buğday ve kıymetli otomobiller teverruk işlemine konu edilmektedir. Bu bağlamda teverruk uygulamasına yönelik birden fazla temel sorunun çözüme kavuşturulması adına, bu işlemlerin Türkiye’de olacak şekilde yapılandırılmaları gerekir. Bu bağlamda hisse senedi, kira sertifikaları veya elektronik kira sertifikaları seçenekleri için fizibilite yapılması gerekmektedir. Bu şekilde Londra Metal Borsa’sında gerçekleşen işlemlere yönelik güven ve

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

maliyet problemleri ortadan kaldırmakla birlikte, emtianın teslim edilebilirliğine yönelik eleştirilere cevap niteliği taşıyacaktır.

İslami finans kuruluşları ve katılım bankaları arasında uygulama açısından standardizasyonun sağlanması elzemdir. Bu açıdan tevruk uygulamasının standart bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Bu şekilde, alınıp satılan tarafların aynı kişiler olması şüphesi ile satışın haram addedilen “ine” satışına dönüştüğüne dair eleştiriler ortadan kaldırılarak somut ve şeffaf bir yapı tesis edilmiş olacaktır. Ayrıca tanzim edilecek standart ile murabaha temelli ve yapılandırma (borç) temelli tevruk işlemlerinin ayrımı, borcun finansmanı mahiyetinde katılım bankalarınca finanse edilemeyen işlemler için tevruk uygulamasının kullanılması ve uygulama şartlarının belirlenerek tevruk işlemlerinin amacına uygun icra edilmesinin kolaylaştırılacağı düşünülmektedir. Ayrıca tevruk uygulaması müşteri ya da kurumlar özelindeki zarurete istinaden işlem bazlı olarak değerlendirilmektedir. İşlem açısından zarurete yönelik kıstas kriterinin standart olarak ortaya koyulması, işlem salahiyeti ve sektör açısından olumlu bir gelişme olacağı düşünülmektedir.

Katılım Bankacılığı adına eğitim faaliyetlerinin arttırılması, toplum nezdinde ve uygulamacılar açısından bilinirliğin arttırılması, tartışılan konu özelinde de ihtiyaç sahiplerinin kimi zaman “finansman” yahut “kredi” perspektifi ile yaklaşım gösterip, tevruk uygulaması hakkında farkındalığın arttıracaktır. Üniversitelerin ilgili merkezleri ile katılım bankaları profesyonelleri ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) iş birliği ile mevcut işlemlerin kurulacak bir heyet tarafından Londra Metal Borsası üzerinden denetlenmesi ve kontrol edilmesi tevruk işlemine konu edilen emtianın piyasa değeri ile işlem hacimleri arasında ciddi miktarda fark olmasına yönelik eleştirileri ve emtianın mevcudiyetine istinaden belgelendirilmesi problemlerine çözüm olacağı kanaatindeyiz. Faizden uzak durmak isteyen insanların karşılaştıkları finansal ihtiyaç ve problemlerde tevruk uygulamasının bir alternatif kabul edilip edilmemesi ilmi yaklaşımlar çerçevesinde ortaya koyularak yeknesaklık sağlanacaktır.

TÜRKİYEDEKİ KİRA SERTİFİKASI İHRAÇLARININ KATILIM BANKACILIĞI SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Abdullah OKULU¹, Hakkı Kemal YILMAZ², F. Esad ŞEKKELİ³

Öz

Bu çalışma Türkiye’de ve Dünya’da son 30 yılda ciddi bir ivme kazanan İslami finansın en önemli uygulayıcıları olan katılım bankaları örneği üzerinden kira sertifikaları ihraçlarının hem yasal mevzuatını hemde genel işleyişini incelemektedir. Buna ek olarak kira sertifikaları uygulamalarının katılım bankacılığına etkileri ile ortaya çıkan problemleri ve bunların analizini gerçekleştirmektedir.

Araştırma kapsamında Türkiye’deki katılım bankalarının menkul kıymet açısından temel teşkil eden enstrüman olarak ihraç ettiği kira sertifikalarının yapısı incelenecektir. Ayrıca araştırmada, Türkiye’deki mevcut kira sertifikası ihraçlarının katılım bankacılığına katkısının nasıl arttırılabileceği ve hali hazırda karşılaşılan problemlere yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Çalışmanın tüm düzeylerde çalışan katılım bankaları, iştirakleri ve personelleri olmak üzere tüm araştırmacılara kaynak teşkil etmesi ve İslam finans kapsamındaki eğitim faaliyetlerine katkı sunması hedeflenmektedir.

Araştırma sonucunda kira sertifikası ihraçlarının katılım bankacılığı sektörüne katkılarının üzerinde durulmakla birlikte yapılan ihraçların hem hacimsel hemde sayısal olarak arttırılmasına imkan sağlayacak önerilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, İslam İktisadı, İslami Finans, Kira Sertifikaları, Sukuk.

¹ Doktora Öğrencisi., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü, İstanbul-Türkiye, abduhokullu@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Bölümü, İstanbul-Türkiye, hky14@hotmail.com

³Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Karabük-Türkiye, esadsekkeli@karabuk.edu.tr

THE EFFECTS OF SUKUK PRACTICES ON PARTICIPATION BANKING IN TURKEY

Abstract

This study examines both the legal regulations and the general functioning of the sukuk practices of participation banks in Turkey. In addition to this, it performs the analysis of the problems arising from the effects of sukuk practices on participation banking.

Within this research, issued by the sukuk structure as the underlying instrument for the securities of participation banks in Turkey will be discussed. In addition, in the research, suggestions on how to increase the contribution of sukuk practices to participation banking and the problems encountered are presented. It is aimed that the study will be a source for all researchers, participation banks, affiliates and staff working at all levels and contribute to the educational activities within the scope of Islamic finance.

As a result of the research, the contributions of the sukuk issuances to the participation banking sector are emphasized and suggestions are made that will enable both the volume and the numerical increase of the issuances.

Keywords: Participation Bank, Islamic Economy, Islamic Finance, Sukuk

1. Giriş

Araştırmanın konusu ve amacı Türkiye’de ve Dünya’da son 30 yılda ciddi bir ivme kazanan İslami finansın en önemli uygulayıcıları olan katılım bankaları örneği üzerinden kira sertifikaları uygulamaları ve bu kira sertifikaları uygulamalarının katılım bankacılığına etkileri ile ortaya çıkan tespitlerin ve sorunların analizi gerçekleşmektedir. Çalışmanın tüm düzeylerde çalışan katılım bankaları, iştirakleri ve personelleri olmak üzere tüm araştırmacılara kaynak teşkil etmesi ve İslam finans kapsamındaki eğitim faaliyetlerine katkı sunması hedeflenmektedir.

Çalışma kapsamında tartışılması gereken bir boşluğu doldurulmaya gayret etmekle beraber özellikle Türkçe literatür sahasının derinleştirilmesi ve destekleyici çalışmaların arttırılması ciddi bir önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında bir takım sınırlılıklar sözkonusu olup şu şekilde sıralanabilir: İslami finans alanında uygulamaya yönelik yeterli akademik çalışma bulunmamaktadır. Öte yandan ‘Faiz’ kavramına yönelik çağdaş İslam âlimleri tarafından farklı beyan ve görüşlere istinaden ortaya çıkan kavram kargaşası nedeni ile konuya yönelik müstakil bir çalışma ile tartışılma ihtiyacını gerektirmektedir.

Uygulamaya yönelik standartlar konusunda yeknesaklığın tertip edilememesi algı, ürün, faaliyet, politika ve prosedürler açısından analiz yapılmasını ve genelleştirilebilmesi adına engel teşkil etmektedir. Zira her kurumun standart olmayan uygulamaları üzerinden değerlendirmenin yapılması ve takibi İslam iktisadi çerçevesinde yapılacak çalışmalar adına sınırlılık oluşturmaktadır.

2. Kira Sertifikaları (Sukuk)

Tarih boyunca ticaret var olmuş ve sonucu olarak finans mekanizması, borç-alacak ilişkisi gelişmiştir. Yatırımcılar için fonlarının değerlendirilmesine, girişimciler için ise finansman kaynaklarına ihtiyaç vardır. İslami finansın mudarebe, müşareke gibi ortaklık yöntemleri ile faiz barındırmayan, kâra ve zarara ortak eden yöntemleri, icare gibi mülkiyet temelli finansal kiralama, murabaha yoluyla da anapara ve kâr eklenerek vadeli satış şeklinde uygulamaları çözüm olmuştur (Türker, 2010).

Kira sertifikaları, Dünya üzerinde sukuk olarak bilinen menkul kıymetlerdir. Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) 2010 yılında ihraçlara yönelik tertip ettiği tebliğ ile piyasalara "Kira Sertifikaları" ismi ile dahil olmuştur. Kira sertifikalarını kısaca tanımlayacak olursak; yaygınlaşan tanımı ile arapça "sak" kelimesinden türetilmiştir ve yüzyıllardır Müslüman tüccarlar arasında kullanılmaktadır. Kelimenin latince karşılığı ise "çek"tir (Akbulak & Özgüç, 2004). İslami tahvil olarak tanımlanan kira sertifikaları, gerçek bir varlık üzerinde mülkiyet hakkı sağlayarak bu varlıktan gelir elde edebilmeyi sağlayan İslami yatırım aracıdır (Yılmaz, Önal, & Yakar, 2013).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Günümüzde uygulanan kira sertifikalarına en yakın kira sertifikası 1983 yılında Malezya'da İslami bankalarının varlık yönetimi ve finansal tablolarını düzeltmek amacıyla ihraç edilmişti (Gray & Arshad, 2007). Modern manadaki ilk kira sertifikası ise yine Malezya hükümeti tarafından 2002 yılında 500 milyon USD olarak piyasalara sunulmuştur. İkincil piyasada işlem görebilmesi bakımından ise ilk kira sertifikası ihracı 2000 yılında Bahreyn'de yapılmıştır (Küçükçolak, 2008). Dünya piyasalarına adapte olması açısından ilk kira sertifikası ihracı 1990'da Malezya'da ihraç edilmiştir. O yıllarda uluslararası İslami finans şirketi bulunmayan Malezya'da ihraç Shell firması tarafından gerçekleştirilmiştir (IIFM, 2013).

Literatürde kira sertifikaları uygulamalarının, İslami finansa yönelik çalışmalar, kira sertifikalarının etkinliği, pazarlanması, vergi boyutu, muhasebeleştirilmesi, İslami standartlara uyumu, denetimi vb. hususlarda çalışmalar mevcuttur. Fakat kira sertifikalarının ihraçlarına yönelik Türkiye örneğinde şer'i ve yasal risklere yönelik müstakil çalışmaya rastlanmamıştır. 2010 yılında SPK tarafından yayınlanan "Kira Sertifikaları" Tebliği ile sukukların Türkiye'de ihracının önü açılmıştır (Tok, 2009).

Temel olarak İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu'nda (AAOFII) tanımlanmış en çok kullanılan kira sertifikaları modelleri şunlardır: Mudaraba sukuk, murabaha sukuk, selem sukuk, icare sukuk, müşareke sukuk, istisna sukuk, vakala (vekalet) sukuk, melez sukuk, müzaraa sukuk, musakat sukuk, muğarese sukuktur (AAOFII, 2002).

2013 yılında çıkan SPK kira sertifikaları tebliğine göre;

- 1- Sahipliğe Dayalı (İcare),
- 2- Yönetim Sözleşmesine Dayalı (Vekalet),
- 3- Alım-satıma Dayalı (Murabaha),
- 4-A.Ortaklık Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası(Mudarebe)
- 4-B.Ortaklık Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası(Muşareke)
- 5- Eser Sözleşmesine Dayalı (İstisna)
- 6- Hibrid (Karma) olarak Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) tarafından ihraç edilebilir.

Katılım Bankaları tarafından ihraç edilen kira sertifikaları ağırlıklı olarak sahipliğe ve yönetim sözleşmesine dayalı olarak ihraç edilmektedir. Hazine ve katılım bankalarının varlık kiralama şirketleri bulunmakta olup, ihraç faaliyetlerini bu şirketler vasıtası ile yapmaktadırlar. Ayrıca katılım bankaları ikinci bir varlık kiralama şirketi vasıtası ile özel sektör tarafından gelen taleplere yönelik olarak kira sertifikası ihraçları gerçekleştirmektedir.

Sonuç

Kira sertifikası ihraçları ile katılım bankalarının fonlama imkanlarının çeşitlendirilmesi ve katılım fonuna nazaran daha uzun vadeli kaynak temini amaçlanmaktadır. Zira katılım bankalarının var olma ve kurulma amaçlarından biri de uzun vadeli projeler ile ortaklık yapısına uygun biçimde meşru çerçevede ticaret ile kâr elde etmektir.

Katılım bankalarının ihraç edeceği kira sertifikalarındaki temel hedeflerinden birisi de konvansiyonel bankalardaki mevduat müşterilerinin kazanımıdır. Kira sertifikaları ortalama piyasa mevduat getirisine nazaran daha rekabet edilebilir getiri sağladığından, mevcut katılım bankası müşterilerini kira sertifikasına yönlendirmek kurumların kaynak maliyetini yükseltecektir.

Hazinenin altına dayalı olarak ihraç ettiği kira sertifikaları ekonomiye önemli miktarda altının ve kira sertifikası müşterisinin dahil olmasına destek olmuştur. Bunun yanı sıra, kira sertifikalarından elde edilen gelirlerde stopaj oranı %10'dur. Yatırımcılar için 1 yıldan kısa vadeli mevduata kıyasla vergi avantajı bulunmaktadır. Altın kira sertifikalarında ise stopaj oranı '0'dır. Bu oranın istisna ile sıfır olarak düzenlenmesi İslami finans hacminin hızla artmasına katkı sağlayacaktır. Mevduat ve menkul kıymetlere nazaran daha düşük vergi avantajı piyasada kira sertifikalarının derinleşmesi adına gerçekleştirilmesi beklenen uygulamalar arasında yer almaktadır.

Son dönemde gerçekleşen başarılı ihraçlar ile kira sertifikalarına ilgi artmaktadır. Konvansiyonel bankalardan fon kazanımı ile kira sertifikası yatırımları artarak devam etmektedir. Kira sertifikalarının likiditesi ve piyasa derinliği artmış olup Portföy Yönetim Şirketleri (PYŞ), tekafül şirketleri ya da katılım bankaları gibi piyasada talep eden başlıca oyuncular dışında bireysel ve nitelikli kira sertifikası yatırımı yapacak müşteriler de ciddi biçimde ilgi göstermektedir. İhraçların önemli bir kısmı nitelikli ve bireysel yatırımcılar tarafından satın alınmaktadır. Kira sertifikası ayrıca Türkiye Cumhuriyeti hazinesinin gerçek varlığa dayalı şekilde fon ihtiyaçlarının karşılanması için alternatif bir kanal oluşturmuştur. Bu sayede kamu uzun vadeli ve varlığa dayalı şekilde borçlanabilmekte, yatırımcılar ise uluslararası piyasalardaki volatiliteden kaynaklı risklere karşı varlık temelli bir enstrüman olan kira sertifikalarına daha güvenli şekilde yatırım yapabilmektedir.

Katılım bankalarının temel fon değerlendirme yöntemi olan katılım havuzlarının (kar-zarar havuzu), volatilitenin yüksek olduğu finansal hareketlerde konvansiyonel finans kurumlarına nispeten hantal yapıya sahip oluşu ve yüksek faiz ortamında düşük getiri sağlaması açısından rekabet edilebilirliği düşük kalmaktadır. Bu bağlamda kira sertifikaları katılım bankalarının kaynak maliyetini arttırmak ile birlikte çok önemli bir enstrüman haline gelmiştir. Bununla birlikte altına dayalı kira sertifikaları ve gayrimenkul sertifikaları sayesinde katılım bankacılığında menkul kıymet farkındalığı ve ürün çeşitliliği arttırılmıştır.

KAYNAKÇA

AAOFII. (2002). *Accounting and Auditing for Islamic Financial Institutions*.

Akbulak, Y., & Özgüç, E. (2004). Alternatif Finansman Yöntemi Olarak İslami Finansal Araçlar ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler. *Aktive Finans Dergisi*.

Gray, R., & Arshad, I. (2007). *Regulating Islamic Capital Markets, Islamic Finance The Regulatory Challenge*. New Jersey: John Wiley & Sons.

IIFM. (2013). *A Comprehensive Study of the International Sukuk Market*. Bahreyn: International Islamic Finance Market.

Küçükçolak, N. (2008). Faizsiz Finansman Sertifikası Sukuk'un Türk Sermaye Piyasası Açısından Değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*.

Tok, A. (2009). *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi.

Türker, H. (2010). *İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi.

Yılmaz, S., Önal, Y., & Yakar, S. (2013). Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk-Kira Sertifikası ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi. *Bankacılar Dergisi*.

Devletin Bankalar Aracılığı ile Verdiği Düşük Faizli Teşviklerin İslam Hukukunda Faizden Ayrıştırılması Analizi

Selim Biçen¹

Devletin Verdiği Tarımsal Teşviklerin İslam Hukukunda Faizden Ayrıştırılması

İslam Hukukunda yasaklanan faiz (riba) çalışmadan, üretmeden ve emek vermeden para kazanan kişileri ve kurumları bertaraf etmek için önleyici bir tedbir olarak Kuran tarafından yasaklanmıştır. İslam üretmeye açıkken asalak olarak yaşayan kişi ve kurumların en büyük gelir kaynağı olan faize karşıdır.

Faizin çeşitlerinde ve tanımında cins birliği, vade ve malvarlığında artış gibi kavramlar önemli şartlar olarak karşımıza çıkar. Bir başka ifadeyle cins birliği olmadığına alışveriş faizinden söz etmek mümkün olmadığı gibi, cins birliği varken de borç alınma anı ve borç ödeme tarihleri zamanında artış yoksa faizden söz edilememektedir.

Ülkemizde hemen her ülkede olduğu gibi tarım ve hayvancılık stratejik alanlardır. Hali hazırda birçok tarım ürünlerinde ve özellikle kırmızı et üretiminde kendi kendimize yetememekte ve yurt dışından ihraç etmekteyiz.

Bu öneminden dolayı Hükümetler tarım ve hayvancılıkta yüzlerce teşvik enstrümanlarını Ziraat Bankası yoluyla sağlarken, reel faiz oranlarını yüzde elli ile yetmiş beş gibi oranlarda teşvik amaçlı indirmektedir. Yıllık enflasyon oranlarının da altında kalan, ama adı Kuran ve Sünnette şiddetle kınanan faiz olan bu teşvik amaçlı destekler, inançlı kesimleri uzaklaştırmaktadır.

Tarım ve hayvancılıkta yerli çiftçilerin Avrupa ve Amerika kıtasındaki çiftçi rakipleriyle rekabet etmesi ve en ekonomik gıda üretimi yaparak ülke ekonomisine yardım etmesi gerekir. Ancak bu rekabette eşit olmayan koşullar Türk çiftçisinin gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz koşullar yetersiz yağışlar olabileceği gibi yetersiz sermaye ve bilgi ve tecrübe eksikliği de olabilir, ya da olumsuz coğrafik koşullar (dağlık alanların ekime müsaade etmemesi gibi) yetersiz teknik ekipmanla tarım yapmakta olabilir.

Hayvancılıkta özellikle de kırmızı et üretiminde ve birçok tarım ürününde dışa bağımlı olan Türkiye çiftçisini yerli üretime teşvik ederek ülke servetinin yurt dışına gitmesini engelleyici bir politika izlemektedir. Bu nedenle de teknoloji, sanayi, tarım, hayvancılık ve gıda ana başlıklarında binlerce alanda düşük faizli krediler ve hibeler vermektedir. Türk devletinin buradaki amacı faizle para vererek para kazanmak değil, insanların el emeği ve alın teriyle çalışarak kazanması, üretmesi, işçi çalıştırması, vergi ödemesi dışa bağımlılığı azaltmasıdır.

¹ Dr. Öğretim Görevlisi Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi Kırşehir-Türkiye selimbicen@ahievran.edu.tr

Diğer yandan Ziraat Bankası, Halkbank, Vakıflar Bankası gibi devlete ait bankaların ekonomiyi geliştirmek için verdiği düşük faizli teşvik kredileri, adında faiz –düşük ya da değil- olduğu için Anadolu’da çiftçiler tarafından kullanılmak istenmemektedir. İnançlı yatırımcı faizin kapsamını tam bilmediği için gerçek hayatta şüpheden kaçmak istediğini belirterek devlet destek ve teşviklerine sıcak bakmamaktadır.

Bu durum zaten sermayesi zayıf olan Anadolu çiftçisini ülke genelinde ve dünya ölçeğinde güçlenmesini engellemektedir. Yüzyılı aşkın bir süredir zaten çok güçlenmiş Avrupalı ve Amerikalı zengin çiftçiler için sermayesi olmayan zayıf Anadolu çiftçisini yutmak ve yenmek oldukça kolaylaşmıştır. Zamanın silahı ile silahlanın diyen Hz. Peygamberimizin (SAV) emri gereğince zamanın teknik aletleriyle tarım ve hayvancılık yapması gereken çiftçimiz bu aletler için sermaye bulamamakta ve bankalardan faiz endişesi nedeniyle teşvik alamamaktadır.

Zaten sermaye fakiri olan inancılı çiftçinin uluslararası zengin sermaye grupları karşısında ezilmesini engellemesi ve rekabet edebilmesi, Devletin bir bankası olan Ziraat Bankasının sağladığı bu desteklerden faydalanması için bu desteklerin faiz olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Makalemizde Ziraat Bankası teşviklerinin İslam Hukukunda tarif edilen faiz olmadığı, Diyanet Din İşleri Yüksek Kurulu kararı ve günümüz alimlerinin görüşleri yanında orijinal kaynaklardan da referanslarla açıklanacaktır. Ayrıca bu durumun Müslüman iş adamlarının Ziraat Bankası kredilerinden yararlanmasına dolayısıyla rakiplerine göre ekonomik avantaj sağlaması arzu edilmektedir.

Anahtar sözcükler: Faiz, riba, teşvik, tarım ve hayvancılık destekleri

Separation of Government Granted Agricultural Incentives from Interest in Islamic Law

The prohibited interest in Islamic law (riba) is forbidden by the Qur'an as a preventive measure to eliminate the people and institutions that make money without producing and making labour. It is against Islam, which is the greatest source of income of people and institutions that live in parasitic ways.

In the definition of interest, concepts such as gender union, maturity and increase in assets arise as important conditions. In other words, it is not possible to talk about interest when there is no gender union, and when there is a gender union, there is no mention of interest unless there is an increase in the time of the borrowing and the payment dates.

Agriculture and animal husbandry are strategic areas as in almost every country, like in our country. We are currently unable to feed ourselves in many agricultural products, especially in meat production, and depend on import.

Governments have been providing hundreds of incentive instruments in agriculture and animal husbandry investments through the Ziraat Bank, who lowers the interest rates to encourage the enterprenours. These incentive supports called "interest" by Ziraat Bank, which are below the annual inflation rates but are strongly condemned in the Qur'an and the Sunnah, are putting off believers to apply for it.

In order to benefit from the support provided by Ziraat Bank, which is a bank of the State, it is necessary to examine whether these supports are interest, in order to prevent and compete with the beleaguered farmers who are already poor in capital against the oppression of rich international capital groups.

In this article, Ziraat Bank's incentives will not be the same interest described in Islamic Law, the decision of the Supreme Council of Religious Affairs of Religious Affairs, and the references of contemporary scholars, as well as references from original Islamic sources. It is going to also emphasize the fact that Muslim businessmen do not benefit from the Ziraat Bank loans and thus cause economic disadvantage compared to their competitors.

Keywords: Interest, riba, incentives, agriculture and animal husbandry support.

Devlet Teşviklerinde Düşük Faiz ve İslam Hukukunda Faiz Karşılaştırması

1. Giriş

İslam Toplumunu “Bina eden Yaratıcı ve Düzenleyici” olan Allahü Teala, dört ana temel duvar üzerinde bina etmiştir. Bu kurallar:

- 1-İnfak ve Sadaka
- 2-İsrafın Yasaklanması
- 3-Faizin şiddetle yasaklanması
- 4-Kişinin el emeği ve alın teriyle geçimini sağlamaya çalışması

Bu dört tedbir ve kural arasındaki ilişki sebebiyle olmalıdır ki, infakla ilgili âyetlerin arkasından fesat edici özelliklerinden dolayı faiz yasağına geçilmiştir. Hem faizde hem infak ve sadaka da verilen ve alınan aslında paradır. Arasında, birincisinin karşılıksız almak, ikincisinin ise karşılıksız vermekten ibaret olması şeklinde bir zıtlık ilişkisi de vardır. Ancak Allah faizi toplumu bozduğu için yasaklamış, infak ve sadakayı da toplumu ıslah ettiği için sevmiş ve övmüştür.

Kuran-ı Kerim’de faizin yasaklanması konusunda ki ayetlerde kullanılan sert üslûp konunun önemini göstermektedir. Bu sertlik sadece din düşmanlarını dost (velî) edinme dışında hiçbir günah ve yasak için kullanılmıştır. Bu iki yasakta var olan ortak özellik hem faiz yasağında hem de din düşmanlarını dost edinme yasağında meydana gelen zarar veya fesad alanla veren arasında değil toplumun hayati değerlerini hedef almaktır. Bir topluluk içinde faizcilik serbest olduğunda bunun da zararı ve kötü etkileri yalnızca faizi alan ve verenle sınırlı kalmamış, bütün topluluğun ekonomik, sosyal ve ahlâkî hayatını etkilemiştir.

Diğer yandan hırsızlık, zina, içki, kumar, eşkıyalık, hatta katil gibi suç ve yasakların kötülük seviyesi, mağduru ve çevresindekilerden sınırlı bir toplum bölümünü etkilediği için yasaklanmış olmasına rağmen toplumun tamamını ifsad edecek boyutta değildir. Yani ifsad edici özellikleri daha düşüktür.

Aşağıda zikredilen faiz ayetlerindende anlaşılacağı üzere faiz yasağı sadece Müslümanlara değil, Yahudi ve Hristiyanlarda indirilmiş bir emirdir. Ancak yahudiler bu yasağı önce yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği şeklinde tahrif etmiş sonra yahudiler arasında da uygulamaya başlamışlardır.

Faizle para ve mal alan kimse bunu ya şahsî ihtiyacını gidermek ya da ticaret ve üretime yatırarak para kazanmak için alır. Faizi yasaklayan İslâm, muhtaçların ihtiyaçlarını, onları daha yoksul hale getirerek değil, karşılık beklemeden ödünç verme, infak, sadaka, zekât, kullanmaya verme (iâre) gibi yardım ve yardımlaşma yollarıyla karşılamayı tercih etmiştir. Borçtan faiz almak ilke olarak yardımlaşmaya, ihsan ve infaka aykırı olduğu için de –borçluların ihtiyaç ve amaçlarındaki farka bakmadan– faizi yasaklamıştır. Ticaret ve yatırım yapmak için krediye

ihtiyacı bulunan kimseleri ise bu ihtiyaçlarını şirket, vadeli alım satım, selem (mal peşin, ödeme vadeli işlem) gibi yollarla gidermeye sevk etmiştir.

Riba'nın (Faizin) Manası, ilgili Ayetler ve Hadisler

Ribâ ile aynı kökten gelen kelimelerde “tepe, çıkıntı, fazlalık” mânaları vardır. Ribâ kelimesi de “fazlalık” (ziyade) mânasına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî'nin ifade ettiği gibi ribâ, “sermayeye eklenen fazlalık” demektir. (. Râgıb el-İsfahânî, 2011) Ancak din bu fazlalığın bir kısmına ribâ deyip diğerlerine dememiştir. Bir fıkıh terimi olarak ribâ, “belli malların, belli şekillerde yapılan satım akdi ile değişiminde şart koşulan veya hâsıl olan fazlalık ve ödünç verilen malın geri ödenmesinde şart koşulan fazlalık” anlamına gelir.

Kuran-ı Kerimde faizle ilgili 7 ayet vardır. Bunlar:

1. **Bakara Suresi, 275. ayet:** Faiz (riba) yiyenler, ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi, çarpılmış olmaktan başka (bir tarzda) kalkmazlar. Bu, onların: "Alım-satım da ancak faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.
2. **Bakara Suresi, 276. ayet:** Allah, faizi yok eder de, sadakaları artırır. Allah, günahkar kafirlerin hiçbirini sevmez.
3. **Bakara Suresi, 278. ayet:** Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın.
4. **Bakara Suresi, 279. ayet:** Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tevbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz, ne zulme uğratılmış olursunuz.
5. **Al-i İmran Suresi, 130. ayet:** Ey iman edenler, faizi kat kat artırılmış olarak yemeyin. Ve Allah'tan sakının, umulur ki kurtulursunuz.
6. **Nisa Suresi, 161. ayet:** Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kafir olanlara pek acıklı bir azap hazırlamışızdır.
7. **Rum Suresi, 39. ayet:** İnsanların mallarından artsın diye, verdiğiniz faiz Allah Katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızasını) isteyerek verdiğiniz zekat ise, işte (sevablarını ve gelirlerini) kat kat arttıranlar onlardır.

Faizi yasaklayan ayetler de alkolü yasaklayan ayetler gibi bir defa da inmemiş tedricen toplumun inancının olgunlaşması paralelinde peyderpey inzal olmuştur. Bunun sebebi alkol gibi faizde toplumda derin köklere sahip bir uygulamadır. İlk ayetlerde ayıplanan faiz fiili sonradan yasaklanacağına işareti olmuştur.

Alışveriş faizi Araplar'ın daha önce bilmedikleri, ilk defa Hz. Peygamber tarafından açıklanan bir faiz çeşididir. Peşin alışverişlerde ortaya çıkan faize “fazlalık faizi” (ribe'l-fadl), vadeli alışverişlerde ortaya çıkan faize de “veresiye faizi” (ribe'n-nesîe) denilmiştir. Alışveriş faizi hakkındaki ilk açıklama Hicri 7. (Miladi 628) yılda gerçekleşen Hayber Gazvesi sırasında yapılmıştır. Kur'an borç faizini Medine döneminin ikinci veya üçüncü yılında yasaklarken alışveriş faizinin yasaklanma süreci bundan dört beş yıl sonra başlamıştır. Gazveye katılan Ubâde b. Sâmit'in rivayet ettiği aşağıda ki hadis, alışveriş faizinin iki çeşidini de açıklayan en bütüncül ve mükemmel rivayettir:

“Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz cinsi cinsine birbirine eşit ve peşin olarak satılır. Malların sınıfları değişirse peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın” (Müslim, “Müsâkât”, 81; Tirmizî, “Büyû”, 23).

Bu hadis, çok az bir farkla Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre gibi sahâbilerden de rivayet edilmiş olup hemen hemen bütün sahih hadis kitaplarında yer alan sahih bir hadistir. (Buhârî, “Büyû”, 74-82; Müslim, “Müsâkât”, 79-104).

Öncelikle yukarıda zikredilen hükümler gereği faizin haramlığı konusunda Kuran Sünnet, İcma ve Kıyas-ı Fukaha görüşlerinde hiçbir şüphe yoktur. Bu nedenle müslüman'ın, açlık, susuzluk, barınmanın olmayışı veya sağlık problemlerinden dolayı oluşan hayati tehlike gibi zaruret olmadıkça faiz alması veya vermesi caiz değildir. Cahiliye faizi, alışveriş faizi, nesie faizi, katlanan (kat kat artan faiz) gibi faiz türleri Kurani Kerimin indiği yıllarda uygulanan faiz türleridir. Haramlığı konusunda hiçbir şüphe yoktur.

Günümüzde faizin sebep olduğu zararlar ve olumsuz sonuçlar gittikçe derinleşerek artmakta Kuran-ı Kerimin faizi yasaklamasındaki kıyamete kadar devam eden hikmetli etkisi açıkça görünmeye devam etmektedir. Faizin toplumların iktisadi ve sosyal hayatını yıkıcı ve bozucu etkisi ayrıntılı olarak bu makalede açıklanmayacaktır. (Karaman H. 2012)

2. Değerlendirme

Önceki bölümde faizin İslam Hukukunda yasak oluşunun Kuran ve Sünnette delilleri incelenmiştir. Hadislerde sayılan altı çeşit malın (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz) dönemin temel ihtiyaç maddeleri olduğu açıkça görülür. Bu altı çeşit malın değişmeden aynı kalacağı mı yoksa toplumsal hayata göre diğer bazı temel maddelerin de eklenip eklenemeyeceği hususu hem Sahabe (R.Anhüm) hem de sonraki mezheb imamları tarafından tartışılmış ve bütün mezheb imamları (r.h) tarafından ortak görüşle bu altı malın devrin ihtiyaçlarına göre artırılabilirliğine ve sınırlı olamayacağına karar verilmiştir. Yani yeni mallarla bu liste genişletilmiştir.

Ancak yeni eklenecek mallar için illet ne olacaktır? Mezheb İmamları arasında ki görüş ayrılıkları daha çok bu sayılan altı malın illeti nedir sorusunda olmuştur, ve buna göre hangi yeni mallar ilave edilebilir sorusuna cevap aramışlardır. (Özsoy İ. 1988, bu tartışmaların özeti için bkz TDV İslam Ansiklopedisi cilt: 12; s. 116 Faiz - İsmail Özsoy) . Bu tartışmaları özetleyen yazar Hanefilerin ve özellikle Ebu Yusuf'un (rh) görüşü ile konuyu tamamlamıştır:

Ebû Yûsuf'a göre Hz. Peygamber'in malların bazısını veznî, bazısını da keylî olarak beyan etmesi o zamanki örften dolaydır. Şu halde örfün değişmesiyle malların ölçü birimleri de değişebilir (İbn Âbidîn, V, 176-177). Bu takdirde önceleri sayıya tâbi iken faiz hükmüne dahil edilmeyen kavun, karpuz gibi malların daha sonra tartılarak satılması ile faizin cereyan ettiği mallar kategorisine girmesi ve diğer sayı veya uzunluk ölçüsüne tâbi malların da faiz malları kapsamına alınması isabetli görünmektedir."

Ebu Yusuf'un bu içtihadı günümüze ışık tutması açısından biraz daha fazla incelenmelidir.

Ebu Yusuf'un Görüşü

Ebû Hanîfe'nin 16 yıl ders halkasına devam eden önde gelen talebesi, hadis ilminde güçlü, müçtehid hukukçu ve ilk kadilkudât (hakimleri atayan makam) kişi olması nedeniyle Hanefi Fıkhının İslam topraklarında yayılmasına vesile olan Ebu Yusuf'un asıl adı Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfîdir. 113 (hicri 731) yılında Kûfe'de doğan ve 182 (hicri 798) yılında vefat eden İmam daha çok "Ebu Yusuf" ismiyle meşhur olmuştur.

Re'y ekolüne mensup fakihler içinde hadis ilminde en güçlü âlimlerden biri kabul edilen Ebû Yûsuf'un hadisten çokça faydalanması ve kıyasa sıkça başvurması tabiidir. Ancak uzun süre siyasî ve idarî mekanizma ile iç içe olan yargı kurumunda görev yapmış olduğundan ve toplumsal hayatta karşılaşılan yüzlerce olay karşısında görüş sorulan bir makamda oturmuş olması nedeniyle, bazen istihsanı ön planda tuttuğu da görülmektedir. (Öğüt S. (1988-2013) EBÛ YÛSUF Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt: 10; s. 263) Gerçekten aşağıda detayları ile açıklanacak olan enflasyon farkı kadar fazlalık faiz değildir fetvası zahiren ve ilk görünüşte faiz ile ilgili İslami Hükümlerle çatışıyor gibi görünmektedir. Hanefi fıkhında çokca kullanılan istihsan, 'Fıkıhta özel gerekçelerle açık kıyastan, genel ve yerleşik kuraldan ayrılıp olayın özelliğine uygun çözüm bulma metodunu ifade eden şer'î delil' olarak tanımlanmıştır. (Bardakoğlu, A. (1988-2013)

Her ne kadar Ebu Yusuf Hanefi Fıkhının öncülerinden Ebu Hanife'nin talebesi de olsa, Hocası ve Ebu Muhammed ile her konuda aynı düşünmedikleri kolayca anlaşılır: Meselâ Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre Hz. Peygamber faiz yasağıyla ilgili olarak bir maddenin ölçüyle (keylî) veya tartıyla (veznî) alınıp satılmasını hükme bağlamışsa bu maddenin her zaman bu şekilde alınıp satılması gerekir. Bu konuda örfe itibar edilmez. Ebû Yûsuf ise örfün değişmesi halinde ölçüyle olanın tartıyla, tartıyla olanın ölçüyle alınıp satılabileceği görüşündedir.

Ebû Yûsuf'un, bazı konularda Ebû Hanîfe'den farklı düşünmesinin diğerk bir sebebi de önce kadı, daha sonra kadilkudât sıfatıyla yargı görevinde bulunmuş olmasıdır. Bu görev Ebû Yûsuf'a önemli ölçüde günlük olaylarda tecrübe kazandırmış, nazârî hükümleri uygulama veya bunların uygulanabilirliğini gözleme imkânı sağlamış, sonuçta da özellikle kazâî fikhin kendisinde bir meleke haline gelmesini sağlamıştır. Meselâ hâkimin davalı istemese bile davacıya yemin teklif etmesini, sözleşmeleri ve diğerk tasarrufları korumak için sefihin ancak hâkim kararıyla hacr altına alınmasını câiz görmesini ve eşin, seyahate çıkacak olan kocasından alacağı nafakaya karşılık kefil istemesine izin vermesini, Ebû Yûsuf'un görevi sırasında edindiğı tecrübelerin bir sonucu olarak görmek mümkündür. Bu sebeple, başta yargılama hukuku olmak üzere fikhin çeşitli dallarında Ebû Yûsuf'un, sonraki dönem Hanefî fakihlerince benimsenip mezhep içinde "müftâ bih" görüşü olarak adlandırılan birçok tercih ve fetvası mevcuttur.

Bazı örnekler Ebû Yûsuf'un, zamanın ve örfün değişmesiyle hükümlerin de değişebileceğini ifade eden küllî fıkıh kuralına göre hareket ettiğini göstermektedir.

İşte paranın değer kaybı (enflasyon) kadar artışın faiz olmadığı görüşünün temelini oluşturan Ebu Yusuf eserlerinde ve uygulamalarında yukarıda zikredilen özelliklerinden dolayı İmam-ı Azam'dan farklı bir içtihat getirmiştir. Ebu Yusuf'un faiz konusunda bu görüş ayrılığı bugün ekonomimiz de çok önemli bir alana ışık tutmuştur.

Alınan borcun ödenmesi anında paranın değer kaybının borçludan ayrıca istenmesinin fazlalık faizi olup olmayacağı hususunda Hanefî imamları arasında farklı görüşler vardır. İmam-ı Âzam (rh.) şöyle derken:

"Alınan borcun sayı olarak aynı miktarı verilmelidir. Paranın değeri ister yükselsin, isterse düşsün, borçlu aldığı paranın mislini verir. Yüz lira borç aldıysa yüz lira ödeyecektir." (İbni Abidin 2010)

İmâmeyn yani İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf (*rahımehumallah*) ise, **"Borçlu, aldığı borcun mislini vermez; ödeme esnasındaki kıymetini, değerini verir."** demektedirler. Çünkü günümüzde kullanılan kağıt para altın ve gümüş olmayıp değeri itibarî olduğu için, kendisine itibar edilen değere göre muamele görür.(Güneç, H. (2012)

İbn Âbidîn, Ebu Yusuf'un örfte tartılan şeylerin ölçüyle (kile veya şinik gibi bir ölçüyle), ölçülen şeylerin tartıyla olması şekline dönerse caiz olacağına dair görüşünü ele alarak der ki:

"Bu görüş, eğer nassa, buğday, arpa, hurma gibi ölçüyle olanların tartıyla olduğu, altın gümüş gibi tartıyla olanların ölçüyle olduğu bir örfle karşılaşılsaydı bunu asıl olarak alırdı anlamındadır. Burada asıl olan o vakitte dikkate alınan husustur ki, bu değişecek olsa hüküm de değişir demektir. Burada ihdas edilmiş bir değişime, nassa aykırı bir âdete itibar edilmiş değil, bilakis nassa itibar edilmiştir. Bu sebeple eğer insanlar dirhemlerle dirhemini satışını veya adet olarak istikraz etmeyi örf haline getirseler, nassa muhalif olmaz. Allah, Ebu Yusuf'a hayırla mükâfat versin zira faize yol açan büyük bir kapiya engel olmuştur. Zira zamanımızda altın riyâlle yapılan

alışverişlerde ödemelerde bunun hafifi yahut ağırlıyla ödeme yapılıyor, riba görüntüsü açığa çıkıyor.

Eğer Ebu Hanîfe ve İmam Muhammedin görüşü esas alınacak olursa büyük bir zorluk ortaya çıkar. Zira o taktirde parayla ilgili tüm akıtlar fasid olurdu. Zamane ehlini fıkla itham gerekirdi. Oysa Ebu Yusuf'un fetvâsı ile fetvâ verilmiştir. Şer'î ölçünün kapsamına girmeyen az bir ziyade haram olmaz, sayıyla istikraz caiz olur. Fıkıh kaidesidir ki bir iş daraldı mı genişler. Zira Rasûlullah, iki işle muhayyer kalınca ümmeti için en kolayını seçerdi. Şer'î kaideler zorlaştırma ve ağırlaştırma üzere değil; kolaylaştırma esasına mebnidir." (İbn Âbidîn, "Neşru'l-Arf", s.117-119).

"İslam, zaman içerisinde değişen haller, durumlar ve konumların içtihadla sabit olan şer'î hükümlerin değişiminde büyük payı olduğunda karar kılmıştır. İslam, adâletin ikamesi, maslahatın temini ve mefsedetın giderilmesi hedefini gözetir. Bu nedenle birçok hükmün, insanlardaki hal, durum, konum ve maslahatın değişimine, farklılaşmasına göre şekil aldığı görülür. Eğer her meselede tek bir şer'î hüküm konulsaydı, insanlar birçok sıkıntı ve zorlukla karşılaşarlardı. Bu durum ise, insanların maslahatını gözeterek hükümler inşa eden İslam'ın ruhuna aykırı bir durumdur. Bu sebeple şer'in beyan ve tafsile ihtiyaç duyan birçok hüküm vazettiğini, durum ve hale göre bunun tatbik edileceğini, buna göre değişikliğe gidilmesi gerektiğini, fıkıhın her zaman ve mekana uyarlanabildiğini anlıyoruz. İctihada açık bu alanlar olmasa biz bunu konuşuyor olmazdık. Bu nedenle çeşitli mezheplere mensup müteahhirîn ulemâ, birçok meselede kendi mezhep imamlarına, ya da önceki mezhep âlimlerine muhalefet ederek fetvâ vermişlerdir. Bu ihtilafın sebebinin de zaman olduğunu beyan etmişlerdir. Esasen bunlar önceki mezhep âlimlerine muhalif değildirlere. Zira önceki imamlar sonrakilerin zamanında yaşayıp, insanların örflerinin, âdetlerinin, hal, durum ve ihtiyaçlarının, tabiat ve araçların değiştiğini görselerdi, onların görüşleriyle aynısını paylaşırlardı"

"Neşru'l-Arf" adlı risalesinde bu isabetli tespitleri yapan İbn Âbidîn, Hanefilerin, örfle amelde en geniş yolu tutan bir mezhep olduğunu söyleyerek, örfün dikkate alındığını gösteren birçok kaide zikrettikten ettikten sonra müftînin zamanını ve o zamanda yaşayan ahâlinin durumunu gözetmeden, zâhirurrivâye kitaplarındaki rivâyetlere bakıp görüşünü dondurup kalamayacağına dikkat çeker. Aksi halde birçok hakkın zayi olmasına sebep olarak, faydadan çok zarar verir." Aşağıda borç veren kişinin borcunu geri alırken enflasyon kadar değer kaybını anlattığımız örnekte olduğu gibi eğer İmameyn'in görüşü kabul edildiğinde borç veren verdiği paranın kıymeti ölçüsünde para aldığıında (enflasyon farkını) hakkının zayi olmasını önlemiş olur. (Bkz. Faiz ve Enflasyon)

Ayrıca, devrin örf ve adetlerini temel alan fetvalar İbn Abidin'in'de isabetle belirttiği gibi İslam İctihat Hukukunun dinamikliğini, belli bir çağda donup kalmadığını ve yaşadığı döneme ayak uydurduğunun da en önemli delilidir. İslam İctihat Hukukunun dinamik ve yaşayan bu özelliğini

tercih etmek, gelişen toplum ve teknoloji karşısında oluşacak yeni sorunlara cevap verdiğinin de açıkca ispatıdır ve kendisini bu yönde suçlayan bir çok yazara da nezih bir cevap olmaktadır.

Gerçekten İslam Hukukunu donuklukla suçlayan bazı yazarlar (Bilgili F., Demirkapı, E. (2017), s.41) yeni Kuran hükümlerinin gelmediğini, Peygamberimizin (SAV) artık yaşamadığını, Sahabe ve Kıyas yapan İmamlarında artık yaşamadığını öne sürerek Kuran ve Sünnet ve Sahabe ve Kıyas-ı Fukaha olarak özetlenen Edilleyi Şeriyenin zamanın şartlarına cevap vermediğini söylemektedir. Yani Kuran-ı Kerimin kıyamete kadar hükümlerinin devam edemeyeceğini iddia etmektedirler. Halbuki, Kuran-ı Kerimin bir mucizeside yaşadığı zamana göre kendini yenilemesi, dinamik bir yapıda olmasıdır. İmameyn'in örf ve adetle ilgili bu görüşü bunun açıkca delilidir.

Bu sebeple âlimler bu tür ihtilaflara, yaşanan çağ ve zaman ihtilafı demişler ve Ebu Hanîfe'ye muhalif olan İmameyn'in görüşünü tercih etmişlerdir. Nitekim Ashabımın İhtilafı Rahmettir hadisi şerifi de bu durumu destekleyen bir mana içermektedir.

Borç Veren Açısından Enflasyon Farkı

Borç alan geri ödemedede bulunurken, alınan borç (karz) karşılığında akit öncesinde ileri sürülen her türlü fazlalık veya getiri sağlayan menfaat faizdir. Ancak alacaklı, sözleşme yaparken fazlalık şartı (faiz sözleşmesi) yapmaksızın, alacağını tahsil ederken enflasyon farkını borçludan isteyebilir. Buna göre, borçlunun borcunu zamanında ödeyememesinden dolayı kendisinden vade farkı almak caiz değilse de, alacağın tahsili esnasında enflasyon farkının borçludan istenmesi mümkündür. İslam'ın ruhuna uygun olanı, alacaklının darda kalana mühlet vermesi (Bakara, 2/280), darda olmayan için ise alacağın tahsili esnasında enflasyon farkını borçludan istemesi caizdir.

İslam getirdiği adalet sistemiyle sadece borç alanı değil aynı zamanda borç vereni de korur. Çünkü borç veren borç vermekle sosyal bir boşluğu doldurmaktadır. Olaya borç veren açısından baktığımızda 2015 yılında altının gramı 100 TL olduğunda 100 bin TL borç verdiğimizde borç veren kişi bir kilo altın alabiliyorken bugün gramı 241 TL olan altının fiyatı ile borç veren yaklaşık 414 gram altın alabilecektir. Yani alacaklı borç vermekle 586 gram zarar edecek ve hayatı boyunca bir daha borç vermek istemeyecektir. Bir başka ifadeyle İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşünü esas alırsak borçlunun sadece 100 bin TL yi ödemesine cevaz verip alacaklıyı 586 gram zarara uğratırız.

Paranın satın alma gücünün esas alınarak kişinin haklarını koruyan Nisa Süresi 29. Ayeti, borç verenin yukarıda verilen örnekte açıkca uğradığı 586 gram zararın önlenmesinde bir kanıt olarak gösterilebilir. Bu durum **“Müminler, mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin” (Nisa Suresi 4/29)** ayeti kerimesinde alacaklı açısından yasaklanmıştır. Bir başka ifade ile satın alma gücündeki bir düşüş dikkate alınmadan alacaklıya yapılan misliyle ödeme eksik olduğundan dolayı borç ödeyen burada haksız yere kazanç elde etmiş olacaktır. Ayrıca

“İslam’da zarar verme ve zararı zararlarla karşılama yoktur” ilkesi gereği zarar vermeme ilkesine uygun olmayacaktır.

Ebu Yusuf’un görüşünü esas alırsak alacaklı paranın ederi üzerinden hesap yapacağı için alacaklının zararı olmayacaktır. Yukarıda zikredilen Ayeti Kerimenin ruhuna daha uygun olan bu yaklaşım toplumda ve aile içinde ödünç verme ve borç verme sünnetini daha uzun ve yaygın yaşamasını sağlayacaktır. Aksi halde zarar eden borç veren bir daha hiç kimseye borç vermek istemeyecek ve cimrileşecek ve parası olduğu halde yok diyerek yalan söyleyecektir. Bunlar da İslam ahlakıyla bağdaşmayan karakterlerdir.

Kamu yararını göz önünde bulundurmak adına paranın değer kaybının ödenmesi borç alma ve verme sayısının artmasına olanak sağlamaktadır. Eğer enflasyon farkının zararı giderilmezse borç ödeyen kişi daha geç ödeme yapmayı yeğler. Çünkü para her geçen gün daha fazla değer kaybetmekte ve borçlunun yükümlü olduğu borcun maliyeti düşmektedir.

Ekonomistlerin bu bedel için "düşük faizli kredi, sübvansiyonlu kredi veya teşvik" demesi, bu durumu değiştirmez. Zira lafız veya ibareye değil, maksat ve manaya itibar olunur. Buna göre resmi makamlarca açıklanan enflasyon oranında, paranın uğradığı zarar; Ziraat Bankasının talep ettiği yasal faiz oranına eşit veya bu orandan fazla ise, bu parayı ve yasal fazlalığı almak veya ödemek caizdir. Bu sebeple parada vuku bulacak değer kaybından doğan zararı önlemek için borçlanmanın misliyle değil kıymetiyle (borçlanıldığı gündeki alım gücüyle) ödenmesi uygun olur.(Bkz Ebu Yusuf) Şöyle ki, burada söz konusu olan bir faizin alınması değil, zararın telafi edilmesidir.²

Düşük Faizli Devlet Teşvikleri ve Faiz

Savaşların ekonomi üzerinden yürütüldüğü modern dünyamızda devletler stratejik alanlarda kendileri yatırım yapmak yerine özel sektörün önünü açmak istemektedir. Katma değeri yüksek ürünler üretmek yoluyla dışa bağımlılığı azaltmak politikası tercih edilmiştir. Tarım ve hayvancılık bu stratejik alanlardan önemli bir bölümü olup istihdam ve ucuz gıda üretimi açısından dışa bağımlı olduğumuz bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda tarım alanında ve özellikle hayvancılık ve kırmızı et üretiminde kronikleşen bir açığın içinde bulunmaktayız. Hemen her ülke gibi Ülkemizde de hükümetler bu açığı özel sektörü desteklemek yolu ile tarım ve hayvancılığı destekleme mekanizmaları, kurum ve kuruluşları geliştirmiştir. Sermaye eksikliğini gidermek açısından oluşturulan Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı yüzlerce stratejik alanda devlet destekleri yanı sıra bilgi, deneyim ve tohum üretimi alanlarında desteklemeler devam etmektedir. Üretim desteklenmektedir.

² Din İşleri Yüksek Kurulu Dini Soruları Cevaplandırma Komisyonu

ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Sermaye desteği sağlayan Ziraat Bankası bir devlet bankasıdır ve bu stratejik alanda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bakanlar Kurulu Kararları ile her yıl açıklanan düşük faiz uygulamaları ile stratejik alanlarda üreticinin sermaye ihtiyacını karşılayan bankanın aslında amacı para satarak faiz geliri elde etmek değil bu stratejik alanlarda (Madde 21 – Stratejik bitkisel üretim, 31 – Tarımsal mekanizasyon, 22 – Traktör, 23 – Modern basınçlı sulama, 24 – Arazi alımı vs) üretimi desteklemektir.

Devletin Bankası örneğin Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aşağıda belirtilen 2018 yılı tebliğine göre müteşebbis çiftçilere düşük faizli kredi vereceğini ilan etmiştir. Tebliğin amacı birinci maddede çok açıkça bunun bir teşvik olduğunu söylemektedir. Ama aynı zamanda düşük faizden bahsetmektedir. Düşük faiz nedir denildiğinde ise kanun bunun yıllık Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın her üç ayda ilan ettiği resmi faiz oranının yüzde 75, yüzde 50 ve yüzde 25 düşüğü olduğunu açıklamaktadır.

İlgili tebliğin³ 1. Maddesi açıkça üretimi desteklediğini amaç ve kapsamda ifade etmiştir:

Amaç ve kapsam

MADDE 1 – (1)

*Bu Tebliğ, 8/1/2018 tarihli ve 2018/11188 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince **Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar kapsamında, tarımsal üreticilerin finansman ihtiyaçlarının uygun koşullarda karşılanması amacıyla gerçek ve/veya tüzel kişi üreticilere, 24/4/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında olup Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görev alanı içerisinde yer alan tarımsal amaçlı kooperatiflere ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğüne (lisanslı depo yatırımlarına yönelik krediler dışında diğer kamu kurum ve kuruluşları hariç), T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullandırılması ile ilgili usul ve esasları kapsar***

Günümüzde devletin yatırımlarını teşvik etmek ve özellikle belli bölgelerde kalkınmayı sağlamak amacıyla vatandaşlarına verdiği enflasyon oranından “düşük faizli” krediler, caiz midir yoksa faiz olduğu için caiz değil midir sorusu konusu günümüz girişimcilerinin bu teşvikleri kullanmasında kafasını karıştırmaktadır.

Öncelikle faizin manasında geçen “fazlalık, ziyade” kelimelerinden hareket eden günümüz İslam alimleri paranın değer kaybı demek olan enflasyon oranı kadar bir farka faiz değil enflasyon farkı demektedir. Bir başka deyişle “Borçlunun alacaklıya enflasyon farkını ödemesi faiz değildir. Çünkü bu fark reel bir fazlalık değil, alınanla ödenenin eşitlenmesini sağlayan, adaleti gerçekleştiren bir rakam fazlalığından ibarettir.” (Karaman H. www.hayrettinkaraman.net/sc/00134.htm)

³ Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (TEBLİĞ NO: 2018/16)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Faiz ve enflasyon ilişkisini incelemekten önce on beş yıl içinde faiz ve enflasyon oranlarına bakmamız gerekir. Bu tablo bize hangi yıllarda faizin enflasyon üzerinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 1: 2003-2017 arası 15 yıl boyunca Enflasyon ve Faiz oranları

Yıl	Enflasyon	Faiz
2003	18,36	35
2004	9,32	22
2005	7,72	16
2006	9,65	17,25
2007	8,39	16,25
2008	10,06	15,5
2009	6,53	10,5
2010	6,4	5,75
2011	10,45	5
2012	6,16	5
2013	7,4	4,5
2014	8,17	7,5
2015	8,81	7,25
2016	8,53	7,25
2017	11,92	7,25

Görüldüğü üzere enflasyon oranları bazen faizin üzerinde bir bantta seyretmiştir. Yani hemen her yıl faiz gelirleri enflasyon farkı dediğimiz seviyenin altında kalmıştır. Örneğin Merkez bankası 2015 yılında resmi borçlanma faizini yüzde 20 açıklamıştır. Buna göre 1 milyon TL

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

borçlanmak isteyen bir kişi vade sonunda 1.2 milyon ödemesi gerekirken eğer yapacağı yatırım yüzde 75 düşük faiz diliminde kalıyorsa ($20:4=5$) yüzde 5 düşük faizle 1.2 yerine 1.05 ödeyecektir. Diğer bir ihtimalde de 1 milyon TL borçlanmak isteyen bir kişi vade sonunda 1.2 milyon ödemesi gerekirken eğer yapacağı yatırım yüzde 50 düşük faiz dilimindeyse ($20:2=10$) yüzde 10 düşük faizle 1.2 milyon TL yerine 1.1 milyon TL ödeyecektir.

Enflasyon sepeti içindeki maddelerin temel gıda maddeleri olmadığı ve gereksiz bir çok ürünün fiyatları ve artış miktarları enflasyon oranını olumsuz etkilediği varsayımını ileri süren bazı alimler enflasyon miktarının doğru hesaplanmadığını iddia etmektedir. Ayrıca Hükümetlerin enflasyonu bilerek düşük göstermek için enflasyon sepetine fiyatları hızlı artmayan ürünler koyduklarını söyleyen ekonomistler de vardır. Böylece Hükümetler ekonomide başarılı görünmek için enflasyon oranını birkaç puan düşük göstermek istediğini iddia eden görüşlerde bulunmaktadır. Enflasyonun bilerek düşük gösterilmesi eleştirisi doğru da olsa yanı sıra enflasyon oranı kadar alınan fazlalık faiz olmaz kuralına ciddi bir olumsuz katkısı olmaz. Bilakis olumlu katkı sağlar.

Bir örnekle açıklayacak olursak TÜİK verilerine göre enflasyon 2015 yılında 8,81. Eleştirinin haklı olduğunu düşünerek devletin bu değeri yüzde 2 düşük gösterdiğini varsayalım ve gerçek değer bu ihtimalde yüzde 10.81 olduğu bir ortam düşünelim. Eğer devlet teşviklerinden faydalanan bir çiftçi Merkez Bankası resmi faiz oranından yüzde 25 indirimli de (sübvansiyonlu) kredi alsın (Aynı yıl resmi faiz oranı 7.25 tir) geri ödeme zamanı sadece 5.47 ($7.25/4 \cdot 1.81 \cdot 725 - 181 = 5.47$) civarı faiz ödeyecektir. Bu sonuçta enflasyonun aynı yıl yüzde 10.81 olduğu bir ortamda enflasyonun çok altında kaldığı için faiz olmayacak malın değer kaybı olacaktır. Tablo 1 de görüldüğü üzere 2009 yılından beri faiz daima enflasyonun altında kalarak Ebu Yusufun kabul ettiği faiz tanımına girmemiştir.

Ama öte yandan 2008 ve 2007 yıllarında faiz çok yüksek olduğu için enflasyonun üzerinde seyretmiş ve devlet teşvikleri Ebu Yusuf'un da tarif ettiği faiz tanımına girmiş yani Ziraat bankasının çiftçiden istediği düşük faizde olsa enflasyon oranının altında değil üstünde kalmış ve düşük faizde olsa caiz olmamıştır.

Kısaca faiz gibi ciddi bir yasak karşısında tamamen şüpheden kaçmak için enflasyon sepeti ve içinde ki ürünler bir çözümmüş gibi görünse de içinde bazı zaaf lar barındırmaktadır. Bu zaaf ların başında da enflasyon sepeti ve içindeki ürünleri seçen kanun koyucuların gerçek niyetlerinin girişimcileri faizden kurtararak Allah rızasını kazanmak değil onların hedeflerinin sadece enflasyona karşı mücadele olmasıdır. Yani ilgili mevzuat İslami bir bakış açısıyla dizayn edilmemiştir.

Ayrıca Ziraat Bankasının verdiği düşük faizli destekleri son on beş yıllık faiz ve enflasyon oranları tablomuzda ki rakamlarla analiz ettiğimizde 2010 yılından günümüze kadarki teşviklerin enflasyon seviyesinin altında kaldığı için Ebu Yusuf'a göre caiz olduğunu ancak 2009 ve eski yıllarda ki oranlara bakıldığında faiz oranlarının enflasyonun çok üstünde olduğu için

Ebu Yusufun fetvasına göre bile caiz olmayacağı gözlemlenmektedir. Bu durum bizim Ziraat Bankası teşviklerimizin bazı yıllarda enflasyonun altında faiz uyguladığı için caiz bazı yıllar faiz oranı enflasyon oranı üstünde kaldığı için caiz olmadığını, her zaman ve şartta caizdir dememizi engellemektedir.

Sonuçta inançlı yatırımcı bu kuralı bilmeli ve Ziraat Bankası veya diğer devlet banka teşviklerini kullanırken buradaki kuralları uygulamalı, şartlar Ebu Yusufun fetvasına uygunsa desteklerden düşük faizle faydalanmalıdır. Aksi halde başvurmamalıdır. Neticede zararsız yolları, zararlı yollara tercih etmemiz daha isabetli ve hesabının da daha kolay olduğu muhakkaktır. Bu durumda mü'minlere düşen, faiz hükmündeki her türlü muamelelerden şiddetle kaçınmaktır.

Enflasyon Sepeti Tanımı ve Hesaplama Yöntemi

Enflasyonu paranın mal karşısında değerinin düşmesi satın alma gücünün azalması olarak anlarsak bir borç ilişkisinde bunun hesaba katılması zorunlu olur.

Yurt içi üretici fiyat endeksi anlamına gelen Yi-ÜFE ile Tüketici fiyat endeksi TÜFE'nin ortalaması yıllık enflasyon oranını vermektedir. Ebu Yusuf'un içtihadında belirtilen paranın değer kaybı kadar artış faiz değildir hükmündeki paranın değer kaybı ülkemizde aşağıdaki gibi yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle memur, işçi, emekli, menkul ve gayrimenkul kira artışlarına esas alınan enflasyon hesabı Türkiye'de enflasyon sepetinin ortalamasına göre yapılır.

Enflasyon sepeti içinde 407 ürün bulunmakta, bu ürünlerin fiyatları ayda bir kez, ayda iki kez, ayda dört kez ve her gün olmak üzere kontrol edilerek fiyat artış hızları alınmakta ve ortalaması TÜFE olarak adlandırdığımız tüketici fiyat endeksi olarak TÜİK tarafından ilan edilmektedir. Her ay 27 bin 386 iş yerinden ve 4 bin 275 haneden (kira maddesi için) 910 madde çeşidine ait yaklaşık 400 bin 772 fiyat derlenerek hesaplama yapılmaktadır.

Tüketici fiyat endeksinde kapsanan maddeler için fiyat derleme dönemleri TÜFE'de fiyatlar, taze meyve-sebze, futbol maçına giriş ücreti, LPG-tüp gaz, seçilmiş 16 gıda ürünü ve mücevher (altın) fiyatları için ayda dört kez, kiralar ve ay içi fiyat değişimi az olan 66 madde çeşidi için ayda bir kez, benzin-mazot fiyatları için günlük, bunların dışında kalan diğer tüm madde çeşitleri için ayın 10. gününü ve 20. gününü kapsamak üzere ayda iki kez derlenmektedir.⁴

⁴ Fiyat derlemesi ayda dört kez yapılan maddeler:

- 1 Dana Eti (Kuşbaşı)
- 2 Kuzu Eti (Kemikli Parça)
- 3 Tavuk Eti (Baget)
- 4 Tavuk Eti (Göğüs)
- 5 Tavuk Eti (Bütün)
- 6 Süt (Günlük Süt)
- 7 Süt (Uzun Ömürlü)
- 8 Yoğurt (Normal)

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Diğer yandan devlet bankaları özellikle katılım bankaları teşviklere karz-ı hasen açısından bakmaya başlamalı, teşvik kurallarını tevhide bir bakış açısıyla yeniden düzenlemeli, basitleştirmeli ve inancılı yatırımcıya yardımcı olmalıdır. Ayrıca aşağıda açıklandığı gibi değerini kağıt para gibi yitirmeyen alternatif meta ile borçlandırma metotlarını başlatarak bu sorunu kökten çözmelidir.

Yüzyıllardır sabit bir değeri olan bir meta üzerinden örneğin altının piyasa fiyatı üzerinden paranın değer kaybını hesaplamak doğruya en yakın yoldur. Altının yıllar içindeki piyasa fiyatı üzerinden borç vermek hem vereni hem de alanı zarara uğratmayacaktır. Ayrıca hesabı da daha kolay olduğu için örneğin altının 4 yıl önceki fiyatına kolayca ulaşılabildiği için uygulamada daha hızlı çözüm üretecektir. Daha da önemlisi yüzyıllardır ve hala günümüzde insanlar altının değeri üzerinden borçlanmakta, borcunu ödemekte veya kişiler varsa üzerlerinde kul hakkını altının değeri üzerinden hesaplayarak helalleşmektedir. Yani altının piyasa değeri üzerinden hesaplamada toplumsal bir uzlaşma vardır ve bu bir geleneğe dönüşmüştür. Buna itirazda yoktur. Artık bu yöntem iktisadi, ekonomik ve hukuki günlük yaşamamızda bir örf olmuştur. Hatta örf olmasının yanında toplum tarafından genel kabul görmüş ve mahkemeler tarafından hukuki delil olarak kullanılmaktadır.

9 Beyaz Peynir (Tam Yağlı)

Fiyat derleme sıklığı ayda bir olan ürünlerin ilk 15 ürün listesi:

- 1** Örgü Yünü (Makine Orlonu)
- 2** Giysi Tamiri (Pantolon Paçası Katlama)
- 3** Giysi Tamiri (Fermuar Değiştirme)
- 4** Kuru Temizleme (Tek Ceket)
- 5** Kuru Temizleme (Tek Pantolon)
- 6** Erkek Ayakkabı Tamiri
- 7** Kadın Ayakkabı Tamiri
- 8** Gerçek Kira
- 9** Soba (Kömür Sobası)

3. Sonuç

İlk bölümde de delilleriyle ispat edildiği üzere faizin haramlığı konusunda noktasında hiçbir şüphe yoktur. Bu kesinlik Kuran, Sünnet, İcma ve Kıyası Fukaha hükümleri ile sabittir.

İkinci bölümde Hadisi Şerifte bahsedilen 6 temel maddenin (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, tuz) sabit olmadığı buna yeni maddelerin eklenebileceği bahsedilmiş. Ancak yeni eklenecek temel maddeler de illetin ne olacağı konusunda dört mezhep alimleri arasında farklı görüşler olduğu hatta Hanefi ekolünde bile İmam-ı Azam ile Öğrencileri Ebu Yusuf ve İmam-ı Muhammed arasında illet açısından farklılık olduğu vurgulanmıştır. Özetle örneğin İmam-ı Âzam Ebu Hanefiye göre borç verilen paranın aynı alınır, fazlası alınamaz derken, İmameyn'e göre illetin örf olması nedeniyle borç ödeme sırasında alacaklının paranın değer kaybı kadar fazlalığı borçludan talep etmesinin faiz sayılmayacağı çünkü malın enflasyon ile değer kaybetmesinin alacaklının zarar etmesine yol açacağına hükmetmiştir.

Bir başka ifadeyle, İmameyne göre (Ebu Muhammed ve Ebu Yusuf) ise, borç verilen para, verildiği günü kaç gram altın satın alıyorsa ödeneceği gün de o miktar altını satın alacak para ödenir, faiz olmaz. Borç veren ziyan etmeyeceği için fetva bu yöndedir. Parası değer kaybetmediği için başkalarına borç para vermeye devam ederek hem sevap işlemiş hem de parasını yastık altında bekletmek yerine ekonomiye kazandırmış olur. Borç almış olan da alacaklısını ziyana sokmaktan kurtarmış olur, mahcubiyet hissetmez. Bir başkasından borç isterken Ebu Yusuf'un daha adil olan bu görüşüne göre psikolojik olarak daha güçlü olarak masaya oturur en azından eziklik hissetmez. Ayrıca ödünç para vermenin sayısını artıran bu adil yaklaşımla Müslüman bir girişimci faizci sermaye sahiplerine mahkum edilmez ve daha yüksek faiz oranları ile sömürtülmez.

Düşük faizli Devlet teşviklerinin her ne kadar adına faiz dense de enflasyon miktarı altında kalması nedeniyle yani geri ödeme sırasında paranın değer kaybı nedeniyle alınma sırasındaki değerinden daha az ödenmesi nedeniyle bir fazlalık oluşturmaması nedeniyle faiz olarak nitelendirilemeyeceği bunun ancak bazı bölgelerde veya stratejik alanlarda yatırımı desteklemek için Devlet tarafından kullanılan bir yardım, teşvik aracı olduğu kanatine varan bazı yazarlar aşağıdaki şartlarında yerine getirilmesi ile bunların kullanılmasının caiz olduğu hükmüne varmışlardır:

a) Devletin, bazı bölgelerin kalkınmasını sağlaması ve ekonomik geri kalmışlıktan kurtulması için özel projeler uygulayarak tarımı, hayvancılığı ve sanayii geliştirmek üzere sosyal amaçlı kredi sistemleri uygulamasının finansman piyasasında görülen reel faizle verilen kredi işlemleriyle eşit tutulmayacağı,

b) Bölgenin ihtiyacının karşılanması için, devletin belirli fondan kredi vermesi ve ilgili vatandaşların da bu öngörülen şartlara uygun olarak alıp, yalnızca belirtilen işlerde kullanması şartıyla caiz olacağı, bu kredileri başka alanlarda amacının dışında kullanıp rant sağlamanın ise, devlet malına ve toplumun hukukuna tecavüz olacağından dolayı caiz olmayacağı,

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

c) Binaenaleyh devletin özel olarak uyguladığı söz konusu projeler ile ilgili kredinin, amacına uygun olarak kullanılması halinde, bunun devletin vatandaşına verdiği bir borç; vatandaşın ödediği fazlalıkların ise, akit zamanındaki paranın alım gücünü kaybetmesinin kısmen karşılığı veya bu işlemlerle ilgili müteferrik ve idari masraflar karşılığı olarak değerlendirilmesinin mümkün olacağı düşünülmektedir.' (Keleş Y. 2018)

Borçlunun alacaklıya enflasyon farkını ödemesi faiz değil diyen günümüz yazarları da 'bu fark reel bir fazlalık değil, alınanla ödenenin eşitlenmesini sağlayan, adaleti gerçekleştiren bir rakam fazlalığından ibarettir' demektedir. (www.HayrettinKaraman.net) Yine düşük faizli devlet teşvik kredileri doğru kişilerin elinde istihdam, katma değer ve vergi olarak ülkeye geri döner. Devletin asıl istediği faizden para kazanmak yerine bu sonuçlara ulaşmaktır. Çünkü Devlet borç verirken menfaat sağlamak ve kar elde etmek için vermemektedir. Sadece sektörün önünü açmak için bir atımlık barut sağlamaktadır.

Devlet verdiği para değerini geri almak için enflasyon kadar veya daha az değer kaybı (faiz) istemektedir. Enflasyondan daha az olarak istendiğinde kalan eksik bölüm kişiye Devlet tarafından bağışlanmış sayılır. Sonuçta aynı girişimci sonraki yıllarda vergi ödeyerek, yeni işçi çalıştırarak prim ödediğinde ödemiş sayılacaktır. Yani Devletin teşviklerinden faydalanan müteşebbislerin devlete karşı ödevlerini yerine getirmeleri, daha çok çalışarak vergi üretmeli yurt dışına bağımlılığı azaltacak üretimler yapmalıdır. Böylece Devletin verdiği teşvikten bir kişinin zimmetine fazla para geçmişse müteşebbislerin bu parayı vergi ve diğer yollarla örneğin okul ve eğitime yardım yoluyla, kamuya döndürmelidir.

Sonuç olarak Devlet faiz almak için borç para vermez, asıl amacı ilgili mevzuatta da açıkça belirtildiği gibi dışa dayalı, stratejik alanlarda kalkınmayı sağlama ki yurt dışından almak yerine ülkemizde üretmek için müteşebbisi desteklemek ve ekonomiyi canlandırmaktır. Bu nedenlerle İmameynin görüşüne uyarak milyonlarca insanın yararlandığı devlet teşviklerinde onları faize bulaştıklarını hükmetmek yerine kolaylaştırıcı ve kurtarıcı bir fetva ile kazanmak ülke menfaatleri ve İslam Hukuku prensiplerine daha uygundur.

4- Öneriler:

Bugün İslâm âlimlerinin hem faizden uzak hem de çağın gerektirdiği bankacılık işlemlerini yerine getiren çözümler ve işlem şekilleri bulmaları zaruri hale gelmiştir. Girişimcinin ihtiyacı olan sermayeye kolay ve ucuz ulaşması hem de bunun İslami prensiplere uygun olması rakipleriyle eşit şartlarda mücadele etmesi, daha çok kazanması ve üretmesinin önünü açacaktır. Böylece üreten ve zengin olan inançlı girişimci başkasına ve Devlete yük olmayacak tam tersine infak ve zekat yoluyla topluma yardım etmesi imkanına kavuşacaktır.

Günümüz alimleri borç verme yönteminin, döviz yoluyla olabileceği gibi, altın üzerinden de yapılabileceğini, böylece faiz şüphesi de ortadan kalkmış olacağını belirtmişlerdir. Devlet Bankalarının örneğin Ziraat Bankasının tarımsal veya hayvancılık desteklerini yani borç verme yöntemlerini döviz veya altınla yapabileceği manasına gelen bu karzı hasen yöntemi

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Müslüman girişimciyi faiz yasağından kurtarıırken Devleti'de verdiği borç meblağını değerinde geri almasının yanında katma değer istihdam ve vergi geliri elde etmesine sebep olacaktır.

Ancak son zamanlarda Devletimizi dövizde (özellikle dolar kurunda) yapılan suni dalgalanmalarla ceza vermeye çalışan yabancı ülkelere daha fazla muhtaç edeceği için sakıncalıdır. Ülkemizde altın üreten ülkelere olduğu için ve altın bir tek sahibi olmadığı için, medeniyetimizde altınla borçlanmanın bir tarihsel geçmişi olduğu için altın fiyatı üzerinden borçlanmak daha uygun görünmektedir. Böylece Ziraat Bankası zaten kendisi de altın alıp sattığı için Müslüman bir girişimciyi altın değeri üzerinden borçlandırmasında bir sakınca olmadığı, bunun daha İslam Hukukuna uygun olduğu düşünülmektedir.

Yahut da sabit değeri olan ticarî malların fiyatı dikkate alınır, borç onlar üzerinden alınıp verilir. Örneğin demir çelik, petrol, gümüş, bakır, kırmızı et, buğday vs. fiyatları üzerinden. Ancak bu malların hiçbirinde altın ve gümüş gibi yüzyıllarca süren bir uygulama derinliği oluşmamıştır. Toplum tarafından kabullenilmemiştir.

İslam Hukukunda tarif edilen faizden kurtulmak amacıyla borçlandırmaların değeri sabit olan bir emtia ile yapılmasının örneğin petrol veya altınla sakıncalı bir yönü vardır. Petrol ve altın varlığını elinde tutan güçlü devletler ve şirketler petrol ve altın fiyatlarında oluşturdukları manipülasyonlarla ülkeleri ekonomik cendereye sokmak isteyebilirler. Bu daha önce belirtildiği gibi ülkemizde ve başka gelişmekte olan ülkelerde uygulanmış bir diplomatik savaş stratejisi olarak kullanılmaktadır.

Bu nedenlerle, Devlet teşviklerinde düşük faiz tanımları yerine karz-ı hasen uygulaması başlatılmalı ve burada ödünç verilecek değer yani teşvik ya enflasyon farkı ya da altın gibi değeri değişmeyen bir ölçü birimiyle verilmeli ve sermayesi olmayan girişimciler stratejik alanlarda desteklenmelidir.

Kaynakça

Bardakoğlu, A. (1988-2013) İSTİHSAN, TDV İslam Ansiklopedisi c.23 s.339

Bilgili, F., Demirkapı E., (2017) Hukukun Temel Kavramları, Dora Yayıncılık, Bursa s.41

Dünya Gazetesi Aşağıdaki web adresinden elde edildi,
<http://www.dunya.com/finans/haberler/enflasyon-sepeti-guncellendi-haberi-401698>

Din İşleri Yüksek Kurulu Dini Soruları Cevaplandırma Komisyonu, Türkiye Diyanet İşleri

Devletin verdiği teşvik kredilerini almak caiz midir? 2011 www.fetva.net/yazili-fetvalar/devletin-verdigi-tesvik-kredilerini-almak-caiz-midir.html

El-İsfahânî, Ragıp 2011, Tefsire Giriş-Mukaddimetil Camiit Tefsir Rağbet Yayınları 2011

Günenç, H. (2012) Günümüz Meselelerine Fetvalar, 1, 320-321

İbn Âbidîn, 2010, Reddül-Muhtar, Şamil Yayınları c.4, s.174.

Karaman, Hayreddin 2012, Mukayeseli İslâm Hukuku, II, İz Yayıncılık 218 vd.

Karaman H. Hayrettin Karaman .net web sitesinden elde edildi,
www.hayrettinkaraman.net/sc/00134.htm

Keleş Y. (2018) Diyanet Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, Röportaj yoluyla elde edildi,

Milliyet Gazetesi Aşağıdaki web adresinden elde edildi

<http://www.milliyet.com.tr/yillara-gore-altin-fiyatlari-son-gundem-2597607/>

Öğüt S. (1988-2013) EBÛ YÛSUF Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt: 10; s. 263

Özsoy İ. (1988-2013) İslam Ansiklopedisi 12.cilt s.116 Türkiye Diyanet Vakfı

Resmi Gazete, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği (TEBLİĞ NO: 2018/16) sayı:30362 tarih 16 Mart 2018,

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Aşağıdaki web adresinden elde edildi
www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Aşağıdaki web adresinden elde edildi

www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Parasal+ve+Finansal+Istatistikler/Faiz+Istatistikleri/

Zeylai, Tebyinü'l-Hakaik, IV, 143-144

Credit Risk and Efficiency of the banks: A evidence from Malaysia banking Industry

Dr. Fekri Ali Shawtari¹, Dr. Omar Alaeddin²

Abstract

Credit risk has gained a momentum debate in the last few decades. The issue has become very common and widely discussed with the various crises which raised the level of awareness and significance of the credit risk, and thus, it has become the topic of discussion for academic and practitioner in the financial sector. Moreover, the high competitive environment and liberalization aligned with the economic downturn has created an interest in studying the credit risk and its impact on the financial sector. While banks are keen to improve their efficiency, reduce their costs of financial intermediation and manage their funds in an efficient manner to increase their market penetration, the stiff competition in the environment, specially, between conventional and Islamic banks push the players in the markets to be more willing than before to accept the risk and relax their standards of lending in order to increase their market share despite the fact that their efficiency may not be optimized. Literature have a very wide discussion on the credit risks which have addressed the various aspects of credit risk and its influence on financial performance of banking sector. Nonetheless literature is scarce in linking the efficiency with credit risks. The efficiency of the banks could have an influence on the credit risks of the banks. Particularly, the evaluation of bad loans could can be linked to credit risks through the impact of bad loans on the efficiency and hence the credit risk. Berger et al (1997) have argued that failed banks were exposed to higher level of costs inefficiency. Management might not be able to optimize the production function. This situation arises whenever the managers do not give attention to the monitoring and controlling aspects of their operations with serious repercussion on the efficiency of the banks. The poor managerial performance in terms of loans granting behavior would indicate the lower cost efficiency. The lack or poor evaluation of the loans and improper allocations for resources can results in lower efficiency, which comes would result on huge impaired financing/ loans. Non-optimization of loans granting behavior will lead to higher non-performing loans which requires higher level of finance/ loans loss provision. Consequently, the credit risk exposure of the bank will be in rise. There are two possible reasons for increasing in risk exposure. The first reason is the competencies of the managers in appraising the loans and the value of the collateral against the loans as well as the bad monitoring of the financing/loans. Second, with stiff competition in the markets banks might relax the financing/loans requirement standards, which again would give a rise to the level of risks

¹ Community College of Qatar, Qatar.

² University of Kuala Lumpur, Malaysia.

exposure which is a result of lower costs efficiency and as consequences higher level of credit risks. In other words, as the management becomes inefficient in loans/financing granting, the expected level of impaired financing rises and consequently, loan/finance loss provision.

The question that arises here is whether the efficiency of the banks influence the credit risks exposure of the banks. As the efficiency of banks relies on how the bank management is performing its intermediation function which depends their ability to transform and produce greater outputs. However, generating more outputs could to lead to higher non-performing loans/finance. This applies for all banks, and particularly is very significant for Islamic banks where several studies have argued that Islamic banks are less efficient compared to conventional banks. Thus, this study attempts to examine the impact of efficiency on credit risks comparing the different models of banks. The focus will be on comparison between Islamic and conventional banks as well among the various structure of Islamic banks namely Islamic subsidiaries of conventional banks and standing alone Islamic banks

Abstract

Islam is the complete code of life. Islamic economics is a part of this complete code. From a study of the Islamic teachings in the economic field, we come to the conclusion that this divine system has paid profound attention to the effective role of economic questions in human life and has taken precautionary measures against the harmful effects of economic injustice. Another name of Islamic economy is the way to salvation from economic slavery. Islam gave a proper and detailed system in the economy field, that system is so much appropriate for every age. Actually, Islam gave some rules and principles for human economic life. Based on those rules and principles, an economic system can be produced according to demand of every era that can fulfill the requirements of that era. Prophet Muhammad (p.b.u.h) applied certain economic principles according to Quran in the early periods of Islam. Those are also the basic rules of Islamic economics. After prophet (p.b.u.h) his sahaba(companions) included/extended another rules demand of that period based on basic rules and principle those are given by Prophet Muhammad (p.b.u.h). Muslims continued leadership in the economic thoughts and activities from the beginning of the Islamic civilization to until period of nearly a thousand years of Islamic rule. Throughout the ages, so many Islamic scholars explained their economic thoughts by the research of Quran and Sunnah. The philosophers and thinkers of Umayyad and Abbasi era have contributed in an invaluable role in guiding the people towards economic life on the basis of the welfare ideology of Islamic financial system. From those thinkers, Abu Yusuf (d.798) is a prominent thinker and he also the writer of first books of Islamic economics. His book is Kitab al-Kharaj. Al-Shaibani (d.804) also one of them, his book is Kitab al-Iktisad. Another one is Abu-Ubaid (d.838), his book is Kitab al-Amwal. Like those, another prominent philosophers are Iyaha ibn Adam, Al-Muhasibi, Ibn hazm, Al-farabi, Imam Gazzali, Nasiruddin Tusi, Ibn Taymiya, Ibn Khaldun and Shah Waliullah also one of them. Sayyid Abul A'la Maududi's economic thoughts also prominent in the present age. The total economic thought of those scholars is more powerful than the conventional economic systems like capitalism and communism to establish social justice in economy field.

¹ Bangladesh E-mail: nuhamim.du@gmail.com Mobile: +905531564472 Masters & Honors University of Dhaka, Bangladesh 2nd Masters on Islamic Science Necmettin Erbakan University, Turkey.

The purpose of this article is to discuss Islamic economy and will be discussed about the economic thought of those prominent Islamic philosophers. Also, try to prove Islamic economic system is more appropriate than another economic system.

Keyword: Islam, Economy, principle, Philosopher, Justice, civilization.

How Small and Medium Enterprises do React to Islamic Finance in Morocco?

Mustapha Ziky¹, Raja Daouah²

Extended abstract

The last two decades have witnessed the emergence and the expansion of Islamic banking as a viable banking system. Since 1971, Islamic banks have continued to grow in size and in numbers. The main mission of these banks has been the achievement of social and economic development through the delivery of financial services in line with the principles of Islam. To achieve their mission, it is imperative for Islamic banks to study the behavior, attitude and perceptions of their customers especially Small and Medium Enterprises (SMEs).

In Morocco SMEs account for more than 95% of enterprises, occupy 50% of employees, account for 31% of exports and 51% of national investments and 40% of production. However, its participation in GDP is limited to only about 20% compared with 60% in some countries. This can be explained by the flagrant number of obstacles faced by Moroccan SMEs, particularly administratively, and difficulties in accessing to finance which limits its progress.

The major problem of Small and Medium Enterprises in Morocco is that they still have inadequate access to finance and other banking services. However, to ensure its development vector vocation in a vision of sharing profits and losses, the modern Islamic finance has improved participatory instruments such as *Mousharaka* and *Moudaraba*. Based on the morality of the client, the relationship of trust and project profitability, so the world of Islamic finance offers a broad range of financial instruments. At the time to consider using Islamic finance, it is important to ensure that the instrument is adapted to the economic objective of the company.

The introduction of participatory finance in Morocco will enable a large proportion of SMEs to access financial services. The aim of this study is to: Examine the level of awareness of SMEs of Islamic financial products and principles. Second, to determine the impact of demographic profiles on Moroccan SMEs towards the potential use of Islamic financial instruments. Third, identify the main factors motivated and influenced this firm's attitude towards Islamic finance. Finally, identify which of these motivating factors has the most impact on SMEs attitudes towards Islamic Finance.

¹ Professor of Economics at Cadi Ayyad University Marrakesh, Morocco, and Director of Laboratory of innovation, responsibility and sustainable development (INREDD).

² Ph.D. student in Economics at Cadi Ayyad University Marrakesh, Morocco, Laboratory of innovation, responsibility and sustainable development.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

The purpose of this study is an empirical survey of attitudes, perception and knowledge of Islamic financial products and services by Moroccan Small and Medium Enterprises using Theory of Planned Behavior as a framework. Descriptive analysis and logistic regression analysis were used to analyze the data collected from 167 SMEs in Morocco. The main findings are that awareness, the existence of profit and loss sharing instruments and religion are key determinants of the Likelihood of the use of Islamic Finance. Further, religion plays a key, though not the only one, role influencing attitudes and intention of SMEs in Morocco towards Islamic finance instruments. These findings are of key importance in informing future financial industry practice and financial policy formation in Morocco.

Keywords: Islamic Finance, Theory of Planned Behavior, Attitude, Intention, logistic regression

INTRODUCTION

LITERATURE REVIEW

ATTITUDE OF BUSINESS FIRMS TOWARDS ISLAMIC FINANCE

Many of the past empirical study had focused on attitude towards Islamic finance among individual customers. A very few efforts have been done to examine the attitude towards Islamic banking and finance from the perspective of business firms. The researchers who attempted to study business firms' attitude towards Islamic Banking were Edris (1997), Jalaluddin (1999), Ahmad and Haron (2002), Osman and Ali (2008) and Gait and Worthington (2008, 2009). Edris (1997) surveyed the determinants of bank selection in Kuwait by Business firms. This study considered 304 business firms in a dual-banking system including both conventional banking and Islamic banking. His findings revealed that the majority of business firms in his study prefer to deal with conventional banks than Islamic banks. This study indicates that although Islam being the dominated religion in Kuwait, and the religion factor in very significant in driving the individual customers' interest towards Islamic banking (Metwally, 1996), religion in not the major and the only determinant of bank selection for business firms in Kuwait.

Jalaluddin (1999) questioned three hundred and eighty-five small business firms in Australia about their attitudes towards the profit and loss sharing methods of finance. They indicate that there are other factors than religion for small business in Australia to use Profit and loss sharing instruments such as business support, level of risk sharing with between lenders and borrowers, risk default in the traditional system such as interest rates, the profitability linkages to the cost of borrowing and the expected rate of return. However, small business firms illustrate that they consider the expected rate of return and the degree of management intervention more important than obtaining funds on profit and loss sharing basis.

In Malaysia, Ahmad and Haron (2002) studied the perception among 45 corporate customers towards Islamic banking products and services. The findings showed that there has been low usage of Islamic banking products. According to their analysis, the major finding was the economic factors such as profitability and quality of services were more significant for Malaysian corporate customers than religious reasons. This includes that the majority of respondents (65%) were non-Muslim who had low knowledge on Islamic banking principles and Islamic financial system especially in understanding on the nature of profit-sharing concept and they believe that Islamic banks had a suitable financial method as an alternative to conventional finance methods.

Gait and Worthington (2008) who studies the attitudes of business firms towards Islamic financial products and services concluded that the predisposition to Islamic methods of finance is subsumed to the criteria taken in selecting a conventional bank. In another study, Gait and Worthington (2009) surveyed 296 Business firm in Libya on their intention and attitude towards Islamic banking. They have found that the majority of business firms in their sample (72.3%) are interested to use Islamic finance, and that the motivations behind this interest are profitability, Business support and unique services.

In Malaysia, Osman and Ali (2008) who surveyed Muslim entrepreneurs found that 80% of the total sample intent to use Islamic financing because of religion obligation or Shariah-based system. Other important reasons were certainty of capital and return. Among the users of Islamic financing (58 %), the motivating factors to use Islamic financing are the sense of belief that Islamic finance brings justice to people and more profitable than conventional financing. However, the non-user of Islamic banking and conventional one think there is no difference between the two systems, in fact they consider Islamic financing more expensive than conventional financing.

Other studies consider religion factor or Shariah-compliance is crucial in driving Muslims towards Islamic banking (Haque, 2010). Al-Sultan (1999) consider that the major barrier to Islamic bank selection is the failure for the Islamic banking and finance to comply with Shariah-principle has constituted a major barrier to Islamic bank selection. Other studies have shown that there are other factors include image and reputation of the Islamic banks (Dusuki and Abdullah, 2007) and cost benefits or profitability factor (Al-Ajmi, Hussain and Al-Saleh, 2009). Amin, Abdul Rahman and Abdul Razak (2014) consider a recommendation from friends and relatives could have a significant role in influencing customers' intention to use Islamic banking.

From the review of existing literatures, only few studies have adopted a research model and conceptual framework in analyzing the attitude towards Islamic finance. To the researcher's knowledge, few studies have adopted Theory of Planned Behaviour (TPB) as the basis of theoretical framework.

CONCEPTUAL FRAMEWORK AND DEVELOPMENT OF HYPOTHESIS

On the basis of existing literatures on attitude of business firms towards Islamic finance a conceptual framework was developed. The conceptual framework is adapted from the Theory of Planned Behavior (TPB) (Fishbein and Ajzen, 1975). This model explains that the adoption intention in Islamic financing is resulted from the attitude towards Islamic financing, subjective norms and perceived behavioral control. Since this study is focusing on attitude towards Islamic financing, hence it is important to understand what are the belief factors that influence the formation of attitude before an attitude being formed.

Ajzen and Fishben (1980) developed their theory to include external variables, which would have indirect effects on behavior. The TPB assumes that external variables namely demographic variables, attitudes and personality traits indirectly affect a person's attitudes and behavioral intention. Firstly, demographic variables such as person's age, religion and education would have indirectly positive or negative effect on his intention to do specific behavior or using something. Secondly, in case of traditional attitudes towards people or institutions as targets, TPB assumes that the more favorable a person's attitudes are towards some objects, the more likely he will be to perform any given positive behavior with respect to the object. Finally, a personality trait is usually viewed as a predisposition to perform certain class of behavior or that appear to underlie of the influence the behavior in question.

TPB was used by many studies in marketing banking and finance discipline with regard to consumer's attitude including Yu and Wu (2007), Ravi, Carr and Sagar (2006), Shih and Fang (2006), Xu and Paulins (2005), Lee and Littrell (2005), and Zainuddin, Jahys and Ramayah (2004). Furthermore, TPB was used to determine attitudes of firms' managers by many scholars such as Patterson (2004).

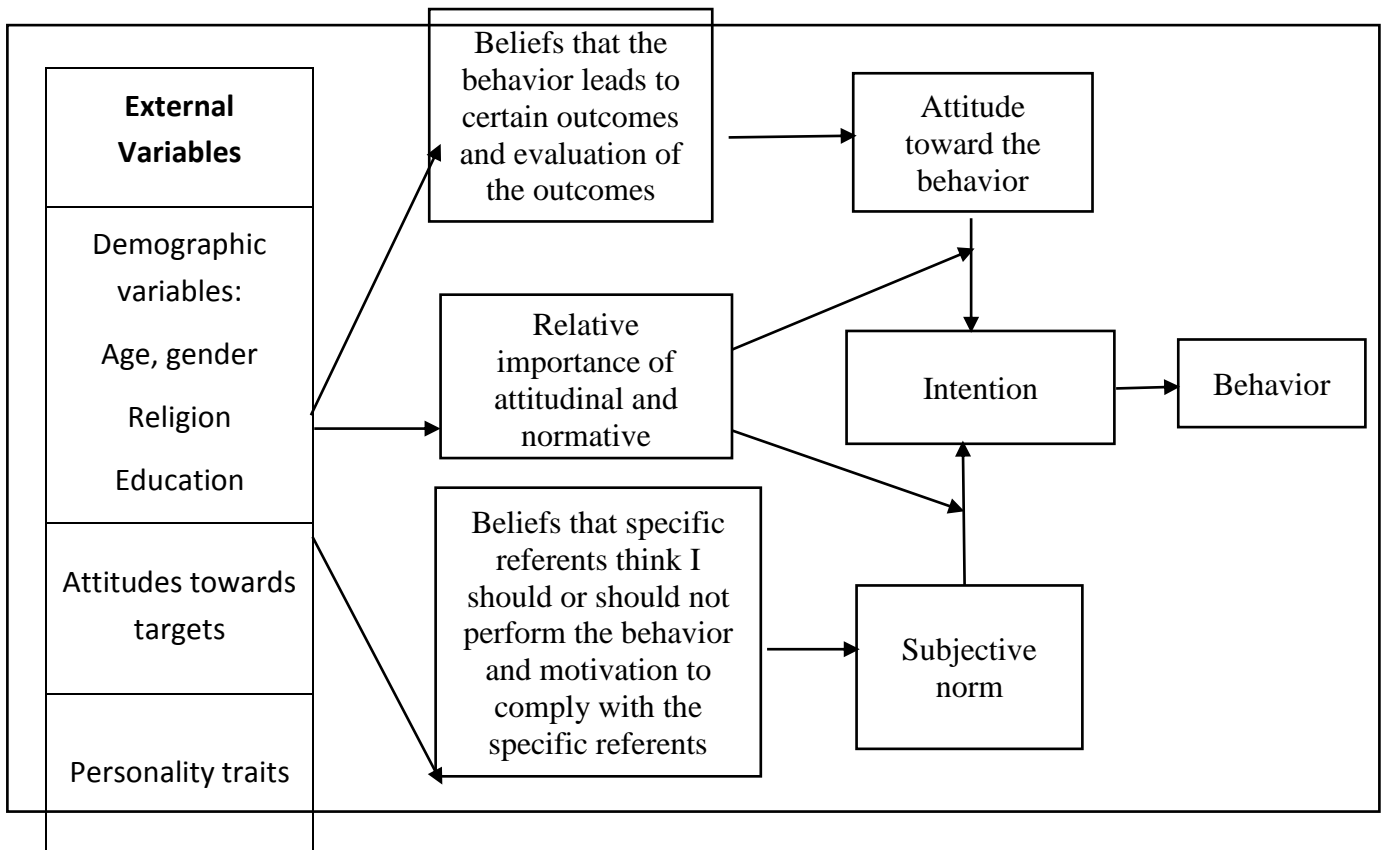
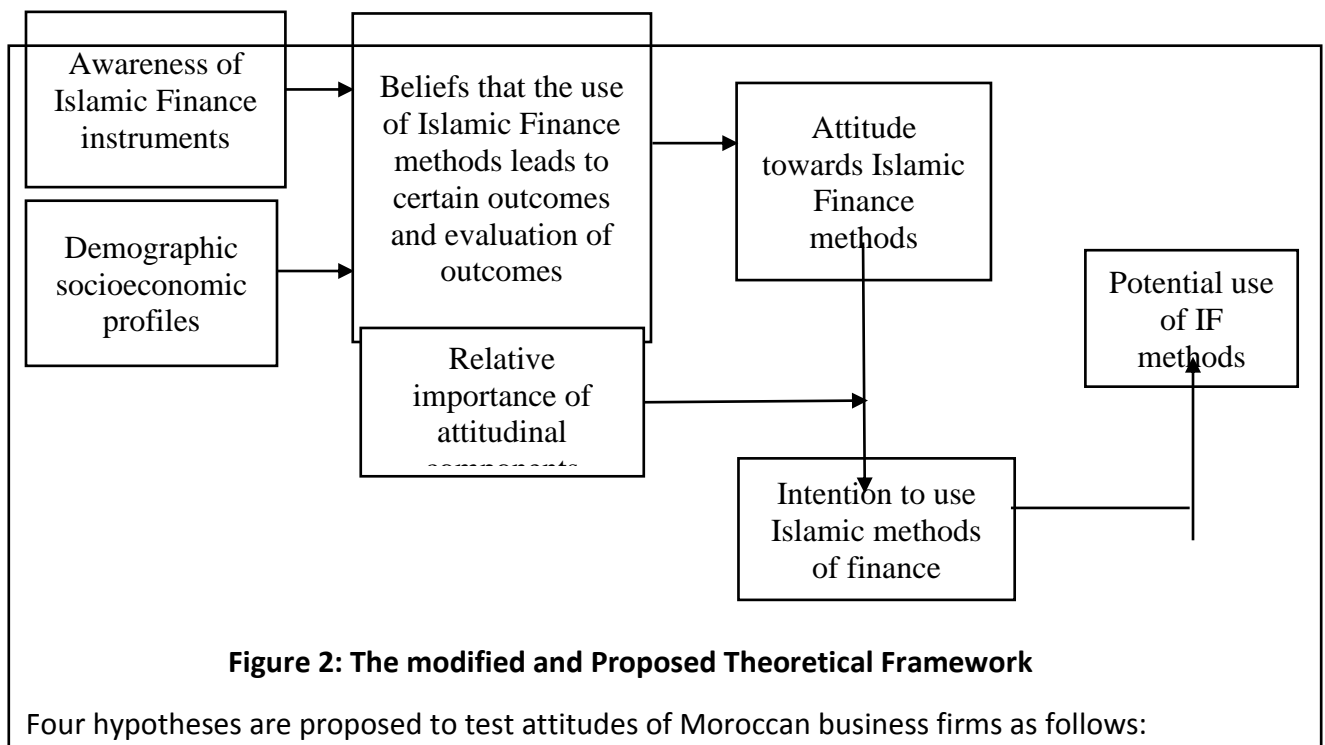

Figure 1: Ajzen and Fishbein's (1980) TPB framework

In accordance with Ajzen and Fishbein's (1980), TPB, this paper attempts to determine attitudes of Moroccan SME towards Islamic finance. This paper focuses primarily on the

process leading to attitude towards the behavior (potential use of Islamic finance instruments). In fact, there are two reasons for the ignorance of subjective norm factor in TPB; (i) there are no Islamic banking in official manner in Morocco, and (ii) the paper surveys on their attitudes towards potential use of Islamic method of finance. In addition, according to Davis, Bagozzi and Warshaw (1989), subjective norms are omitted from the model due to its uncertain theoretical and psychometric status.

According, in this paper attitude is derived from group of beliefs that one holds about the object of the potential behavior and balanced evaluations of the beliefs. Attitude can be used to predict behavioral intention with determining the relative importance of attitudinal components. Behavioral intention can be used to predict potential behavior (potential use of Islamic methods of finance). Awareness of Islamic methods of finance and demographic profiles is used as external variables.

H1. Moroccan SME managers' awareness of Islamic finance instruments influences the potential of use of this instruments.

H2. Moroccan SME managers' demographic factors influence the potential use of Islamic finance methods.

H3. Various motivating factors influence the potential use of Islamic finance products by Moroccan SME.

H4. Religion is a major influence on the likelihood of engaging in Islamic finance by Moroccan SME.

METHODOLOGY

SAMPLE AND DATA

A survey research using interviewer-administered questionnaire has employed as the main approach for the data collection. This survey has been conducted by INREDD Laboratory at Cadi Ayyad University. A sample of a total of 167 Moroccan SMEs using a simple random sampling technique.

VARIABLES SPECIFICATION

As mentioned above, investigates the essential variables that are determined as the components of the proposed theoretical framework for this study in accordance with Ajzen and Fishbein's (1980) TPB framework, including the external variables such as awareness of Islamic finance methods and demographic profiles.

Dependent Variable

The SME's intention to use Islamic Finance is defined as the subjective probability that SME will use Islamic finance. This variable is used as a dependent variable to test the impact of demographic profiles on the potential use of Islamic finance methods, important factors for potential use of Islamic finance methods and the probability of applying these methods.

Independent Variables

The flowing three independent variables are illustrated in this paper:

1. Awareness of Islamic finance methods is defined as a consumer understands of different products and services offered by Islamic bank with actual practice for the products and services. This variable is used in this paper as an independent variable to test the relationship between SME's awareness and the potential use of Islamic finance products.
2. Demographic and socioeconomic profiles are collected for this study to test the impact of these external profiles on potential use of Islamic finance methods.
3. Attitude towards Islamic finance methods is defined as consumer's feeling of favorableness or unfavorableness towards potential use of Islamic finance. According to Ajzen and Fishbein's (1980) TPB, the construct of attitude is determined as salient beliefs that the use of Islamic finance methods leads to certain outcomes and evaluations of these outcomes.

Table 1: Variable description

Category	Variables
Awareness Variables	<ul style="list-style-type: none">• Knowledge regarding the existence of Islamic banking in Morocco

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	<ul style="list-style-type: none"> • Awareness of the Islamic Finance methods
Demographic Variables	<ul style="list-style-type: none"> • Age of the respondents • Sex of the respondents • Education of the respondents
Attitude and Intention Variables	<p>Potential motivation for use of Islamic finance methods:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Low financing costs • Proximity • Religion • Profit and loss sharing principle • Service quality

ANALYSIS OF THE DATA

Descriptive statistics were conducted to examine the characteristics of Moroccan SME. Logistic regression was conducted to predict and explain the dependent variable using a covariate of independent variables (Hair, Black, Babin, Anderson, & Tatham, 1998). Logistic regression is a statistical tool that is used to Predict the likelihood of a discrete outcome from a set of variables that may be continuous, discrete, dichotomous, or a combination. Since the dependent variable in the current study is dichotomous (1 if convenience user and 0 otherwise) logistic regression is the appropriate method to predict the likelihood of the dependent variable occurring given the set of independent variables.

RESULTS AND DISCUSSION

DESCRIPTIVE ANALYSIS

Table 2: The main characteristics of the sample for Moroccan SME

	Frequency	Percentage
Professional status		
Manufacturing	7	4.2
Construction	31	18.6
Trading	61	36.5
Services	50	29.9

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Other	18	10.8
Business Experience		
Less de 1 year	12	7.2
1 to 5 years	48	28.7
6 à 10 years	48	28.7
More than 10 years	59	35.3
Capital		
Less than 1 Million DH	104	63.4
1 to 20 Million DH	48	29.3
21 to 80 Million DH	6	3.7
More than 80 Million DH	6	3.7
Sales revenue		
Less than 3 Million DH	93	56.7
3 to 175 Million DH	58	35.4
More than 175 Million DH	13	7.9
Number of employees		
Less than 25 people	115	68,9
26 to 250 people	42	25,1
More than 250 people	10	6,0
Business type		
Public limited company (SA)	18	11,2
Limited liability company (SARL)	137	85,1
Other	6	3,7
Age of the respondent		
20-30	30	18,1
30-40	52	31,3

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

40-50	42	25,3
50-60	33	19,9
plus de 60	9	4,8
Educational level of the respondent		
Without	8	4,8
Primary school	13	7,9
Secondary school	19	11,5
Higher education	125	75,8
Sex of the respondent		
Male	140	83.4
Female	27	16.6

Source: SPSS

Table 2 shows the main characteristics of the sample in numbering and percentage for Moroccan SME. The sample is mostly constructed by SME operating in services (28.9%) and in trading (36.5%). More than the third (35.3%) of the SME in our study have experience that exceed 10 years and 57.4 % of them have an experience between 1 - 5 years and 6 - 10 years. Over half of the respondents (63.4%) have a capital less than 1 million DH and 29.3% of the respondents have a total asset between 1 and 20 million DH. The majority of respondents (68.9%) has a number of employees less than 25. Most of the SME in our study are limited liability companies (SARL).

As for the demographic profile of the managers, from 167 respondents, which are included in the analysis consisting of 83.4% male and 16.6% female. In addition, over of half of respondents (56.6%) are in the age group of 30-40 and 40-50 years. Most of the respondents (75.8%) hold a higher educational level and 11.5% of them have a secondary school level of education. Thus, this survey is believed to represent the educated respondent with good knowledge, good experience and high frequency to understand Islamic finance methods.

Table 3: Interaction between the interest of SMEs in Islamic finance and the main factor motivating this interest in Morocco

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

		The reasons that could motivates Moroccan SMEs to use Islamic financial methods					Total
		Religious conviction	Service Quality	Low cost of funding	Profit and loss sharing	Other	
The interest of Moroccan SMEs in Islamic finance instruments?	Oui	83	13	16	20	0	132
	Non	18	5	4	4	4	35
Total		101	25	20	15	4	167

Source: SPSS

The third table confirm the attractiveness of Moroccan SMEs by the future establishment of participative banks in Morocco, 130 of Moroccan SMEs are interested in the introduction of Islamic banks, 79.09 % of the total of our sample. On the other hand, 20.91 % are not interested in their introductions. In fact, the reasons that motivates the interest of Moroccan SMEs towards Islamic finance is religion, this factor is considered as a major factor in the potential of use of this instruments by Moroccan SMEs, followed by the knowledge of Profit and loss sharing instruments.

LOGISTIC REGRESSION

Table 4: Classification table from logistic regression

Observed		Predicted		
		Are you willing to use Islamic finance methods to finance your investment?		Percentage correct
		Yes	No	
Are you willing to use Islamic finance methods to finance your investment?	Yes	120	4	96.8
	No	31	3	13.9
Overall Percentage				78.1

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Source: SPSS

The overall percentage correct of 78% shows that the logit model is quite accurate in predicting Moroccan SME behavior towards Islamic finance. The model chosen explain well the dependent variable. In 78.1 % cases the dependent variable was correctly predicted given the model. In other words, the model successfully classified the use of Islamic methods of finance for 78.1%. Since the panel shows that there is no women in the inter mediate panel and we can therefore manage to have all the selected outlet of the professional experts on Islamic finance and also other institutions

Table 5: Variables in the logistic regression

	Logit	Standard errors	Wald statistic	Sig.	Exp(B)
Religion	0,990	0,464	4,549	0,033	2,692
Service quality	0,790	0,510	2,401	0,121	2,203
Low funding cost	0,554	0,481	1,326	0,250	1,740
PLS	1,594	0,500	10,172	0,001	4,926
Proximity	-0,318	0,935	,115	0,734	0,728
Age of the respondent	0,001	0,054	,000	0,992	1,001
Education level of the respondent	0,052	0,248	,044	0,834	1,053
Awareness of Islamic finance methods	0,768	0,446	2,962	0,035	2,156
Constant	-8,348	2,593	10,366	0,001	0,000
Nagelkerke R²	0.325				
Hosmer-Lemeshow	0.362				

Source : SPSS

As shown in Table 5, the Hosmer-Lemeshow statistics signification is 0.362 which is greater than 0.05 and this indicates that the model is adequately fits the data. In other words, the Hosmer-Lemeshow tests fail to reject the null hypotheses of no functional misspecification. Therefore, it indicates that this model is appropriate for modelling the use of Islamic finance by Moroccan SME (Hosmer and Lemeshow 2000). The Nagelkerke R² statistic value is 0.325 which is adequate and illustrates that about 95% of the variation is explained by the logistic regression model. The correlation matrix shows that the highest correlation is 0.369, which suggests that multicollinearity is not a serious problem in this analysis.

Start with the model predicting the potential use of Islamic finance. The estimates coefficients indicate that the factors representing religion, profit and loss sharing principal and awareness of Islamic finance methods are statistically significant and carry a positive sign. This suggest that more the managers' religious convictions increase the probability of applying Islamic finance methods, and the more the knowledge of SME about profit and loss sharing instruments the greater the probability of use of this instruments. In fact, as long as the religion beliefs increases the likelihood of the use of Islamic finance instruments increases by 2.692 times, and the existence and awareness of profit and loss sharing instruments increases the probability of applying this instruments by 4.926 times, and finally the more the Moroccan SME's awareness of Islamic finance instruments increases the more the probability of use increases by 2.156 times. This results confirms 3 of our initial hypotheses: the first one is that Moroccan SME managers' awareness of Islamic finance influences the potential of use of Islamic finance; second, various motivating factors influence the potential use of Islamic finance by Moroccan SME; third, religion is a major influence on the likelihood of engaging in Islamic finance by Moroccan SME. But this results do not support the hypothese of Moroccan SME managers' demographic factors influence the potential use of Islamic finance.

CONCLUSION

This paper has commenced with the use of a modified theoretical model that incorporated two external variables into the original framework of Theory of Planned Behavior. The model theoretically provided the conceptual foundation to investigate Moroccan SMEs attitude towards Islamic finance in Moroccan context. The empirical findings based on research framework indicate that most of SMEs are potential user of Islamic finance instruments. Noticeably, religious factors play the major role in determining the likelihood of applying Islamic finance products by Moroccan SMEs. However, Awareness and profit and loss sharing principle are significant factors influenced the probability of applying Islamic financial methods.

This study contributes in extending the literature of attitudes towards Islamic finance, especially in SMEs context. It extends the range of beliefs variables and attitudes-intention variables simultaneously investigated as predictors in a Moroccan context. Over all, the

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

findings extend our understanding of Moroccan SMEs attitudes and awareness towards Islamic finance, and provides remarkable implication for practice and policy.

REFERENCES

Ahmad, N. and Haron, S. 2002. "Perceptions of Malaysian Corporate Customers Towards Islamic Banking Products and Services". *International Journal of Islamic Finance Services*. 3(1), pp.13-29.

Ajzen, I. 1991. "The Theory of Planned Behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*", 50, pp. 179-211.

Ajzen, I. 2007. "Attitudes, Personality and Behaviour". Second edition. McGraw-Hill. New York, USA.

Ajzen, I. and Fishbein, M. 1980. "Understanding Attitude and Predicting Social Behaviour". Prentice-Hall. Englewood. Cliffs. NJ.

Al-Ajmi, J., Hussain, H.A. and Al-Saleh, N. 2009. "Clients of conventional and Islamic banks in Bahrain: How they choose which bank to patronize". *International Journal of Social Economics*. 36 (11). pp. 1086-1112.

Amin, H., Abdul Rahman, A.R., Sondoh Jr, S.L., & Chooi Hwa, A.M. 2011. "Determinants of customers' intention to use Islamic Personal Financing". *Journal of Islamic Accounting And Business Research*, 2(1). pp. 22-42.

Dusuki, A. W. 2008. "Understanding The Objectives Of Islamic Banking: A Survey Of Stakeholders' Perspective. *International Journal Of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*". 1(2). pp.132-148.

Edris, T. A. and Almahmeed, M.A. 1997. "Services considered important to business customers and determinants of bank selection in Kuwait: a segmentation analysis", *International Journal Of Bank Marketing*. 15(4). pp.126-133.

Fishbein, M. and Ajzen, I. 1975. "Belief, Attitude, Intention and Behavior : An Introduction to Theory and Research". Reading, MA : Addison –Wesley.

Gait, A. and Worthington, A. 2008. "An empirical survey of individual customer, business firms and financial institution attitudes towards Islamic methods of finance". *International Journal of Social Economics*. 35(11). pp.783-808.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Hair F., Anderson R., Black W., Tatham R. 1998. "Multivariate Data analysis with readings", Prentice-Hall. New Jersey.

Hair, J.F., Black W.C., Babin, B.J. and Anderson, R.E. 2010. "Multivariate Data Analysis". Th Edition, Pearson Pretice Hall, New Jersey.

Hanif, M. and Iqbal, A.M. 2010. "Islamic Financing and Business Framework: A Survey". European Journal of Social Sciences. 15 (4). pp.475-489.

Hosmer, D. and Lemeshow S. 2000. "Applied Logistic Regression", John Wiley and Sons. New York.

Irfan, F.I. and Man, Y.C. 2012. "Halal Economy: Proof from Al-Quran and As-Sunnah and demands to utilize it in parallel". [Online]. Available at: [http://upm.academia.edu/firfansishak/Papers/1274718/Halal Economy Proof From Al-Quran and As-Sunnah and Demands to Utilize it in Parallel](http://upm.academia.edu/firfansishak/Papers/1274718/Halal%20Economy%20Proof%20From%20Al-Quran%20and%20As-Sunnah%20and%20Demands%20to%20Utilize%20it%20in%20Parallel). [Date retrieved 19th March 2012]

Jalaluddin, A. 1999. "Attitudes of Small Business Firms and Financial Institutions Towards The Profit/Loss Sharing Method of Finance". Chapter in Attitudes of Australian Small Business Firms and Financial Institutions towards the Profit/ Loss Sharing Method Of Finance" . PhD thesis.

Johanson, G.A. and Brooks, G.P. 2009. "Initial Scale Development: Sample Size for Pilot Studies, Educational and Psychological Measurement". [Online]. Available at <http://epm.sagepub.com/content/early/2009/12/18/0013164409355692.full.pdf+html>. [Date rertieved th 29 January 2013]

Lee, S., and Littrell M., 2005. "Global e-tailing: US consumers' intention to shop for cultural products on the internet, International Journal of Retail and Distribution Management". 33 (2/3). pp. 133-147.

Metwally, M. 1996. "Attitude of Muslims Towards Islamic Banks in a Dual-Banking System", American Journal of Islamic Finance, 6, pp.11-17.

Mirakhor, A. and Iqbal, Z. 2011. "An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice". Singapore: John Wiley & Sons.

Osman, M.R. and Ali, H. 2008. "Exploring Muslim Entrepreneurs' knowledge and usage of Islamic Financing". Seminar Keusahawanan Islam II Peringkat Kebangsaan. Universiti Malaya. 15 October 2008.

Patterson, P. 2004. "A study of perception regarding service firms' attitudes towards exporting". Australian Marketing Jounal. 12(2). pp.19-38.

Ravi, V., Carr M., and Sagar N. 2006. "Profiling of internet banking users in India using intelligent techniques". Journal of services Research. 6(2).pp. 61-73.

Sekaran, U. 2005. "Research methods for business: A skill-building approach". Fourth edition. John Wiley and Sons, New York.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Shih, Y. and Fang K. 2006. "Effects of network quality attributes on customer adoption intentions of internet banking. Total quality management and Business Excellence. 17(1), pp.67-77.

Xu, Y and Paulins V 2005. "College students' attitudes toward shopping online for apparel product". Journal of Fashion Marketing and Management. 9(4). pp. 744-762.

Yusoff. M.N.H. and Yaacob, M.R. 2010. "The Government Business Support in the New Economic Model". International Journal of Business and Management. 5 (9).pp.60-71.

Zainuddin, Y., Jahyd N., and Ramayah, T. 2004. "Perception of Islamic banking: does it differ among users and non-users", Journal management and Bisnis. 6(3).pp.221-232.

Systemic risk contribution in Islamic Sector Equity Indexes: CoVaR Based Model

Sana Braïek¹, Rihab Bedoui², Lotfi Belkacem³

Abstract

Despite the increasing attention to ethical investments, the empirical studies on Islamic indexes are scarce. The main challenge by the study of systemic risk is the measurement of contagion that enables the impact of external movement in one market on other markets. One of the main tools that has been proposed for this purpose is the risk measure $\Delta CoVaR$ of Adrian and Brunnermeier (2011). This study explores the systemic risk profile of Islamic equity Markets based on CoVaR, $\Delta CoVaR$ and quantile regressions. We empirically investigate the systemic risk contributions of 10 Islamic Dow Jones sector equity indexes covering 15 years of daily data in the U.S stock Market. Evidences show that Industrial and Technology sectors contributing the most to systemic risk in the US. Furthermore, we confirm that the Oil & Gas and Technology sectors were the most exposed to systemic risk and hence a larger risk spillover in distressed period. These results have important implications for investors, portfolio managers and policy-makers by taking into account the systemic risk profile of Islamic equity Markets.

Keywords: Quantile regression, CoVaR, $\Delta CoVaR$, Islamic Sector Equity Indexes

¹ University of Sousse, Laboratory Research for Economy, Management and Quantitative Finance (LaREMFiq), email:sanaihec@yahoo.fr.

² University of Sousse, Laboratory Research for Economy, Management and Quantitative Finance (LaREMFiq).

³ University of Sousse, Laboratory Research for Economy, Management and Quantitative Finance (LaREMFiq).

Introduction

The recent financial crisis has alerted the public to the fragility of the financial system and systemic risk. Systemic risk is defined as the risk of collapse of an entire markets as opposed to the risk associated with any individual, entity or sector of the market that can be contained therein without harming the entire system (Kaufman, 2000). Also, known as the market risk, it affects the overall market, not just a particular stock or industry. In fact, we experienced a successive sequence of institution failure. The failure of one financial institution may trigger the failure of another, leading to a surge in systemic risk. Within this distressed period, in an environment where even the benefits of portfolio diversification have been questioned, market players and academicians started to search for remedies and renovation solutions for the systemic risk problem in financial systems.

The subject of systemic risk has been of interest for a long time in modern finance literature, for both conventional and Islamic system and it has become more important than ever in the last decade due to the catastrophic events triggered by the late subprime crisis of 2007-2009. The Islamic finance industry has gone through various stages over the past decade. Since its creation, this new and innovative financial industry is developing at a tremendous pace. Today, there has been a surge of interest in Islamic finance from non-Muslim countries such as the US, UK, Luxembourg, South Africa and Hong Kong. Undoubtedly, Islamic finance has emerged as an effective tool for financing development worldwide. That's why major financial markets are discovering solid evidence that the Islamic industry has already been mainstreamed within the global financial system and that it has "the potential to help address the challenges of ending extreme poverty and boosting shared prosperity" (Ayub, 2007; zturk, 2008; Rafique, 2008; Vandore, 2008; Aglionby, 2009; Chapra, 2009; Yudhoyono, 2009).

Since Islamic sub-indexes have been created, investors can have the opportunity to allocate their portfolio in distinctive sectors and since negative shocks suffered by individual financial institutions can easily propagate and affect other entities, measuring and analyzing the systemic risk has been a common interest among investors and policy makers. Moreover, the financial crisis in 2008 has put an increased emphasis and analyzing systemic risk and developing systemic risk indicators. Kaufman and Scott (2003) defined systemic risk as "the risk or probability of breakdowns (losses) in an entire system as opposed to breakdowns in individual parts or components and is evidenced by comovements (correlation) among most or all the parts."

The outbreaks of subprime crisis ignited the discussion of the complexity and fragility of financial system and systemic risk measure both in academia and industry. One lesson that we learned from the crisis is that Value-at-Risk (VaR), which is the most widely used risk measured by financial institutions, is far from enough for risk management. VaR failed to capture the

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

nature of systemic risk which is the risk that stability of the financial system as a whole is threatened, because it only focused on individual institution in isolation, and the spillover effect has been ignored. Therefore, it is crucial to find a practical method for systemic risk measure to supervise the stability of financial system. One strand of the burgeoning literature consisted of models and theoretical that examine the important and significant aspects of systemic risk. Another strand of literature highlighted empirical analysis of historical events considered to be a financial crisis. Gaspar (2012) defined systemic risk as a disturbance in the financial system by posing threats and negative repercussions for the financial market and the economy. Chouinard and Ens (2013) stated that there is advancement in assessing systemic risk quantitatively and can be categorized as market based models and exposure based network models. In fact, Market based models used data of high frequency.

The systemic risk measure propounded by Brownlees and Engle (2012) and Acharya, Engle and Richardson (2012) extended the MES. Their methodology comprises the size of the financial institution and the liabilities both. Their study introduced a new methodology for estimating the capital that a financial institution would be in need in the circumstances of another financial crisis. The data that is publicly available is used in this measure and the method resembles with the USA and European regulators stress test. On the basis of crises affecting the whole financial system SRISK relates to the expected capital shortfall of a given financial institution. In this regard, the firms with a more shortfall of capital are the greatest contributors for the financial crunch and such institutes fall under the category of most systemically risky institutes (Brunnermeier, Dong, Palia, 2012).

Kaserer and Lahmann (2011) measured the systemic risk by expected systemic shortfall (ESS) of the overall financial sector and individual banks by taking the sample of 83 international banks globally and the results revealed that globally 23 banks are systemically important conforming the statement very common "too big to fail". Brunnermeier (2009) propounded systemic risk measure that is Δ CoVaR. An institution being in distress it is calculated as the difference between the conditional values at risk (CoVaR) of the financial system. The CoVaR is dependent on the median state of financial sector. The Δ CoVaR estimates stated that features of financial institution such as size, age, leverage, maturity mismatch, and booms in asset price predicts a significant contribution of systemic risk.

According to Tarashev (2011) who analyzed the way in which a bank transmits the shock in the banking system and its own vulnerability to shocks. The contribution of integrated and connected banks to systemic risk is estimated by this measure. The empirical implementation of the estimate reveals that the systemically importance of the bank relies heavily on the bank's role as a lender and borrower in interbank network. The findings elucidate the fact that different approaches lead to different measures of systemic importance. The findings of the study indicate that, prudent regulatory authorities and policy makers should be very tactful in selecting an approach that matches with their concept of systemic importance. More recently, Girardi (2013) used

CoVaR to identify systemically important financial institutes of America. There is a dire need to identify domestically important financial institutes or banks of Pakistan as well. This study would make an attempt to identify systemically important banks of Pakistan.

In Islamic industry, the risk among sectors has not been analyzed yet from the perspective of this risk. Therefore, this paper presents an approach to estimate such relevance based on CoVaR, Δ CoVaR and quantile regressions. However, even though systemic risk is an important dimension of contagion that enables the impact of external movement in one market on other markets to be quantified, no study has yet examined systemic risk in Islamic markets or how this risk changed with the onset of the recent crisis. This paper attempts to fill gaps, contributing in particular, to the existing literature in two ways.

First, we analyze market risk contribution among the Islamic sector indexes and the Islamic market index in order to identify sectors with the highest contribution to systemic market risk. We follow the definition of CoVaR introduced by Adrian and Brunnermeier (2009), which is measured as the Value at Risk (VaR) of a financial sector conditional on the VaR of another sector. By defining the difference between these measures as Δ CoVaR, we can estimate the contribution of each sector to systemic market risk and similarly how much the Market affects each sector.

Second, the global financial crisis of 2008 sheds light on the identification and measurement of systemic risk, which is considered as a major contributor to this crisis (Bullard et al. 2009). In this paper, we refer to a comparative framework in two different periods, we found that risk contribution among sectors and Market increase during distressed periods.

The remainder of the paper is laid out as follows: in Section 2, we outline the CoVaR and Δ CoVaR with quantile regression approach, in Section 3, we present data and in Section 4, we discuss results. Finally, Section 5, concludes the paper.

Methodology

Despite the growing interest in systemic risk, a concise definition is still elusive (see e.g., Billio et al., 2012; Biais et al., 2012). The perception of systemic risk is usually associated with the impact of the financial distress of an asset or a financial institution on other assets or on the whole financial system, so it is closely related to the propagation of failures from one asset or institution to another or to the whole system. In this study, we adopt this concept of systemic risk in 10 Dow Jones sector indexes and the Dow Jones Islamic Market index in two different periods. With the aim of quantifying systemic risk between assets, institutions or markets, different systemic risk measures have been proposed in the literature (see, e.g., Huang et al., 2009; Segoviano and Goodhart, 2009; Acharya et al., 2010; Allen et al., 2010; Zhou, 2010; Adrian and Brunnermeier, 2011; Brownlees and Engle, 2011; Billio et al., 2012; Girardi and Ergün, 2013; Gravelle and Li, 2013). Given that VaR is arguably the most widely employed risk measure by investors, financial

institutions and regulators, in this study we evaluate systemic risk between Islamic sector indexes and the Market index using the CoVaR measure proposed by Adrian and Brunnermeier (2011).

Value at risk is a well-known and widely used risk measure by financial institutions. Value at risk "measures the potential loss in the value of a risky asset or portfolio over a defined period for a given confidence interval".

Recall that VaR^i is implicitly defined as the q quantile,

$$Pr(X_i \leq VaR^i) = q \tag{1}$$

Where : X_i is the variable of institution i for which the VaR^i , q is defined. Note that VaR^i is typically a negative number.

We say that there is a $q\%$ chance of the system returns X^j becoming less than $CoVaR^{j|i}$ within a specified time period given that returns of bank i are at its $q\%$ VaR level. In this paper we use the historical simulation to measure the VaR, it is a good re-sampling method because of its simplicity and lack of distributional assumption about underlying process of returns. The historical simulation approach gets around the need to make distributional assumption when inferring percentiles from volatility. This approach estimates percentiles directly by using the empirical percentiles of the historical returns distribution in order to obtain the VaR.

To measure how much bank i contributes to the financial system (or bank j) VaR during stressful times in bank i , Adrian and Brunnermeier(2011) look at the difference between the system VaR conditional on bank i being at its VaR level minus the system VaR conditional on bank i being at its median level:

$$\Delta CoVaR^{j|i} = CoVaR^{j|i(i \approx VaR)} - CoVaR^{j|i(i \approx median)} \tag{2}$$

Where:

$CoVaR^{j|i(i \approx VaR)}$ = CoVaR of institution j conditional on institution i being at its VaR level

$CoVaR^{j|i(i \approx median)}$ = CoVaR of institution j conditional on institution i being at its median level.

We denote institution i 's contribution to j by:

$$\Delta CoVaR^{j|i} = CoVaR^{j|i(i \approx VaR)} - CoVaR^{j|i(i \approx median)} \tag{3}$$

An adequate and efficient way to estimate CoVaR relations between the financial Market and each sector is through quantile regression. This methodology provides a more extensive analysis than ordinary least squares in the sense that it estimates the relationship among random variables under different quantiles. When calculating VaR and CoVaR, the focus is on the lower quantiles of a distribution and therefore it is convenient to use quantile regression instead of e.g. OLS regression. Time series of asset returns for each sector is used to estimate the distribution of X^i and X^{Market} . Additionally, to extend the systemic risk analysis, Adrian and Brunnermeier(2009)proposed a conditional risk codependence measure, or co-risk measure, which they denoted CoVaR¹. With those time series one can do the following quantile regression.

$$X^j = \alpha^j + \beta^j X^i + s \tag{4}$$

$q \quad q$

¹ For a detailed explanation of the definition and properties of CoVaR see Adrian and Brunnermeier (2009)

This equation describes the regression of X^j (where j can be the system or any bank $j = i$) on X^i for every institution i . The quantile regression coefficient β^j estimates the change in a specified quantile q of X^j produced by a one unit change in X^i .

$$\hat{X}^{j,i} = \hat{\alpha}^j + \hat{\beta}^j X^i \tag{5}$$

$q \quad q \quad q$

By using the function 3 and 5 above

$$CoVaR_{q,q}^j | X = VaR^i = \hat{\alpha}^j + \hat{\beta}^j VaR^i \tag{6}$$

$q \quad q \quad q$

$$CoVaR^j | X = VaR^{50} = \hat{\alpha}^j + \hat{\beta}^j VaR^{50} \tag{7}$$

$q \quad q \quad 50$

And finally, banks i contribution to bank j (or the financial system if j =system) VaR is:

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

$$\Delta \text{CoVaR}^i = \hat{\beta}_q (V a R^i - V a R^i) \quad (8)$$

Data

We empirically characterized the risk contribution with CoVaR model among the Market Index (DJIMI) and the Dow Jones Islamic sub-indexes in the U.S stock Market. The Islamic sector indexes include the Dow Jones Islamic Market Basic Materials Index(DJIMBM), Dow Jones Islamic Market Consumer Services Index(DJIMCS),Dow Jones Islamic Market Consumer Goods Index(DJIMCG), Dow Jones Islamic Market Oil & Gas Index (DJIMOG), Dow Jones Islamic Market Financial Index(DJIMFN), Dow Jones Islamic Market Health Care Index(DJIMHC), Dow Jones Islamic Market Industrial Index(DJIMI), Dow Jones Islamic Market Technology Index(DJIMTH), Telecommunications Index(DJIMT) and the Utilities Index(DJIMU).

The sector indexes are based on the industry classification benchmark(ICB) developed by the Dow Jones and FTSE. The allocation of the Dow Jones Islamic market index per country and sector is represented in Table 1.

It can be concluded, from table 1 that the most important sector is the Technology with (20.78%) of DJIMI in Market capitalization followed by Health Care (18.53%), Consumer Goods (14.19%) and Industrial (14.05%).

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 1: The Dow Jones indexes allocation per country and sector.²

Country allocation	Percentage	Sector allocation	Percentage
United States	60.07%	Technology	20.78%
United Kingdom	6.71%	Health Care	18.53%
Switzerland	4.99%	Consumer Goods	14.19%
Japan	4.45%	Industrial	14.05%
Germany	2.81%	Oil& Gas	11.54%
Canada	2.67%	Consumer Services	8.85%
France	2.24%	Basic Materials	7.51%
China	1.82%	Financial	2.39%
South Korea	1.73%	Telecommunications	1.72%
Australia	1.73%	Utilities	0.43%
Muslim Countries	1.17%		
Other	9.61%		

The whole data set is collected from the Datastream database and it covers the period from January 3, 2000 to December 31, 2015, with a total of 4175 observations. Our database covered the period of the subprime global financial crisis (GFC) and the European debt crisis, so we can better disentangle the the risk contribution among indexes during financial crises when Islamic products are demanded for financial, portfolios and hedging. These prices are then transformed into daily returns which defined as $R_t = \ln P_t - \ln P_{t-1}$.

Descriptive statistics for index price returns, computed on a continuous compounded basic, are described in table 2. We can notice that the higher average of the daily returns is realized by the DJIMOG and the DJIMI. This result seems to be interesting and could be largely explained by the percentage of the sector allocation in different countries. Daily returns have average values close to zero. Dow Jones Islamic Oil & Gas index and the Dow Jones Islamic Technology index show

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

higher volatility than other indexes. Oil & Gas index and Technology index also show more extreme maxima and minima than other indexes. All series exhibit significant kurtosis. The evidence provided by the Jarque-Bera (JB) test indicated that all series have non-normal distributions.

² The market capitalization data is calculated in USD as of end of October 2014. The Shares in market capitalization are available in www.djindexes.com.

Tab. 2: Data description

	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Mean</i>	<i>Median</i>	Std.Dev	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
DJIMB M	-0.1114	0.0986	1.0265	5.1254	0.0139	-0.4968	11.1519	11726**
DJIMC G	-0.0614	0.0786	1.5341	5.1071	0.0082	-0.2919	11.1013	11471**
DJIMCS	-0.0747	0.0876	1.1532	4.4318	0.0110	-0.0872	8.0273	4399.7**
DJIMO G	0.1390	0.1361	9.8103	7.0620	0.0149	-0.5458	12.0974	14598**
DJIMF N	-0.1698	0.1728	2.4333	3.5160	0.0015	0.0638	21.8641	61877**
DJIMHC	0.0619	0.0976	2.0031	4.6957	0.0094	-0.2017	10.0910	8771.2**
DJIMI	-0.0839	0.0840	4.3766	5.1604	0.0115	-0.3177	8.4783	5288.4**
DJIMT H	-0.0832	0.1172	-9.0746	5.8123	0.0161	0.1883	8.4007	5096.1**

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	0							
DJIMT	-0.808	0.099 0	-1.3225	8.0800	0.0116	-0.0606	8.2469	5123.3 **
DJIMU	- 0.093 3	0.146 7	-4.8657	3.7654	0.0111	0.0375	20.913 1	55794**

Empirical Findings

Using the estimation outputs that have been described in tables 4 and 5, 5% VaR for each sector and for the market itself have been calculated. From these results, the regression parameters suggest in general a stronger relationship between the Market and the sector indexes in the crisis period. In the other hand, technology, Financial and Energy sectors show the highest VaR. Furthermore, the strong link between individual VaR and individual volatility becomes clear when comparing table 3 to table 4, as the sectors with the highest (lowest) conditional variance are among the sectors with the highest (lowest) individual VaR levels. To analyze the difference between the behavior of the VaR in over- all and distressed period, the VaR values of each sector are depicted in tables 4 and 5. The distress period characterized by a very high VaR-levels and can be explained by the global financial crisis.

After analyzing the VaR estimation of the sector indexes, the focus is now put on the empirical results regarding CoVaR and Δ CoVaR. As explained before, quantile regression is used to estimate how each sector is related to specific quantiles of the market and from these results it is possible to estimate CoVaR and Δ CoVaR. Recall that the CoVaR is the VaR of the market conditional on sector being in financial distress, i.e its returns being at their VaR level. Furthermore, $CoVaR^{Market|sector i}$ is an estimation of the Market VaR conditional on sector i being at its 5% VaR level. For instance, $CoVaR^{Market|Telecommunication} = 2.53\%$ indicate that the market 5% VaR is 2.53% when Telecommunication sector is at its 5% VaR level. For overall period the Basic materials, consumer services, Technology, Telecommunication and Utilities sector cause the highest CoVaR. However, when being in financial distress the consumer services, financial and Industrial sector cause the highest CoVaR level for the market. To explain these results, we can note that the telecommunications sector became the economic engine as well as an enabler of

social, educational, technological and medical progress worldwide. This industry is not only strategic, but an important contributor to job creation, GDP and the efficient running of businesses worldwide.

When investigating these results, it is possible to draw the conclusion that the Industrial and Technology are the most systemically risky sectors. Possible explanation is that debt is the main source of external finance for firms operating flexibility and for real investment activities (Valta, 2012). In normal times, firms have more chances to find funding sources either from the financial sector or from selling assets. However, when the financial market is in crisis, credit constraints may appear. It is also likely that under these circumstances, asset markets are also stressed. Thus, industrial sectors that have a higher level of net debt may face a more negative impact when the financial market is distressed, leading to an increase in risk spillover. Moreover, as technology starts to drive a larger portion of economic activities in a society, the risk of the technology sector would inherently contribute to the market risk, proportionally. In other words, in this technology-driven economy, the increasing reliance of the majority of firms and individuals on technology as necessity means that the financial performance of the technology sector is equivalent to a big part of the economy. Other Possible explanation is that technology and Industrial sectors are more correlated with the financial market. Table 3 partly supports this explanation, since the Technology and Industrial sectors exhibit the highest correlation with the Market ($\rho(\text{Market}/\text{Industrial}) = 0.9360$, $\rho(\text{Market}/\text{Technology}) = 0.8545$). Thus, systemic risk seems to be determined by more factors than just correlation with

the market. Additionally, finding Oil & Gas sectors among the least systemically risky sector on the other hand is somewhat surprising, given that the US oil and gas sector is perhaps the flank through which the global financial crisis has hit US hardest. The reason is that the US economy is so tied to oil revenue that oil shocks immediately impact on virtually all economics prices in significant magnitudes. In fact, Oil prices fell from a high of \$147 in July 2008 to a low of \$33 in February 2009. Over the same time period, gas prices fell from \$14 to \$4. The lower price of Oil & Gas due to the financial crisis was the major impact on the sector. Energy prices fell due to diminishing demand.

Similar to before $CoVaR^{sector i | Market}$ indicates the VaR of sector i conditional on Market being at its VaR level and describe how much the system affects each sector. Results are listed in tables 6 and 7 for the 5th quantile. Financial, Oil & Gas, Technology sector present the highest systemically influenced sector in the overall period and the stressed

period. During the crisis period Financial sectors show the highest CoVaR, for instance, $CoVaR^{Financial|Market} = 4.91\%$. A possible explanation of this observation is that, the financial sector is one of the largest sectors. Furthermore, the largest companies within the financial sector are some of the most recognizable banking institutions. Along with banks, the financial sector also consists of insurance, REITs, capital market, consumer finance, financial services and mortgage finance. In the financial crisis of 2008, the financial sector was one of the hardest hit.

By taking the difference between the distress-state CoVaR of a sector and the benchmark-state CoVaR of that sector, the systemic risk contribution of a sector can be calculated. Table 4, 5, 6 and 7 provide a comparison framework of 5% Δ CoVaR by sector for the two different historical data time frames.

$\Delta CoVaR^{Market|sector i}$ is an estimation of how much sector i adds to VaR of the market when the sector i moves from its median state to its 5% VaR level. It can be seen that Consumer services, Industrial and Technology sector exhibited the highest systemic risk contribution, while Utilities, Financial and Oil & Gas sector show the least risk contribution. This finding is in line with the results from the case of CoVaR.

Lastly are results that describe how the Market affects each sector.

$\Delta CoVaR^{sector i|Market}$ indicates each sector exposure risk, how sensitive a sector is in the financial market going into distress. For instance, the Market adds to oil sector 1.93% for overall period and 3.35% during the crisis period. In fact, the financial crisis had a negative impact on the oil and gas sector as it led to a steep decline in oil & Gas prices and a contraction in credit. The decline in prices resulted in falling revenues for oil and gas companies. Additionally, the market adds to Technology sector, 2.55% in normal period and 2.31% during the troubled period. When investigating Table 6 and 7 it is possible to draw the conclusion that Oil and Gas and Technology sectors are the most exposed to systemic risk since their $\Delta CoVaR$ values are larger than the other sectors and hence a larger spillover risk in the most volatile period. These results are in accordance with Adams, Füss, Gropp (2011), who argue that larger spillover risk is shown in the more volatile period. Moreover, investments are being scaled back across the oil and Gas sector, largely as a result of the precipitous drop in prices since July 2008 (in large part due to weak demand) and to a lesser extent, due to financing difficulties. The collapse in prices, which has so far outpaced that in costs, has started companies of cash flow, which could be used to finance capital spending.

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 3: Correlation Matrix between DJIM and sectors indexes.

	DJIM BM	DJIM CG	DJIM CS	DJIM OG	DJIM FN	DJIM HC	DJI MI	DJIM TH	DJI MT	DJI MU
DJIM CG	0.719 4									
DJIM CS	0.588 7	0.74 01								
DJIM OG	0.756 8	0.64 96	0.54 37							
DJIM FN	0.460 6	0.53 22	0.58 22	0.447 3						
DJIM HC	0.566 5	0.73 28	0.65 95	0.593 2	0.42 51					
DJIMI	0.794 8	0.78 80	0.78 95	0.668 1	0.59 58	0.64 25				
DJIM TH	0.517 5	0.55 80	0.70 79	0.458 5	0.46 85	0.51 82	0.79 25			
DJIM T	0.616 4	0.61 73	0.59 97	0.517 9	0.45 93	0.52 27	0.70 89	0.59 17		
DJIM U	0.682 6	0.58 20	0.46 22	0.656 4	0.37 12	0.52 35	0.61 58	0.38 22	0.57 03	
Mark et	0.801 9	0.80 70	0.81 77	0.768 0	0.57 76	0.75 69	0.93 60	.854 5	0.74 82	0.65 27

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 4: The quantile regression parameters $\alpha, \beta, VaR^{sector \bar{i}}, CoVaR^{Market|sector \bar{i}}$ and $\Delta CoVaR^{Market|sector \bar{i}}$ of the Islamic Market conditional on Dow Jones Islamic sector indexes i during overall period.⁴

	α	$\beta(X_i)$	5% VaR	5% $CoVaR$	5% $\Delta CoVaR$
DJIM-BM	-0.0097	0.6596 (21.1264) (-33.1248)	-2.17%	-2.41%	-1.46%
DJIM-CG	-0.0098	1.0671 (14.9242) (-28.7649)	-1.29%	-2.35%	-1.41%
DJIM-CS	-0.0093	0.8359 (19.6132) (-34.6826)	-1.75%	-2.39%	-1.49%
DJIM-OG	-0.0107	0.5632 (18.7755) (-34.12	-2.29%	-2.36%	-1.33%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	64)				
DJIM-FN1	-0.0141	0.1416 (6.9125) (-30.8099)	-2.09%	-2.28%	-0.88%
DJIM-HC7	-0.0107	0.9019 (13.4821) (-30.4180)	-1.45%	-2.38%	-1.33%
DJIM-I7	-0.0057	0.8897 (37.1200) (-35.6690)	-1.86%	-2.23%	-1.70%
DJIM-TH5	-0.0085	0.8532 (19.2936) (-35.7940)	-2.68%	-2.41%	-1.60%
DJIM-T4	-0.0114	0.7502	-1.85%	-2.53%	-1.41%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

		(18.5 536)			
	(- 39.68 34)				
DJIM	-	0.663	-	-	-1.09%
U	0.013 3	5	1.6%	2.39%	
	(- 39.13 48)	(12.2 777)			

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 5: The quantile regression parameters $\alpha, \beta, VaR^{sector \bar{i}}, CoVaR^{Market|sector \bar{i}}$ and $\Delta CoVaR^{Market|sector \bar{i}}$ of the Islamic Market conditional on Dow Jones Islamic sector indexes i during crisis period ⁶.

	α	$\beta(X_i)$	5% VaR	5% $CoVaR$	5% $\Delta CoVaR$
DJIM-BM3	-0.0093	0.6495 (17.2036) (-21.1182)	-3.24%	-3.03%	-2.19%
DJIM-CG7	-0.0097	1.2010 (16.5160) (-19.9465)	-1.80%	-3.13%	-2.23%
DJIM-CS8	-0.0118	0.9170 (9.3300) (-16.9286)	-2.13%	-3.14%	-1.99%
DJIM-OG4	-0.0084	0.6329 (25.6903) (-22.17	-3.20%	-2.87%	-2.11%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	95)				
DJIM-FN	-0.0174	0.4161 (-17.5965) (7.7036)	-3.39%	-3.15%	-1.44%
DJIM-HC	-0.0118	1.1137 (-18.7896) (11.5586)	-1.73%	-3.11%	-2%
DJIM-I	-0.0554	0.8954 (-19.9720) (26.9545)	-2.49%	-2.78%	-2.31%
DJIM-TH	-0.0097	0.8572 (-20.0686) (15.6528)	-2.50%	-3.11%	-2.22%
DJIM-T	-0.0114	1.0066 (-14.3	-1.94%	-3.09%	-2.02%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	(- 23.18 24)	450)			
DJIM U	- 0.012 7 (- 20.34 02)	0.751 9 (8.40 64)	- 2.39 %	- 3.07%	-1.87%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 6: The quantile regression parameters $\alpha, \beta, CoVaR^{sector i | Market}$ and $\Delta CoVaR^{sector i | Market}$ of the Dow Jones Islamic sector indexes i conditional on Islamic Market during **overall period**

	α	$\beta(X_i)$	5% $CoVaR$	5% $\Delta CoVaR$
DJIM-BM9	0.0129	1.0789 (15.3556)	- 3.15%	-1.91%
DJIM-CG3	0.0073	0.6098 (15.8849)	- 1.78%	-1.08%
DJIM-CS8	0.0098	0.8202 (20.8218)	- 2.39%	-1.45%
DJIM-OG9	0.0149	1.8095 (15.5072)	- 3.37%	-1.93%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	06)			
DJIM- FN0.0179	0.8080	-	3.19%	-1.43%
	(7.3801)			
	(-28.4614)			
DJIM- HC0.0088	0.6765	-	2.05%	-1.20%
	(14.9375)			
	(-30.3511)			
DJIMI- 0.0063	1.0056	-	2.36%	-1.78%
	(35.7152)			
	(-34.841)			
DJIM- TH0.0132	1.4419	-	3.80%	-2.55%
	(21.50)			
	(-31.7285)			
DJIM- T0.0122	0.8901	-	2.75%	-1.57%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	(- 37.46 85)	(21.4 950)		
DJIM- U0.013 3	(- 30.86 88)	0.711 9 (9.12 79)	- 2.56%	-1.26%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

Tab. 7: The quantile regression parameters α and β , $CoVaR^{sector i | Market}$ and $\Delta CoVaR^{sector i | Market}$ of the Dow Jones Islamic sector indexes i conditional on Islamic Market during crisis period

	α	$\beta(X_i)$	5% $CoVaR$	5% $\Delta CoVaR$
DJIM-BM6	-0.0156	1.2958 (11.1004) (-17.5402)	- 4.41%	-2.97%
DJIM-CG0	-0.0070	0.7452 (20.5206) (-20.3758)	- 2.34%	-1.71%
DJIM-CS1	-0.0101	0.7690 (23.2945) (-24.8349)	- 2.71%	-1.76%
DJIM-OG8	-0.0118	1.4608 (19.8616) (-18.84	- 4.39%	-3.35%

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**
Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	68)			
DJIM- FN0.023 0	1.187 5 (8.68 (- 21.48 48)	- 4.91%	- -2.72%	
DJIM- HC0.008 2	0.652 3 (14.0 (- 20.96 75)	- 2.26%	- -1.50%	
DJIMI- 0.006 9	1.030 5 (23.9 (- 19.86 04)	- 2.96%	- -2.36%	
DJIM- TH0.009 8	1.007 6 (23.9 (- 21.61 84)	3.20	-2.31 %	
DJIM- T0.010 3	0.852 3	- 2.90%	-1.95	

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

	(- 20.61 84)	(20.3 183)		
DJIM- U0.013 2	(- 16.94 18)	0.943 4 (9.57 78)	- 3.40%	2.16%

Conclusion

The main objective of this study is to explore the systemic risk profile of Islamic equity Markets. In order to do that, we consider 10 Islamic sector equity indexes covering 15 years of daily data, and focus on the risk contribution of these sectors to the market fluctuations. All previous works focus on the comparison between conventional and Islamic equity indexes (Ahmed Şensoy, 2015). Moreover, studies on systemic risk in Islamic Equity Markets is almost none. In fact, to the best of our knowledge, the sub-indexes are often ignored. The major contribution made here is to take into account the systemic risk profile in only Islamic equity Markets.

For further analysis, we employ two proxies to measure the systemic risk contribution, the CoV αR and the ΔCoV αR as proposed by Adrian and Brunnermeier (2011). We reveal that Financial and Energy sectors show higher VaR in crisis period. This fact supports the argument that distressed period is characterized by a high VaR levels. In one hand, we observe that Industrial and Technology are the most systemically risky sectors. In the other hand, Financial, Energy, and Technology are the higher systemically influenced sectors in both overall and crisis period. In fact, Financial sector is one of the largest sector which includes banks institutions. However, debt is the main and risky source of external Finance for firms and for real investments activities (Valta, 2012).

In most of cases, Consumer Service, Industrial and Technology are the most risk contributor to Islamic Market. However, Energy and Technology are the most exposed to systemic risk and hence a large spillover risk in crisis period

These results are in accordance with Adams, Füss, Gropp (2011) who argue that larger spillover risk is shown in the more volatile period.

These results have important implications for investors, portfolio managers and policy-makers by taking into account the systemic risk profile of Islamic equity Markets. Ignoring this risk behavior can lead to mispricing risk and therefore require frequent portfolio re-balancing involving significant costs.

References

- [1] A. Lehar, *Measuring systemic risk: A risk management approach*, Journal of Banking and Finance, 29(10), 2577-2603, 2005.
- [2] A. Paltrinieri *Stock Exchange Industry in UAE: An assessment of potential merger between Dubai Financial Markets and Abu Dhabi Securities Exchange*, International Journal of Emerging Markets, 10, 3, 362-382, 2015.
- [3] A.A. Rahman and N.Z.M. Sidek, *Spill-over effect of us Sub-prime crisis on ASEAN-5 stock markets*, In Business and Social Science Research Conference (p. 334). Dubai, UAE: World Business Institute Australia, 2011.
- [4] A.A. Rahman, M.A. Yahya and M. H. M. Nasir, , *Islamic norms for stock screening: a*

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

comparison between the Kuala Lumpur stock exchange Islamic index and the Dow Jones Islamic market index, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 3(3), 228-240, 2010.

[5] A.M.M. Masih and R. Masih, *A comparative analysis of the propagation of stock market fluctuations in alternative models of dynamic causal linkages*, Applied Financial Economics, 7, 59-74, 1997.

[6] B. Kim and K. Giesecke, *Systemic Risk: What Defaults Are Telling Us*, Working Paper, Stanford University, 2011.

[7] B.A. Karim, N.A.M. Kassim and M.A. Arip, *The subprime crisis and Islamic Stock Markets integration*, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, 3(4), 363-371, 2010.

[8] B.Saiti, O.I. Bacha M. Masih, *The diversification benefits from Islamic investment during the financial turmoil: The case for the US-based equity investors*, Borsa Istanbul Review 14-4, 196-211, 2014.

[9] C.T. Brownlees and R. Engle, *Volatility, correlation and tails for systemic risk measurement*, Stern Center for Research computing, 2011.

[10] E.V. Murphy, *What is systemic risk? does it apply to recent jp morgan losses.*, Congressional Research Service, 2012.

[11] G. Giulio and E. Tolga, *Systemic risk measurement: Multivariate garch estimation of CoVaR*, Journal of Banking Finance, 37(8):3169-3180, 2013.

[12] G. Mainik and E. Schaanning, *On dependence consistency of CoVaR and some other systemic risk measures*, arXiv preprint arXiv:1207.3464, 2012.

[13] I. Francis, S. Kim and J.H. Yoon, *International stock market linkages: evidence from the Asian financial crisis*, Journal of Emerging Market Finance, 1, 1-29, 2002

[14] J. Bullard, J.D. Neely and C.D. Wheelock, *Systemic Risk and the Financial Crisis: A Primer*, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 5(1), 403-4017, 2009.

[15] J.C. Reboredo and A. Ugolini, *Systemic risk in european sovereign debt markets: A CoVaR-copula approach*, Journal of International Money and Finance, 51:214-244, 2015.

[16] M. Billio, M. Getmansky, A.W. Lo and L. Pelizzon, *Econometric measures of systemic risk in the finance and insurance sectors*, Financ. Econ. 104, 535-559, 2012.

[17] M. Chapra, *The global financial crisis: Can Islamic finance help minimize the severity and frequency of such a crisis in the future?*, Islamic Development Bank, Forum on the Global Financial Crisis, 2008.

[18] M. Dooley and M. Hutchison, *Transmission of the U.S. Subprime crisis to*

**ICOIEF'18 - 1st International Congress on Islamic Economy and Finance:
The Past and The Present**

Safranbolu/Karabuk
27th-29th September 2018

emerging markets: evidence on the decoupling-recoupling hypothesis, Journal of International Money and Finance 28, 1331-1349,2009.

[19] N.M. Achsani, J. Effendi and Z. Abidin, *Dynamic interdependence among international Islamic stock market indices: evidence from 2000-2007*, In Proceedings of the International Conference of the Islamic Capital Markets. Jakarta, Indonesia: organized by the Islamic Research and Training Institute: Islamic Development Bank,2007.

[20] P. Hartmann, S. Straetmans and C. G. de Vries, *Asset Market Linkages in Crisis Periods*, Review of Economics and Statistics, 86(1), 313-326,2004.

[21] T. Adrian and M.k Brunnermeier, *CoVaR*, Working paper, Federal Reserve Bank of New York, 2011.

[22] V. Acharya, L.H Pedersen, T. Philippon, and M.P. Richardson, *Measuring Systemic Risk*, AFA 2011 Denver Meetings Paper. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1573171> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1573171>,2010.

[23] V. Acharya, *A Theory of Systemic Risk and Design of Prudential Bank Regulation*, Journal of Financial Stability, 5(3), 224-255,2009.

[24] V. Acharya, R. Engle and M. Richardson, *A new approach to ranking and regulating systemic risks*, The American Economic Review, 102(3), 59-64. <http://dx.doi.org/10.1257/aer.102.3.59>,2012.

[25] W. Akter, B. Aktar and M. Shahbaz, *Determinants of Deposits in Conventional and Islamic Banking: A Case of an Emerging Economy*, International Journal of Emerging Markets, forthcoming,2017.

[26] W.M.A. Ahmed, *Cross-border equity flows and market volatility: the case of Qatar Exchange*, International Journal of Emerging Markets, 11, 3, 395-418,2016.

[27] R. Koenker and G. Bassett, *Regression quantiles*, Econometrica, 46(1):33- 50,1978.

[28] R. Koenker, *Quantile Regression*, Cambridge University Press: Cambridge, UK,2005.

[29] X. Huang, H. Zhou, and H. Zhu, *Measuring Systemic Risk Contributions*, BIS Working Paper,2010.

[30] Z. Iqbal and A. Mirakhor, *An introduction to Islamic finance: Theory and practice*, Singapore: John Wiley Sons (Asia) Pte Ltd,2007.

[31] Z. Cao, *Multi-CoVaR and Shapley Value: A Systemic Risk Measure*, Bank of France Working Paper,2013.

2. BÖLÜM - ÖZET BİLDİRİLER

Financial Development, Institutions and Economic Growth in North African Countries

Zouheir Abida¹

Abstract

This paper investigates the relationships between financial development (FD), institutions and economic growth on a panel of four North African countries (Tunisia, Morocco, Algeria and Egypt), over a 5-year period from 1996 to 2015. Using the dynamic generalized method of moments (GMM) in a panel data analysis, we found that FD has a positive effect on economic growth. We also found that institutions appear to be working as a complement to FD and, that the effect of FD is more pronounced in the presence of the institutional quality variable. As a policy implication, we recommend that policy makers place special importance on implementing policies that result in the deepening of financial systems, including a sound institutional framework. Thus, by promoting the development of a country's financial system, economic growth will be accelerated.

Keywords: Financial development, Institutions, Economic growth, Panel data analysis.

JEL Classification: F23, F34, F43.

¹ University of Sfax, Faculty of Economics and Management of Sfax, Tunisia. E-mail: zouheir.abida@gmail.com

**Öznenin Etik Niteliğinden Nesnenin Etik Niteliğine Etik Finans ve Sorumluluğun
Buharlaştırması**

Şahban Yıldırım¹

İster postmodern durum olarak tanımlansın ister neo-modern süreç olarak nitelendirilsin isterse yeni kapitalizm olarak tanımlansın sosyal, siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda yeni bir durum ile karşı karşıya olduğumuz bir gerçektir. Üçüncü dünya açısından bu süreç ne yazık ki seyirlik bir bağlam gibidir. Ne doğru bir yöntemle isabetli bir teşhise, ne bizzat bu sürecin nasıl var olduğuna ilişkin bir tahlile ve ne de Türkiye'yi veya öteki olarak reddedilmiş diğer antropolojik bağlamları ne denli ilgilendirdiğine değinen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu süreci postmodernizm kavramı ile ifade edeceğiz, ancak postmodernizmin İslam düşüncesine ne genel etkisini ne de İslam iktisat düşüncesinin tümüne olan etkisini inceleyeceğiz. Aksine postmodernizmin en temel yaklaşımı olan “öznenin merkez olmaktan çıkarılması” ilkesinin İslam iktisat düşüncesine kavramsal ve zihinsel etkileri üzerinde duracağız. Ayrıca bu çalışmayla postmodernizmin bireyin her türlü inanç ve değerlerden yalıtılması hedefinin, “etik” kavramının öznenin nesneye aktarılması ile gerçekleşme düzeyini görmek mümkün olacaktır. Ayrıca gerek İslam'ın gerek diğer İbrahimî dinlerin ortaya koyduğu dini ve ahlaki değerlerin özne üzerinde yaşayan ve üreten bir değer olmaktan çıkarılıp, nesne üzerinde pasif birer niteliğe dönüşümünün de görüntüleri de ortaya çıkmış olacaktır. Bir giriş denemesi niteliğindeki bu makalenin temel hedefi, entelektüel bir farkındalık oluşturmaktır.

Postmodernitede özne'nin adem-i merkezi kılınması esastır. Oysa özne olarak insan, üretim sürecinde aktif, belirleyen, etken ve bu nedenle gerektiğinde satın alan konumunda iken; kültür endüstrisi aracılığıyla kapitalist alışkanlıkların kazandırılması için gösterge, ekonomi politiği vurgulanan nesnelere aracılığıyla pasif, belirlenen, edilgen ve satın alınan bir metaya dönüştürülmüştür.

Postmodern süreçle birlikte aktif, etken, belirleyen, planlayan, hükmeden ve bilişini kendisi dışında var olan nesneye yöneltme özelliğiyle bilinçli, istençli olan özne, tüm bu özelliklerini yitirmiş ve bir nesneye dönüşmüştür. Bir yandan özne; pasif, edilgen ve kendisine hükmedilen, meta olarak kendisi tüketilen bir nesneye dönüşürken, öte yandan nesne de; düşünülen değil, düşündürülen, seçilen değil, seçtiren, belirlenen değil, belirleyen, tüketicisini ve alışkanlıklarını bilen, toplumda bir statü ve saygınlığı olan bir özneye dönüşmüştür.

¹ Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Ün. İnsan ve Toplum Bilimleri, Ankara.

İslam Ekonomisinde Para Politikası

Nihat Altuntepe¹

Para politikası; makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla piyasadaki para arzını kontrol etmek için uygulanan politikalar bütünüdür. Çünkü para arzında bir değişiklik olduğunda, faiz oranında bir değişiklik meydana gelir. Böylece, para politikası faiz oranını, maliyeti ve kredinin kullanılabilirliğini etkiler.

Para politikası, merkez bankası tarafından belirlenen makroekonomik politikadır. Para arzı ve faiz oranının yönetimini içerir ve enflasyon, tüketim, büyüme ve likidite gibi makroekonomik hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan bir ekonomi politikasıdır. Ekonomideki harcamanın seviyesini ve bileşimini ve dolayısıyla çıktı düzeyini ve kompozisyonunu etkilemek isteyen bir talep yönetimini ifade eder. Para otoritesi, yüksek gelir ve istihdam düzeylerini sağlamak, toplam talebi etkilemek için para politikasını kullanmaktadır.

Para politikasının amaçlarını; fiyat istikrarını ve tam istihdamı sağlamak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek, adil bir gelir dağılımını sağlamak şeklinde sıralamak mümkündür.

Para otoritesi tarafından alınan kararların ve uygulanan politikalarının ekonomiyi ne şekilde etkileyeceği ekonomistler ve para politikası otoriteleri tarafından anlaşılmaya çalışılmış, bu nedenle son zamanlarda birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu etkileşimin hangi yollarla olduğu ve farklı aktarım kanallarının ekonomiyi nasıl etkilediğinin belirlenmesi ile birlikte uygulanan para politikasının ekonomik büyüklüklere etkisinin daha kesin tahmin edilebilmesi ve hedeflerin para otoritesince daha doğru seçilmesi mümkün olabilmektedir.

İslam ekonomisinin temel amaçları arasında işsizlik, yoksulluk ve enflasyonla mücadele etmek, gelirin bireyler arasında adil bir şekilde dağılımını temin etmek yer almaktadır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için İslam ekonomisinde de para politikaları önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle İslam ekonomisinde para politikalarının işleyişinin incelenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

İslam ekonomistlerinin kitleleri genellikle Müslüman ülkelerdir. Bu nedenle, İslami ekonomisinin gelişmesinde bu ülkelerdeki temel gerçekler ve ihtiyaçlar rol oynamıştır. Bir İslam devletinin para politikası, modern bir ekonomide normal olarak bulunan tüm geleneksel araçların, faiz oranını içeren iskonto oranı ve diğer politika araçları hariç olmak üzere, para otoritelerinin elinde olduğu bir çerçevede yer alır. Diğer tüm araçlar, yani açık piyasa

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniv., Gönen MYO, Dış Ticaret Bölümü. E-mail: nihataltuntepe@sdu.edu.tr

işlemleri ve kredi politikaları, geleneksel Batı sisteminde olduğu gibi İslami bir sistemde de etkili olabilir. Buna ek olarak, İslami bir sistemdeki yetkililer, para ve kredi stoklarında değişiklik yapmak için zorunlu karşılıkları ve kar paylaşım oranlarını kullanabilirler.

Çalışma, İslam ekonomisinde para politikasını teorik açıdan ele alıp incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın bir diğer amacı; İslam ekonomisinde para ve para politikası kavramının açıklanması ve para politikası aktarım ve işleyiş mekanizmasının analiz edilmesidir. Para politikası faiz oranını, maliyeti ve kredi kullanımını etkilediği için, özellikle faiz boyutunun özelliğinden dolayı İslam ekonomisi açısından ele alınıp incelenmesi bu çalışmanın kapsamı içerisinde yer alacaktır.

Çalışmada öncelikle klasik anlamda para ve para politikası kavramları teorik açıdan ele alınıp incelenecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde İslam ekonomisinde para ve para politikası analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam ekonomisi, Para, Para politikası, Faiz, Merkez Bankası.

Monetary Policy in Islamic Economy

Nihat Altuntepe¹

Monetary policy; refers to the whole set of policies applied to control the money supply on the market in order to reach macroeconomic targets. Because when there is a change in the money supply, a change in interest rate occurs. Thus, the monetary policy affects the interest rate, cost and availability of the loan.

The monetary policy is the macroeconomic policy set by the central bank. It involves the management of money supply and interest rates and is a political economy used to achieve macroeconomic targets such as inflation, consumption, growth and liquidity. It refers to a demand management that wants to influence the level and composition of the expenditure in the economy, and therefore the output level and composition. The monetary authority uses monetary policy to ensure high levels of income and employment and to influence aggregate demand.

The aims of the monetary policy; to ensure price stability and full employment, to realize economic growth, to eliminate imbalances in payments and to provide a fair distribution of income. The economists and monetary policy authorities have tried to understand how the decisions made by the monetary authority and the policies applied will affect the economy, and have been the subject of much work recently. It is possible to determine the effect of the applied monetary policy on economic magnitudes more precisely and to select the targets more accurately by the monetary authority by determining the ways in which this interaction occurs and how the different transmission channels affect the economy.

The main aims of the Islamic economy are to combat unemployment, poverty and inflation, and to ensure a fair distribution of income among individuals. In the Islamic economy, monetary policy has an important place in order to realize these aims. For this reason, the examination of the functioning of monetary policies in the Islamic economy emerges as a necessity.

The target groups of Islamic economists are generally Muslim countries. For this reason, the essential facts and needs in these countries play an active role in the development of the Islamic economy. The monetary policy of an Islamic state lies within the framework of the monetary authorities, except for all conventional means normally found in a modern economy, except for the discount rate and other policy instruments that include the interest

¹ Asst. Assoc. Dr., Süleyman Demirel Un., Gönen MYO, Foreign Trade Department. E-mail: nihataltuntepe@sdu.edu.tr

rate. All other means, such as open market operations and loan policies, may be effective in an Islamic system as well as in the traditional Western system. In addition, authorities in an Islamic system can use the required reserves and profit-sharing ratios to make changes in money and credit stocks.

The aim of this study is to examine monetary policy in Islamic economics from the theoretical point of view. Another aim of the study; Explanation of the concept of monetary and monetary policy in the Islamic economy and analysis of the mechanism of transmission and operation of monetary policy. As the monetary policy affects the interest rate, cost and credit utilization, it will be covered by this work, especially in terms of the Islamic economy because of the nature of the interest rate dimension.

In the study, firstly the concepts of money and monetary policy in the classical sense will be examined from the theoretical point of view. Later sections of the study will analyze money and monetary policy in the Islamic economy.

Keywords: Islamic economy, Money, Monetary policy, Interest, The Central Bank.

Mutluluk Ekonomisi - Türkiye’de Katılım Bankaları Tarafından Verilen Konut Kredileri Açısından Bir Analiz

Haydar Karadağ¹, Mustafa Şit²

Ekonomik, sosyal, kültürel, politik birçok faktör, toplumların mutluluklarını etkilemektedir. Bireylerin mutluluklarında ise, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, medeni durum, sağlık, sosyal ilişkiler ağı gibi faktörler etkili olmaktadır. Dolayısıyla mutluluk ekonomisi, iktisadi büyüme, işsizlik, enflasyon gibi makroekonomik göstergeler ile yönetim gibi kurumsal faktörlerin, bireylerin mutluluklarını nasıl etkilediğini incelemektedir.

1980’li yıllardan itibaren bireyler, toplumlar, ülkeler ve pazarlar, iletişim ve ulaşımın kolaylaşması ile değişim içerisine girmiştir. Yaşanan bu değişim süreci, bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini, yaşam tarzlarını ve yaşam standartlarını da etkilemiştir. Bununla birlikte nüfus artışı, iç/dış göç, hızlı kentleşme gibi etkenler konut gereksinmesinde niteliksel/niceliksel değişimlere neden olmaktadır. Küreselleşen dünyada konut sektöründe insanlar, iç mekan konforuna sahip, güvenli ve kaliteli yapılarda yaşamak istemektedir. Bu aşamada konut seçimi oldukça önemlidir. Konutun çevresi, konutun depreme olan dayanıklılığı, yapım teknolojileri gibi faktörler de bireylerin konut satın alım kararını etkilemektedir. Söz konusu yapısal etkenlerin yanı sıra, konutun bir yatırım aracı olarak görülmesinin de etkisiyle; son yıllarda konut arzı, talebi ve fiyatları özellikle büyük kentlerde artmıştır. Konut fiyatlarındaki artış, konut sahiplerinin servetlerini arttırarak, ülke ekonomisini olumlu olarak etkileyebilmektedir.

Türkiye’de konut piyasasının finansmanında katılım bankalarınca kullanılan fonların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Gayrimenkul piyasasında yaşanan gelişmeleri, ticari bankalar gibi, katılım bankaları da izlemektedirler. Katılım bankaları İslami kaygıları da gözeterek, gayrimenkul projelerine yönelik yeni yatırım fonları ortaya koymaktadırlar.

Sonuç itibariyle mutluluk ve yaşamdan memnuniyet kişiye, mekana ve zamana göre değişen ve ölçülmesi zor olan değerlerdir. Dolayısıyla bir bireyin mutlu ya da yaşamdan memnun olup olmadığını, o bireyi mutlu kılacak değerlerin gerçekleşme düzeyi belirleyecektir. Yapılan araştırmalar ev sahibi olmanın mutluluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Buna rağmen borçlanmak zorunda kalmak mutluluk üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk Ekonomisi, Katılım Bankaları, Konut Kredileri, Gayrimenkul.

¹ Dr. Öğr. Üy., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. E-mail: haydar.karadag@erdogan.edu.tr

² Dr. Öğr. Üy., Harran Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu. E-mail: msit@harran.edu.tr

Happiness Economics - An Analysis in Terms of Housing Loans Issued by Participation Banks in Turkey

Haydar Karadağ³, Mustafa Şit⁴

Many economic, social, cultural and political factors are affecting the happiness of societies. Factors such as gender, age, education, income, marital status, health, and network of social relations have influences on the happiness of individuals. Hence the happiness economy examines how institutional factors such as economic growth, unemployment, inflation, macroeconomic indicators and governance affect the happiness of individuals.

Since the 1980s, individuals, societies, countries and markets have entered the process of change by the ease of communication and transportation. This process of change has affected the needs and expectations, lifestyles and living standards of individuals. However, factors such as population growth, internal / external migration and rapid urbanization have caused qualitative / quantitative changes in housing requirement. In the globalizing world, people want to live in safe, high-quality buildings with interior comfort in the housing sector. At this stage, the choice of housing is very important. Factors such as the environment of the house, the earthquake resistance of housing, the construction technologies, etc., also affect the buying decision of the individuals. In addition to the mentioned structural factors, housing seen as an instrument of investment; housing supply, demand and prices have increased especially in big cities in recent years. The increase in housing prices can increase the wealth of residential owners, as well as positively affecting the economy of the country.

It can be said that the funds that are given by participation banks holds an important place in the financing of the housing market in Turkey. Similar to commercial banks, participation banks monitor the improvements in the real estate market. Participation banks which are taking Islamic concerns into account introduce new investment funds for real estate projects.

As a result, happiness and life satisfaction are values that vary from person to person, time and place and they are difficult to measure. Therefore, the realization of the values that make an individual happy will determine whether the individual is happy or satisfied with his / her life. It has been found out that; statistically, owning a house has a meaningful and positive effect on happiness. On the other hand, getting into debt has negative effects on the happiness of individuals.

Keywords: Happiness Economics, Participation Banks, Housing Loans, Real Estate.

³ Assistant Professor, Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics. E-mail: haydar.karadag@erdogan.edu.tr

⁴ Assistant Professor, Harran University, College of Tourism and Hotel Management. E-mail: msit@harran.edu.tr

**Katılım Bankacılığında Kredilerin Yapılandırılması: Metal Borsası Perspektifinden Bir
İnceleme**

Mustafa Tevfik Kartal¹

Türkiye’de büyümesi devam eden katılım bankacılığında krediler en önemli varlık kalemi haline gelmiştir. 2011 sonunda 41 milyar TL seviyesinde olan krediler 2017 yılsonunda 106 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Kredilerdeki bu büyümeye paralel olarak kredilerin toplam aktifler içindeki payı 2017 yılsonunda %66,6 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan kredilerin artışı ile birlikte takipteki kredilerde artış görülmektedir. 2011 yılsonunda 430 milyon TL seviyesinde olan net takipteki krediler, 2015 yılsonunda 1,7 milyar TL, 2017 yılsonunda ise 992 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Dolayısı ile kredilerin takip aşamasına gelmeden yapılandırılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada katılım bankacılığında yapılandırılan krediler metal borsası perspektifinden incelenmiştir. 2017 yılsonu itibari ile katılım bankacılığında yapılandırılan kredi bakiyesi 4,3 milyar TL’ye ulaşmış olup kredi yapılandırma işlemleri Londra Metal Borsası’nda platin alımı-satımı yoluyla yapılmaktadır. İstanbul’un bölgesel bir finans merkezine dönüştürülmeye çalışıldığı dikkate alındığında, katılım bankalarının kredi yapılandırma işlemlerini Borsa İstanbul bünyesinde gerçekleştirebileceği, Londra Metal Borsası’nın standartlarına ve özelliklerine sahip bir metal piyasası kurulması önerilmektedir. Önerinin etkin bir şekilde uygulanması ile birlikte katılım bankaları kredi yapılandırma işlemlerini yurt içinde gerçekleştirebilecektir. Dolayısı ile kredi yapılandırma süreçleri kılalacak ve kredi yapılandırma işlemlerine ilişkin katılım bankalarının ve müşterilerinin maliyetlerinde azalma sağlanacaktır. Ayrıca, yapılandırma işlemlerinde yurtdışına ödenen komisyonlar ve yurt dışında gerçekleştirilen işlem hacmi yurtiçine çekilecek ve finansal piyasalar çeşitlendirilecektir. Böylece, Türkiye’de katılım bankacılığının, bankacılık sektörünün, metal piyasasının, sermaye piyasasının ve finansal piyasalarının gelişimine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Kredilerin Yapılandırılması, Metal Borsası, Türkiye.

¹ Dr., Borsa İstanbul, Stratejik Planlama ve Yatırımcı İlişkileri Direktörlüğü, E-mail: mustafatevfikkartal@gmail.com

Credit Restructuring in Participation Banking: An Examination from Perspective of Metal Exchange

Mustafa Tefvik Kartal²

Credits have become the most important asset item in the participation banking which has been going on to growth in Turkey. Credits have reached level of TL 106 billion at the end of 2017 whereas it was at the level of TL 41 billion at the end of 2011. Parallel to growth in credits, shares of credits in total assets have occurred as 66.6% at the end of 2017. On the other hand, increases in nonperforming credits have been seen with the growth of credits. Net nonperforming credits have reached level of TL 1,7 billion at the end of 2015 and level of TL 992 million at the end of 2017 whereas it was level of TL 430 million at the end of 2011. Therefore, it is important that credits are restructured before follow-up stage.

In this study, restructured credits in participation banking are examined from the perspective of metal stock exchange. The balance of restructured credits in participation banking has reached TL 4.3 billion at the end of 2017 and the loan structuring operations are carried out by buying and selling platinum on London Metal Exchange. Considering the fact that Istanbul has been tried to be transformed into a regional financial center, it is proposed that a metal market in Borsa İstanbul for participation banks to restructure credits is established with London Metal Exchange standards and specifications. With effective implementation of the proposal, participation banks will carry out credit restructuring transactions domestically. Therefore, credit restructuring processes will be shortened and costs of participation banks and customers related to credit restructuring transactions will be reduced. In addition, commissions paid abroad, transaction volumes realized in abroad will be attracted to domestic markets and financial markets will be diversified. Hence, contribution to the development of participation banking, banking sector, metal market, capital market and financial markets in Turkey will be provided.

Keywords: Participation Banking, Credit Restructuring, Metal Exchange, Turkey.

² Ph.D. Borsa İstanbul, Strategic Planning and Investor Relations Directorate. E-mail: mustafatevfikkartal@gmail.com

Bireylerin Katılım Sigortacılığına (Tekafül) Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma

Hülya Er¹, Hasan Durmuş²

Türkiye’de katılım sigortacılığının sigorta sektörü içerisindeki pazar paylarını artırabilmeleri ve sektörde tutunabilmeleri için bireylerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaları gerekir. Ayrıca bireylerin katılım sigortacılığı ile ilgili algıları ve bilgi düzeylerinin araştırılıp tespit edilmesi katılım sigortacılığı sektörünün gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından hayati öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, bireylerin katılım sigortacılığı ile ilgili algı ve tutumlarını tespit etmektir. Bu doğrultuda çalışmada; Bireylerin katılım sigortacılığına yönelik algı düzeyleri demografik özelliklere göre farklılık gösterir mi? ve bireyler katılım sigortacılığı ile çalışmaya istekli midir? gibi sorulara cevap aranmaktadır. Çalışmada örneklem olarak Türkiye’de yaşayan kişileri kapsamaktadır. Araştırma, Türkiye’de yaşayan 18 yaş üstü kişiler ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak çalışmanın konusunun dikkate alınarak nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma tekniği olarak ise yüksek sayıda kişiye ulaşmayı gerektiren çalışmalar için ideal bir veri toplama yöntemi olan anket uygulaması tercih edilmiştir. Araştırmaya ait veriler analiz aşamasında olup elde edilen bulgular, sonuç ve öneriler kongrede sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Sigortacılığı, Tekafül, Faizsiz Sigortacılık, Algı.

¹ Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü.

² Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü. E-mail: hasan.durmus3@ogr.sakarya.edu.tr

İdealler ve Gerçekler Sarkacında Alternatif İslamî Bir Ekonomi Modeli Oluşturmak

Nevra Yıldırım¹

İslam dini inanan insanların ibadet hayatını düzenlediği gibi iktisadi ve ticari hayatlarını düzenleyen ilkeler de koymuştur. İslamın uygulanmaya başladığı dönemlerde insanların ticari ilişkileri basit ve mal mübadelesine dayalı idi. Yüzyıllar geçtikçe ticari hayat daha karmaşık hale geldi ve bu ilkelerin günün şartlarına uygun olarak yeniden yorumlanma ya da yorumların genişletilmesi zorunluluğu belirdi. İslam hukukçuları içtihat faaliyetleri ile bu tür sorunlara çözüm bulmakta zorlanmadılar. Ancak zaman geçtikçe, ekonomik faaliyetler daha karmaşık hale gelmeye başladıkça bu konularda özel ihtisas çalışmalarını zorunlu kılamaya başladı. Çünkü İslam hukuku denilen fikhî birikime sahip alimler karmaşık finansal işlemleri anlamamaya başladılar. Ekonomik ve finansal sistemleri bilen uzmanlar ise İslam hukukunun tümüne vakıf olmakta zorlanıyorlardı. Böylece hem İslam hukukunun ticari ve finansal sistemine hakim ilkelerin bilinmesi hem de güncel ekonomik ve finansal sistemlerin bilinmesi gerekiyordu. Bu konu günümüzde hala bir sorun olarak İslamî ekonomi ve finansal sistem için bir handikap olarak aşılması beklemektedir.

¹ KTO Karatay Üniversitesi Öğrencisi